ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗ

(ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ)

ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ପବ୍‌ଲିଶିଂ ହାଉସ

ଆଲୋଚନା-ପ୍ରସଙ୍ଗ

(ପରମପ୍ରେମମୟ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅନୁକୂଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ କଥୋପକଥନ)

୨ୟ ଖଣ୍ଡ

ସଙ୍କଳୟିତା-ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଦାସ, ଏମ୍.ଏ.

ଅନୁବାଦକ-ଶ୍ରୀ ଯତୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମହାନ୍ତି, ଏମ୍.ଏ.

ପ୍ରକାଶକ :
ଶ୍ରୀ ଅନିନ୍ଦ୍ୟଦ୍ୟୁତି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ପବ୍‌ଲିଶିଂ ହାଉସ୍
ସତ୍‌ସଙ୍ଗ, ଦେଓଘର
(ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ)

© ପ୍ରକାଶକଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷିତ

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ :
୧ ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୮୩
ଚତୁର୍ଥ ସଂସ୍କରଣ-ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୨୦୧୪

ମୁଦ୍ରାକର :
ନବପ୍ରେସ ପ୍ରାଇଭେଟ ଲିମିଟେଡ
୬୬ ଗ୍ରେ ଷ୍ଟ୍ରୀଟ, କଲିକତା-୭୦୦ ୦୦୬

ମୂଲ୍ୟ- ୬୦.୦୦ ଟଙ୍କା

ALOCHANA-PRASANGA, Vol. II (In Odia)
[Conversation with Sree Sree Thakur Anukulchandra]
4th Edition, September, 2014
Price : Rs. 60.00

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକା

ସମଗ୍ର ମାନବସମାଜ ସହ ଚିରନ୍ତନ କଲ୍ୟାଣର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିବା ଭଳି କୌଣସି କର୍ମରେ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ବ୍ୟାପୃତ ରହିବା ପାଇଁ ପିଲାଦିନୁ ଏକାନ୍ତ ବାସନା ଥିଲା । ଯେଉଁଦିନୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟକୁ ଆସି ତାଙ୍କର ବାଣୀ ଓ କଥୋପକଥନ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲି, ସେଇଦିନୁ ମନେ ହେଲା—ପରମପିତା ବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ; ସେ ମୋର ଅନ୍ତରର ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ କରିଛନ୍ତି, ଆଉ ମୋର ଚାହିବାର କିଛି ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ ଧନ୍ୟ, କୃତାର୍ଥ । କିନ୍ତୁ ପରମଦୟାଲ ଦୟାକରି ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟର ସୁଯୋଗ ମୋତେ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ସେଇ ଅବକାଶରେ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗ, ସ୍ମରଣ, ମନନ ନିୟତ ହିଁ ଚାଲିଥାଏ ଏବଂ ତାହା ହିଁ ପରମଆନନ୍ଦର ବିଷୟ । ଲେଖାସବୁ ମଧ୍ୟରେ ପାଠକଗଣଙ୍କ ଭିତରେ ଯଦି ସେଇ ସାତ୍ୱତ ଆନନ୍ଦ-ଚେତନା ଲୀଳାୟିତ ହୋଇଉଠେ—ସକ୍ରିୟ ଯୋଗଯୁକ୍ତ ଜୀବନର ପଟ୍ଟଭୂମିକା ରଚନା କରି,—ତାହେଲେ ହିଁ ବୁଝିବି ମୋର ପ୍ରୟାସ ସଫଳ ଓ ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି ।

ଏଇ ସଂକଳନରେ ଆମେ ଦୁଇଟି ଜିନିଷ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛୁ । ପ୍ରଥମଟି ହେଲା—ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥାର ଯେପରି ବିକୃତ ପରିବେଷଣ ନ ହୁଏ, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଲା—ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ବୋଧଗମ୍ୟ ହୁଏ । ଏସବୁ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ 'ଆଲୋଚନା' ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଯାଇଛି । ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇ ଦିଆହୋଇଛି ଏବଂ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ସଂଶୋଧନ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ପୁନଶ୍ଚ ଏଇ ପୁସ୍ତକର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରେସରେ ଦିଆହେବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ସମାଲୋଚକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହାକୁ ଭଲରୂପେ ଦେଖିଛୁ । ତେଣୁ ଟିକିଏ ଭରସା ହୁଏ ଯେ ମୂଳ ଭାବଧାରାଟା ମୋଟାମୋଟି ଠିକ୍ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଲେଖାସବୁ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ବୋଧଗମ୍ୟ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ସେ ବିଚାର ପାଠକଙ୍କର ।

ଏଇ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ୧୯୪୧ ମସିହାର ମାତ୍ର ତିନି ସପ୍ତାହର ଆଲୋଚନା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟହ ଘଣ୍ଟା ପରେ ଘଣ୍ଟା ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନଭାବରେ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଥିଲା, ପ୍ରତ୍ୟୁଷେ ଅନ୍ତତଃ ୨/୩ ଘଣ୍ଟା ଆଲୋଚନା ବୈଠକ ତ ଅବଶ୍ୟ ବସୁଥିଲା, ତା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଗଭୀର ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ତେଣୁ ଦିନ ଦିନକର କଥୋପକଥନ ଖୁବ୍ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣିବାକୁ ଏତେ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା ଯେ, ମନେ ହେଉଥିଲା, ଆହାର-ନିଦ୍ରା ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରି କେବଳ ଶୁଣନ୍ତି ଓ ଲେଖନ୍ତି । ଅନେକ ସମୟରେ ଏଇ ସୁଧା-ନିର୍ଝରରେ ଅବଗାହନ କରି ଭାବଭୂମିରେ ଏପରି ବିଭୋରତା ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିଲା ଯେ, ଅଜ୍ଞାତରେ ଲେଖନୀ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ପରେ ଘରକୁ ଆସି ସେସବୁକୁ ମୋଟାମୋଟିଭାବରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖୁଥିଲି । ଏଇସବୁ ଓ

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଦୈନନ୍ଦିନ ୧୮ ଘଣ୍ଟା ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା, କିନ୍ତୁ କୌଣସି କଷ୍ଟ ବୋଧ ନ ଥିଲା । ଏକ ନିଶାର ଅବଶରେ ଦିନରାତି କିପରି ଯେ କଟି ଯାଉଥିଲା ତା'ର ଟେର ମଧ୍ୟ ପାଉ ନ ଥିଲି ।

ସେତେବେଳେ ବହୁ ଜଟିଳ ବିଷୟର ସୁଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଏକାଦିକ୍ରମେ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଧରି ସୁଗଭୀର ଚିନ୍ତା ଓ ଆଲୋଚନାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଝାଇଁ ଝାଇଁ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ତେଣୁ କିଛି ସମୟ ପରେ ସେମାନେ ଉଠି ପଡୁଥିଲେ । ପାଠକଗଣଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାରି କାହାରି ମଧ୍ୟ ଏପରି ଅସୁବିଧା ହେବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ, ସେମାନେ ହୁଏତ କେଉଁଠି କେଉଁଠି ଦେଖି ପାରିବେ, ଏକାଦିକ୍ରମେ ବହୁ ପୃଷ୍ଠା ଧରି ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନଭାବରେ, ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଆଲୋଚନାର ସ୍ରୋତ ବହି ଚାଲିଛି । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଠନସୌଖ୍ୟ ପାଇଁ କୌଣସି କଳାତ୍ମକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ଅବତାରଣା କରି ପାଠକବର୍ଗଙ୍କର ମାନସିକ ଶ୍ରାନ୍ତି ଅପନୋଦନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ଆମେ କରି ନାହୁଁ । ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ରସବୈଚିତ୍ର୍ୟର ସ୍ୱାଦ ସ୍ୱତଃ ହିଁ ଅନୁଭୂତ ହେବ । ତେଣୁ ବିଶେଷ କୌଣସି ଶିଳ୍ପ ବା ସାହିତ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ବାସ୍ତବରେ ଯାହା ଘଟିଛି, ଆମର ଅପଟୁ ଲେଖନୀରେ ନବଭାବରେ ତାହା ହିଁ ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ମାତ୍ର । ପାଠକବର୍ଗ ସଂକଳନର ଦୋଷତ୍ରୁଟିକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ବିଷୟବସ୍ତୁର ମର୍ମ ଅନୁଧାବନ କରିବା ପାଇଁ ତତ୍ପର ହେଲେ ଅନୁଗୃହୀତ ହେବି ।

ସତ୍‌ସଙ୍ଗ (ଦେଓଘର)
୬ ଆଷାଢ଼, ୧୬୬୫
୨୧/୬/୧୯୫୮

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଦାସ

ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକା

ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗର ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡର ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ବହିଟି ଆଦ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ଦେଖି ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ଯାହାସବୁ ମୁଦ୍ରଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତ୍ରୁଟି ଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଶୋଧନ କରି ଦେଇଛି । ଅନୁଜପ୍ରତିମ ଶ୍ରୀ ଦେବୀପ୍ରସାଦ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ ଓ ଶ୍ରୀ କୁମାରକୃଷ୍ଣ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ଯଥାକ୍ରମେ ସୂଚୀ ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି ଓ ପ୍ରୁଫ ଦେଖି ଦେଇଛନ୍ତି । ପରମଦୟାଲଙ୍କ ରାତୁଲ ଚରଣରେ ଉଭୟଙ୍କର ସାର୍ବିକ କଲ୍ୟାଣ କାମନା କରୁଛି । ପାଠକବର୍ଗଙ୍କ ନିକଟରେ ଅନୁରୋଧ, ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ କୌଣସି ଭୁଲ ଧରାପଡ଼ିଲେ, ସେମାନେ ଯେପରି ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରନ୍ତି ।

ଏଇ ଅମୃତ ନିକଟରେ ଅବଗାହନ କରି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୀବନ ଅମୃତମୟ ହୋଇଉଠୁ—

ବନ୍ଦେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମମ୍ ।

ସତ୍‌ସଙ୍ଗ (ଦେଓଘର)
ତାଳନବମୀ, ୧୩୫୮
୧୧/୯/୧୯୭୮

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଦାସ

ଚତୁର୍ଥ ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକା

ଜୀବନ ଓ ଜଗତ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବହୁ ଅଜଣା ତଥ୍ୟ-ସମ୍ବଳିତ 'ଅଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗ' ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡର ଚତୁର୍ଥ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା, ପରମ କରୁଣାମୟ ଶ୍ରୀମୁଖ-ନିଃସୃତ ଅମିୟ ବିଧାନ ଅନୁସରଣରେ ମାନବ ସମାଜ ଇଷ୍ଟଚେତନାରେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ହେଉ—ଏହାହିଁ ଆମର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ବନ୍ଦେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମମ୍ ।

ସତ୍‌ସଙ୍ଗ (ଦେଓଘର) — ଶ୍ରୀ ଅନିନ୍ଦ୍ୟଦ୍ୟୁତି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
୩/୯/୨୦୧୪

ନିବେଦନ

'ଆଲୋଚନା-ପ୍ରସଙ୍ଗ'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏଇ ଗ୍ରନ୍ଥସମୂହକୁ ଅନୁବାଦ ପାଇଁ ପରମପୂଜ୍ୟପାଦ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ଦାଙ୍କର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ବିଶେଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଏଇ ଅକିଞ୍ଚନ ସେବକ ଉପରେ ରହିଥିବା କଥା ପୂର୍ବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି । ପୁଣି ତାଙ୍କରି ବିଶେଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ତଥା ଆଶୀର୍ବାଦରେ ଏଇ ଅକିଞ୍ଚନ ସେବକକୁ ଦିଲ୍ଲୀ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ପରିଚାଳନା ତଥା ଦିଲ୍ଲୀ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ବିହାର ନିର୍ମାଣର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ।

ଯେତେ କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନୁବାଦ କାର୍ଯ୍ୟ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନଭାବରେ ଚଳାଇଯିବା ପାଇଁ ପୂଜ୍ୟପାଦ ଅଶୋକଦା ଲେଖକଙ୍କୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏଇ ଅନୁବାଦ ତାଙ୍କର ସେଇ ପ୍ରେରଣାର ଫଳଶ୍ରୁତି । ତାଙ୍କଠାରେ ଲେଖକ ଗଭୀରଭାବରେ କୃତଜ୍ଞ ।

ଏଇ ଅନୁବାଦ ପାଇଁ ଲେଖକ ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନୋଟି କାରଣରୁ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିଛି—ପ୍ରଥମତଃ ପରମପୂଜ୍ୟପାଦ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ଦାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଳନ କୀୟଦଂଶରେ ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଛି; ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଦିଲ୍ଲୀରେ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ବିହାର ନିର୍ମାଣ ତଥା ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ସାଙ୍ଗଠନିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତଥାଇ ମଧ୍ୟ ପରମଦୟାଲଙ୍କ ଅମୃତ କଥା ନିର୍ଝରରେ ସାମୟିକ ଅବଗାହନପୂର୍ବକ ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇଛି ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ; ତୃତୀୟତଃ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଶତ ଶତ ପ୍ରିୟ ସତ୍‌ସଙ୍ଗୀଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ସେବା କରିବା ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରୋକ୍ଷଭାବରେ ସେବା କରିବା ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଛି ।

ଏଇ ଗ୍ରନ୍ଥାନୁବାଦ କାଳରେ ପୂର୍ବବଙ୍ଗ ପରମପ୍ରେମମୟ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ମାତୃଭୂମି ପାବନାରେ ପ୍ରଚଳିତ କେତେକ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପ୍ରବଚନ କଥିତ କେତେକ ଦେଶଜ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଲେଖକ ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଶ୍ରୀ ଅରୁଣ ଗାଙ୍ଗୁଲୀଙ୍କଠାରୁ ବୁଝି ତାହାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରିଛି । ତାଙ୍କର ଏଇ ସହାୟତା ପାଇଁ ଲେଖକ କୃତଜ୍ଞ । ସହକର୍ମୀ ତଥା ସତୀର୍ଥ ଶ୍ରୀ ବିନାୟକ ମହାପାତ୍ର (ଡାକ୍ତର) ଅନୂଦିତ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ଆମୂଳଚୂଳ ପାଠକରି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅନୁଜପ୍ରତିମ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଅକ୍ଷୟ କୁମାର ମିଶ୍ର ବହୁ ଆୟାସ କରି ଏହାର ପ୍ରୁଫ୍ ସଂଶୋଧନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀମାନ୍ କୈଳାଶ ଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ ଏହାର ମୁଦ୍ରଣକାର୍ଯ୍ୟ ତତ୍ପରତାର ସହିତ ସଂପାଦନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଷୟ-ସୂଚୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଣୟନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣ କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ଲେଖକ ପରମପିତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି ।

ଏଠାରେ ଆଉରି ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ପାବନା ଅଞ୍ଚଳର କେତେକ ବୃକ୍ଷଲତା, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ଫଳମୂଳ ଓ ବ୍ୟବହୃତ ଦ୍ରବ୍ୟାଦି ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଭିଜ୍ଞତା ନ ଥିବାରୁ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଓଡ଼ିଆରେ କ'ଣ କୁହାଯାଏ ଜଣା ନ ଥିବାରୁ, ବିହିତ ଓଡ଼ିଆ

ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ନ ପାଇ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଆନୁମାନିକତାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି ଏବଂ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ମୂଳବଙ୍ଗଳା ଶବ୍ଦକୁ ଅବିକଳ ରଖି ଦେଇଛି । ଏଇ ଅନୁବାଦ ଗ୍ରନ୍ଥରେ, ଅନୁବାଦଗତ, ଭାଷାଗତ ଓ ମୁଦ୍ରଣଗତ ଯାହା ପ୍ରମାଦ ରହିଛି ତାହା ଯୁଗପଦ୍ ଲେଖକର ଅଜ୍ଞତା ପ୍ରସୂତ ଓ ଅନିଚ୍ଛାକୃତ । ସୁଧୀ ପାଠକବର୍ଗ ଦୟାପୂର୍ବକ ଏହା ଦର୍ଶାଇଦେଲେ ଲେଖକ ଅନୁଗୃହୀତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପରିମାର୍ଜିତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ହେବ ।

ପରିଶେଷରେ ଲେଖକ, ଏଇ ଅନୁବାଦର ପ୍ରେରଣାଦାତା ତଥା ପ୍ରକାଶକ ପରମପୂଜ୍ୟପାଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଦେବ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ଦାଙ୍କ ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନ ପାଇଁ ପରମଦୟାଲଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି । ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ଲେଖକର ଶତକୋଟି ପ୍ରଣାମ ।

ଇତି—

ଶ୍ରୀଚରଣ ସେବକାଧମ

ଶ୍ରୀ ଯତୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମହାନ୍ତି

ଅନୁବାଦକ

ସତ୍‌ସଙ୍ଗ (ଦେଓଘର)

୧୫ ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୮୧

ବର୍ଣ୍ଣାନୁକ୍ରମିକ ସୂଚୀପତ୍ର

ବିଷୟ ଓ ପୃଷ୍ଠା

ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ ରୋଧର ଉପାୟ—୧୫୨, ଅଜାମିଳର ମୁକ୍ତିଲାଭର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ—୧୬୫, ଅଧିକ ଭୋଜନର କୁଫଳ—୨୩୨, ଅନଭ୍ୟାସରେ ସ୍ନାୟୁର ଜଡ଼ତା—୪୪, ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଋତ୍ୱିକ୍‌ର ଯାଜନ—୫୩, ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା—୭୧, ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ବଢ଼ାଇବାର କୌଶଳ—୧୭୭, ଅନୈକ୍ୟ ଦୂରୀକରଣର ଉପାୟ—୧, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋଭରେ ଯେଉଁମାନେ ଗୁରୁ ସାନ୍ନିଧ୍ୟକୁ ଆସନ୍ତି—୯୭, ଅପକର୍ମକାରୀ ଓ ସତ୍‌କର୍ମକାରୀ—୧୪୭, ୧୬୪, ଅନ୍ୟର ସୁବିଧା କରିବାରେ ନିଜର ସୁଖ—୧୩୬, ଅବତାର ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜୀବନ—୫୭, ଅବସାଦରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାର ପଥ—୧୯୯, 'ଅବ୍ୟକ୍ତଂ ବ୍ୟକ୍ତିମାପନ୍ନଂ......' ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ—୧୧୩, ଅଭାବ ଓ ଭାବ—୩୪, ଅଭାବ ତଡ଼ିବାର ଉପାୟ—୧୫୯, ୧୭୧, ୨୨୬, ଅମୃତ ଅଭିଯାନ—୩, ୨୫, ଅଲୌକିକରେ ନିର୍ଭରତା—୨୨୦, ଅଷ୍ଟପାଶ ଓ ତା'ର କ୍ରିୟା—୩୨, ଅସତ୍ ନିରୋଧ—୫୭, ୧୯୨, ଅହଂକାରୀ—୭୯ ।

ଆଇନ-ପ୍ରଣୟନର ନୀତି—୬୪, ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୋଧ—୨୨୬, ଆତ୍ମ-ସମର୍ପଣ—୨୨୩, ଆଦର୍ଶଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା—୧୮, ୭୫, ୧୯୮, ୨୩୪, ଆଧିପତ୍ୟ—୨୨୦, ଆନନ୍ଦମୟ ଜୀବନ—୨୪, ଆମିଷ-ଆହରର ଅପକାରିତା—୨୩୧, ଆରାଧନା—୨୩, ଆର୍ଯ୍ୟାଚାରର ଅଙ୍ଗ—୩, ୧୧୬, ୨୨୬, ଆଶାର ବାଣୀ—୧୫୭, ୨୨୨, ଆହାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ—୬୩, ୧୯୬ ।

ଇଷ୍ଟ—୧୮, ଇଷ୍ଟ ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକକୁ ରକ୍ଷାକରା ହିଁ ଆତ୍ମରକ୍ଷାର ପଥ—୪୨, ୧୧୮, ଇଷ୍ଟ କର୍ମରେ କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ—୫୬, ଇଷ୍ଟନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଳନ ହିଁ ସିଦ୍ଧିଲାଭର ପଥ—୪୮, ୬୫, ୧୦୯, ଇଷ୍ଟପ୍ରାପ୍ତି—୧୪୫, ଇଷ୍ଟଭୃତି—୧୧୮, ୧୯୨, ଇଷ୍ଟଭୃତି-ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀର କ୍ରିୟା—୫୩, ଇଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତି ଧ୍ୟାନର ସାର୍ଥକତା—୨୩୪, ଇଷ୍ଟାୟନୀ—୧୦୮, ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀ କର୍ମର କ୍ରିୟା—୫୦, ୧୧୮, ୨୧୭, ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀ ଭିକ୍ଷାର ଫଳ—୩୨, ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀ ସେବା ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସେବା—୧୨, ୩୫, ଇଷ୍ଟାର୍ଥରେ ମରଣ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ କି ନୁହେଁ ?—୫୫, ଇଷ୍ଟମୁଖୀ ଚଳନର ଫଳ—୮୬, ୧୭୧,୧୮୯, ୨୩୨, ଇଷ୍ଟଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରୀତି—୧୬୬, ଇଷ୍ଟଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନରେ ଇଷ୍ଟଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଅମାନ୍ୟ କରିବା—୫୮, ଇଷ୍ଟୈକଶରଣ ବ୍ୟତୀତ ଅଗ୍ରଗତିର ପଥ ବନ୍ଦ—୧୭୨, ଇସ୍‌ଲାମ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମ—୨୧୨ ।

ଈଶ୍ୱର କ'ଣ ଚାହାନ୍ତି ?—୨୪୨, ଈଶ୍ୱରକୋଟୀ ପୁରୁଷ—୨୯, ୨୨୪ ।

ଋଣଦାନର ନୀତି—୧୨୨, ଋଣ ପରିଶୋଧର ନୀତି—୧୨୪, ଋତ୍ୱିକ୍—୭୨, ୧୧୧, ୨୩୧, ଋତ୍ୱିକ୍‌ର କାର୍ଯ୍ୟ—୫୩, ୭୨, ୭୩, ୭୪, ୯୬, ୧୯୯ ।

ଏକାଥରକେ ଜୀବନଯାତ୍ରାର ନୀତି ବଦଳାଇବା—୧୬୬, ଟଙ୍କାର ସ୍ୱାକ୍ଷର-ପତ୍ର—

୨୧, ୨୮, ୧୧୬, ୧୮୮, ୨୩୯ ।

ଓକିଲଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ—୧୧୧ ।

ଔଷଧ, ବ୍ଲଡପ୍ରେସର ପାଇଁ—୨୦୫ ।

କଥା କହିବାର ନୀତି—୧୩୦, କନ୍‌ଫାରେନ୍‌ସ—୧୦୮, ୧୦୯, ୧୮୮, ୨୨୧, କର୍ମୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି—୧୪୩, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ମତଭେଦ ଦେଖାଦେଲେ—୫୯, ୭୮, କର୍ମଫଳ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ପଥ—୧୪୭, କର୍ମସମ୍ବେଗର ଉତ୍ସ—୯୫, ୨୩୬, କର୍ମୀର ଚରିତ୍ର—୨୮, ୧୩୧, ୧୭୫, ୨୨୧, ୨୩୯, କର୍ମୀସଂଗ୍ରହ—୨୨୨, ୨୩୮, କାର୍ଯ୍ୟରେ କପଟତା—୧୩, ୧୦୩, କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରେରଣା ଦାନ—୪୯, ୬୨, ୧୦୦, ୧୨୧, ୧୪୧, ୧୬୧, ୨୦୮, ୨୧୭, ୨୨୩, ୨୩୮, କାର୍ଯ୍ୟରେ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା—୧୩୨, କାର୍ଯ୍ୟରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ—୩୫, ୩୮, ୧୦୭, ୧୩୭, ୨୧୦, କଷ୍ଟ ମଧ୍ୟରେ ପାଇବା ହିଁ ଯଥାର୍ଥ—୨୫, କାହାକୁ ଜୟଯୁକ୍ତ କରିବାର ଅର୍ଥ—୩୭, କାର୍ଯ୍ୟର ମଧ୍ୟଦେଇ ହିଁ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀନତା ଆସେ—୨୧୦, କୁ-ଅଭ୍ୟାସ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ପଥ—୧୭୩, କୁଇନାଇନ୍ ତିଆରି ସମ୍ବନ୍ଧରେ—୨୩୮, କୁଟୀରଶିଳ୍ପ—୧୪୩, ୧୯୨, କୃତୀ ହେବାର ପଥ—୧୦୯, ୨୨୧, କୃଷି—୭୫, କେନ୍ଦ୍ରାନୁଗ ଆକର୍ଷଣ—୧୭, ୧୦୪, 'କୌପୀନ କା ୱାସ୍ତେ'ର ଗଳ୍ପ—୨୫ ।

ଗନ୍ଧ, ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଶବ୍ଦର ଉନ୍ନତି ସାଧନରେ ଅନ୍ତରର ଉନ୍ନତି ସାଧନ—୧୪୮, ଗୟାରେ ପିଣ୍ଡଦାନର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ—୬, ଗଛପତ୍ରର ସେବା—୨୩୭, ଗୁରୁଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ଭାବିବା—୯୨, ଗୁରୁଶିକ୍ଷାରେ ମାଆର ଦାୟିତ୍ୱ—୨୦୬, ଗୋ-ପାଳନ—୧୩୮, ଗ୍ରହଦୋଷ ଖଣ୍ଡନର କୌଶଳ—୬୧, ୬୬, ଗ୍ରହବୈଗୁଣ୍ୟ ଆସିବାର କାରଣ—୬୬ ।

ଘର ତିଆରି ସମୟରେ ଲକ୍ଷଣୀୟ—୧୮୫, ୨୨୫ ।

ଚାହିବାର ନୀତି—୩୨, ୧୦୩, ଚାକିରିର କୁଫଳ—୧୨୭, ଚାଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ—୩୪, ଚିକିତ୍ସାର ରିପୋର୍ଟ ରଖିବା—୧୨୮, ଚିନ୍ତା ଓ କର୍ମର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଦରକାର—୪୫, ୭୮ ।

ଛବି ଆଙ୍କିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ—୨୦୪ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ହାତ ନାହିଁ—୨୨୮, ଜଘନ୍ୟ କ'ଣ ?—୯, ଜାଣିବାର ନିୟମ—୧୫୬, ଜୀବକୋଟୀ—୨୨୩, ଜୀବନ ମୁକ୍ତି—୧୬୬, ଜୀବାତ୍ମା—୨୨୩, ଜୀବପ୍ରତି ଦୟା—୧୬୦, ୨୩୭, ଜୈବୀ-ସଂସ୍ଥିତିର ସୁଷ୍ଠୁତା—୧୮୫, ଜ୍ଞାନ—୧୦୦, ୨୩୮, ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ର—୬୧, ୧୬୮, ୧୭୧ ।

ଟାଣ (ଆକର୍ଷଣ) ସୃଷ୍ଟି ହେବ କିପରି ?—୧୮୯, ୨୩୨ ।

ଠାକୁର—୯୨ ।

ଡାକ୍ତରଖାନା—୧୬୭, ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ—୧୮୪ ।

ତପସ୍ୟା—୨୩, ତପୋବନ—୯୫, ୧୧୫, ୧୮୨, ତୀର୍ଥଗୁରୁ ବା ପଣ୍ଡା—୧୭୫,

ତୁରନ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବାର କ୍ଷମତା କିପରି ଆସେ ?—୧୭୭ ।

ଦଶଭୁଜା ମାନେ—୨୦୮, ଦାନରେ ଅଭାବ ମୋଚନ କିପରି ହୁଏ ?—୩୧, ୪୩, ୪୪, ୬୬, ୮୯, ୯୦, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବ୍ୟାଧି ତଡ଼ିବାର କୌଶଳ—୨୩୧, ଦୀକ୍ଷା—୧୫୨, ଦୁନିଆରେ ସବୁକିଛି ହିଁ ଚେତନ—୭୦, ଦୁଃଖର କାରଣ—୨୪୨, ଦୃଷ୍ଟି (ସଂଶ୍ଳେଷଣୀ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣୀ)—୬୮, ଦେବତା—୩, ଦେବଲୋକ—୩, ଦୈବ ଓ ପୁରୁଷକାର—୧୬୯ ।

ଧନର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ—୨୩୦, ଧର୍ମ ଓ ବିଜ୍ଞାନ—୧୯୪, ୨୩୯, ଧର୍ମପାଳନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ତାଜା କରିରଖେ—୧୯୪, ଧର୍ମପାଳନରେ ଶରୀରର ସ୍ଥାନ—୨୭, ଧର୍ମରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଚାବିକାଠି—୨୩, ଧର୍ମରେ ସ୍ଥାନ—୨୧୦, ଧାନ ଜମି—୧୦୨, ୧୩୭, ୨୪୦, ଧ୍ୟାନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ—୨୩୨ ।

ନରାଧମ—୯୭, ନାମଜପ ଓ ଧ୍ୟାନର କ୍ରିୟା—୧୦, ୧୪୪, ୨୨୦, ନାମଧ୍ୟାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ—୮୪, ୧୩୭, ୧୪୪, ୧୬୫, ୨୧୫, ୨୧୯, ୨୩୨, ୨୩୪, ନାମୀ—୨୩୪, ନାରାୟଣଙ୍କ ପୂଜା ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଲାଭର ପଥ—୫୧, ୧୯୯, ନାରୀମାନଙ୍କର ଚୌକସ ଦୃଷ୍ଟି—୧୦୦, ନାରୀମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମୀଶ୍ରୀ କିପରି ଆସେ ?—୧୩୭, ନାରୀ-ପୁରୁଷର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ—୨୦୭, 'ନାହଂ ପ୍ରକାଶଃ ସର୍ବସ୍ୟ...' ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ—୯୮, 'ନିଜପରି ଅନ୍ୟକୁ ଦେଖିବା'ର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?—୨୩୧, ନିନ୍ଦାକଥା—୧୦୬ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଥାଆନ୍ତି—୧୦୧, ୨୧୨, ୨୩୮, ପରମପିତାଙ୍କ ଦୟା—୧୯୯, ୨୪୨, ପରାଧୀନତା—୫, ପରିବେଶ—୧୨, ୩୪, ୪୨, ୪୪, ୭୦, ୧୦୩, ୧୮୫, ୧୯୭, ୨୧୧, ୨୧୭, ପଶୁପକ୍ଷୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ—୧୬୧, ୨୪୦, ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ଆୟତ୍ତ କରିବାର କୌଶଳ—୨୨, ୧୮୦, ୧୮୧, ପାରଗତା ପଥ—୮୫, ୮୯, ୨୦୩, ୨୦୪, ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାର ବୁଦ୍ଧି ଥିଲେ—୨୩୨, ପାରିବାରିକ ଶିକ୍ଷା—୧୦୨, ପିଲାମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଗଢ଼େଇ ଦେବାର କୌଶଳ—୧୮୨, ପିଲାମାନଙ୍କୁ କର୍ମଠ କରିବାର ନୀତି—୧୮୦, ପିତୃତର୍ପଣ—୬, ପୁନର୍ଜନ୍ମର କଥା—୨୧୪, ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ବିଗତରେ—୨୩୮, ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ—୨୮, ପ୍ରକୃତ ଆଦର୍ଶ କିଏ ?—୧୮, ୨୧୫, ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା—୭୧, ୭୨, ୧୦୦, ୧୭୭, ୧୮୨, ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ କିଏ ?—୧୪୫, ପ୍ରଚାରର ମାଧ୍ୟମ—୧୫୩, ପ୍ରତିକୂଳ ପ୍ରଭାବରୁ ବଞ୍ଚିବାର ଉପାୟ—୨୨୮, ପ୍ରତିଜ୍ଞା କିପରି ହେବ ?—୭୫, ପ୍ରତିଲୋମର ଭୟାବହତା—୨୦୨, ପ୍ରବୃତ୍ତିଗ୍ରନ୍ଥି ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଉପାୟ—୫, ୧୭୦, ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଖେଳ—୨୬, ୭୯, ୮୭, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ—୧୧୬, ପ୍ରେତଲୋକ—୫ ।

ଫିଲାନ୍‌ଥ୍ରପିର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ—୧୫୯ ।

ବହି ଲେଖିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ—୧୯୫—୧୯୬, ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ—୧୯୭, 'ବହୁନାଂ ଜନ୍ମନାମନ୍ତେ...' ଶ୍ଳୋକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ—୯୯, ବହୁନୈଷ୍ଠିକତା—୧୦୦, ବଞ୍ଚିବାର ସୂତ୍ର—୮୯,

୧୧୨, ୨୩୬, ବାଣୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ—୬୧, ୬୪, ୬୫, ୧୦୭, ବ୍ରାହ୍ମଣର ମୂଳଧନ—୫୨, ୧୯୯, ବାସ୍ତବରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ରଦର୍ଶନର ଉପଯୋଗିତା—୭, ବିଜ୍ଞାନ—୩, ୮୪, ବିନୟ—୧୨୯, ବିନାଶର ସୂତ୍ର—୮୯, ବିବାହର ନୀତି—୮୧, ବିରୂପାକ୍ଷ—୧୩୫, ବିଶ୍ୱାସ—୧୨୫, ବେକୁବ୍‌ଙ୍କର ଅସତ୍‌ନିରୋଧର ପରିଣାମ—୫୮, ବେଦାଭ୍ୟାସ—୩୭, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟତୀତ ଅନୁଭୂତି ହୁଏନା—୧୯୫, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ—୮୬ ।

ଭକ୍ତ—୧୧୨, ୨୨୩, ୨୨୮, ୨୩୧, ଭକ୍ତିର କ୍ରିୟା—୨୦, ୧୦୦, ୧୧୨, ଭଗବାନ—୯୭, ଭାରତବର୍ଷ—୩, ୪୯, ଭଲପାଇବାର କ୍ରିୟା—୧୧୨, ୧୫୮, ୧୬୧, ୨୧୯, ଭଲପାଇବାର ଦାନ ନେବାକୁ ସଂକୋଚ ହେବାର କାରଣ—୧୨୧, ଭଲପାଇବାର ଲକ୍ଷଣ—୯୪, ୨୦୪, ଭଲ ମଣିଷ—୧୯୫, ଭିକ୍ଷା—୧୨୭, ଭୁଲ ଦେଖାଇବାର ନୀତି—୨୦୧, ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ ଓ ଭୂତଭୋଜ୍ୟ—୧୧୮ ।

ମହୁର ଉପକାରିତା—୧୫୫, ମନର ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀନିୟନ୍ତ୍ରଣ—୧୦, ୭୯, ମହତ୍‌ଙ୍କର ଅଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଚଳନରେ—୧୯୬, ମହା-ଅସ୍ତ୍ର—୫୪, 'ମାତ୍ରାସ୍ପର୍ଶାସ୍ତୁ କୌନ୍ତେୟ....' ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ—୧୯୩, ମଣିଷ ଚିହ୍ନିବାର କୌଶଳ—୪୭, ୧୯୫, 'ମଣିଷ' ସଂପଦ—୧୭୧, ମା'ର କଥା—୧୯୦, ମୁକ୍ତି—୧୬୫, 'ମୁଁ'ତ୍ୱର ପ୍ରସାର—୪୩, ୯୭, ମହାସାନ୍ତପନ—୧୧୬ ।

ଯଜନ-ଯାଜନ-ଇଷ୍ଟଭୃତି ପାଳନର ଫଳ—୩୯, ୬୧, ଯଜମାନଚର୍ଯ୍ୟା—୭୩, 'ଯାହା ଅଛି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ତାହା ଅଛି ଭାଣ୍ଡେ' କଥାର ଅର୍ଥ—୧୫, ୨୩୮, ଯାଜନ—୨୦, ୯୨, ୧୭୨, ୧୮୩, ୨୩୬, ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ—୫୭, ୫୮, ୯୪, ଯୁକ୍ତ ରହିବାର ଫଳ—୧୧, ଯୋଗ୍ୟତା ବଢ଼ାଇବାର ଉପାୟ—୩୩, ୪୪, ୯୨, ୯୩, ୨୦୧, ୨୦୨, ଯୌନ-ମିଳନରେ ସୁଷ୍ଠୁତାର ପ୍ରୟୋଜନ—୧୮୪ ।

ରସୁଲ—୨୧୧, ୨୧୫, ରକ୍ଷାର କୌଶଳ-୧୦୬, ୧୩୭, ରିପୁ ଜୟର କୌଶଳ—୧୬୫, ରୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାବଧାନ ବାଣୀ—୧୨, ୮୧, ୧୧୪, ୧୧୬, ୧୧୭, ୧୨୦, ୧୫୫, ୧୬୭, ୧୮୪, ୨୨୪, ରୋଜା-ହଜ-ନାମାଜ-ଜାକାତ-କଲେମାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା—୨୧୨, ୨୧୩ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜାର ବିଧି—୨୨୭, ଲୀଳା—୧୬, ଲୋକ-ଆପ୍ୟାୟନ—୪, ୬୩, ୮୭, ୮୮, ୧୧୩, ୨୦୧, ୨୧୧, ୨୪୨, ଲୋକଦରଦ—୩୭, ୩୮, ୫୧, ୫୫, ୫୬, ୫୮, ୯୬, ୧୧୮, ୧୪୯, ୧୫୧, ୧୫୮, ୧୬୬, ୧୮୫, ଲୋକ-ବୁଭୁକ୍ଷା—୧୧୮, ଲୋକ-ବ୍ୟବହାର—୫୦, ୭୬, ୮୨, ୮୭, ୯୨, ୧୨୯, ୨୧୩ ।

ଶତ୍ରୁଭାବରେ ଭଗବଦ୍ ସାଧନା—୧୬୪, ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ—୨୩୬, ଶାସ୍ତ୍ର—୧୧୬, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ—୭୧, ୧୬୧, ୧୭୬, ୧୭୭, ଶିକ୍ଷାରେ ସଂସ୍କାରର ସ୍ଥାନ—୨୩୨, ଶିକ୍ଷାର ବାଧା—୧୨୯, ଶିକ୍ଷାର ଭୂମି—୧୬୧, ଶିକ୍ଷାର ମୂଳକଥା—୯୧, ୧୩୯, ୧୭୭, ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ—୩୬, ୧୭୭, ଶିଶୁର ଜୀବନ ଗଠନରେ ମା'-ବାପା—୨୦୧,

୨୦୬, ଶିଶୁଶିକ୍ଷାର ଧାରା—୧୩୪, ୧୩୯, ୧୯୩, ୨୦୧, ୨୦୬, ଶେଷ ନବୀ—୨୧୬, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଆତ୍ମକଥା—୩୯, ୪୭, ୪୮, ୬୪, ୬୬, ୭୭, ୧୨୮, ୧୩୦, ୨୦୩, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଚାହିଦା—୧୭୧, ୧୭୨, ୧୮୮, ୧୮୯, ୨୨୩, ୨୩୯, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ—୬୩, ୧୮୭, 'ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ' ବ୍ୟବହାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—୯୬, ଶ୍ରେୟଶ୍ରଦ୍ଧା ହିଁ ଉନ୍ନତିର ସୋପାନ—୬୮, ୨୦୧, ୨୪୧, ଶ୍ରେୟାନୁଗ ହିଁ ପାଇବାର ପଥ—୪୩, ୮୪ ।

ସନ୍ତାନ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀର ଅବାଧ୍ୟତାରେ ସ୍ୱାମୀର କରଣୀୟ—୨୭, ସଂସାର ଇଷ୍ଟଙ୍କ ପାଇଁ—୧୫୦, ସଂସାର ଠିକ୍ ରଖି ଇଷ୍ଟକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପରିଣାମ—୫୦, ସଂସାରରେ ସାଶ୍ରୟୀ ବୁଦ୍ଧି—୧୩୭, ସଂସାରକୁ ସଭାପୋଷଣୀ କରିବାର ନୀତି—୧୯୧, ସଂହତିର ପଥ—୯୨, ୨୨୯, ସଂକଳ୍ପ—୮୫, ୮୬, ସତ୍-ଆଚରଣ ମଣିଷକୁ ଶିଖାଇବାର ଉପାୟ—୨୦୯, ସତୀ-ସ୍ତ୍ରୀର ଲକ୍ଷଣ—୯୨, ସତ୍‌ସଙ୍ଗର ଆଦର୍ଶ ସୁଫଳ କରିତୋଳିବାକୁ ହେଲେ—୧୮୭, ୨୨୯, ସଦଭ୍ୟାସର ଫଳ—୩୭, ସଦାଚାର—୧୬୬, ସଦ୍‌ଗୁରୁ—୧୬, ୨୩୨, ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଗ୍ରହଣର ଫଳ—୧୪୬, ସନ୍ତାନ—୨୩୦, ସନ୍ତାନଚର୍ଯ୍ୟାରେ ପିତା-ମାତା—୯୦, ୧୩୪, ୧୩୯, 'ସ ପୂର୍ବେଷାମପି ଗୁରୁଃ...' କଥାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ—୧୦୨, ସମାଜତନ୍ତ୍ରର ମୂଳକଥା—୧୯୭, ୧୯୮, ୨୨୯, ସମ୍ଭାବ୍ୟତା—୧୪୯, ସହଜାତ କର୍ମ—୨୩୮, ସାବଧାନ ହୋଇ ଚାଲିବା—୪, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା ନିରାକରଣର କୌଶଳ—୩, ସିଦ୍ଧାର୍ଥ—୧୦୯, ସୁସନ୍ତାନ ଲାଭରେ ମାଆର ଦାୟିତ୍ୱ—୨୦୨, ସୁସ୍ଥ ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ଜୀବନର କ୍ରିୟା—୯୧, ୯୨, ସ୍ୱଜନ-ପ୍ରଗତି—୨୩୩, ସେବାରେ ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠାର ବୁଦ୍ଧି ଥିଲେ—୩୫, ସେବାରେ ଧନର ଆଗମ—୩୫, ସେବାରେ ସନ୍ଧାନୀ ଦୃଷ୍ଟି—୪୨, ୭୮, ୧୧୫, ୧୨୩, ୧୬୭, ୨୩୭, ସୌରଜଗତ ମଧ୍ୟରେ କେନ୍ଦ୍ରାୟିତ ହେବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ—୨୯, ସ୍ୱପାକ ଆହାର—୩୬, ସ୍ୱପ୍ନ କ'ଣ ?—୮, ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣ—୨୫, ସ୍ୱାମୀର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରରେ ସ୍ତ୍ରୀ—୨୦୦ ।

ହନୁମାନ—୨୪, ୫୬, ୯୮, ହିଂସାକୁ ହିଂସା କହିବା ହିଁ ଅହିଂସା—୫୭, ହିଟଲର—୧୧୨, ହୀନତ୍ୱ ବୁଦ୍ଧିରୁ ବଡ଼ ହେବାର ପରିଣାମ—୫୧ ।

Appreciationର ଦାମ୍—୧୮୧ Art କ'ଣ ?—୨୯, Assistant ଗଠନରେ—୪୦, ୭୩, ୯୩ ।

Blitzkrieg action—୧୮୨ ।

Clairvoyance—୧୩, Complex—୭୫, Conviction—୭୨, ୭୭ ।

Discipline—୬୫ ।

Energy ଢ଼ିଲା ହେବାର କାରଣ—୮୭ ।

Fixation and Concentration—୨୩୨ ।

Go-between—୧୨୧, ୧୨୨, ୧୨୩, ୧୨୫, ୧୮୨ ।

Intution ଗଠନରେ—୧୮୦ ।

Microcosm ଓ macrocosm—୧୫, ୧୯, Military training—୧୮୮, Moral weakness ଥିବା ଓ ନ ଥିବା—୭୪ ।

Partnership business—୧୨୨, Pauperism ନିରୋଧର ପଥ—୩୨, Purpose—୧୦ ।

Resist, no evil—୫୫, ୯୨ ।

Sex-complex-ର କ୍ରିୟା—୭୬, Sincerity—୭୬ ।

Telepathy—୧୩, Third generation—୧୬୩, Tragedy ବର୍ଜନୀୟ କାହିଁକି ?—୨୯ ।

ଆଲୋଚନା-ପ୍ରସଙ୍ଗ

ମାର୍ଗଶିର-୨୫, ବୁଧବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୧୦/୧୨/୪୧)

'ତୁମର ପ୍ରୀତି, ଛିନ୍ନ ଜୀବନକୁ ଗୁଛି ଗୁଛି ଆଣେ ।' ଛିନ୍ନ ଜୀବନ ଗ୍ରଥିତ ହୁଏ ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କର-ସ୍ପର୍ଶରେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ବିଖଣ୍ଡିତ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ହେତୁ ତାହା ସଂହତ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସଂଗ୍ରଥିତ ହେଉଥାଏ, ପୁଣି ଯେଉଁମାନେ ପରସ୍ପର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ଯୋଗସୂତ୍ର ନାହିଁ, ପ୍ରୀତି-ବନ୍ଧନ ନାହିଁ, ତାଙ୍କୁହିଁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସେମାନେ ମାଳାକାରରେ ଗ୍ରଥିତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି, ଗଭୀରଭାବରେ ପ୍ରୀତିନିବଦ୍ଧ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ବିପଥଗାମୀ, ଯେଉଁମାନେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ, ସେମାନଙ୍କୁ ସାଉଁଟି ନେବାକୁ ସେ ଆସନ୍ତି । ଏହିପରିଭାବରେ ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ-ନିକେତନରେ ପୂଜାରୀଦଳ ନାନା ପ୍ରାନ୍ତରୁ, ନାନା-ଦେଶରୁ, ନାନା ମନୋଭାବ ନେଇ ଆସି ସମବେତ ହୁଅନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଥାଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଚାହିଦା, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଭଲପାଇ ସେମାନେ ଏକୈକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଏକୈକ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନେ ସେଇ ଏକାୟନୀ ସୂତ୍ର-ବେଦୀମୂଳରେ ବାରମ୍ବାର ସମବେତ ହୁଅନ୍ତି, ବାରମ୍ବାର ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି, କାରଣ ଏହି ମହାମଣ୍ଡପହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସୁଖ-ସ୍ୱର୍ଗ । ଆଜି ପ୍ରଭାତରେ ମଧ ତା'ର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇନାହିଁ—ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର-ଅଙ୍ଗନରେ ମିଳିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ । ମଧୁସ୍ରବା ସେ—ଅବାରିତ ଓ ଅବିରତଭାବରେ ଜୀବନର ମଧୁ ବିତରଣ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି ସେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଭାବରେ ଏବଂ ଦୈନ୍ୟ-ପୀଡ଼ିତ ମାନବ ତାହା ଆକଣ୍ଠ ପାନକରି ଧନ୍ୟ ହେଉଛି, କୃତାର୍ଥ ହେଉଛି, ତୃପ୍ତି-ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଉଠୁଛି । କୋଳର ଶିଶୁକୁ ସ୍ତନ୍ୟଦ୍ୱାରା ପରିତୃପ୍ତ କରି ମା'ର ଯେଉଁ ସୁଖ, ସେହିପରି ସେବାରେ, ସୋହାଗରେ, ଶାସନରେ, ଭର୍ତ୍ସନାରେ, ଅମୃତ-ନିର୍ଦ୍ଦେଶଦାନରେ ମଣିଷର ଜୀବନକୁ ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣଭାବରେ ପରିସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଓ ନଧରକାନ୍ତି-ବିଶିଷ୍ଟ କରି ତୋଳିଲେ ସେ ସେଇ ସୁଖ ପାଆନ୍ତି, ଏହା ନକରି ତାଙ୍କର ତ୍ରାହି ନାହିଁ, ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ, ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତି—ଏଇ କାମରେ ସେ ନିତ୍ୟନିରତ !

ବୀରେନ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ)—ମଣିଷର ପ୍ରବୃତ୍ତିର ତ ଶେଷ ନାହିଁ, ତାହା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ମିଳିମିଶି ଆପଣଙ୍କ ମାର୍ଗରେ ଚାଲିବୁ କିପରି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସମସ୍ତଙ୍କର common interest (ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାର୍ଥ) ଥିଲେ difference (ଅନୈକ୍ୟ) die out ଅବଶ୍ୟ କରିବ (ତିରୋହିତ ହେବହିଁ), difference (ଅନୈକ୍ୟ) ଥିଲେହିଁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ କେଉଁଠି ନା କେଉଁଠି ତାହାଠାରୁ (common interest ରୁ) deviation (ବିଚ୍ୟୁତି) ହୋଇଛି । Difference (ଅନୈକ୍ୟ) ଯେପରି sincere ଓ insincere (ଖାଣ୍ଟି ଓ ଅଖାଣ୍ଟି) ଲୋକଙ୍କ ମଧରେ ଅଛି, ସେହିପରି insincere (ଅଖାଣ୍ଟି)

ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ରହିଛି—ଉଭୟତ୍ର ଏହା ଦେଖା ଦେଇପାରେ । Sincere (ଖାଣ୍ଟି) ଲୋକ ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନେ ହୁଅନ୍ତି uncompromising (ସାଲିସହୀନ), ତେଣୁ ସେମାନେ insincerity (କପଟତା)କୁ ବରଦାସ୍ତ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବିରୋଧ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ କାହାପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ଆକ୍ରୋଶମୂଳକ ମନୋଭାବ ନ ଥାଏ, ଯେପରିକି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ସଂଶୋଧନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳିମିଶି ଚଳିପାରିବେ ନାହିଁ । ବରଂ ମଣିଷକୁ ପରିଶୁଦ୍ଧ କରି ନେବାର ଝୁଙ୍କ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରବଳ ଦେଖାଯାଏ । ତେଣୁ ଖାଣ୍ଟି ଓ ଅଖାଣ୍ଟିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅନୈକ୍ୟ ତା'ର ଗୋଟାଏ ସୁସ୍ଥ ସମାଧାନ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଅଖାଣ୍ଟି ଓ ଅଖାଣ୍ଟିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅନୈକ୍ୟ, ସେ ଅନୈକ୍ୟର ସମାଧାନ ଦୁରୂହ,—ଦୁଇଜଣ ସିଆଣାଲୋକ କୋଳାକୋଳି ହେଲାପରି ମଝିରେ ମୁଠାଏ ହାତ ଫାଙ୍କ ରହିଯାଏ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅନୈକ୍ୟ ତା'ର ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ସେମାନେ ଯଦି ଅସଦୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଏକତାବଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ତାହାହେଲେ ସେହି ଐକ୍ୟବଦ୍ଧ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଜଗତର ଅନେକ ବେଶି କ୍ଷତି କରିପାରନ୍ତେ । ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଯେ ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ସାଧାରଣ ଶତ୍ରୁକୁ ବିନାଶ କରିବାପାଇଁ ଐକ୍ୟବଦ୍ଧ ନ ହୁଅନ୍ତି ତା ନୁହେଁ, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଦେହ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ, ତେଣୁ ସେ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଟେକେ ନାହିଁ । ଅସଲ କଥା, Ideal (ଆଦର୍ଶ)ର interest (ସ୍ୱାର୍ଥ) prominent (ମୁଖ୍ୟ) ହୋଇ ଉଠିବା ଦରକାର, ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସବୁ adjusted (ନିୟନ୍ତ୍ରିତ) ହୋଇଥାଏ, ଗୋଟାଏ complex (ପ୍ରବୃତ୍ତି) interest (ସ୍ୱାର୍ଥ) ହୋଇଉଠିଲେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି, ମଣିଷ କ'ଣ କରିପକାଏ ! ସେଇ କାଣୀ ବୈଷ୍ଣବୀର କଥା ହୁଏତ କେତେଭାବରେ କୁହେ, ତା' ପାଇଁ ସବୁକିଛି ignore (ତୁଚ୍ଛ) କରି ତାକୁହିଁ ସତୀ-ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଆସନରେ ବସାଇବାକୁ ଚାହେଁ । ହୃଦୟଟା ଯଦି ଥରେ ଆୟତ୍ତକୁ ଆସେ, ଇଷ୍ଟଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଯଦି ଅହରହ ଚକ୍ଷୁ-ସମକ୍ଷରେ ଭାସେ, ସେହିଁ (ଇଷ୍ଟ) ଯଦି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଗର୍ହିତ ଯାହା ତାହା ସ୍ୱତଃ adjusted (ନିୟନ୍ତ୍ରିତ) ହୋଇଥାଏ । Adjust (ନିୟନ୍ତ୍ରଣ) ଆଗ କରି କ'ଣ ପରେ interested (ଅନୁରକ୍ତ) ହେବା ସମ୍ଭବ ? ତାହା କଦାପି ହୁଏ ନାହିଁ, ଏବଂ ଏହାଛଡ଼ା adjustment (ନିୟନ୍ତ୍ରଣ)ର ଅନ୍ୟ ପଥ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ମନୁଷ୍ୟେତର ଯାହା-କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମର ଯାହାକିଛି ଧାରଣା ତାହା ତ anthromorphic (ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ)—ସେ ସବୁର ସତ୍ୟତା କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆମେ ଯେତେବେଳେ ମଣିଷ ସେତେବେଳେ ମଣିଷର standard (ମାପକାଠି)ରେ ଭାବିବା ଓ ଚାଲିବା ଛଡ଼ା ଆମର ଉପାୟ ନାହିଁ—ଏଇ ଗଣ୍ଡି ଭିତରେ ଆମେ ଆବଦ୍ଧ, ତେବେ ଆମର knowledge (ଜ୍ଞାନ) ଓ experience (ଅଭିଜ୍ଞତା)ର accuracy (ଯଥାର୍ଥତା) ବୁଝାଯିବ—ଏହାଦ୍ୱାରା ଆମେ କେତେ ପରିମାଣରେ ଈଶତ୍ୱ ବା ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିପାରିଛୁ—ସେଇ ମାପକାଠିରେ । କୌଣସି ବିଷୟରେ ଆମେ ଯଦି

କେବଳ ମନଗଢ଼ା ଧାରଣା ନେଇଚାଲୁ, ତାହେଲେ ବାସ୍ତବ ପ୍ରୟୋଗ ବା ଉପଯୋଗିତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଫଳ ମିଳିବ ନାହିଁ, ଓଲଟା ହୋଇଯିବ । ଗ୍ରହ, ଉପଗ୍ରହ, ଜଳ, ବାୟୁ, ସାପ, ବିରାଡ଼ି, ବାଘ, କୁମ୍ଭୀର ଇତ୍ୟାଦି ଯେତେ ବିଷୟରେ ଆମର ଯେତେ ଜ୍ଞାନ ଥାଉନା କାହିଁକି ସେହି ଜ୍ଞାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେସବୁକୁ ଆୟତ୍ତକୁ ଆଣି ଆମ କାମରେ ଯଦି ଲଗାଇ ପାରୁ, ତାହେଲେ ବୁଝାଯିବ ଯେ ସେ ଜ୍ଞାନ ସତ୍ୟ ଓ ବାସ୍ତବ । ଏହିପରି ଜ୍ଞାନକୁ କୁହାଯାଏ ବିଜ୍ଞାନ, ତେଣୁ ବିଜ୍ଞାନ ମଣିଷକୁ ଶକ୍ତିମାନ୍ କରିତୋଳେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଓ ଶକ୍ତି ଯଦି କାହାଠାରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇ ନ ଉଠେ, ଆତ୍ମଭୋଗୋପକରଣ ଆହରଣହିଁ ଯଦି ତା'ର କାମ୍ୟ ହୋଇପଡ଼େ, ତେବେ ମଣିଷ ରାକ୍ଷସ ପାଲଟିଯାଏ, ତେଣୁ ଧର୍ମର ପ୍ରୟୋଜନ ଦେଖାଦିଏ । ଆଦର୍ଶାନୁଗ ନହେଲେ ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ, ଶକ୍ତି ସବୁ ମୂଲ୍ୟହୀନ । ପୁଣି, ଆଦର୍ଶ ଓ ଧର୍ମର ଅନୁସରଣ ହେଉଛି ଅଥଚ ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ହେଉ ନାହିଁ—ତାହା ମଧ୍ୟ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ କଥା । ଧର୍ମାନୁଗ, ଆଦର୍ଶାନୁଗ ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଶକ୍ତିର ପଥରେ ଯାତ୍ରା କରିବାହିଁ ଆମର ଅମୃତ-ଅଭିଯାନ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଦେବଲୋକ କ'ଣ ? ଦେବଲୋକ ବୋଲି କିଛି ଅଛି କି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେବତା ଅର୍ଥ ଯିଏ ଦୀପ୍ତି ପାଆନ୍ତି । ଦେବଲୋକ ମଣିଷର life (ଜୀବନ)ର ଗୋଟାଏ plane (ସ୍ତର) ବିଶେଷ । ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ with all his characteristics (ତା'ର ସକଳ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସହ) ତା'ର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକର fulfilment (ପରିପୂରଣ) ର ଭିତର ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର object of regard and interest (ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଅନ୍ତରାସର ପାତ୍ର) ହୋଇ ଛିଡ଼ାହୁଏ, ମଣିଷର ଇଷ୍ଟାନୁଗ ସେବାରେ ତାର ଜୀବନ ଯେତେବେଳେ ଦୀପ୍ତି ଲାଭକରି ଅଗ୍ରସର ହୁଏ,—ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଚାରିତ୍ରିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅନୁରଞ୍ଜନାରେ,—ସେତେବେଳେ ସେ ଦେବଲୋକରେ ବାସ କରେ । ଏଇ active (ସକ୍ରିୟ) characteristics (ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ) ଗୁଡ଼ିକହିଁ ହୁଏ ତାର plane (ସ୍ତର) । ଦିନେ ଭାରତକୁ ସାରା ପୃଥିବୀର ଲୋକେ ଦେବଭୂମି କହୁଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ବାସକରୁଥିଲେ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଥିଲା ଦେବୋପମ । ଏଇ ଭାରତବର୍ଷ ପୁଣି ସେଇ ଦେବଭୂମି, ଦେବଲୋକ ହୋଇପାରେ ଯଦି ତୁମ୍ଭେମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟାଚାରରେ ଚାଲ । ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପାଳୀ ଆପୂରୟମାଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଅନୁବର୍ତ୍ତନ, ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ, ଦଶବିଧ ସଂସ୍କାର, ନିତ୍ୟ ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞ, ଆଦର୍ଶ ବିବାହ, ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷା, ଅନୁଲୋମ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ, ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଯଜନ, ଯାଜନ, ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନା, ଦାନ, ପ୍ରତିଗ୍ରହ, ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକର ସେବା, ସଦାଚାର ପାଳନ, ବ୍ରତ ଓ ତୀର୍ଥର ଅନୁସେବନ—ଏହି ସମସ୍ତଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଆର୍ଯ୍ୟାଚାରର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ । ଏଗୁଡ଼ିକର ଅନୁସେବନ ଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ଧୀରେଧୀରେ ବଂଶ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଦେବତୁଲ୍ୟ ହୋଇଉଠେ । ଏବଂ ତା' କେବଳ ଜଣେ-ଅଧେ ନୁହନ୍ତି, ଗଣ୍ଡା-ଗଣ୍ଡା ଘରେ-ଘରେ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ଆଉ, ଆଜି ଯେ ସଂପ୍ରଦାୟ-ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ହଣାହଣି, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପାଳୀ ଆପୂରୟମାଣ ଯୁଗପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଅନୁସରଣପୂର୍ବକ ଜୀବନଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହର

ରୀତି ଯଦି ଥା'ନ୍ତା, ତାହେଲେ ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟ ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ସାଂପ୍ରଦାୟିକତା ନଥା'ନ୍ତା, ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଆପଣାର ବୋଲି ଭାବନ୍ତେ, କାରଣ ଯୁଗପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବତନ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅବତାର ମହାପୁରୁଷହିଁ ଜୀବନ୍ତଭାବରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ତାଙ୍କୁ ଭଲପାଇଲେ ଆମେ ପୂର୍ବତନ କାହାରିକୁ ବି ଅବଜ୍ଞା କରିପାରୁନା—ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁହିଁ ମନେ କରିବୁ 'ମୋ'ରି ଠାକୁର' । ତେଣୁ ଗୁରୁଭାଇଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ପ୍ରୀତି, ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସେହି ପ୍ରୀତିର ଜାଗରଣ ହୁଏ । ସାଂପ୍ରଦାୟିକତା ସେଠାରେ ଆସିବ କେଉଁଠୁ ? ତେଣୁ ଦେଶକୁ ଯଦି ଏଇ ସାଂପ୍ରଦାୟିକତା ରୂପକ ବିଷ କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହଁ, ଯାଜନ ଭିତର ଦେଇ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପିଯାଅ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଖୋଲିଦିଅ, ଯେପରି ଶଇତାନ ତାର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ନ ପାରେ । ଏବେଠାରୁ ଯଦି ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ନ ଲାଗ, ପରେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିବ ନାହିଁ । ଅନୈକ୍ୟ ଓ ବିଭେଦହିଁ କାଏମ୍ ହୋଇ ଚାଲିବ ।

ଏଇ ସମୟରେ ଜଣେ ନୂତନ ଭାଇ ବାହାରୁ ଆସିଲେ, ସେ ମାତୃମନ୍ଦିର ଓ ମା'ଙ୍କ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଅତିକ୍ରମ କରୁ ନ କରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଉଲ୍ଲସିତ କଣ୍ଠରେ କହି ଉଠିଲେ—କିରେ ! କେତେବେଳେ ଆସିଲୁ ? ଆ, ଆ !

ଭାଇଟି ଏଇ ପ୍ରଥମ କରି ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ସ୍ନେହସିକ୍ତ କଣ୍ଠର ପ୍ରାଣମତାଣିଆ ମଧୁର ଆହ୍ୱାନ ଶୁଣି ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଆଗେଇ ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ନିବେଦନ ପୂର୍ବକ ଉଠି ଛିଡ଼ାହୋଇ କହିଲେ—'ଏଇମାତ୍ର ଆସୁଛି' ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯା ! ଯା ! ତାହେଲେ ଗେଷ୍ଟହାଉସରେ ଯାଇଁ ଜିନିଷପତ୍ର ରଖି, ହାତ ମୁହଁ ଧୋଇ, ଠିକ୍‌ଠାକ୍ ହୋଇ ଆ ! ପରେ ଶୁଣିବୁ ସବୁ ଖବର । ଆରେ ଭୂଷଣ ! (ଭୂଷଣ ଭାଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ) ୟାକୁ ନେଇ ଯା ତ ! ସେ ନୂଆ ଲୋକ, ଭଲରୂପେ ଦେଖାଶୁଣା କରିବୁ । ଆଉ ଦେଖ (ଉକ୍ତ ନବାଗତ ଭାଇକୁ) ଏଠାରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଚୋରିଚାରି ହୁଏ, ଟଙ୍କା ପଇସା, ଘଡ଼ି, କଲମ ସାବଧାନରେ ରଖିବୁ ।

ଭୂଷଣ ଭାଇ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ) ଉକ୍ତ ଭଇଙ୍କୁ ନେଇ ଗେଷ୍ଟହାଉସ ଆଡ଼କୁ ଗଲେ । ଭାଇଟିର ଗୋଟିଏ ହାତରେ ବିଛଣା ଓ ଆର ହାତରେ ସୁଟକେଶ—ତା'ର ସେପରି ଅସୁବିଧା ହେଉ ନଥିଲା ନେବାକୁ, କାରଣ କୌଣସିଟା ସେତେ ଭାରି ନଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଭୂଷଣ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ତୁ ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ ହାତରେ ନେଇ ଯା, ବୁଝି ପାରୁନୁ ସେ ରାତି ଅନିଦ୍ରା ହୋଇ ଗାଡ଼ିରେ ଆସିଛି, ଶୀତରେ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ।

ସେମାନେ ଚାଲିଯିବା ପରେ ଗେଷ୍ଟହାଉସର (ଅତିଥିଶାଳାର) ଚୋରି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁଣି କଥା ଉଠିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଇ ଚୋରିଟାକୁ ଯେ ତୁମେ ବନ୍ଦ କରିପାରୁ ନାହଁ, ଏହା କିନ୍ତୁ ତୁମରି ଦୋଷ । ଚୋର ତ ଚୋରି କରିବ, ଚୋରି କରିବା ତା'ର ପେସା, କିନ୍ତୁ ଗୃହସ୍ଥ ସଜାଗ ରହିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଚୋରକୁ ଆୟତ୍ତ କଲାଭଳି ସଜାଗ ଓ ସାବଧାନ ଯଦି ଆମେ ନ ହେଉ

ତେବେ ସବୁ ବିଷୟରେ ଏଇ ପ୍ରକାର ଶୈଥିଲ୍ୟ ଓ ଅସାବଧାନତା ରହିଯିବ, ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା କେତେ ଯେ କ୍ଷତି ତା'ର ଇୟତ୍ତା ନାହିଁ । ଅନେକେ ମାଙ୍କଡ଼ମାନଙ୍କର ଉତ୍ପାତର କଥା କହୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କରି ମାଙ୍କଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ରଖିଛି । ମାଙ୍କଡ଼ ତ ଉତ୍ପାତ କରିଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଆମର ଯେପରି କ୍ଷତି କରି ନ ପାରେ ଆମକୁ ସେତିକି alert (ହୁସିଆର) ରହିବାକୁ ହେବ । ଏହିପରି ହୁସିଆର ଓ ସପ୍ରତିଭ ରହିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଅନ୍ୟଠାରୁ service (ସେବା) ନେଇ ନେଇ ଆମେ ପଙ୍ଗୁ ହୋଇ ଯାଉଛୁ, ଏହାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ ପରାଧୀନତା । ଆମର ସବୁକିଛି ପାଇଁ ଆମେ ପରମୁଖାପେକ୍ଷୀ, ଆତ୍ମରକ୍ଷା ଓ ବଞ୍ଚିବା-ବଢ଼ିବା ପାଇଁ ଯାହା ଯାହା ପ୍ରୟୋଜନ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ ଆମେ ନିଜେ କରି ପାରିବା ସେତେ ଆମେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପଥରେ ଆଗେଇ ଯିବା । ସ୍ୱାଧୀନତା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ instinctive capacity (ସହଜାତ ସାମର୍ଥ୍ୟ) ଅନୁଯାୟୀ ବୃତ୍ତିବିଭାଗ ରହିବ, ପରସ୍ପର ନିର୍ଭରଶୀଳତା ରହିବ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଲୋକ ବର୍ଣ୍ଣୋଚିତ କର୍ମଦକ୍ଷତାର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଯେତେ ଚୌକସ ହୋଇଉଠେ ସେତେ ଭଲ । ଶିକ୍ଷାର ଧାରାକୁ ମଧ୍ୟ ଏହିପରିଭାବରେ ମୋଡ଼ ବୁଲାଇ ଦେବାକୁ ହୁଏ—ତେଣୁ ମୁଁ ବାସ୍ତବ କର୍ମ ଉପରେ ଏତେକରି ଜୋର ଦେଇଥାଏ । ହାଟ-ବଜାର, କ୍ଷେତ-ଖମାର, ଘର-ବାଡ଼ି, ଦୁଆର, ପୋଖରୀ, ରାସ୍ତାଘାଟ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ, ଆୟ-ଉପାର୍ଜନ, ଆମୋଦ, ଆନନ୍ଦ, କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ଆଦି ସବୁଦିଗ ସୁସ୍ଥୁଭାବରେ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ହେଲେ ବାସ୍ତବ ବ୍ୟାପାରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଗୋଟାଏ active acquaintance (ସକ୍ରିୟ ପରିଚିତି) ରଖିବା ଦରକାର ! ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଯଦି ଏସବୁ ସଙ୍ଗେ ସଂସ୍ରବ ନଥାଏ ତେବେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୁଏନା, ଜୀବନ-ରକ୍ଷଣୀ ହୁଏନା । ତେଣୁ ଆମେ ଯେତେ ବେଶି ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରୁ, ସତର୍କ ହୋଇପାରୁ, ଅତନ୍ଦ୍ର ହୋଇପାରୁ, ସେଇ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ହେବ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ପ୍ରେତଲୋକ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୋର ମନେହୁଏ ମଣିଷ ମରିଗଲେ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିରହେ ଏବଂ ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରେତଲୋକ କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ପ୍ରେତଲୋକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୋଗାଯୋଗ କରିବାର କ'ଣ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେତେ କ'ଣ ତ ଶୁଣେ । ଗୋପାଳ ତ investigation (ଗବେଷଣା) କରିଥିଲା । ଗୋପାଳ କୁଆଡ଼େ ପଢ଼ିଥିଲା—ଗୋଟିଏ କାଚର tube (ନଳୀ) ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ମୂଷା ମରିଯିବା ପରେ rodopsin screen (ରଡପ୍‌ସିନର ପର୍ଦ୍ଦା) ଉପରେ କୁଆଡ଼େ ଅବିକଳ ମୂଷାର shape (ଆକୃତି) ର ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଛାୟା ପଡ଼ିଥିଲା । ମୁଁ ଦିନେ ବେଲଗଛମୂଳ ଘରେ ଶୋଇଥିଲି । ଯେପରି ଦେହରୁ ବାହାରିଗଲି । ରାସ୍ତାରେ ଦୁଧବାଲା ସଙ୍ଗେ ଦେଖାହେଲା, ତା ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲି, ଆଉ କ'ଣ କ'ଣ ହେଲା ମନେ ନାହିଁ, ପରେ ଆସି ବହୁ କଷ୍ଟରେ ପୁଣି ଦେହ ଭିତରେ ପଶିଗଲି । ପରେ ମିଳାଇ ଦେଖିଲି—ଦୁଧବାଲାକୁ ଯେଉଁ କାମ କରିବାକୁ କହିଥିଲି, ସେ ଠିକ୍ ସେହି କାମ କରିଛି । ଏକା ଦେଖିଲେ

ତ ହୁଏନା, ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲା ପରି ଲାଗେ । ସ୍ୱପ୍ନ ଜଣକର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବୋଧ । ଜିନିଷଟା ଯଦି ଏପରି ହୁଏ ଯେ, environment (ପରିବେଶ) ରେ କାହାର ବି ବୋଧ କରିବାରେ କୌଣସି ଅନ୍ତରାୟ ନଥାଏ, ତେବେ ଯାଇଁ ତା'ର ଯଥାର୍ଥତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଃସନ୍ଦେହ ହୋଇପାରେ, ସେଇଥିପାଇଁ scientific research (ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗବେଷଣା) ଦରକାର । ଗୋପାଳ ଆରମ୍ଭ କରି ଚାଲିଗଲା, ତା'ପରି ମଣିଷଟାଏ ବି କେଉଁଠି ପାଇବି ?

ପ୍ରଶ୍ନ—ଗୟାରେ ପିଣ୍ଡଦାନ ଦେଲେ କ'ଣ ହୁଏ ? ତାହା ତ ଏକ ସଂସ୍କାର ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀର କେତେ ଲୋକ ତ ସେସବୁ କରୁନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ତ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହେଉ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—(ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ)—ଗୟ ରାଜାଙ୍କ ନିର୍ମିତ ପୁରୀ ହେଉଛି ଗୟା,—ଗୟ ଆସିଛି ଗୈ-ଧାତୁରୁ, ଗୈ-ଧାତୁ ଅର୍ଥ ଗାନ, କୀର୍ତ୍ତନ । ମୋର ମନେହୁଏ ମଣିଷର ନାମଗୁଡ଼ିକ accidental (ଆକସ୍ମିକ) ନୁହେଁ, ନାମର ଅର୍ଥ ସହିତ ନାମଧାରୀର ପ୍ରକୃତିର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥାଏ । ଉକ୍ତ ଗୟ ରାଜାଙ୍କର ଯେଉଁ special activity (ବିଶେଷ କର୍ମ), ସେଠାରେ (ଗୟାରେ) ମଧ୍ୟର ଚିହ୍ନ ଥିବା ସମ୍ଭବ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୟା ଏପରି ଏକ ସ୍ଥାନ ସେଠାରେ ମଣିଷର ସ୍ମୃତି, ମଣିଷର ଗୁଣ ଗୀତ ହୁଏ, କୀର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ । ପୁଣି ସେଠାରେ ଅଛି ସର୍ବବନ୍ଧନ ବିମୋଚନ ବିଷ୍ଣୁ ପାଦପଦ୍ମ, ଗଦାଧରଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ । ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଏପରି ଯେ, ତା' ସହିତ ଏପରି tradition (ପରମ୍ପରା) ଜଡ଼ିତ ଯେ ସେଠାକୁ ଗଲାମାତ୍ରେ ମଣିଷର ସ୍ୱତଃ ଯୁଗପତ୍ ଶ୍ରୀହରି ଓ ବିଗତ ପ୍ରିୟଜନ ଯେଉଁମାନେ—ସେମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ, ମନନ ଓ ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନରେ ବିଭୋର ହୋଇଉଠେ । Hypnotism (ସମ୍ମୋହନ) କଥା ଜାଣିନା, ଗୋଟାଏ ବୋତାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏପରି suggestion (ସଂକେତ) ହୁଏତ ଦେଇଦେଲା, ୧୫ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ବୋତାମଟା ଦେଖିଲେ hypnotised (ସମ୍ମୋହିତ) ହୋଇଯାଏ । ଯାହାହେଉ ଗୟା ଯାଇଁ ନାନା ceremony (ଅନୁଷ୍ଠାନ) ଭିତର ଦେଇ ଏଇପରି ଭାବରେ ମନ concentrated (କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ) ହୋଇଥାଏ । ତାହାଛଡ଼ା, ଗୟାରେ ପିଣ୍ଡଦାନ ହିନ୍ଦୁଘରେ ଏପରି ଏକ important (ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ) ଘଟଣା ଯେ, କେହି ଗୟା ଉପଲକ୍ଷେ ସେଇ ବିଗତ ଆତ୍ମାର ଚିନ୍ତା ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାନ୍ତି, ତଦ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ପତିତପାବନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ମାହାତ୍ମ୍ୟ-ଚିନ୍ତନ ମଧ୍ୟ ତା ସହିତ ହେଉଥାଏ । ବିଗତ ଆତ୍ମାର ପ୍ରିୟଜନ ଯେଉଁମାନେ ସେଇ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଏପରି ଭାବଥାଏ, ତେବେ ଏହି ବିଦେହୀ ସତ୍ତାର disintegrated (ବିଚ୍ଛିନ୍ନ) molecules (ପିଣ୍ଡିକା) ଗୁଡ଼ିକ integrated (ସଂହତ) ହୋଇ, ଦେହ ଧାରଣ କରିବାର, ectoplasmic body(ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀର) ରୁ protoplasmic body (ଜୈବୀ ଶରୀର) ରେ ରୂପ ପରିଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ସୁବିଧା ହେବାର ତ କଥା । ଏଇ ବିଷ୍ଣୁ ପାଦପଦ୍ମ ହେଲା ସାର୍ଥକ ବିବର୍ତ୍ତନୀ ଓ କେନ୍ଦ୍ରାୟନୀ ସୂତ୍ର । ବିଗତ ଆତ୍ମାର ସ୍ମୃତି ସହିତ ଏଇ ବିଷ୍ଣୁଚିନ୍ତା ଜାଗରୁକ ଥିବାରୁ ସେଇ ଜୀବାତ୍ମା ତା'ର ଭଲମନ୍ଦ ସବୁ ନେଇ ଓ ଗୋଟାଏ ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ଉଦ୍‌ବର୍ଦ୍ଧନୀ ସୁର ନେଇ ଆସିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଏ । ମୋର ତ ଏଇପରି ମନେହୁଏ ।

ତେଣୁ ସପରିବେଶ ଭାବ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇ ଗୟାରେ ପିଣ୍ଡଦାନ କରିବାର ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଉପଯୋଗିତା ଅଛି ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ । ତା'ଛଡ଼ା ପିତୃତର୍ପଣ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ-କରଣୀୟ ମଧ୍ୟ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପିତୃପୁରୁଷର ସ୍ମୃତି ଆମ ମଧ୍ୟରେ ସକ୍ରିୟଭାବରେ ଜାଗ୍ରତ ଥାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ମଧ୍ୟ ସଂଜୀବିତ ହୋଇଉଠେ ! ଏଇ ଜୀବନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଭିଜାତ୍ୟବୋଧ ଆମ ଚରିତ୍ରକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଉନ୍ନତ କରି ତୋଳେ । ଆନୁଷ୍ଠାନିକଭାବରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ପାଳନ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଆମର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭାବକୁ ପୁଷ୍ଟ କରି ତୋଳେ । ଆଚାର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଯଦି ବନ୍ଦ କରି ଦିଆଯାଏ ତେବେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭାବ କ୍ରମଶଃ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଯାଏ । ଆମ ଦେଶର ରୀତି ହେଲା, ସ୍ୱାମୀ ବା ଗୁରୁଜନ ଯଦି ବାହାରୁ ଆସନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀ ଯଦି ବସିଥାଏ, ତେବେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସେ ଉଠି ଛିଡ଼ାହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ବିହିତଭାବରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି ବସାଇବ ଏବଂ ତାକୁ ବସିବା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ସେ ବସିବ । (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଇ କଥା କହୁ କହୁ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଉଠି ଛିଡ଼ାହୋଇ ଦେଖାଇଲେ—କିପରି ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଉଠି ଛିଡ଼ାହୋଇ କେଉଁ ଭଙ୍ଗୀରେ କିପରି ଆଗ୍ରହ ଓ ବିନୟ ସହକାରେ, ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବାକୁ ହୁଏ) । ଏହି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଟିକକ ଯଦି ନ ଦେଖାଏ, ଆଉ ଯଦି କହେ ଅନ୍ତରରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲେ ହେଲା ତାହେଲେ କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତରର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଧୀରେଧୀରେ ଉଭେଇ ଯାଏ । ଗୟାରେ ପିଣ୍ଡଦାନ ବା ପିତୃତର୍ପଣ ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଆମ ଦେଶରେ ଯେପରିଭାବରେ ଅଛି, ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ ବା ଅନ୍ୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଠିକ୍ ସେହିପରିଭାବରେ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ସ୍ମୃତି ପୂଜା ସେମାନଙ୍କ ଭଳି ରହିଛି । ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କର ସ୍ମୃତିତର୍ପଣ ଯଦି ନଥାଏ ତେବେ କୌଣସି ଜାତିହିଁ ବଡ଼ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ତାହାହିଁ ତ ମଣିଷକୁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଏ । ତୁମେ ସବୁ ଯେଉଁ ଇତିହାସ ପଢୁଛ ତାହା ତ ଏଇ ଜିନିଷ, ଜାତୀୟ ଇତିହାସ ପ୍ରତି ମଣିଷର ପ୍ରକୃତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜନ୍ମାଏ ନାହିଁ ଯେତେଦିନ ଯାଏ ସେ ନିଜର ବଂଶର, ନିଜର ପିତୃପୁରୁଷର ଇତିହାସ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ ହୋଇ ନ ଉଠିଛି, ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକଭାବରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିବେଦନ ନ କରିଛି ।

ମାର୍ଗଶିର-୨୬, ଗୁରୁବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୧୧/୧୨/୪୧)

ବେଣୁବନରେ ପକ୍ଷୀର-କାକଳି ଅନାଗତ ପ୍ରଭାତର ଆଗମନୀ ଘୋଷଣା କରୁଛି, ସୁପ୍ତ ଆଶ୍ରମବାସୀଗଣ ସଚକିତେ ଉଠିପଡୁଛନ୍ତି । ଶାନ୍ତ, ମୌନ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଶ୍ରମଭୂମିର ମଥାନ ଉପରେ ଜୁଳୁ ଜୁଳୁ ହୋଇ ଜଳୁଛି ପାହାନ୍ତିଆ ଶୁକ୍ରତାରା, ମାଟିରେ ଝରିପଡୁଛି ଶିଶିର କଣା । ପଦ୍ମା-ଅବବାହିକାରେ ଶ୍ୟାମତୃଣ-ବିତାନ ତା'ର ଅବଶ ଶରୀରକୁ ଲମ୍ବାଇ ଦେଇଛି, ଅଦୂରରେ ନୟନଜୋରୀର ଜଳରାଶି ନିସ୍ତରଙ୍ଗ ନିଥର ହୋଇ ଅଳସ-ବିଳାସରେ ଆପଣାଛାଏଁ ଶୋଭା ପାଉଛି, ଗୋରୁ ଓ କୁକୁର ସବୁ ଘୁମନ୍ତ, କେହି ତାଗଦା କରୁ ନାହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ, ତରତର କରୁ ନାହାନ୍ତି ଉଠିବାକୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ହାତରେ କାଲି ଯେପରି ଅଫୁରନ୍ତ । କିନ୍ତୁ

ତା'ରି ଭିତରେ ଆଶ୍ରମବାସୀ ଚକିତ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି । ଭାବନ୍ତି—ବୋଧହୁଏ ଆଜି ଡେରି ହୋଇଗଲା । କେତେକଥା ହୋଇଗଲା ତାଙ୍କ ପାଖରେ, ଆମେ ସମୟାନୁଯାୟୀ ପହଞ୍ଚି ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ନିଶାଖୋରଙ୍କର ଯେପରି ନିଶା ଖାଇବାର ସମୟ ହୋଇଗଲେ ବାଟଅବାଟ ଜ୍ଞାନ ନଥାଏ, ତତ୍କ୍ଷଣାତ ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ ଦରକାର—ଏହା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି । ଜଣେ ମଣିଷ ପାଇଁ ନିଶା—ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଭଲଲାଗେ, ଶୁଣିବାକୁ ଭଲଲାଗେ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ କଷ୍ଟ ସହି ମଧ୍ୟ ଆରାମ ଲାଗେ । ଏଇ ଯାଦୁ-ମଣିଷଟିର ମଧୁସ୍ପର୍ଶ ନହେଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଉପବାସୀ ଥାଏ, ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ କାହାକୁ କିଛି । ତେଣୁ ଛୁଟି ଆସେ, ତାଙ୍କୁ ଦେଖେ, ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣେ, ମଧୁଆସର ଜମିଉଠେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ସ୍ୱପ୍ନ ଭିତରେ ଆମର ନିରୁଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥିଗୁଡ଼ିକ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ ବୋଲି ଶୁଣିଛି, କିନ୍ତୁ ଏହାହିଁ କ'ଣ ସ୍ୱପ୍ନର ସବୁକିଛି ? ସ୍ୱପ୍ନଦୃଷ୍ଟ ସମସ୍ତ ଘଟଣାର ତ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଖୋଜି ମିଳେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଯେଉଁ ଇଚ୍ଛା, ଚିନ୍ତା, କଳ୍ପନା ଓ ସ୍ମୃତିର ଛାପ ଥାଏ, ତାହାହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଆକାରେ ଦେଖାଦିଏ । ଆମର ବହୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଇଚ୍ଛା ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ତୃପ୍ତିର ସନ୍ଧାନ କରେ । ଚାରିଆଡୁ ଗୋଟେଇ-ଗାଟେଇ ହୋଇ ଆସି ଚିନ୍ତାମାଫିକ ନାନା ଭାବରେ ହାଜର ହୁଏ । ଏ ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧ୍ୟରେ ନଥିବା ଏପରି କେତେକ ଜିନିଷ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖାଯାଏ । ଆମର ମସ୍ତିଷ୍କଟି ଚିତ୍ରଗୁପ୍ତର ପଞ୍ଜିକା । ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୃଷ୍ଠାରେ ଅନନ୍ତ ଜୀବନର ଇତିହାସ ଲେଖା ହୋଇଛି । ନାମଧ୍ୟାନ ସାହାଯ୍ୟର ମସ୍ତିଷ୍କର କୋଷଗୁଡ଼ିକୁ ଯଦି ଉପଯୁକ୍ତଭାବରେ ଜାଗ୍ରତ କରାଯାଏ, ପୂର୍ବ ଜୀବନର ଅନେକ ସ୍ମୃତି ଯେଉଁ ଭାବଭୂମିରେ ଥାଏ ସାଧାରଣତଃ ସେତେବେଳେ ତଦ୍‌ଜାତୀୟ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖାଯାଏ । ସ୍ୱପ୍ନରେ କେବଳ ଯେ ଅତୀତକୁ ଦେଖାଯାଏ ତା' ନୁହେଁ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିହୁଏ, ହୁଏତ କୌଣସି ଆତ୍ମା ଆସି ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାବଧାନ କରିଦେଇ ଗଲା । ଏ ପ୍ରକାର ସ୍ୱପ୍ନ simultaneously (ଏହି ସମୟର) ଏକାଧିକ ଜଣ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ଏପରି ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଏହାସବୁ tuning (ଏକତାନତା)ର ବିଷୟ । ଯାହା ଆମେ ଆଖିରେ ଦେଖି ନାହୁଁ, କାନରେ ଶୁଣି ନାହୁଁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମାଧ୍ୟମରେ ବୋଧ କରି ନାହୁଁ, ତାହା ଯେ ନାହିଁ, ତାହା ନୁହେଁ । ଆମର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର ଶକ୍ତି ସୀମାବଦ୍ଧ, ତେଣୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଯାହା ତା'ର କୌଣସି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଆମ ପାଖରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମସ୍ତିଷ୍କର ଶକ୍ତିକୁ ଅନୁଶୀଳନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଶେଷଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି କରିଦିଆଯାଇ ପାରେ, ଯେତେବେଳେ ଆମର ଅନୁଭୂତିର ରାଜ୍ୟ ଖୁବ୍ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଯାଇଥାଏ, ସେତେବେଳେ ବୋଧଶକ୍ତି ଏତେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୋଇଯାଏ ଯେ ଜଣକର ମଳ-ମୂତ୍ର ଦେଖି ମଧ୍ୟ ତା'ର ଚରିତ୍ର ଓ ଚେହେରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମେ କହିଦେଇପାରିବ । ମୁଁ ପିଲାଦିନେ ଥରେ ଜଣକର ମଳ ମାଡ଼ି ପକାଇଲି, ମାଡିଲା କ୍ଷଣି ମନେହେଲା 'ଏହା ଭାସାର ମଳ', ମାତ୍ରୁ ମାତ୍ରୁ ଯିଏ ମଳତ୍ୟାଗ କରିଛି ତା'ର ଚଳନ, ଚରିତ୍ର, ଚେହେରା, ପ୍ରକୃତି ସବୁ ଯେପରି ମୋ' ଆଖି ସାମନାରେ ଭାସି ଉଠିଲା, ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତଭାବରେ ଜାଣିଲି କିଏ ମଳତ୍ୟାଗ କରିଛି । ଆସାମୀ

ପାଖକୁ ଯାଇ ପଚାରିବାରୁ ସେ ହସି ହସି କହିଲା—ତୁ କାହିଁକି ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲୁ ?

ପ୍ରଶ୍ନ—ଆମର ନିରୁଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥିଗୁଡ଼ିକର ନିରସନ ଓ ସମାଧାନର ଉପାୟ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଉପାୟ ଏଇ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର urge (ଆକୂତି) । ନାମଧ୍ୟାନ କଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଉଠେ, ଏବଂ ତା'ର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ, ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ, ଓ ସମାଧାନର ପଥ ମଧ୍ୟ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଥାଏ । 'ଇଷ୍ଟ ଆର ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ ମନେର ଆନାଗୋନା/ଏମନି କରେ ଧ୍ୟାନେ ଆସେ ଚିତ୍ତ ସଂଯୋଜନା ।' ନାମର ତରଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ମସ୍ତିଷ୍କକୋଷଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ଓ ଆଲୋଡ଼ିତ ହେଉଥାଏ, ସେତେ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଅନୁସ୍ୟୂତ ନାନା ଛାପ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରୁଥାଏ । ଅନେକ ବୀଭତ୍ସ ଚିନ୍ତା, କଳ୍ପନା ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆସି ହାଜର ହୁଏ । ଏହାସବୁ ଦେଖି ଅନେକେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି, ଭାବନ୍ତି, 'ଆମର ବୋଧେ ଅଧୋଗତି ହେଉଛି', କେହି କେହି ଭାବନ୍ତି ମନ ଏକାଗ୍ର ଓ ସଂଯତ ହେଉ ନାହିଁ, ମନର ଚଞ୍ଚଳତା ଓ ମଳିନତା ବଢ଼ି ଯାଉଛି, ଏହିପରି ଭାବି ନାମ କରିବା ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି । ତାହା କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ନାମ ଦ୍ୱାରା ସୁପ୍ତ ଗୁପ୍ତ ଯାହା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ ତଦ୍ୱାରା ଲାଭ ହୋଇଥାଏ, ସେତେବେଳେ ବୁଝାଯାଏ ନାମର କ୍ରିୟା ହେଉଛି, କିନ୍ତୁ ଧ୍ୟାନ ସମନ୍ୱିତ ନାମ ଦରକାର । ମନଗହନରେ ଯାହା ଉଙ୍କିମାରୁ ନା କାହିଁକି ଧ୍ୟାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ତାକୁ ଇଷ୍ଟସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗତିଶୀଳ ଓ ଇଷ୍ଟାର୍ଥପୂରକ କରିତୋଳିବାର କୌଶଳଟା ବାହାର କରିବାକୁ ହୁଏ, ପୁଣି ବାସ୍ତବ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ୍ତବଭାବରେ ସେହିପରି କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ଏହିପରି କରିଚାଲିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ଓ ନିରସନ ହୋଇଥାଏ, ନହେଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଚପା ପଡ଼ିଯା'ନ୍ତି । ମଣିଷ କେତେବେଳେ ଯେ କେଉଁ ପ୍ରବୃତ୍ତି କବଳରେ ପଡ଼ିବ ତା'ର ଠିକ୍ ନାହିଁ ।

ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର)—ଧରନ୍ତୁ, ନାମଧ୍ୟାନ ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ଜଘନ୍ୟ ଚିନ୍ତା ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିଲା, ସେତେବେଳେ କ'ଣ କରିବି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଜୀବନ-ବର୍ଦ୍ଧନର ବିରୋଧୀ ଯାହା, ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପ୍ରତିକୂଳ ଯାହା ତାକୁ ହିଁ କୁହାଯାଇପାରେ ଜଘନ୍ୟ ବୋଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଯାହା ଜଘନ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଛି, ତାକୁହିଁ ଆପଣ ସୁସ୍ଥ ଓ ସୁନ୍ଦର କରିତୋଳି ପାରିବେ, ଯଦି ତାକୁ ଅସ୍ତିବୃଦ୍ଧି-ଅନୁଗ ଓ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ସହାୟକ କରି ତୋଳିପାରନ୍ତି । ଧରନ୍ତୁ, କୌଣସି ଝିଅପିଲା ପ୍ରତି ଅବାଞ୍ଛିତ ଅନୁରାଗ ଅଛି ଆପଣଙ୍କର, ଏବଂ ଏହା ଆପଣଙ୍କର ମନଗହନରେ ଚପା ପଡ଼ିଯାଇଛି, ନାମଧ୍ୟାନ ସମୟରେ ସେଇ ଚିନ୍ତାଟା ଭାସି ଉଠିଲା, ସେତେବେଳେ ଏଇ ଚିନ୍ତାରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ତାକୁ ଯେତେ ଆପଣ ତଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ସେତେ ତାହା ଆପଣଙ୍କୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିବ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଯଦି ଆପଣ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି—ମୁଁ ଯଦି କାହାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଭଲପାଏ ତା'ର ଯେଉଁଥିରେ ଭଲହୁଏ ତାହାହିଁ ତ ମୋର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପରମପିତାଙ୍କ ପାଖରେ ତା'ର ମଙ୍ଗଳପାଇଁ ଯଦି ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି, ଯେପରି ସେ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠାପନ୍ନ ହୁଏ, ସୁଖୀ ହୁଏ, ସେଦିଗରେ ଯଦି ଆପଣଙ୍କର କିଛି କରିବାର ଥାଏ, ତେବେ ସମ୍ମାନଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟବଧାନ ବଜାୟ ରଖି ଆପଣଙ୍କର ବଂଶମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଇଷ୍ଟଗୌରବ

ସ୍ମରଣପୂର୍ବକ ତାହା କିପରିଭାବରେ କରିପାରିବେ ତା'ର କୌଣସି ଉପାୟ ଯଦି ଆପଣ ଚିନ୍ତା କରିବେ ତେବେ ତାହା ତ ଦୋଷାବହ ହେବ ନାହିଁ । ଏବଂ ଏଇ ଜାତୀୟ ଚିନ୍ତା ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠା ସଙ୍ଗେ ଗ୍ରଥିତ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ମଙ୍ଗଳପ୍ରସୂ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ଏହାକୁ ହିଁ କୁହାଯାଏ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ, ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ, ସମାଧାନ । ସମାଧାନ ସୂତ୍ର କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଧରାପଡ଼ିଲେ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ ତାକୁ କର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ବାସ୍ତବଭାବରେ ରୂପାୟିତ କରିବାକୁ ହେବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଜଣକ ପ୍ରତି ଆପଣ ଖୁବ୍ ବିଦ୍ୱେଷଭାବ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି, ଧ୍ୟାନ ସମୟରେ ଏଇ ଚିନ୍ତା ଆପଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦେଉଛି । ଆପଣ ହୁଏତ ଧ୍ୟାନରେ ବସି ଠିକ୍‌କଲେ, ତା' ସହିତ ଆଜିଠାରୁ ବନ୍ଧୁପରି ମିଳାମିଶା କରିବି, ଆଜି ତା' ଘରକୁ ଯିବି, ଆମ ଗଛର ଗୋଟାଏ ନାଉ ହାତରେ ନେଇଯିବି, ଏବଂ ତା ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ଚିନାବାଦାମ ମଧ୍ୟ ନେଇଯିବି । କିନ୍ତୁ ନିରୋଧ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ବାଧାଯୋଗୁଁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଆପଣ ତାହା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ, ଏବଂ ମନେମନେ ଭାବିଲେ, ମୋର ତା'ପ୍ରତି ଅନ୍ତରରେ ବିଦ୍ୱେଷ ନରହିଲେ ହେଲା, ଲୋକଦେଖାଣିଆ ଏସବୁ କରିବାଦ୍ୱାରା କ'ଣ ଲାଭ ହେବ ? କିନ୍ତୁ James (ଜେମସ୍) କହିଛନ୍ତି—It is purpose that God looks at, and not the intention. Purpose ର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି set forth ଅର୍ଥାତ୍ କେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେଉଁ କାମରେ ତୁମେ ନିଜକୁ ନ୍ୟସ୍ତ କରିଛ ତାହାହିଁ ଅସଲ କଥା, ତୁମର ଅଳସ-ଇଚ୍ଛାର କୌଣସି ଦାମ୍ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ନାମଧ୍ୟାନ ସମୟରେ ଯଦି ଚଞ୍ଚଳମନ ପଛରେ ଧାଇଁବାକୁ ହୁଏ, ତା'ହେଲେ ଚଞ୍ଚଳତା ଆହୁରି ବଢ଼ିଯିବ, ମନ ସ୍ଥିର ହେବନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁମେ ତ ମନ ପଛରେ ଧାଉଁ ନାହଁ, ଧାଇଁବ ଇଷ୍ଟଙ୍କ ପଛରେ,— ତୁମର ଭଲମନ୍ଦ ଯାହା ଅଛି ସବୁ ତାଙ୍କରି ହତିଆର କରି ତାଙ୍କରି ପଛେପଛେ ଛୁଟିବ । ଇଷ୍ଟଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ତୁମର ଭଲମନ୍ଦ ଯାବତୀୟ ଯାହାକିଛି readjust (ନବୀନଭାବରେ ବିନାୟିତ) କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ଏହା ଯଦି ନ କର, ତେବେ ତୁମର undivided personality (ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ) ଗଢ଼ି ଉଠିବ ନାହିଁ । ତୁମର ତଥାକଥିତ ଭଲଗୁଣକୁ ଯଦି ଇଷ୍ଟକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇପାର, ତେବେ ତୁମର ତଥାକଥିତ ମନ୍ଦଗୁଣକୁ କାହିଁକି ଲଗାଇ ନ ପାରିବ ? ସବୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ତାଙ୍କ କାମରେ ଲଗାଯାଇ ପାରେ ଏବଂ ଏହି ଲଗାଇବାଟାହିଁ ଧର୍ମ । ଜୀବନ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ସବୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି, ଯଦି ତାହା ଧର୍ମାନୁଗ ଓ ଇଷ୍ଟାନୁଗ ହୁଏ । ତୁମେ ଯେଉଁଟାକୁ କାଟି-ଛାଟି ବାଦ୍ ଦେବ-ତା'ର ସେବା ଓ ସୁଫଳରୁ ତଦନୁପାତିକ ତୁମେ ବଞ୍ଚିତ ହେବ । ଧର, ତୁମେ କ୍ରୋଧୀ, ଏଇ କ୍ରୋଧକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେବାକୁ ଯାଇଁ ଯଦି ତୁମେ righteous indignation ଅର୍ଥାତ୍ ପରାକ୍ରମକୁ ବିଦାୟ ଦିଅ, ତାହେଲେ ତୁମ ଜୀବନ ଦୁର୍ବହ ହୋଇଉଠିବ, ଏବଂ ଦିନକୁ ଦିନ ଅସତ୍‌କୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ପୁଣି ତୁମର ଗୋଟାଏ ବି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯଦି ଇଷ୍ଟାର୍ଥ-ସଂନ୍ୟସ୍ତ ନ ହୋଇଥାଏ, ଅସଂଲଗ୍ନ ରହିଯାଏ, ତେବେ ତା'ରି ପ୍ରରୋଚନାରେ ତୁମେ କେତେବେଳେ ଯେ କ'ଣ କରିପକାଇବ ତା'ର କିଛି ଠିକ୍ ନାହିଁ, ଏପ୍ରକାର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଜୀବନ କଦାପି ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ଚଞ୍ଚଳତା ହେଲା ମନର

ଧର୍ମ, ଚଞ୍ଚଳତା ଲକ୍ଷେଗୁଣ ବସ୍ତୁ ସେଥିରେ କିଛି କ୍ଷତି ନାହିଁ, ଯଦି ତାହା ଇଷ୍ଟାର୍ଥ ହୁଏ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଚଞ୍ଚଳତା ଯେତେବେଳେ ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀ ହୋଇଆସେ ସେତେବେଳେ ଆସେ ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ, ଆସେ ସାମ୍ୟଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ balance, ସେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ କର୍ମ ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ଭିତରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଦିଗଭ୍ରାନ୍ତ ହେଉନା, ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ସୁସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅନ୍ୱିତ କରି ତୋଳିବା ପାଇଁ ଅସୀମ ଶକ୍ତି ସଂଚାର ହୁଏ । ଏବଂ ଏହା ଖୁବ୍ ଠିକ୍ କଥା ମଣିଷ ଯେତେ ଇଷ୍ଟମୟ ହୋଇଉଠେ, ସେତେ ତା'ର ଦେହ-ମନର ଅବାନ୍ତର ବିକ୍ଷେପ ଓ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ସ୍ତିମିତ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ । ଉତ୍ତାଳ କର୍ମଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଗଭୀର ପ୍ରଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରେ । ତଥାକଥିତ ଭଲମନ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ସେ ଖୁବ୍ ଗୋଟାଏ ଆବିଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ, ସାକ୍ଷୀସ୍ୱରୂପ ସବୁ ଦେଖାଯାଏ, ଏବଂ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ, ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ସମାଧାନ, ବିନିଯୋଗ, ପ୍ରତ୍ୟାହାର, ଉପେକ୍ଷା ବା ତିତିକ୍ଷା ଯେଉଁଠି ଯେପରି ପ୍ରୟୋଜନ ତାହାହିଁ କରି ଚାଲେ । ଜୀବନ ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ସେ ଆଉ ବିବ୍ରତବୋଧ କରେନା । ତେଣୁ କୁହାଯାଏ 'ଯୋଗଃ କର୍ମସୁ କୌଶଳମ୍' । ଏଇପରି ଯୁକ୍ତ ଯିଏ ତା' ଜୀବନରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ଅଭାବ ନଥାଏ, କିନ୍ତୁ ତା ବୋଲି ତା'ର ଚଳନର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ନ ଥାଏ । କାରଣ, ଏକ ପାଇଁ ସେ ଅନେକ ଚାହେଁ, ସର୍ବାବସ୍ଥାରେ ସେ ଏକର ଅର୍ଥାତ୍ ଇଷ୍ଟର ପରିପୂରଣ ଓ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାହିଁ ତା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତେଣୁ ସବୁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ 'ସୂତ୍ରେ ମଣିଗଣା ଇବ' ମାଳାକାରରେ ଗ୍ରଥିତ ହୋଇଉଠେ, chaos (ବିଶୃଙ୍ଖଳା) cosmos (ଶୃଙ୍ଖଳା) ରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାମ୍ବୁ (ଏକଜାତୀୟ ବୈଠକଖାନା) ରେ ତକ୍ତପୋଷ ଉପରେ ବସି ଉତ୍ତରାସ୍ୟ ହୋଇ କଥା କହୁଛନ୍ତି, ଦେହରେ କନ୍ଥା ଘୋଡ଼ି ହୋଇଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଆଣ୍ଠୁ ତଳେ କୋଳତକିଆ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆଣ୍ଠୁ ଆସନ ପକାଇ ବସିଲା ପରି ହୋଇଛି । କଥା ଯେତେବେଳେ ଖୁବ୍ ଜମାଟ ବାନ୍ଧି ଉଠିଛି, ସେତେବେଳେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଝୁଙ୍କି ପଡ଼ି କହୁଛନ୍ତି—ମୁଖମଣ୍ଡଳ ହସହସ ଓ ଆନନ୍ଦମୟ, ଚକ୍ଷୁର ଚୁମ୍ବକ ଚାହାଣି ସମସ୍ତଙ୍କ ମନପ୍ରାଣକୁ ହରଣ କରି ନେଉଛି, ସେ ଚକ୍ଷୁରେ ଅଛି କରୁଣା, ଅଛି ମମତା, ଅଛି ବିଶ୍ୱାସ, ଅଛି ଭରସା, ଅଛି ଉଦ୍ଦୀପନା, ଅଛି ହୃଦୟ କିଣି ନେବାର ଆତ୍ମୀୟତା, ଅଛି ସୁଖରେ, ଦୁଃଖରେ, ବିପଦ-ଆପଦରେ ସର୍ବାବସ୍ଥାରେ ଏକାନ୍ତ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ପରମ ସ୍ନେହାଶ୍ରୟ । ତକ୍ତପୋଷ ଚାରିପାଖରେ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଭାଇ ଓ ମା'ମାନେ ଘେରିଛନ୍ତି ଓ ଅପଲକ ନୟନରେ ଭକ୍ତି-ଆପ୍ଲୁତ ଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କର ସେଇ ନୟନଲୋଭା ମନୋହର ରୂପ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନା ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ଶ୍ରୋତାର ଚିତ୍ତ ଆନନ୍ଦରେ ଓ ବେଦନାରେ ବିଗଳିତ ହୋଇ ଯାଉଛି । ତାଙ୍କୁ ପାଇ ଆନନ୍ଦ, ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପାଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ମନଲାଖି ହୋଇ ନ ପାରିବାର ବେଦନା । ମିଳନ ଓ ବିରହ, ଆନନ୍ଦ ଓ ବେଦନା ଯେପରି ଲାଗିରହିଛି ମଣିଷ ଜୀବନରେ । ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସହୀନ ସ୍ୱଚ୍ଛତରଙ୍ଗ ଚେତନାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ବ୍ୟାପିଯାଇଛି ଏକ ଗଭୀର ପ୍ରଶାନ୍ତି ଏବଂ ଘନପିନଦ୍ଧ ଅନୁଭବଯୋଗ୍ୟ ବାସ୍ତବ ସାର୍ଥକତାବୋଧ । ମନ ସେମାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ, ବହିର୍ଜଗତର କୌଣସି ବିକ୍ଷେପ ବା ଉପଦ୍ରବ ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲ ନ ଲାଗିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ଏଇ ସମୟରେ ଜଣେ ମା' ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ଦୌଡ଼ିଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ନିବେଦନ କଲେ ଯେ, ତା'ର ପିଲାଟା ଖୁବ୍ ଅସୁସ୍ଥ, ଡାକ୍ତର କହିଛି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ୪୦ ଟଙ୍କାର ଔଷଧ ଦରକାର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଉପସ୍ଥିତ ଯେଉଁମାନେ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ—ଯା' ତ ୨୦ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ ନେଇ ଆସ ତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ । ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଆଣିବୁ, ଡେରି କରିବୁ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ । ତା' ବୋଲି ଧାର କରିବୁ ନାହିଁ କି ଠକାଠକି କରି ଆଣିବୁ ନାହିଁ—ମଣିଷଙ୍କୁ ଖୁସି କରି ନେଇ ଆସିବୁ ।

ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଟଙ୍କା ଆଣିବାକୁ କହିଲେ—ସେମାନେ ଯେପରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ସଙ୍ଗସୁଖ ତ୍ୟାଗକରି ଏବଂ ନିଜନିଜର ଭାବମୁଗ୍ଧ ଆମେଜଟାକୁ ନଷ୍ଟ କରି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ ଯିବାପାଇଁ ଟିକିଏ ଅସ୍ୱସ୍ତି ବୋଧ କରୁଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ—ମୋ' ପାଖରେ ବସି ଲକ୍ଷ ଧର୍ମକଥା ଶୁଣନା କାହିଁକି, ସେଥିରେ କିଛି ବି ହେବ ନାହିଁ, ଯଦି ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ତାହା ନ କର । ନ କହୁଣୁ ଯଦି କର, ତାହା ତ ସବୁଠାରୁ ଭଲ । 'ନା ବଲିତେ କାଜ ବୁଝିୟା କରିବେ ସେଇ ସେ ସେବକ ନାମ, ସେବକ ହଇୟା କହିଲେ ନା କରେ, ତାହାର କରମ ବାମ' । ମୋତେ ଯଦି ଭଲପାଅ ତେବେ ମୋର ଦାୟିତ୍ୱ ସବୁ ତୁମେ ମୁଣ୍ଡାଅ । ଏବଂ ମୋର ଦାୟିତ୍ୱ ବୋଲି ନୁହେଁ ଏହା ତୁମର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ । ମନେରଖ, ତୁମେ ତୁମ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ କାହାର ବି ଅବନତି ହେବାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବ ନାହିଁ । ପରିବେଶକୁ ସୁସ୍ଥ, ସମର୍ଥ, ବର୍ଦ୍ଧନମୁଖର କରି ରଖିବା ମାନେହିଁ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବା । ତୁମର ଭଲରେ ରହିବା କେବଳ ଏକୁଟିଆ ତୁମ ହାତରେ ନାହିଁ, ଏହାର ଅନେକାଂଶ ରହିଛି ପରିବେଶ ହାତରେ ମଧ୍ୟ । ତେଣୁ ପରିବେଶକୁ ସବୁଦିଗରୁ ଭଲ ଓ ଉନ୍ନତ କରିତୋଳିବା ତୁମର ଆତ୍ମସଂରକ୍ଷଣମୂଳକ ନିତ୍ୟକର୍ମର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ । ଏହା ଯଦି ନ କର ତେବେ ଧର୍ମ ହେବ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ବଞ୍ଚିବା ଓ ବଢ଼ିବା ପଥରେ ଚାଲିବା ହେବ ନାହିଁ, ବିନ୍ୟାସ-ବିଭୂତି ଲାଭ କରାଯିବ ନାହିଁ । ତେବେ ଏସବୁ କରିବାକୁ ହେଲେ ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ଓ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାମୁଖର ହୋଇ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଧର୍ମ । ନଚେତ୍ ଇଷ୍ଟସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗତି ନରଖି ଖୁବ୍ ସେବା କରି ବୁଲୁଛ, ତାହା କିନ୍ତୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସେବା । ପୁଣି ପରପାଇଁ ଖୁବ୍ କରୁଛ, ନିଜପ୍ରତି ମୋଟେ ଖିଆଲ ନାହିଁ, ନିଜକୁ ବିପନ୍ନ ଓ ବିଧ୍ୱସ୍ତ କରି ତୋଳୁଛ, ତା'ର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ମାନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆମକୁ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ସୁସ୍ଥ, ସକ୍ରିୟ, ଚଳତ୍‌ଶୀଳ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଆମେ ନିଜେ ଯଦି ଠିକ୍ ନ ରହୁ ତେବେ ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀ ସେବା କରିବା କିପରି ? ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ—ଆମର ଏହି ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଇଷ୍ଟଙ୍କର, ତେଣୁ ଏହାକୁ ଅବିହିତଭାବରେ ନିପୀଡ଼ିତ କରିବାର ଅଧିକାର ଆମର ନାହିଁ ।

କଥାଗୁଡ଼ିକ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଖୁବ୍ ଆବେଗ ସହିତ କହିଲେ, ଭାଇ ଦୁଇଟି ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପୁନରାୟ ଉକ୍ତ ମା'ଟିକୁ ପଚାରିଲେ—ତୋ ଛୁଆର କ'ଣ ହୋଇଛି ?

କିଏ ଦେଖୁଛି ?

ଉକ୍ତ ମା—ଜ୍ୱର, ଛାତିରେ ପିଠିରେ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ହୁଏତ ନିଉମୋନିଆ ହୋଇପାରେ । ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ମୋତେ କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି । କେବଳ ଶୀଘ୍ର ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ କହିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଇ ଥଣ୍ଡାରେ ଯଦି ନିଉମୋନିଆ ହୋଇଥାଏ, ଖୁବ୍ ସାବଧାନ । କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଥଣ୍ଡା ଯେପରି ନ ଲାଗେ । ଆଉ ବେଶି ହଲଚଲ ହେବାକୁ ଦେବୁ ନାହିଁ । ଘର ଭିତରେ ବେଡପ୍ୟାନରେ ପାଇଖାନା କରିବ । ଅନ୍ୟ ଛୁଆପିଲା ରୋଗୀ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ଛାଡ଼ିବୁ ନାହିଁ । ଆଉ ତୁ ନିଜେ ଯଦି ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଥାଉ ତେବେ ଅନ୍ୟ ସୁସ୍ଥ ଲୋକଙ୍କୁ ତୁ ରାନ୍ଧିବାଢ଼ି ନ ପରଶିବା ଭଲ ଏବଂ ଥଣ୍ଡାକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ଯାଇଁ ଘର ଭିତରେ ବାୟୁ ଚଳାଚଳ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଯେପରି ଅସୁବିଧା ନ ହୁଏ ।

ଉକ୍ତ ମା—ଆଜ୍ଞା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାହେଲେ ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯା, ସେମାନେ ଆସିଲେ ମୁଁ ପଠାଇ ଦେବି ।

ମା'ଟି ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ପୁଣି ଆଳାପ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

Clairvoyance (ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଦର୍ଶନ), Telepathy (ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବା ଯନ୍ତ୍ରର ବିନାସାହାଯ୍ୟରେ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱୟଙ୍କ ମନୋଭାବ ସହିତ ଯୋଗାଯୋଗ) ଇତ୍ୟାଦି କ'ଣ ଏବଂ କିପରି ଏହା ସମ୍ଭବ ହେଉଛି, ତା'ର ଉତ୍ତରରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ମୁଁ ନିଜେ ଥରେ ଦେଖିଲି—ଗୋଟାଏ ଜାହାଜରେ ନିଆଁ ଲାଗିଛି, ପରେ ଖବରକାଗଜରେ ଦେଖାଗଲା ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ଘଟିଛି, ମୋର ହୁଏତ ତମାଖୁ ଦରକାର ହୋଇଛି, ହଠାତ୍ ଦେଖିଲି ଜଣେ ତମାଖୁ ନେଇ ଆସି ହାଜର । ଏ ସବୁ mental tune (ମାନସିକ ଏକତାନତା)ର ବିଷୟ । ଗୋଟାଏ wireless (ବେତାର ଯନ୍ତ୍ର)ର transmitting centre (ପ୍ରେରଣ-କେନ୍ଦ୍ର)ରୁ ଯେଉଁ wave (ତରଙ୍ଗ) ବାହାରେ, in tune (ସମତାନ) ଯେଉଁ receiving set (ଗ୍ରହଣ-ଯନ୍ତ୍ର) ଯେଉଁଠାରେ ଥାଉନା କାହିଁକି, ସେଠାରେହିଁ ତାହା reproduced (ପୁନରୁତ୍ପାଦିତ) ହୁଏ । ଆମର brain (ମସ୍ତିଷ୍କ) ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ mechanism (ଯନ୍ତ୍ର), ତାହା ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ—ସାମନାସାମନି ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ନ ଘଟିଲେ ମଧ୍ୟ, ତା'ର ସୂକ୍ଷ୍ମ impulse (ପ୍ରେରଣା)ରେ brain (ମସ୍ତିଷ୍କ)ର visual centre (ଦର୍ଶନ-କେନ୍ଦ୍ର) excited (ଉତ୍ତେଜିତ) ହୁଏ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦର୍ଶନ ଯେପରି ଘଟିଯାଏ । ଆମର କ'ଣ ହୁଏକି, ଗୋଟାଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆସିଯାଏ । ମୁଁ ହୁଏତ ଇନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କାମର ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଲି, ସେ ଜଣେ ମା'ଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ କିଣିବାକୁ ପାବନା ଚାଲିଗଲା । ମୁଁ ତା ଉପରେ dipend କରି ରହିଛି, ସେ କରି ବସିଲା ଅନ୍ୟଭଳି, ଏହିପରି ଭାବରେ ଭଲ intention (ଅଭିପ୍ରାୟ) ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ activity (କର୍ମ) insincere (କପଟ) ଓ treacherous

(କୃତଘ୍ନ) ହୋଇପଡ଼େ । ତୁମେ ଗୋଟିଏ କାମର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇ ତାହା କରିବାକୁ ଯାଇଁ, ରାସ୍ତାରେ ବାଧ-ବାଧକତାରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ିଲ, କୌଣସିଟାକୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ କରି ପାରିଲ ନାହିଁ, irresponsible (ଦାୟିତ୍ୱହୀନ) ହେଲ, go-between (କଥା-ଖିଲାପ) କଲ । ଭୂତଙ୍କ ପରି ଘୂରିଲ, କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଉ କ'ଣ କରିବି, ମୁଁ ସେତେ cruel (ନିଷ୍ଠୁର) ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, ତୁମେ ନିଜେହିଁ ହୁଏତ ତୁମ କାମର justification (ଯଥାର୍ଥତା ପ୍ରତିପାଦନ) କରିବାକୁ ଯାଇଁ, ମୋ ପାଖରେ କେତେ କଥା କହୁଛ, ମୋର sympathy ଓ appreciation (ତାରିଫ) ଚାହୁଁଛ, ତୁମ ଅବସ୍ଥାକୁ ଚାହିଁ ସେତେବେଳେ ତୁମର complex (ପ୍ରବୃତ୍ତି)ର nurture (ପୋଷଣ) ଦେବାକୁ ହେଲା, କହିଲି (ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ) 'ଚେଷ୍ଟା ତ କରିଛୁ ତୁ ଆଉ କ'ଣ କରିବୁ ?'—ତୁମେ ଖୁସି ହୋଇଗଲ । (ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ) କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ତୁମର ହେଲା କ'ଣ ? ତୁମେ ତ ଅହଲ୍ୟା ହୋଇଗଲ, ପଥର ହୋଇଗଲ, ନିଜର ଦୋଷର ଗୁରୁତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଟିକିଏ ବି ବୋଧ ତୁମର ରହିଲା ନାହିଁ । ଖାଣ୍ଟି କଥାରେ କହିଲେ ତୁମେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଠିବ, କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ତୁମର activity (କର୍ମ) insincere (କପଟ) ଓ treacherous (କୃତଘ୍ନ) ହେଲା, ପୁଣି ତୁମ କର୍ମକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ତୁମକୁ ବିଚାର କରିବାର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଥ ନାହିଁ, ତେଣୁ କୁହାଯାଏ "with mere good intentions, hell is proverbially paved"—ଅର୍ଥାତ୍ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ସଦଭିପ୍ରାୟ ଦ୍ୱାରା ନର୍କର ପଥ ମର୍ମର ଖଚିତ । ନିଜର ଚଳନ ନ ବଦଳାଇ ଏହିପରି ଭାବରେ ଯଦି ଚଳ, ତେବେ ତା'ର ଫଳ ଯାହା ମିଳିବାର କଥା ତାହା ମିଳିବ, lumps of disintegrated unadjusted experiences (କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅସଂହତ, ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ, ଅଭିଜ୍ଞତାର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଦଳ) ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ବି ପାଇବ ନାହିଁ । ଯାତ୍ରାପଥର ଫାଙ୍କେ-ଫାଙ୍କେ ନାନା ଅସଂଲଗ୍ନତାରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବ, ଦୁଃଖ-ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ ଘେରିଯିବ, ଏବଂ ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ଧିକ୍କାର ଦେଉଥିବ, ଅଥଚ କୌଣସି କୂଳ କିନାରା ପାଉନଥିବ, ଜୀବନରେ କାହିଁକି ଏ ଦୁର୍ଭୋଗ ? ମୋଟକଥା, ଯେତେଦିନ ହଜାର ପ୍ରକାର କାମରେ ମାତିବ, ସେତେଦିନ brain (ମସ୍ତିଷ୍କ) scattered (ବିକ୍ଷିପ୍ତ) ହୋଇ ରହିଥିବ, ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଜଣକର ଟାଣରେ ଜଣକ ପାଇଁ ଯଦି ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟକ୍ରମେ ଯଥାବିଧି ଶତକାମ ମଧ୍ୟ କର, ହଜାର ବିଷୟରେ ଘୂର, ତୁମର brain (ମସ୍ତିଷ୍କ) ସୁସ୍ଥ ରହିବ, ସ୍ୱସ୍ଥ ରହିବ, ସତେଜ ରହିବ, କୌଣସି ସମସ୍ୟାକୁ ମଧ୍ୟ ଦୁରୂହ ମନେ ହେବ ନାହିଁ, ସମାଧାନଶକ୍ତିର ବହିର୍ଭୂତ ମନେ ହେବ ନାହିଁ, struggle (ସଂଗ୍ରାମ) ଭିତରେ ମଧ୍ୟ life (ଜୀବନ) enjoyable (ଉପଭୋଗ୍ୟ) ମନେହେବ, ତାହାଛଡ଼ା ତୁମ brain (ମସ୍ତିଷ୍କ)ର tuning (ଏକତାନତା)ର tendency (ପ୍ରବଣତା) ବଜାୟ ରହିବ, ବୃଦ୍ଧିପାଇବ, ତୁମେ ନିଜେ କେତେ କ'ଣ ବୋଧକରି ପାରିବ ସେତେବେଳେ । ମଣିଷର active, normal, concentric (ସକ୍ରିୟ, ସହଜ, ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ) ଯାତ୍ରା ପଥରେ, ବହୁ ବିଭୂତି ଅନାୟାସଲଭ୍ୟ ହୋଇଉଠେ, କିନ୍ତୁ ସେ ସେଥିପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ମଧ୍ୟ କରେ ନାହିଁ, ସେ ଦିଗରେ ବେଶି ନଜର ଦେବାକୁ ଯାଇଁ ମଣିଷ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼େ ।

ମାର୍ଗଶିର ୨୭, ଶୁକ୍ରବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୧୨/୧୨/୪୧)

ସ୍ଥାନ—ବନ୍ଧ ପାଖରେ ତାମ୍ବୁ ।

କାଳ—ପ୍ରାତଃକାଳ, ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟର ପ୍ରାକ୍‌କାଳ ।

'ମନ ଚାଲ ନିଜ ନିକେତନେ' । ପ୍ରିୟଜନ-ପରିବେଷ୍ଟିତ ନିଜର ଗୃହକୋଣରେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷର ମନ ବେଳେ ବେଳେ ଉତଲା, ଆକୁଳ ହୋଇଉଠେ, ମନେହୁଏ—ଏହା ତା'ର ଚିରକାଳର ଘର ନୁହଁ, ଏହା ତା'ର ଚିରକାଳର ପରିବେଶ ନୁହଁ । ସହସ୍ର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ମଝିରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ କିପରି ନିଃସଙ୍ଗ ଓ ଏକାଟିଆ ବୋଧହୁଏ । ତା'ର ମନକଥା ବୁଝିବାପାଇଁ, ପ୍ରାଣର କ୍ଷୁଧା ଚରିତାର୍ଥ କରିବାପାଇଁ, ତା'ର ଅସରନ୍ତି ଆଗ୍ରହ-ଆକୂତି ଓ ଭଲପାଇବାର ବିନିମୟରେ ତା'ର ସତ୍ତାକୁ ସାର୍ଥକ କରି ତୋଳିବାକୁ କେହି ନାହାନ୍ତି ସେଠାରେ । ତେଣୁ, ମଣିଷ ଖୋଜେ ସେଇ ଘର, ସେଇ ମଣିଷ, ଯେଉଁଠି ତା'ର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଅଖଣ୍ଡ ମହିମାରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ନିଜସ୍ୱ ବିଭା-ବୈଭବରେ ବିରାଜ କରିପାରେ, ଯେଉଁଠି ସତ୍ତା ପାଇପାରେ ତାର ସୁସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣ ଆଶ୍ରୟ, ଯେଉଁଠି ଜଣକର ପ୍ରେମରେ ସକଳପ୍ରେମର ତୃଷ୍ଣା ଚରିତାର୍ଥ ହୁଏ, ଯିଏ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ତ, ଯାହାଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ର ଅଛି କିନ୍ତୁ ପରିଧି ଚିରଦିନ ପରି ସୀମାୟିତ ହୋଇ ଯାଇ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନନ୍ତ ବିସ୍ତାର ଓ ଗଭୀରତାହିଁ ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ-କଥା । ଗୋଟିଏ କଥାରେ, ମଣିଷ ଚାହେଁ ସେଇ ଘର, ଚାହେଁ ସେଇ ମଣିଷ, ଯେଉଁଠି ଯାହାଙ୍କଠାରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ଶୁଦ୍ଧ, ବୁଦ୍ଧ, ମୁକ୍ତ, ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ତା, କ୍ଷୀନ, କ୍ଷୁନ୍ନ, ବିପନ୍ନ ଓ ସଙ୍କୋଚଶୀର୍ଣ୍ଣ ନହୋଇ, ବରଂ ସେ ତା'ର ସୁସ୍ଥ ସ୍ୱସ୍ଥ ଲୀଳାୟିତ ଜୀବନ ନେଇ ବିଶ୍ୱ-ବିବର୍ତ୍ତନର ତାଳେତାଳେ ପାଦ ପକାଇ ଚାଲିପାରେ ।

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଣିଷର ଏହି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଆଜି ନିରନ୍ତର ପରିପୂରିତ ହେଉଛି ବଙ୍ଗଳାର ଏକ ନିଭୃତ କେନ୍ଦ୍ରରେ । ସେ କେନ୍ଦ୍ର— ପାବନା ସତ୍‌ସଙ୍ଗ । ତେଣୁ ସେହି ପ୍ରାଣପୁରୁଷ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅନୁକୂଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ସମସ୍ତ ଜୀବନକାମୀ ଆସନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରମକୁ ବିଶ୍ୱଜନତା ଆଜି ମନେ କରୁଛି— ପରମ ଆତ୍ମୀୟ ଜନ, ପରମ ପ୍ରିୟ ସ୍ଥାନ—ନିଜ ନିକେତନ । ଏଇ ଆନନ୍ଦନୀଡ଼ରେ ସମବେତ ହୋଇ ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦ-ସୁଧା ପାନ କରନ୍ତି ।

ବିଶ୍ୱ ଗନ୍ତାଘରର ମାଲିକ ଯିଏ— ସେ ସୁଧାଭାଣ୍ଡ ଖୋଲି ବସିଛନ୍ତି । ତୃଷାର୍ତ୍ତ ପ୍ରାଣ ଯେତେ, ସେମାନେ ଆସନ୍ତି, ଅନ୍ତରର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ନିବେଦନ ପୂର୍ବକ ଲାଭ କରନ୍ତି ତାଙ୍କର ଅମୃତ ଅବଦାନ, ତାହା ଆସ୍ୱାଦନ କରନ୍ତି,—ଧନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ପରିପୂରିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ—'ଯାହା ଅଛି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ତାହା ଅଛି ଭାଣ୍ଡେ' ବୋଲି ଶୁଣୁଛି, ତା'ର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ଏବଂ ଭାଣ୍ଡରେ ଯାହା ଅଛି ତାହା ସବୁ ଜାଣିପାରିବୁ କିପରି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏ ସେଇ microcosm (ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର) ଓ macrocosm (ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ)ର କଥା । ବିଶ୍ୱଜଗତରେ ଯାହା ଅଛି, ତାହା ମଣିଷ ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ଅଛି କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ

ହୋଇ । ପୁଣି, ମଣିଷର ସମଗ୍ର ଶରୀରରେ ଯାହା ଅଛି, ତାହା ପୁଣି ଶରୀରସ୍ଥ ଗୋଟିଏ କୋଷ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଗୋଟାଏ ଅଣୁର ଯାହା ଗଠନ, ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଗଠନ ମଧ୍ୟ ମୂଳତଃ ତାହାହିଁ । ସ୍ଥୂଳ ଯାହା ଯାହା ଦେଖୁଛ, ତା ଭିତରେ ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଯାହା-କିଛି, ସ୍ତର-ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଅନୁସ୍ୟୂତ ହୋଇ ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁକୁ ଆଜି ଯେପରି ଭାବରେ ଯେଉଁ ଆକାରରେ ଦେଖୁଛ ହୁଏତ ସେଇ ଆକାରରେ ନଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏଇପରି ହୋଇ ଉଠିବାର ସମ୍ଭାବନା ତା' ଭିତରେ ଥିଲା, ସେଇ ସମ୍ଭାବ୍ୟତାହିଁ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଚାଲିଛି ପ୍ରକୃତି ବକ୍ଷରେ, ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ, ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟରେ ଅତୀତର ଛାପ ସୁପ୍ତ ଓ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଛି ନିଶ୍ଚୟ । ଏକ୍ ହିଁ ବହୁ ମଧ୍ୟରେ ବିଚିତ୍ରରୂପେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛି । ଏକ୍ ହିଁ ବହୁ ହୋଇଛନ୍ତି, ଆହୁରି ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଚାଲିଛନ୍ତି । ବହୁରେ ରୂପାୟିତ ସେଇ ଐକ୍ୟ ସୂତ୍ରଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ହେବ । ସେଇ ମୂଳ ବସ୍ତୁଟି ହେଲା କେନ୍ଦ୍ରାନୁଗ ଆକର୍ଷଣ । କେନ୍ଦ୍ରପ୍ରତି ସକ୍ରିୟ ଆକର୍ଷଣକୁ ବାଦଦେଇ କେହି ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏଇ ଆକର୍ଷଣରେ ପୁଣି ଏକ ସୁସୀମ ସୀମାରେଖା ଅଛି, ତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ସେ ଯେତେବେଳେ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ସେତେବେଳେ ହୁଏ ବିକର୍ଷଣ, ଏଇ ଆକର୍ଷଣ-ବିକର୍ଷଣ ଟଣାଟଣି ସଂଘାତର ଭିତର ଦେଇହିଁ ନୂତନର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ । ଏଇପରି ଭାବରେ ପାରସ୍ପରିକ ଆକର୍ଷଣ-ବିକର୍ଷଣର ସଂଘାତ ଭିତରଦେଇହିଁ ଆହୁରି ନୂତନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୁଏ, ଏଇପରି ଭାବରେ ସୃଷ୍ଟି ଗୁଣିତ ହୋଇ ଚାଲେ । ଏଇ ତା'ର ଲୀଳା । ଲୀଳା ମାନେ ଆଲିଙ୍ଗନ ଗ୍ରହଣ, ଦେବା-ନେବା, ମିଳନ-ବିରହ, ସବୁ ହରାଇ ସବୁ ପାଇବା, ସବୁ ପାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜସ୍ୱ ବୋଲି କିଛି ନରଖିବା, କିଛି ନ ହେବା । 'ଯେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୁମି, ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ କିଛୁ ତବ ନାଇଁ, ତୁମି ତାଇ ପବିତ୍ର ସଦାଇ ।'

ଧୂର୍ଜଟି ଭାଇ (ନିୟୋଗୀ)—ଏହାର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭିତ୍ତିଟା ଠିକ୍‌ରୂପେ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅପେକ୍ଷା କର, ଦେଖାଇ ଦେଉଛି । ଖାତା, ପେନ୍‌ସିଲ ବା କଲମ କିଛି ହେଲେ ତୋ ପାଖରେ ଅଛି କି ?

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ହଁ, ଏଇ ନିଅନ୍ତୁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖାତାରେ ଆଙ୍କି ଦେଖାଇଲେ—Atom (ଅଣୁ)ର negative pole (ଋଣ ମେରୁ) ଗୁଡ଼ିକ, positive pole (ଧନ ମେରୁ) ଆଡ଼େ ଆଗେଇଲେ, ତହିଁରୁ quanta (ଜ୍ୟୋତିକଣା) କିପରି ଛିଟିକି-ଛିଟିକି ବାହାରେ । ପୁଣି ଦେଖାଇଲେ ଗୋଟିଏ କୋଷରେ ଋଣମେରୁ ଧନମେରୁ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ଫଳରେ କିପରି ଭାବରେ ନୂତନ ଋଣ ମେରୁ ଓ ଧନ ମେରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ କୋଷ ବିଭାଜନ ହୋଇଚାଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଯେତେବେଳେ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କି ବୁଝାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଈଷଦ୍ ଝୁଙ୍କିପଡ଼ି ଆଗ୍ରହର ସହିତ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଦେଖାଇବା ସମୟରେ ବାରମ୍ବାର ପଚାରୁଥିଲେ—'ବୁଝିଲୁ ତ ? ବୁଝିଲୁ ତ ?'

ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବୁଝିଲା ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଏକ ଅପାର ତୃପ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପୁନରାୟ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଯାଇଁ ବସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ)-ଗୀତ ଅଛି, (ସୁରକରି) 'ଯଖନ ଯେଖାନେ ଯାଇ, ସଙ୍ଗେ ଥାକେ ଗୋ ରାଇ' । (ହାତ ଦୁଇଟି ହଲାଇ-ବିସ୍ମୟକର ଭଙ୍ଗୀରେ) ଏହା ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ କାଣ୍ଡ–positive (ଧନ) ଯେଉଁଠି ଥିବ, negative (ଋଣ) ତା ପଛେ ପଛେ ଛୁଟିବ, ସେଇ ଅବଲମ୍ବନ ଛଡ଼ା ସେ ଯେପରି ଅଚଳ । ଏହାହିଁ କହୁଥିଲି କେନ୍ଦ୍ରାନୁଗ ଆକର୍ଷଣ ବୋଲି । Positive (ଧନ) ଯେପରି negative (ଋଣ)ର କେନ୍ଦ୍ର, ଏଇ କେନ୍ଦ୍ରାନୁଗାମୀ ହେବା ଛଡ଼ା ସେ ତିଷ୍ଠିପାରେ ନାହିଁ, ସେଇ ଆକର୍ଷଣରେ ସେ ଛୁଟେ ସେଇ ଦିଗରେ । ଏଇ ଛୁଟାଛୁଟି, ଟଣାଟଣିର ଭିତର ଦେଇ ଛିଟିକି ଆସେ କେତେ କ'ଣ,—ଅନନ୍ତ କୋଟି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ଗ୍ରହ-ନକ୍ଷତ୍ର-ତାରା, କ୍ଷିତି-ଅପ୍-ତେଜ-ମରୁତ୍-ବ୍ୟୋମ, ବୃକ୍ଷଲତା, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ମଣିଷ, ତୁମେ-ମୁଁ, କେତେ କ'ଣ, ଏପରିକି ଏଇ କଙ୍କିଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ତାସୁ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ କଙ୍କି ଉଡ଼ି ବୁଲୁଥିଲା) ଅବଶ୍ୟ ଏହାର ନାନା ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଅଛି, ନାନା ସ୍ତର ଅଛି, ନାନା କ୍ରମ ଅଛି । ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁଯାୟୀ ବିହିତଭାବରେ ସାଧନ ଭଜନ କଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଫୁଟିଉଠେ । ସବୁ ଜିନିଷ ଆଖିରେ ଦେଖାଯାଏ, କାନରେ ଶୁଣାଯାଏ । ଏସବୁ ଫାଙ୍କା କଥା ନୁହେଁ । ଏହା ହେଲା ବିଜ୍ଞାନ । ମୁଁ ଯେପରି ଭାବରେ ଦେଖୁଛି, ତୁମେ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ଭାବରେ ଦେଖିପାର । ତେବେ ଗୁରୁସର୍ବସ୍ୱ ନହେଲେ, ସର୍ବତୋଭାବରେ ଗୁରୁମୁଖୀ ନହେଲେ, ତଥାକଥିତ ସାଧନାର କସରତ ଦ୍ୱାରା ଏସବୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜ୍ଜୁନକୁ କହିଥିଲେ— ତୁମର ଅନେକ ଜନ୍ମ ଅତୀତ ହୋଇ ଯାଇଛି, ମୋ'ର ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଜନ୍ମ ଅତୀତ ହୋଇଯାଇଛି, ତୁମର ଓ ମୋର କୌଣସି ଭେଦ ନାହିଁ, ଏତିକି ତଫାତ୍ ଯେ ତୁମେ ସେସବୁ ଜାଣ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସବୁ ଜାଣେ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର ସ୍ମୃତି-ଚେତନାରେ ତାହା ରହିଛି । ସଦ୍‌ଗୁରୁ ହେଉଛନ୍ତି ସେଇ ବେତ୍ତା ପୁରୁଷ ସ୍ମୃତି-ଚେତନାସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି, ଜୀବନର ସକଳ ରହସ୍ୟ ତାଙ୍କର କରତଳଗତ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛା ଟାଣ ଥିଲେ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ କଲେ, ସେବା କଲେ, ଅନୁସରଣ କଲେ, ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତି-କର୍ମ କଲେ, ନିଜକୁ ତନ୍ମୁଖୀ କରି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରି ଚାଲିଲେ, ନାମ-ଧ୍ୟାନ, ଭଜନ, ଯାଜନ, କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସୁଖ-ସଉକ-ଆହ୍ଲାଦ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଚାଲିଲେ, ଅଜ୍ଞାତ୍‌ସାରରେ ତାଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି ଜ୍ଞାନ କେତେ କ'ଣ ଯେ ନିଜର ଉପଲବ୍ଧିର ପରିସର ଭିତରକୁ ଚାଲି ଆସେ, ତା'ର ଠିକଣା ନାହିଁ । ଏଇ ପଥହିଁ ସହଜ ପଥ, ସଦ୍‌ଗୁରୁ ହେଲେ ମୂର୍ତ୍ତ ବେଦ, କୌଣସି ପ୍ରକାର ମତଲବ ନେଇ ତାଙ୍କ ପିଛା ଘୂର ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପଦତଳେ ନିଜକୁ ଉଜାଡ଼ କରି ଅଜାଡ଼ି ଦିଅ । ତାଙ୍କରି ହୋଇଉଠ ତୁମେ ସର୍ବତୋଭାବରେ—ତୁମକୁ କିଛି ବି ଭାବିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ, ତୁମର ଯାହା ହବାର କଥା ତାହା ଆପେ ହୋଇ ଉଠିବ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ କ'ଣ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସହାସ୍ୟ

ବଦନରେ କହିଲେ କାଣ୍ଡ ଗୁରୁଚରଣ, ତୁ ଆଗ ମୋତେ ତମାଖୁ ଖୁଆଇଲୁ ଦେଖି ଥରେ । (ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ତମାଖୁ ସଜାଇବାକୁ ଗଲେ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପୂର୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ)—ଅନୁଭୂତି, ଜ୍ଞାନ ବା ଦର୍ଶନର କଥା ବାଦ୍ ଦେଲେ ମଧ କଥାରେ ମଣିଷ Ideal (ଆଦର୍ଶ) ଛଡ଼ା, ଅବଲମ୍ବନ ଛଡ଼ା, ଆଦୌ ଚଳି ପାରେନାହିଁ, ତା'ର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମଧ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରବୃତ୍ତି ତାକୁ କେତେବେଳେ କିପରିଭାବରେ ସାବାଡ଼ କରିଦେବ ତା'ର କ'ଣ ଠିକ୍ ଅଛି ? Ideal (ଆଦର୍ଶ) ଯେପରି positive (ଧନ-କେନ୍ଦ୍ର) ଏବଂ ସାଧାରଣ ଲୋକ ଯେପରି negative (ଋଣ-କେନ୍ଦ୍ର) । ତେଣୁ with all one's passion and complex (ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି ସହ), Idealରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପୂରୟମାଣ ଜୀବନ୍ତ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତି actively interested (ସକ୍ରିୟଭାବରେ ଅନୁରକ୍ତ) ହେଲେ ସେ powerful man (ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁରୁଷ) ହୋଇ ଛିଡ଼ାହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ବି passion (ପ୍ରବୃତ୍ତି) uninterested (କରଛଡ଼ା) ହେଲେ ଛିଟିକି ପଡ଼ିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ, individuality (ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ) ବୋଲି କିଛି ନଥାଏ, individuality (ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ)ମାନେହିଁ Ideal (ଆଦର୍ଶ)ରେ completely (ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ) integrated (ସଂହତ) ହୋଇ ରହିବା, ଏକମାତ୍ର Ideal ର attraction (ଆକର୍ଷଣ)ରେ ଚଳିବା । ତେଣୁ କେବଳ ଇଷ୍ଟଙ୍କୁ ଧରି ଚଳିବାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି, ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ସତ୍ତା ସହ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହେବାକୁ ହେବ, ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ହେବ, ଏବଂ ଚରିତ୍ରର ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ ଫାଙ୍କ ଟିକକ ଅଛି, ଅସଂଗତି ଅଛି, ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି ସେ ଟିକକ ଠିକ୍ କରିଦେବାକୁ ହେବ, ଏହାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ unrepelling adherence (ଅଚ୍ୟୁତ ଅନୁରାଗ) । Blessed is he who is not repelled by anything in me (ଯିଏ ମୋର କୌଣସି ଜିନିଷ ଦେଖି ପ୍ରତିହତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେ'ହିଁ ଧନ୍ୟ) ଏଇ ଅଚ୍ୟୁତ ଅନୁରାଗସଂପନ୍ନ ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୀତାରେ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି–'ଅପିଚେତ୍ ସୁଦୁରାଚାରଃ ଭଜତେ ମାମନନ୍ୟଭାକ୍, ସାଧୁରେବ ସ ମନ୍ତବ୍ୟଃ ସମ୍ୟଗ୍ ବ୍ୟବସିତୋ ହି ସଃ ।' ସମ୍ୟକ୍‌ଭାବରେ ଇଷ୍ଟ ନିବଦ୍ଧ ନହେଲେ ମଣିଷ ସାଧୁ ହୁଏ ନାହିଁ କି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମଧ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ସମ୍ୟକ୍‌ଭାବରେ ଇଷ୍ଟ ନିବଦ୍ଧ ହୋଇଉଠେ ଯେ ସେ ଲକ୍ଷ ଶତ୍ରୁ ହେଲେ ମଧ ତା'ର ସେ ଶତ୍ରୁତା ପୁଣ୍ୟପ୍ରଭା ବିକିରଣ କରିଥାଏ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ତମାଖୁ ସଜାଇ ଆଣି ଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତମାଖୁ ଖାଉଛନ୍ତି ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ— ମଣିଷ ଜୀବନରେ Ideal (ଆଦର୍ଶ) ନଥିଲେ ଯେ ତା'ର ବଞ୍ଚିବା ବଢ଼ିବା ବିପନ୍ନ ହେବ ତା'ର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—'ଜୀବ କୃଷ୍ଣେର ନିତ୍ୟ ଦାସ ଯବେ ଭୁଲି ଗେଲା, ମାୟା ପିଶାଚୀ ତା'ର ଗଲେ ଦଡ଼ି (ଦଉଡ଼ି) ଦିଲା ।' ମଣିଷ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କ ବନ୍ଧନରେ ବନ୍ଧା ନ ହୁଏ, ତେବେ ସଇତାନର ବନ୍ଧନରେ ବନ୍ଧା ପଡ଼ିବହିଁ ପଡ଼ିବ, ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହେଲେ । ସଇତାନ ପୁଣି ଅନେକ ସମୟରେ ଧର୍ମର ମୁଖା ପିନ୍ଧି ଆସେ । ସେ କହେ, କୌଣସି ଜୀବନ୍ତ

ଆଦର୍ଶଙ୍କୁ ନ ଧରିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ଏହାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ତୁମେ ସତ୍-ପଥରେ ଚାଲିଲେହିଁ ହେଲା, ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ କରିଲେହିଁ ହେଲା । ଏଇ ଯୁକ୍ତି ମଣିଷକୁ ବେଶ୍ ଭଲ ଲାଗେ, ମଣିଷ ଏହାକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଚାଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଇ ଫାଙ୍କ ଭିତର ଦେଇ ପ୍ରବୃତ୍ତି ମଣଷ ସହିତ ତା'ର ନାନାପ୍ରକାର କାରସାଦି ଆରମ୍ଭ କରିଦିଏ । ପୁଣି ମଜା କଥା ଯେ ମଣିଷ ଏଇ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଅଭିଭୂତିକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଅଭିଭୂତି ବୋଲି ଚିହ୍ନି ମଧ ପାରେ ନାହିଁ । ଚିହ୍ନିବ କିପରି ? ସେ ଯେ ତଦ୍-ସାରୂପ୍ୟ ଲାଭକରି ସେଇଥିରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଯାଇଛି । ତେଣୁ ସବୁ ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରେରିତ-ପୁରୁଷର ଶରଣାଗତିର କଥା କହିଛନ୍ତି । ଗୀତାରେ ଅଛି 'ସର୍ବ-ଧର୍ମାନ୍ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ମାମେକଂ ଶରଣଂ ବ୍ରଜ । ଅହଂ ତ୍ୱାଂ ସର୍ବପାପେଭ୍ୟୋ ମୋକ୍ଷୟିଷ୍ୟାମି ମା ଶୁଚଃ ।' Bibleରେ ଅଛି– 'I am the way, the truth, the goal, none can come to the Father but by me', ବୈଷ୍ଣବଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି—'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେର ଯତେକ ଲୀଳା ସର୍ବୋତ୍ତମ ନରଲୀଳା, ନରବପୁ ତାଁହାର ସ୍ୱରୂପ, ଗୋପବେଶ ବେଣୁକର, ନବକିଶୋର ନଟବର, ନରଲୀଳାର ହୟ ଅନୁରୂପ', ଚଣ୍ଡୀଦାସ କହିଛନ୍ତି,—'ଶୁନ ହେ ମାନୁଷ ଭାଇ ! ସବାର ଉପରେ ମାନୁଷ ସତ୍ୟ, ତାହାର ଉପରେ ନାଇଁ', କୋରାନ୍‌ରେ ଅଛି—'ପ୍ରେରିତଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପାସନା ହୁଏ ନାହିଁ', ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଅଛି—'ବୁଦ୍ଧଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି, ଧର୍ମଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି, ସଂଘଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି ।' ତେଣୁ ମୂଳ କଥା ହେଲା ଏୟା । ଏବଂ ଏଇ Ideal (ଆଦର୍ଶ)ର selection (ନିର୍ବାଚନ) ପ୍ରତି ମଧ ସବୁବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ହେବ, ସେ (Ideal) ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ ପ୍ରତି ନତି ସ୍ୱୀକାର କରି with all fulfilments (ସର୍ବ ପରିପୂରଣ ସହ) ଚଳୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ । ସେହିପରି ସର୍ବବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ମହାପରିପୂରଣକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିହିଁ whole mass (ସମଗ୍ର ଜନତା) integrated (ସଂହତ) ହୋଇଉଠେ । ବ୍ୟଷ୍ଟି ଓ ସମଷ୍ଟି ଜୀବନରେ ସେତେବେଳେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ ଚତୁଃବର୍ଗ ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ଉଛୁଳି ଉଠେ, ଅଭାବ ବୋଲି କିଛି ନଥାଏ । Ideal (ଆଦର୍ଶ)କୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଚାଲିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ normal (ସ୍ୱାଭାବିକ) ଏବଂ ସହଜ, ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ଚଳିବାହିଁ ବରଂ କଷ୍ଟକର, ତଥାପି ମଣିଷ କଷ୍ଟକରି ବିପଥରେ ଚାଲିଛି, କାରଣ ପରିବେଶଟା ଅନେକ ଗୋଳମାଳିଆ ହୋଇଯାଇଛି, ବିକୃତ ମନୋଭାବର ବ୍ୟାପ୍ତି ସର୍ବତ୍ର । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, go-between complex (ଦ୍ୱନ୍ଦୀବୃତ୍ତି), ଏହା ଯେପରି ସାରା ସମାଜର ବ୍ୟାଧିପରି ବ୍ୟାପି ଯାଇଛି । ଏହି ବୃତ୍ତି ଦାନା ବାନ୍ଧି ଉଠିଲାବେଳେ ମଣିଷକୁ କ'ଣ କମ୍ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । କେତେ ଖଚ୍ ଖଚ୍ କେତେ କୁଛକୁଛ ଏବଂ habit from (ଅଭ୍ୟାସ ଗଠନ) କରି ମଧ ଯେ କି ଫଳ ତା'ତ ବୁଝୁଛ । ତେଣୁ ଜୀବନଯାତ୍ରାର ସହଜ ରାସ୍ତାଟା ମଣିଷକୁ ଧରାଇ ଦେବାପାଇଁ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଇଷ୍ଟନିଷ୍ଠ, ଆଚାରବାନ୍ ଋତ୍ୱିକ୍, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ ଓ ଯାଜକର ପ୍ରୟୋଜନ । ସେମାନଙ୍କର ଦେହର ହାଉଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁଠି ଲାଗିବ ସେଠାରେ ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇ ଉଠିବ । ଏହା ଠିକ୍ ବୁଝ ଯେ ତୁମର macrocosm (ବିଶ୍ୱଜୀବନ) ରେ ଯଦି ଧର୍ମର ଜାଗରଣ ନ ହୁଏ, ତୁମର macrocosm (ବିଶ୍ୱଜୀବନ)ରେ ଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ, ତୁମେ

ଯଦି ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣର ପଥ ଜାଣିଥାଅ, ତେବେ ଦୁନିଆକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରି ପାରିବ, ନଚେତ୍ ନୁହେଁ । ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଦେଖିଲେ microcosm (ବ୍ୟଷ୍ଟିଜୀବନ) ମାଧ୍ୟମରେହିଁ macrocosm (ବିଶ୍ୱଜୀବନ)କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ସମ୍ଭବ । ପୁଣି, macrocosm (ବିଶ୍ୱଜୀବନ)କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା କଥା ଯାହା କହୁଛି,-ତାହା କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ microcosm (ଆତ୍ମଜୀବନ)କୁ ହିଁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା । କାରଣ, ମୁଁ ଓ ମୋର ଅତିରିକ୍ତ ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗୋଷ୍ଠୀର contrast (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ) ଭିତର ଦେଇ ମୁଁ କେବଳ ବହିର୍ଜଗତର ଜିନିଷକୁ ଜାଣୁ ନାହିଁ, ତା' ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ମୋତେ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛି, ନିଜକୁ ବୋଧ କରୁଛି । ମୋ ବାହାରେ ମୋ ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ପରିବେଶ ଯଦି ନ ଥାନ୍ତା, ତାହେଲେ 'ମୁଁ' ବୋଧଟା ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତା, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ନ ଥାନ୍ତି ସେଠାରେ । ତେଣୁ microcosm (ବ୍ୟଷ୍ଟି)ର ଯେଉଁସବୁ faculties (କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମତା) ଓ capacities (ଦକ୍ଷତା) ତାହା play (କ୍ରିୟା) କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଏ macrocosm (ବିଶ୍ୱଜୀବନ)ରେ ଏବଂ ଏହାରି ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଶକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ ହୁଏ, ଏବଂ ତାହାକୁ ଉପଭୋଗ କରେ, ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ଯେପରି ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁ ବୋଲି କିଛି ଥିବା ଯୋଗୁହିଁ ଆମେ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ ହୋଇଥାଉଁ, ଏବଂ ଏହି ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁକୁ ଉପଭୋଗ କରୁ । ତେଣୁ, ଧର୍ମକୁ ପରିବେଶ ଓ ବିଶ୍ୱଜୀବନରେ ଯେତେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବୁ, ଆମର ଅନ୍ତରରେ ତାହା ସେଇ ପରିମାଣରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବ । ସୁତରାଂ ଯାଜନ ବା ଧର୍ମଦାନ ଓ ପରୋପକାର ଏକାକଥା ନୁହଁ, କିମ୍ବା କରିଲେ ମଧ୍ୟ ଚଳିବ ଏହା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ, ଏହା ହେଲା ନିତ୍ୟକର୍ମ । ତୁମେ ଯଦି ତୁମର ଜୀବନରେ ଧର୍ମକୁ ସଂଜୀବିତ କରି ରଖିବାକୁ ଚାହଁ, ତେବେ ତୁମକୁ ଯଜନ ଓ ଇଷ୍ଟଭୃତି ଯେପରି କରିବାକୁ ହେବ, ଯାଜନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅବଶ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଏଇ ଯାଜନ-ମନୋଭାବ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ପରିବେଶ ତା'ର ବଞ୍ଚିବା ଓ ବଢ଼ିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଉଠିବ ଏବଂ ଏଇ ନିତ୍ୟ ଯାଜନ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ବୋଧ ଓ ଜ୍ଞାନର ଭଣ୍ଡାର ମଧ୍ୟ ଖୋଲିଯିବ, ଇହକାଳ ପରକାଳରେ କିଛି ବି ଅପ୍ରାପ୍ୟ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ ।

ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ ଆମ ଭିତରେ ଥିବା ହେତୁ ଜଗତରେ ଯାହାକିଛି ବୁଝାଯାଏ, ଜଣାଯାଏ, ସତ୍ତାନୁପୋଷଣୀ କରି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରାଯାଏ ଓ ସେସବୁ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଏବଂ ଯାହାଙ୍କୁ ଦେଇ, ଯାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅନନ୍ତ ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ସବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସଂହତି ଆମ ପାଖରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଉଠେ, ସେ ହେଲେ ମୋର ଇଷ୍ଟ, ମୋର ଭଗବାନ, ମୋର ଈଶ୍ୱର । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ପାଦେ ମଧ୍ୟ ଆଗେଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ମୋ ପକ୍ଷରେ । ବୁଝିଲ ପ୍ୟାରୀଚରଣ ? (ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କର ଚିବୁକ ଧରି ମା' ପରି ସ୍ନେହ କଲେ) ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଅବଶ ହୋଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ପରେ ପୁଣି ତମାଖୁ ସଜାଇ ନେଇ ଆସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତମାଖୁ ଖାଉଖାଉ ଗଭୀର

ପ୍ରଶାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁଲେ—ସମସ୍ତେ ସେତେବେଳେ ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର, ଭାବରେ ଭରପୂର, ସେଇ ମଧୁର ଲଗ୍ନରେ ତାଙ୍କର ସେଇ ମଧୁମଖା, ମମତା-ଦୀପ୍ତ ନେତ୍ରଯୁଗଳ ସମସ୍ତଙ୍କର ମନପ୍ରାଣକୁ ହରଣ କରି ନେଇଥିଲା ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟାଦି ସମାପନ କଲେ । ପରେ ଆସି ମାତୃମନ୍ଦିର ବାରଣ୍ଡାରେ ଖଣ୍ଡେ ତକ୍ତପୋଷ ଉପରେ ବସିଲେ । ଧୀରେ ଧୀରେ ସମୟ ଗଡ଼ି ଚାଲିଲା । ଫିଲାନ୍ଥ୍ରପି ଅଫିସ୍‌ର କର୍ମୀମାନେ ଆସି ଅଫିସରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ପନିପରିବା ବିକାଳିମାନେ ଆସି ମାତୃମନ୍ଦିରର ପଶ୍ଚିମପାର୍ଶ୍ୱରେ ନିଜନିଜର ପସରା ମେଲି ବସିଲେ, କେହି କେହି ପୁଣି ନୂଆ ଖଜୁରି ଗୁଡ଼ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି ବିକ୍ରି କରିବା ପାଇଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷମାନେ ସେଠାରୁ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରୟୋଜନାନୁଯାୟୀ ଜିନିଷ କିଣି ନେଉଛନ୍ତି । ଦଳେ ପିଲା ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଡାବଲପୁଆ ଖେଳୁଛନ୍ତି । ସାମନାରେ ପଦ୍ମାର ଅତଡ଼ାରେ ଗୋରୁ ଚରିବୁଲୁଛନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ ଦଳେ-ଦଳେ ଧଳାପକ୍ଷୀ ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଛନ୍ତି—ସେମାନେ ଯେପରି ଅବାଧ କେଉଁ ଦୂର ପଥର ଯାତ୍ରୀ । ପାଖ ବାଉଁଶ ବଣରେ ଏବଂ ସାମନାପଟ ଗଛରେ ଜାତିଜାତିକା ଗୁଣ୍ଡୁଚି ଚଢ଼େଇ କିଚିରିମିଚିରି କରି କମ୍ପାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ନୟନଜୋରିର ଜଳରାଶି ଉଦାର ନୀଳ ଆକାଶ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଶୀତଦିନର ଖରା ପୋଉଁଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତକ୍ତପୋଷ ଉପରେ ବସି ଦୂର ଆକାଶ ଆଡ଼େ ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । କାଳିଦାସୀମା' ତମାଖୁ, ପାଣି, ସୁପାରି ଦେଉଛନ୍ତି । ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି ବୀରେନ୍ ଭାଇ (ମିତ୍ର), ଚୁନୀ ଭାଇ (ରାୟଚୌଧୁରୀ) ଓ ପଣ୍ଡିତ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) । ମଝିରେ ମଝିରେ ଜଣେ ଜଣେ ଆସି ପ୍ରଣାମ କରି ଯାଉଛନ୍ତି, ଏବଂ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରୟୋଜନାନୁଯାୟୀ ଦୁଇଚାରି ପଦ କଥା ହେଉଛନ୍ତି ।

ସୁଧୀର ଭାଇ (ଦାସ) ଆସି ପ୍ରଣାମ କରୁ କରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କାରଖାନାର କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କୁ କିଛି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ପରେ ପୁଣି ଅମୂଲ୍ୟ ଭାଇ (ଘୋଷ)ଙ୍କୁ ଡାକିବାକୁ କହିଲେ । ଅମୂଲ୍ୟ ଭାଇ (ଘୋଷ) ଆସିବାରୁ କହିଲେ—୧୩୦ ଟଙ୍କାର ସ୍ୱାକ୍ଷରପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଛାପି numbering (ସଂଖ୍ୟା ନମ୍ବର ଦେଇ), perforating (ଛିଦ୍ରକରଣ), binding (ବନ୍ଧାଇ) ଇତ୍ୟାଦି ଠିକ୍ ରୂପେ କରି ଦେବୁ । ଦେଖିବାକୁ ଯେପରି ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ହୁଏ । Conference (ଅଧିବେଶନ)ର ଯେତେ ଆଗରୁ ହୁଏ ସେତେ ଭଲ । ଆଜି ଯଦି ହୋଇଯାଏ ଆଉ କାଲିକୁ ରଖିବୁ ନାହିଁ । ଯା ଭୂତପରି ଲାଗିପଡ଼ ଯାଇ ।

ଅମୂଲ୍ୟ ଭାଇ ଖୁସିହୋଇ 'ଆଚ୍ଛା' ବୋଲି କହି ଚାଲିଗଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅମର ଭାଇ (ଘୋଷ)ଙ୍କୁ କହିଲେ—ଅମର, ଶୁଣିଲି ଗେଷ୍ଟ-ହାଉସର କଳ ପାଖରେ ଡ୍ରେନ୍‌ଟା ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଛି, ସେଠାରେ ଖୁବ୍ ପାଣି ଜମୁଛି, ଚାରିପାଖ ଖୁବ୍ ଖସଡ଼ା ହୋଇଛି, ହେମଗୋବିନ୍ଦ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କୁ ନେଇ ତୁ ତାକୁ ଠିକ୍ କରିଦେଲେ ହୁଅନ୍ତା, ନହେଲେ ସେଠାରେ ମଶା ଜମିବେ, ଫଳରେ ମ୍ୟାଲେରିଆ ବ୍ୟାପିବ, ଆଉ କିଏ ପାଣି

ଆଣିବାକୁ ଯାଇଁ କଟଡ଼ା ଖାଇବ ତା'ର ଠିକ୍ ନାହିଁ । ତୁ ନକଲେ ହେବ ନାହିଁରେ, ତୁ ନିଜେ ପାଖେ ପାଖେ ଥାଇ ଯାହା ଯାହା କରିବା ଦରକାର କରିବୁ । ଯା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଚାଲିଯା ।

ଅମର ଭାଇ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ।

ବହିରାଗତ ଜଣେ ଭାଇ ଆସି କହିଲେ—ଟେଷ୍ଟ ଦେଇ ଆସିଛି । ତିନିମାସ ପରେ final (ଶେଷ) ପରୀକ୍ଷା, ଯେତେ ପଢୁଛି କିଛି ତ ମନେ ରହୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ପଢ଼ାପଢ଼ି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁନ୍ତୁ, ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ, ସେସବୁ କଥା ମୋଟେ ଭାବିବୁ ନାହିଁ । ବରଂ ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଏପରିଭାବରେ ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକର—ଯେପରିକି ଯେକୌଣସି ଲୋକକୁ ତୁ ତାହା ବୁଝାଇ ଦେଇପାରିବୁ । ହୁଏତ ତୋର ଛୋଟ ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କୁ ଗପ ପରି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୋଗିତା କେଉଁଠି ଅଛି, ଏଇ ଜ୍ଞାନକୁ କେଉଁଠି କେଉଁ କାମରେ ଲଗାଇ ପାରିବୁ ଏଇ ମନୋଭାବ ନେଇ ପଢ଼ିବୁ, ଦେଖିବୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଅଠାପରି ଲାଗିଯିବ, ଭୁଲିବୁ ନାହିଁ, ଅଯଥା ଉଦ୍‌ବେଗକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବୁ ନାହିଁ, ନାମ କରିବୁ, ଦେହଟାକୁ ଠିକ୍ ରଖିବୁ, ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିରେ ରହିବୁ ।

ମାର୍ଗଶିର ୨୮, ଶନିବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୧୩/୧୨/୪୧)

ସ୍ଥାନ—ବନ୍ଧ ପାଖର ତାମ୍ବୁ (ପାବନା ଆଶ୍ରମ) ।

କାଳ—ପ୍ରାତଃକାଳ ।

ମଣିଷର ମନ ଚିରକାଳ ସଙ୍ଗ-ପିୟାସୀ । ଏକାନ୍ତ ନିଃସଙ୍ଗ ଜୀବନରେ ନାହିଁ ତା'ର ଆନନ୍ଦ, ନାହିଁ ତା'ର ଆମୋଦ । ସେ ଖୋଜେ ସମଦରଦୀ ସାଥୀ, ଯିଏ, ତା'ର ସୁଖରେ ହେବ ସୁଖୀ, ଦୁଃଖରେ ହେବ ଦୁଃଖୀ, ଦରଦୀ, ଯା'ର ଅନ୍ତର ଅନୁରଣିତ ହୋଇ ଉଠିବ ତା'ର ଅନ୍ତରତମ ଅନୁଭୂତିର ଛନ୍ଦପତନ ସହିତ । ଏପରି ମଣିଷ ନ ପାଇଲେ ତାକୁ ସବୁ ଅଲଣା ଲାଗେ, ବୃଥାରେ ସେ ଜୀବନ ବୋଝ ବୋହି ବୋହି ଚାଲେ, ନଥାଏ ତା'ର କୌଣସି ନିବିଡ଼ ଉପଲବ୍‌ଧି ଓ ଉପଭୋଗର ଉନ୍ମାଦନା ବା ସାର୍ଥକତା । ତେଣୁ ମଣିଷ ଖୋଜେ ସାଥୀ, ଖୋଜେ ବନ୍ଧୁ, ଖୋଜେ ସମ-ମନନଶୀଳ ଆଡ୍‌ଡା, ମଜଲିସ୍, ସଂଘ, ସମାଜ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଂସ୍ଥା । ଯେଉଁଠାରେ ସେ ତାହା ନ ପାଏ, ସେଠାରେ ଅନୁରୂପ କିଛି ଗଢ଼ି ତୋଳିବାକୁ ଚାହେଁ । ମୋଟଉପରେ ସତ୍ତା-ପୋଷଣୀ, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପୂରଣୀ ଜୀବନ୍ତ ପରିବେଶ ନହେଲେ ମଣିଷର ଚଳେ ନାହିଁ । ପୋଷଣହୀନ, ପ୍ରେରଣାହୀନ, ହୋଇ ସେ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଯାଏ ।

ତେଣୁ ସଙ୍ଗ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ମଣିଷ ସେଇ ସଙ୍ଗ ପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଆକୃଷ୍ଟ ଓ ଆସକ୍ତ ହୁଏ, ଯେଉଁଠାରେ ତା'ର ସତ୍ତାର ସପ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗ, ସପ୍ତ ଭୁବନ, ସପ୍ତ-ପାତାଳ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ, ଛନ୍ଦାୟିତ, ବୋଧିଦୀପ୍ତ, ସକ୍ରିୟ ସୁବିନ୍ୟସ୍ତ ଓ ସାର୍ଥକ ଏକସୂତ୍ର-ସଙ୍ଗତ ହୋଇ ଉଠିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଏ । କାରଣ ମୂଳରୁ ଏଇପରି ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣ ବିବର୍ତ୍ତନ, ବିବର୍ଦ୍ଧନ ଓ ଉପଭୋଗ-ବିଳାସର ଅଭିଳାଷୀ ହୋଇ ସେ ବାହାରିଛି ପଥ ପରିକ୍ରମାରେ ଅଗଣିତ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁର ଅସହ୍ୟ କ୍ଳେଶକୁ ତୁଚ୍ଛ କରି । ଏଇ ଟିକକ ନହେଲେ ତା'ର ଅନନ୍ତ ଜୀବନର ସକଳ

କଷ୍ଟ ମିଥ୍ୟା ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଥରକୁଥର ମଣିଷର ଅନ୍ତର ମଥିତ ହୋଇ ଆକୁଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇ ଉଠିଛି, 'ଭଗବାନ୍ ! ତୁମେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅ', 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ତୁମେ ଆସ' । ମଣିଷ ଘରେ, ମଣିଷ-ମା'ର ଗର୍ଭରେ, ମଣିଷ ତନୁରେ ମଣିଷର ଆପଣାର ହୋଇ ତା'ର ହାତ ଧରି ତୋଳି ପରମ ପଥର ସାଥୀ ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ସେ ଆସନ୍ତି ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ମଣିଷର ମହା ମହୋତ୍ସବ ଲାଗିଯାଏ । କାରଣ ସତ୍ତା ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ଏପରି ସୁସଂପୂର୍ଣ୍ଣ, ସମୀଚୀନ ପୂରଣ, ପୋଷଣ, ଅନ୍ୟ କୁତ୍ରାପି ବିରଳ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନିଶାରେ ମଣିଷ ତେଣୁ ମସଗୁଲ ହୁଏ, ମାତାଲ ହୁଏ । ଅନ୍ୟ ନିଶା ଛାଡ଼ିହୁଏ, ଛଡ଼ାଇ ଦେଇ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ଏଇ ନିଶା ଥରେ ଧରିଲେ ଆଉ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ଏଇ ନିଶାରେ ମାତାଲ ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନେ କ୍ରମାଗତ ପରିବେଶକୁ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ମାତାଲ କରି ତୋଳନ୍ତି, ଏବଂ ଏକ ଯୋଗରେ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ଆସ୍ୱାଦନ କରନ୍ତି ସେଇ ସର୍ବୋତ୍ତମ ପୁରୁଷଙ୍କୁ, ଯିଏ 'ରସୋ ବୈ ସଃ' । ସେଇ ଉପଭୋଗର ଆସର ଚାଲିଛି ବର୍ତ୍ତମାନ । ସୁଷମାମଣ୍ଡିତ ସୁପ୍ରଭାତରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବିଛଣାରେ ବସିଛନ୍ତି—ବିଚ୍ଛୁରିତ ହେଉଛି ଅନିନ୍ଦ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଅପରୂପ ଶୋଭା । ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ ମୁଗ୍‌ଧ ଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ (ବସୁ)—ଆରାଧନା ଓ ତପସ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆରାଧନା ମାନେ ସମ୍ୟକ୍‌ଭାବରେ ନିଷ୍ପନ୍ନ କରିବା, ଏବଂ ତପସ୍ୟାମାନେ ସେଇ ପଥରେ ବାଧା ବିଘ୍ନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ଯାଇଁ effort (ପ୍ରଚେଷ୍ଟା) ଯୋଗୁଁ ଯେଉଁ ତାପ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହାହିଁ । ତପସ୍ୟା ମାନେ to bestow efforts to perform something (କୌଣସି ଜିନିଷ ସଂପନ୍ନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା) । ଏଇ ତପସ୍ୟାର ସାର୍ଥକତା ପାଇଁ ଗୋଟାଏ କେନ୍ଦ୍ର ଦରକାର, ସେଇ କେନ୍ଦ୍ର ଯଦି ନଥାଏ, ଏବଂ ଆମର ଯାବତୀୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଯଦି ତାଙ୍କଠାରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇ ନ ଉଠେ, ତେବେ ଯେତେ ତପସ୍ୟାହିଁ ଆମେ କରୁନା କାହିଁକି, ସବୁ ଖାପଛଡ଼ା ହୋଇଯିବ, ତଦ୍ୱାରା ସଂହତ ଶକ୍ତିର ସମାବେଶ ହେବ ନାହିଁ କି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦାନା ବାନ୍ଧି ଉଠିବ ନାହିଁ । ତପପ୍ରବୃଦ୍ଧ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାମ ଓ ମସ୍ତିଷ୍କର କୋଷଗୁଡ଼ିକ ସୂକ୍ଷ୍ମତର ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ପ୍ରରୋଚନାରେ ବିପଥଗାମୀ ହେବେ, ଏବଂ ଏଇ ଶକ୍ତି ବଳରେ ଅପକର୍ମ ହୁଏତ ଆହୁରି ବେଶିକରି କରିବେ । ତେଣୁ ମୂଳରୁ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପନ୍ନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ, ଏହା ହେଲେ ତୁମେ ଧର୍ମରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଚାବିକାଠି ହାତରେ ପାଇଲ, ସେତେବେଳେ ଆଉ ଅବାଟରେ ପାଦ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ତୁମର କ୍ଷମତା ଯେତେ ଟିକିଏ ହେଉନା କାହିଁକି, ତାହା କଲ୍ୟାଣ କର୍ମରେ ନିୟୋଜିତ ହେବ ଏବଂ ଏଇ ଇଷ୍ଟଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାର ଆକୂତି ଯୋଗୁଁ ତୁମେ ବେଶି ବେଶି ଆରାଧନା ଓ ତପସ୍ୟା କରିବ, ତହିଁରେ ତୁମର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ, ଏବଂ ଉକ୍ତ ସାମର୍ଥ୍ୟ ହେବ କଲ୍ୟାଣ କଳ୍ପତରୁ । ନହେଲେ ଦୁନିଆରେ ଆରାଧନା ତପସ୍ୟା ବା ସାମର୍ଥ୍ୟର କ'ଣ ଅଭାବ ଅଛି ? କିନ୍ତୁ ଥିଲେ କ'ଣ ହେବ ? ରାବଣର ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟରେ କ'ଣ କାହାର କିଛି ଉପକାର ହୋଇଛି ? ଶିବହୀନ ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞରେ କାହାର କୌଣସି ସୁବିଧା ହୋଇଛି ? ଯଦି

ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ନିଜର ଓ ପରିବେଶର ଜୀବନରେ balance (ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ) ଆଣିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, କେବଳ intellectually (ବୌଦ୍ଧିକଭାବରେ) ବା philosophically (ଦାର୍ଶନିକଭାବରେ) ନୁହେଁ, ବାସ୍ତବଭାବରେ, ପ୍ରତିଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ, ପ୍ରତିଟି ବିଷୟରେ ତେବେ ନିଜେ ନିଜେ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠାପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ କରିତୋଳନ୍ତୁ । ଏଇ ନିଶା ଅଭ୍ୟାସ କରି ନେବାକୁ ହେବ, କପାଳରେ ଯାହା ଥିବ ଦେଖାଯିବ । ସକଳ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ତ୍ୟାଗ କରି ପାଗଳ ପରି ଲାଗି ଯିବାକୁ ହେବ, ସେତେବେଳେ ହୃଦୟ ଓ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଭରପୂର ହୋଇଯାଏ—ଭାବରେ, ଭାଷାରେ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ମଣିଷ ଆନନ୍ଦ ପଛରେ ଧାଏଁ କିନ୍ତୁ ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପରେ ତ ପାହାଡ଼-ପ୍ରମାଣ ବାଧା ପାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର— ସଂଗ୍ରାମହିଁ ତ ଜୀବନ, ବିରୋଧଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ମୃତ୍ୟୁର ଧାରା, ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଜୟ କରିବା ଭିତରେ ତ ଆମର ଯେତେ ଆନନ୍ଦ—ଏହାହିଁ ହେଲା ଜୀବନର ବିଧି । କିନ୍ତୁ ଆଜିକାଲି ଆମର ଧାରଣା ବିକୃତ ହୋଇ ଯାଇଛି, ସୁଖ-ଶାନ୍ତି-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ କହିଲେ ଆମେ ବୁଝୁ ନିର୍ଝଞ୍ଜଟ ଜୀବନ, କୌଣସି ଝାମେଲା ନଥିବ, ବାଧା ନଥିବ, କଷ୍ଟ ନଥିବ, ଅଭାବ ନଥିବ, ଆରାମରେ ଖାଇବୁ-ପିଇବୁ ଫୂର୍ତ୍ତି କରିବୁ, ତା' କିନ୍ତୁ ନୁହଁ । ବାଧା, ଅଭାବ, ଅଭିଯୋଗ, ସମସ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରିବା ଦ୍ୱାରା ଆମର ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧିହୁଏ, ଏବଂ ସେଇଥିରେହିଁ ଆନନ୍ଦ । ପ୍ରତିକୂଳକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ, ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ, ସମାଧାନ ଯେ ଯେତେ କରିପାରେ, ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଅନୁଭବ ଓ ଉପଭୋଗ କରିପାରେ, ତା'ର ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ସେତିକି ବିକଶିତ ହୋଇଉଠେ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ, evolution (ବିବର୍ତ୍ତନ) ବା becoming (ବିବର୍ଦ୍ଧନ) ଏଇପରି ଭାବରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ । ଦୀର୍ଘ ପରାଧୀନତା ଯୋଗୁଁ ଆମେ କିପରି ଆତୁରିଆ, ଅଳସୁଆ, ଅପୋଗଣ୍ଡ ପରି ହୋଇ ଯାଇଛୁ । ବୀର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଜୀବନ, ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଜୀବନ, ଜୟମୁଖର ସଂଗ୍ରାମୀ ଜୀବନ, ଆମକୁ ଆଜିକାଲି ଆଉ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ଭୟଭୀତ ହୋଇ, ବାସ୍ତବତାକୁ ଯେତେ ଏଡ଼ାଇ ଫାଙ୍କି ଦେଇ ଜୀବନ କଟାଇବାକୁ ଚାହୁଁ । ଏହିପରି ଭାବରେ ସମସ୍ୟାକୁ ଯେତେ ଏଡ଼ାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ, ତା'ଠାରୁ ଯେତେ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ, ସେତେ ସେତେ ନାନା ସମସ୍ୟାର ଆଘାତରେ ଜର୍ଜରିତ ଓ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇ ପଡୁଛୁ । ଧର୍ମ କରିବାକୁ ଆସି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଆମର ସେଇ ଫାଙ୍କି ଦେବାର ମନୋଭାବ । ମୁଁ କିଛି କରିବି ନାହିଁ, ଭଗବାନ ତୁମେ କୃପାକରି ସବୁ ଯୋଗାଇଦିଅ । ଆରେ ପାଗଳ ! ବିଧିର ଦରବାରରେ ଏଇସବୁ ଚାଲାକି କ'ଣ ସଫଳ ହୁଏ ? ନକରି କ'ଣ ହୁଏ ? ନା ତଦ୍ୱାରା କିଛି ମିଳେ ? ମୋଟ କଥା, ଧର୍ମର ମୂର୍ତ୍ତି ହିଁ ଆମେ ଦେଖି ନାହୁଁ, ଯେଉଁଠାରେ ଧର୍ମ, ସେଠାରେ ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଜୟ, ଯଶ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ । ଭକ୍ତି କଦାପି ମଣିଷକୁ ଦୁର୍ବଳ କରେ ନାହିଁ, ତାହା ମଣିଷକୁ କରିତୋଳେ ଚିର ପରାକ୍ରମଶୀଳ ଉର୍ଜୀ ଅନୁରାଗସଂପନ୍ନ । ଭକ୍ତ କଦାପି ଇଷ୍ଟଙ୍କର ବୋଝ ହୁଏ ନାହିଁ, ଭାର ହୁଏ ନାହିଁ, ଗଳଗ୍ରହ ହୁଏ ନାହିଁ, ବରଂ ସେ ହୁଏ ତାଙ୍କର ବଳ, ଭରସା, ସଂପଦ, ଆଶା-

ଉଦ୍ଦୀପନାର ମାଣିକ । ହନୁମାନଙ୍କୁ ଦେଖିନା ? ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅବସନ୍ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ କିନ୍ତୁ ହଟି ଯାଇ ନାହିଁ । ତାକୁ ଯେ ମା' ଜାନକୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁହିଁ ହେବ । ସବୁ ଦାୟିତ୍ୱ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ନେଇ ଯେପରିଭାବରେ ଯାହା କଲେ ମା' ଜାନକୀଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ହେବ ସେ ତାହା କଲା । ଏହା କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ପାପ-ପୁଣ୍ୟ, ଇହକାଳ-ପରକାଳ, ସ୍ୱର୍ଗ-ମୋକ୍ଷ, ଭଗବାନ ଲାଭ ଇତ୍ୟାଦି କିଛିର ଧାର ଧାରି ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବା, ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ ଫୁଟାଇବା, ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ଏହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟକୌଣସି ଚାହିଦା ତା'ର ନଥିଲା । ନିଜକୁ ଭୁଲିଯାଇଁ ଇଷ୍ଟର ତୃପ୍ତି ପାଇଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତିପାଇଁ, ଏହିପରି ବେପରୁଆ ଭାବରେ କର୍ମମାତାଲ ହୋଇ ଉଠିବାଟାହିଁ ଧର୍ମ । ସେଇ ପଥରେ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ, ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତି, ସୁଖ-ଶାନ୍ତି, ଆନନ୍ଦ-ଜୟ, ଯଶ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ସାଫଲ୍ୟ, ସାର୍ଥକତା, ସବୁ ସହଜରେ କରତଳଗତ ହୋଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ କୌଣସିଟା ପାଇଁ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—କଷ୍ଟ ନକଲେ କୃଷ୍ଣ ମିଳିବେ ନାହିଁ, ଏହା ତ ବଡ଼ କଷ୍ଟକର କାମ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯାହାକୁ ତୁମେ କଷ୍ଟକରିବା କହୁଛ ମୁଁ ତ ତାକୁହିଁ ଦେଖୁଛି ଖୁବ୍ ସହଜ କଥା । ବିହିତ ତପସ୍ୟା ମାଧ୍ୟମରେ ଆମେ ଯାହା ଲାଭ ନ କରୁ, ଯାହା ଆମେ କିଛି ନ କରି ପାଇଥାଉ, ଯାହାପାଇଁ କୌଣସି ଯୋଗ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କରି ନାହୁଁ, ତାହା ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ମୂଲ୍ୟ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଆମେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରୁନା, ଏବଂ ତାହାକୁ ଆମେ ଧରି ରଖିପାରୁନା ମଧ୍ୟ । ତେଣୁ ସେପରି ପାଇବାରେ ଲାଭ କ'ଣ ? କିନ୍ତୁ ନିରଳସ ଅନୁଶୀଳନ ଦ୍ୱାରା ଚରିତ୍ର ଯଦି ତିଆରି ହୁଏ, ତେବେ ତାକୁ କେହି କାଢ଼ି ନେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏବଂ ଚରିତ୍ର ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯଦି ଠିକ୍ ଥାଏ ତେବେ ମଣିଷ out of nothing (ଶୂନ୍ୟରୁ) ସବୁ create (ସୃଷ୍ଟି) କରିପାରେ । ଏଥିପାଇଁ Bible (ବାଇବେଲ)ରେ ଅଛି, Seek ye first the kingdom of heaven and all other things shall be added unto you. (ପ୍ରଥମେ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣ କର, ତାହେଲେ ସବୁ ଜିନିଷର ଅଧିକାରୀ ହେବ) । ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣ ମାନେ ସପରିବେଶ ଇଷ୍ଟନିଷ୍ଠ, ସୁସଙ୍ଗତ, ପ୍ରୀତିଦୀପ୍ତ, ଯୋଗ୍ୟଜୀବନ ଓ ଚରିତ୍ରଲାଭ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା । ଅତନ୍ଦ୍ର ପ୍ରୟାସପୂର୍ବକ ଏଇ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହେବ । କାହାକୁ ଭଲପାଇବା ବଶତଃ ଆମେ ଯଦି କିଛି କରୁ, ତେବେ କଷ୍ଟ ବା ପରିଶ୍ରମ ମୋଟେ ବାଧେ ନାହିଁ, ଏଇ କଷ୍ଟହିଁ ଖୁବ୍ ଉପାଦେୟ ଓ ମଧୁର ବୋଲି ମନେହୁଏ, ଏହି ଟିକକ ବାଦ୍‌ଦେଲେ ଜୀବନରେ ସୁଖ ବୋଲି ଆଉ କିଛି ରହେ ନାହିଁ । ସାରକଥା ଏଇ ଯେ, ଯେକୌଣସି ପ୍ରାପ୍ତି ହେଉନା କାହିଁକି ବିନା effort (ପ୍ରଚେଷ୍ଟା)ରେ ଆମେ କିଛି ଲାଭ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଶରୀରର ବିକାଶ କରିବାକୁ ହେଲେ ଯଥାବିଧି exercise (ବ୍ୟାୟାମ) କରିବାକୁ ହେବ, ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ହେଲେ ବିହିତ ଭାବରେ ଶକ୍ତି କ୍ଷୟ କରିବାକୁ ହୁଏ । ହାତରେ Rifle of becoming (ବିବର୍ଦ୍ଧନର ରାଇଫଲ) with an armoured move (ସଶସ୍ତ୍ର ଚଳନ), beyond (ଅନାୟତ୍ତ)କୁ ହସ୍ତଗତ କରିବା ପଥରେ ଆମର ଅମୃତ ଅଭିଯାନ । କଷ୍ଟ ଦେଖି ଭୟପାଇଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯାହା କହିଛନ୍ତି—Iron muscles and

nerves of steel (ଲୁହାପରି ପେଶୀ ଏବଂ ଇସ୍ପାତ ପରି ସ୍ନାୟୁ) ଦରକାର ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଏତେ କଷ୍ଟର କଥା ଚିନ୍ତାକଲେ ମନ ଯେ ଦବିଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କ'ଣ ଅଛି ତ-'ଇଷ୍ଟଟାନ୍ ଟି ନିଭୁ-ନିଭୁ' ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ପୂରା ଛଡ଼ାଟି (ନୀତିଶିକ୍ଷାମୂଳକ ବାଣୀ) ଆବୃତ୍ତି କରି କହିଲେ—

'ଇଷ୍ଟଟାନ୍‌ଟି ନିଭୁ-ନିଭୁ
ବାଧାୟ ନାଜେହାଲ,
ଏମନ ହ'ଲେ ଦେଖିସ୍ ଖୁଁଜେ
କୋଥାୟ କାମେର ଜାଲ' ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମନ ଦବିବ କାହିଁକି ? ମନ ତ ମାତାଲ ହୋଇ ରହିବ । ବାଧାବିଘ୍ନ ଆସିଲେ ବାଟଓଗାଳି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଛିଡ଼ାହେବ । ଏପରି ଯେତେବେଳେ ନହୁଏ, ସେତେବେଳେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ କାମ-କାମନାର ଜଞ୍ଜାଳରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛ । (ସହାସ୍ୟେ) ହୁଏତ କେଉଁ ଛଇଳାର ଆଖିର ଇସାରା ତୁମ ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିଛି, କାର୍ଯ୍ୟତଃ ନହେଲେ ମଧ ଭାବନା ଓ ଚିନ୍ତାରେ ସେଇ ରାଜ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରୁଛ । କଳ୍ପନାର ସୌଧ ଗଢ଼ୁଛ । କାଲେ ସେଇ ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଯିବ, ତାହା କ'ଣ ତୁମେ ସହ୍ୟ କରି ପାରିବ ? (ସମସ୍ତଙ୍କ ହାସ୍ୟ) ସେତେବେଳେ ତ ତାହା ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିର ଗୋଟାଏ କସରତ, ତାହାକୁ ମଧ ମନେହେବ ଅନାହୂତ ଉତ୍ପାତ ବୋଲି । ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅଭିଭୂତିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ମଣିଷର ଜଗତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପଡ଼େ, ସେ ଜଡ଼ତ୍ୱ ଦିଗରେ ଆଗେଇ ଚାଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଆଉ ଉଦାର, ଉଦାଉ, କର୍ମଠ ବ୍ରାହ୍ମୀଚଳନ ଅର୍ଥାତ୍ ବର୍ଦ୍ଧନମୁଖୀ ଚଳନକୁ ପସନ୍ଦ କରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସର୍ବଦା ନିରଖ ପରଖ କରିବାକୁ ହେବ, ଯେପରିକି କୌଣସି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆମକୁ ଗ୍ରାସ ନକରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମୂଳଠାରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ବା ବିଭ୍ରାନ୍ତ ନ କରେ । ପ୍ରବୃତ୍ତିମୁଖୀ ଚଳନକୁ ଯଦି ଥରେ ମାତ୍ର ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ସେ ଧୀରେଧୀରେ ଆମକୁ କେତେ ଅତଳ ଗହ୍ୱରକୁ ଟାଣି ନେଇ ପାରେ ତା'ର କିଛି ଠିକ୍ ନାହିଁ । ଗୋଟାକ ପରେ ଗୋଟାଏ ଫିସାଦି ବାହାରୁଥାଏ । ଶୁଣିଛି, ଜଣେ ସାଧୁ ଥିଲା, ତା'ର କୌପୀନକୁ ପ୍ରତିଦିନ ମୂଷା କାଟି ଦେଉଥିଲା । ମୂଷା କବଳରୁ କୌପୀନକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସେ ଗୋଟାଏ ବିରାଡ଼ି ପୋଷିଲା । ବିରାଡ଼ିର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଧ ଦରକାର, କ'ଣ କରାଯିବ ? ଅଗତ୍ୟା ଗୋଟାଏ ଗୋରୁ କିଣିବାକୁ ହେଲା । ଗୋରୁ ବିରାଡ଼ି ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କର ସେବା ଯତ୍ନ କିଏ କରିବ ? ସେ ଶେଷରେ ବିବାହ କଲା । ସ୍ତ୍ରୀର ଭରଣପୋଷଣ କରିବାକୁ ହେବ । କାମଧନ୍ଦା କରି କିଛି ରୋଜଗାର କରିବା ଦରକାର । ସାଧୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଇ ଧନ୍ଦାରେ ଦିନରାତି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । କୁଆଡ଼େ ଗଲା ତା'ର ସାଧନ ଭଜନ, କୁଆଡ଼େ ଗଲା ତା'ର ଭଗବତ ଆରାଧନା, କୁଆଡ଼େ ଗଲା ତା'ର ଲୋକସେବା । ପାଗଳା କୁକୁର ପରି ସେ ଘୂରି ବୁଲିଲା । ପରିବାର ପାଇଁ ସେ ଦିନରାତି ଛୁଟୁଛି । ଆଉ କିଏ ପଚାରିଲେ—କହେ, ବିବାହ କରିଛି ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଗୋଟାଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଛି ତ ? କେତେ

କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ସେ ବିବ୍ରତ ବର୍ତ୍ତମାନ, କିନ୍ତୁ ଇଷ୍ଟପାଇଁ ତା'ର ଯେ ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସେ କଥା ଆଉ ଥରେ ହେଲେ ମନେପଡ଼େ ନାହିଁ ତା'ର । 'ଏକ କୌପୀନ୍ କୋ ୱାସ୍ତେ' ସେ ଜୀବନକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଲା । ଏଇପରି ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କୌପୀନକୁ ନେଇ ଆମେ ଜଣେ ଜଣେ ଅଟକି ଯାଉ, ଆମର ବର୍ଦ୍ଧନମୁଖୀ ଚଳନ ବ୍ୟାହତ ହୁଏ । ତା'ଛଡ଼ା ଶାରୀରିକ ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ମଧ ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ ଓ କର୍ମଶକ୍ତି, ଅନେକାଂଶରେ ନିର୍ଭର କରେ । ତେଣୁ ବିହିତ ଆହାର-ବିହାର, ଶ୍ରମ, ନିଦ୍ରା-ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି, ସଦାଚାର ଓ ମିତ-ଚଳନ ଦ୍ୱାରା ଶରୀରକୁ ସୁସ୍ଥ, ସହନପଟୁ, କର୍ମଠ କରି ରଖିବାକୁ ହେବ । ଏହା ଧର୍ମର ଗୋଟାଏ ଅଙ୍ଗ, ତେଣୁ କୁହାଯାଏ 'ଶରୀରମାଦ୍ୟଂ ଖଳୁ ଧର୍ମ ସାଧନମ୍' ।

ଜଣେ ଭାଇ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର ଅବାଧ୍ୟ ଓ ହୃଦୟହୀନ ବୋଲି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେମାନେ ଯଦି ତୁମପ୍ରତି ସଶ୍ରଦ୍ଧ ହୋଇ ଉଠିବେ ତେବେ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ହେବ । ତାହା ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନ ହୋଇଛି ତୁମେ ଲକ୍ଷ ଉପଦେଶ ଦିଅନା କାହିଁକି କିଛି କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା-ପ୍ରୀତିକୁ ପରୁଆ ନ କରି, ତୁମେ ଯଦି ତୁମର ଇଷ୍ଟକୁ ନେଇ ସକ୍ରିୟଭାବରେ ମତ୍ତ ରହିପାର ଏବଂ ସେମାନେ ଯଦି ବୁଝନ୍ତି ଯେ ତୁମେ ଏପରି ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଛ, ଯେଉଁଠି ତୁମର ଅନ୍ତର ସ୍ୱତଃ ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଛି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ତିଳପ୍ରମାଣ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ତୁମର ନାହିଁ– କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳହିଁ ତୁମର ଏକମାତ୍ର କାମନା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତୁମର ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା ଯଦି ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ଭାବରେ ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ କରି ଚାଲ, କୌଣସି ଅନୁଯୋଗ ବା ଅଭିଯୋଗ ନକରି ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଧୀରେଧୀରେ ଜବତ୍ ହୋଇଯିବେ । କ୍ଷଣକ ସକାଶେ ତୁମର ସଙ୍ଗଲାଭ କରିବା ପାଇଁ, ତୁମର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଲାଳାୟିତ ହୋଇ ଉଠିବେ । ଏହା ଠିକ୍ ଜାଣିଥାଅ–ଦୁନିଆ ତେଲିଆ ମୁଣ୍ଡରେ ତେଲ ଦେବାକୁ ଭଲପାଏ । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଇଷ୍ଟକୁ ନେଇ ମତ୍ତ ହୋଇ ରହିଛ, କିଏ ତୁମକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସମ୍ମାନ ବା ଆପ୍ୟାୟନ କଲା କି ନ କଲା ସେଥିପ୍ରତି ନଜର ଦେବାକୁ ତୁମର ଅବକାଶ ମଧ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଦେଖିବ ତୁମକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଦେବାପାଇଁ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ନିଜର ପେଟ କଥା ଭୁଲି, ସମସ୍ତଙ୍କ ପେଟ ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଛ, ସେତେବେଳେ ତୁମକୁ କିଛି ଖୁଆଇ ପାରିଲେ, ଦେଇ ପାରିଲେ ମଣିଷ ଯେପରି ପ୍ରାଣ ପାଏ । ତେଣୁ କୁହାଯାଏ 'ବୀରଭୋଗ୍ୟା ବସୁନ୍ଧରା' ।

ସ୍ମରଜିତ୍ ଭାଇ କଲିକତାରୁ ଆସିଲେ—କୋବି, ମଟର, ସେଉ, ଆପେଲ, ଦ୍ୱାରିକା ଦୋକାନର ଖଜୁରି ଗୁଡ଼ର ସନ୍ଦେଶ ଓ ଭଲ ଦହି ଇତ୍ୟାଦି ଆଣିଛନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଇଁ ଭଲ shaving soap (ଦାଢ଼ି କମାଇବା ସାବୁନ), କେଶରେ ଲଗାଇବା ସୁଗନ୍ଧ ତୈଳ, ଇତ୍ୟାଦି ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ମରଜିତ୍ ଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖି ମହାଖୁସି । ହସ ହସ ମୁହଁରେ ପଚାରିଲେ—

କି ମାଲ ଆଣିଛୁରେ ?

ସ୍ମରଜିତ୍ ଭାଇ–ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ)—ଜବର କାମ କରିଛୁ, ଯା ବଡ଼ବୌ (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା) ପାଖରେ ଦେଇଆ ଯାଇଁ ।

ସ୍ମରଜିତ୍ ଭାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା'ଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ।

ସେଠାରେ ଜିନିଷ ସବୁ ଦେଇ ପୁଣି ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ତାମ୍ବୁରେ ଛିଡ଼ାହେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ନେହ-ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବାରମ୍ବାର ସ୍ମରଜିତ୍ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ତାଙ୍କର କରୁଣାଦୀପ୍ତ ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟରେଖା, ସେ ହାସ୍ୟର ସ୍ପର୍ଶରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର ଯେପରି ନିର୍ମଳ ଓ ନିଷ୍କଳୁଷ ହୋଇ ଉଠିଛି ! ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସ୍ନେହସିକ୍ତ କଣ୍ଠରେ କହୁଛନ୍ତି—ସେ ଏଇ ତାଳରେ ଥାଏ ଏବଂ ଜିନିଷପତ୍ର କିଣାକିଣିରେ ତା'ର ଆଉ ସମକକ୍ଷ କେହି ନାହିଁ । ହଁ ! ଆଉଜଣେ ଅଛନ୍ତି ସୁଶୀଲ ଭାଇ । ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର taste (ରୁଚି) ହିଁ ଅଲଗା । ଯାହା କିଣନ୍ତି ତାହା ସହଜ, ସୁନ୍ଦର, ଅଥଚ ବେଶିଦିନ ଟେକେ, ପୁଣି ଅଯଥା ବ୍ୟୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । 'ସୁନ୍ଦର' କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝାଏ, ଅନେକଙ୍କର ସେ ଧାରଣା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ, clumsily gorgeous (ଜଟିଳ ଅଥଚ ଜାକଜମକପୂର୍ଣ୍ଣ) ଯାହା, ଅନେକେ ତାକୁ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଭାବରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—ମାଷ୍ଟର ମହାଶୟ (ଶ୍ରୀ ଶଶିଭୂଷଣ ମିତ୍ର–ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଶିକ୍ଷକ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ଏକନିଷ୍ଠ ଭକ୍ତ ଓ ଶିଷ୍ୟ ଏବଂ କଲିକତା ଅଞ୍ଚଳର ଭାରପ୍ରାପ୍ତ ଋତ୍ୱିକ୍) କିପରି ଅଛନ୍ତି ?

ସ୍ମରଜିତ୍ ଭାଇ—ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ରବି, ଯତୀନଦା, ହୀରାଲାଲ, ଧୀରେନ,–ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ?

ସ୍ମରଜିତ୍ ଭାଇ—ହଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କଲିକତାରେ କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ କିପରି ହେଉଛି ?

ସ୍ମରଜିତ୍ ଭାଇ—ମୋଟାମୋଟି ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୋଟାମୋଟି ଭଲ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ଖୁବ୍ ଭଲ ହେବା ଦରକାର । ଏବଂ ୧୩୦ ଟଙ୍କାର (ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଓ ପୁସ୍ତକାଦି ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଛ'ବର୍ଷରେ ୧୩୦ ଟଙ୍କା ଦାନର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି) move (ଆନ୍ଦୋଳନ) ଜୋର୍‌ରେ ଚଲାଅ । ବହିଗୁଡ଼ିକ ଶୀଘ୍ରଶୀଘ୍ର ଛପାଇ ଦିଅ, ଇଂରାଜୀ ଓ ହିନ୍ଦୀରେ translation (ଅନୁବାଦ) ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଦରକାର । ଇସଲାମ୍-ପ୍ରସଙ୍ଗେ ଉର୍ଦ୍ଦୁରେ ଛପାହେଲେ ଭଲ । କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଏଥରକ ଠିକ୍ କରିଛନ୍ତି,– ଯଶୋର, ଖୁଲନା, ବରିଶାଲ, ଫରିଦପୁର ଇତ୍ୟାଦି ଜାଗାରୁ ଯେଉଁଠାରେ ବେଶି whole

time worker (ନିୟତ କର୍ମୀ) ଅଛନ୍ତି, ସେଠାରୁ କିଛି ଟାଣି ଆଣି, ଏବଂ centre (କେନ୍ଦ୍ର)ରୁ ଯାହାକୁ ଯାହାକୁ ପାରିବେ ନେଇ, ବଙ୍ଗଳାର ସବୁ ଜିଲ୍ଲାରେ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବେ । ପ୍ରତି ଜିଲ୍ଲାରେ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ କରି ରହିବେ, ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ କାମରେ push (ଉତ୍ତେଜନୀ ପ୍ରେରଣା) ଦେବାପାଇଁ, ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର) ଓ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ–ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଦୁଇଟା touring batch (ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣ ଦଳ) ହେବ । ଏବଂ କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) centre (କେନ୍ଦ୍ର)ରେ ଥାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚିଠିପତ୍ର ଲେଖି guide (ପରିଚାଳନା) କରିବେ । ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ମଝିରେ ମଝିରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଓ କ୍ଷେପା (ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରଭାସ ଚନ୍ଦ୍ର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମଝିଆଁଭାଇ) ମଧ୍ୟ ବାହାରକୁ ଯିବେ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଚାଲିଗଲେ ତ ମୁଁ କଣା ହୋଇଯିବି । ତାଛଡ଼ା ବାହାରେ ଓ ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ଅନେକ intelligent ବୁଦ୍ଧିମାନ), devoted (ଭକ୍ତିମାନ), selfless (ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର), painstaking (କଷ୍ଟସହିଷ୍ଣୁ), efficient (ଯୋଗ୍ୟ) worker (କର୍ମୀ) ଦରକାର । ତେଣୁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର worker (କର୍ମୀ) ଯୋଗାଡ଼ କର । ସେମାନେ ଅବିବାହିତ ହେଲେ ଆହୁରି ଭଲ । 'ମୟି ସର୍ବାଣି କର୍ମାଣି ସଂନ୍ୟସ୍ୟାଧ୍ୟାତ୍ମଚେତସା/ନିରାଶୀ ନିର୍ମମୋ ଭୂତ୍ୱା ଯୁଧ୍ୟସ୍ୱ ବିଗତ ଜ୍ୱରଃ'–ଏହାହିଁ ହେବ ସେମାନଙ୍କର motto (ନୀତି) । ପଛଟାଣ (ଜଞ୍ଜାଳ) ଯଦି ବଡ଼ ହୁଏ ତାହେଲେ ଏ କାମକୁ ପାରିବେ ନାହିଁ । ରାମକୃଷ୍ଣ ଠାକୁର କହିଛନ୍ତି– ଏ କାମ ଈଶ୍ୱର-କୋଟୀ ପୁରୁଷଙ୍କ କାମ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଇଷ୍ଟପ୍ରତିଷ୍ଠା normally primary and prominent (ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତଭାବେ ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ), ସେଇମାନେହିଁ ଈଶ୍ୱରକୋଟୀ ପୁରୁଷ । ଏପରି ଚରିତ୍ର ଯେଉଁମାନଙ୍କର, ସେମାନେ କୌଣସି selfish consideration (ସ୍ୱାର୍ଥପର ଚିନ୍ତା) ଦ୍ୱାରା deviated (ବ୍ୟତିକ୍ରାନ୍ତ) ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ସମସ୍ତେ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେ ।

ସୌରଜଗତ, ପୃଥିବୀ, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟକ କଥା ଉଠିଲା । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର atlas (ଭୂଚିତ୍ର) ମାଗିଲେ, କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ଘରୁ ଆଣି ଦିଆହେଲା । ଅମାବାସ୍ୟାରେ ଚନ୍ଦ୍ର କାହିଁକି ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର atlas (ଭୂଚିତ୍ରାବଳୀ) ଦେଖାଇ ବୁଝାଇଦେଲେ । ପରେ କହିଲେ–ସୌରଜଗତ କହିଦିଏ–'ମଣିଷ ତୁମେ ମୂଳକେନ୍ଦ୍ର ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ଚାଲ, କକ୍ଷଚ୍ୟୁତ ହେବ ନାହିଁ, dynamic energy (ଗତିଶୀଳ ଶକ୍ତି) ପାଇବ, ଆଉ ବୃତ୍ତିରଞ୍ଜିତ ଅହଂ ନେଇ ଚାଲ ନାହିଁ ତା'ହେଲେ କାହାକୁ ବା କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଯଥାଯଥଭାବରେ ଦେଖିପାରିବ ନାହିଁ, ବୁଝିପାରିବ ନାହିଁ, ତୁମର ବିକୃତ ଧାରଣାକୁ ହିଁ ଦେଖିବ ସର୍ବତ୍ର, କିନ୍ତୁ ସତ୍ତାରଞ୍ଜିତ ଅହଂ ଯଦି ଥାଏ, ଅସ୍ତିତ୍ୱ, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୋଧ ତୁମର ଅତୁଟ ରହିବ ।'

ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର) fine arts (ଚାରୁଶିଳ୍ପ) ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା ଉଠାଇଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆନନ୍ଦ ଓ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିର exposition (ପ୍ରକାଶ) ହିଁ art (ଶିଳ୍ପ) । ତା ହେବା ଦରକାର ସୁନ୍ଦର, ସରସ, ହୃଦୟମନୋଗ୍ରାହୀ, ଜୀବନ ପକ୍ଷେ ହିତକର । ମଣିଷର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପାଖରେ ତା'ର ଗୋଟାଏ pleasing appeal (ପ୍ରୀତିକର ଆବେଦନ) ଥିବ, କିନ୍ତୁ

ତାବୋଲି ତାହା ମଣିଷକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ପରାୟଣ, ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପରବଶ କରିବାର ପ୍ରେରଣା ଦେବ ନାହିଁ । ବରଂ ତାହା ଦେବ ମଣିଷକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ବା ଜାଗତିକ ଯାବତୀୟ ଯାହାକିଛିର ଅଧୀଶ୍ୱର ହେବାର ପ୍ରେରଣା, ଆଉ ଦେବ ଆଶା, ଭରସା, ଉଦ୍ଦୀପନା, ମଣିଷ ଜୀବନକୁ, ମଣିଷର ସଂସାରକୁ, ମଣିଷର ସମାଜକୁ ନୂତନରୂପେ, ସୁନ୍ଦର କରି, ଉନ୍ନତତର କରି ଗଢ଼ି ତୋଳିବାର ସକ୍ରିୟ ସ୍ୱପ୍ନ । ଏଇଥିପାଇଁ ତ ଆମର ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ tragedy (ବିୟୋଗାନ୍ତକ ନାଟକ) ର ସମାଦର ନଥିଲା, tragedy (ବିୟୋଗାନ୍ତକ ନାଟକ) ହେଲା ଜୀବନର ବୈକଲ୍ୟର exposition (ପ୍ରକାଶ) । ଏପରି ଅନେକ ଶକ୍ତିମାନ ଲେଖକ ଓ ଶିଳ୍ପୀ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ tragic end (ବିୟୋଗାନ୍ତକ ପରିଣତି) ଉପରେ ଆସକ୍ତି ଜନ୍ମାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ତାହା କିନ୍ତୁ ସର୍ବନାଶକର, ମଣିଷ ସେଇ ଭାବରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ସେଇ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ ।

କଥା ଚାଲିଛି, ଏଇ ସମୟରେ ଯୋଗେନ ଭାଇ (ସରକାର) ଖବରକାଗଜ ନେଇ ଆସିଲେ, ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ାହେଲା । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଗ୍ରହର ସହିତ ଯୁଦ୍ଧର ଖବର ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ମାର୍ଗଶିର ୩୦, ସୋମବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୧୫/୧୨/୪୧)

ସ୍ଥାନ—ବନ୍ଧ ପାଖରେ ତାମ୍ବୁ (ପାବନା ଆଶ୍ରମ) ।

ସମୟ—ପ୍ରାତଃକାଳ ।

ଖଣ୍ଡକାଳର ଖଣ୍ଡ ଚେତନାରେ, କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥରେ, କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ, ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଥାଇ ଆମର ଭିତରଟା ମଝିରେ ଗୁମୁରି ଉଠେ, ମନେହୁଏ କେଉଁଠି ଯେପରି ତାଳ ଛିଡ଼ିଯାଇଛି, ବେସୁରା ଲାଗେ, ରସର ଅଭାବରେ ଗୋଟାଏ ଶୁଷ୍କ କଠୋରତାର ବୋଧ ମନକୁ ନିରନ୍ତର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦିଏ, ସାର୍ଥକତାର ପରିତୃପ୍ତି ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ମିଳେ ନାହିଁ, ସବୁ ଯେପରି ଭୂତର ବେଗାରି ଖଟିଲାପରି ମନେହୁଏ, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଭାବରେ ବିଚରଣ କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଜାଗା ଯେପରି ମିଳେ ନାହିଁ, ନୌକା ଯେପରି ଜୁଆର ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିବା ଚଢ଼ାରେ ଅଟକି ଯାଇଛି, ମାଛ ଯେପରି ପାଣିଛଡ଼ା ହୋଇ ପଦାରେ ପଡ଼ିଛି, ପ୍ରାଣ ଆକୁଳ-ବିକଳ ହେଉଥାଏ । ମଣିଷ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ତରର ନିଭୃତ ନିଳୟରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ 'କିଏ ଅଛ କେଉଁଠି ? ମୋର ଏଇ ଜୀବନ-ମରୁଭୂମିକୁ ସରସ କରିଦିଅ, ଶୀତଳ କରିଦିଅ, ସଲୀଳ କରିଦିଅ, ଚିରସ୍ରୋତା କରିତୋଳ, ସୁଖରେ, ସୁଧାରେ, ସାର୍ଥକତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଅ ।' ଅନେକେ ଏଇ କ୍ଷୁଦ୍ର, ଖଣ୍ଡ, ଛିନ୍ନ-ଭିନ୍ନ ଖିନ୍ନ ଜୀବନର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ଆଶାରେ, ଦୁନିଆର ସଂସ୍ରବ ତ୍ୟାଗକରି ଭୂମାର ସନ୍ଧାନରେ ବୁଲନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଅନ୍ତି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ । ତାହେଲେ ଉପାୟ କ'ଣ ? ପଥ କେଉଁଠି ? ହଁ ! ପଥ ଅଛି, ଅଛି ଉପାୟ । କେବଳ ପଥ ନୁହେଁ, ଉପାୟ ନୁହେଁ, ଗନ୍ତବ୍ୟ ଓ ପଥ, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଉପାୟ ସଂଗ୍ରଥିତ ହୋଇଅଛି ଏକ ସତ୍ତାରେ,—ତାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ ମୂର୍ତ୍ତ ନାରାୟଣ, ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ଖଣ୍ଡ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ବିଚରଣ

କରି ମଧ୍ୟ, ମଣିଷର କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଅଗଣିତ ପ୍ରୟୋଜନ-ପୂରଣରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେ ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଭୂମାରେ ଚିରସମାସୀନ । କ୍ଷୁଦ୍ରକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ବୃହତ୍ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ କ୍ଷୁଦ୍ରକୁ ଯେତେବେଳେ ଆମେ ବୃହତ୍‌ରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ଦେଖୁ, କ୍ଷୁଦ୍ର ପାଇଁହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ରକୁ ଖୋଜୁ, ତା' ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଓ ମୋହବଶତଃ ତା'ରି ସେବାରେ ଯେତେବେଳେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନିଜନିଜର ବିରାଟ ସତ୍ତାକୁ ସେଇଠାରେ ହୁଏ ଛନ୍ଦପତନ । ମଣିଷର ଭଗବାନ ତେଣୁ ମଣିଷକୁ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି—କିପରିଭାବରେ ଅଖଣ୍ଡ ଏକ ପାଇଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଖଣ୍ଡ ଛିନ୍ନ ବହୁକୁ ନିୟୋଜିତ କରି ଏକ ସୂତ୍ର-ସଂଗତିରେ ଯାବତୀୟ ଜିନିଷକୁ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ତୋଳିବାକୁ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ମଣିଷର ସରସତାର ଅଭାବ ହୁଏ ନାହିଁ, ଶକ୍ତିର ଅଭାବ ହୁଏ ନାହିଁ, ହୁଏ ନାହିଁ ଅଭାବ ଶାନ୍ତିର, ଅମୃତମୟ ହୋଇଉଠେ ଜୀବନର ପ୍ରତି ରନ୍ଧ୍ର ଓ କୋଷ, ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟର ଦାବାନଳ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନଟା ଆଉ ଶୁଷ୍କ ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ଟିକିନିଖି ସବୁକିଛି ଭିତର ଦେଇ ଠାକୁର ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଏଇ ଏକାୟନୀ ଅମୃତୋତ୍ସାରଣରେ ନିତ୍ୟ ନିରତ—ଯାହାକି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବର ଜୀବନବର୍ଦ୍ଧନ ଓ ବିବର୍ତ୍ତନର ଆଦିମ ସଂପଦ । ତେଣୁ ଚାଲ ! ଏଇ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭାତରେ ବୃଥା କାଳକ୍ଷେପ ନକରି ସତ୍ୱର ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା—ଉପାସନା କରିବା ତାଙ୍କୁ । ସେଠାକୁ ଯାଇଁ ଦେଖିବା, ବୁଝିବା, ଜାଣିବା,—କିପରିଭାବରେ ସର୍ବସଙ୍ଗତିସଂପନ୍ନ ସାର୍ଥକ ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ ହୁଏ ।

ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରାଣମତାଣିଆ ଆଳାପ-ଆଲୋଚନା ଚାଲିଛି । ସେ ଆନନ୍ଦରେ ମାତାଲ ହୋଇ ଅମୃତ ପରିବେଷଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ଜଣେ ଜିଜ୍ଞାସା କରୁଛି—ମଣିଷକୁ ଥରେ କିଛି ଦେଲେ ସେ ଯେପରି ମୁଣ୍ଡ କିଣି ବସେ, କେବଳ ମାଗୁଥାଏ, ତା'ର ଉପାୟ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ତା ଆଉ କ'ଣ କହୁଛ ? ମୁଁ ଖୁବ୍ ଦେଖିଛି । ତେଣୁ ଯାହାକୁ ଦିଅ ଅନ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନବେଳେ ଯଦି ତାଦ୍ୱାରା ନ ଦିଆଇ ପାର, ତା'ର ଅଭାବ କିନ୍ତୁ ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । କେବଳ ପାଇବାର ଓ ନେବାର ମନୋଭାବହିଁ ତାକୁ ଗ୍ରାସ କରି ବସିବ । ପୁଣି କିଛି ନକରି ଦୁଃଖ କାନ୍ଦଣା କାନ୍ଦି କେବଳ ମାଗିବ, ତଦ୍ୱାରା ତା'ର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି, କର୍ମବୃତ୍ତି, କର୍ମଶକ୍ତି କିଛି ବି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବ ନାହିଁ, ପଙ୍ଗୁ ହୋଇ ପଡ଼ିବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ତା'ର ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ, ତୁମର ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ କି ସମାଜର ମଧ୍ୟ ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରର ଦେବାର ଅଭ୍ୟାସଟା ଗଠନ କରି ଦେବାକୁ ହେବ । ଦେବା-ନେବାରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିଲେହିଁ ସତ୍ତାର ସୁସ୍ଥତା ବଜାୟ ଥାଏ । କାହାକୁ ଯଦି କିଛି ଦିଅ, ଅନ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନବେଳେ ପୁଣି ତା'ଠାରୁ ନେବ, ତା'ର activity (କର୍ମ)କୁ ବଢ଼ାଇ ତାକୁ ତୁମର ସ୍ୱାର୍ଥ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ, ଏଇଥିପାଇଁ ତ ମୁଁ ମଣିଷଠାରୁ ମାଗେ । ତୁମେ ପାଞ୍ଚଜଣ ଅଛ, ଯିଏ ସହଜରେ ଦେଇପାରେ, ତାକୁ ହୁଏତ ମାଗିଲି ନାହିଁ, ଯା'ର ଦିନ ଖୁବ୍ କଷ୍ଟରେ ଚଳେ, ତା'ରିଠାରୁ ହୁଏତ କାହାପାଇଁ କିଛି ମାଗି ବସିଲି ପୁଣି ଏମିତି କିଛି କାରଣ ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ମାଗେ । ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କେବଳ ମଣିଷର ଯୋଗ୍ୟତା ଯେପରି ବଢ଼େ । ମୁଁ

ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛି, ଯିଏ ନିଜର ଧନ୍ଦାରେ ହୁଏତ ହତବନ୍ଧ, ଦିଗଭ୍ରାନ୍ତ, ବାଟ ପାଉ ନାହିଁ, ସେ ଅନ୍ୟର ଅଭାବ ପୂରଣ ପାଇଁ ଯଦି ବାସ୍ତବତଃ କିଛି କରେ, କିଛି ସଂଗ୍ରହ କରିଦିଏ, ତା' ଭିତର ଦେଇ ତା'ର ଯେଉଁ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ, ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟିହୁଏ, ଫଳତଃ ନିଜର ରାସ୍ତା ମଧ୍ୟ ଖୋଲିଯାଏ । ମଣିଷର ଯଦି ଭଲ କରିବାକୁ ଚାହଁ, ଏହା ତୁମକୁ କରିବାକୁହିଁ ହେବ । ଆଉ ତା'ର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିସଂପନ୍ନ ହୋଇ ତୁମେ ଯଦି ତା ଉପରେ ପ୍ରୀତିକର ଚାପ ଦେବାପାଇଁ ନାରାଜ ହୁଅ ତାହେଲେ ତା'ର ଅପାରଗତାକୁହିଁ କାଏମ କଲ ତୁମେ । ପୁଣି, କିପରି ମାଗିବାକୁ ହୁଏ ତା' ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା ଦରକାର, ଏପରି ସହଜ ସ୍ୱାଭାବିକ, ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ଭଙ୍ଗୀରେ ମାଗିବ, ଯେଉଁ ମାଗିବାର ଭଙ୍ଗୀ ଦେବାର ଗୋଟାଏ ଉଦଗ୍ର ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବ, ସେଇ ଆବେଗହିଁ ତାକୁ ଶକ୍ତି ଯୋଗାଇବ, ବୁଦ୍ଧି ଯୋଗାଇବ । ସେତେବେଳେ ଯେତେ ଅସୁବିଧା ଥାଉନା କାହିଁକି ଏଇ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ତା' ନିକଟରେ ପ୍ରୀତିକର ମନେ ହେବ । କିନ୍ତୁ ମାଗିବା ସମୟରେ ତୁମେ ଯଦି କିନ୍ତୁ କର, ତୁମ ମନରେ ଯଦି ଦ୍ୱିଧାପ୍ରକାଶ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଥାଏ, ଦୈନ୍ୟ ଓ ସଂକୋଚ-ପୀଡ଼ିତ ଚେହେରା ନେଇ ଯଦି ତା' ସାମନାରେ ଛିଡ଼ାହୁଅ, ତୁମର ଏଇ ଭାବହିଁ ତା' ଭିତରେ ସଂଚାରିତ ହୋଇଯିବ, ତା' ପ୍ରାଣରେ ତୁମେ କୌଣସି ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ଦୀପନା ସଂଚାର କରି ପାରିବ ନାହିଁ, ଯାହାର ପ୍ରେରଣାରେ ସଫଳତା ତା' ନିକଟରେ ସହଜ ହୋଇଉଠିବ। ତେଣୁ ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀ ଭିକ୍ଷା ଥିଲା ଆମର ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଗୃହକୁ ଯାଇଁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀକୁ ନିତ୍ୟ ଭିକ୍ଷାକରି ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଖୁଆଇବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ପରିସ୍ଥିତି, ପରିବେଶ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଅଭାବ, ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସମସ୍ୟା ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ବାସ୍ତବ ପରିଚୟ ହେଉଥିଲା । ଲୋକ-ବ୍ୟବହାର କ'ଣ, କିପରି ଭାବରେ କେଉଁଲୋକ ସଙ୍ଗେ ଚଳିବାକୁ ହୁଏ, କଥା କହିବାକୁ ହୁଏ, ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା କିପରି ତା'ର ହୃଦୟ ଜୟ କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେ ସବୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନେ (ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ) ଗୋଟାଏ ବାସ୍ତବ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ପୁଣି ମଣିଷର ନାନା ବାସ୍ତବ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କିପରିଭାବରେ କରିବାକୁ ହୁଏ, ମଣିଷକୁ କିପରିଭାବରେ ସେବାରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ (ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀଗଣ) ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଖରୁ ଆବଶ୍ୟକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଲାଭ କରି, ବାସ୍ତବଭାବରେ ତାହା କରି ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହେଉଥିଲେ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରୁ ବାହାରିଲା ପରେ ସେମାନେ ଆଉ ବେକାର ହେଉ ନଥିଲେ, ଯେକୌଣସି ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ପଡ଼ନ୍ତୁନା କାହିଁକି, ସେଇ ଅବସ୍ଥାରେ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ-ସଂଗତ ସେବାରେ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକର ସ୍ୱାର୍ଥକେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ନିଜର ସତ୍ତା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ସେମାନେ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖୁଥିଲେ । ସେମାନେ ବୁଝିଥିଲେ, ମଣିଷହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପରମ ସ୍ୱାର୍ଥ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ମଣିଷକୁ ଲୋକସ୍ୱାର୍ଥୀ ନକରି, ଅର୍ଥସ୍ୱାର୍ଥୀ ଓ ଭୋଗସ୍ୱାର୍ଥୀ କରିତୋଳେ, ତାହା କିନ୍ତୁ ବ୍ୟର୍ଥ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ପୁଣି, ଏଇ ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀ ଭିକ୍ଷା ଆତ୍ମ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ପରମ ସହାୟକ । ଏହିପରି ଭିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଅଷ୍ଟପାଶ ଶିଥିଳ ହୋଇଯାଏ । ଅଷ୍ଟପାଶ ହେଲା ଘୃଣା, ଲଜ୍ଜା, ମାନ, ଅପମାନ, ମୋହ, ଦମ୍ଭ, ଦ୍ୱେଷ, ପୈଶୁନ୍ୟ । ଏଗୁଡ଼ିକ ମଣିଷର ସହଜ ଓ ସଲୀଳ ଜୀବନଯାତ୍ରାକୁ ନିରୁଦ୍ଧ କରେ, ଉନ୍ନତିକୁ

ଖର୍ବ କରିତୋଳେ । ତୁମେମାନେ ଅନେକେ ଯେ ଏଇ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆଗପଛ ହୁଅ, ତା'ର କାରଣ ଏଇ ଅଷ୍ଟପାଶ । ପୁଣି ଭରଣ-ଦୀପନାରେ ଅନ୍ୟକୁ ଯେ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ, ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଓ ଉଚ୍ଛଳ କରିତୋଳି ନପାରେ, ସେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟପାଖରୁ ଅନ୍ତର ଖୋଲି ମାଗି ପାରିବ ନାହିଁ । ମଣିଷର ମଙ୍ଗଳ ଯେ ଚାହେଁ, ତା'ର ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀ ଭିକ୍ଷାରେ ସଂକୋଚବୋଧର କୌଣସି କାରଣ ଥାଇ ପାରେନା । ଯିଏ ଏପରି ଭିକ୍ଷା କରିପାରେ ନାହିଁ ମାନେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତାକୁ ଏଇ ଅଷ୍ଟପାଶ ଘେରିଛି କିମ୍ବା ସେ ଭିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ କୃପଣ । ସେ କଥା ତ ଆଉ ସେ କହିବ ନାହିଁ, ନାନା ଦୁହାଇ ଦେଇ ମଣିଷର ଅଭାବ, ଅସୁବିଧାର କଥା ସେ କହିବ । ଯେପରିକି ସେ ସେମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ଦରଦୀ । ଆରେ, ମଣିଷର କ'ଣ ଅବସ୍ଥା ତା' କ'ଣ ମୁଁ ଜାଣେନା ? —ଜାଣେ ବୋଲି ତ ଆଉରି ବେଶିକରି କହେ, ଏହାଛଡ଼ା ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟ କରି ଗଢ଼ିବାର ଅନ୍ୟ ପଥହିଁ ନାହିଁ । ମୋଟକଥା, ଏଇ ଅଷ୍ଟପାଶକୁ ଯଦି ଆମେ ନ କାଟୁ, କାର୍ପଣ୍ୟକୁ ଯଦି ଅପସାରିତ ନ କରୁ, ତାହେଲେ ଆମେ ଅସରପା ପରି ତୁଚ୍ଛ ହୋଇ ରହିବୁ, ଜୀବନର ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ରରେ । ପୁଣି ସଂଗ୍ରହ କଲାବେଳେ ଏହା ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବ, ଯେପରିକି ଯାହାଠାରୁ ନେଉଛ ତାକୁ ଯେପରି ହଜାରଗୁଣ ପରିପୂରଣ କରିପାର । ତାକୁ ବୁଦ୍ଧି ଦେବ, ବଳ ଦେବ, ଭରସା ଦେବ, ଏପରି ଯୋଗାଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେବ, ଯେପରିକି ସେ କ୍ରମ-ଉଚ୍ଛଳ ହୋଇଉଠେ । ତାହେଲେ ତୁମର ପାଇବାର ଉତ୍ସ ଆଉ ଶୁଷ୍କ ହୋଇ ଯିବ ନାହିଁ, ଅଫୁରନ୍ତଭାବରେ ପାଇବ ତା'ଠାରୁ, ଅବଶ୍ୟ ପାଇବାର ପ୍ରତ୍ୟାଶାପରାୟଣ ହୋଇ କିଛି କରିବାକୁ ଯିବ ନାହିଁ । ଏକ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଦେବାନେବାର ସଂଗତି ଦରକାର, ବରଂ ମଣିଷକୁ ଦେବା, ତା' ପାଇଁ କରିବା,–ଏଥିପାଇଁ ତୁମେ ଯେପରି ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇଥାଅ । ନିଜେ ନିଜେ ଏଇ ମନୋଭାବ ନେଇ ଚାଲ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏଇ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିଦିଅ, ତାହେଲେ ଦେଖିବ, pauperism (ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବ୍ୟାଧି)ର କାମ ଖତମ ହୋଇ ଯାଇଛି, ଆଉ କେହି proletariat (ସର୍ବହରା) ନଥିବେ, ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦାବି ପୂରଣର ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ।

ଇନ୍ଦୁ ଭାଇ (ବସୁ)—ଆମର ଆୟ ଓ ପ୍ରୟୋଜନ ଏଇ ଦୁଇଟିର ମଧ୍ୟରେ ତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନାହିଁ, ତେଣୁ ଯେତେ ହିସାବ କରି ଚଳିଲେ ମଧ, କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପାରି ଉଠୁ ନାହୁଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁମର ଉପାର୍ଜନହିଁ ତୁମର demonstrated ability ଓ activity (ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଯୋଗ୍ୟତା ଓ କର୍ମଶକ୍ତି)ର ମାପକାଠି, ଏଥିରୁ ବୁଝାଯାଏ ତୁମେ କେତେ କ'ଣ କରିଛ ଓ କେତେ ଯୋଗ୍ୟତା ଦେଖାଇଛ । ତଦନୁଯାୟୀ ପ୍ରୟୋଜନ ମାଫିକ୍, ଉପାର୍ଜନ ପାଇଁ ଆଉ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ, କିପରି ହେବାକୁ ହେବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରିବ । ଅଶେଷ ସମ୍ଭାବ୍ୟତା ତୁମ ଭିତର ଘୁମାଇ ପଡ଼ିଛି, ତାକୁ ଯଦି ଜାଗ୍ରତ କରି ନ ତୋଳ, ତାହେଲେ କ'ଣ ହେବ ? ଗୋଟାଏ ପରିବାର କାହିଁକି ୧୦/୨୦ଟା ପରିବାର ପ୍ରତିପାଳନ କରିବାର କ୍ଷମତା ତୁମ ଭିତରେ ଅଛି, ତାକୁ ଯଦି କାମରେ ନ ଲଗାଅ ତେବେ ଟେର ପାଇବ କିପରି ? କେବଳ

ନିଜର ପରିବାର କଥାହିଁ ଭାବୁଛ, ତେଣୁ ଏଇ ଛୋଟ ପରିବାରଟା ଚଳାଇବାକୁ ଧଇଁ ସଇଁ ହୋଇ ପଡୁଛ । ତୁମ ମୁଣ୍ଡରେ ଯଦି ରହେ ଯେ ନିଜର ସଂସାରଟା ତ ଭଲଭାବରେ ଚଳାଇବ, ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ୫/୧୦ ଟା ସଂସାରକୁ ମଧ୍ୟ ଟାଣି ନେବ, ବହୁଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବ, ଠାକୁରଙ୍କ ଭାର ଲାଘବ କରିବ, ଏବଂ ନିଜର ସଂସାର ପାଇଁ ଯେପରି ବୁକୁଭରା ଦରଦ ଓ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ କର, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଯଦି ସେପରି କର, ନିଜକୁ ଯଦି ସେହିପରି ଭାବରେ ଭାବିତ କରିପାର, ତାହେଲେ ଦେଖିବ ଏଇ urge (ଆକୂତି) ହିଁ ତୁମର activity (କର୍ମ ଶକ୍ତି) ଓ efficiency (ଦକ୍ଷତା)କୁ ବଢ଼ାଇ ଦେବ । ନିଜର ସଂସାର ଚଳାଇବାରେ ତ କଷ୍ଟ ହେବ ହିଁ ନାହିଁ, ଆହୁରି ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯଥାଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବ । ମନେରଖ—ନିଜର ବୃହତ୍ତର ପରିବେଶକୁ ଯଦି ସୁସ୍ଥ ଓ ସ୍ୱସ୍ଥ ରଖିବାକୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ ନକର, ଲକ୍ଷ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମେ କେବଳ ତୁମରି ପରିବାରକୁ ଭଲଭାବରେ ରଖି ପାରିବ ନାହିଁ । ନିଜକୁ ଛୋଟରୂପେ ଭାବିହିଁ ତ ମଣିଷ ଠକାମିରେ ପଡ଼େ । ମନେରଖ ତୁମେ ତୁମର ଇଷ୍ଟଙ୍କର, ତେଣୁ ତୁମେ ସମସ୍ତଙ୍କର କାରଣ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ, ପୁଣି ତୁମେ ଯଦି ସମସ୍ତଙ୍କର ହୁଅ, ସମସ୍ତେ ତୁମର ହେବେ । ତୁମର କ'ଣ ଇତି ଅଛି ? ଇୟତ୍ତା ଅଛି ? ଯେ ତୁମେ ସ୍ତିମିତ ହୋଇଯିବ ! ଘରେ ଘରେ ତୁମର ପରମ ଆତ୍ମୀୟ, ଦେଶେ ଦେଶେ ତୁମର ଭାଇ ବନ୍ଧୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ମଣିଷର ହୃଦୟରେ ତୁମର ଘରଦ୍ୱାର, ସମସ୍ତଙ୍କର କ୍ଷେତ-ଖମାର ଓ ଗୋଲାରେ ତୁମର ଖାଦ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର, ତୁମର ପୁଣି ପରୁଆ କ'ଣ ? ତେଣୁ ମୁଁ କହେ, ଅଭାବ, କୌଣସି ଜିନିଷର ନୁହେଁ, କେବଳ ଭାବରହିଁ ଅଭାବ, ଭାବମାନେ ଚିନ୍ତା ନୁହେଁ, ହେବା । ଇଷ୍ଟ ତୁମର ଭାର ହୁଅନ୍ତୁ ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମେ ସକ୍ରିୟଭାବରେ ଇଷ୍ଟସର୍ବସ୍ୱ ହୋଇଉଠ, ଏବଂ ତତ୍‌ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇଷ୍ଟଙ୍କର ଯେଉଁମାନେ ସେମାନେ ତୁମର ଆପଣାର ହୋଇ ଉଠନ୍ତୁ—ବାସ୍ତବଭାବରେ ଦେଖିଲେ ମା-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତୁମର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ଛାଏଁ ଛାଏଁ ଆଗେଇ ଆସିବେ ।

କହୁ କହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ, ଆବେଗସ୍ଫୀତ, ବିସ୍ଫାରିତ ଓ ଆରକ୍ତିମ ହୋଇ ଉଠିଛି,–ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କଥା ଭିତରେ ତୀବ୍ର ପ୍ରେରଣାର ତଡ଼ିତ୍‌ସ୍ପର୍ଶ ଏକ ବିଶାଳ ଅନୁଭୂତି, ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଙ୍ଗ ପରିପ୍ଲାବିତ କରି ତୋଳିଛି—ନିର୍ବାକ୍ ବିସ୍ମୟରେ ଭାବମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ତେ ଚାହିଁଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ଆଡ଼େ, ସେ ଆଖିର ଭାଷାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଛି ଆନନ୍ଦ, କୃତଜ୍ଞତା, ଅନୁରାଗ, ଆନୁଗତ୍ୟ ।

ହରିପଦ ଭାଇ (ସାହା) ତମାଖୁ ସଜାଇଦେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅନ୍ୟମନସ୍କଭାବରେ ତମାଖୁ ଖାଉଛନ୍ତି, ହଠାତ୍ ନଜର ପଡ଼ିଗଲା ଯେ ତାଙ୍କର ଡାହାଣ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ନଖର କଣ ଟିକେ ଉଠିଯାଇଛି, ଦୁଇପାଖ ସମାନ ନାହିଁ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କୁ ନହୁରୁଣୀ ଆଣିବାକୁ କହିଲେ । ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ନହୁରୁଣୀ ଆଣି ଦୁଇପାଖ ସମାନ କରିଦେଲେ । ଚମ୍ପାକଢ଼ି ପରି ମଞ୍ଜୁଳ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ଆଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକର ଗଠନ, ସୁଠାମ ସୁନ୍ଦର ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଟି ଅଙ୍ଗ-ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ, ସେବକଗଣ ଯେଉଁମାନେ ଏଇ ନୟନଲୋଭା, ନିଖିଳ ପୁଣ୍ୟାଳୟ,

ତ୍ରିଲୋକ-ପାବନ, ଦିବ୍ୟ ବରବପୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର ଅଧିକାର ପାଇଛନ୍ତି, କେତେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ନୁହନ୍ତି ସେମାନେ ।

ଖରା ପଡ଼ିଲାଣି, ଧୀରେଧୀରେ ଆହୁରି ଲୋକମାନେ ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଯିଏ ଯାହା ଜାଗାରେ ବସିଲେ । ଜଣେ ମା' ହାତରେ ଆଣିଥିବା ଖଣ୍ଡେ ଆସନ ପକାଇ ଗୋଟାଏ କଡ଼ରେ ବସିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଆସନ ଖଣ୍ଡିକ ଏପରି ଲୋଚାକୋଚା କରି କାହିଁକି ପକାଇଲୁ, ସୁନ୍ଦର କରି ପକାଇବା ଦରକାର । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କାମରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଶୃଙ୍ଖଳାବୋଧ ଦରକାର, ସାମାନ୍ୟତମ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ଆବଡ଼ା-ଖାବଡ଼ା ରକମ ଥାଏ, ତା'ହେଲେ ଏଇ ଅଭ୍ୟାସ ଅନ୍ୟ ବିଷୟକୁ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ତାହା ଭଲ ନୁହେଁ । ତା'ପରେ ତୁ ହେଲୁ ମା, ତୋତେ ଅନୁସରଣ କରି ତୋର ଛୁଆପିଲା ଶିଖିବେ । ତୁମକୁ ସବୁ ଖୁବ୍ ହୁସିଆର ହେବାକୁ ହେବ । ଏମାନେ ଥରକୁ ଥର ସେଠାକୁ ତମାଖୁ ସଜାଇବାକୁ ଯିବେ ଏବଂ ତୋତେ ବାରମ୍ବାର ଉଠିବାକୁ ହେବ । ଚଲାବୁଲା, ବସିବା-ଶୋଇବା, କଥାବାର୍ତ୍ତା, କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ, ସବୁ ବିଷୟରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ହେବ—ତାହା ଯେପରି ଶୋଭନୀୟ ହୁଏ, ସୁନ୍ଦର ହୁଏ, ସୁସ୍ଥ ହୁଏ, ସମୀଚୀନ ହୁଏ, ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୁଏ, କାହାରି ଅସୁବିଧାର କାରଣ ନହୁଏ, କାହାରି ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ବ୍ୟାଘାତ ନ ଘଟାଏ । କେତେଟା ଦିନ ହିସାବ କରି ଚଳିଯା, ଦେଖିବୁ ତାହା ସ୍ୱଭାବଗତ ହୋଇଯାଇଛି । ତା'ପରେ ଯେଉଁଠାକୁ ଯିବ ଲୋକେ ତୁମକୁ ପାଇ ରକ୍ଷା ପାଇଯିବେ । (ହାତ ହଲାଇ ଗୀତର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ) କହିବେ, 'ଆସ ମା ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ବସ ମା ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଥାଅ ମା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଘରେ ।'

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ପୁଲକିତ ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଚାପା ହସ ହସୁଥିଲେ ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ (ବସୁ)—ଆପଣ ମଣିଷଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ କର୍ମଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ କହିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ବରାବର ସମାନଭାବରେ ପାରେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମଣିଷଙ୍କ Government (ସରକାର) ପରି ଭଗବାନଙ୍କର government (ଶାସନତନ୍ତ୍ର)ର ମଧ୍ୟ pension ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । କର୍ମଫଳ reserved (ଜମା) ଥାଏ, ଆଗରୁ କରାଯାଇଥିବା କର୍ମଫଳ ମିଳେ । ସେବା ମାଧ୍ୟମରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥକେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ଉଠିଛି ଯିଏ, ତା'ର ପୁଣି ଭାବନା କ'ଣ ? ତା'ର ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଦୁଃଖ ଦେଖିଲେ ସେମାନେ ତାହା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି, ଏବଂ ନିଜର ଗରଜରେ ସେମାନେ ତାହା କରନ୍ତି, ନିଜର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ପାଇଁ, ସୁଖସୁବିଧା ପାଇଁ, ସେ ତାକୁ ସୁସ୍ଥ, ସ୍ୱସ୍ଥ ରଖିବା ଦରକାର, କାରଣ ସେବାକରି ସେ ସେମାନଙ୍କର ଏପରି ପ୍ରୀତିଭାଜନ ହୋଇ ପାରିଛି, ଯେ ତାକୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ଯେପରି ଚଳେ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ହୋଇଥାଏ ଯେ, ସେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କରିଛି ସେମାନେ ହୁଏତ ଅକୃତଜ୍ଞତା ବଶତଃ କିଛି କଲେ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ କେତେ ଲୋକ କଲେ । ଏ ବାବା ପ୍ରକୃତିର ବିଧାନ । ତେବେ ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣ ସେବା ନହେଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେବା ଭିତରେ ଇଷ୍ଟାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଥିଲେ, ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ମଣିଷର ବୃତ୍ତିରେ ତେଲ ମାଲିସ କରି ସେବା କରି

ବୁଲିଲେ ସେବାର ଫଳ ଦାନା ବାନ୍ଧିଉଠେ ନାହିଁ କାରଣ ମଣିଷକୁ ସେ ନିଜ ପ୍ରତି ଯେତେ ଆକୃଷ୍ଟ ଓ ଅନୁଗତ କରି ତୋଳିବାକୁ ଚାହିଁବ, ମଣିଷ ସେତିକି ଛିଟିକିଯିବ ତା'ଠାରୁ ଏବଂ ଏଇ ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠାର ମତଲବହିଁ ତା'ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇ ଛିଡ଼ାହେବ । ଏଇସବୁ ଲୋକ ସାଧାରଣତଃ ଏତେ ଆତ୍ମପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି, ନିଜ କୃତିତ୍ୱର କଥା, ପରୋପକାର କଥା, ନିଜ ମୁହଁରେ ଏତେ କହନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମଣିଷର ଶ୍ରଦ୍ଧା ସ୍ୱତଃ ହିଁ ବିରୂପ ହୋଇଉଠେ । ପୁଣି କେହି କେହି ମଣିଷକୁ ସେମାନଙ୍କର ଖିଆଲ, ଦମ୍ଭ ଓ ଇତର ଅହମିକାର ଇନ୍ଧନରୂପେ ପାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପକୃତ କାହାଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ବାଧା ପାଇଲେହିଁ 'ନିମକ-ହରାମ, ଅକୃତଜ୍ଞ', ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ, କିନ୍ତୁ ସେଇ ହୁଏତ ତା'ର ପ୍ରକୃତ ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ, ଏଇପରିଭାବରେ ଆତ୍ମୀୟମାନଙ୍କୁ ଦୂରକୁ ଠେଲି ଦିଅନ୍ତି ସେମାନେ । ପୁଣି ଯିଏ ଅଭିସନ୍ଧି ରଖି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପୋଷକତା କରୁଛି– ଆତ୍ମସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନ କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବନାଶ ସାଧନ କରିବାକୁ ମଧ କୁଣ୍ଠିତ ନୁହଁ, ତାକୁହିଁ ସେମାନେ ହୁଏତ ଆପଣାର ବୋଲି ମନେକରି ଖୁବ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ମୋଟକଥା ସେମାନଙ୍କର ସେବା ମୂଳରେ ଆନ୍ତରିକତା ନାହିଁ, ତେଣୁ କାହା ଭିତରେ ଆନ୍ତରିକତା ଅଛି କି ନ ଅଛି ତାହା ବୁଝିବାର କ୍ଷମତା ମଧ ନାହିଁ । ଏପରି ଖିଆଲୀ ସେବାପ୍ରାଣ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନେ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ ତ ଆଉ କିଏ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହେବେ କୁହ ? ଏପରି ସେବାକୁ ଅନେକେ ସତ୍‌କର୍ମ ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେବା ସହିତ ଧର୍ମଦାନ ଯଦି ନଥାଏ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ, ଇଷ୍ଟପ୍ରୀତି, ଇଷ୍ଟପ୍ରତିଷ୍ଠା ଯଦି ନ ଥାଏ, ମଣିଷକୁ ଯୋଗ୍ୟ ଓ ମହତ୍ କରି ତୋଳିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଯଦି ନଥାଏ, ଗୋଟିଏ କଥାରେ ସେବା ଯଦି ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ନହୁଏ, ତେବେ ସେ ସେବାର କୌଣସି ଦାମ୍ ନାହିଁ, ତାହା ଅସତ୍ କର୍ମ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଅସତ୍ ମାନେ ଯାହା ଜୀବନ-ବୃଦ୍ଧିର ପରିପନ୍ଥୀ । ଉକ୍ତ ସେବା ଦ୍ୱାରା ନିଜର ବା କାହାରି ଭଲ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ସଦାଚାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା ଉଠିଲା । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସୁଶୀଲ ଭାଇଙ୍କର ସ୍ୱପାକ ଖାଇବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ବିଶେଷ ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

ସୁଶୀଲ ଭାଇ (ବସୁ)—ସ୍ୱପାକ ଖାଇବାରେ ଟିକିଏ କଷ୍ଟ ଅଛି କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ତୃପ୍ତିକର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ ନଷ୍ଟ ପାଏ ନାହିଁ । କଷ୍ଟ ନ କରି ବରଂ ନଷ୍ଟ ପାଏ । କେଉଁଠୁ କି infection (ସଂକ୍ରମଣ) ଯେ ପ୍ରବେଶ କରିବ ତା'ର କ'ଣ ଠିକ୍ ଅଛି ? ତେଣୁ ଅନ୍ତତଃ ବାହାରକୁ ଗଲେ ନିଜ ହାତରେ ରାନ୍ଧି ଖାଇଲେ ଭଲ, ଗୋଟାଏ କୁକର ଥିଲେ ତ କୌଣସି ହେଙ୍ଗାମ ନ ଥାଏ । ବସାଇ ଦେଇ କାମରେ ବାହାରିଗଲି, ଆସି ଓହ୍ଲାଇ ଗରମ ଗରମ ଖାଇଲି । ସମୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ, କୌଣସି ଅସୁବିଧା ମଧ ନାହିଁ । ଅନେକେ ଏଇ କୁକରରେ ବସାଇବାଟାକୁ ମଧ କଷ୍ଟକର ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି ତାହା କେବଳ, ଅନଭ୍ୟାସ ଯୋଗୁଁ ହୋଇଥାଏ । ମୋଟକଥା ଯାହାକିଛି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହାସବୁ ଅତି ସହଜ । ପୂର୍ବର କର୍ମ ଓ ଅଭ୍ୟାସ ସବୁ barrier (ଅନ୍ତରାୟ) ସୃଷ୍ଟି କରି ରଖିଛି, ତେଣୁ କଷ୍ଟକର ମନେହୁଏ ।

ଚେଷ୍ଟାକରି ନୂତନ ଅଭ୍ୟାସ ଗଠନ କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ହେବ, ନିରସନ କରିବାକୁ ହେବ, ଏବଂ ବାସ୍ତବଭାବରେ କିଛି କିଛି କାମ କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଥିବା ଭଲ, ତଦ୍ୱାରା nerve (ସ୍ନାୟୁ), muscle (ପେଶୀ) ଇତ୍ୟାଦି adjusted (ନିୟନ୍ତ୍ରିତ) ହୁଏ, ଅନ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ-ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ ଚଳିବାର ଅଭ୍ୟାସଟା ଧୀରେଧୀରେ ଗଠିତ ହୁଏ, ପୁଣି ଅସମୟରେ ଅନ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ ସେବା ମଧ କରାଯାଇଥାଏ । ଏପରି ଅନେକେ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ, ଷ୍ଟୋଭ ଲଗାଇ ରୋଗୀକୁ ଟିକିଏ ବାର୍ଲି ଆଉଟି ଦେଇ ମଧ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଥଚ ସେମାନେ ଖୁବ୍ ଶିକ୍ଷିତ । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ କହିଲେ ତ ମୁଁ ବୁଝେ କର୍ମଠ ଲୋକ । ଯିଏ ନାନା ପରିସ୍ଥିତି ଓ ପରିବେଶ ମଧରେ ପଡ଼ି, ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆଇ ନେଇପାରେ ଉପଭୋଗୀ ଓ ସଂବର୍ଦ୍ଧନୀ କରି—ପୁଣି ଯେଉଁଠି ଦରକାର ପରିସ୍ଥିତି ଓ ପରିବେଶକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିପାରେ—ଏହିପରି ଭାବରେ । ତେଣୁ ମୁଁ କହେ ନିତ୍ୟ ବେଦାଭ୍ୟାସର କଥା । ବେଦାଭ୍ୟାସମାନେ କେବଳ ପଢ଼ିବା ନୁହେଁ, ଅଭିଜ୍ଞତାର ଅଭ୍ୟାସ, ଦୈନନ୍ଦିନ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ କର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ଅଭ୍ୟାସରେ ଆୟତ୍ତ କରିବା ମଧ ବେଦାଭ୍ୟାସର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନଗେନ୍ ଭାଇ କହିଲେ—ସୁଶୀଲ ଭାଇ ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଆମକୁ conquer (ଜୟ) କରିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—Conquered (ବିଜିତ) କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣ ହୋଇଛନ୍ତି ? ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଯେପରି conquer (ଜୟ) କରିଛି—ଆପଣମାନେ ଯାହା ଟିକେ ଖୁସି ହୋଇଛନ୍ତି ସେତିକି । Conquer (ଜୟ) କଲ habits (ଅଭ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ), behaviour (ବ୍ୟବହାର), urge (ଆକୂତି) ବଦଳିଯାଏ । ନିଆଁ ଯେଉଁଥିରେ ଲାଗିଲା ସେ ନିଆଁ ହୋଇଯିବ ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପାଇଖାନା ଗଲେ । ପରେ ଆସି ମାତୃମନ୍ଦିରରେ ବସିଛନ୍ତି । ଦୋଖଲ ପ୍ରାମାଣିକ (ଗ୍ରାମର ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ମୁସଲମାନ୍)କୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଲ୍ଲାସର ସହିତ କହି ଉଠିଲେ—ଓ ପରାମାଣିକ, କିପରି ଅଛ ? ଆସ ଆସ ତୁମକୁ ଯେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁ ନାହିଁ ।

ଦୋଖଲ—ଆଉ କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ଠାକୁର ! କାମଧନ୍ଦାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ, ସମୟ ଟିକେ ମିଳେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁମେ ତ ବୁଢ଼ା ହେଲଣି, ତୁମର ପୁଣି ଏତେ କାମଧନ୍ଦା କ'ଣ ? ଏଠାକୁ ଆସିବ, ଗପସପ କରିବା, ଆଡ୍‌ଡା ମାରିବା । ତୁମେ କ'ଣ ବୁଝିପାରୁନା ? ତୁମେ ଆସିଲେ କେତେ ଭଲ ଲାଗେ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରାଯାଏ ।

ଦୋଖଲ ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଗେଞ୍ଜି, ଧୋତିର ପଟେ କାନି ଦେହରେ ପଡ଼ିଛି । ବୁଢ଼ାଲୋକ ଶୀତରେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ କମ୍ପି ଯାଉଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁମର ଚାଦର ନାହିଁ ?

ଦୋଖଲ—ଚାଦର ପାଇବି କେଉଁଠୁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୋତେ କହୁନା କାହିଁକି । ହରେନ୍ (ଭଦ୍ର)କୁ ଡାକ । ହରେନ୍ ଭାଇଙ୍କୁ ଡକା ହେଲା ।

ହରେନ୍ ଭାଇ ଆସୁ ଆସୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ପରମାଣିକ ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଭଲ ଚାଦର ନେଇଆସ ଯା । ଦେଖି ଶୁଣି ଆଣିବୁ ।

ହରେନ୍ ଭାଇ ପାବନା-ବଜାର ଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଟିକିଏ ପରେ କାରଖାନା ଆଡ଼େ ବୁଲିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସଙ୍ଗରେ ୨/୪ ଜଣ ଅଛନ୍ତି । ଇନ୍ଦୁ ମିସ୍ତ୍ରୀ ଖଣ୍ଡେ ଚେୟାର ତିଆରି କରୁଥିଲେ । ଚେୟାରଟା ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ହାତଟା ଉଚ୍ଚ ହୋଇଯାଇଛି । ଆଉ ପଛ ପାଖଟା ଯଦି ଟିକିଏ slanting (ଆଉଜିଲା) ଭଳି କରିଦେବୁ ତେବେ ବସିବାକୁ ଆରାମ ଲାଗିବ । ସୁନ୍ଦର କରି କରିବୁ । ଭଲରୂପେ ଶିରିଷ ଦେବୁ, ବାର୍ଣ୍ଣିସ କରିବୁ । ଯିଏ ତୋ'ର ଚେୟାର ଦେଖିବ ସେ ଯେପରି ତାରିଫ ନ କରି ରହି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଇନ୍ଦୁ ମିସ୍ତ୍ରୀ ଖୁସି ହୋଇ ଜୋରରେ କାମରେ ଲାଗିଗଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଠାରୁ ଫେରିଲେ—ରାସ୍ତା ପାଖରେ ଜଣେ ମା'ଙ୍କ ଘର । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉକ୍ତଘର ପାଖ ଦେଇ ଯାଉ ଯାଉ କହିଲେ—କିରେ ! ପାଉଁଶଗୁଡ଼ାକ ଏଇଠାରେ କୁଢ଼ାଇଛୁ ? ସେଠାରୁ ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଦରେ ଲାଗି ଲାଗି ତୋ ଘର ଭିତରକୁ ପଶିବ, ପୁଣି ରାତିରେ ଅନ୍ଧକାରରେ ଯେଉଁମାନେ ସେଇ ବାଟ ଦେଇ ଯିବେ ସେମାନଙ୍କର ଅସୁବିଧା ହେବ । ଉଠାଇ ନେ ।

ମା'ଟି ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାଉଁଶ ଉଠାଇ ନେବାକୁ ଗଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆସି କ୍ଷେପୁ ଭାଇଙ୍କ ବାରଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କାନୁକୁ ଡାକି ପଚାରିଲେ– ପଢ଼ାଶୁଣା କିପରି ହେଉଛି ରେ ?

କାନୁ—ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖୁବ୍ ଭଲ କରି ପଢ଼ି ଫାଷ୍ଟ ଡିଭିଜନରେ ପାସ୍ କରିବା ଦରକାର ।

ଡାକ ଆସିଲା ପରେ ଭବାନୀ ଭାଇ କେତେଖଣ୍ଡ ଚିଠି ଆଣି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କେତେଖଣ୍ଡ ଚିଠି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ, ଭବାନୀ ଭାଇ ତାହା ଚିଠିର ପାଖେ ପାଖେ ଟିପିନେଲେ । ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଗଲେ ।

ପହିଲା ପୌଷ, ମଙ୍ଗଳବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୧୬/୧୨/୪୧)

ଆଜି ଭୋରରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖକୁ ତାମ୍ବୁ ଭିତରେ ଯାଇଁ ଦେଖାଗଲା, ସେ ଯେପରି ବିମର୍ଷଭାବରେ ବିଛଣାରେ ବସିଛନ୍ତି, ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଯେପରି ଏକ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତାର ଛାପ, ମନ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ । ଘଟଣା କ'ଣ କେହି ବୁଝି ନ ପାରି, ଚୁପଚାପ ରହିଲେ । ହଠାତ୍ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ (ନନ୍ଦୀ) ଆସିବା ମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉତ୍କଣ୍ଠାଜଡ଼ିତ ଭଙ୍ଗୀରେ ପଚାରିଲେ—କ୍ଷେପା

ଏବେ କିପରି ଅଛି ?

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ଏଇ ଭୋରରୁ ଟିକିଏ ନିଦ ହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନିଦ ହୋଇଛି ତ ?

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ହଁ !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଔଷଧ ଦେଇ ନିଦ କରାଇ ନାହୁଁ ତ ?

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ନା, ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ନିଦ ହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନିଦ ହେଲେ ଅନେକଟା ସୁସ୍ଥ ବୋଧ କରିବ । .....ଏଥରକ ତମାଖୁ ସଜାଅ ତ ଦେଖି । ....ତା' ପାଖରେ କାହାକୁ ରଖି ଆସିଛୁ ତ ?

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ହଁ ! ଶରଦିନ୍ଦୁ ଅଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁ ମଧ୍ୟ ନଜର ରଖିବୁ । ଏୟାଡ଼େ ବେଶି ସମୟ ରହିବୁ ନାହିଁ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ମୁଁ ତମାଖୁ ସଜାଇ ଦେଇ ଯାଉଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ତମାଖୁ ଖାଉ ଖାଉ)—ମୋର ଯେ କି ଉତ୍କଣ୍ଠା କି ଉଦ୍‌ବେଗ କେହି ବୁଝିବେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁବେଳେ ଯେପରି ଆତଙ୍କଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଆଉ ଅମଙ୍ଗଳଟା ଯେପରି ମୋ' ମନରେ ବେଶୀ କରି ଉଙ୍କିମାରେ । ସର୍ବଦା ଭାବେ, ସମସ୍ତେ ସୁସ୍ଥ ଥା'ନ୍ତୁ, ସ୍ୱସ୍ଥ ଥା'ନ୍ତୁ, ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ରୋଗଶୋକ ସବୁବେଳେ ଲାଗି ରହିଛି,– ତେଣୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ଶୋଇପାରେ ନାହିଁ, ମନେହୁଏ କେତେବେଳେ କ'ଣ ଖରାପ ଖବର ଶୁଣିବି । ପରମପିତା ମୋତେ ମମତା ଦେଇଛନ୍ତି ଅସୀମ, ତତ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଉଦ୍‌ବେଗର ମଧ୍ୟ ଶେଷ ନାହିଁ । ଯଦି ଆପଣମାନେ ମୁଁ ଯେପରି ଯେପରି କହେ କଣ୍ଟାଏ କଣ୍ଟାଏ ସେହିପରି ଭାବରେ ଚଳନ୍ତେ ପରମପିତାଙ୍କ ଦୟାରୁ ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ ଚଲାପଥ ପାଇଛନ୍ତି, ସେଇ ପଥରେ ଚାଲିଲେ ଅନେକ ରକ୍ଷା ପାଇଯାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ କ'ଣ କଥା ଶୁଣିବେ ? ଆପଣମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଯେ ନିଜସ୍ୱ ଖିଆଲ ଅଛି । ତଥାପି ଆପଣମାନେ ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତିର ସୂତ୍ର ଧରି ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି କେତେଆଡୁ କେତେ ଭାବରେ ରକ୍ଷା ପାଇ ଯାଉଛନ୍ତି ତା'ର ଇୟତ୍ତା ନାହିଁ । 'ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତି/କରିଲେ କାଟେ ମହାଭୀତି' । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ !

ଏଇ ସମୟରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ଆସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବସନ୍ତୁ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ବଡ଼ମା'ଠାରୁ ଶୁଣିଲି, କାଲି ରାତିରେ ଆପଣଙ୍କର ଭଲ ନିଦ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କ୍ଷେପା ରୋଗ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଶୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ, ପୁଣି ମୋର ମଧ୍ୟ ଆଉ ନିଦ ହେଉ ନାହିଁ । ପ୍ୟାରୀ ଅଳ୍ପ ସମୟ ଆଗରୁ କହିଗଲା ତାକୁ (କ୍ଷେପାକୁ) ନିଦ ହୋଇଛି, ଶୁଣି ଯେପରି ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରି ବଞ୍ଚିଗଲି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଖାଇବାପିଇବା ଅନିୟମ ଯୋଗୁଁ ପେଟ ଖରାପ ହୋଇ ଏଇପରି

ହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ମୁଁ ଯେପରି ଅନେକ ସମୟରେ ଲୋଭ ସମ୍ଭାଳି ପାରେନାହିଁ, ତା'ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଛି । ଆଉ ବଡ଼ବୋଉର ଝୁଙ୍କ ମୋତେ ଠେସି ଠେସି ଖୁଆଇବ । ମୁହଁ ପାଖରେ ଆଣି ଏପରି ଭାବରେ କହିବ 'ଆଉ ଟିକିଏ ଖାଆ', 'ଆଉ ଟିକିଏ ଖାଅ'। ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଯେପରି ନିରୁପାୟ ହୋଇପଡ଼େ । ସେଦିନ ପାଞ୍ଚଟା ଗୋକୁଳ ପିଠା (ଏକଜାତୀୟ ପିଠା) ଖାଇ ଏସିଡ୍ ପ୍ରବଳ ହୋଇଗଲା, ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ପଡ଼ିଲି ।

ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତେ ନୀରବରେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଏବେ Medical digest ରେ acidity (ଅମ୍ଳ)ର ଗୋଟାଏ ଭଲ ଔଷଧ କ'ଣ ବାହାରିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖୋଜି ବାହାର କରନ୍ତୁ ତ । ଆଉ ଯଦି ଭଲ ବୁଝନ୍ତି ତେବେ ଆଜି କଲିକତାରୁ କେତେଟା ଫାଇଲ ଅଣାନ୍ତୁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଆଜ୍ଞା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆଜି ଡାକରେ ଚିଠି ପକେଇ ଦେବେ ! ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ! କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କର ମନେପକାଇଦେବୁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ମୋର ମନେ ରହିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆପଣଙ୍କର ତ ମନେ ରହିବ, ତେବେ ତା'ର ମଧ୍ୟ ଏଥିପ୍ରତି ଖିଆଲ ରହିବା ଭଲ, ଚାରିଚକ୍ଷୁ ନଜର ଯଦି ନ ଥାଏ ତେବେ ଆପଣଙ୍କୁ assist (ସାହାଯ୍ୟ) କରିବ କିପରି ?

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ତ କେତେଦିନ ପରେ ବାହାରକୁ ଯିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେଇଥିପାଇଁ ତ ଆପଣମାନଙ୍କ-ମାହନ୍ତମାନଙ୍କୁ କହୁଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକର କେତେଜଣ କରି ଭଲ assistant (ସହକାରୀ) ତିଆରି କରିବାକୁ, ବେଶ୍ କେତେଜଣ ଏହିପରି ଥିଲେ, ତା' ଭିତରୁ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ବାହାରକୁ ଗଲେ ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ । ତେବେ ଆପଣଙ୍କର ନୁନୀ, ବୀରେନ ଅଛନ୍ତି, ଆଉ କିରଣ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ଅନେକାଂଶରେ ହୋଇଉଠିବ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ସେମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ବାହାରକୁ ପଠାଇବା ଦରକାର ହେବ । ବଙ୍ଗଳାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାକୁ କର୍ମୀ ପଠାଇବାକୁ ହେଲେ, ବେଶି କାହାକୁ ଏଠାରେ ରଖିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ରହିଲା ଭିତରେ ବୋଧହୁଏ ଦେବୀ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ) ରହିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା' ଭଲ । ତେବେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ, ବୀରେନ, ନୁନୀ,—ଏମାନଙ୍କ ପରି ଆହୁରି କେତେଜଣ ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ ନଜର ଦିଅନ୍ତୁ, ଏମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ରହି କିନ୍ତୁ କମ୍ equipped (ଯୋଗ୍ୟ) ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଏପରି ବାସ୍ତବଭାବରେ ସହଯୋଗିତା ନକଲେ କିନ୍ତୁ ଏତେ ଜିନିଷ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶି ନ ଥାନ୍ତା । ଆଚାର, ଅଭ୍ୟାସ, ବ୍ୟବହାର, ଚଳନ, ଚରିତ୍ର,–ଏଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ତୋଖଡ଼ ନହୁଏ, ଯେଉଁସବୁ କଥା କହିବେ ତାହା ଯଦି ଆଚରଣରେ

କିଛି କିଛି ଫୁଟି ନ ଉଠେ, ତେବେ ମଣିଷ ମନରେ ତାହା ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିପାରେ ନାହିଁ; ଏବଂ ଅତନ୍ଦ୍ର ଅନୁଶୀଳନ ବ୍ୟତୀତ ତାହା ହୋଇଉଠିବ ନାହିଁ । ସେ ଅମଳରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ନେଇ କମ୍ ଘାଣ୍ଟଚକଟ କରି ନାହିଁ । ସବୁବେଳେ କିଛିନା କିଛି କାମ ଠିକ୍ କରି ରଖୁଥିଲି ।

ନୂତନ ଯେଉଁମାନେ ଆସିବେ ସେମାନଙ୍କ ପିଛା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ଖଟିବାକୁ ହେବ । କିପରିଭାବରେ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ତା' ଆପଣମାନଙ୍କ ବୋଧ ଭିତରେ ଅଛି । ସେଇଥିପାଇଁ ତ ନୂତନ ଯେଉଁମାନେ ଆସନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଜୁଟାଇ ଦିଏ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଯାହାର ଯାହାକିଛି ହୁଏ ତାହା ଆପଣଙ୍କର contact (ସାହଚର୍ଯ୍ୟ)-ରେହିଁ ହୋଇଛି । ମୁଁ କ'ଣ ଆଉ କରିଛି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ରଙ୍ଗ ଲାଗିଛି ବୋଲି ତ ଆପଣ ଅନ୍ୟଙ୍କ ମନରେ ରଙ୍ଗ ଲଗାଇ ପାରୁଛନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟାଦି ପାଇଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଠିପଡ଼ିଲେ, ଦେଖାଗଲା ତାଙ୍କର କଛାଟା ଖୋଲି ଯାଇଛି । କେଷ୍ଟ ଭାଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଛାଟା ଖୋସି ଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟାଦି ସମାପନ ପରେ ପୁଣି ଷେପୁ ଭାଇଙ୍କ ଖବର ନେଲେ ।

ପରେ ବାବଲାଗଛ ତଳେ ଖରାକୁ ପିଠି କରି ଗୋଟାଏ ବେଞ୍ଚରେ ବସିଲେ । ଅନେକେ ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପରମପିତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇଲେ ।

ପଡ଼ାର ମୁସଲମାନ ରମଜାନ୍ ଆସିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କିରେ ରମଜାନ୍ କିପରି ଅଛୁ ?

ରମଜାନ୍—ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଥରକ ବିରି ଫସଲ କିପରି ହେଲା ?

ରମଜାନ୍—ମନ୍ଦ ନୁହେଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆଜ୍ଞା ଅଧିକାଂଶ ଜମିରେ ତ ବିଆଳି ଧାନ ଓ ବିରି ଦୁଇଟା ଫସଲ କରୁଛୁ । ବିରି ପରେ ବିଆଳି ଧାନ ମଝିରେ ଯେଉଁ ଫାଙ୍କ ରହୁଛି ସେ ସମୟରେ ଆଉ ଏକ ଫସଲ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ?

ରମଜାନ୍—କି ଫସଲ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଟିକିଏ ଉଚ୍ଚ ଜମି ଯାହା ଅଛି, ସେଥିରେ ଟିକିଏ ଆଗରୁ ବିରି ଫସଲ ଉଠିଗଲେ, ପୁଣି ଭଲକରି ଚାଷ କରି, ସାର ଦେଇ ଆଳୁ କିମ୍ବା ଏଇ ଜାତୀୟ ଜିନିଷ କିଛି ଲଗାଇଲେ ତା ହେବ ନାହିଁ ?

ରମଜାନ୍—କେଜାଣି, କୌଣସି ଦିନ ତ କରିନି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖିବୁ ତ । ଗୋଟାଏ ଫସଲ ବେଶି ଫଳାଇ ପାରିଲେ ତୁମମାନଙ୍କର ଆୟ ଅନେକ ବଢ଼ିଯିବ, ପିଲାପିଲିଙ୍କ ସହ ଖାଇ ବଞ୍ଚିବୁ ।

ରମଜାନ୍—ଆଜ୍ଞା ଦେଖିବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହଠାତ୍ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ—ଦେଖ ତ, ଦେଖ ତ ।

କ'ଣ ଦେଖିବାକୁ ହେବ କେହି ବୁଝି ନପାରି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼େ ବଲ ବଲ କରି ଚାହିଁଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଇ ଯେ ପାଣିକଳ ପାଖରେ କିଏ କାନ୍ଦୁଛି, ଦେଖ ତ ! ବୋଧହୁଏ କିଏ ପଡ଼ିଯାଇ କଷ୍ଟ ପାଉଛି ।

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଠାକୁ ଦୌଡ଼ିଯାଇଁ ଦେଖାଗଲା ଯେ, ଗୋଟିଏ ପିଲା କଚାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ି କାନ୍ଦୁଛି ।

ତାକୁ ଉଠାଇ ବୁଝାଇ ଶାନ୍ତ କରି ପରେ ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ କୁହାଗଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁମର ଆଖି-କାନ ସଜାଗ ରହୁ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନଜର ନ ରଖିଲେ କ'ଣ ଚଳେ ? ସନ୍ଧାନୀ ଚକ୍ଷୁ, ସନ୍ଧାନୀ କାନ, ସନ୍ଧାନୀ ମନ ନ ହେଲେ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ସେବା କରାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ, ତାହା ନ କଲେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ ହୁଏ ନାହିଁ। କିଏ କେତେ ଚେତନ, କିଏ କେତେ ସଜାଗ, କିଏ କେତେ ସକ୍ରିୟ ତାହାହିଁ ଦେଖି ବୁଝାଯାଏ ସେ ନାମଧ୍ୟାନ କେତେ କରୁଛି । ଚୈତନ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଯିଏ ଯେତେ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ ତା'ର ଜଡ଼ତ୍ୱ ସେତେ ଅପସାରିତ ହୋଇଯାଏ । ନିଜ ନିଜର ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଏଇ ପ୍ରକାର ସତର୍କତାମୂଳକ ଚଳନ ବହୁତ ଦରକାର । ବିପଦ-ଆପଦ ଏକାବେଳେକେ ଆସି ହାଜର ହୋଇଗଲେ ଆମେ ତାହା ବୁଝିପାରୁ ଅଥଚ ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ଆଭାସ ପାଇ ପାରୁନା, କି ତା'ର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରି ପାରୁନା, ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ନାନାଭାବରେ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହେଉ, ଏହାର ମୂଳ କାରଣ ଏଇ ଚେତନଶୀଳ ଚଳନର ଅଭାବ ।

ଉମା ଭାଇ (ବାଗଚୀ)—ଆତ୍ମରକ୍ଷାର ବୁଦ୍ଧି ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି, ତଥାପି ଚେତନଶୀଳ ଚଳନର ଅଭାବ ହୁଏ କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଅଭିଭୂତି ଆମକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଥାଏ, ତେଣୁ ଆମେ ବୋଧଶକ୍ତି ହରାଇ ଥାଉ । ନିହାତି ଯେତେବେଳେ ସତ୍ତା ବିପନ୍ନ ହୁଏ ସେତେବେଳେ ହୋସ ଆସେ, ତା' ପୂର୍ବରୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଥରକୁ ଥର ଠିକୁ ତଥାପି ଶିଖୁ ନାହୁଁ । ମୋଟ କଥା କେବଳ ଆତ୍ମରକ୍ଷାର ପ୍ରବୃତ୍ତିହିଁ ମଣିଷର ସତ୍ତା ସଂରକ୍ଷଣ ପାଇଁ ସେତେ ବେଶି ସହାୟକ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, ଯଦି ଇଷ୍ଟ ବା ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକକୁ ରକ୍ଷା କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ତା' ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ନ ଉଠେ । ସବୁ ଅବସ୍ଥାରେ ଇଷ୍ଟର ସତ୍ତା, ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଇପ୍‌ସାକୁ ଯଦି ଆମେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇ ଚଳିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହେଉ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ପ୍ରୀତି ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କାମନାରେ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକର ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ସଂବର୍ଦ୍ଧନା ପାଇଁ ଯତ୍ନବାନ ହେଉ ତାହେଲେ ଆମେ ଆତ୍ମସଂରକ୍ଷଣ ଓ ଆତ୍ମସଂବର୍ଦ୍ଧନା ପାଇଁ ଯାହା ଯାହା କରିବା କଥା ତାହା ଠିକ୍ ରୂପେ କରିଥାଉ । ଏହିପରି ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆମକୁ ଘେରି ରହିଥାଏ, ଆମର ଚଲାପଥ ଆମ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଉଠେ ନାହିଁ । ପୁଣି, ଇଷ୍ଟ ଓ ପରିବେଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହାର କୌଣସି ସକ୍ରିୟ ଦରଦ ଓ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ନାହିଁ, ନିଜର ସତ୍ତା-ପୋଷକ ଦରଦ ଓ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ

ତା'ର ସେହିପରି ଶିଥିଳ ହୋଇଉଠେ । ତା'ର ଯତ୍‌ସାମାନ୍ୟ ଦରଦ ଓ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଥାଏ ତାହା ଅଧିକାଂଶତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ପୋଷଣ ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ସଂରକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ତଥାକଥିତ ସ୍ୱାର୍ଥପର ମଣିଷ ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନେ ପ୍ରତିନିୟତ ସ୍ୱାର୍ଥ ପରିପୂରଣ ମୂଳରେ କୁଠାରାଘାତ କରି ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ବିଘ୍ନିତ କରିହିଁ ଚାଲିଥା'ନ୍ତି ।

ଏକଥା କଦାପି ଭୁଲିଯାଅ ନାହିଁ ଯେ, ଇଷ୍ଟ ଓ ପରିବେଶ-ରକ୍ଷଣୀପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଉଦ୍ଦାମ ହୋଇ ଉଠିବାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଆତ୍ମରକ୍ଷଣୀ ଅନୁଶୀଳନ, ତାହା ନକରି ଯାହା କରିବାକୁ ଯାଅ ତାହା ହେବ ଅନ୍ଧ ଓ ବଧିର । ତୁମର ଆତ୍ମ ତଥା ସତ୍ତା ସଂରକ୍ଷକ ବୋଧ, କୌଶଳ ଓ ପ୍ରତିଭାର ସ୍ଫୁରଣହିଁ ହେବ ନାହିଁ, ଯଦି ତାହା ଯଥାସ୍ଥାନରେ ନିୟୋଜିତ ନ ହୁଏ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ଆମର ଆୟ-ଉପାର୍ଜ୍ଜନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କ'ଣ ଏହା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମୁହଁରୁ ଗଡ଼ଗଡ଼ାର ନଳଟି କାଢ଼ିଆଣି ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନରେ କହିଲେ—ତା ନୁହେଁ କି ? ମଣିଷର ଅସ୍ମିତା-ବୋଧ ଯଦି ଇଷ୍ଟକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ପରିବେଶରେ ପ୍ରସାର ଲାଭ ନ କରେ, ତା'ହେଲେ ତା'ର ବୁଦ୍ଧିର ସ୍ଫୁରଣ ହୁଏ ନାହିଁ, ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ସ୍ତିମିତ ହୋଇଯାଏ । ଯାହାର ଅସ୍ମିତା-ବୋଧ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ହୋଇ ବ୍ୟାପ୍ତି ଲାଭ କରିଛି ତା'ର ବୁଦ୍ଧି ଓ ପ୍ରୟାସ ମଧ୍ୟ ସେତେ ଗଭୀର ଓ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ । କାରଣ, ମୁଁ ବୋଲି ସେ ଯେତେ ବେଶି ଜଣଙ୍କୁ ବୁଝେ, ସେତେ ଜଣଙ୍କର ସୁଖ-ସୁବିଧା କରିବା ପାଇଁ ସେ ବାସ୍ତବ ଭାବରେ ଉଠିପଡ଼ି ଲାଗିଯାଏ । ଏଇ ଧନ୍ଦା ତା'ର ପାରିଲାପଣ ଓ ଉପାର୍ଜ୍ଜନକୁ ବୃଦ୍ଧି କରି ଦେଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମୂଳରୁ ଯଦି ଏଇ ଶ୍ରେୟପ୍ରୀତି ନଥାଏ, ଏଇ ଜୀବନ୍ତକେନ୍ଦ୍ରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ପରିପୂରଣର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନଥାଏ, ତେବେ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂହତ ଓ ସୁଗଠିତ ହୋଇଉଠେ ନାହିଁ । ସେଇ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ପରିବେଶକୁ ଆପଣାର କରିବାକୁ ଯାଇଁ ବା ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଯାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଇନ୍ଧନ ହୋଇଉଠେ, ସ୍ୱାର୍ଥକେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ନିଜର ବା ସେମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିପାରେ ନାହିଁ, ତା'ର ବୁଦ୍ଧି ଓ କର୍ମ ଖାପଛଡ଼ା, ଅସଂଲଗ୍ନ ଓ ଆଜେବାଜେ, ତେଣୁ ସେ ସଂଗଠିତ କରିପାରେ ନାହିଁ । ପୁଣି କେବଳ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥମନୋଭାବ ନେଇ ଶ୍ରେୟକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଚାଲିଲେ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ, ଶ୍ରେୟପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଦରକାର । ତାହେଲେ ଶ୍ରେୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପୂରଣର ଆଗ୍ରହର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେ ପରିବେଶ ପ୍ରତି ସେବାମୁଖର ହୋଇଉଠେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ତା'ର ଅସ୍ମିତାବୋଧ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ଆଉ ଆଳସ୍ୟବୋଧ କରେ ନାହିଁ । ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ । ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରେରଣାରେହିଁ ସେ ଉନ୍ନତିମୁଖୀ ଓ କର୍ମଠ ହୋଇଉଠେ ଏବଂ ଏହିପରି କର୍ମ ଭିତରଦେଇହିଁ ସେ ପ୍ରାପ୍ତିରେ ଭରପୂର ହୋଇଉଠେ । ମୂଳରେ ଯଦି ଏଇ ସଂବେଗ ନ ଥାନ୍ତା, ତାହେଲେ କିନ୍ତୁ ତା'ର ଏତେ ବୁଦ୍ଧିର ଉନ୍ମେଷ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ କି, ସେ ଏତେ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ଉଠନ୍ତା ନାହିଁ । ଏଇ ଇଷ୍ଟଭୃତି ଓ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀ ଭିତର ଦେଇ କେତେ ଲୋକଙ୍କର ଯେ କେତେ କର୍ମ ପ୍ରୟାସର ବାଟ ଫିଟି ଯାଇଛି, ତା'ର କିଛି ଲେଖାଯୋଖା ଅଛି ? କେତେ ଲୋକ ଯେ ମୋ' ପାଖରେ ଆସି ଗଳ୍ପ କରିଛନ୍ତି ! ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମପ୍ରସାଦପୂର୍ଣ୍ଣ କାହାଣୀ ଶୁଣି ଖୁବ୍

ଭଲଲାଗେ । ନିଛକ ନିଜ ଆଡ଼େ ଯିଏ ମୁହାଁଉଛି, ତା'ର ଦୃଷ୍ଟି ସେଠାରୁ ଫେରାଅ ।

କେବଳ ନିଜର ପେଟଚିନ୍ତା ଓ ଅଭାବର ଚିନ୍ତା କାହାକୁ କେବେ ବଡ଼ଲୋକ କରି ନାହିଁ । ତା'କଲେ ସେ କେବେହେଲେ ଖାଇବାକୁ ପିନ୍ଧିବାକୁ ପାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରେୟଙ୍କ କଥା, ଅନ୍ୟ ଦଶଜଣଙ୍କ କଥା ତାକୁ ଭାବିବାକୁ ଦିଅ, ତା'ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଅ ଏବଂ ତା'ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁଯାୟୀ, ଉପଯୁକ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁଶୀଳନମୂଳକ କର୍ମରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେଲେ ଯେ କି ମଜା, କି ଆନନ୍ଦ ମିଳେ ତାହା ତାକୁ ବୁଝିବାକୁ ଦିଅ । ଉନ୍ନତିମୁଖୀ କର୍ମରେ ତାକୁ ମାତାଲ କରିଦେଲ, ସେଇ ମଉତାରେ ସେ ଭୁଲିଯାଉ ତା'ର ପେଟ ଚିନ୍ତା, ପଇସା ଚିନ୍ତା, ତାହେଲେ ଦେଖିବ ବଢ଼ି-ପାଣି ପରି ଖାଦ୍ୟ ଓ ପଇସାର ସୁଅ ଛୁଟିବ ତା' ଘରକୁ । ମଣିଷର ଯଦି ଯୋଗ୍ୟତା ଥାଏ, ସେ ଯଦି ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ଓ କର୍ମଠ ହୁଏ, ତାହେଲେ କିଏ ତାକୁ ଦୁନିଆରେ ରୋକି ପାରିବ ? ମଣିଷ ଓଲଟା ରାସ୍ତାରେ ଚାଲେ,—ପଇସା କଥା, ପେଟ କଥା ଅଯଥା ଏତେ ଚିନ୍ତା କରେ ଯେ, ତା'ର ସ୍ୱାଭାବିକ କର୍ମୋତ୍ସାହ ଶିଥିଳ ହୋଇଆସେ, କର୍ମ ଠିକ୍‌ରୂପେ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ପାଏ ନାହିଁ ସେଥିରେ । ତେଣୁ ତା'ଦ୍ୱାରା କେହି ଲାଭବାନ୍ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟଲୋକ ଯଦି ତୁମ ଦ୍ୱାରା ଲାଭବାନ୍ ନହୁଏ, ତାହେଲେ ତୁମେ ତା'ଦ୍ୱାରା ଲାଭବାନ୍ ହେବ କିପରି ?

ପ୍ରଶ୍ନ—ଅନ୍ୟପ୍ରତି ନଜର ଦେବାକୁ ତ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଜୋରଦେଇ)—ତା' ମାନେ ତୁମେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହଁ ମରଣ-ପଥରେ ଚାଲି । ପରିବେଶ ହେଲା ତୁମର ଆହରଣର କ୍ଷେତ୍ର । ତାକୁ ଶୁଷ୍କ ରଖି ଅଥଚ ତା' ରସରେ ପୁଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଚାହଁ ତା' କିପରି ସମ୍ଭବ ? ଏ କି ଫାଜିଲାମି ? ପାଇବା ନ ପାଇବାର ପ୍ରଶ୍ନ-ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ ଶକ୍ତି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟାନୁଯାୟୀ ଅନ୍ୟର ଭଲକରିବା ପ୍ରକୃତି ଯଦି ତୁମର ହୋଇ ନ ଉଠେ, ତାହେଲେ ଦିନକୁଦିନ ତୁମେ ନିଜର ଭଲ କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ିବ, ସେଥିପାଇଁ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ହରାଇ ବସିବ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ତୁମ ପଡ଼ିଶା ଲୋକର କିଆରିରୁ ଗୋରୁ ଧାନ ଖାଇ ଯାଉଛି, ତୁମେ ସେଇବାଟ ଦେଇ ଯାଉଛ, ଦେଖିଲ, ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଗୋରୁଟାକୁ ତଡ଼ିଦେଲ ନାହିଁ, ଭାବିଲ ତଡ଼ିଦେଇ ମୋର ଲାଭ କ'ଣ ହେବ ?—ଏହିପରି ଭାବି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ସେ ବାଟଦେଇ ଚାଲିଗଲ, ଦିନେ ନୁହେଁ, ଦି' ଦିନ ନୁହେଁ, ବାରମ୍ବାର ଏହିପରି ଦେଖିଲ କିନ୍ତୁ ପରର ଜମି ବୋଲି ସେଥିପ୍ରତି ନଜର ଦେଲ ନାହିଁ । କିଛିଦିନ ପରେ ତୁମ ଚରିତ୍ରରେ ଏପରି ଗୋଟାଏ ଶିଥିଳତା ବସା ବାନ୍ଧିଯିବ ଯେ, ପରେ ନିଜ ଧାନ କିଆରିରୁ ଯେତେବେଳେ ଗୋରୁ ଧାନ ଖାଇଯିବ ସେତେବେଳେ ସେଇ ବାଟ ଦେଇ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ତୁମର ନଜରରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ତୁମ ସାମନାରେ ହୁଏତ ଜଣେ ଜଣକ ଉପରେ ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛି, ଜୁଲମ କରୁଛି । ତାହା ଦେଖି ମଧ୍ୟ ତୁମେ ପ୍ରତିବାଦ କଲ ନାହିଁ, ମଙ୍ଗଳଜନକ ବାଧା ଦେଲ ନାହିଁ, ଭାବିଲ, ଏଥିରେ ମୋର କ'ଣ ଯାଏ-ଆସେ ? ଏହିପରି ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ

ନୀରବ ରହିଗଲ । ପରେ ତୁମ ନିଜ ଉପରେ ଯଦି ଅନୁରୂପ ଅନ୍ୟାୟ, ଜୁଲମ ବା ଅତ୍ୟାଚାର ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ତୁମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବ-ଅନ୍ୟାୟକୁ ବିରୋଧ କରିବାର କ୍ଷମତା ହିଁ ତୁମେ ହରାଇ ବସିଛ । ତେଣୁ ଅନ୍ୟାୟକୁ ନିରୋଧ କରିବାପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠି, ଯେତେଟିକିଏ ସୁଯୋଗ ପାଅନା କାହିଁକି, ନିଜର ସାଧ୍ୟମତେ ତା'ର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କର—ଅବାଞ୍ଛିତ ଓ ଅନଧିକାର ଚର୍ଚ୍ଚା ନକରି ବା ନିଜର ସତ୍ତାକୁ ଅଯଥା ବିପନ୍ନ ନକରି, ଏହାଦ୍ୱାରା ତୁମର ନିଜର ଭଲ କରିବାର କ୍ଷମତାହିଁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ । କଥାରେ ଅଛି ବସିବା ଅପେକ୍ଷା ବେଠି ଖଟିବା ଭଲ—କଥାଟା ଖୁବ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆଳସ୍ୟ ସ୍ୱଭାବ ଯୋଗୁଁ ଅଭ୍ୟାସ ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ଯୋଗ୍ୟତା ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ମସ୍ତବଡ଼ କ୍ଷତି, ତେଣୁ ବେଠି ଖଟିଲେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ସଦଭ୍ୟାସ ଓ ଯୋଗ୍ୟତା ବଜାୟ ରହେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଲାଭଦାୟକ । ପୁଣି ବେଠି ଖଟିବା ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାର୍ଥପର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବ ଭାବରେ ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ, ତା' ମଧ୍ୟ କମ୍ କଥା ନୁହେଁ । ଏହି ସଂପ୍ରସାରିତ ଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗୁଁ ବୋଧ, ବିବେଚନା ଓ କର୍ମଶକ୍ତି ଅନେକାଂଶରେ ସୁସ୍ଥ ଥାଏ, ତେଣୁ ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନର ଓ ପ୍ରାପ୍ତିର ପଥ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ । ଏଇ ଭାବହିଁ ମୁଣ୍ଡରେ ଆସିବାରୁ କହିଲି–'ଅଭାବ ଯଖନ ମାରବେ ଛୋଁ, ଯା ଜୋଟେ ଦିସ୍–ପାବିଇ ଜୋ ।' ଅଭାବରେ ପଡ଼ି ମଣିଷ କେବଳ ନିଜର ପାଇବା କଥାହିଁ ଚିନ୍ତା କରେ, ତାହା ଯେପରି ଗୋଟାଏ ଜ୍ୱାଳା, ସେଇ ପଙ୍କରୁ ନ ଉଠି ପାରିଲେ ଅଭାବ ମୋଚନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଭାବ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସାଧ୍ୟଅନୁଯାୟୀ କିଛି ଦେବାର ମନୋଭାବ ବା କରିବାର ମନୋଭାବ ଯଦି ସଜାଗ ଥାଏ, ତାହେଲେ ମଣିଷ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଝାଡ଼ିହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇପାରେ, ନିଜର ଅଭାବ ଚିନ୍ତାରେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଓ ନିଷ୍ଫଳ ଭାବରେ ଭଉଁରି ଖାଇବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ତାକୁ ବେଶିଦିନ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଯେପରି ଆଗ୍ନେୟ ଆବେଗର ସହ କଥା ସବୁ କହି ଯାଉଥିଲେ—ତୀକ୍ଷ୍ଣଭାବରେ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକର ଅନ୍ତରକୁ ବିଦ୍ଧ କରୁଥିଲା । ଶୀତରେ ଅସୁବିଧା ହେଉଥିବ ଭାବି ବଙ୍କିମ ଭାଇ (ରାୟ) ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଦ ଦୁଇଟି ଘଷି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କଲିକତାରୁ ଆସିଥିବା ଜଣେ ଭାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ କହିଲେ—ବାବା, ମୋର ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଗାଡ଼ିଭଡ଼ା ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖ ତ ଭୂଷଣ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ) ! ଗୋଟାଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ପାରିବୁ କି ?

ଭୂଷଣ ଭାଇ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ) ଯିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଉଛନ୍ତି ।

ଏଇ ସମୟରେ ଆସାମର ଜଣେ ଭାଇ କହିଲେ—ମୋ' ପାଖରେ ଅଛି, ମୁଁ ଦେଇପାରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୋର ପୁଣି ନିଅଣ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ ତ ?

ଉକ୍ତ ଭାଇ—ନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତେବେ ଦେ । ... କେତେ ଟଙ୍କା ଦରକାର କୁହ ।

କଲିକତାର ଭାଇ—ପାଞ୍ଚଟା ଟଙ୍କା ଦେଲେ ହୋଇଯିବ ।

ଆସାମର ଭାଇଟି ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ଦେଲେ ।

ଟଙ୍କାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇ ଯାଉଥିବାର ଦେଖି ଭୂଷଣ ଭାଇ ଆଉ ଗଲେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଭୂଷଣଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ କହିଲେ—ତା' କାମ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ତୁ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ଯା'ନା । ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ଯେଉଁ ସଂବେଗ ନେଇ ତୁ ବାହାରିଥିଲୁ, ସେହିପରିଭାବରେ ବାହାରି ପଡ଼ି ଯୋଗାଡ଼ କରି ନେଇ ଆ, କାହାର ଦରକାର ହେଲେ ଦେବୁ, ନିଜେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବୁ ନାହିଁ । ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଯଦି ମନସ୍ଥ କରିଛୁ, ତାହା କରିବା ଭଲ । -ଏଇକଥା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଭୂଷଣଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ହସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ସ୍ମିତ ମୁଖମଣ୍ଡଳଟି ଦେଖି ଭୂଷଣ ଭାଇ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ଅନ୍ତରରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏହାପରେ ଉଠି ପଛପାଖ ଦ୍ୱାର ବାଟେ ଘର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଘର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ କରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମଧୁମୟ ସ୍ନେହଳ କଣ୍ଠରେ ଡାକିଲେ– 'ବଡ଼ବୌ ! ଓ ବଡ଼ବୌ !'

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା ବ୍ୟସ୍ତସମସ୍ତ ହୋଇ ହସ ହସ ମୁହଁରେ ଆଗେଇ ଆସୁ-ଆସୁ କହିଲେ– 'ଏଇ ଯେ' । ହାତରେ ତାଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଆସନ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା ଆସନ ଖଣ୍ଡିକ ବାହାର ବାରଣ୍ଡାରେ ପକାଇଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଇ ଆସନ ଉପରେ ବସିଲେ ।

ସାନୁଦି (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ସାନଝିଅ) ଆସି ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ନେହ ଜଡ଼ିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସୁନା ! ମାଣିକ ସୁନୁ ! ...ତୁ ଏତେ ସକାଳୁ ଗାଧୋଇ ପଡ଼ିଲୁଣି ?

ସାନୁଦି—ମା' ସଙ୍ଗେ ଗାଧୋଇ ପଡ଼ିଲି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବଡ଼ବୌ ! ଆଜି ତୁମର କ'ଣ ବରାଦ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା—ଡାଲି, ସନ୍ତୁଳା, ଛେନା-କୋବି-ଆଳୁ ଝୋଳ, ଭଜା, ଆଉ ଭଲ ଦହି ଓ ମିଠା ଅଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସାଂଘାତିକ ତ... ଆଚ୍ଛା ବଡ଼ ଖୋକା (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ଦା) କିପରି ଅଛି ? ତାକୁ ତ କେତେଦିନ ହେଲା ଦେଖି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା—ତା'ର ତ ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ, ଇନ୍‌ଜେକ୍‌ସନ ଦିଆହେଉଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମଣି (ପୂଜନୀୟ ଛୋଟ'ଦା) କିପରି ଅଛି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା—ମଣିର ମଧ୍ୟ ମଝିରେ ମଝିରେ ପେଟ ଖରାପ ହେଉଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ମ୍ଳାନ ମୁଖରେ)—ମୋର ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକା ଦଶା । ତେଣେ କ୍ଷେପୁ ମଧ୍ୟ ଅସୁସ୍ଥ । ମୋର ସ୍ୱସ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା—ପାଞ୍ଚଜଣ ଥିଲେ, ଦେହ ମୁଣ୍ଡ ତ ଖରାପ ହୁଏ । ଚିକିତ୍ସା କଲେ ଭଲ ହୋଇ ଯିବେ ନାହିଁ ଯେ, ସେଥିପାଇଁ ଏତେ ଭାବିବାର କ'ଣ ଅଛି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁମେ ଯେତେବେଳେ କୁହ, ମନରେ ଟିକିଏ ବଳ ଆସେ । କିନ୍ତୁ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତା ଯେତେବେଳେ ଗ୍ରାସ କରେ, କୌଣସିମତେ ଯେପରି ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ କରମାଡ଼ି ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ମୁହଁ କରି ତାସୁରେ ଶୋଇଛନ୍ତି– କନକନିଆ ଶୀତୁଆ ପବନ ହେଉଛି,-ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଶରୀରରେ ଖଣ୍ଡିଏ ମାତ୍ର ପତଳା କନ୍ଥା, କନ୍ଥା ଖଣ୍ଡିକରେ ନାକତଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇଛନ୍ତି । ପାଖରେ ବସିଛନ୍ତି ଅବିନାଶ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ଓ କେଷ୍ଟଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହଠାତ୍ କହିଲେ—ମଣିଷର ଚାଲି-ଚଳନ, ବେଶ-ଭୂଷା, ସ୍ନାନାହାର, ଚଲାବୁଲାର ରୀତି ଦେଖି ତା'ର rhythm of life (ଜୀବନର ଛନ୍ଦ) ଅର୍ଥାତ୍ mental flow (ଅନ୍ତଃସ୍ରୋତ)ର rhythm (ଛନ୍ଦ) ବୁଝାଯାଏ ।

ପୁଣି ଅନେକସମୟ ଚୁପ୍ ଚାପ୍ ରହିଲେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ମୌଖିକଭାବରେ ଯୁଦ୍ଧର ଖବର ସବୁ ଶୁଣାଇଲେ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗଭୀର ଆଗ୍ରହର ସହିତ ତାହା ଶୁଣିଲେ ।

ପୌଷ ୨, ବୁଧବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୧୭/୧୨/୪୧)

ବର୍ତ୍ତମାନ ରାତି ଚାରିଟା, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ନିଦରୁ ଉଠି ନାହାନ୍ତି, ପ୍ରକୃତି ରାଜ୍ୟରେ ଏକ ରହସ୍ୟମୟ ସ୍ତବ୍‌ଧତା ବିରାଜମାନ କରୁଛି, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର । ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ବିରାଟ ଅବବାହିକାଟା ଯେପରି ଅନ୍ଧକାରର କାଳିମାରେ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଛି । କୌଣସିଆଡ଼ୁ କିଛି ଧ୍ୱନି ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ନାହିଁ, ତାସୁର ଟିଣରୁ ଟପ୍ ଟପ୍ କରି ଶିଶିର ବିନ୍ଦୁ ଗଡ଼ି ପଡ଼ୁଛି, ସେ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଉଛି । ଏତେ ରାତି ଥାଉ ଥାଉ ମଧ୍ୟ ଉଠି ଆସିଛନ୍ତି ବୀରେନ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ), ଈଷଦା ଭାଇ (ବିଶ୍ୱାସ), ନରେନ୍ ଭାଇ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ), ବିମଳ ଭାଇ (ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ) ଓ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ । ସେମାନେ ବାହାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି—କେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଠିବେ । ଆରାମରେ ଶୋଇଛନ୍ତି ସେ ବିରାଟ ତକ୍ତପୋଷର ସମୁଦାୟ ଉପରିଭାଗରେ ପକା ହୋଇଥିବା ବିଛଣାରେ, ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ତାଙ୍କ ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ମୃଦୁ ହସ୍ତ ସଂଚାଳନ କରୁଛନ୍ତି, ଯେପରି ସେ ଆରାମରେ ନିଦ୍ରିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ନିଦ୍ରାମଗ୍ନ ଅଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର, ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସର ଶବ୍ଦରୁ ତା'ର ଆଭାସ ମିଳୁଛି,-ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଟି ନିଃଶ୍ୱାସ ସମଗ୍ର ବାତାବରଣକୁ ଗଭୀର ପ୍ରଶାନ୍ତିରେ ଭରପୂର କରିଦେଉଛି । ବାହାରେ କନକନିଆ ଥଣ୍ଡା ତଥାପି ଏଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇଁ କୌଣସି ଘର ଭିତରେ ବସି ରହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ କେହି । ଏଠାକାର ବାୟୁରେ ଯେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗର ସ୍ପର୍ଶ ଓ ଆବହାଓଆରେ ତାଙ୍କର ମଧୁର ସ୍ପର୍ଶ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେଲା । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ତାଙ୍କୁ । କେତେଜଣଙ୍କୁ ବାହାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଥିବାର ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପଚାରିଲେ—ବୀରେନ୍ ଭାଇ ! ଆପଣ କେତେ ସମୟ ହେଲା ଆସିଲେଣି ?

ବୀରେନ୍ ଭାଇ—ଅଳ୍ପ ସମୟ ଆଗରୁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ବ୍ୟସ୍ତସମସ୍ତ ହୋଇ)—ଏଇ ଶୀତରେ ବାହାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଛନ୍ତି, ଭିତରେ ଆସି ବସୁ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଆଉ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲର ଶର୍ଦ୍ଦି ଧାତୁ, ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ସଡ଼-ସଡ଼ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବ । ଭିତରେ ଆସି ଆରାମ କରି ବସନ୍ତୁ ଏଇପରି ଥଣ୍ଡା ଲଗାଇବା ଭଲ ନୁହଁ ।

ବୀରେନ୍ ଭାଇ—ଆପଣ ଶୋଇଥିଲେ, ତେଣୁ ଭିତରକୁ ଆସିଲୁ ନାହିଁ । ଆଉ ସେପରି ବିଶେଷ ଥଣ୍ଡା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୁଁ ଶୋଇଲେ କ'ଣ ହେଲା ? ଆଉ ଥଣ୍ଡା ନାହିଁ ବୋଲି କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ ତ ଏକଦମ ବେହାଲ ହୋଇଯାଇଛି । ଏଇ ଶୀତକୁ ପାରିହେବି କିପରି ଭାବୁଛି ।

ଚାଲ ପ୍ୟାରୀଚରଣ ! ପରିସ୍ରା କରି ଆସେ—କହୁ କହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଚଟି ପିନ୍ଧି ଉଠି ଛିଡ଼ାହେଲେ, ବୀରେନ୍ ଭାଇ ଚଟିହଳକୁ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ପାଖକୁ ଆଗେଇ ଦେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଠିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଡାଳ ଗାମୁଛା ନେଇ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପରିସ୍ରା କରି ପାଣିପାଇଁ ଗଣ୍ଡୁଷ କରି ହାତ ବଢ଼ାଇଲେ, ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ହାତରେ ପାଣି ଢାଳିଲେ—ଏଇପରିଭାବରେ ସାତଥର ପାଣି ନେଲେ । ତା'ପରେ ଉଠି ଆଖି ମୁହଁ ଧୋଇଲେ, ଗାମୁଛାରେ ପୋଛିଲେ । ଗାମୁଛାଟି ଯେପରି ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗି ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେଇପରି ଭାବରେ ପୁଣି ଭାଙ୍ଗି ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ତା'ପରେ ଠିକ୍ ଯେଉଁ ରାସ୍ତାଦେଇ ଶୌଚାଗାରରୁ ପ୍ରତିଦିନ ତାସୁକୁ ଆସନ୍ତି ଠିକ୍ ସେଇ ରାସ୍ତା ଦେଇ ସେହିପରି ଭାବରେ ଫେରି ଆସିଲେ ।

ଆସି ବିଛଣାରେ ବସି, କନ୍ଥା ଖଣ୍ଡିକ ଦେହରେ ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇ ଥର ଥର ଗଳାରେ କହୁଛନ୍ତି କି ଶୀତ ! କି ଶୀତ ! ଓ କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ଏଇ ଶୀତରେ କ'ଣ କରିବି ?

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା (ହସି ହସି)—କ'ଣ ଆଉ କରିବେ । କନ୍ଥା ଘୋଡ଼ିହୋଇ ବସି ଏଇ ବାପଧନଙ୍କ ସହିତ ଗଳ୍ପ କରନ୍ତୁ । କଥା କହୁ କହୁ ଦେହ ଗରମ ହୋଇଯିବ ନାହିଁ କି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ସହକାରେ)—ଠିକ୍ କହିଛୁ । କାଳୀଷଷ୍ଠୀର ବୁଦ୍ଧି ଅଛି । ଯାହାହେଉ ଏଥର ଟିକେ ତମାଖୁ ସଜାଡ଼ ଦେଖି—ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହରିପଦ ଭାଇ (ସାହା) ଆଡ଼େ ଚାହିଁଲେ । ଚାହିଁ ଦେଖନ୍ତି—ହରିପଦ ଭାଇର ତମାଖୁ ସଜା ହୋଇଯାଇଛି । ସେ ତମାଖୁ ନଳଟା ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ଫିକ୍ କରି ହସିଦେଇ କହିଲେ—'ନା ବଲିତେ କାଜ୍ ବୁଝିୟା କରିବେ ସେଇ ସେ ସେବକ ନାମ' । ହରିପଦକୁ ଆଉ କହିବା ଦରକାର ହୁଏ ନାହିଁ, ସେ ନିଜେହିଁ ଅନେକଟା ଟେର୍ ପାଇଯାଏ କେତେବେଳେ କ'ଣ ଦରକାର । ଆଉ ଏଇ ଦୁର୍ବଳ ଶରୀରରେ ସେ ଯାହା କରେ ତାହା ଗୋଟାଏ miracle (ଅଲୌକିକ), ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଧରି ପାଣି କାଢୁଛି । ନିଶା ଅଛି ବୋଲି ପାରୁଛି, ନହେଲେ ଶରୀର କଥା ଯଦି ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତା ତା ହେଲେ flat (ଚିତ୍) ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା ।

ହରିପଦ ଭାଇଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆନନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ବିନୀତଭାବରେ

କହିଲେ—ମନ ଯାହା ଚାହେଁ ତା'ତ ପାରେନା ।

ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଶଳା, ପାରୁନା କ'ଣରେ ? ଯାହା ପାରୁଛୁ ତାହା କେତେଜଣ ପାରୁଛନ୍ତି ତ ଦେଖା ତ ଦେଖି । -ଏହା କହି ଲଳିତ ଭଙ୍ଗୀରେ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଟଣା ଟଣା ଗଳାରେ ଗାଇଲେ—ମୂକଂ କରୋତି ବାଚାଳଂ ପଙ୍ଗୁ ଲଙ୍ଘୟତେ ଗିରିଂ, ଯତ୍କୃପା ତମହଂ ବନ୍ଦେ ପରମାନନ୍ଦ ମାଧବମ୍ ।

ଦେଖୁଦେଖୁ ପରିବେଶଟା ଯେପରି ରସଘନ ଆନନ୍ଦ ମଧୁର ହୋଇଉଠିଲା । ଆର ପାଖରେ ରାଣୀମା ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସେଇ ପାଣିକଳ ପାଖ ଛୋଟ ଘରଟିରେ ବସି ଭକ୍ତି ବିନମ୍ର ଚିତ୍ତରେ ବିନତି ପାଠ କରୁଛନ୍ତି—ପ୍ରେମଧାରା ବରଖା କର ଖୋଲ ଅମୃତ ଖାନା । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର), ସତୀଶ ଭାଇ (ଦାସ), ଶୈଳେନ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ), ଯୋଗେନ୍ ଭାଇ (ହାଲଦାର), ଅମର ଭାଇ (ରାୟ), ମାନ୍ଦା-ମା (ପ୍ରଫୁଲ୍ଲର ମା), କାଳୀଦାସୀ ମା, ସରୋଜିନୀ ମା ପ୍ରଭୃତି ଆସିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ବସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଟିକିଏ ଆନମନା ।

ହଠାତ୍ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗୀରେ ଡାହାଣ ହାତର ମଝି ତିନିଟି ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇ କହିଲେ—ଦେଖ, ତୁମକୁ ଗୋଟାଏ ଛୋଟ କଥା କହୁଛି—ମୋ' ଠାରୁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଅ, ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞତାର କଥା ଶୁଣ, ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଯଦି ତାହା ସାଧ୍ୟାନୁଯାୟୀ ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିପଡ଼, ଅନାୟାସରେ ତୁମର ବହୁ ସାଧନା ସହଜ ହୋଇଯିବ । ଅଜ୍ଞାତସାରରେ କାଳକ୍ରମେ ତୁମେ ଜଣେ ଜଣେ ଯେ କ'ଣ ହୋଇଉଠିବ ତା' ତୁମେ ନିଜେ ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଦୁନିଆ ଠିକ୍ ବୁଝିବ । କିନ୍ତୁ କର୍ମକୁ ଯଦି ବାଦ୍ ଦିଅ କେବଳ ଶୁଣିଲେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ତଦ୍ୱାରା ନଜାଣି ମଧ୍ୟ ଜାଣିବାର ଅହଂକାର ହୋଇପାରେ, ଯାହାକି ଚରିତ୍ରକୁ ଆହୁରି ଦୁର୍ବଳ କରିଦେବ । ମୋଟକଥା ଆଚରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ନକଲେ ବୋଧ ମଧ୍ୟ ପରିପକ୍ୱ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶୁଣାଶୁଣି କରି ମାମୁଲି ବୋଧ ଯାହା ହୁଏ ତାହା ଅସମୟରେ କାମରେ ଲାଗେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ବୋଧ, ଅଭ୍ୟସ୍ତ କଥା, ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଚଳନହିଁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ । ତୁମେ କେତେଜଣ ଲୋକ ଯଦି ଛିଡ଼ାହୋଇ ଯାଅ, ତାହେଲେ ମୁଁ ସାରାଦେଶ ଏପରିକି ସାରାଦୁନିଆ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇଯାଇପାରେ । (ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ସହକାରେ) ଦୁନିଆରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଟିକିଏ ସୁଖକରି ଯିବାପାଇଁ ତୁମେମାନେ ମୋତେ ସୁଯୋଗ ଦିଅ, ମୁଁ ଦେଖିଯାଏ ଯେ ଭାରତର ଘରେ ଘରେ ପୁଣି ନାରାୟଣ ଜନ୍ମିଛନ୍ତି, ଭାରତର ତେତିଶ କୋଟି ଲୋକ ପୁଣି ଦେବତା ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି ଏବଂ ସାରା ସଂସାର ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରି ବଞ୍ଚି ଯାଉଛନ୍ତି ।

କଥା ଚାଲିଛି, ଏଇ ସମୟରେ କିରଣ-ମା (ଭୁବନର ମା) ତାଙ୍କ ଗଛରେ ଫଳିଥିବା ଗୋଟିଏ କଁଅଳ ସଜ ଲାଉ ଆଣି ଦୂରରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଲାଉଟି ଦେଖି ବାଳକ ପରି ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ କହି ଉଠିଲେ—ବାଃ ବଢ଼ ବଢ଼ିଆ ମାଲ ଆଣିଛୁ ତ । ଯା-ଯା, ବଡ଼ବୋଉକୁ ଦେବୁ ଏବଂ କହିବୁ ଆଜି ଯେପରି

ବଡ଼ିପକାଇ ଘାଣ୍ଟ ତରକାରି କରେ ।

ମା'ଟି ହସ ହସ ମୁହଁରେ ଲାଉଟି ନେଇଗଲେ ବଡ଼ମା'ଙ୍କ ପାଖକୁ ।

କିରଣ-ମା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା'ଙ୍କୁ ଲାଉଟି ଦେଇ ପୁଣି ଫେରି ଆସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆଜି ବଡ଼ିପକାଇ ଘାଣ୍ଟ କରିବାକୁ କହିଛୁ ତ ?

କିରଣ-ମା—ହଁ ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା—ଆପଣ କହିଛନ୍ତି ପାରିବାରିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରି ଇଷ୍ଟାର୍ଥ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବାକୁ ଗଲେ କୌଣସିଟାହିଁ ହୁଏନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସବୁଜିନିଷ ଉପେକ୍ଷା କରି ଇଷ୍ଟାର୍ଥକର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ଧୀରେଧୀରେ ସମାଧାନ ଆସେ । ଆଗ ପାରିବାରିକ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରି ପରେ ଇଷ୍ଟକାମ କରିବା କ'ଣ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ? ଯଦି ଅସମ୍ଭବ ତାହେଲେ ଆମେ ବି ଯେଉଁମାନେ ଆଗ ପାରିବାରିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରି ଇଷ୍ଟକାମ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ—ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଇଷ୍ଟାର୍ଥକର୍ମରେ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଦିଗ with a meaning adjusted (ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ) ହୁଏ, ପ୍ରୟୋଜନଗୁଡ଼ିକ ସାର୍ଥକତାମୁଖର ହୋଇଉଠେ, ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନିତ ଅବାନ୍ତର ଚାହିଦା କମିଯାଏ ଏବଂ ବାସ୍ତବଭାବରେ କରି କୃତୀ ହୋଇ କୃତାର୍ଥତାର ଉପଢୌକନରେ ତାଙ୍କୁ ନନ୍ଦିତ କରିବାର ଗୋଟାଏ ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ସେଥିରୁ ଆସେ inquisitiveness (ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା) । କାମର ଅନ୍ଧି ସନ୍ଧି, ଫନ୍ଦି ଫିକର, ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟକ୍ରମେ କେଉଁଠି କେତେବେଳେ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ, କାହାକୁ କ'ଣ କହିବାକୁ ହେବ, କାହା ସଙ୍ଗେ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ, ପ୍ରତିବନ୍ଧକଗୁଡ଼ିକୁ କିପରିଭାବରେ ବିନ୍ୟସ୍ତ କରି profitable (ଲାଭଜନକ) କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ, ସାହାଯ୍ୟ କିପରିଭାବରେ କେଉଁ source (ସୂତ୍ର)ରୁ ମିଳିପାରିବ, ନିଜର ଅଭ୍ୟାସ ବ୍ୟବହାର, ଚାଲିଚଳନ କେତେ ପରିମାଣରେ ଠିକ୍ କରିବାକୁ ହେବ—ଇତ୍ୟାଦି ସବୁଜିନିଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେତେବେଳେ ଗୋଟାଏ ସୁସମନ୍ୱିତ ଧ୍ୟାନଶୀଳ, କର୍ମତତ୍ପରତା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ଏହାମଧ୍ୟ ଦେଇ ସବୁ ଜିନିଷର ସମାଧାନସହ ଏକପ୍ରକାର consolidated universe of experience (ଅଭିଜ୍ଞତାର ଦାନାବନ୍ଧା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ) ଫୁଟିଉଠେ । ସେଥିରେ ଥାଏ ଏକ ବିରାଟ wiseness (ପ୍ରଜ୍ଞା) ସଂହତଭାବରେ—ଫଳରେ ମଣିଷ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ, ସୁନ୍ଦର ହୁଏ, ଦକ୍ଷ ହୁଏ, ସାଶ୍ରୟୀ ହୁଏ, ଅର୍ଜନପଟୁ ହୁଏ, ସମସ୍ତ କର୍ମରେ ସଫଳତା ଦାସୀପରି ତାକୁ ଅନୁସରଣ କରେ । ନାନ୍ୟପନ୍ଥା ବିଦ୍ୟତେଽୟନାୟ । ଯେଉଁମାନେ ସାଂସାରିକ ଉନ୍ନତି ବା ଟଙ୍କା-ପଇସା ଉପାୟର କଥାକୁ ବଡ଼ ମନେକରନ୍ତି, ସେଦିଗଟା ଠିକ୍ କରି ପରେ ଇଷ୍ଟକାମ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି—there lies their folly (ସେଇଠାରେହିଁ ସେମାନଙ୍କର ନିର୍ବୋଧତା) । ଯାହା କଦାପି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ତାହାହିଁ କିପରି ହେବ ସେମାନେ ଚାହାନ୍ତି,- ତାହା କି କେବେ ହୁଏ ? ଠିକି-ଠିକି, ଠକି ଠକି, ଠୋକ୍କର ଖାଇ ଖାଇ ବାଟକୁ ଆସିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ସେମାନଙ୍କର । ଏଇପରି ଠିକିବା, ଠକିବା ଓ ଠୋକ୍କର ଖାଇବାହିଁ ସେମାନଙ୍କର ମସ୍ତ ଶିକ୍ଷକ । ମୋଟକଥା ସ୍ତ୍ରୀ-ପିଲା-ଛୁଆଙ୍କ ପାଇଁ ସେମାନେ ଗୁରୁ ଧରିଥା'ନ୍ତି,

ଅର୍ଥାତ୍ ସେଇମାନେହିଁ ତା'ର ଗୁରୁ, ଏବଂ ଯାହାଙ୍କୁ ଗୁରୁରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛ, ସେ (ଗୁରୁ) ତା'ର ସେବାର ଏକ ଉପକରଣ ମାତ୍ର । ତଥାପି, ନାହିଁ ମାମୁଁ ଠାରୁ କଣା ମାମୁଁ ଭଲ । ନିର୍ବୋଧଗଣ ଟିକିଏ ବି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଖୁସି କରି ପାରିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆପଣାଛାଏଁ ଆସି ଧରାଦେବେ, ଏବଂ ନାରାୟଣଙ୍କର ଯେ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରେ ନାହିଁ, ସତୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କ'ଣ କେବେହେଲେ ତା' ପାଖକୁ ଆସିବେ ? ସେ (ଲକ୍ଷ୍ମୀ) ତାକୁ ଏଡ଼ାଇ ଚାଲନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେ ଯେତେ ବି ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରୁନା କାହିଁକି ! ନାରାୟଣ ମାନେ ବର୍ଦ୍ଧନର ପଥ, ମୂର୍ତ୍ତନାରାୟଣଙ୍କଠାରେ ଯୁକ୍ତହୋଇ ତାଙ୍କୁହିଁ ମୁଖ୍ୟ କରି, ବାସ୍ତବଭାବରେ ବର୍ଦ୍ଧନ ପଥରେ, ବିସ୍ତାରର ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହେବ । ତେବେଯାଇଁ ନାରାୟଣ ପୂଜା ସାର୍ଥକ ହେବ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ବରଣଡାଲା ସଜାଇ ନେଇ ଆସି ଆପେ ଆପେ ଧରାଦେବେ । ଏହା ବାଦ୍ ଦେଇ ଉନ୍ନତି ଯେ ହୁଏ ନାହିଁ ତା'ର କାରଣ ମଣିଷ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ପନ୍ଥୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ତା' ପାଖରେ ଟଙ୍କା ହୁଏ ବଡ଼, ମଣିଷ ହୋଇଯାଏ ଛୋଟ, ସେ ମଣିଷର ସଂସ୍ରବ ହରାଏ, ignore (ଉପେକ୍ଷା) କରେ, ବର୍ଦ୍ଧନ ଓ ବିସ୍ତାର ପଥରେ ନ ଚାଲି, କ୍ଷୟ ଓ ସଂକୋଚ ପଥରେହିଁ ଚାଲେ, ଏହିପରିଭାବରେ with a blind conflict (ଅନ୍ଧ ସଂଘାତ) ବ୍ୟର୍ଥତାର ପଥରେହିଁ ଆଗେଇଯାଏ । ଯେଉଁଠି ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ସାର୍ଥକତା ଆସିଛି, –ତା' ମୂଳରେ ହୁଏତ ଦେଖିବ, ମା-ବାପା ବା ଗୁରୁଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର, ଟଙ୍କା-ପଇସା ସବୁ ନିୟୋଜିତ । ସେଇଥିପାଇଁ ଜୀବନାରମ୍ଭରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ, ତା'ପରେ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ । ଈର୍ଷା, ଆକ୍ରୋଶ ବା ହୀନତ୍ୱ ମନୋଭାବ ଯୋଗୁଁ କେଉଁଠି କେଉଁଠି ମଣିଷ ବଡ଼ ନ ହୋଇଛି, କୃତୀ ନ ହୋଇଛି, ସେବାପ୍ରାଣ ନ ହୋଇଛି, ତାହା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଏହିପରି କରିବା ବା ହୋଇଉଠିବା ଦ୍ୱାରା ତାହା ତା'ର ଚରିତ୍ରକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରେ ନାହିଁ ଏବଂ କୌଣସି ସାର୍ଥକତାର କେନ୍ଦ୍ର ନଥିବା ହେତୁ ତା'ର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ସାର୍ଥକ ହୋଇଉଠେ ନାହିଁ, ପୁଣି ଯେଉଁ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପ୍ରରୋଚନାରେ ସେ ବଡ଼ ହୋଇଯାଏ ତା'ରି ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ଥାଏ ତା'ର ବିନାଶର ବୀଜ । ସେ ହୁଏତ ସେତେବେଳେ ଧରାକୁ ସରା ଜ୍ଞାନ କରେ, ମଣିଷକୁ ଆଉ ମଣିଷ ବୋଲି ମନେ କରେ ନାହିଁ, ଅତ୍ୟାଚାର, ଅବିଚାର ବା ଅପମାନ କରିବାକୁ ତାକୁ ବାଧେ ନାହିଁ, ଏହିପରିଭାବରେ ହୁଏତ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକଙ୍କୁ ଉତ୍କ୍ଷିପ୍ତ କରିତୋଳେ ଏବଂ ତା'ରି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଫଳରେ ଆପଣା ଜାଲରେ ଆପେ ଛନ୍ଦିହୋଇ ମରେ । ରାବଣର କଥାଟା ଥରେ ଭାବି ଦେଖୁନା କାହିଁକି ? ତା' ପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ କେତେଜଣ ଥିଲେ ? ଶେଷରେ ତା' ଦଶା କ'ଣ ହେଲା ? ନିଜର ଚାରିପାଖକୁ ଚାହଁ, ଅନେକ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖି ପାରିବ । ତେଣୁ କହେ, ସୁଖୀ ହେବାର, ସାର୍ଥକ ହେବାର ଗୋଟିଏ ଛଡ଼ା ଦୁଇଟି ପଥ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତମାଖୁ ଖାଉଖାଉ ମସଗୁଲ ହୋଇ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ହଠାତ୍ ସେ ଗଡ଼ଗଡ଼ା ନଳଟି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଖଟରୁ ଓହ୍ଲାଇ ତଳେ ଛିଡ଼ାହେଲେ । କ'ଣ ଘଟଣା ବୁଝିନପାରି ସମସ୍ତେ ଏପାଖସେପାଖ ଚାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମାତୃମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ କୋଣକୁ ଚାହିଁବାରୁ ଦେଖାଗଲା ଯେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହେମ ଚୌଧୁରୀ ମହାଶୟ ଏଆଡ଼କୁ ଆସୁଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବିନୀତଭାବରେ ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ପଚାରିଲେ—କ'ଣ ଭାଇ ! ଏତେ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ? (ଅମର ଘୋଷ ଭାଇ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ କହିଲେ)-ଭାଇଙ୍କ ପାଇଁ ଦୌଡ଼ିଯାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଚୌକି ନେଇ ଆ ।

ଅମର ଭାଇ ଚୌକି ଆଣିବାକୁ ଦୌଡ଼ିଲେ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହେମ ଚୌଧୁରୀ ମହାଶୟଙ୍କୁ ଚୌକି ଆଣି ଦେଲେ । ଚୌଧୁରୀ ମହାଶୟ ଚୌକିରେ ବସିବା ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବିଛଣାରେ ବସିଲେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ସୁଧାକୁ ଡାକ ତ ଦେଖି ।

ଜଣେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯାଇଁ ସୁଧା ମା'ଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିଲେ । ସୁଧା-ମା' ଆସୁଆସୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କଁଅଳେଇ କହିଲେ—ସୁଧା ! ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! ତିରିଶଟା ଟଙ୍କା ଦେବୁ ?

ସୁଧା-ମା' ହସି କହିଲେ—ହଁ ଦେବି, କେତେ ଟଙ୍କା କହିଲେ ତିନି ଟଙ୍କା ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସି ହସି କହିଲେ—ତିନି ଟଙ୍କା ହୋଇଥିଲେ କ'ଣ ତୋତେ ଡାକିଥାନ୍ତି ? ତିରିଶ ଟଙ୍କା । ତୁ ଯେ ମୋର ବଡ଼ବ୍ୟାଙ୍କ । ବଡ଼ବ୍ୟାଙ୍କରେ କ'ଣ କେହି ଟଙ୍କାଏ ଦୁଇଟଙ୍କାର ଚେକ୍ କାଟେ ?

ସମସ୍ତେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସୁଧା-ମା—ମୁଁ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଆଣୁଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯା, ଶୀଘ୍ର-ଶୀଘ୍ର କାମ ସାରି ଆ ।

ଚୌଧୁରୀ ମହାଶୟ—ତାହେଲେ ମୁଁ ଘରକୁ ଯାଉଛି । ତୁମେ ଯୋଗାଡ଼ ହେଲେ ପଠାଇଦେବ ତ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସ୍ମିତ ମୁଖରେ)—ତାହେଲେ ଆସନ୍ତୁ ।

ଚୌଧୁରୀ ମହାଶୟ ଚୌକି ଛାଡ଼ି ଉଠିବା ମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପୁଣି ଉଠି ଛିଡ଼ାହେଲେ । ସେ ଗଲା ପରେ ବସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସ୍ନେହସିକ୍ତ କଣ୍ଠରେ) ଦେଖ, ଜମିଦାରି ହେଉ, ତେଜରାତି ହେଉ, ବ୍ୟବସାୟ-ବାଣିଜ୍ୟ ହେଉ, ବ୍ରାହ୍ମଣର ବ୍ୟବସାୟ ପରି ବ୍ୟବସାୟ ନାହିଁ—ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲା ଲୋକ-ବ୍ୟବସାୟୀ । ମଣିଷହିଁ ତା'ର ମୂଳଧନ । ମଣିଷର ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣ ଉନ୍ନତି ତା'ର ମୁନାଫା । ମଣିଷକୁ ଯେ ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ କରି ତୋଳିପାରେ, ମଣିଷକୁ ଯେ ଆପଣାର କରି ତୋଳିପାରେ, ମଣିଷକୁ ଯେ ଯୋଗ୍ୟ କରି ତୋଳିପାରେ, ତା'ର କିନ୍ତୁ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଅଭାବ ରହେ ନାହିଁ । ଋତ୍ୱିକର କାମ କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର କାମ । ଆଦର୍ଶନିଷ୍ଠ ଉପଯୁକ୍ତ ସଂଖ୍ୟକ ଋତ୍ୱିକ୍ ଯଦି ଥା'ନ୍ତି ଏବଂ ଦେଶର ରକ୍ତରେ ଯଦି ଅପମିଶ୍ରଣ ହୋଇ ନଥାଏ, ତାହେଲେ ସେ-ଦେଶର କୌଣସି ଭାବନା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର, ଚଳନ, ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ସମାଜରେ ଆଦର୍ଶ, ଧର୍ମ ଓ କୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ସେମାନେ ସବୁକିଛି ଗଢ଼ିତୋଳି ପାରନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଋତ୍ୱିକମାନେ ଯଦି ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଜୀବନଯାପନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯାଜନ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ କ'ଣ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ବିକୃତି ସଂଚାରିତ ହେବ ନାହିଁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କାହାରି ଅନ୍ତର୍ନିହିତ କ୍ଲେଦର ସ୍ପର୍ଶ ଲାଗିଲେ ମଧ୍ୟ, ଯେଉଁ science (ବିଜ୍ଞାନ), ଯେଉଁ ବେଦ, ସେମାନେ ପରିବେଷଣ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା କିନ୍ତୁ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ, ଅଦାହ୍ୟ, ଅଶୋଷ୍ୟ, ତେଣୁ ଏହା ମନ୍ଦର ଭଲ । ତେବେ initiation (ଦୀକ୍ଷା) ହୁଏ, ଠାକୁର ବସ୍ତୁଟା ତା' ଭିତରେ ଥାଏ, ସେଇ ସୂତ୍ର, ସେଇ ଦଉଡ଼ିଧରି, ମଣିଷ ଠିକ୍ ଜାଗାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇପାରେ । ଆଉ ମଣିଷ ତ ଏକାଦିନକେ ପୂରାପୂରି ପରିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବ ନାହିଁ, ଅଧିକ (କ୍ରମବିକାଶ)ର ଇତି ନାହିଁ, ଇଚ୍ଛା ଥିଲେହିଁ ମଣିଷ ଆଗେଇପାରେ, କରି କରି ହିଁ ଆଗାଏ, ତେବେ ଇଷ୍ଟପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ଯଦି ନଥାଏ, ଇଷ୍ଟକୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠାର ମନୋଭାବ ଯଦି ପ୍ରବଳ ହୁଏ, ଆତ୍ମସଂଶୋଧନର ସ୍ପୃହା ବା ପ୍ରୟାସ କିଛି ବି ଯଦି ନଥାଏ, ସେ ଯାଜନ ଟିକିଏ ବିପଜ୍ଜନକ । ତେବେ ତୁମର ଏଠାରେ ସେପରି ଲୋକ ରହିପାରେ ନାହିଁ । କାହାର କିଛି କହିବା ଦରକାର ହୁଏ ନାହିଁ, Nature (ପ୍ରକୃତି) ହିଁ ତାକୁ purge (ବହିଷ୍କାର) କରିଦିଏ । ବେଳୁହୁଁ ତ ସେୟା ଦେଖି ଆସୁଛି । କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ସୁଶୀଳ ଭାଇ ?

ସୁଶୀଳ ଭାଇ (ବସୁ)—ହଁ । ଏହା ଏକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ । ଆପଣ ତ କାହାକୁ ପକାଇ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ତଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଟାଣି ପାଖରେ ରଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନିଜେନିଜେ କିପରି ଛିଟିକି ପଡ଼ନ୍ତି ।

ଶୈଳେନ ଭାଇ—ଯୁଦ୍ଧ ଫଳରେ ଯେଉଁ ଦାରୁଣ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଆସିବ, ସେଥିରେ ମଣିଷ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ରାଦି ନେଇ ମୁଠାଏ ଭାତ ପାଇଁ ହୁଏତ ପଥେ ପଥେ ଘୂରି ବୁଲିବ, ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ କ'ଣ ଇଷ୍ଟଭୃତି, ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀ ପାଳନ କରିବା ତା' ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବ ହେବ ? କିମ୍ବା କେହି ଯଦି କେଉଁଠାରେ ଅବରୁଦ୍ଧ ହୁଏ ତେବେ ସେ କ'ଣ କରିବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାହେଲେ ଦେଖିବୁ ଇଷ୍ଟଭୃତି, ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀର କଥା ସେତେବେଳେ ଭଲରୂପେ ମୁଣ୍ଡରେ set (ପଶିବ) କରିବ । ଏଇ ଅବସ୍ଥାରେ ଭୋଜ୍ୟ ଫଳ, ଫୁଲ, ଜଳ କିଛି ଯଦି ନ ଜୁଟେ ମୁଠାଏ ବାଲି ତ ନିବେଦନ କରି ପାରିବ । ନିୟମିତ ଇଷ୍ଟଭୃତି, ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀ କରିବା ଫଳରେ ଯାହା ଭିତରେ ଯେଉଁ energy (ଶକ୍ତି) ମହଜୁଦ୍ ହୋଇଛି ବିପଦ ସମୟରେ ତାହାହିଁ ତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବ । (ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ)–James କ'ଣ ତ କହିଛନ୍ତି ?

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—He will stand like a tower when everything rocks around him and when his softer fellow-mortals are winnowed like chaff in the blast. (ଯେତେବେଳେ ସବୁ ଜିନିଷର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଟଳମଳ ହୋଇ ଉଠିବ, ଏବଂ ଦୁର୍ବଳ ନିର୍ଜୀବ ଲୋକମାନେ ଝଡ଼ରେ ତଷୁ ପରି ଉଡ଼ିଯିବେ, ସେତେବେଳେ ସେ ସ୍ତମ୍ଭ ପରି ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ଅଟଳଭାବରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିବ) ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ହଁ ! ସତରେ ସେହିପରି ଏବଂ ତୁମେ ତାହା ବାସ୍ତବଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବ । 'ସ୍ୱଳ୍ପମପ୍ୟସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ତ୍ରାୟତେ ମହତୋ ଭୟାତ୍' । ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ କରିଛନ୍ତି ବା କରନ୍ତି ସେମାନେ ମହାବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବେ । ଶୂନ୍ୟରୁ ସେମାନେ employment (କର୍ମନିଯୁକ୍ତି), activity (କର୍ମ), create (ସୃଷ୍ଟି) କରିନେବେ,

ସମସ୍ତେ ସେତେବେଳେ ହୃଦୟକୁ ଉଜାଡ଼ି କରି ଇଷ୍ଟାର୍ଘ୍ୟ ଦେବେ, ସେଇ ଉଛୁଳା ହୃଦୟରୁ ଅମୃତ ସୃଷ୍ଟି ହେବ । ସାରାଦିନ କାଟିଲା ପରେ ବୁଭୁକ୍ଷୁ ପରିବାର ହୁଏତ ଚାରିଅଣା ପଇସା ପାଇଲା, ସେଇଥିରୁ କିଛି ନେଇ ସମସ୍ତେ ମିଳି ଆଣ୍ଠୁମାଡ଼ି ବସି ଯଦି କହନ୍ତି–'ଠାକୁର ! ଏଇ ନିଅ ତୁମେ, ଆଜି ଯେ ଆମର ଏହାହିଁ ସମ୍ବଳ' ସେତେବେଳେ ସେ tragedy (ବିୟୋଗବିଧୁର ଦୃଶ୍ୟ) ଏପରି comedy (ମିଳନାନ୍ତ ନାଟକ) ସୃଷ୍ଟି କରିବ ଯେ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଆପାମର ସାଧାରଣଙ୍କ ପାଖରେ ସେଇ ସ୍ଥାନ ଗୋଟାଏ ପୁଣ୍ୟ ତୀର୍ଥ ହୋଇ ଉଠିବ, ଆଉ ସେଇ ଅକିଞ୍ଚନ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନେ ଉକ୍ତ ପୁଣ୍ୟ ତୀର୍ଥରେ ଜୀବନ୍ତ ବିଗ୍ରହ ରୂପେ ପରିସେବିତ ହେବେ । ବୁଦ୍ଧି ସେତେବେଳେ ଫୁଟି ବାହାରିବ, ସେମାନେ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଜୟ କରିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହେବେ । ତେଣୁ ଗୀତାରେ ଅଛି 'ଯୋଗକ୍ଷେମଂ ବହାମ୍ୟହଂ' ।

କହୁ କହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆବେଗ-ଦୀପ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛି । ସମବେତ ସମସ୍ତେ ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରରେ, ରୁଦ୍ଧ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ସେଇ ଦିବ୍ୟବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—ସବୁ ଦେଶ ହାତରେ କମାଣ, ଗୋଳା-ବାରୁଦ, ବୋମା କେତେ ପ୍ରକାର ଅସ୍ତ୍ର ! ଆମ ହାତରେ ଠାକୁର କି ଅସ୍ତ୍ର ଅଛି ? ଆମେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବୁ କିପରି ? ଆମର ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଉନ୍ନତତର ଅସ୍ତ୍ର ଦରକାର । ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତି, ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀ କଲେ ତ ବୋମା ଶୁଣିବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁମର ମହା ଅସ୍ତ୍ର ହେଲା ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ, ଇଷ୍ଟପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଏଇ ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତି, ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀ । ତୁମେ ଯାଜନ-ଜୈତ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲେ କ'ଣ ଯେ କରିପାରିବ ତା'ର କିଛି ଠିକ୍ ଅଛି ? (ହଠାତ୍ ଛାତିଫୁଲାଇ ବସି ଦୁଇବାହୁ ଆଲିଙ୍ଗନ ଭଙ୍ଗୀରେ ବଢ଼ାଇ)–ଜଡ଼ାଇ ଧରି କେତେ ମଣିଷଙ୍କର ମନ କିଣି ନେଇପାର, convince (ହୃଦବୋଧ) କରି ଦେଇପାର । ଯେଉଁ ଦୁଃସ୍ଥ ମନ ଯୋଗୁଁ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଛି ତାହା ବଦଳାଇ ଦେଇ ଯୁଦ୍ଧ ନିବାରଣ କରି ଜଗତରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଦେଇ ପାର । ଚଣ୍ଡାଶୋକ କିପରିଭାବରେ ଧର୍ମାଶୋକରେ ପରିଣତ ହେଲା ଜାଣିଛ ତ ? ଉପଗୁପ୍ତର ଗୋଟାଏ ଗୀତର ସ୍ୱରହିଁ ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଲା । ଆଉ ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତି, ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀ ହେଲା ମୂଳ—ଏଥିରୁହିଁ ସବୁ evolve (ବିକଶିତ) କରିବ । ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପାଳୀ, ଆପୂରୟମାଣ, ଇଷ୍ଟ-ନିବଦ୍ଧ ବ୍ୟଷ୍ଟିବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଯଦି ସମଷ୍ଟି-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆଗେଇ ଚାଲେ–with untottering active mood (ଅଟଳ ସକ୍ରିୟ ଚଳନ) ଦେଶ ଆପେଆପେ power, position (ଶକ୍ତି, ମର୍ଯ୍ୟାଦା) ଓ successful crown (କୃତୀ ରାଜମୁକୁଟ)ରେ ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଉଠିବ । ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତି ଓ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀର urge (ଆକୂତି) ଓ habit (ଅଭ୍ୟାସ) କରି ଯଦି ଚାଲ–integrated with all your environment (ସମଗ୍ର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ସହିତ ଅନ୍ୱିତ ସଙ୍ଗତି ରଖି), ତାହେଲେ material equipment (ବସ୍ତୁତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରସ୍ତୁତି) ଦିଗରୁ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ supersede (ଅତିକ୍ରମ) କରିବା ତୁମମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ କିଛି problem (ସମସ୍ୟା) ନୁହେଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଜନ ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଠି କର ।

ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରବାହରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର ଯେପରି ଫାଟି ପଡୁଛି । ଚୁପଚାପ୍ ବସିଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ, କାହାରି କୌଣସି ବାକ୍‌ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେଉ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହଠାତ୍ ଶୈଳମା'ଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଫିକ୍ କରି ହସିଦେଇ ଚପଳ ଭଙ୍ଗୀରେ କହିଲେ—କିରେ, ତୁ ଏଠାରେ ! ମୁଁ ତ ଦେଖିପାରି ନାହିଁ । ଆଜି କିନ୍ତୁ ନିସ୍ତାରିଣୀକୁ ହରାଇ ଦେବା ଦରକାର ।

ଶୈଳମା (ବୀରର ଭଙ୍ଗୀରେ)—ସେ କ'ଣ ମୋ ସଙ୍ଗେ ପାରେ ? ମୁଁ ତ ଇଚ୍ଛାକରି ତାକୁ ଜିତାଇ ଦିଏ ।

ସମସ୍ତେ ହୋ-ହୋ କରି ହସି ଉଠିଲେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ପରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଚାଲିଛି, ପ୍ରସଙ୍ଗ ପରେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଠୁଛି ଏବଂ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବିଭୋର ହୋଇ ଆଳାପ-ଆଲୋଚନା କରି ଚାଲିଛନ୍ତି । କଥା କହୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଇ କଥା ଭିତର ଦେଇ ଯେପରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରାଣ-ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟରେ ଭରପୂର କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ଚକ୍ଷୁର ଦୃଷ୍ଟିରେ, ମୁଖର ଭଙ୍ଗୀରେ, କଣ୍ଠର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ, ଅଙ୍ଗର ହିଲ୍ଲୋଳରେ, ଆଙ୍ଗୁଳିର ସଞ୍ଚାଳନରେ,–ସବୁକିଛିର ଭିତର ଦେଇ ଏକ ଆନନ୍ଦଘନ ରସଲୋକର ଅମୃତ-ସ୍ପର୍ଶ ପ୍ରକଟ ହୋଇଉଠିଛି । ପୂର୍ବାକାଶରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହୋଇଗଲାଣି, ତା'ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ କିରଣ ମା'ଙ୍କର କୁଟୀର ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ବୃକ୍ଷର ମଥାନରେ । ଛାତିମ ଗଛ ମୂଳରେ ଜଣେ ଗାଈ ଦୁହୁଁଛି,–ମୃଦୁମଧୁର କଳକଳ ଧ୍ୱନି ଭାସିଆସୁଛି । ଗୋରୁର ପହ୍ନା ଯେତେବେଳେ ଉଚ୍ଛୁଳିଉଠେ ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଦୁହିଁଲେ ସେ ଆନନ୍ଦପାଏ । ନିଖିଳ ପ୍ରଜ୍ଞାନମୟ ପୁରୁଷ ଯିଏ, ସେ ମଧ୍ୟ ଦୁନିଆକୁ ସେହିପରି ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନର ଭଣ୍ଡାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଦେଇ ପାରିଲେ ସୁଖୀ । ଜିଜ୍ଞାସୁ, ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତର ଆଗ୍ରହ, ଏଇ ଉଦ୍‌ଗିରଣକୁ ତରଙ୍ଗାୟିତ କରିତୋଳେ, ସେଇଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର କଥା ଲହରି ପରି ଲହରି ତୋଳି ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ଲାବନ ପରି ଭାଙ୍ଗିପଡ଼େ, ଯେ ଶୁଣେ ସେ ମଜେ, ସେ ଆସେ ସେ ମାତେ,–ଅବଶ୍ୟ ଯଦି ତା'ର ସାମାନ୍ୟ ଉନ୍ମୁଖତା ଥାଏ । ସେଇ ଅପରୂପ ଅମୃତ ପ୍ଲାବନର, ଗୋମୁଖୀ ଉତ୍ସର ମୁଖାମୁଖୀ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ, ପ୍ରବଳ ଝରଣାଧାରା ପରି ନିର୍ଗତ ହେଉଛି ସୁଧା ଲହରି—ତେଣୁ ଅନ୍ତର ବାହାର ମଗ୍ନ-ମସଗୁଲ ସମସ୍ତଙ୍କର ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—ଇଷ୍ଟକାମ ପାଇଁ ବଞ୍ଚିରହିବାକୁ ହେବ, ଏହା ଖୁବ୍ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ, କିନ୍ତୁ କେଉଁଠି ମରଣ ଯଦି ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠା ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ସହାୟକ ଏବଂ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ, ଆଉ ସେତେବେଳେ ଯଦି କେହି 'ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେବହିଁ ହେବ' ଏଇ ଦୁଆ ଧରି ପ୍ରାଣଦାନ ନକରେ, ତାହା କ'ଣ କାପୁରୁଷତା ନୁହେଁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମରଣଟା ଯଦି ଜୀବନ-ବର୍ଦ୍ଧନ ବା ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ—ସେତେବେଳେ ଭିନ୍ନ କଥା । ତେଣୁ ଗୀତାରେ ଅଛି, 'ହତୋ ବା ପ୍ରାପ୍‌ସ୍ୟସି ସ୍ୱର୍ଗଂ, ଜିତ୍ୱା ବା ଭୋକ୍ଷସେ ମହୀମ୍' । ନଚେତ୍, ଅଯଥା ଜୀବନ ଦେବା ତ କୌଣସି ଲାଭନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଇଷ୍ଟକାମ କରିବାକୁ ହେବ ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇ । ଝୁଙ୍କ ନେଇ । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ନିଜର ଦେହ ରକ୍ଷା କରିବା ଦିଗରେ ପ୍ରବଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିଲେ ସେତେବେଳେ ଆଉ କୌଣସି କାମ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତା' ବୋଲି ଏମିତି ବିପଦକୁ ଡାକି ଆଣିବେ ତା' କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ ।

ବେପରୁଆ ଇଷ୍ଟୀଚଳନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେହିଁ ଥାଏ ପୁଣି ଏକ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ସୁସଙ୍ଗତ ଗତି । ଏଇପରି ଚଳନ ଯାହାର ତା'ର ବୁଦ୍ଧି ସବୁବେଳେ ଖଟାଏ କିପରି ଇଷ୍ଟକାମ ହାସଲ କରିବ, ଆଉ ଏଇ ପଥରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଯାହା ତାକୁ କୌଶଳପୂର୍ବକ ଏଡ଼ାଇ ବା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରି ଚାଲିପାରେ ସେ ।

(ଟିକିଏ କର ମୋଡ଼ି ବସି ମଧୁରହସ ହସି ଡାହାଣ ହାତଟି ହଲାଇ)—ହନୁମାନ ପରି ଏପରି ଧୁରନ୍ଧର ଆଉ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ହନୁମାନ ତ ଯାଇଛି ଲଙ୍କାକୁ । ତାକୁ ତ ବାନ୍ଧି ପକାଇଛନ୍ତି । କିଏ ଚଟକଣା, କିଏ ଘୁସି ମାରୁଛନ୍ତି ସେ ଚୁପ୍ କରି ପଡ଼ିରହିଛି । ମାଡ଼ ଖାଉଛି । ସେଥିପାଇଁ ତିଳେ ହେଲେ ଦୁଃଖ ନାହିଁ, ଦୁଃଖ ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ, ମୁଁ ତ ବନ୍ଧା ପଡ଼ିଗଲି, ମା ଜାନକୀଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ହେବ କିପରି ? ଏଇ କଥା ଭାବେ, ଏବଂ ଫନ୍ଦିଫିକର ଖୋଜୁଥାଏ–କ'ଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ? ଶେଷରେ ଗୋଟାଏ ବୁଦ୍ଧି ବାହାର କଲା । କହିଲା—ମୁଁ ତ ଗଲି, ମୋତେ ତ ମାରି ପକାଇବାକୁ ଚାହଁ ତୁମେମାନେ ଏବଂ ମୋର ମରିବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ । ମୋତେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ମାରିପକାଇବାର ବୁଦ୍ଧି ତ ତୁମର ଦେଖୁ ନାହିଁ । ମୋ ଲାଙ୍ଗୁରେ ଭଲରୂପେ କନାଗୁଡ଼ାଇ ଦିଅ, ଯେତେବେଶି କନା ଗୁଡ଼ାଇବ ସେତେ ଭଲ । ସେଇ କନାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦିଅ । ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ିହୋଇ ମରିବାହିଁ ମୋର ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ରାକ୍ଷସଗଣ ସ୍ତୂପପ୍ରମାଣ କନା ଆଣି ଜମା କରିଦେଲେ । ଲାଙ୍ଗୁରେ କନାସବୁ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ କରି ଗୁଡ଼ାଇ ଦେଲେ, ପରେ ତା'ରି କଥାନୁସାରେ ସେଥିରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଲେ । ସେ ସେତେବେଳେ ମଲାଙ୍କ ପରି ପଡ଼ିଥାଏ, ଯେପରି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛି । ନିଆଁ ଯେମିତି ଦାଉଦାଉ ହୋଇ ଜଳି ଉଠିଲା, ସମସ୍ତେ ଦୂରେଇ ଗଲେ, ସେଇ ଫାଙ୍କରେ ସେ ଭୁସ୍‌କରି ଉଠିପଡ଼ିଲା । ଉଠିପଡ଼ି କୁଦା ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଘର ପରେ ଘର ଡେଇଁ ଡେଇଁ ବୁଲିଲା, ଏହିପରିଭାବରେ ସମଗ୍ର ଲଙ୍କାକୁ ଦଗ୍ଧ କରିଦେଲା । ଆଉ ନିର୍ବୋଧ ରାକ୍ଷସଗଣ ହତବମ୍ଭ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଆଉ କରିବାର କିଛି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ କରିବାର କିଛି ନଥିଲା । ବସି ବସି ଅବସୋସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ହନୁମାନ ଲଙ୍କା ଦଗ୍ଧ କରି ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ି, ଲାଙ୍ଗୁର ନିଆଁ ଲିଭାଇ ମା' ଜାନକୀଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇଁ ହାଜର ହେଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ମହାଖୁସି, ମା'ଙ୍କ ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଆନନ୍ଦରେ ଲାଞ୍ଜ ହଲାଉଛି । ମା' କହିଲେ ତୁମ ମୁହଁରେ କ'ଣ ହେଲା ? ତା'ର ଯେ ମୁହଁ ପୋଡ଼ିଯାଇଛି ସେ ଆଡ଼େ ତା'ର ନଜର ହିଁ ନାହିଁ । ବିନୀତଭାବରେ କହିଲା—ସେ କିଛି ନୁହଁ । ଏହିପରି ହୁଏ । ଇଷ୍ଟପ୍ରତି ଭଲପାଇବା ଯାହାର ଥାଏ, ସେ ଇଷ୍ଟକାମ କରିବାକୁ ଯାଇଁ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ, ବିପଦକୁ କିପରି ସଂପଦରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ସେ ଜାଣେ । ସେ ସହଜରେ ଫସି ଯାଏ ନାହିଁ । ପୁଣି ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟସାଧନ ପଥରେ ଯେତେ ବିପଦ-ଆପଦ କଷ୍ଟ ଥାଉନା କାହିଁକି ତାହା ତାକୁ ଦବାଇ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । କଷ୍ଟ ପ୍ରତି ତା'ର ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ମଧ୍ୟ ନଥାଏ ବା ଏଇ କଥା କହି କାହାଠାରୁ ବାହାଦୁରି ପାଇବାର ଖୁବ୍ ବଡ଼ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ମଧ୍ୟ ତା'ର ନଥାଏ । ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଖୁସିରେହିଁ ତା'ର ଖୁସି, ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାର କର୍ମରେ ମାତାଲ ହୋଇ ସେଇ ନିଶାରେ ତା'ର ଦେହ-ମନ-ପ୍ରାଣ ତତ୍ପର

ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ହନୁମାନ ଲଙ୍କା ଦଗ୍ଧ କଲା, ପୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯୁଦ୍ଧରେ କେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । କିନ୍ତୁ ଅହିଂସା ତ ପରମ ଧର୍ମ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ, ହିଂସା ତ ପରମ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ହିଂସାକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଅକ୍ଷତ ରଖିଲେ ତ ଅହିଂସାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ ନାହିଁ । ଅହିଂସାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ହିଂସାକୁ ସିଧାସଳଖଭାବରେ ହିଂସା କରିବାକୁ ହେବ, ସୁସ୍ଥତା ଆଣିବାକୁ ହେଲେ ଅସୁସ୍ଥତାକୁ ବଧ କରିବାକୁ ହେବ, ସକ୍ରିୟତା ଜଗାଇବାକୁ ହେଲେ ନିଷ୍କ୍ରିୟତାକୁ ମାରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ତ ଏହିପରିଭାବରେ ବୁଝେ । ତେବେ ଏହା କରିବାକୁ ହେବ ମଙ୍ଗଳ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ । ତେଣୁ ପାପୀକୁ ଘୃଣା ବା ହିଂସା ନକରି, ପାପକୁ ଘୃଣା ବା ହିଂସା କରି, ପାପୀକୁ ପାପମୁକ୍ତ କରି ତୋଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ କହୁଥିଲି, ହିଂସାକର ହିଂସା ପ୍ରତି, ଯଦି ଆମେ ଅହିଂସ ହେଉ, ତେବେ ତାହାହିଁ ହେବ ଅହିଂସା-ବିରୋଧୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ହିଂସାପୋଷଣୀ ଆଚରଣ ।

ସୁଶୀଳ ଭାଇ—ତାହେଲେ Resist no evil (ଅସତ୍‌କୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରନା)–ମାନେ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର– ମୋର ମନେହୁଏ, sentence (ବାକ୍ୟ)-ଟାରେ punctuation (ବିରାମଚିହ୍ନ ପ୍ରକରଣ) ଭୁଲ ଅଛି । ଜେମ୍‌ସ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି–Resist, no evil, ସେଇ କଥାଟାହିଁ ଠିକ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ନିରୋଧ କର, ଅସତ୍‌ର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିବ ନାହିଁ । ଅସତ୍‌କୁ ଯଦି ନିରୋଧ ନକରୁ ତେବେ ଅସ୍ତିତ୍ୱଧର୍ମୀ ଆମେ ଅନସ୍ତିତ୍ୱ ଗର୍ଭରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯିବୁ । ମାନବ-ସତ୍ତାର ଉଦ୍ଧାତା ଯେଉଁ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ସେ ଏପରି କହିଥିବାର ମୋର ମନେ ହୁଏନାହିଁ । ଆଉ ତାଙ୍କର ନିଜ ଜୀବନର ଆଚରଣ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ତାହା ବୁଝାଯାଏ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ତ ସେ ତୀବ୍ର ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି । ସେଇ ଯେ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇଁ ଦେଖିଲେ, ମନ୍ଦିର ଅଗଣାରେ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଦୋକାନ-ବଜାର ମେଳା ବସାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ସେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଦା କରି ଦେଇଥିଲେ । ଏହା କ'ଣ resist (ନିରୋଧ) ନକରିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ? ତେବେ ମହାପୁରୁଷଗଣଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏକ ବିଶେଷ ଘଟଣା ଦେଖାଯାଏ ଯେ ସେମାନେ କୀଟପତଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ କିନ୍ତୁ ନିଜ କଥା ସେମାନେ ଆଦୌ ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ଭାବରେ ଭାବିବାକୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ସେମାନେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତାକରି, ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିହିଁ ସେମାନେ ଆନନ୍ଦ ପା'ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନିରାପତ୍ତା ଓ ସୁଖ-ସ୍ୱସ୍ତି ବିଧାନର ଦାୟିତ୍ୱ ତେଣୁ ସେଇମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ (ମହାପୁରୁଷଗଣଙ୍କୁ)ଭଲପା'ନ୍ତି । ସେମାନେ ଯଦି ସେମାନଙ୍କୁ (ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ) ଘେରି ନ ରହନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର (ମହାପୁରୁଷଙ୍କର) ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଯେକୌଣସି ସମୟରେ ବିପନ୍ନ ହୋଇପାରେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାର ଅମୋଘ ବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୱରୂପ ସେମାନେ, କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ନିଷ୍କ୍ରିୟ । ସେମାନେ ଭଲପାଇବାର କାଙ୍ଗାଳ,

ଭଲପାଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେହି କିଛି କରୁଥିବାର ଦେଖିଲେ ସେମାନେ ମହାଖୁସି । ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏତେ ଉଦାସୀନ ସେମାନେ ଯେ କୌଣସି ଜିନିଷ ନିଜ ପକ୍ଷେ କ୍ଷତିକାରକ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ହୁଏତ ଅବାଧରେ କହିବେ-ହଁ ! ଏହା ହେବାକୁ ଦିଅ, ବାଧା ଦିଅ ନାହିଁ, କାରଣ ତାହାହିଁ କରିବାକୁ ଦେଲେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କର ବିଶେଷ ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ ବା ବିଶେଷ ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ସୁବିଧା ହେବ । ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ତ ସର୍ବଦା-"Thy necessity is greater than mine." (ତୁମର ପ୍ରୟୋଜନ ଆମଠାରୁ ବଡ଼) ଆଉ କ'ଣ ଚାହେଁ ? ତୁମର ପ୍ରୟୋଜନ ପୂରଣ ହେଲେହିଁ ହେଲା ତାହା ଯଦି ମୋ ଜୀବନ ବିନିମୟରେ ମଧ୍ୟ ହେବ ତାହେଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ? ମଣିଷ ପାଇଁ କେବଳ ନୁହେଁ, ସାମାନ୍ୟତମ ପ୍ରାଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏଇ ଚରମ ତ୍ୟାଗ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ—ଏପରି ବେହିସାବୀ, ବେପରୁଆ, ଆତ୍ମଭୋଳା ସେମାନେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସେଇ 'ହେବାକୁ ଦିଅ, ବାଧା ଦିଅ ନାହିଁ ଉକ୍ତିକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଆମେ ଯଦି ହାତ ଛାକି ବସିଯାଉ, ସେମାନଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରକ୍ଷା ପାଇଁ ଯତ୍ନବାନ୍ ନହେଉ ତେବେ ତାହାହିଁ ହେବ ଗୁରୁ-ଆନୁଗତ୍ୟ ନାମରେ ପରମ ଭଣ୍ଡାମି । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କର ଆଦେଶ ଅମାନ୍ୟ କରି ମଧ୍ୟ ଯଦି ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଉ—ତାହାହିଁ ହେବ ଗୁରୁଭକ୍ତିର ପରାକାଷ୍ଠା । ସେମାନେ କ୍ରୋଧ ଦେଖାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖୁସି ହୋଇଥାନ୍ତି ସେଥିରେ । ତେଣୁ ବାଇବେଲରେ 'Resist no evil' (ଅସତ୍‌କୁ ନିରୋଧ କରନା)-ଏକଥା ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ ଉତ୍ପାତ ହୋଇଥିଲା, ସେଇ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଛନ୍ତି କି ନା ତା' ମଧ୍ୟ ମୋର ବେଳେବେଳେ ସନ୍ଦେହ ହୁଏ । ତାଙ୍କ ନିଜ ଉପରେ କିଛି ଅନ୍ୟାୟ ହେଲେ, ସେଇ ଅନ୍ୟାୟ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏକଥା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା କିଛି ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ । ଆଗପଛ ବାଦ୍‌ଦେଇ ତାକୁହିଁ ହୁଏତ ଅନ୍ୟଭାବରେ ଚଳାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।

ତା'ଛଡ଼ା ସବୁ evil (ଅନ୍ୟାୟ)କୁ ସବୁବେଳେ ସିଧାସଳଖ resist (ପ୍ରତିରୋଧ) କରାଯାଏ ନାହିଁ, ଅସତ୍‌ର ଶକ୍ତି ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରବଳ, ବିପୁଳ ଓ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ, ସୁକୌଶଳରେ ଶକ୍ତି ସଂହତ ନ କରି ଯଦି ସେଠାରେ ନିର୍ବୋଧଙ୍କ ପରି ବିନା ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ହଠାତ୍ ଆଘାତ ଦେବାକୁ ଯାଅ, ତେବେ ତୁମେ ତ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଯିବହିଁ ତା' ଛଡ଼ା ତୁମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସଫଳ ହେବ ନାହିଁ ।

ଅବାଞ୍ଛିତ ପ୍ରତିକୂଳ କିଛି ଘଟିଲେ ଲୋକେ ତାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ evil (ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ) ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେଠାରେ ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ହାତଗୋଡ଼ କଚାଡ଼ିଲେ ତ ଲାଭ ନାହିଁ । ଯାହା ଘଟିଯାଇଛି ତାକୁ ଶୁଭରେ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବା ଦରକାର ଏବଂ ଯେଉଁ କାରଣରେ ତା'ର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଛି, ତା'ର ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ସଚେଷ୍ଟ ହେବାକୁ ହେବ, ଯେପରିକି ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆଉ ଏପରି ନ ଘଟେ । ଅବସ୍ଥାଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ଦିଗଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପାଗ ବାନ୍ଧୁ-ବାନ୍ଧୁ ହେବ ନାହିଁ । ଆସ୍ଫାଳନ ମଧ୍ୟ କାମ ଦେବ ନାହିଁ । ସ୍ଥିର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ତାହାକୁ ଆୟତ୍ତ କରି କଲ୍ୟାଣପ୍ରସୂ କରିତୋଳିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ କହିଛି, Manage the evil for good (ଖରାପ

ଅବସ୍ଥାକୁ ଶୁଭପ୍ରସୂ କରି ପରିଚାଳିତ କର) । ମୋର ଏଇ କଥା ଶୁଣି,–ଠାକୁର ଅସତକୁ ନିରୋଧ କରିବାକୁ କହି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଯଦି କେହି ମୋ କାନ୍ଧ ଉପରେ ଚପାଇ ଦିଏ, ତାହେଲେ କ'ଣ ତାହା ଠିକ୍ ହେବ ? ତେଣୁ ପ୍ରଥମେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ହେବ,–ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ କେତେବେଳେ, କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ, କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, କେଉଁ କଥା କହିଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବତାରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟହୋଇ ତଥାକଥିତ ଦାର୍ଶନିକତା ହିସାବରେ, ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ କିଛିହିଁ କରି ନାହାନ୍ତି, ସେପରିଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିଯିବା ।

ଦଳେ ନାମକାବାସ୍ତେ ଭକ୍ତ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପାଖରେ କର୍ମହୀନତାର କଥା ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ତା'ରି ସମର୍ଥନରେ କୌଣସି କଥା ଶୁଣିଲେ ସେମାନେ ତାକୁ ଫେରାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଆମର କାଳୀଷଷ୍ଠୀ କହେ (ହସି ହସି)—

''ଶୁଧୁଇ ମୁଖେର ହାଇ
ତୋମାର ଜନ୍ୟ ପରାଣ କାନ୍ଦେ
ଦେବାର କିଛୁଇ ନାଇଁ ।''

ଏଇପ୍ରକାର ଭକ୍ତ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେହିଁ Resist no evil–ଅସତ୍‌କୁ ନିରୋଧ କରନା–ଏଇ ଅର୍ଥ ଭଲଲାଗେ । ଭାବେ—ଏତେ ଚେଷ୍ଟାକରି ଲାଭ କ'ଣ ?

ସରୋଜିନୀମା କହିଲେ—ଏଥର ଉଠିବେ ନାହିଁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ହସ ହସ ମୁହଁରେ)— ତୁ ଗୋଟାଏ ବେରସିକ । ନିଶା ଲଗାଇ, ଆଖଡ଼ା ନ ଭାଙ୍ଗି ଉଠିଗଲେଇ ହୋଇଗଲା ? ତୁ ବରଂ ତମାଖୁ ଖୁଆ ।

ସରୋଜିନୀମା ତମାଖୁ ସଜାଇବାକୁ ଗଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ)ଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ହସି ହସି କହିଲେ-ଦେଖନ୍ତୁ, ସେ ମୋତେ ଉଠିବାପାଇଁ ତାଗଦା କରୁଛି, ତାହା କିନ୍ତୁ ତା'ର ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥରେ । ହଗାଇ, ମୂତାଇ ଥୋଇ ଦେଇ ଚଞ୍ଚଳ ଘରକୁ ଯିବ । କିନ୍ତୁ ବାହାରେ ହୁଏତ କହିବ ସମୟାନୁସାରେ ପାଇଖାନା ନ କଲେ ଠାକୁରଙ୍କର ଦେହ ଖରାପ ହେବ ତେଣୁ କହୁଛି ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତି-ମଧୁର କଟାକ୍ଷ ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସୁଛନ୍ତି । ସରୋଜିନୀମା ମଧ୍ୟ ହୁକା ଫୁଙ୍କୁ-ଫୁଙ୍କୁ ମୁରୁକି-ମୁରୁକି ହସୁଛନ୍ତି । ଆକଟ କରିବା ସ୍ୱରରେ ସରୋଜିନୀମା କହିଲେ—ସବୁବେଳେ କ'ଣ ସେଇପରି, ଆଜି ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ଟିକେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରିହିଁ କହିଥାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ମୁଣ୍ଡ ଝୁଙ୍କାଇ)—ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛୁ ତା' କହ ।

ସରୋଜିନୀ ମା' ହାରମାନି କହିଲେ—ଆଚ୍ଛା ସେୟା, ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ତମାଖୁଟା ଖାଇ ଦୟାକରି ଉଠନ୍ତୁ ।

ତପୋବନର କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ମଝିରେ ମଝିରେ କ୍ଷିତୀଶ ଭାଇ (ସାନ୍ୟାଲ) ଓ ବିମଳ ଭାଇ ମଧ୍ୟରେ ବଚସା ହୁଏ—ସେଇ କଥା ଉଠିଲା । ବିମଳ ଭାଇ ଓ କ୍ଷିତୀଶ ଭାଇ ଉଭୟହିଁ ଉପସ୍ଥିତ । କଥାଟା ଅବତାରଣା କରାହେଲା, ବେଶ୍ ଟିକିଏ କ୍ଷୁବ୍‌ଧ ମନରେ

ଅଭିଯୋଗର ସ୍ୱରରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ହସଖେଳାଇ ବିକ୍ଷୋଭର ବାତାବରଣକୁ ଲଘୁ କରିଦେଇ ଉଭୟଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ, ମନୋଜ୍ଞ ଭଙ୍ଗୀରେ ବେକ ହଲାଇ ହଲାଇ, କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ— ଦେଖନ୍ତୁ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ ପରି, ପ୍ରଣୟ ମନ୍ଥନରେ ମଧ୍ୟ ଅମୃତ ଓ ବିଷ ଉଭୟ ବାହାରେ । ବିଷଟାକୁ ହଜମ କରି ନ ପାରିଲେ ଅମୃତ ଉପଭୋଗ କରାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ । କଥାରେ ଅଛି 'ଏକ ଘରେ ଘର କରତେ ଗେଲେ, ଝଗଡ଼ା କି ହୟ ନା, ଦୁଟୋ କଥା ଓ କି ତୋମାର ପ୍ରାଣେ ସୟ ନା ?'-ତେଣୁ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଯେଉଁଠି ଅଛି, ସେଠାରେ ମନାଇ ନେବା ଦରକାର । ଝଗଡ଼ାଝାଟି କରି ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ କରି ରହିଲେ-ନ ମିଶିଲେ gulf of difference (ବିଚ୍ଛେଦର ବ୍ୟବଧାନ) କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଜଣେ ଯଦି ହସି କଥା କହେ, ସହଜରେହିଁ ମନାନ୍ତର ଦୂର ହୋଇଯାଏ, ନଚେତ୍ ଛୋଟଛୋଟ ଘଟଣାରେ ହୁଏତ ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତର ବିଭେଦ ଲାଗିରହେ । ଅବଶ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଏଠାର କଥା ଭିନ୍ନ । ଆପଣଙ୍କର ଉଭୟଙ୍କର ଏକପ୍ରକାର ସ୍ୱାର୍ଥ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥପାଇଁ ତ ଆପଣମାନେ ଝଗଡ଼ା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମର ଉଭୟଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ତପୋବନକୁ କିପରି ଗଢ଼ି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଯେ ଗୌରବ ନ ଅଛି ତା' ନୁହଁ । ବିମଳଭାଇ ଭାବେ, 'ମୁଁ ତପୋବନର ଜଣେ ପୁରୁଣା ଶିକ୍ଷକ, ଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରୁ ଶୁଣିଛି, ବାସ୍ତବଭାବରେ ମିଳାଇ କାମ କରିଛି, ମୁଁ ଜାଣେ ନା ?' କ୍ଷିତୀଶଭାଇ ଭାବେ-'ମୋର ମୁଣ୍ଡବାଳ ପାଚିଗଲାଣି, ମୁଁ କ'ଣ ଜାଣେ ନାହିଁ କେଉଁଟା କିପରିଭାବରେ କରିବାକୁ ହେବ ? ଆଉ ବିମଳଭାଇ ଠାକୁରଙ୍କ ଦ୍ୱାହି ଦେଉଛନ୍ତି, ମୁଁ କ'ଣ ଠାକୁରଙ୍କ କଥା ଜାଣେ ନାହିଁ ?' ଅହଂରେ ଅହଂ ଲାଗିଯାଇଛି । ତାହା କିଛି ନୁହଁ । ଆପଣଙ୍କର ଉଭୟଙ୍କର ଯଦି ମୋ କାମ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ ଆଗ୍ରହ ଓ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ, ତାହେଲେ ଦେଖିବେ, ବାଡ଼ିଆବାଡ଼ି ହେଉହେଉ କେତେବେଳେ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ମିଶି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ବିମଳଭାଇ ଘରେ ଖାଇ କ୍ଷିତୀଶ ଭାଇଙ୍କ ଘରେ ଯାଇ ହାତ ଧୋଇବେ, କ୍ଷିତୀଶଭାଇ ଦାନ୍ତ ଘଷୁ ଘଷୁ ଯାଇଁ ମୁହଁ ଧୋଇବେ ବିମଳଭାଇ ଘରେ । ମୋଟକଥା ଆଦର୍ଶ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେଉଁଠାରେ ଏକ, ସେଠାରେ ମତାନ୍ତର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମନାନ୍ତର ହୁଏ ନାହିଁ, ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସାମୟିକ ଓ ଉପରଠାଉରିଆ, ତାହା ପୁଣି ମିଳନାଗ୍ରହକୁ ନିବିଡ଼ କରିପକାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଇଥର ଉଠି ନିଭୃତ-ନିବାସରେ ପାଇଖାନା ଗଲେ ।

ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟାଦି ସମାପନାନ୍ତେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମାତୃମନ୍ଦିରର ବାରଣ୍ଡାରେ ଆସି ବସିଲେ । ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଗୋଟିଏ ଔଷଧ ଦେଇଗଲେ । ଔଷଧଟା ଖାଇଲେ । ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ଅନେକେ ଆସି ପ୍ରଣାମ କରିଗଲେ । ସସ୍ମିତା (ଚାରିବର୍ଷର ଝିଅ) ସଜାସଜି ହୋଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ଆସିଛି ସୁଷମା-ମା'ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମହାଖୁସି । କହୁଛନ୍ତି-ବା ! ବା ! କି ସୁନ୍ଦର ! କି ସୁନ୍ଦର !

ସସ୍ମିତାର ମୁଖମଣ୍ଡଳଟି ଆନନ୍ଦରେ ଉଦ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଉଠିଲା ।

ଫିଲାନ୍‌ଥ୍ରପି ଅଫିସ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ କେତେକ ବିଷୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ବଙ୍କିମ ଭାଇ (ରାୟ), ଶରତ ଭାଇ (ସେନ୍), ଭବାନୀ ଭାଇ (ସାହା) ଆସି ବୁଝିଗଲେ ।

ଅବିନାଶ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ଆସିଲେ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କିଛି ସମୟ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଲା, କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକ ଆମର complex (ବୃତ୍ତି) କୁହିଁ represent (ସୂଚିତ) କରେ । ବିଶେଷ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ କୌଣସି complex (ବୃତ୍ତି)ର କବଳରେ ପଡ଼ି, କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବ, ତା'ର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି, ଚିନ୍ତା ଓ କର୍ମ, ସେତେବେଳେ କିପରି ରୂପ ନେବ, ତାହା predict (ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଥାଏ) କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ଯଦି ସର୍ବତୋଭାବରେ ଇଷ୍ଟକେନ୍ଦ୍ରିକ ହୁଏ, ତାହେଲେ କିନ୍ତୁ ସେ ଆଉ ପ୍ରବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ବରଂ ସବୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ସେ ପରିଚାଳନା କରେ ଇଷ୍ଟାର୍ଥ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଉପଯୋଗୀ କରି । ଏହିପରିଭାବରେ ମଣିଷର ଗ୍ରହଦୋଷ ଖଣ୍ଡନ ହୁଏ । ଏହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ପଥ ନାହିଁ । ତେଣୁ କୁହାଯାଏ 'କିଂ କୁର୍ବନ୍ତି ଗ୍ରହାଃ ସର୍ବେ ଯସ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରେ ବୃହସ୍ପତିଃ' । ବୃହସ୍ପତି ମାନେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ । ଜୀବନର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳରେ ତାଙ୍କୁ ବସାଇବା ଉଚିତ୍, ତାଙ୍କରି ଭଜନରେ (ସେବାରେ) ତାଙ୍କୁହିଁ ନିଜର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା କରିତୋଳିବା ଦରକାର, ନହେଲେ କେବଳ ଦୀକ୍ଷା ନେଲେହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ତେବେ ଦୀକ୍ଷାନେଇ ଯେଉଁମାନେ ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତି ଠିକ୍‌ରୂପେ କରନ୍ତି, ସେଇମାନେ କିନ୍ତୁ ଅନେକାଂଶରେ ରକ୍ଷା ପାଇଯା'ନ୍ତି । ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଇଷ୍ଟକୁ ଯେଉଁମାନେ ମୁଖ୍ୟ କରି ଚାଲନ୍ତି ତାଙ୍କର ଆଉ କଥାହିଁ ନାହିଁ । ଖରାପ କିଛି ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ତାକୁ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାମୂଳକ କରି ଭଲଆଡ଼କୁ ବାଗେଇ ଦିଅନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପରେ ପରେ କେତୋଟି 'ଛଡ଼ା' (ନୀତିଶିକ୍ଷାମୂଳକ ବାଣୀ) କହିଲେ । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଟିପିନେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବଙ୍କିମ ଭାଇ (ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ), ହରି ଭାଇ (ଗୋସ୍ୱାମୀ) ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ—ଶୁଣ ତ ଦେଖି ଠିକ୍ ଠିକ୍ ହୋଇଛି ନା ନାହିଁ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଢ଼ିଲେ—ସେମାନେ ଶୁଣି ଏକସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ଅତି ଚମତ୍କାର ହୋଇଛି । ଏତେ କଠିନ ଜିନିଷକୁ, ଏତେ ସହଜ ଓ ସୁନ୍ଦର କରି, ଏତେ ଅଳ୍ପ କଥାରେ, ଏପରିଭାବରେ ଦିଆଯାଏ, ତାହା ନଦେଖିଲେ ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର— ପରମପିତା ଦେଲେହିଁ ହୁଏ, ମୁଁ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ, ବା ଚେଷ୍ଟାକରି କିଛି କହିପାରେ ନାହିଁ । ଲୋକେ ଯେ କହନ୍ତି 'ତୁମେ ଯନ୍ତ୍ରୀ ମୁଁ ଯନ୍ତ୍ର' ତାହା ମୋ'ପରି ବୋଧହୁଏ କେହି ବୁଝି ନାହାନ୍ତି । ତୁମର ସବୁ ବିଦ୍ୟା ଅଛି, ବୁଦ୍ଧି ଅଛି, ମୁଁ ତ ଗଜମୂର୍ଖ, ମୋର ନାହିଁ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ତାଙ୍କରି ହାତ ଧରିଥାଏ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଯୋଗାଇ ଦିଅନ୍ତି, ସେଇପରି କହେ, ସେଇପରି ଚଳେ । ଏହାଛଡ଼ା ମୋର ଉପାୟ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା । କେହି କିଛି କଥା କହିଲେ ନାହିଁ ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଠି ପୂଜନୀୟ ଖେପୁ ଭାଇଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କାଳୀଦାସୀମା, ଲୀଳାମା, ମିଳନର ମା' ପ୍ରଭୃତି ଗଲେ ଢାଳ, ଗାମୁଛା, ସୁପାରି ଡବା, ତମାଖୁ, ପାଣି, ଦାନ୍ତଖୁଣ୍ଟା ଇତ୍ୟାଦି ନେଇ ।

ଖେପୁ ଭାଇଙ୍କ ଘରେ ରାଜମିସ୍ତ୍ରି କାମ କରୁଛି, ବୁଲି ବୁଲି ସେଇ କାମ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଚୌକି ଦିଆହେଲା, ପ୍ରଥମେ ସେଥିରେ ବସିଲେ ନାହିଁ । ଡ୍ରେନ୍‌ର ଗୋଟାଏ ଅଂଶ ଦେଖି କହିଲେ—'ଓ ନବାବ' ! ଏ ଜାଗାଟା ଆଉ ଟିକିଏ ଢାଲୁ ନ କରିଦେଲେ ତ ପାଣି ଜମିବ, ମଶା-ମାଛି ହେବେ, ଏଇ ଜାଗାଟା ଠିକ୍ କରିଦିଅ ।

ନବାବ (ବିନୀତଭାବରେ)—ଜୀ ! ଠିକ୍ କହିଛନ୍ତି ଠାକୁର ! ମୋର ପୂର୍ବରୁ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ି ନାହିଁ । ଠାକୁର ! ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ ମୁଁ ତାଜ୍ଜୁବ୍ ହୋଇଯାଏ, ଆମେ ତ ଏଇ ବୃତ୍ତି କରି ଖାଉ, ବରାବର ଦେଖୁଛି ଆମର କାହାରି ଚକ୍ଷୁରେ ଯେଉଁ ଖୁଣ ଧରାପଡ଼େ ନାହିଁ, ତାହା କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଏଡ଼ାଏ ନା ତ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉତ୍ସାହ ଦେଇ କହିଲେ—ତୁ ମଧ୍ୟ ମୋ'ଠାରୁ କମ୍ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ୍ ନୁହଁ । ତୋପରି ମିସ୍ତ୍ରୀ ବିଶେଷତଃ ଗାଁରେ କମ୍ ଅଛନ୍ତି ।

ନବାବ କହିଲା—ସେ ଆଲ୍ଲାର ଦୟା, ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ।

ତୋତା ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଲାଗି ଛିଡ଼ାହୋଇଛି । ବଡ଼ବାପାଙ୍କୁ ଘର ଭିତରେ ଦେଖି ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦିତ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କଅଁଳେଇ କହିଲେ—କୁତବୁ ! କୁତବୁ ! ଚୁଚୁନ, ଚୁଚୁନ ! ତୋତା କି ଖୁସି !

ପୌଷ ୩, ଗୁରୁବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୧୮/୧୨/୪୧)

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସକାଳୁ ତାମ୍ବୁରେ ବସିଛନ୍ତି । ଆଜି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆସିବାରେ ଟିକିଏ ବିଳମ୍ବ ହୋଇଛି । ତେବେ ଶୀତଦିନ ବୋଲି ଆଶ୍ରମ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଏବେ ବି ସେପରି ଲୋକ ସମାବେଶ ହୋଇ ନାହିଁ । କେତୋଟି ଗୋରୁ, କୁକୁର ଓ ଛେଳି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ଏପାଖ-ସେପାଖ ଘୂରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ପାରାଗୁଡ଼ିକ ମାତୃମନ୍ଦିରର ଶିଖରରେ ଘୁମୁରୁଛନ୍ତି । ସୋନାଲ ଗଛର ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପବନରେ ଈଷତ୍ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଉଛନ୍ତି । ପୂର୍ବପାଖ ବାଉଁଶବଣରେ କିଛି ଗ୍ରାମ୍ୟ ପକ୍ଷୀ କିଚିର୍-ମିଚିର୍ କରୁଛନ୍ତି । ନଦୀଚଡ଼ାରେ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ଶୌଚାଦି ପାଇଁ ଯାଇଛନ୍ତି । କେହି କେହି ଘରେ ବସି ବିନତିପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସେଇ ଭକ୍ତିବିଗଳିତ ବିନତିର ସ୍ୱରଲହରି ଭାସି ଆସୁଛି ଶୀତଳ ପ୍ରଭାତ ସମୀରଣର ତାଳେ ତାଳେ । ଏପାଖରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ରଶାନ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ବସିଛନ୍ତି ପଦ୍ମାପାରର ଛୋଟ ଟିଣର ତାମ୍ବୁରେ, ଦେଖି ମନେ ହେଉଛି ଯେପରି ବସିଛନ୍ତି ଭକ୍ତଗଣଙ୍କ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ! 'ତୁମେ ସବୁ ଖୋଜ ବୋଲି ମୁଁ ଖୋଜେ, ମୁଁ ଖୋଜେ ବୋଲି ତୁମେ ସବୁ ଖୋଜ ।'

କ୍ଷିତୀଶ ସାନ୍ୟାଲ ଓ ତପୋବନର ଶିକ୍ଷକବୃନ୍ଦ ଆସିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରଣାମକରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଖଟ ସାମନାରେ ତଳେ ବସିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଖୁବ ଖୁସି । ହସଖୁସିରେ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ହଠାତ୍ କହିଲେ—ଆଚ୍ଛା କ୍ଷିତୀଶ ଭାଇ ! ଏଇ ଶୀତ ରାତିରେ ଆଉଶ ଚାଉଳ ଓ ବିରିଡାଲିର ଖେଚୁଡ଼ି ଆପଣଙ୍କୁ କିପରି ଲାଗେ ?

କ୍ଷିତୀଶ ଭାଇ—ବେଶ୍ ଲାଗେ । ...ଆପଣଙ୍କୁ କିପରି ଲାଗେ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେକଥା ଆଉ କହନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଖାଲି ମନେପଡ଼ିଲା ମାତ୍ରେ ଜିଭ ଓଦା ହୋଇଯାଏ । (ଅସମୟରେ ହେଉଥିବା ଏକଜାତୀୟ ଚାଉଳକୁ ଆଉଶ ଚାଉଳ କହନ୍ତି) ପାଇଲେ ଭଲଭାବରେ ଚଳାଇ ଦିଅନ୍ତି ।

ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କାଳିଦାସୀମା—ଖା'ନ୍ତି ତ ଏତେଟିକିଏ, ତା'ତ ଦେଖିଛି, ଚଢ଼େଇ ଆହାର ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ମୁହଁରେ କହୁଛନ୍ତି ସିନା କିନ୍ତୁ ଖାଇ ତ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ମା'ମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତିହିଁ ଏଇପରି । ପେଟ ଫାଟିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖୁଆଇବେ ପଛକେ କିନ୍ତୁ କହିବେ—କାଇଁ ଖାଇଲେ କ'ଣ ? ମୋର ଖାଇଲା ବେଳେ ବଡ଼ବୋଉ ଠିକ୍ ଏମିତି କହେ । ବଡ଼ବୋଉ (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା) ପାଖରେ ବସି ଯେତେବେଳେ ଖୁଆଏ, ସେତେବେଳେ କିଛି ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ କେତେ ଖାଇଲି, ଖାଇଲାପରେ ଟେର ପାଏ । ତେଣୁ ଖାଇଲାବେଳେ ବଡ଼ବୋଉ ପାଖରେ ନଥିଲେ ମୋର ଖାଇବାହିଁ ହୁଏ ନାହିଁ । ବଡ଼ବୋଉ ସହିତ ମୋର ବିବାହ ନହୋଇଥିଲେ ମୁଁ ତ ଯାଇଥିଲି ! ମୋ' ହାତଧରି ତାକୁ ଆଜୀବନ କମ୍ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ହୋଇନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ବରାବର ସମାନଭାବରେ ଖୁସି, ମୋର ଯାତ୍ରାପଥରେ କୌଣସି ବାଧା ତ ଦେଇ ନାହିଁ, ବରଂ ହସହସ ମୁହଁରେ ମୋର ସହାୟରୂପେ ମୋ' ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଛି । ଆଉ ଗୃହିଣୀ ହିସାବରେ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ପକ୍କା, ବଡ଼ବୋଉ ଯେପରି ସୁଶୃଙ୍ଖଳଭାବରେ ଅଳ୍ପ ଜିନିଷରେ ସଂସାର ଚଳାଏ, ଏପରି ଆଜିକାଲି ଖୁବ୍ କମ୍ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କର୍ତ୍ତାମା' (ଜନନୀ ମନମୋହିନୀ ଦେବୀ)ଙ୍କର ଗାଳିଗୁଲଜ ତାକୁ ମଣିଷ କରିଦେଇ ଯାଇଛି । କର୍ତ୍ତାମା'ଙ୍କର ଶାସନ ଖୁବ୍ କଡ଼ା ଥିଲା ଏବଂ ଭଲପାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ । ବାପା ମଧ୍ୟ ବଡ଼ବୋଉକୁ ଖୁବ୍ ଭଲପାଉଥିଲେ । ବାପାଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା, ମୋର ଏବଂ ମା'ର କୌଣସି ସାଂସାରିକ ବୁଦ୍ଧି ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧିମତୀ ବୋଲି ବଡ଼ବୋଉ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଆସ୍ଥା ଥିଲା ଖୁବ୍ । ବଡ଼ବୋଉ ସହିତ ସାଂସାରିକ ବିଷୟ-ଆଶୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପରାମର୍ଶ ଇତ୍ୟାଦି କରୁଥିଲେ, ବଡ଼ବୋଉର ସଂରକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧିକୁ ସେ ଖୁବ୍ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ, ପୁଣି କହୁଥିଲେ, 'ତୁମ ପାଖରେ ଯଦି କିଛି ଥାଏ, ତାହା କିନ୍ତୁ ଅନୁକୂଳକୁ ଓ ତୁମର ଶାଶୁଙ୍କୁ କହିବ ନାହିଁ, ଥରେ ଟେର ପାଇଲେ ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ।'—ଏହାକହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ନିଜେହିଁ ହୋ-ହୋ ହସି ଉଠିଲେ, ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ହସୁ ହସୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ଡାହାଣ ପାଖ ଆଖିରୁ ପାଣି ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ଶେଷଆଡ଼କୁ ହସରୁ ଯେପରି ଆନନ୍ଦ ଓ ବେଦନାର ଏକ ମିଶ୍ରସ୍ୱର ଧ୍ୱନିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମନେହେଲା—ପିତାମାତାଙ୍କ

କଥା କହୁକହୁ ତାଙ୍କ ମନଗହନରେ ଏକ ସୁଗଭୀର କୋମଳ ପର୍ଦ୍ଦା ଯେପରି ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇଉଠିଛି ।

ଏହାପରେ ସରୋଜିନୀମା ତମାଖୁ ସଜାଇଦେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତମାଖୁ ଖାଉଛନ୍ତି । ଏପରି ସମୟରେ କିଶୋରୀ ଭାଇ (ଦାସ) ଆସି ପ୍ରଣାମ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ନେହ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—ଓ ଡାକ୍ତର ! କିପରି ବୁଝାବୁଝି କର ?

କିଶୋରୀ ଭାଇ (ହାତଯୋଡ଼ି)—ଦୟାଳ ! ବୁଝିବାକୁ ଚାହେନା କିଛି, ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ତାହା ଯେପରି କଣ୍ଡାଏ କଣ୍ଡାଏ ପାଳନ କରାଯାଇପାରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଆଡ଼ ଆଖିରେ କିଶୋରୀ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ)—ଶଳା ଦୁନିଆଟାହିଁ ପାଗଳ । ତେବେ ଏଇ ପାଗଳାମିଟା ଭଲ । କ'ଣ କହୁଛ ଡାକ୍ତର ? (ବେକ ବଙ୍କାଇ ପଚାରିଲେ) ।

କିଶୋରୀ ଭାଇ—ମୁଁ ଏତେ ସବୁ ବୁଝେନା । ଏତିକି ଜାଣେ ଯେ, ଆପଣ ଯାହା କହନ୍ତି ତାହା ଠିକ୍ !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଖୁସିରେ ହସି ହସି)— ତୁମେ ସମସ୍ତେ ସିଆଣା ହୋଇଯାଇଛ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ବେକୁବ୍ ହୋଇ ରହିଗଲି, ମୋର ଆଉ ଜ୍ଞାନଗ୍ୟାନ ହେଲା ନାହିଁ । ମୁଁ କିଛି ଜାଣେ ବୋଲି ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ, ତେବେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଯେତେବେଳେ ନଛୋଡ଼ବନ୍ଦା ହୋଇ ଧରନ୍ତି, ନାନାପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍‌ଥାପନ କରନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଯାହା ନିଜ ମନକୁ ଆସେ କହିଦିଏ । କ'ଣ କହେ ନିଜେ ମଧ ପତ୍ତା ପାଏ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ତ ଖୁବ୍ ଭଲ ଭଲ ବୋଲି କହନ୍ତି । ମୋତେ ଖୁସି କରିବା ପାଇଁ କହନ୍ତି କି ନାହିଁ ତା' ବି ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଯେତେବେଳେ ଇଂରାଜୀରେ କିଛି କହିବା ପାଇଁ ଦିନରାତି ଲଗାଇଲେ, ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ମୁଁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ରାଜି ହେଲି ନାହିଁ, ପରେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲି କେଷ୍ଟ ଭାଇ ନଛୋଡ଼ବନ୍ଦା, ସେତେବେଳେ ଭାବିଲି—ଏଣୁତେଣୁ ଯାହା ମନକୁ ଆସେ, ଦିନେ-ଦୁଇଦିନ କହେ, ତାହେଲେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ନିଜେହିଁ ବୁଝିବେ ଯେ ମୋଦ୍ୱାରା ସେ କାମ ହେବ ନାହିଁ, ଆଉ ଅନୁରୋଧ କରିବେ ନାହିଁ । ପରେ ଯେତେବେଳେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି, ସେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ଯେ ସେମାନେ ଆଉ ନଛାଡ଼ନ୍ତି । ପରମପିତା ଯାହା ଯୋଗାଉଥିଲେ ମୁଁ ସେସବୁକୁ ଖାଲି ବୁଣିଦେଇ ଯାଉଥିଲି । କ'ଣ କହିଛି, ପରେ ପଚାରିଲେ ଆଉ କହିପାରେ ନାହିଁ । ଏବେ ମଧ କେହି ସେସବୁର ମାନେ ପଚାରିଲେ କହି ପାରେନାହିଁ । ତା'ପରେ ଛଡ଼ା (ନୀତିଶିକ୍ଷାମୂଳକ ବାଣୀ) ଯେ କେଉଁଦିନ ମୁଁ କହି ପାରିବି ତା' ମଧ କେବେହେଲେ ଭାବି ନାହିଁ । କେଷ୍ଟଭାଇଙ୍କର ଆଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟରେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି କହିଛି, କିପରିଭାବରେ ଯେ କ'ଣ କହିଲି, କ'ଣ କଲି, କିଛି ବି ଟେର ପାଏ ନାହିଁ । କେବଳ ଏତିକି ବୁଝେ ପରମପିତାଙ୍କର ମର୍ଜି ହେଲେ ସବୁ ହୋଇଯାଏ ।

ତପୋବନର ନିୟମକାନୁନ, ଆଇନଶୃଙ୍ଖଳା କିପରି ହେବ ସେଇ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କ୍ଷିତୀଶ ଭାଇ ପ୍ରଶ୍ନକଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର— ଆଇନ-କାନୁନ, ଯାହା କରିବେ ତାହା ଯେପରି to fulfil the wishes of the Guru and not to fulfil the advent of complexes (ଗୁରୁଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବାକୁ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଆବିର୍ଭାବକୁ ପୂରଣ କରିବାକୁ ନୁହେଁ) । ଆଇନ-କାନୁନ ପ୍ରୟୋଜନବଶତଃ normally evolve କଲେ (ସହଜଭାବରେ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଉଠିଲେ)- ତାହାହିଁ ଭଲ । ଜୋରକରି କେତେକ ଉପରୁ ଲଦିଦେଲେ, ମଣିଷ ପୀଡ଼ିତ ବୋଧ କରେ, ସେଥିରେ ପ୍ରାଣର ଉଲ୍ଲାସ କମିଯାଏ । ଆଉ ଏହା ଠିକ୍ ଜାଣିବେ, ଆପଣମାନେ ଯଦି true disciple (ଖାଣ୍ଟି ଶିଷ୍ୟ) ହୁଅନ୍ତି, discipline (ନିୟମାନୁବର୍ତ୍ତିତା) ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧରେ spontaneously (ସ୍ୱତଃ) ବିକଶିତ ହେବ ଏବଂ ତାହା ହେବ normal discipline (ସହଜ ନିୟମାନୁବର୍ତ୍ତିତା), formal discipline (ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶୃଙ୍ଖଳା) ଉପରେ ବେଶି ନଜର ଦେଲେ, ଅନେକ ସମୟରେ normal discipline (ସହଜ ନିୟମାନୁବର୍ତ୍ତିତା) କୁ ହରାଇବାକୁ ହୁଏ । Formal discipline (ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ନିୟମାନୁବର୍ତ୍ତିତା) ଯଦି enforce (ଜାରି) କରିବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ ତାହା ଏପରିଭାବରେ କରିବାକୁ ହେବ ଯେପରି ତାହା normal discipline (ସ୍ୱାଭାବିକ ନିୟମାନୁବର୍ତ୍ତିତା)କୁ ଉସ୍କାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ପ୍ରଧାନ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନେ ଯେତେ disciplined (ଶୃଙ୍ଖଳିତ) ହେବେ, ଅନ୍ୟମାନେ ତାକୁ ସେଇପରି imbibe (ନିଜେ ଅନୁସରଣ) କରିବେ । ଆପଣ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ordination (କ୍ରମ ବା ଧାରା) ମଧରେ ଆସିବେ, ଆପଣଙ୍କର ସହକାରୀ ଯେଉଁମାନେ ସେତେ ଆପଣଙ୍କ sub-ordination (ଅଧୀନତା)ର ମଧରେ ଆସିବେ, ଏହା ଭିତର ଦେଇ ଆସିବ co-ordination (ସଙ୍ଗତି) । ନିୟମ-କାନୁନ ଯାହା କରନ୍ତୁ ମୋ'ରି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ କରିବେ । ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଭାବେ, କାହାକୁ ଯଦି ଉପଯୁକ୍ତ କରି ତୋଳି ନପାରେ, ସୁଶୃଙ୍ଖଳ କରି ତୋଳି ନପାରେ, ତା ଭିତରେ ମୋର ତ୍ରୁଟି କେତେ ପରିମାଣରେ ଓ କେଉଁଠି । ତା' ପାଇଁ ମୋର ଯେତେ ପରିମାଣର କରିବା କଥା ମୁଁ ତାହା କରିଛି କି ନା । ଏଇକଥା ଯେତେବେଳେ ଭାବେ, ସେତେବେଳେ ସେ କ'ଣ କରି ନାହିଁ, ତା' ପାଇଁ ମନ ଖରାପ ହୁଏ ନାହିଁ, ମନ ଖରାପ ହୁଏ ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ ହୁଏତ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ କେଉଁଠି ତ୍ରୁଟି ରହିଗଲା ସେଇକଥା ଭାବି । ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମନେହୁଏ, ମୋର ସାଧ୍ୟରେ ଯାହା ସମ୍ଭବ ସେଥିରେ ତ ତ୍ରୁଟି କରି ନାହିଁ, ତଥାପି ମନରେ ଅବସୋସ ରହିଯାଏ, ଆହୁରି ବେଶି । କାହିଁକି କରିପାରିଲି ନାହିଁ ଏବଂ ମୁଁ ଯେ ଏହିପରି କରେ, ଏହା ମୋର ନିଜର interest (ସ୍ୱାର୍ଥ)ରେହିଁ କରେ । ତା'ର କାରଣ, ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ନେଇ ମୁଁ , ଏପରିକି କୁକୁର ବିରାଡ଼ିକୁ ମଧ ଏଥିରୁ ବାଦ୍ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । ମନେହୁଏ କେହି ଯଦି down (ଅବନତ) ହୋଇଥାଏ, ମୁଁ ହିଁ down (ଅବନତ) ହୋଇ ରହିଲି । ଏଇ interest (ସ୍ୱାର୍ଥବୋଧ) ଓ sympathy (ସହାନୁଭୂତି) ନେଇ କରନ୍ତୁ ଚଳନ୍ତୁ; ଦେଖନ୍ତୁ ପରମପିତା ଆପଣଙ୍କୁ କେଉଁଠି ନେଇ ପହଞ୍ଚାଉଛନ୍ତି ।

ଜଣ ଜଣ କରି ଅନେକେ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ନାନାଲୋକଙ୍କ

ପାଖରୁ ନାନାପ୍ରକାର ଖୋଜଖବର ନେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ବହିରାଗତା ଜଣେ ମା' ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କା ଦେଇ ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲେ- ବାବା, ମଝିରେ ମୁଁ ଖୁବ୍ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲି, ଡାକ୍ତର କବିରାଜ ପ୍ରାୟ ଫେଲ ମାରିଥିଲେ, ମୁଁ ସେତେବେଳେ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି, କେବଳ କାନ୍ଦୁଥିଲି, ଏବଂ ଆପଣଙ୍କୁ ଡାକୁଥିଲି । ଦିନେ ରାତିରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲି ଯେ ଆପଣ ମୋ'ଠାରୁ ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କା ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ତା' ପରଦିନହିଁ ସକାଳୁ ଉଠି, ଲୁଗାପଟା ବଦଳି, ଆପଣଙ୍କ ନାମକରି ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କା ଅଲଗା ରଖିଦେଇଥିଲି, ମନେ ମନେ ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲି ସୁସ୍ଥ ହେବାପରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ଏଇ ଟଙ୍କା ଦେଇ ପ୍ରଣାମ କରିବି । ସେଇଦିନୁ ସର୍ବଦା ଭାବୁଥିଲି କେବେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ଏଇ ଟଙ୍କାଟା ଦେବି । ଚିଠିରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଏକଥା ଲେଖି ଜଣାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଦୟାରେ ସେଇଦିନୁ ମୁଁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଆରୋଗ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିବାକୁ ଲାଗିଲି । ଏତେ ଶୀଘ୍ର ଯେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପାରିବି ତାହା ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ଭାବି ନଥିଲି । ଅସୀମ ଆପଣଙ୍କ ଦୟା ତେଣୁ ଏଇ ଯାତ୍ରାରେ ମୋର କିଛି ଅସୁବିଧା ହୋଇ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପରମପିତାଙ୍କର ଦୟା ।

ଟିକିଏ ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଇ ମା'ଟିର ଆଡ଼େ ଚାହିଁ କହୁଛନ୍ତି—ଆଚ୍ଛା ଏ କିମିତି କଥା ? ତୁ ରୋଗରେ ପଡ଼ିଛୁ,—ସେଠାରେ ଯାଇଁ ମଧ୍ୟ ତୋର ଠାକୁର ଭିକ୍ଷାପାଇଁ ହାତ ବଢ଼ାଉଛନ୍ତି ।

ଭକ୍ତ-ମା—ଆମକୁ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ତ ଆପଣ ଚାହାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେ ଜାଣେ ତୁମେ ସବୁ କ'ଣ ଯେ କୁହ ! ତେବେ ଭିକ୍ଷା ସ୍ୱଭାବ ଆଉ ମୋର ଗଲା ନାହିଁ । ଆଉ ଗୋଟାଏ ମଜାକଥା ଦେଖେ—ଯେଉଁମାନେ ଦିଅନ୍ତି ସେମାନେ କିନ୍ତୁ ସବୁଦିଗରୁ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ଦେବାର ଆଗ୍ରହହିଁ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମକୌଶଳକୁ ଖୋଲିଦିଏ । ପୁଣି, ଇଷ୍ଟଙ୍କୁ ଦେବାର ଧନ୍ଦାରେ ଯେଉଁମାନେ କର୍ମରତ ହୋଇଉଠନ୍ତି, ସେଇ ବୁଦ୍ଧି, ଫନ୍ଦି, ଫିକର ନେଇ ଘୂରନ୍ତି, ସେଇ ଆକୁଳ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସେମାନଙ୍କର ଗ୍ରହବୈଗୁଣ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଅଭିଭୂତିକୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ପରିମାଣରେ କାବୁ କରି ଦେଇଥାଏ । ତେଣୁ ଶ୍ରେୟଙ୍କୁ ଦେବାର ମନୋଭାବ ଯେତେ ବୃଦ୍ଧିପାଏ, ସେତେ ଭଲ । ମାତାପିତାଙ୍କୁ ଦେବାର ମନୋଭାବ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଥାଏ, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଉନ୍ନତି ହୁଏ ।

କଥା କହୁ କହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହଠାତ୍ କହିଲେ—ଝାଡ଼ା ମାଡ଼ିଲାଣି, (ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ) ଏଥର ତାହେଲେ ଉଠେ ।

ସମସ୍ତେ କହିଲେ—ହଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଠି ଛିଡ଼ାହୋଇ ହରିପଦ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ଦେଖ ତ ହରିପଦ ! ଲୁଗାରେ ଝାଡ଼ା ହୋଇଗଲା ନା କି ! ବିଛଣା ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ନା କି !

ହରିପଦ ଭାଇ କଚ୍ଛାଟା ଆଡ଼େଇ ଦେଖି କହିଲେ—ନା କିଛି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବିଛଣାଟା ଦେଖିଲୁ ନାହିଁ ?

ହରିପଦ ଭାଇ—ସେପରି କିଛି ହେଲେ ତ ଆଗ ଲୁଗାରେ ଦାଗ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆଚ୍ଛା ଚାଲ ।-ଏହା କହି ନିଭୃତ-ନିବାସରେ ପାଇଖାନା ଗଲେ ।

ନିଭୃତ-ନିବାସ ଭିତରେ ପୂର୍ବ-ଦକ୍ଷିଣ କୋଣରେ ଛୋଟ ଗୋଟିଏ ଘରେ କମୋଡ ବସିଥିବା ପାଇଖାନାରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଶୌଚାଦି ସାରିଲେ । ତା'ପରେ ସେଠାରୁ ବାହାରି ବଡ଼ ଗୋଟିଏ ଜଳଚୌକି ଉପରେ ବସି ପାଉଡରରେ ଭଲକରି ଦାନ୍ତ ଘଷିଲେ । ଦାନ୍ତଘଷି ମୁହଁ ଧୋଇଲେ, ତା'ପରେ ହାତଗୋଡ଼ ଭଲରୂପେ ଧୋଇଲେ, ସରୋଜିନୀମା ତାଙ୍କୁ ପାଣି ଢାଳିଦେଲେ, ହରିପଦ ଭାଇ ପାଖେପାଖେ ଥାଇ ସାହାଯ୍ୟ କରିଲେ । ପରେ ମୁହଁ, ହାତ, ଗୋଡ଼ ପୋଛି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଲୁଗା ବଦଳାଇଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଲୁଗା ବଦଳିଲେ ଯେପରିକି ପାଇଖାନା ଯାଇଥିବା ଲୁଗାରେ ତାହା ନବାଜେ । କୁଞ୍ଚ ହୋଇଥିବା କଳାଧଡ଼ିଆ, ଧୋବ ଫର୍‌ଫର୍ ଶାନ୍ତିପୁରୀ ଧୋତିଟି ପିନ୍ଧି, ସାମନାପଟେ ଓହଳିଥିବା କୁଞ୍ଚଟିକୁ ଉଠାଇ ବାଁ-ପାଖ ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋଷିଦେଲେ । ଲୁଗାଟି ନାଭିର ବେଶ୍ ଉପରେ ପିନ୍ଧିଥିଲେ । ଧୋତିଟି ୫୦ ଇଞ୍ଚ ଚଉଡ଼ା ଓ ୧୧ ହାତ ଲମ୍ବା, କୁଞ୍ଚ ଓ କଚ୍ଛାର ସୁଷମଭାବରେ ବିନ୍ୟାସ ହୋଇ ବେଶ୍ ମାନିଲାପରି ଧୋତିଟି ପିନ୍ଧିଲେ, ପିନ୍ଧିବାର ଢଙ୍ଗଟା ସାଧାରଣ ସରଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ,—ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଅଭିଜାତ ରୁଚିବୋଧର ପରିଚୟ । ଏହାପରେ ଗୋଟିଏ ଆଦ୍ଧି-କନାର ଫତୁଆ ଦେହରେ ପିନ୍ଧିଲେ, ଫତୁଆଟିର ନିର୍ମାଣ-କୌଶଳ ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର, ହାତଟି କହୁଣି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ତଳଆଡ଼କୁ ଲମ୍ୱ ବେଶି ନୁହଁ କି କମ୍ ନୁହଁ, ଦେହ ସହିତ ବେଶ୍ ଭଲଭାବରେ ଖାପ ଖାଇଯାଇଛି । ଧୋତି ଓ ଫତୁଆ ପିନ୍ଧି, ଚଟିଟା ଗୋଡ଼ରେ ଦେଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଥପ୍ ଥପ୍ କରି ବାହାରି ଆସିଲେ ଅସ୍ତିକାୟନ (ନିଭୃତ-ନିବାସ) ଭିତରୁ । ସଳଖ ହୋଇ ଚାଲନ୍ତି ସେ, ଚାଲିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ନାତିସ୍ଥୂଳ ଦେହଟି ସୁଠାମଭାବରେ ଦୋହଲୁଥାଏ । ନଜର ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ଯେଉଁ ରାସ୍ତାରେ ଯା'ନ୍ତି, ତା'ର ସାମନାରେ ଆଖପାଖରେ କ'ଣ ଅଛି, କିଛି ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଏଡ଼ାଏ ନାହିଁ । ଅସ୍ତିକାୟନରୁ ବାହାରି ଉତ୍ତରାସ୍ୟ ହୋଇ ମାତୃମନ୍ଦିର ଆଡ଼େ ଚାଲିଛନ୍ତି । ଅସ୍ତିକାୟନର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ସେଠାରେ ବିଲୁଆ ମଳତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଯାଇଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମଣି ଭାଇ (ଘୋଷ)କୁ ସାମନାରେ ଦେଖି କହିଲେ—ହେମଗୋବିନ୍ଦକୁ ଡାକ ତ ! ବିଲୁଆ ଗୁଅଟା ପୋପାଡ଼ି ଦେଉ ।

ମଣି ଭାଇ ଡାକିବାକୁ ଗଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଠାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଲେ,- ହେମଗୋବିନ୍ଦ ଭାଇ ଆସିବା ପରେ ତାକୁ କହି, ସେଠାରୁ ବାହାରିଲେ । ଯିବାଆଗରୁ ଥରେ ହେମଗୋବିନ୍ଦ ଭାଇକୁ ପଚାରିଲେ—କିରେ, ମୁଁ ଯିବି ତ ? ହେମଗୋବିନ୍ଦ ଭାଇ ବିନୀତଭାବରେ କହିଲେ—ଆପଣ ଯା'ନ୍ତୁ ଠାକୁର, ମୁଁ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ପୋପାଡ଼ି ଦେଉଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମାତୃମନ୍ଦିର ସାମନା ବାରଣ୍ଡାରେ ଯାଇଁ ଦକ୍ଷିଣାସ୍ୟ ହୋଇ ଚୌକିରେ ବସିଲେ । ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଆସି ବ୍ଲଡ୍‌ପ୍ରେସରଟା ଦେଖିଲେ, ତା'ପରେ ଗୋଟିଏ ଔଷଧ ଦେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଔଷଧଟା ଖାଇ, ଔଷଧ ଗ୍ଲାସରେ ଟିକିଏ ପାଣି ମଧ୍ୟ ପିଇଲେ । ଏହାପରେ ଜଣେ ଜଣେ ଆସି ଅନେକେ ପ୍ରଣାମ କରି ଯିବାକୁ ଲାଗିଲେ, କେହି କେହି

ପାଖରେ ଆସି ରହିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅପଲକ ନୟନରେ କିଛି ସମୟ ଆକାଶଆଡ଼େ ଚାହିଁ ରହିଲେ, ଯେପରି ବିଶେଷ କିଛି ଦେଖୁଛନ୍ତି—ପରେ କହିଲେ, ଦେଖ ଏଇ ଯେ ଆକାଶରେ ପତଳାମେଘର ସ୍ରୋତ ଭାସିଯାଉଛି, ତାହା ଦେଖିବାକୁ କାହାପରି କହ ତ ?

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ସାମନାକୁ ଆଗେଇ ଆସି ଭଲକରି ଦେଖି କହିଲା—ବିଶେଷ କିଛି ସହିତ ସାଦୃଶ୍ୟ ଥିଲାପରି ମନେ ହେଉନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖ, ଭଲକରି ଦେଖି କହିବା ଦରକାରରେ ପିଲା । ସେ କଥା ମୁଁ ଶୁଣିବି ନାହିଁ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଯେପରି ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଗଲା, ଆଉ କିଛି ସମୟ ନିବିଷ୍ଟଭାବରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି କହିଲା—ଦେଖିବାକୁ କିଛିଟା ଯେପରି ଏକ ବିରାଟ ହାତୀପରି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଉଲ୍ଲସିତ କଣ୍ଠରେ)—ଯା', ପାରିଗଲୁ, ଅଳ୍ପସମୟରେ ଆଗରୁ କାହାରି ସହିତ ମେଳ ପାଉ ନଥିଲୁ । ସେଥିପାଇଁ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ଦେଖିବାକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଦରକାର । ସଂଶ୍ଳେଷଣୀ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣୀ ଦୁଇପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟି ଦରକାର । ସଂଶ୍ଳେଷଣୀ ଦୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ବହୁକୁ ଯୋଡ଼ାଯୋଡ଼ିକରି, ସଂପର୍କାନ୍ୱିତ କରି ଏକ କରି ଦେଖିବା, ଆଉ ବିଶ୍ଳେଷଣୀ ଦୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ଏକର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବହୁତ୍ୱକୁ ଦେଖିବା । ନାନା ଜାତୀୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ ସାମଗ୍ରୀ, ଯାହାର ସଂହତି ସମବାୟରେ ଜିନିଷଟି ଗଢ଼ି ଉଠିଛି' ତାକୁ ବିଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରି ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥକ ଭାବରେ ଦେଖିବା । ସଂଶ୍ଳେଷଣୀ, ବିଶ୍ଳେଷଣୀ ଦୁଇପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟି ଯଦି ନଖୋଲେ, ତାହାହେଲେ କୌଣସି ଜିନିଷକୁ ଭଲଭାବରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏଇ ସଂଶ୍ଳେଷଣ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣର ପୁଣି ନାନା ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଅଛି, ଏହାର ପରିଧି ଯାହାର ଯେତେ ବ୍ୟାପକ, ଗଭୀର ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ, ସେ ହୁଏ ସେତେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । କାବ୍ୟ କହ, ବିଜ୍ଞାନ କହ, ସାହିତ୍ୟ କହ, ବ୍ୟବସାୟ-ବାଣିଜ୍ୟ କହ, ରାଜନୀତି କହ, ଘରସଂସାର କହ- ଜୀବନର ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରରେହିଁ ଏଇ ଦ୍ୱିମୁଖୀ ଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି । ସମାନ ତାଳରେ ଏଇ ଦୁଇଟିର ଅନୁଶୀଳନ ଯେଉଁମାନେ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବୀଣ ଚକ୍ଷୁ ଖୋଲିଯାଏ ।

ଏହାପରେ କେଷ୍ଟଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ), ଚୁନି ଭାଇ (ରାୟଚୌଧୁରୀ), ବୀରେନ୍ ଭାଇ (ମିତ୍ର), କିରଣ ଭାଇ (ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ), ପଣ୍ଡିତ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ), ଦେବୀ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ) ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲେ । କେଷ୍ଟ ଭାଇ ହିଟଲର ଓ ମୁସୋଲିନୀଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗଳ୍ପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ ଦେଖେ, ଯେ ଯେଉଁଠି ବଡ଼ ହେଉନା କାହିଁକି, ଶ୍ରେୟ କାହାରିନା କାହାରି ପ୍ରତି ତା'ର ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିଶ୍ଚୟ ଥାଏ । ଏହାର ଗୋଟିଏ ବି exception (ବ୍ୟତିକ୍ରମ) ଦେଖି ନାହିଁ । ଏଇ golwing point (ଦୀପନଦ୍ୟୋତନା)-କୁ ଯଦି ପରିସ୍ଫୁଟ କରି ତୋଳା ନଯାଏ, ତେବେ ସେ ଇତିହାସ ବା ଜୀବନୀର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ଏଇ ଶ୍ରେୟ ପୁଣି ଯେତେ ଶ୍ରେୟନିଷ୍ଠ, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପୂରଣୀ ଓ ସମଷ୍ଟି-ଉଦ୍ଧାରଣୀ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯେତେ ଗଭୀର ଓ ସକ୍ରିୟ ହୁଏ, ସେତେ ମଣିଷର ଉନ୍ନତିର ସମ୍ଭାବନା

ବେଶି ଥାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଦେବୀକୁ ଧମକ୍ ଦେଇ କହିଲେ—ଚାଦର ଘୋଡ଼ାଇହୋଇ ଆସି ନାହୁଁ କାହିଁକି ? ଖେଁ ଖେଁ ହୋଇ ତ କାଶୁଛୁ । ଯାଃ ! ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯା ! ଦୌଡ଼ିଯାଇଁ ଚାଦର ନେଇ ଆ ! ଏତେ ଅସାବଧାନ ଏ ପିଲାମାନେ !

ଦେବୀ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ) ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଦୌଡ଼ିଗଲେ ଚାଦର ଆଣିବାକୁ ।

ମଣି ଭାଇ (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମଧ୍ୟମ ପୁତ୍ର) ତାଙ୍କ ଘରୁ ବାହାରି କବାଟ ସାମନାରେ ଆସି ଛିଡ଼ାହୋଇଛନ୍ତି । ଠିଆହୋଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ନଜର ପଡୁ ପଡୁ ସସ୍ନେହେ ପଚାରିଲେ—ତୋର ପେଟ ବର୍ତ୍ତମାନ କିପରି ଅଛି ?

ମଣି ଭାଇ (ପୂ : ଛୋଟ'ଦା)—ଆଗ ଅପେକ୍ଷା ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମିଠା ଇତ୍ୟାଦି ବେଶି ଖାଇବୁ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ।

ମଣି ଭାଇ—ଆଜିକାଲି ତ ସେପରି ଖାଏ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ, ବିମଳ ହସର ସ୍ୱର୍ଶ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇ କହିଲେ—ତା'ର (ପୂ: ଛୋଟ'ଦାଙ୍କର) ମିଠା ଖାଇବା ନିଶା କିଛିଟା ମୋ'ରି ପରି । ମୋ'ଠାରୁ ହିଁ ପାଇଛି ।

ପରେ ପରେ ପଚାରିଲେ—ଆଜିକାଲି ଥିଏଟର୍ ଅଭ୍ୟାସ କରୁନା ?

ମଣି ଭାଇ—ହଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭଲକରି ଲଗା । (କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ) କରେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର !

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଅପୂର୍ବ !

ପୌଷ ୪, ଶୁକ୍ରବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୧୯/୧୨/୪୧)

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅତି ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗ କରି ଦକ୍ଷିଣାସ୍ୟ ହୋଇ ଏକାକୀ ବନ୍ଧ ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟଦିନ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସୁ ଆସୁ ସେ ନିଜେ ଖୁସିହୋଇ କଥା ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି, କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ସହିତ କଥା କହିଲେ ସେପରି ଭୟ ସଂକୋଚ ଲାଗେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏପରି ମୌନ ଗମ୍ଭୀର ବିରାଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଛିଡ଼ାହୋଇଛନ୍ତି, ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତାରୀ ପ୍ରାନ୍ତରର ଶେଷ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଦିଗ୍‌ବଳୟର ଦୂର-ବିନ୍ଦୁରେ ଉଦାସଦୃଷ୍ଟି ନିବଦ୍ଧ କରି, ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆଗେଇବାକୁ ମଧ୍ୟ ସାହସ ହେଉ ନାହିଁ । ସେ ପାଖରେ ଥାଇଁ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ଅନେକ ଦୂରରେ, ସୀମା ଭିତରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ଅସୀମରେ ଆତ୍ମହରା—ଆମର ହାତପାଆନ୍ତାର ବାହାରେ । ସେ ଏପରିଭାବରେ ଆପଣା ଖିଆଲରେ ଆପେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ଯେତେବେଳେ, ସେତେବେଳେ ସେଇ ବିରାଟ ପୁରୁଷକୁ ଦୂରରୁ ଭୟମିଶ୍ରିତ ଭକ୍ତିସହ ପ୍ରଣାମ କରାଯାଏ ସିନା ପାଖକୁ ଆଗେଇ ଯାଇ ହୁଏ ନାହିଁ । 'ଅତି

ସୌମ୍ୟାତିରୌଦ୍ରାୟୈନତାସ୍ତସ୍ୟୈ ନମୋ ନମଃ ।' ସମସ୍ତେ ପ୍ରଣାମ କଲେ, ପ୍ରଣାମ କରି ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଲେ, ଚୁପ୍-ଚାପ ହୋଇ । ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ମନରେ ଟିକିଏ ଜୋରରେ ନିଃଶ୍ୱାସ ନେବାକୁ ମଧ୍ୟ କିପରି ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ସ୍ତବ୍ଧ, ଥମ୍-ଥମ୍ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଆବହାଓ୍ୱା । ଏପରି ସମୟରେ ବୁଝାଯାଏ ଯେ, ସେ ଦୟାକରି ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଅନ୍ତି ତେଣୁ ସେଇ ଦୁରବଗାହ, ଦୁର୍ବାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନିକଟକୁ ଅଗ୍ରସର ହେବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶାଯାଏ, ନଚେତ୍ବା କା'ର ସାଧ୍ୟ ଅଛି, ସେ ଇଚ୍ଛା ନକଲେ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ାହୋଇପାରିବ ?

ଏହିପରିଭାବରେ କିଛି ସମୟ କଟିଲା, ପରେ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ମୁଖ ବୁଲାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସହଜ ଭାବରେ ପଚାରିଲେ—ତୁମେ ସବୁ କେତେବେଳେ ଆସିଲ ?

ଉତ୍ତର ଦିଆହେଲା—ଏଇ ମାତ୍ର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ନେହ-କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—ଚାଲ, ଭିତରକୁ ଯାଇଁ ବସିବା । -ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅଗ୍ରସର ହେଲେ, ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ପଛେପଛେ ଚାଲିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାମ୍ବୁ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶକରି ବିଛଣା ଉପରେ ବସିଲେ । ଆଉ ସମସ୍ତେ ଖଟର ଚାରିପାଖରେ ଘେରି ମାଟିରେ ବସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହଠାତ୍ କହିଲେ— (କଥାରେ ଯେପରି ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ରହସ୍ୟ-ଗଭୀର ସ୍ୱର) ଦେଖ, ଦୁନିଆରେ ସବୁ କିନ୍ତୁ ଚେତନ, ଅଚେତନ କେଉଁଠି କିଛି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ଚାଲେ, ଭାବବିନିମୟ ଚାଲେ । ପୁଣି, ବେଳେବେଳେ ମୋର ମନେହୁଏ ସମସ୍ତେ ଯେପରି ମଣିଷ—ଗୋରୁ-ମଣିଷ, ଗଛ-ମଣିଷ, ଘାସ-ମଣିଷ, ଚାନ୍ଦ-ମଣିଷ, ସୂର୍ଯ୍ୟ-ମଣିଷ, ଏପରି କେତେ କ'ଣ ! କେତେବେଳେ ପୁଣି ଦେଖେ—ସବୁ ଯେପରି ମୁଁ—ଗଛ-ମୁଁ, ପୋକ-ମୁଁ, ରାମ-ମୁଁ, ଶ୍ୟାମ-ମୁଁ, ଜଣେ ମୁଁ ଏତେ ହୋଇଅଛି, ମୁଁ-ହିଁ ମୋ' ସହିତ ଏତେ କାଣ୍ଡ କରୁଛି—ଏହା ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା ! ତେଣୁ କେହି ଯେତେବେଳେ କାହାର କ୍ଷତି କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ମୋତେ ବଡ଼ ହସଲାଗେ । ଭାବେ—ପରମପିତା ! ଏ ତୁମର କି ଖେଳ ? ମଣିଷ ନିଜରହିଁ ନିଜେ କ୍ଷତି କରିବାକୁ ଚାହେଁ । କାହାରି ବି କ୍ଷତି କରିବା ମାନେ ଯେ ନିଜରହିଁ କ୍ଷତି କରିବା—ଏଇ ସାମାନ୍ୟ କଥା ବୁଝେ ନାହିଁ । ତତ୍ତ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ବାଦ୍ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଏକଥା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ତୁମର ପରିବେଶକୁ ତୁମେ ଯଦି କ୍ଷୁଣ୍ଣ କର, ପ୍ରତିକ୍ରିୟାସ୍ୱରୂପ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ତୁମର କ୍ଷତି କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ, ଆଉ ତାହା ଯଦି ନକରନ୍ତି ମଧ୍ୟ, ତେବେ ସେମାନେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଆଗପରି ଜୀବନୀୟ ପୋଷଣ ତୁମକୁ କି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯୋଗାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଫଳରେ, ତୁମରି ତ କ୍ଷତି ସବୁଠାରୁ ବେଶି । ତା'ବୋଲି ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ନେଇ ଚାଲୁଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ—ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ ନିରସ୍ତ କରିବ ନାହିଁ, ତା' କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ । ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିରୋଧ ନକରିବାହିଁ ଦୁର୍ବଳତା, ଏଇ ଦୁର୍ବଳତା ଅଧର୍ମର ହିଁ ନାମାନ୍ତର । ଧର୍ମ ନାମରେ କେତେ ଯେ ଅଧର୍ମ ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଉଛି ଦୁନିଆରେ, ତା'ର କ'ଣ ଠିକ୍ ଅଛି !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗଡ଼ଗଡ଼ାର ନଳ ଟାଣୁ-ଟାଣୁ ହଠାତ୍ ପଚାରିଲେ—ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ହେଲା ଧୂର୍ଜଟିକୁ ଦେଖୁ ନାହିଁ । ସେ ଭଲ ଅଛି ତ ?

ଇନ୍ଦୁଭାଇ—ଶୁଣିଛି ଖୁବ୍ ସର୍ଦ୍ଦି ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଆସୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅମର ଭାଇଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଇଙ୍ଗିତ କରିବା ମାତ୍ରେ, ଅମର ଭାଇ ଗଲେ ଖବର ନେବାକୁ ।

ଅମର ଭାଇ (ଘୋଷ) ଖବର ନେଇ ଟିକିଏ ପରେ ଆସି କହିଲେ—ସର୍ଦ୍ଦି ଆଗ ଅପେକ୍ଷା କମ୍ ଅଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପେଟ ଭଲ ଅଛି ତ ? ଝାଡ଼ା ସଫା ହେଉଛି ତ ? କ'ଣ ଔଷଧ ଖାଉଛି ? ଆଗ ଅପେକ୍ଷା କେତେଅଣା କମିଛି ?

ଅମର ଭାଇ—ମୁଁ ତ ଏତେ ଖବର ନେଇ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯା, ଭଲରୂପେ ଶୁଣି ଆ ଯାଇ । ଯେକୌଣସି କାମ କରିବାକୁ ଯିବୁ, ମୁଣ୍ଡଖଟାଇ ସବୁପ୍ରକାର ଖୋଜଖବର ନେବୁ । ଏହାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା । ଏଇ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ଯଦି ଥାଏ, ତାହେଲେ ଦେଖିବୁ ଗୋଟିଏ-ଗୋଟିଏ ଦିନ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୋର ଜ୍ଞାନର ପରିଧି କେତେ ବଢ଼ିଯିବ । ମୁଁ ଏହା କେବଳ ତାକୁ କହୁ ନାହିଁ-ଆପଣମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏଦିଗରେ ଖିଆଲ ରଖିବେ । ଆଉ ପିଲାଛୁଆ ଯେପରି ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ହୋଇ ଉଠିବେ, ସେ ଆଡ଼କୁ ନଜର ଦେବେ । ମଣିଷ ଯଦି ଚୌକସ ନହୁଏ, ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ନହୁଏ, ତୀକ୍ଷ୍ଣବୁଦ୍ଧିସଂପନ୍ନ ନହୁଏ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗତାନୁଗତିକ କାମ ଚଳିପାରେ ସିନା, କିନ୍ତୁ ବଡ଼କାମ ହେବା ମୁସ୍କିଲ । ଆଜି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଦେଶରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଛି, ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଯେପରି ହିମ୍ମତର ପ୍ରୟୋଜନ, ଗୋଟାଏ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସୁଷ୍ଠୁଭାବରେ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ତତୋଧିକ ଯୋଗ୍ୟତାର ପ୍ରୟୋଜନ । ସେ-ଶିକ୍ଷା ଆମର କାହିଁ, ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଏଇ ଉପଯୁକ୍ତତା ଆଣିଦେବ ! ତେଣୁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବଢ଼ି ଉଠିବ, ନେତୃତ୍ୱର କ୍ଷମତା ବିକଶିତ ହେବ, ସମସ୍ତ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାକୁ ଉନ୍ନତିମୂଳକ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷା ଆମଦାନୀ କରିବାକୁ ହେବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ତୁମେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ, ତୁମର ଜଣେ ଛାତ୍ର ଆଜି ନୁହେଁ କାଲି ହୁଏତ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରଦୂତ ହୋଇ ଯିବ ଆମେରିକାକୁ । ସେ କାମ କିନ୍ତୁ ସହଜ କାମ ନୁହେଁ, କେବଳ ବହିପଢ଼ା ବିଦ୍ୟା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଅବସ୍ଥା ଓ ପରିସ୍ଥିତି ବୁଝି ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଆମେରିକାକୁ ଭାରତ interest (ସ୍ୱାର୍ଥ)ରେ mould (ନିୟନ୍ତ୍ରଣ) କରିବାକୁ ହେବ । ଏହା ଯେ କରିବାକୁ ହେବ, ଏଥିରେ କେବଳ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦେଖିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହା ଭିତର ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ କେତେ ପରିମାଣରେ ପରିପୂରିତ ହେଉଛି । ପୁଣି କେବଳ ନଗଦ ଫଳ ଦେଖିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ଦୀର୍ଘଦୃଷ୍ଟି ଥିବା ଦରକାର । ଆକାର-ଇଙ୍ଗିତରୁ ମଣିଷର ମନୋଭାବର ଟେର ପାଇବା ଉଚିତ । କୂଟନୀତି ଯଦି ତା'ର ଚରିତ୍ରଗତ ନହୁଏ, ତେବେ ଭଲମଣିଷ ହୋଇ ବେକୁବ୍ ହେଲେ କିନ୍ତୁ ଚଳିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସବୁକାମ ହେବନାହିଁ । ପ୍ରକୃତି ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବୁଝି ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ଏପରିଭାବରେ nurture (ପୋଷଣ) ଦେବାକୁ ହେବ । ଯେପରିକି

ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଜଣେ ଜଣେ ଦିଗପାଳ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ତୁମକୁ ତାହେଲେ କେତେ ନଜର ଦେବାକୁ ହେବ ତା' ଭାବି ଦେଖ । ତୁମ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ହୁଏତ ଋତ୍ୱିକ୍ ହେବେ, ଋତ୍ୱିକ୍‌ର ପ୍ରଧାନ କାମ ହେଲା ଯାଜନ, ଯେ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଉ, ତାକୁ ତା'ରି ଭିତର ଦେଇ Ideal (ଆଦର୍ଶ) ପ୍ରତି interested (ଅନୁରକ୍ତ) କରି, ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଯୋଗ୍ୟତା କ୍ଷେତ୍ରରେ , ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମୃଦ୍ଧ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ଏହିପରି, ଏ ଅବସ୍ଥାରେ 'ହୁଏ ନାହିଁ' 'ହେବ ନାହିଁ' ଇତ୍ୟାଦି ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କଲେ ତା'ର ଚଳିବ ନାହିଁ । ସେ ନିଜେ ଯଦି ଅନ୍ୟର ଅନ୍ଧକାରରେ କଳା ପଡ଼ିଯାଏ, ତେବେ କାମ କଅଣ କରିବ ? ତା'ର appearance (ଚେହେରା), activity (କର୍ମ), every footstep (ପ୍ରତିଟି ପଦକ୍ଷେପ), ଏପରି ଧରଣର ହେବ, ଯାହା ଦେଖି ପ୍ରତ୍ୟେକେ elated (ସନ୍ଦୀପ୍ତ) ହୋଇଉଠନ୍ତି, ତା'ର ଦୀପ୍ତିର ପ୍ରଭାରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଝଲକା ହୋଇଯିବ—ତେବେହିଁ ତ ସେ ଋତ୍ୱିକ୍—ତେବେହିଁ ତ ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ପତାକାବାହୀ ଦେବକୋଟି ସୁନାର ମଣିଷ । ତା'ର conviction (ପ୍ରତ୍ୟୟ)ର ସ୍ପର୍ଶରେ ସମସ୍ତ darkness (ଅନ୍ଧକାର) depression (ଅବସାଦ), moroseness (ବିଷାଦ) ଯେପରି ଉଷାର ଅରୁଣ ଆଲୋକରେ ପାଦ ପକାଇ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ବିଲୀନ ହୋଇଯିବ । ଗୋଟିଏ ପିଲାକୁ ଯଦି ଏହିପରି କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ, ତାହେଲେ ତୁମକୁ କେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଉଠିବାକୁ ହେବ- ଭାବି ଦେଖିଛ ? ମୋଟ କଥା, ତୁମର ସହଜ ଚରିତ୍ର ଯଦି ପ୍ରତିଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆଲୋକର ଚମକ ଦେଇ-ଦେଇ ଚାଲେ—ଇଷ୍ଟାନୁଗ ଉଦ୍ଦୀପନା ସଞ୍ଚାର କରି—ତେବେ ତୁମର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଛାତ୍ର ତୁମ ପାଖରୁ ତା'ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁଯାୟୀ ଅନୁପ୍ରେରଣା ଆହରଣ କରିବ, ସେ-ବିଷୟରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦେଖି ନାହଁ ? war-field (ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର)ରେ ଗୋଟାଏ general (ଅଧିନାୟକ)ର appearance (ଚେହେରା), ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଥା କିପରି push (ଉତ୍ତେଜନୀ ପ୍ରେରଣା) ଦେଇଯାଏ—ସମସ୍ତେ ଯେପରି ଉତ୍ତପ୍ତ ହୋଇଉଠନ୍ତି । 'କୟଲା କି ମୟଲା ଛୋଡ଼େ ଯବ ଆଗ କରେ ପରବେଶ ।' ଅଗ୍ନି କଳାକୋଇଲାକୁ, ଲୁହାଖଣ୍ଡକୁ ମଧ୍ୟ ଲାଲ ଟକ୍‌ଟକ୍ କରି ଛାଡ଼ିଦିଏ । ମଣିଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ conviction (ପ୍ରତ୍ୟୟ) ଓ urge (ଆକୂତି) ହେଲା ସେଇ ଅଗ୍ନି, ଯାହାର ସ୍ପର୍ଶ ମାତ୍ରକେ ସବୁକିଛି glowing (ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ) ହୋଇଉଠେ ।

କହୁ କହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆବେଗଦୀପ୍ତ ହୋଇଉଠିଲା । କହିସାରି ସେ ତମାଖୁ ଖାଇଲେ । ତମାଖୁ ଖାଉଖାଉ ଜଣ-ଜଣକଆଡ଼େ ଚାହିଁ ମୃଦୁମୃଦୁ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ), ଅବିନାଶ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ପ୍ରଭୃତି ଆସିଲେ ।

ନିବାରଣ ଭାଇ (ବାଗଚୀ) କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଖୁବ୍ କରୁଣଭାବରେ ତାଙ୍କର ଅଭାବ-ଅଭିଯୋଗର କଥା ଦୀର୍ଘସମୟ ଧରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କିଛିକ୍ଷଣ ଧରି ଏଇକଥା ନୀରବରେ ଶୁଣିବା ପରେ, ସେ କଥାକୁ ବେଶି ପ୍ରଶ୍ରୟ ନଦେଇ, ସ୍ନେହ-ମଧୁର ଦୃପ୍ତକଣ୍ଠରେ ଝୁଙ୍କିପଡ଼ି କହିଉଠିଲେ—ଧ୍ୱଜଭଙ୍ଗପରି

କଥା ଆଉ କହନା ତ । ତୁ ଗୋଟାଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା, ତା'ପରେ ପୁଣି ଋତ୍ୱିକ୍ । ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ବଜାରରେ କମ ବର୍ଷ ହେଲା ପିତା ଘଷି ହେଉ ନାହିଁ । ଜଣା ବୁଝା ତୋର ନିତାନ୍ତ କମ୍ ନୁହଁ । ତୋର ଖ୍ୟାତି-ଖାତିର ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଅଛି । ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଛିଡ଼ା କରିଦେଲେ ମୁହଁରୁ ଖଇ ଫୁଟିଲାପରି କଥା ବାହାରିବ, ଲୋକେ ଦେଖି ମନେକରନ୍ତି, ଯେପରି ମା' ସରସ୍ୱତୀ କଣ୍ଠରେ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି । ଚେହେରାଟି ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର । କୌଣସି ଦିଗରୁ କମ୍ ନାହୁଁ । କେବଳ ନିଜ ପରିବାର ଚଳାଇବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଧଇଁ ସଇଁ ହୋଇଯାଉଛୁ—ତା' ମାନେ ଚରିତ୍ରର ଅଭାବ, କଥା ଓ କାମ ଭିତରେ ମେଳ ନାହିଁ । ଏଇ ଟିକକ ସୁଧାରି ଦେ ବସ ! ନିଜକୁ ଆଉ କେତେଦିନ ଫାଙ୍କିଦେଇ ଚାଲିବ ?

ନିବାରଣ ଭାଇ ଏକାବେଳକେ ଲଜ୍ଜିତ ଓ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଉଠିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେ ଦୀକ୍ଷା ଦେଇଛୁ ?

ନିବାରଣ ଭାଇ—ହଜାର ଉପରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ହସି-ହସି)— ଶୁଣ କଥା, ହଜାର ଉପରେ ଯାହାର ଯଜମାନ, ସେ ପୁଣି ଖାଇବାକୁ ପାଏ ନାହିଁ । ଆରେ ବାବୁ, ଏମାନଙ୍କ ପିଛା ଯଦି ତୁ ଟିକିଏ ଖଟିବୁ,- ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଯଦି ଶତକଡ଼ା ପଚିଶ ଜଣ ମଧ୍ୟ ଇଷ୍ଟଭୃତି କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଗୋଡ଼ରେ ନିଜେ ଛିଡ଼ାହୋଇଯା'ନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଯୋଗ୍ୟତାର ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତି, ଦକ୍ଷନିପୁଣ ହୋଇଉଠନ୍ତି, ତାହେଲେ ତ ତୋର ଆଉ ଭାବନା ରହିବ ନାହିଁ । ଆଉ ଦେଖ ! ନିତାନ୍ତ ଦରକାର ହେଲେ ବରଂ ସହଜଭାବରେ ତୋର ପ୍ରୟୋଜନର କଥା କହି ଭିକ୍ଷା କରିବୁ, କିନ୍ତୁ ଧାର-କରଜ କରି go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) କରିବାକୁ ଯିବୁ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ନିଜପାଇଁ ମଣିଷଙ୍କ ପାଖରୁ ଯେତେ କମ୍ ଚାହିଁ ପାରିବୁ, ସେତେ ଭଲ । ଯଜମାନମାନଙ୍କର ଅଭାବ-ଅଭିଯୋଗ ହେଲେ, ସେମାନେ ତୋ ପାଖରୁ ନଚାହୁଣ୍ଟୁ, ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କ ପାଖରୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଯାହାକୁ ଯେତେ ଟିକେ ପାରିବୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବୁ ଏବଂ ଯେପରିଭାବରେ ସେମାନେ ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ପାରିବେ ତା'ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେବୁ । ଏପରି କଲେ ଦେଖିବୁ—ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସ୍ୱତଃ-ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ତୋତେ ଦେବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେବ ସେମାନଙ୍କର । ଏଇ ପ୍ରୀତି ଅବଦାନ ବ୍ରାହ୍ମଣର ବଡ଼ ଆଦରର ଜିନିଷ । ଏହିପରିଭାବରେ ତୁମେ ଗୋଟିଏ ପଇସା ବି ଯଦି ପାଅ, ସେଇ ପଇସାଟାକର ଜିନିଷ ତୁମକୁ ଯେଉଁ ପୁଷ୍ଟି ଦେବ, ଟାଉଟରି କରି ପାଇବା ହଜାର ଟଙ୍କାର ଜିନିଷ ମଧ୍ୟ ତୁମକୁ ସେ ପୁଷ୍ଟି ଦେବ ନାହିଁ ଏବଂ ଋତ୍ୱିକ୍‌ଙ୍କ କାମ ଆହୁରି ଭଲଭାବରେ କରିବାକୁ ଗଲେ ଆହୁରି ସହ-ପ୍ରତିଋତ୍ୱିକ୍, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ ଓ ଯାଜକ ତିଆରି କରିପକା । 'ଢାଲ ନାହିଁ, ତରବାରି ନାହିଁ, ନିଧିରାମ ସର୍ଦ୍ଦାର'-ତା' କି ହୁଏ ? Assistant (ସହକାରୀ) ଗଣଙ୍କୁ ପୁଣି properly (ଯଥାଯଥଭାବରେ) equip (ପ୍ରସ୍ତୁତ) କରିବା ଦରକାର । ଏଠାକୁ ନେଇ ଆସିବୁ, ମୁଁ ଯେତେଟା ପାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବି ଏବଂ କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇଯିବୁ । ପୁଣି ଯଜମାନମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ Register (ତାଲିକା) ରଖିବୁ, ଦୂରରେ ଯେତେବେଳେ ଥିବୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠିପତ୍ର ଦେବୁ । ଜଣକର ହୁଏତ ଝିଅଟା ବଡ଼ ହୋଇଛି—ତା'ର

ଗୋତ୍ର, ବଂଶ, ବୟସ ଇତ୍ୟାଦି ହୁଏତ ତୋ ପାଖରେ ଲେଖାଅଛି । ବୁଲୁବୁଲୁ କେଉଁଠି ହୁଏତ ଦେଖିଲୁ ତା'ର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ଅଛି, ସେମାନଙ୍କର ଯୋଗାଯୋଗ କରିଦେଲୁ । ତୋ'ର ଜଣେ ଯଜମାନ ହୁଏତ Tube-well contractor (ନଳକୂପ-ଠିକାଦାର), ଆଉ ଜଣେ ହୁଏତ District Board (ଜିଲାବୋର୍ଡ)-ର member (ସଭ୍ୟ) ଜଣକ ଦ୍ୱାରା ଆଉଜଣକୁ ହୁଏତ କିଛି contract (ଠିକାଦାରି) ଜୁଟାଇ ଦେଲୁ । Contract (ଠିକାଦାରି) ଯେ ପାଇଲା ତାକୁ ହୁଏତ କହିଦେଲୁ ଦେଖ ବେଶି ଲାଭ କରିବାକୁ ଯିବ ନାହିଁ । ବରଂ ଏପରି ଭାବରେ କାମ କରିବା ଉଚିତ ଯେପରିକି ଲୋକମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ସୁବିଧା ହେବ । ଆଉଥରେ Contract (ଠିକାଦାରି) ଦେବାକୁ ଗଲାବେଳେ ତୁମକୁ ନଡାକି ଯେପରି ରହିପାରିବ ନାହିଁ। ସେହିପରି ହୁଏତ ଅଛି ରୋଗୀ, କିଏ ହୁଏତ ଅଛି ଡାକ୍ତର, କିଏ ହୁଏତ ଅଛି ମହକିଲ, କିଏ ହୁଏତ ଅଛି ଓକିଲ—ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯୋଗାଯୋଗ କରାଇଦେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ସେବା କରିବାକୁ ହୁଏ । ତୁମେ ଜାଣ, କାହାର ହୁଏତ ପୁରୁଣା ତେନ୍ତୁଳି ଖାଇବା ଦରକାର, ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଏକଜାଗାରେ ଜଣକ ଘରେ ଯାଇଁ ଖବର ପାଇଲ ଯେ ସେଠାରେ ପୁରୁଣା ତେନ୍ତୁଳି ଅଛି, ସେଇଠାରୁ ହୁଏତ କାହାକୁ ଦେଇ କିଛି ପୁରୁଣା ତେନ୍ତୁଳି ତା ପାଖକୁ ପଠାଇଦେଲ । ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ହଠାତ୍ ଏପରି ପାଇଲେ ମଣିଷକୁ କିପରି ମିଠା ଲାଗେ କହ ତ ? ଆଉ, କେବଳ ଯଜମାନ ବୋଲି କଥା ନୁହେଁ, ସତ୍‌ସଙ୍ଗୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟାପକଭାବରେ ଏହା ଖେଳାଇଦେବା ଉଚିତ । ତୁମ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ପାର ତା' ତ କରିବ, ଏପରିକି ତୁମ ଆୟତ୍ତ ବାହାରେ ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାଧ୍ୟାନୁଯାୟୀ ସେବା କରିବାକୁ ତ୍ରୁଟି କରିବ ନାହିଁ । ତେବେ ଯାହାକୁ ଯେଉଁ ସେବା ଦିଅ, ସବୁବେଳେ ମନେରଖିବ, ଧର୍ମଦାନହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠଦାନ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ କାଳିଦାସୀମା କାଜଲ (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କନିଷ୍ଠପୁତ୍ର)କୁ କାଖେଇ ଆସି ଛିଡ଼ାହୋଇଛନ୍ତି ।

କାଜଲ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ଦେଖି ଝାମ୍ପମାରି ବିଛଣା ଉପରକୁ ଆସିବାକୁ ଚାହେଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଲମ୍ଵାଇ ଲମ୍ଵାଇ)—ବାପା ସୁନା ! ବାପା ସୁନା !–ବୋଲି କହି ଦୂରରୁ ଆଦର କରିଲେ ।

କାଳିଦାସୀମା— ବିଛଣାକୁ ଦେବି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର— ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଳମାଳ କରନା । ବିଛଣାରେ ମୂତିମାତି ଦେବ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଅଛନ୍ତି—ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବସି ଟିକିଏ ମଜା କରେ । ନିଶା ତ ଖାଇନୁ କେବେ, ବୁଝିବୁ କ'ଣ ।

ସମସ୍ତେ ହସି ପକାଇଲେ । କାଳିଦାସୀମା ମଧ୍ୟ ହସି ହସି କାଜଲକୁ କାଖେଇ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ଗଲେ । ଜ୍ଞାନ ଚୌଧୁରୀ ମହାଶୟଙ୍କ ଘରେ ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧା ହେଉଥିଲା । ସେଠାରୁ ଏକ ମଧୁର ମନୋହର ବାସନା ଆସୁଥିଲା ଭୁରୁ-ଭୁରୁ କରି, ସେ ବାସ୍‌ନାକୁ କେବଳ ଶୁଙ୍ଘିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ସେଇ ବାସନାପରି ମନଲୋଭା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ସଙ୍ଗ । ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗ-

ସୁଖ ଥରେ ପାଇଲେ ନିରନ୍ତର ତାହା ଆସ୍ୱାଦନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାହୁଏ । ଗୋଟାଏ ଲୋଲୁପ ତୃଷ୍ଣା ଉଦଗ୍ର ହୋଇଉଠେ । ସମସ୍ତେ ତେଣୁ ଜମାଇ ବସିଛନ୍ତି । କାହାରି ଆଉ ଉଠିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମଧ୍ୟ ଏଇ ଭାବ-ତନ୍ମୟତା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସ୍ୱତଃ ଗିରି ନିର୍ଝରର ଜଳଧାରା ପରି ମତ୍ତ-ଆନନ୍ଦରେ କହି ଚାଲିଛନ୍ତି–

Complex-ସମନ୍ୱିତ (ପ୍ରବୃତ୍ତି-ସମନ୍ୱିତ) ହୋଇ being (ସତ୍ତା) ଭିତରେ ଥାଏ will to live (ବଞ୍ଚିବାର ଇଚ୍ଛା), will to enjoyment (ଉପଭୋଗର ଇଚ୍ଛା), will to activity (କର୍ମ କରିବାର ଇଚ୍ଛା) । ମଣିଷ ଦୁନିଆକୁ enjoy (ଉପଭୋଗ) କରେ complex (ପ୍ରବୃତ୍ତି) ସାହାଯ୍ୟରେ । କିନ୍ତୁ ଥରେ ଯଦି ପ୍ରବୃତ୍ତି କବଳରେ ପଡ଼ିଯାଏ, ତାହେଲେ ତା'ର ଆଉ କୌଣସି enjoyment (ଉପଭୋଗ) ରହେ ନାହିଁ । Enjoyment (ଉପଭୋଗ) ପାଇଁ ଦରକାର ହୁଏ ଆଧିପତ୍ୟ, ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସନ୍ତାନ, ସେ ଭିତରେ ବାହାରେ ସର୍ବତ୍ର ଆଧିପତ୍ୟମୟ, ତେଣୁ ସେ ଆନନ୍ଦମୟ, ଆମେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସର୍ବତୋମୁଖୀ ଆଧିପତ୍ୟ ଲାଭକରିବା ପଥରେ ଯେତେ ଆଗେଇଯିବା, ସେତେ ଉପଭୋଗ-ସମୃଦ୍ଧ ଜୀବନର ଅଧିକାରୀ ହେବା । ଏଥିପାଇଁ ଦରକାର ହୁଏ ଆଦର୍ଶଗ୍ରହଣ ଓ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଅନୁରାଗ । ଯାହାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ସବୁ ସଜ୍ଜିତ ରହିଛି, ଯାହାଙ୍କୁ ଦେଖି ସକଳ-ପ୍ରାପ୍ତିର ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରୁ, ସେ ହିଁ ହେଲେ ଆଦର୍ଶ । ଏଇ ଆଦର୍ଶ ନଥିଲେ ମଣିଷର ଅଭିଜ୍ଞତା ହୁଏ ନାହିଁ । Complex (ପ୍ରବୃତ୍ତି)ହିଁ ତାକୁ guide (ପରିଚାଳନା) କରେ, Complex (ପ୍ରବୃତ୍ତି)-ରୁ ଅଲଗା କରି ସେ ନିଜକୁ ଭାବି ମଧ୍ୟ ପାରେ ନାହିଁ । ପୋଷାକୁକୁର ଯଦି ରସଗୋଲା ଦେଖେ, ତେବେ ତା'ର ଖାଇବାର ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁଥାଏ । ଯାହାର ପ୍ରଭୁ ନାହିଁ, ସେ ରସଗୋଲା ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ସେଥିରେ ମୁହଁ ଲଗେଇ ଦିଏ—ପରେ ପାହାର ଖାଏ, କ୍ଷଣକପାଇଁ ନିବୃତ୍ତ ହୁଏ, ପୁଣି ଭୁଲିଯାଏ, ପୁଣି ମୁହଁ ପୂରାଏ, ପୁଣି ପାହାର ଖାଏ, ସାରାଜୀବନ ଏହିପରି ଚାଲେ । Ideal (ଆଦର୍ଶ) ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ complex (ପ୍ରବୃତ୍ତି) ଅନେକ ସମୟରେ screen (ପର୍ଦ୍ଦା) ପରି ମଝିରେ ଆସି ଛିଡ଼ାହୁଏ; Ideal (ଆଦର୍ଶ) ସେତେବେଳେ ଆଖି ଆଗରେ ନଥାନ୍ତି । ମଣିଷ ଏହିପରିଭାବରେ treacherous (ବିଶ୍ୱାସଘାତକ) ହୋଇ ଛିଡ଼ାହୁଏ, ତେଣୁ ସର୍ବଲଘନକାରୀ ଟାଣ ନଥିଲେ ହେବ ନାହିଁ, ତା'ବୋଲି ମୁଁ ଏହା କହୁ ନାହିଁ ଯେ complex (ପ୍ରବୃତ୍ତି) ରହିବ ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକର full healthy vigour (ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁସ୍ଥ-ତେଜ) ଥିବା ଦରକାର ଯମନ-ଦୀକ୍ଷୁ ହୋଇ, ନଚେତ୍ ମଣିଷ ତ subman (ଅମଣିଷ) ହୋଇଯିବ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ ହୁଏ—ମଣିଷ ଅନେକ ସମୟରେ ଭୁଲବଶତଃ ହଠାତ୍ ହୁଏତ ଗୋଟାଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବସେ, inferiority (ହୀନମନ୍ୟତା) ଯୋଗୁ ତାହା ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଛାଡ଼ି ପାରେନାହିଁ, ଫଳରେ ଜୀବନ-ବୃଦ୍ଧିକୁ ମଧ୍ୟ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏହା କିନ୍ତୁ ଭଲ ନୁହଁ । ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ହେବ ଆଦର୍ଶ ବା ଆଦର୍ଶପ୍ରତୀକଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କରି ପରିପୂରଣପାଇଁ, ନଚେତ୍ ସେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିର ମୂଲ୍ୟ କ'ଣ ? ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନତା ନ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବେକରେ ପଇତା ଦେବ ନାହିଁ ବୋଲି ତାହା ବେକରୁ ଖୋଲି ହାତରେ

ପିନ୍ଧିଲା । ଶୁଣି ମୋର ମନେହେଲା, ଯାହା ସାହାଯ୍ୟରେ ତୁ ଚଳିବୁ, କାମ କରିବୁ, ସେଇ କୃଷ୍ଟି ଚିହ୍ନକୁହିଁ ତୁ ଯଦି ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ କଲୁ, ଜୀବନର ଭିତ୍ତିକୁ ଯଦି ତୁ ଦୋହଲାଇ ଦେଲୁ, ତେବେ ତୁ ଛିଡ଼ାହେବୁ କାହା ଉପରେ ? ଏପରି ଦେଖିଲେ, ତାକୁ ଦେଇ କେତେ ଯେ କାମ ହେବ, ତା' ଆଉ ବୁଝିବାକୁ ମୋର ବାକି ରହେ ନାହିଁ । ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ଜୀବନରେ କିନ୍ତୁ ଏପରି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବ ନାହିଁ, ଯାହାକି କୃଷ୍ଟିକୁ ଅବଦଳିତ କରିଛି, କାରଣ, କୃଷ୍ଟି ମାନେହିଁ ହେଲା ଆଦର୍ଶଦ୍ୱାରା କର୍ଷିତ ହେବା– ଯାହାକି ଅଭ୍ୟୁଦୟର ଏକମାତ୍ର ଅମୃତ ଉତ୍ସ !

ପୌଷ ୫, ଶନିବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୨୦/୧୨/୪୧)

ମଣିଷର ମନର କାମନା—

'ପ୍ରଭାତେ ପ୍ରଥମ ନୟନ ମେଲିୟା ତୋମାରେ ହେରିବ ଆମି
ଓଗୋ ଅନ୍ତରଯାମୀ ।'

ମୂର୍ତ୍ତ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଯିଏ, ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗବଶତଃ ମଣିଷର ସମଗ୍ର ଅନ୍ତର ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ, ସୁଷମ ଛନ୍ଦରେ ଛନ୍ଦାୟିତ ହୋଇଉଠେ, ଅନ୍ତରର କଳୁଷ ବିଦୂରିତ ହୁଏ ଯାହାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରସ୍ପର୍ଶରେ; ଉଷାର ଆଲୋକରେ ଆଖିଖୋଲି ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କାହାର ନହୁଏ ? ସେ କେଉଁଠି ? ତାଙ୍କୁ କ'ଣ ଦେଖାଯାଏ ? ହଁ ! ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଯାଏ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥା କୁହାଯାଏ । ଆମରି ପରି ଜଣେ ହୋଇ ଆମରି ଘରର ଦ୍ୱାରରେ ବିରାଜିତ ସେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟଲୀଳା ଅଜସ୍ରଧାରାରେ ଉତ୍ସାରିତ ହୋଇ ଚାଲିଛି । ଆସ, ଦେଖିବ ଏଠାରେ ପଦ୍ମାତୀରରେ ନିଖିଳ ହୃଦ-ପଦ୍ମ ଫୁଟିଛି କି ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ବିକିରଣ କରି ! ଦେଖିବ କି ଅଗାଧ ଶାନ୍ତି, ଅନାବିଳ ଆକର୍ଷଣ ! ତାଙ୍କରି ସ୍ପର୍ଶରେ, ତାଙ୍କରି ହେବାରେ ତୁମର ମଧ୍ୟ ହୃଦୟ-ଶତଦଳ ବିକଶିତ ହୋଇଉଠିବ ପାଖୁଡ଼ା ପରେ ପାଖୁଡ଼ା ମେଲି ।

ଠାକୁରଙ୍କୁ ଘେରି ଆନନ୍ଦର ମେଳା ବସିଛି ବର୍ତ୍ତମାନ । ମଧୁର କଳତାନରେ ସଂଳାପ ଚାଲିଛି କୋମଳ ସ୍ୱରରେ ।

ଈଷଦା ଭାଇ (ବିଶ୍ୱାସ)—ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଭୟରେ ଆଗେ ମୁଁ ମଣିଷକୁ କିଛି କହିବାକୁ ଡରୁଥିଲି, ବେଳେବେଳେ compromise (ଆପୋସ ରଫା) କରୁଥିଲି, ଆଜିକାଲି ସେ ଭୟ କଟିଯାଉଛି, ଆଦର୍ଶ-ବିରୋଧୀ କୌଣସି କଥା ହେଲେହିଁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ପ୍ରତିବାଦ କରୁଛି—ସେ ଯେ ହୁଅନ୍ତୁନା କାହିଁକି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମଣିଷ ଭିତରେ moral weakness (ନୈତିକ ଦୁର୍ବଳତା) ଥିଲେ ସେ sweet compromising (ମଧୁର-ସାଲିସକାରୀ) ହୁଏ । Strictly (କଠୋରଭାବରେ) ଚଳିବାକୁ ଭୟପାଏ, କାଳେ ତା'ର weakness (ଦୁର୍ବଳତା) disclosed (ପ୍ରକାଶିତ) ହୋଇଯିବ, ତେଣୁ ନିଜନିଜର ମାନ ବଜାୟ ରଖିବାପାଇଁ ପରସ୍ପର weakness (ଦୁର୍ବଳତା)କୁ support (ସମର୍ଥନ) କରନ୍ତି । ଯାହାର conscience (ବିବେକ) strong (ସବଳ), ସେ ହୁଏ sweet (ମଧୁର), invigorating (ତେଜସନ୍ଦୀପୀ) but uncompromising (କିନ୍ତୁ

ସାଲିସହୀନ) । ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ପ୍ରତିବାଦ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ଶ୍ରେୟନିଷ୍ଠା-ସମନ୍ୱିତ ଦରଦୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପୌରୁଷ-ଦୃପ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଥାଏ, ଯାହା ମଣିଷକୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା-ସଂପନ୍ନ କରି ତୋଳେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି । ଅବଶ୍ୟ inferiority (ହୀନମନ୍ୟତା) ଥିଲାବାଲା ଏକଦଳ ରହିବେ, ଯେଉଁମାନେ କୌଣସିପ୍ରକାରେ ତାକୁ ବରଦାସ୍ତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ବରଦାସ୍ତ ନକରି ପାରିଲେ କ'ଣ ହେବ ? ଭିତରେ ଭିତରେ ତାକୁ ଭୟ ଓ ଭକ୍ତି କରିବେ ନିଶ୍ଚୟ । ଯାହାକୁ ପ୍ରୟୋଜନବଶତଃ କଡ଼ା କଥା ଶୁଣାଇଦେଲ, ତା'ରି ଦୁଃଖକଷ୍ଟ, ଆପଦବିପଦରେ ତୁମେ ଯଦି ପୁଣି ଦରଦୀପରି ତା'ପାଖରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ାହୁଅ, ତୁମର ସାଧ୍ୟାନୁଯାୟୀ ତା'ର ପ୍ରତିକାରର ଚେଷ୍ଟା କର, ତାହେଲେ ଦେଖିବ ସେ ଆପଣାଛାଏଁ କାବୁ ହୋଇପଡ଼ିବ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ)—ଶୁଣାଯାଏ, ହିଟଲର କୁଆଡ଼େ ଯାହାକୁ ଧରୁଥିଲେ, ଏକାବେଳକେ ବାଘପରି ଧରୁଥିଲେ, sweetness (ମଧୁରତା)ର ନାମଗନ୍ଧ ସେଠାରେ ନଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—Man of conviction (ପ୍ରତ୍ୟୟବାନ୍ ମଣିଷ) ବାଘ ପରି ହୁଏ, ସେ sweet (ମଧୁର) ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, invigorating (ପ୍ରେରଣା-ସନ୍ଦୀପୀ) ତ ହୋଇଥାଏ, ମଣିଷ ତାହାହିଁ ଦେଖି moved (ବିଗଳିତ) ହୋଇଯାଏ ।

କେଷ୍ଟଭାଇ—Superficial dealings (ଉପରଠାଉରିଆ ବ୍ୟବହାର) ଦେଖାଇ ମଧ୍ୟ ଅନେକେ ତ ସମ୍ମାନଜନକ ଆସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି, famous (ଖ୍ୟାତିସମ୍ପନ୍ନ) ହୋଇଉଠନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଆଂଶିକ ଅସହିଷ୍ଣୁଭାବରେ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ)—ତା' କଦାପି ନୁହେଁ । ଆପଣମାନେ ଗୋଟାଏ ବି case (ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ) ଖୋଜି ବାହାର କରନ୍ତୁ ତ, ଯାହାର principle (ଆଦର୍ଶ)-ରେ fanatic attachment (ଅଟୁଟ ଅନୁରାଗ) ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ, ଅଥଚ ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ହୋଇଛି, ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଆସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତମାଖୁ ଖାଉଛନ୍ତି ଏବଂ କଥା କହୁଛନ୍ତି, ବେଳେବେଳେ ତମାଖୁ ଧୂଆଁରୁ କିଛି ପାଟିରେ ରଖି ନଳଟା ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଫୁସ୍-ଫୁସ୍ କରି ଧୂଆଁଟା ମୁହଁରୁ ବାହାର କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ବାଳକ ପରି କୌତୂହଳବଶତଃ ନିଜେହିଁ ପୁଣି ସ୍ୱ ମୁଖନିଃସୃତ ଧୂଆଁ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ତମାଖୁ ଗନ୍ଧରେ ଘର ଆମୋଦିତ, ତତ୍‌ସଙ୍ଗେ ମିଶି ରହିଛି ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗର ସୁବାସ । ପୂର୍ବପାଖ ବାତାୟନ ପଥରେ ତରୁଣ ଅରୁଣ ଆଭା ଆସି ଲୋଟି ପଡ଼ିଛି ତାଙ୍କର ଶୁଭ୍ରଶଯ୍ୟାରେ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ ତନୁ ତାଙ୍କର ଆହୁରି ଅପରୂପ ଶୋଭା ଧାରଣ କରିଛି । ଅମୃତ-ନିଷ୍ୟନ୍ଦୀ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କଥା କହୁଛନ୍ତି ସେ । ମଧୁମୟ ଗନ୍ଧରେ, ବର୍ଣ୍ଣରେ, ଗାନରେ ଏକ ଅଭିନବ ମାୟାଲୋକ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ମାଟିର ପୃଥିବୀରେ ।

ଟିକିଏ ପରେ ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ଭାଇ (ଶୀଲ) ଆସିଲା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର କ୍ଷୌର-କର୍ମ

ପାଇଁ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବିଶ୍ୱମ୍ଭରକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ କହିଲେ—କି ରେ, ତୁ ଇତିମଧ୍ୟରେ ଚାଲି ଆସିଲୁ ? ଏତେ ଶୀତରେ କିପରି କମାଇବି ?

ବିଶ୍ୱମ୍ଭର—ଗରମପାଣି ଲଗାଇ କମାଇଲେ ଆପଣଙ୍କର ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ । ଗତ ବୁଧବାର ଦିନ କମାଇଥିଲି, ଆଜି ହେଲାଣି ଶନିବାର, ତିନି ଚାରିଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଦାଢ଼ି କେତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ହୋଇଗଲାଣି । ଗରମପାଣି ଲଗାଇ କମାଇଦେଲେ ଶୀତ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଲାଗିବ ନାହିଁ ଏବଂ କମାଇ ସାରିବା ପରେ ଆରାମ ମଧ୍ୟ ପାଇବେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବେଶ୍ ! ତାହେଲେ ଭଲ ! ତେବେ ଆ ! କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି କେଷ୍ଟ ଭାଇ ! କାମଟା ସାରି ନିଏ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ହଁ ! ତାହାହିଁ ଭଲ । ଆପଣ କମାଇ ନିଅନ୍ତୁ, ଆମେ ବସିଛୁ ।

ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ଅଲଗା ଖୁର, ସାବୁନ, ବ୍ରସ, ଷ୍ଟ୍ରପ, ତଉଲିଆ, ଇତ୍ୟାଦି ବାହାର କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତଉଲିଆଟା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଗଳାରେ ବାନ୍ଧି ଦେଲା । ଏହାପରେ ପାଣି ପାଇଁ ସେ ଏପାଖସେପାଖ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା, କାରଣ, ପାଣି ଗରମ କରିବାକୁ ସେ କାହାକୁ କହି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତା' ଅବସ୍ଥା ବୁଝି କହିଲେ—ଯାହା କର ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଦରକାର, ଭଲରୂପେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦରକାର, କେଉଁଟା ପରେ କେଉଁଟା ଦରକାର, ତାହା ଯଦି ଆଗରୁ ଠିକ୍ ନ କରିବୁ, ତାହେଲେ ତୋର ଅସୁବିଧା, ଯାହାର କରିବୁ ତା'ର ମଧ୍ୟ ଅସୁବିଧା । ଯା ! ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ପାଣିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କର ।

ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ଗରମପାଣି ପାଇଁ ଛୁଟି ଯାଉଛି, ଏଇ ସମୟରେ କାଳିଦାସୀମା ଗିନାରେ ଗରମପାଣି ଆଣି ହାଜର ହେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଦେଖି ଖୁବ୍ ଖୁସି ହୋଇ କଳେ ହସ ହସି କହିଲେ—'ନା ବଲିତେ କାଜ ବୁଝିୟା କରିବେ, ସେଇ ସେବକ ନାମ' । ଏହାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ସେବା । ଝିଅମାନଙ୍କର ଏଇ ସ୍ୱଭାବଟା ଖୁବ୍ ଦରକାର । ମା'ମାନଙ୍କର ଏଇ ଅଭ୍ୟାସ ଥିଲେ ପିଲାଛୁଆ ତାହା imbibe (ଗ୍ରହଣ) କରନ୍ତି । କାଳିଦାସୀର ଅନେକ ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଯାଇଛି । ଅନୁଶୀଳନ କରି ଯଦି ଚାଲେ ତେବେ ଆହୁରି ଅନେକ ଶିଖି ପାରିବ । ମଣିଷ ଯଦି ଅକାଳ ମୁରବି ହୋଇଯାଏ ତେବେ ଆଉ ଆଗେଇପାରେ ନାହିଁ ।

ଈଷଦା ଭାଇ—ମୁଁ, ନଗେନ୍ ଭାଇ ଓ ଭୂଦେବ ଭାଇ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲୁ ମାତୃ-ବିଦ୍ୟାଳୟରେ, କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲୁ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଏକଜୁଟ ହେଲେ ସେ ମିଳନ ବେଶିଦିନ ଟେକେ ନାହିଁ, ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବିରୋଧ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖାଦେବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—Sincerity (ଆନ୍ତରିକତା) ନଥିଲେ consolidation (ସଂହତି) ହୁଏ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ଗୁଣ୍ଡାର ଦଳ ବା ଡକାୟତ ଦଳ କରିବାକୁ ଗଲେ ମଧ୍ୟ sincerity (ଆନ୍ତରିକତା) ଦରକାର, ଦଳପତି ପ୍ରତି ଟାଣ ଦରକାର । ଯେଉଁଠାରେ sincerity (ଆନ୍ତରିକତା) ସେଠାରେହିଁ consolidation (ସଂହତି) ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ପରସ୍ପର ବିରୋଧ-ବିବାଦ-ବିସମ୍ବାଦର ମୂଳ କାରଣ ହେଲା ତିନିଟା- sex complex (ଯୌନ ପ୍ରବୃତ୍ତି), ଟଙ୍କା-ପଇସା ଓ ଅହମିକା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—Sex-complex (ଯୌନ-ପ୍ରବୃତ୍ତି) ହେଲା ମୂଳ, ସେଇଥିରୁ ଅର୍ଥଲୋଲୁପତା ଓ ଅହମିକା । ନାରୀ ପାଇଁ ଟଙ୍କା, ନାରୀମୁଖୀନତା ଯୋଗୁଁହିଁ ଇଷ୍ଟବିମୁଖତା, ପ୍ରବୃତ୍ତିପରତନ୍ତ୍ରତା ଏବଂ ସେଇ କାରଣରୁହିଁ ଅହମିକାର ଉଗ୍ରତା—ପୁଣି, ତା'ରି ଫଳରେହିଁ ଗଣ୍ଡଗୋଳ । ଅନେକେ କହନ୍ତି, ବଞ୍ଚିରହିବା ପାଇଁହିଁ ଟଙ୍କା ଦରକାର, ତେଣୁ ଟଙ୍କା ଚାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେହିଁ ଦେଖିବେ-

'ପୁରୁଷ ମାଗେ ନାରୀର ପ୍ରଣୟ
ନାରୀ ମାଗେ ଟଙ୍କା,
ଏପରିଭାବେ ଚାଲିଛି ଜଗତ
ବଞ୍ଚିବା ବଢ଼ିବା ଫାଙ୍କା'

କଥାଟି ଖାଣ୍ଟି । ନାରୀ ପାଖରେ ଟଙ୍କାପାଇଁ ଧକ୍କା ଖାଏ, ଶେଷରେ କରେ କ'ଣ ? ଯେନତେନ ପ୍ରକାରେଣ ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁହିଁ ହେବ । ସେତେବେଳେ ଆଉ କାଣ୍ଡଜ୍ଞାନ ନ ଥାଏ । ଯାହାର ସହିତ ବିରୋଧ ହେଲେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବ, ତା'ରି ସହିତ ହୁଏତ ଝଗଡ଼ା କରିବସେ, ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ । Sex-complex (ଯୌନ ପ୍ରବୃତ୍ତିର) କବଳରେ ପଡ଼ି ଅର୍ଥର ପ୍ରୟୋଜନବୋଧଟା ତାକୁ ଆଉ ସୁସ୍ଥ ପଥରେ ପରିଚାଳିତ କରେ ନାହିଁ, ନିଜର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ତା'ର ଚଳନଟା unbalanced (ସାମ୍ୟହରା) ହୋଇଯାଏ । ସୁସ୍ଥ ମସ୍ତିଷ୍କରେ, ସ୍ଥିର ଚିତ୍ତରେ ବିଚାର ବିବେଚନା ଓ କର୍ମ କରି ପ୍ରୟୋଜନ ପୂରଣ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନେକାଂଶରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ପୁଣି, ଅହମିକା ଯେ ଉଗ୍ରଭାବରେ ଜଣ ଜଣକୁ ଗ୍ରାସ କରିବସେ ତା' ପଛରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଥାଏ ବିଶେଷ କୌଣସି ଝିଅପିଲା ପାଖରେ ହିମ୍ମତଦାର ପୁରୁଷ ହିସାବରେ ନିଜକୁ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରିବାର ମନୋଭାବ । ଝିଅପିଲାଟା ହୁଏତ ତାକୁ ସେତେ ଖାତିର କରେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ତାକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ସେ ସମାଜର ଦଶଜଣଙ୍କ ପାଖରେ ଖୁବ୍ ଜଣେ ମସ୍ତ ମାନୀ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବନ୍ତ ପୁରୁଷ । ପରିବେଶରେ କାହାରି ପାଖରୁ ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ସାମାନ୍ୟ ବାଧା ପାଇଲେହିଁ ସେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇଉଠେ । ହାମବଡ଼ାଇ ଚଳନରେ ନିଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଜାହିର କରିବାକୁ ଉଠିପଡ଼ି ଲାଗିଯାଏ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ନିଜକୁହିଁ ଯେ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ କରୁଥାଏ ତାହା ବୁଝେ ନାହିଁ । ତା'ର ବଡ଼ସାନ ଭେଦ ନଥାଏ, ଆପଣାର ଲୋକଙ୍କୁ ପର କରିବାରେ, ଉପକାରୀର ଉପକାରକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ ସେ ଆଉ ବାଁ-ଡାହାଣ କୁଆଡ଼େ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ମୋଟ କଥା, ନିଜର ବାହାଦୁରି ପାଇଁ, ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ପାଇଁ ଆତ୍ମପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପାଇଁ, ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ, ସେ ଯାହା ଖୁସି ତାହା କରିପାରେ । ତେଣୁ ଏମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଚଳିବା ଖୁବ୍ ସାବଧାନ । Wounded sex-complex (ଆହତ ଯୌନ-ପ୍ରବୃତ୍ତି) ରୁ ଯେଉଁ ego (ଅହଂ) ଓ inferiority (ହୀନମନ୍ୟତା), ତାହା ସର୍ପିଳ ଗତିରେ ମଣିଷକୁ ନରକର ସଦର ଦ୍ୱାରରେ ନେଇ ହାଜର କରିଦିଏ । ଏକପ୍ରକାର ଅଛନ୍ତି ପାଟିତୁଣ୍ଡ

କଲାବାଲା ଏକଜିଦିଆ ଅହଂକାରୀ । ସେମାନଙ୍କର ଏକପ୍ରକାର ଆତ୍ମମୁଗ୍ଧତାର ଭାବ ଥାଏ, ଅନ୍ୟକୁ down (ଛୋଟ) କରି ନିଜକୁ ବଡ଼ କରିବାର ଖୁବ୍ ଗୋଟାଏ ଉଗ୍ର ମନୋଭାବ ସେମାନଙ୍କର ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ନିଜର ଜ୍ଞାନ-ବୁଦ୍ଧି ଉପରେ ଖୁବ୍ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଆସ୍ଥା ଥାଏ, ତାକୁ ଆଘାତ କଲେ ସେମାନେ ରୀତିମତ ରାଗିଯା'ନ୍ତି, ସାମନାସାମନି ଦି'କଥା ଶୁଣାଇ ଛାଡ଼ିଦେବେ । ଏମାନେ କିନ୍ତୁ ଲୋକ ଭଲ । ଏମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଚଳିବାରେ ଖୁବ୍ ଅସୁବିଧା ନାହିଁ, ଏବଂ ଏମାନଙ୍କୁ mould (ନିୟନ୍ତ୍ରଣ) କରିବା ମଧ୍ୟ ସହଜ । ତେବେ ଯାହାର ଯେଉଁ ଦୋଷ ଥାଉନା କାହିଁକି, ଶ୍ରେୟ ଅନୁରାଗ ବଳରେ ପରିଶୁଦ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ, ଏପରି ଦୋଷ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ନାହିଁ । ଶୁଣିଛି Saint Augustine (ସାଧୁ ଅଗଷ୍ଟାଇନ) କୁଆଡ଼େ ଖୁବ୍ rogue (ବଦମାସ) ଥିଲେ । ସେ କିନ୍ତୁ ଜଣେ father (ଧର୍ମଯାଜକ)ଙ୍କ ପ୍ରତି sincere attachment (ଏକନିଷ୍ଠ ଅନୁରାଗ) ଯୋଗୁଁ saved (ଉଦ୍ଧାର) ହୋଇଗଲେ, ମସ୍ତବଡ଼ saint (ସାଧୁ) ହୋଇ ଉଠିଲେ, ଶୁଣିଛି Christian world (ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନଜଗତ)ରେ ତାଙ୍କର position (ମର୍ଯ୍ୟାଦା) ହେଲା next to Christ (ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ପରେ) । ତେଣୁ, ଯେ ଯାହାହେଉ, ତା'ର ଟାଣର ମୋଡ଼ଟା ଇଷ୍ଟପ୍ରତି ଘୂରାଇ ଦେଲେ କାମ ଖତମ ।

ଖୁବ୍ ଜମାଟିଆ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଛି, ଏଇ ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଜଣେ ମା' ଆସି କହିଲେ—ବାବା ! ପିଲାଟା କିପରି ବେହୋସ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି, କାଲି ରାତିରେ ଜ୍ୱର ହୋଇଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଲୋଚନା ବନ୍ଦକରି ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ କହିଲେ—ବେହୋସ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା କାହିଁକି ରେ ? ପ୍ୟାରୀକୁ ନେଇ ଯା, ଭଲକରି ଦେଖା । ଓ ପ୍ୟାରୀ !

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ସେତେବେଳେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ଘରଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଘରୁ ଡକା ହେଲା ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଆସିବା ମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗଭୀର ଉଦ୍‌ବେଗର ସହ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ କହିଲେ—ହେ ପ୍ୟାରୀ ! ଯାଇ ଦେଖି ଆ ତ, ତା' ପିଲାଟା କାହିଁକି ବେହୋସ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ? କାଲି ରାତିରେ କହୁଛି ଜ୍ୱର ହୋଇଥିଲା ବୋଲି । ଦେଖ ତ ମ୍ୟାଲିଗନାଣ୍ଟ ମ୍ୟାଲେରିଆ ଇତ୍ୟାଦି ନୁହେଁ ତ । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଭଲ କରିଦେବା ଦରକାର । ତା' ପାଇଁ ଯାହା ଦରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବୁ, ନିଜେ ନ ପାରିଲେ ମୋତେ କହିବୁ ।

ଉକ୍ତ-ମା'ର କଥା ଶେଷ ହେଉ ନ ହେଉଣୁ ୨୪ ପରଗଣାରୁ ଆଗତ ଗୋଟିଏ ଗରିବ ଯୁବକ ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ପଡ଼ିଗଲା—ବାବା ! ମୋର ଖୁବ୍ ପଢ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା, ମୋର ବାପା ନାହାନ୍ତି, ବିଧବା ମା' ଅଛନ୍ତି, ସେ ପଢ଼ାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଏଠାରେ ରହି ତପୋବନରେ ପଢ଼ିବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାକୁ ସସ୍ନେହେ କହିଲେ—ଏଠାରେ ରହିବୁ ତ ! ଏଠାରେ କିନ୍ତୁ କଷ୍ଟ ଖୁବ୍ । ଯଦି ସହ୍ୟ କରିପାରିବୁ, ତାହେଲେ ରହ । କ୍ଷିତୀଶ ଭାଇଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବୁ ।

ଯୁବକଟି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥାରେ ଖୁବ୍ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ବହିରାଗତ ଜଣେ ଆସିଲେ ଝିଅର ବିବାହ ବିଷୟ ନେଇ, ସେ କହିଲେ—ମୁଁ

କନ୍ୟାଦାୟଗ୍ରସ୍ତ ଗରିବ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆପଣଙ୍କ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଭଲ ପାତ୍ର ଅଛି, ଆପଣ ଖାଲି କହିଦେଲେହିଁ ବିନା ଯୌତୁକରେ ଝିଅଟିକୁ ବିବାହ ଦେଇପାରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେଉଁ ପାତ୍ର ?

ଉକ୍ତ ଭଦ୍ରଲୋକ—ପିଲାଟାର ଘର ଫରିଦପୁର । ତାଙ୍କ ଘରେ ସମସ୍ତେ ସତ୍‌ସଙ୍ଗୀ, ପିଲାଟା ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସତ୍‌ସଙ୍ଗୀ । ସେମାନେ କହିଲେ—ଠାକୁର ଯଦି କହନ୍ତି ତେବେ କରିବୁ, ଆମର ଦାବି ଇତ୍ୟାଦି କିଛି ନାହିଁ, କାରଣ କନ୍ୟା ପକ୍ଷଠାରୁ ଜୋରଜବରଦସ୍ତି ଯୌତୁକ ଇତ୍ୟାଦି ଆଣିବାକୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର— ଘର, ବର ସବୁ ଦିଗରୁ ଯଦି ମେଳ ହୁଏ ଏବଂ ସେମାନେ ଯଦି କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ତେବେ ଭଲ ତ । ବୟସ୍କା ଝିଅମାନଙ୍କର ବିବାହ ଯେତେ ହୋଇଯାଏ ସେତେ ଭଲ । ଆଜିକାଲି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଖଣ୍ଡାୟତ ଝିଅଙ୍କର ବିବାହ ଏକ ଦୁରୂହ ସମସ୍ୟା ହୋଇ ଉଠିଛି । ଯା' ହେଉ ଦେଖିବେ—ପୁଅର ବଂଶ ଯେପରି ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ନୀଚ ନହୁଏ, ସମାନ ସମାନ ଯଦି ହୁଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ନୀଚ ବୋଲି ଗଣ୍ୟ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ, ଆପଣଙ୍କ ବଂଶଠାରୁ, କିଛିଟା ଉଚ୍ଚ ହୁଏ ତା'ତ ଦେଖିବେ; ତାହା ଏକାନ୍ତ ସମ୍ଭବ ନହେଲେ ଅନ୍ତତଃ ସମାନ-ସମାନ ହେବା ଦରକାର ଏବଂ ପୁଅ-ଝିଅଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ବୟସ, ଚରିତ୍ର, ପ୍ରକୃତି, ଶିକ୍ଷା, ଇତ୍ୟାଦିର ସଂଗତି ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବା ଦରକାର ।

ଉକ୍ତ ଭଦ୍ରଲୋକ—ବଂଶ ଦିଗରୁ ଠିକ୍ ଅଛି, ସେମାନେ ଆମଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖି ଶୁଣି ଯଦି ପସନ୍ଦ ହୁଏ, କରନ୍ତୁ ଯାଇ ।

ଉକ୍ତ ଭଦ୍ରଲୋକ—ଆପଣ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖି ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ପାଖରୁ ଚିଠି ଲେଖାଇ ନେଇ ଯା'ନ୍ତୁ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଆସି କହିଲେ—ଦେଖି ତ ଆସିଲି, ଆପଣ ଯାହା ମନେ କରିଥିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ତାହାହିଁ, ମ୍ୟାଲିଗ୍‌ନ୍ୟାଣ୍ଟ ମ୍ୟାଲେରିଆର case (ରୋଗୀ), ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଅନ୍ତତଃ ୨୦-୨୫ ଟଙ୍କାର ଔଷଧ ଲାଗିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ହରିପଦ ! ଓ ହରିପଦ ! ପଚିଶଟା ଟଙ୍କା ଦେବୁ ସୁନା'ଟା ?

ହରିପଦ ଭାଇ—ହଁ !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ନେଇ ଆ ।

ହରିପଦ ଭାଇ ଘରୁ ଟଙ୍କା ନେଇ ଆସୁ ଆସୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ପ୍ୟାରୀ ହାତରେ ଦେ ।

ତା'ପରେ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ଦେଖାଶୁଣା କରିବା ଲାଗି ଭଲ ଲୋକ ମୁତୟନ କରିବୁ, ଏବଂ ତୁ ନିଜେ ଯାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଖବର ନେବୁ । ବରଫ ଦରକାର ହେଲେ କାହାକୁ ଈଶ୍ୱରଦୀ (ରେଲଷ୍ଟେସନ୍) ପଠାଇ ବରଫ ଆଣିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବୁ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ହଁ ।

ଆଲୋଚନାର ଧାରା ବ୍ୟାହତ ହେଉଛି ବୋଲି ଅନେକେ ବିରକ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ।

ଫାଙ୍କେ-ଫାଙ୍କେ ସେମାନେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବା ପାଇଁ ମଧ ଖୁଲ୍‌ବୁଲ୍ ହେଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେ ଆଡ଼କୁ ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଇ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ, ଆର୍ତ୍ତ ଓ ଅର୍ଥାର୍ଥୀ ଯେଉଁମାନେ ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ତା' ନକଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ସ୍ୱସ୍ତି ନାହିଁ ।

ସମସ୍ତେ ମନେକରୁଛନ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ଝାମେଲା ତୁଟିଗଲା—ଏଥର ପୁଣି ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ ହେବ ।

ଏଇ ସମୟରେ ଶୈଳମା ଆସି କୁଆଡ଼େ ନ ଚାହିଁ ନ କରି ହଠାତ୍ କାନ୍ଦିଉଠି କହିଲେ—ଠାକୁର, ନିସ୍ତାରିଣୀ ମୋତେ ଯା-ତା କହି ଅପମାନ ଦେଇଛି, ମୁଁ କିନ୍ତୁ ସହିବି ନାହିଁ, ଆପଣ ଯଦି ଏହାର ପ୍ରତିକାର କରନ୍ତି ଭଲ, ନହେଲେ ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସି ଦେଇ କହିଲେ—ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ରେ ? ତୋତେ ନିସ୍ତାରିଣୀ ଅପମାନ ଦେଇଛି, ମୁଁ ତା'ର କ'ଣ କରିବି ? ତୋତେ ସେ ଖୁବ୍ ଭଲପାଏ ବୋଲି ତୋ ଉପରେ ଅଧିକାର ଦେଖାଏ । ତୁ ରାଗୁଛୁ କାହିଁକି ? ଆଉ ଯଦି ରାଗୁଛୁ, ତାକୁ କହୁନୁ କାହିଁକି ? କାଳେ ପ୍ରୀତି ଭାଙ୍ଗିଯିବ, ତେଣୁ ତାକୁ କହିବାକୁ ସାହସ ପାଉନା, ଯେତେ ରାଗ ସବୁ ମୋ' ଉପରେ ଝାଡ଼, ତା ନା ?

ଶୈଳମା—ମୁଁ ଯାଉଥିଲି ତାକୁ ଭଲପାଇବାକୁ, ତାପରି ଇତର ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ପୀରତି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ମଧୁର କଣ୍ଠରେ)—ତାକୁ ଛାଡ଼ି ତ ତୁମର ଚଳେ ନାହିଁ ।

ଶୈଳମା (ଗର୍ବସହକାରେ)—ସେ ତ ମୋ' ପଛେପଛେ ଘୂରେ । ମୁଁ ଟିକେ ବି କେୟାର କରେନା । (ସମସ୍ତେ ହସି ଉଠିଲେ) ।

ଏହାପରେ ଇୟାଦାଲି (ଗ୍ରାମବାସୀ ମୁସଲମାନ) ଆସି ଜଣାଇଲା—ତା'ର ଖଣ୍ଡେ ଘର ତୋଳିବାକୁ ହେବ, ସାହାଯ୍ୟ ଦରକାର । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଭବାନୀ ଭାଇଙ୍କୁ (ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଫିଲାନଥ୍ରପି ଅଫିସ ର କ୍ୟାସିଅର) ଡାକି ତାକୁ ପ୍ରୟୋଜନାନୁଯାୟୀ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ କହିଲେ । ନିରନ୍ତର ଚାଲିଛି ତାଙ୍କର ଏଇ ଦାନ । ସେବା, ସଂପୋଷଣ, ଅନ୍ନ, ବସ୍ତ୍ର, ବାସସ୍ଥାନ, ଔଷଧ, ପଥ୍ୟ, ଅର୍ଥ, ଶିକ୍ଷା, ସଦୁପଦେଶ ଇତ୍ୟାଦି ସର୍ବପ୍ରକାର ବାସ୍ତବ ସାହାଯ୍ୟ-ପୀଡ଼ିତ ନରନାରୀଙ୍କୁ ଅକ୍ଳାନ୍ତଭାବରେ ପୁଷ୍ଟ ଓ ସମୃଦ୍ଧ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ଅଜସ୍ର, ଅବିରାମ ତାଙ୍କର ଏଇ ଅବଦାନ । ନିଜ ଦେହରେ କୌଣସି ଘା' ହେଲେ ମଣିଷ ଯେପରି ତାକୁ ଭଲ କରିବାକୁ ଉଠିପଡ଼ି ଲାଗେ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଲୋକର ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ ଦେଖିଲେ ସେ ସେହିପରି ମରିପଡ଼ି ଲାଗନ୍ତି ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାମ ହେଲା ଧର୍ମଦାନ, ଯାହା ଭିତର ଦେଇ ମଣିଷ ଈଶ୍ୱରମୁଖୀ ହୋଇଉଠେ, ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣ ସେବାମୁଖର ହୋଇଉଠେ, ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଉଠେ ଜୀବନରେ । ତାଙ୍କର ସକ୍ରିୟ ଇଷ୍ଟନିଷ୍ଠ ଲୋକକଲ୍ୟାଣବ୍ରତୀ ଜୀବନହିଁ ଆଜି ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ରୂପାୟିତ । ତାଙ୍କର ଜୀବନଧାରାହିଁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନରନାରୀଙ୍କର ଜୀବନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି, ଇଷ୍ଟରେ ପ୍ରଭାବିତ କରି, ଅହଂ ଓ ପରିବେଶର ସମନ୍ୱୟରେ ଏକ ନୂତନ ସଂଗତି ମୁଖର ପ୍ରେମପ୍ରତୁଳ

ଜଗତ ରଚନାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅମୋଘ-ଭାବରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଛି । –ସେ-ଜଗତରେ 'ସକଲେର ତରେ ସକଲେ ଆମରା, ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଆମରା ପରେର ତରେ ।' ଏଇ ନୂତନ ଜଗତର ଧାରକ, ବାହକ, ରକ୍ଷକ ଓ ପ୍ରମୂର୍ତ୍ତ ବିଗ୍ରହ ସ୍ୱୟଂ ସେ । ତେଣୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ, ସବୁଥାଇ ମଧ ନିଜ ପାଇଁ ତାଙ୍କର କିଛି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ, ଗୁଣ, ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ସମୟ, ଯାହାକିଛି ସବୁହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଇଁ, ମଣିଷଙ୍କ ପାଇଁ । ନିଜର ବୋଲି ତାଙ୍କର କିଛି ନାହିଁ । 'ଯେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୁମେ, ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ କିଛି ତବ ନାହିଁ, ତେଣୁ ତୁମେ ପବିତ୍ର ସଦାହିଁ' ମଣିଷ ଅନ୍ତରର ସ୍ୱତଃ ଉତ୍ସାରିତ ବାସ୍ତବ ଅବଦାନ ତାଙ୍କଠାରେ ଅର୍ଘ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଧନ୍ୟ ହେବାପାଇଁ ଆସେ, କିନ୍ତୁ ତା'ର ଏକ କପର୍ଦ୍ଦକ ମଧ ସେ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସବୁ ବ୍ୟୟିତ ହୁଏ ପ୍ରୟୋଜନ-ପୀଡ଼ିତ ମଣିଷ ପାଇଁ । ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ସେ, ବିଶ୍ୱକୁ ଭରଣ କରିବାର ଆକୁଳତା ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନାରାଜ । ତେଣୁ ସ୍ୱତଃହିଁ ଯାହା ଆସେ, ତା' ମଧ ଫିଲାନ୍‌ଥ୍ରପି ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକ କଲ୍ୟାଣରେ ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଥାଏ । ତାଛଡ଼ା, ନିତ୍ୟ ଭିକ୍ଷାକରି କ'ଣ କମ ଲୋକଙ୍କର ଅଭାବ ସେ ପୂରଣ କରନ୍ତି ? ତେବେ, ଯେତେବେଳେ ଯାହାପାଇଁ ବା ଯେଉଁଥିପାଇଁ ଯାହାକୁ ଦେଇ ଯାହା ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତି, କାହାରି ମାଧମରେ ପୁଣି ତାକୁ ତାହା ଦେଇଦିଅନ୍ତି । କ୍ୱଚିତ୍ ନିଜ ହାତରେ ପଇସା ଛୁଅନ୍ତି । ସେ ନିଜକୁ ନିଃଶେଷଭାବରେ ଉଜାଡ଼ କରିଦେଇହିଁ ଖୁସି ହୁଅନ୍ତି । ଏତେ ଭିକ୍ଷା ସେ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ନିଜପାଇଁ କିଛି ବି ଚାହାନ୍ତିନି । ପରମପୁରୁଷହିଁ ଯାହା-କିଛି ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ପ୍ରତି ଦେହରେ ଦେହୀ ହୋଇଛନ୍ତି ସେ, ପ୍ରାଣ ତାଙ୍କର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଘଟେ-ଘଟେ । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଉପଭୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଆତ୍ମୋପଭୋଗ– ଠିକ୍ ଯେପରି, ଭଲ ଜିନିଷଟାଏ ନିଜେ ନଖାଇ ସନ୍ତାନକୁ ଖୁଆଇ ତା'ର ଆସ୍ୱାଦଟା ବେଶିକରି ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ମା'ବାପ । ଏଇ ଉପଭୋଗର ନିଶାହିଁ ତାଙ୍କୁ ଧାବିତ କରି ନେଉଛି ପରିବେଶର ସର୍ବତୋମୁଖୀ ସୁଖ, ସନ୍ତୋଷ ଓ କଲ୍ୟାଣ ସାଧନରେ । 'ତ୍ୟକ୍ତେନ ଭୁଞ୍ଜୀଥାଃ' କଥାଟାର ମାନେ କ'ଣ ? ତାହା ତାଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେହିଁ ବୁଝାଯାଏ ।

'ଏତାଦୃଶ ଲୋକସ୍ୱାର୍ଥୀ ପୁରୁଷଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଉଦ୍ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଉଠିଥିବା ସତ୍‌ସଙ୍ଗର ପରିସୀମାରେ ଜାତି-ଧର୍ମ-ନିର୍ବିଶେଷରେ ଦୀକ୍ଷିତ-ଅଦୀକ୍ଷିତ କେତେ ଲୋକ ଆଜି ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ପରମ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଆନନ୍ଦରେ ଜୀବନଯାପନ କରୁଛନ୍ତି । ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଫିଲାନଥ୍ରପି, ଋତ୍ୱିକ୍ ସଂଘ, ସ୍ୱସ୍ତିସେବକ ସଂଘ, ଦାତବ୍ୟ ଚିକିତ୍ସାଳୟ, ତପୋବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ବିଜ୍ଞାନାଳୟ, କେମିକାଲ ଓ୍ୱାର୍କସ୍, ମେକାନିକାଲ ଓ୍ୱାର୍କସ୍, ଇଂଜିନିୟରିଂ ଓ୍ୱାର୍କସ୍, ପ୍ରେସ୍, ଆର୍ଟ ଷ୍ଟୁଡ଼ିଓ, କୁଟୀରଶିଳ୍ପ ବିଭାଗ, କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଜନକଲ୍ୟାଣକର ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (ଯାହା ପ୍ରୟୋଜନର ତାଡ଼ନାରେ ଉଦ୍ଭିନ୍ନ ହୋଇଉଠିଛି ସ୍ୱତଃ ଉତ୍ସାରଣାରେ ତାଙ୍କୁହିଁ କେନ୍ଦ୍ରକରି) ଓ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣ ସେବାବ୍ରତ ସତ୍‌ସଙ୍ଗୀଙ୍କର ସେବାଲାଭ କରି ସଂପୁଷ୍ଟ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନେ । ସର୍ବୋପରି ଅଛି ସତ୍‌ସଙ୍ଗର ଜୀବନ୍ତ ବିଗ୍ରହ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରେମ, ପ୍ରେରଣା, ପ୍ରୟୋଜନୋପଯୋଗୀ ସେବା ଓ ଦେବତ୍ୱ-ଉଦ୍ଦୀପକ ପରଶ । ତାଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶରେ କେତେ ଜୀବନ ଯେ ଆଜି ଭଗବତ ଚେତନାରେ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇଉଠିଛି, ତା'ର ଲେଖାଯୋଖା ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ପୃଥିବୀରେ ଏକ ନୂତନ ଦୈବୀ-ସଂହତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୋଇଛି । ତେଣୁ କେବଳ ମନେହୁଏ, ଏପରି ପ୍ରେମ-ଜ୍ଞାନ-ମୂର୍ତ୍ତି, ନିଖିଳସ୍ୱାର୍ଥୀ କୌଣସି ଲୋକ ଯଦି ଆଜି ବିଶ୍ୱର ଯାବତୀୟ ଘଟଣାର ନିୟାମକ ହୋଇଥାନ୍ତେ ତାହେଲେ ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷ ଜୀବନ କେତେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ତଥା ଆନନ୍ଦମୟ ହୋଇ ନ ଉଠନ୍ତା; ହୁଏତ ଆଜିପରି ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ, ପାରିବାରିକ ବିଦ୍ୱେଷ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂଘାତର ଉଦ୍ଭବହିଁ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ।

ଏହାପରେ ଖଲିଲ ଭାଇ ଆସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଦର କରି ଖଲିଲ ଭାଇଙ୍କୁ ଡାକି ବସାଇଲେ ।

ଖଲିଲ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସସ୍ନେହେ କହିଲେ—ଆଜିକାଲି ନାମ-ଧ୍ୟାନ ଖୁବ୍ କରୁଛନ୍ତି, ତା' ନା ଖଲିଲ ଭାଇ ?

ଖଲିଲ ଭାଇ—ଆଉ ତ କିଛି କାମଧନ୍ଦା ନାହିଁ, ଯେତେଟା ପାରେ କରେ, ଆଉ ବେଶ୍ ଲାଗେ ମଧ୍ୟ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କଷିକରି ନାମଧ୍ୟାନ ଯଦି କରାଯାଏ, ଆଉ କିଛି ନ ହେଉ ଶରୀର ଭଲ ରହିବ ନିଶ୍ଚୟ ।

ଖଲିଲ ଭାଇ—ମନଟା ଖୁବ୍ ଭଲଥାଏ, ତେଣୁ ଶରୀରଟା ମଧ୍ୟ ଭଲ ହୋଇଉଠେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆପଣଙ୍କରଟା ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି ! ଆସିଥିଲେ କିପରି ସୁକୁଟା ଚେହେରା ନେଇ, ଅଳ୍ପ କେଇଦିନରେ କିପରି ନଧରକାନ୍ତି ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି । ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ନାମଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ । କ'ଣ ପାଇଲେ-ନ-ପାଇଲେ, ଦେଖିଲେ-ନ-ଦେଖିଲେ ସେ ଆଡ଼େ ନଜର ନଦେଇ ଆନନ୍ଦ ମନରେ, ନିଶାପରି କରିଯା'ନ୍ତୁ । ଅବସାଦର ଭାବ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ, ଆହୁଲା ପକାଇ ଚାଲିବେ । ଦେଖିବେ—ସ୍ତର ପରେ ସ୍ତର ଅତିକ୍ରମ କରି ଆପେ ଆପେ କେତେଦୂର ଆଗେଇ ଯିବେ ।... (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଟିକିଏ ରହି, ମଧୁର ହସ ହସି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସ୍ୱରରେ ପଚାରିଲେ)—ଆଚ୍ଛା ଖଲିଲ ଭାଇ ! ମୋସ୍ତାଫା ଚରିତ ଓ କୋରାଣର ଯେଉଁ ନୂର ଓ ଆଓୟାଜର କଥା ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ତା' ସଙ୍ଗେ ମେଳ ଦେଖନ୍ତି କି ?

ଖଲିଲ ଭାଇ—ଅବିକଳ ସାଦୃଶ୍ୟ, ଆଗେ ତ ମନେ ହେଉଥିଲା ସେ ସବୁ ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେଇଥିପାଇଁ ଏହାକୁ କୁହାଯାଏ ବିଜ୍ଞାନ । ଯେ କରିବ, ସେ ପାଇବ, ତା'ର ହେବ । ସବୁ ବିଲୁଆଙ୍କର ଏକା ଡାକ, ଯୁଗେ-ଯୁଗେ ଏକା କଥା, ଦେଶକାଳ-ପାତ୍ରୋପଯୋଗୀ କରି କୁହାଯାଇଛି । ତେବେ ଏଇ ନବୀ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ଦରକାର, ନବୀକୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ, ରସୁଲକୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ଖୋଦାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ରସୁଲକୁ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ ପୁଣି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ପ୍ରକୃତ ରସୁଲସେବୀ ଯିଏ, ଖୋଦାସେବୀ ଯିଏ, ତାଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟଲାଭ କରିବାକୁ ହେବ । ତା' ନହେଲେ କିନ୍ତୁ ବୋଧହିଁ ବିକଶିତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଖଲିଲ ଭାଇ—ତାହା ମୁଁ ମୋର ନିଜ ଜୀବନ ଦେଇ ବୁଝିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମସଗୁଲ ହୋଇ ଅନର୍ଗଳ କହି ଚାଲିଛନ୍ତି । ଆୟତ ନେତ୍ର-ଯୁଗଳରେ

ସ୍ନେହ-କରୁଣାର ପୀୟୂଷ ଧାରା, ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଆନନ୍ଦର ଦୀପ୍ତି, ଅଧର ପଲ୍ଲବରେ ଲାବଣ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ ହାସ୍ୟର ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ରେଖା, କଣ୍ଠସ୍ୱରରେ ଲଳିତ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରତିଟି ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀରେ ତାଙ୍କର ମୋହନ-ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, କ୍ଷଣେ-କ୍ଷଣେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ଲୀଳାୟିତ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ମନଭୁଲା, ଭୁବନଭୁଲା, ଅପରୂପ ଚରିତ୍ର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରାଜାଧିରାଜ ବସିଛନ୍ତି ସମ୍ମୁଖରେ, କାହାର ସାଧ୍ୟ ଅଛି ତାଙ୍କଆଡୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇବ ? ତେଣୁ ମୋହିତ ହୋଇ, ଭାବବିଭୋର ହୋଇ, ତଦ୍‌ଗତଚିତ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କରି ଅନବଦ୍ୟ କଥାମୃତ ଆକଣ୍ଠ ପାନ କରୁଛନ୍ତି ସମବେତ ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ, ଅନିର୍ବଚନୀୟ ସୁଧା-ସମୁଦ୍ରର ଅତଳ ତଳରେ ଯାଇ କିଛିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଦୁନିଆର ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି ସେମାନେ, ପୁଣ୍ୟ-ସଂକଳ୍ପର ଉଗ୍ର ଆବେଗରେ ଟଳମଳ ହୋଇ କମ୍ପି ଉଠୁଛି ସେମାନଙ୍କର ସମଗ୍ର ସତ୍ତା ।

ଅବିନାଶ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ପଚାରିଲେ—ମୂଳ ସଂକଳ୍ପ ଆମେ ଯେପରିଭାବରେ ଗ୍ରହଣକରୁ, ଭବିଷ୍ୟତ କାମ କ'ଣ ତା'ରି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସଂକଳ୍ପ ମାନେ କେବଳ ମାନସିକ ଚିନ୍ତା ନୁହଁ, ତା'ର ଅର୍ଥ ହେଲା ଚିନ୍ତା ଓ କର୍ମ ଭିତର ଦେଇ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ଚାଲିବା । ସଂକଳ୍ପ ମାନେ ନୂତନ ସୃଷ୍ଟିର ଆବେଗମୟ କର୍ମମୁଖର ପରିକଳ୍ପନା, କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ, କିପରି କରିବାକୁ ହେବ ତା'ର ଗୋଟାଏ ଚିତ୍ର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଆଙ୍କି ନେଇ ତା'ର ଉଦ୍‌ଯାପନ ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଆମେ ବିଧିବଦ୍ଧ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉ, ତାକୁ କୁହାଯାଏ ସଂକଳ୍ପ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା । ସଂକଳ୍ପ ଯେତେବେଳେ ଆମର ପକ୍କା ହୁଏ, ସେତେବେଳେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରତିକୂଳତା ଆଉ ଆମକୁ ତହିଁରୁ ପ୍ରତିନିବୃତ୍ତ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଆମେ ନଛୋଡ଼ବନ୍ଦା ହୋଇ ଲାଗିଯାଉ । ଅବଶ୍ୟ ଯାହା-ତାହା ସଂକଳ୍ପ କଲେ ହେବ ନାହିଁ, ସଂକଳ୍ପ ହେବା ଉଚିତ ଶୁଭ-ସନ୍ଦୀପୀ ଇଷ୍ଟାର୍ଥ ପୋଷଣୀ । ଏହିପରି ସଂକଳ୍ପ ଗ୍ରହଣକରି ଯଦି ଆମେ ଚାଲୁ ତେବେ ଆମର ଚରିତ୍ର ଓ ବୁଦ୍ଧି-ବୃତ୍ତି ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ କରିଥାଏ । କାରଣ, ସେତେବେଳେ ବାଧା-ବିଘ୍ନ ଜୟ କରି, ଅତିକ୍ରମ କରି, ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି, କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ଆମ ପକ୍ଷେ ଏକ ଫୂର୍ତ୍ତିର ବିଷୟ ହୋଇଯାଏ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ଦୁର୍ବଳତା କ'ଣ ରକ୍ତବୀଜର ମନ୍ଦା ପରି ? କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଯିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ, ଏକ-ଏକ ସ୍ତରରେ ଏକ-ଏକ ରକମ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦୁର୍ବଳତା ଯେପରି ମନ୍ଦା ମନ୍ଦା ରକ୍ତବୀଜପରି ବଢ଼ିଯାଏ, ପାରଗତା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ରକ୍ତବୀଜର ମନ୍ଦା (ଯାହା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ବଢ଼ିଯାଏ)—ଗୋଟାଏ ମରଣର property (ସମ୍ପଦ); ଅନ୍ୟଟା ତରଣର property (ସଂପଦ), ଯେଉଁଟାକୁ nurture (ପୋଷଣ) ଦେବ, ସେଇଟାହିଁ ବଢ଼ିବ । ପାରଗତାର ପଥ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରହିଛି, ଚାଲିଲେହିଁ ହେଲା, କରିଲେହିଁ ହେଲା । ଏକ ପାଦ ଆଗେଇଲେ, ଦଶ ପାଦ ଆଗେଇବା ପାଇଁ ପଥ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବର ଅପକର୍ମସବୁ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବହିଁ, ସେଥିରେ ଘାବରେଇବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଯାହା କରଣୀୟ, କଜଳପାତି ପରି ଯଦି ଲାଗିରହି କର—ଚଲାପଥରେ ଭୁଲଗୁଡ଼ିକ ସୁଧାରି-ସୁଧାରି—ତେବେ କିଛିଦିନ ପରେ ଦେଖିବ ଏଇ ଚଳନ ତୁମର ଅଭ୍ୟାସଗତ

ହୋଇଉଠିଛି, ଜୀବନର ଧର୍ମ ବଞ୍ଚିବା-ବଢ଼ିବା, ଭଗବାନ ଆମକୁ ସବୁ ସମ୍ପଦ ଦେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେପରି ଆମେ ବଞ୍ଚିପାରୁ, ବଢ଼ିପାରୁ । ଯେତେ ଅକାମ ଆମେ କରିଥାଉନା କାହିଁକି, ଯେତେ ଦୁର୍ବଳତା ଆମକୁ ଘେରି ଧରୁନା କାହିଁକି, ସବଳତା ହିଁ ଆମର ସହଜାତ ସଂପଦ । ଯେକୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ଇଚ୍ଛାକରିଲେ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଚଳନର ମୋଡ଼ ବଦଳାଇ ଝାଡ଼ିହୋଇ ଛିଡ଼ାହୋଇଯାଇପାରୁ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଈଶ୍ୱର ସର୍ବଦାହିଁ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଦେଇ ଆମକୁ ବଞ୍ଚିବା ପଥରେ ଚାଲିବାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । କୌଣସି ଭାବନା ନାହିଁ, ଲାଗିଯାଅ, ସବୁ ଠିକ୍ ଅଛି । ଆମର cell (କୋଷ)ଗୁଡ଼ିକ, Leaden jar (ସୀସାର ପାତ୍ର) ପରି, energy (ଶକ୍ତି) stored up (ସଞ୍ଚିତ) ଥାଏ, ଯେତେ କରିବ, ସେତେ ପାରିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କର୍ମ ତା'ର effect (ଫଳ) ରଖିଯିବ । ଶୁଣିଛି ଠାକୁର ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ କହିଛନ୍ତି-ବାରବର୍ଷ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କଲେ ମେଧାନାଡ଼ୀ ଗଜାଏ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ମାନେ— ବୃଦ୍ଧିର ପଥରେ ଚାଲିବା, ଇଷ୍ଟର ପଥରେ ଚାଲିବା । ଇଷ୍ଟ ପଥରେ ଚାଲୁ ଚାଲୁ, ମଣିଷର ବିଭ୍ରାନ୍ତିକର ଚଳନ, ଭ୍ରମାତ୍ମକ ଚଳନ, ବିସ୍ମୃତ ଚଳନ ଖତମ୍ ହୋଇଯାଏ, ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ବୁଦ୍ଧି ତା'ର ଏପରି ମଜ୍ଜାଗତ ହୋଇଉଠେ ଯେ, କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେଥିରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଖିଆଲହରା ହୁଏ ନାହିଁ ସେ କଦାପି, ଏଇ ସ୍ମୃତି-ଚେତନା ତା'ର ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଥାଏ; ଭୁଲରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅନ୍ୟ ଚଳନରେ ଚଳେ ନାହିଁ, ବିପଥରେ ତା ପାଦ ପଡ଼େ ନାହିଁ କଦାପି, ତା'ର ଅବଗୁଣ ଯଦି ଥାଏ, ତାକୁ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାମୂଳକ କାମରେ ଲଗାଏ । ତେଣୁ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ମେଧାନାଡ଼ୀ ଗଜାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ଏଇ ସ୍ମୃତି, ଏଇ ଧୃତି, ସ୍ୱଭାବଗତ ହୋଇ ସର୍ବକ୍ଷଣ ତା' ଭିତରେ ଜାଗ୍ରତ ଓ ସକ୍ରିୟ ଥାଏ ।

ଟିକିଏ ରହି, ଇନ୍ଦୁ ଭାଇ (ବସୁ)ଙ୍କ ଆଡ଼େ ସ୍ନେହଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ମନୋହର ଭଙ୍ଗୀରେ କହିଲେ—ସପ୍ରତିନିଧି ତୁମେ ସମସ୍ତେ ଯଦି ତପସ୍ୟାପୂତ ପରିଶ୍ରମ କର ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ପରିଶ୍ରମ କରାଅ, ତେବେ ଆଶ୍ରମ ଓ ତପୋବନ ନାମ ସାର୍ଥକ ହେବ । ସେତେବେଳେ କହିପାରିବ—'ମଣିଷ ହୋଇଛୁ ପାଷାଣର କୋଳେ, ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଛୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ।' (ଟିକିଏ ବୁଲିବସି ଉଲ୍ଲାସ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ ଦୃପ୍ତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ)—କିଛି ଭାବନା ନାହିଁ, ପୁଣି ସବୁ ଟାଣି ଉଠାଇବି ଚଟ୍‌ପଟ୍ କରି ।

ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ସେତେବେଳେ ଆନନ୍ଦର ହସ ଫୁଟି ଉଠିଛି ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତମାଖୁ ଖାଉଖାଉ ସସ୍ନେହ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜୁଳୁ ଜୁଳୁ କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁ ଚାହିଁ ଦେଖୁଛନ୍ତି—ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ତାଙ୍କର ଚତୁର-ଚପଳ ମନମତାଣିଆ ଇସାରା ଓ ଇଙ୍ଗିତ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମନ ଖୁସିରେ ଭରିଯାଇଛି । ଗୋଟାଏ ଆନନ୍ଦର ତରଙ୍ଗ ଖେଳିଯାଉଛି ତାସୁ ଭିତରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହଠାତ୍ ପଚାରିଲେ—କେତେଟା ବାଜେ ରେ ?

ଜଣେ କହିଲେ—୭ଟା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଟିକିଏ ଚିନ୍ତିତ ଭାବରେ କହିଲେ—ଭୋଳାନାଥ ଭାଇର ଆଜି ଆସିବା

କଥା ଥିଲା ଆମତ୍ରୁରା ପ୍ୟାସେଞ୍ଜରରେ, ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତ ଆସିଲା ନାହିଁ ।

ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର) କହିଲେ—ଏବେ ବି ଆସିବା ସମୟ ଯାଇ ନାହିଁ । କେଉଁ କେଉଁ ଦିନ ଟ୍ରେନ 'ଲେଟ' ଥାଏ, ପୁଣି ବସରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଡେରି ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେ ଜାଣେ ? କାହାର ଆସିବାର କଥା ଥିଲେ, ସମୟମତ ନ ଆସିଲେ, ମୋର ବଡ଼ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତା ହୁଏ । 'ଘର ପୋଡ଼ା ଗୋରୁ ସିନ୍ଦୂରି ମେଘ ଦେଖିଲେ ଡରେ' ।

କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଛି ଏଇ ସମୟରେ ଭୋଳାନାଥ ଭାଇ (ସରକାର) ଆସି ହାଜର ହୋଇଗଲେ ।

ଭୋଳାନାଥ ଭାଇ (ସରକାର)ଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଚିତ୍କାର କରି ସୋଲ୍ଲାସେ କହି ଉଠିଲେ—ଆସିଛନ୍ତି ଭୋଳାନାଥ ଭାଇ ! ଆରେ ମୋର ମାଣିକରେ ! ମୁଁ ତ ଭାବି ଭାବି ସାରା ହୋଇଗଲିଣି । କେବଳ ଭାବୁଛି—ଏତେ ଡେରି ହେଉଛି କାହିଁକି ?

ଭୋଳାନାଥ ଭାଇ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଆଗେଇ ଆସି ଜୋତା ଖୋଲି ପ୍ରଣାମ କରି ହସହସ ମୁହଁରେ କହିଲେ—ଆଜି ଗାଡ଼ି ଟିକେ ଲେଟ ଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସ୍ୱସ୍ତିର ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ)—ଯାଃ, ଆସି ତ ଯାଇଛନ୍ତି ।

କେଷ୍ଟଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ)—ଚାଲୁ ଚାଲୁ ମଣିଷର energy (ଶକ୍ତି) ଟଳମଳ ହୋଇଯାଏ କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେ ଯେତେ ବିକେନ୍ଦ୍ରିକ, ଅର୍ଥାତ୍ Ideal (ଆଦର୍ଶ)କୁ ଧାରଣ କରିବା ଯାହାର ଯେତେ କମ୍, ଜୀବନ ତା'ର ସେତେ କମ । କାରଣ, ମଣିଷକୁ ହୁଏତ ଆଦର୍ଶର ପଥରେ ଚାଲିବାକୁ ହେବ, ନହେଲେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପଥରେ ଚାଲିବାକୁ ହେବ, ଏହାଛଡ଼ା କୌଣସି ପନ୍ଥା ନାହିଁ । ପ୍ରବୃତ୍ତି ପଥରେ ମଣିଷ ଯେତେ ଚାଲେ, ତା'ର energy (ଶକ୍ତି) ସେତେ dissipated (ଅପବ୍ୟୟିତ) ହୁଏ, ତେଣୁ ଲାଭଜନକ ଯାହା, ଜୀବନୀୟ ଯାହା, ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ସ୍ୱତଃହିଁ ଶ୍ଳଥ ହୋଇଉଠେ । ପ୍ରବୃତ୍ତି ତା'ର ସତ୍ତାର ରସ ଖାଇ ଶୋଷି ନେଇଯାଏ, ତେଣୁ ସତ୍ତା-ସଂବର୍ଦ୍ଧନୀ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ତା'ର ଢିଲାମି ଦେଖାଯାଏ । ଧର, ତୁମର ଦେହରେ ଯଦି ରକ୍ତକ୍ଷୟୀ କେତେକ ରୋଗଜୀବାଣୁ ଆସି ବସା ବାନ୍ଧନ୍ତି, ତାହେଲେ ସେମାନେ ତୁମ ରକ୍ତ ଖାଇ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିବେ, ଏହା ଫଳରେ ତୁମ ଶରୀରରେ ପୋଷଣୋପଯୋଗୀ ରକ୍ତର ହ୍ରାସ ଘଟିବ । ଏହା ହେବାକୁ ବାଧ । Ideal centric urge (ଇଷ୍ଟକେନ୍ଦ୍ରିକ ଆକୂତି) ହେଲା ମଣିଷର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ । ଏଇ urge (ଆକୂତି) ନ ଥିଲେ energy (ଶକ୍ତି) ନଥାଏ, energy (ଶକ୍ତି) ନ ଥିଲେ depressed (ଅବସନ୍ନ) ହୁଏ, ଅପଟୁ ହୁଏ ।

କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଛି, ଏଇ ସମୟରେ ଆଲିମଦ୍ଦି (ଗ୍ରାମସ୍ଥ ଜନୈକ ମୁସଲମାନ) ଆଶ୍ରମ ଉପର ଦେଇ ଖଜୁରୀ ରସ ନେଇ ଯାଉଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାକୁ ଦେଖି କହିଲେ—ରହ । ତୋ ଠେକିରେ କ'ଣ ?

ଆଲିମଦ୍ଦି—ରସ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭଲ ଅଛି ତ ?

ଆଲିମଦ୍ଦି—ଜି, ଭଲ ଅଛି । ପ୍ରଥମ କଟା ରସ, ମହୁ ପରି ମିଠା, ଏବଂ ଦେଖିବାକୁ ମଧ ଖୁବ୍ ପରିଷ୍କାର । ଏଇ ଦେଖନ୍ତୁ (ଏହା କହି ଠେକି ନେଇ ସାମନାକୁ ଚାଲି ଆସିଲା) ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମାଲ ତ ମନେହୁଏ ତୋଫା ମାଲ । ହେ ରୂପୁ ! ଖାଇବୁ ନା କ'ଣ ?

ଶୈଳମା—ଏତେ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଖାଇବି ? ମୁହଁ ଧୋଇ ନାହିଁ, ଲୁଗା ବଦଳି ନାହିଁ, ଇଷ୍ଟଭୃତି କରି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆରେ ପାଗଳ ! ଖାଇବୁ ଯଦି ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ସାରି ଆ, (ମୁଖମଣ୍ଡଳ ବୁଲାଇ) ଏପରି ଖାଣ୍ଟି ଜିନିଷ ଆଉ ପାଇବୁ ନାହିଁ ।

ଶୈଳମା—ଡେରି ହେବ ଯେ, ଆଜି ଥାଉ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାହେଲେ ଆଲିମଦ୍ଦି ତୁ ଯା ! ସେ ତ ଖାଇବ ନାହିଁ ।

ଆଲିମଦ୍ଦି ପ୍ରସ୍ଥାନୋଦ୍ୟତ ।

ଶୈଳମା—ମୁଁ କହୁଥିଲି, ଟିକେ ଡେରି ହେବ, ଏତେ ସମୟ କ'ଣ ସେ ଛିଡ଼ା ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେଇକଥା କହ ତୋର ଖାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଅଛି । ଏପରି ଢଙ୍ଗ କରୁଛୁ କାହିଁକି ? ଯା, ଖାଇବୁ ଯଦି ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଆ ।

ଶୈଳମା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସରେ ଦୌଡ଼ ମାରିଲେ । ସମସ୍ତେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମଧ ହସୁଛନ୍ତି ।

ଟିକିଏ ପରେ ଶୈଳମା ଆସି ହାଜର ହେଲେ—ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଢାଳ ।

ଆଲିମଦ୍ଦି ରସ ଛାଣି ଏକ ଢାଳ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲା । ଶୈଳମା ଢକ୍ ଢକ୍ କରି ପିଇଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଓ ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତେ ତୃପ୍ତିର ସହିତ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଆରେ ଆଲିମଦ୍ଦି ! ଆଉ ଢାଳେ ଦିଅ । –ହସି ହସି କହିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ।

ଆଲିମଦ୍ଦି ଆଉ ଢାଳେ ଦେଲା ।

ଶୈଳମା ସେ ଢାଳକ ମଧ ଧୀରେଧୀରେ ନିଃଶେଷ କରିଦେଲେ । ପିଇଦେଇ ଆଖି ଦୁଇଟି ବଡ଼ ବଡ଼ କରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ରହିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଚାଲୁ !

ଶୈଳମା' (ବ୍ୟାକୁଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ) ଆଉ ନୁହଁ ଠାକୁର ! ଆଉ ପାରିବି ନାହିଁ

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମିଠା କିପରି ?

ଶୈଳମା—ଖୁବ୍ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏପରି ଜିନିଷ ପ୍ରତିଦିନ ପାଇବୁ ନାହିଁ । ପ୍ରାଣ ଭରି ପିଇ ନେ ।

ଶୈଳମା—ଆଉ ପାରିବି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏହା ତ ପାଣି ପରି । ପରିସ୍ରାରେ ସବୁ ବାହାରି ଯିବ । ଆଉ ଢାଳେ ନେଇ ରଖି ଦେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ନହେଲେ ପରେ ପିଇବୁ ।

ଶୈଳମା—ତା' ରଖିଲେ ହେବ ।

ଆଲିମଦ୍ଦି ଆଉ ଏକ ଢାଳ ଦେଇ ବିଦାୟ ନେଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଇସାରା କଲା ମାତ୍ରେ ଜଣେ ଭାଇ ଆଲିମଦ୍ଦିକୁ ରସର ଦାମଟା ଦେଇ ଦେଲେ ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ (ବସୁ)—ମୋର କ'ଣ ହେଲା, ମୁଁ ତ ଅଧଃପତନର ରାସ୍ତାରେ ଚାଲିଲି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଗଲେ କିଏ ସମ୍ଭାଳିବ ? ନ ଗଲେ ହେଲା ! ''ସଙ୍ଗାତ୍ ସଞ୍ଜାୟତେ କାମଃ, କାମାତ୍ କ୍ରୋଧୋଽଭିଜାୟତେ, କ୍ରୋଧାତ୍ ଭବତି ସମ୍ମୋହଃ, ସମ୍ମୋହାତ୍ ସ୍ମୃତିବିଭ୍ରମଃ । ସ୍ମୃତିଭ୍ରଂଶାତ୍ ବୁଦ୍ଧିନାଶୋ, ବୁଦ୍ଧିନାଶାତ୍ ପ୍ରଣଶ୍ୟତି ।'' (ସଙ୍ଗରୁ କାମନା ଜାତ ହୁଏ, କାମନାରୁ ଆସେ କ୍ରୋଧ, କ୍ରୋଧରୁ ସମ୍ମୋହ, ସମ୍ମୋହରୁ ସ୍ମୃତିବିଭ୍ରମ, ସ୍ମୃତିବିଭ୍ରମରୁ ବୁଦ୍ଧିନାଶ ହୁଏ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିନାଶ ହେଲେ ମଣିଷ ନଷ୍ଟ ହୁଏ)—ଏଇ ଏକଦିଗ ଯେପରି ଅଛି, ଆଉ ଏକଦିଗ ମଧ ଅଛି—'ସଙ୍ଗାତ୍ ସଞ୍ଜାୟତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଦୃଷ୍ଟିଶୁଦ୍ଧତା, ଦୃଷ୍ଟିଶୁଦ୍ଧେର୍ହି ବିଶ୍ୱାସଃ, ବିଶ୍ୱାସାତ୍ ନିର୍ବିଚାରତା, ନିର୍ବିଚାରାତ୍ ଭବେତ୍ ପ୍ରେମଃ, ପ୍ରେମ୍ଣାତ୍ମସମର୍ପଣମ୍ ।' (ଅର୍ଥାତ୍ ସଙ୍ଗରୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହୁଏ, ଶ୍ରଦ୍ଧାରୁ ଦୃଷ୍ଟିଶୁଦ୍ଧତା, ଶୁଦ୍ଧଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଶ୍ୱାସ, ବିଶ୍ୱାସରୁ ନିର୍ବିଚାରତା, ନିର୍ବିଚାରତାରୁ ପ୍ରେମର ଉଦୟ ହୁଏ । ପ୍ରେମର ପରିଣତି ଆତ୍ମସମର୍ପଣ) । ଆପଣ ଟଙ୍କା ପାଇଁ କାମ କରନ୍ତି, ତେଣୁ ଟଙ୍କା ମିଳେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମଣିଷର ଯଦି interest (ସ୍ୱାର୍ଥ) ହୋଇ ଉଠି ପାରନ୍ତେ, ସେଥିରେ ସବୁ ହୁଅନ୍ତା । ତା' ବୋଲି ଯଦି ଟଙ୍କାର ଲୋଭରେ ତାହା କରିବାକୁ ଯା'ନ୍ତି–ତାହେଲେ ହେବ ନାହିଁ । ସେଇ କାଠୁରିଆର ଗଳ୍ପ ମନେପଡ଼େ । କାଠ ହାଣୁହାଣୁ ତା'ର କୁରାଢ଼ି ପଡ଼ିଗଲା ନଦୀ ଗର୍ଭରେ, ସେ ଜଳଦେବତାଙ୍କ ନିକଟରେ କାନ୍ଦି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଠାକୁର ! ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ, କାଠ ହାଣି ପେଟ ପୋଷେ, କୁରାଢ଼ିଟା ଗଲେ ମୁଁ ଉପାସରେ ମରିବି, ଆଉ ଗୋଟାଏ କୁରାଢ଼ି ପାଇଁ ଶକ୍ତି ମଧ ମୋର ନାହିଁ । ଦୟାଳ ଠାକୁର ! ତୁମେ ଦୟାକରି ମୋର କୁରାଢ଼ିଟା ଫେରାଇ ଦିଅ । ତୁମେ ଇଚ୍ଛାକଲେ ସବୁ ପାରିବ । ମୋତେ ତୁମେ ଦୟାକର । ଜଳଦେବତା ଗୋଟିଏ ସୁନାର କୁରାଢ଼ି ହାତରେ ଧରି ଜଳ ଉପରକୁ ଉଠିଆସି କହିଲେ—ତୁମେ ଦୁଃଖ କରନା, ଏଇ ନିଅ ତୁମର କୁରାଢ଼ି । କାଠୁରିଆ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା—ପ୍ରଭୁ ! ଏ କୁରାଢ଼ି ନେଇ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ? ଏଥିରେ ତ କାଠ ଚିରିହେବ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା, ଏହା ମଧ ମୋର କୁରାଢ଼ି ନୁହେଁ । ମୁଁ ଏହାକୁ ନେଇ କ'ଣ କରିବି ? ଏହା ଶୁଣି ଜଳଦେବତା କହିଲେ—ଆଚ୍ଛା ! ତାହେଲେ ତୁମର କୁରାଢ଼ି ନେଇ ଆସୁଛି । ପାଣିରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ଏଥରକ ଏକ ରୁପାର କୁରାଢ଼ି ନେଇ ଆସି ସେ ହାଜର ହେଲେ । କାଠୁରିଆ ବିନୀତଭାବରେ କହିଲା—ଠାକୁର ! ଏ କୁରାଢ଼ି ମଧ ମୋର ନୁହେଁ । ଆପଣଙ୍କୁ ଆଉ କ'ଣ ବା କହିବି ? ଆପଣ ଯଦି ସଦୟ ହୋଇଛନ୍ତି ମୋ' ପ୍ରତି ତେବେ ମୋ କୁରାଢ଼ିଟା ମୋତେ ଫେରାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ଏଥର ଜଳଦେବତା କାଠୁରିଆର ପ୍ରକୃତ କୁରାଢ଼ିଟା ଆଣି ପଚାରିଲେ—

ଏଇ କୁରାଢ଼ି ତୁମର ? କାଠୁରିଆ ମହାଖୁସି ହୋଇ କହିଲା—ହଁ । ଏଇ କୁରାଢ଼ିଟା ମୋର ? ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଜଳଦେବତା ତା' ଉପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ସୁନା କୁରାଢ଼ି, ରୂପା କୁରାଢ଼ି ଓ ତା'ର କୁରାଢ଼ି ତାକୁ ଦେଇଗଲେ । ଏହା ଶୁଣି ଆଉ ଜଣେ କାଠୁରିଆ ଚାଲାକି କରି ନିଜର କୁରାଢ଼ିଟା ପାଣିରେ ପକାଇଦେଲା । ପାଣିରେ ପକାଇଦେଇ ଜଳଦେବତାଙ୍କୁ ଡାକିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜଳଦେବତା ଗୋଟିଏ ସୁନାର କୁରାଢ଼ି ଆଣି ପଚାରିଲେ—ଏଇ କୁରାଢ଼ି ତୁମର ? ସେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କହିଦେଲା—ହଁ । ଏଇଟାହିଁ ମୋର । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଦେବତା ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲେ । ତା'ର ନିଜର କୁରାଢ଼ିଟା ମଧ୍ୟ ସେ ପାଇଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଲୋଭ କରିବା, ଅସାଧୁ ହେବା ମାନେ ଆତ୍ମପ୍ରବଞ୍ଚନା କରିବା । ବେକୁବ୍-ବେହେଡ଼ା ଯେଉଁମାନେ ସେଇମାନେହିଁ ଏପରି କରିଥା'ନ୍ତି । ଯାହାର ସାମାନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି ଅଛି, ସେଇମାନେହିଁ ପରାର୍ଥକୁ ସ୍ୱାର୍ଥ କରିଦେଇ, ସତ୍ୟପଥରେ ଚାଲି, ଅଭ୍ୟାସ କରି ପାଇବା ପାଇଁ ଚାହାନ୍ତି ।

କରି ପାଇବା କଥା ଶୁଣି ଯେଉଁମାନେ ଘାବରେଇ ଯା'ନ୍ତି, ବୁଝିବାକୁ ହେବ ସେମାନଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଘୁଣ ଧରିଯାଇଛି, ସେମାନଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା ପ୍ରୟୋଜନ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଟାଣିଓଟାରି କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ ହେବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଲାଗିରହି କାମ ଭିତର ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସଫଳତାରେ ଉପନୀତ କରିବାକୁ ହେବ । Nothing succeeds like success (ସାଫଲ୍ୟ ପରି ଆଉ କିଛି ସଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ) । ସଫଳତାର ଗୋଟିଏ ନିଶା ଅଛି । ଥରେ ଯଦି ମଣିଷ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ, ତା'ଭିତର ଦେଇ ତା'ର ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଆସେ । ନାନା ବିଷୟରେ ସେହିପରି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭକରି ଧନ୍ୟ ହେବାକୁ ଚାହେଁ ସେ ।

ପୁଣି, ଦେବାର ଫନ୍ଦିଫିକର ଯାହାର ମୁଣ୍ଡରେ ଥାଏ ସେ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ଦେବାର ଅଭ୍ୟାସ ପିଲାବେଳୁ କରାଇଦେବାକୁ ହେବ । ମା' ଶିଖାଇବ ବାପାଙ୍କୁ ଦେବାପାଇଁ, ବାପା ଶିଖାଇବେ ମା'ଙ୍କୁ ଦେବାପାଇଁ—ଆଳୁଟା, ପୋଟଳଟା, ଫୁଲଟା, ଫଳଟା, ପତ୍ରଟା, ନଡ଼ିଆଟା, କୋଳିଟା କିମ୍ବା ଯାହାହେଉନା କାହିଁକି । ପୁଣି, ପିଲାଛୁଆ କିଛି ଦେବାକୁ ଆସିଲେ ବାହାନା ଦେଇ ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ମା'ଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଦେବାକୁ ଆସିବ ମା' ଉସ୍କାଇଦେବେ ବାପାଙ୍କୁ ଦେବାପାଇଁ, ବାପାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଦେବାକୁ ଆସିବ ବାପା ଚେତାଇଦେବେ ମା'ଙ୍କୁ ଦେବାପାଇଁ । ମା'ଙ୍କ ଅନ୍ତରାଳରେ ବାପା ପିଲାକୁ ମା'ର କଥା ଏପରି ଲୋଭନୀୟଭାବରେ କହିବେ ଯେ ଯେପରିକି ମା'ଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି, ପ୍ରୀତିରେ ଅନ୍ତରଟା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିବ । ପୁଣି, ମା' ମଧ୍ୟ ଏପରି ଭାବରେ ବାପାଙ୍କ ବିଷୟରେ କହିବ । ଏହିପରିଭାବରେ ଭଲପାଇବାର ପ୍ଲାବନ ଯଦି ଛୁଟାଇପାର, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ; ଦେଖିବ କେତେ ସୁଖୀ ହେବେ ସେମାନେ, କେତେ ସୁଖୀ ହେବ ତୁମେମାନେ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟା ଘର ସେତେବେଳେ ଦେବ-ଦେଉଳ ହୋଇଉଠିବ । କ'ଣ ଯେ ମୋର ପାଗଳ ଆଶା ? ଟିକିଏ ଆଶାକରିବା ବି କ'ଣ ମୋର ଅନ୍ୟାୟ !

ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଯେପରି ଆବେଗରେ ଫାଟିପଡୁଛି । ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର ଭାବର-ଆତିଶଯ୍ୟରେ ଉଛୁଳି ଉଠୁଛି ।

ଏଥର ସେ ଆପେଆପେ ଗୀତ ବୋଲୁଛନ୍ତି—

'ତୁମି ଯେ ସୁରେର ଆଗୁନ ଲାଗିୟେ ଦିଲେ ମୋର ପ୍ରାଣେ
ଏ ଆଗୁନ ଛଡ଼ିୟେ ଗେଲ ସବ୍‌ଖାନେ ।
ଯତ ସବ ମରା ଗାଛେର ଡାଲେ ଡାଲେ
ନାଚେ ଆଗୁନ ତାଲେ ତାଲେ
ଆକାଶେ ହାତ ତୋଲେ ସେ କାର ପାନେ ?
ଆଁଧାରେର ତାରା ଯତ ଅବାକ ହୟେ ରୟ ଚେୟେ,
କୋଥାକାର ପାଗଲ ହାଓଆ ବୟ ଧେୟେ ।
ନିଶୀଥେର ବୁକେର ମାଝେ ଏଇ ଯେ ଅମଲ,
ଉଠଲ ଫୁଟେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକମଲ
ଆଗୁନେର କୀ ଗୁନ୍ ଆଛେ କେ ଜାନେ ।'

ଗୀତ ପରେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁଣି କଥା ଉଠିଲା । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସହଜଭାବରେ କହୁଛନ୍ତି—ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ଅଭ୍ୟାସ, ବ୍ୟବହାର, ଝୁଙ୍କ ଠିକ୍ କରିଦେଇ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସାଶ୍ରୟୀ, ସୁନ୍ଦର, ଅର୍ଜନପଟୁ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ......ସ୍ୱାମୀର ଯଦି ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ସ୍ନେହଳ ସମତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବ ଥାଏ, ତଦ୍ୱାରା ତା'ର sexual life (ଯୌନ-ଜୀବନ) ଅନେକାଂଶରେ adjusted (ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ) ହୋଇଥାଏ, ଅନ୍ୟ ଝିଅଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ତା'ର normal attitude (ସହଜ ଭାବ) ଆସେ, ଏହାଦ୍ୱାରା ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ଜୀବନ ମଧୁର ହୋଇଉଠେ । ଅବଶ୍ୟ, ମା'ର ତ ପିଲାର ବାପ ପ୍ରତି ଅର୍ଥାତ୍ ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ରହିବା ଦରକାର । ପିତାମାତାଙ୍କର ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ଜୀବନ ଯେଉଁଠାରେ ଯେତେ ସୁନ୍ଦର, ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ସେତେ ସବୁ ଦିଗରୁ ଭଲ ହୋଇଉଠେ, ଅବଶ୍ୟ ବିବାହଟା ଠିକ୍‌ରୂପେ ହେବା ଦରକାର ଏବଂ with every emphasis (ସମସ୍ତ ଜୋର ସହିତ) with every urge (ସମସ୍ତ ଆକୂତି ସହିତ), with every attitude (ସମସ୍ତ ଭାବ ସହିତ), with every expression (ସମସ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ), ବାଞ୍ଛିତପ୍ରାଣତା effulge (ପ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳ) କରିଦେବା ହିଁ education (ଶିକ୍ଷା) ର ମୂଳ କଥା । Ideal centric urge (ଇଷ୍ଟକେନ୍ଦ୍ରିକ ଆକୂତି) ହେଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କର character (ଚରିତ୍ର) ଫୁଟିଉଠିବ, ଗୋଟାଏ ପିଲା ମଧ୍ୟ inferior (ନିକୃଷ୍ଟ) ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ, ଅଦ୍ଭୁତ କାଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ ।

ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଆଦିତ୍ୟ ଓ ମଞ୍ଚାଇ (ଗୋପାଳ ଭାଇଙ୍କ ପୁଅ) ଆସି ଛିଡ଼ାହୋଇଛନ୍ତି । ମଞ୍ଚାଇ କୌତୁକିଆ ଛୋଟ ପିଲାଟି, ବଡ଼ମଣିଷଙ୍କ ପରି ଗାଲରେ ହାତ ଦେଇ ଛିଡ଼ାହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗେହ୍ଲା କରିବା ସୁରରେ ତିନିଥର କହିଲେ ମୁଞ୍ଚୁ ରାଜାର ଗାଲେ ହାତ, ମୁଞ୍ଚୁରାଜାର ଗାଲେ ହାତ, ମୁଞ୍ଚୁରାଜାର ଗାଲେ ହାତ ।

ମଞ୍ଚାଇ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆଦିତ୍ୟ ଓ ମଞ୍ଚାଇଙ୍କ ଭିତରେ ଗୋପାଳର ଛିଲିକା ଦେଖାଯାଏ ।

ଏବେ ମଧ ସେମାନଙ୍କ ମଧରେ ସେଇ ସୁର ମିଳେ । ...ବଡ଼ଖୋକା (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ଦା), ମଣି (ପୂଜନୀୟ ଛୋଟ'ଦା) ଓ କାଜଲ (ପୂଜନୀୟ କାଜଲଦା) ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଭିତରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ହିଁ ମୋତେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ । ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଖୁବ୍ ଦରଦ । କାଜଲ କେଡ଼େଟିକେ ପିଲା, ତା' ସାମନାରେ ସେଦିନ ମୂଲିଆମାନେ ବାଉଁଶ କାଟୁଛନ୍ତି, ସେ ତାହା ଦେଖି ଅସ୍ଥିର, ସେମାନଙ୍କୁ ମନାକରେ, କହେ କଷ୍ଟ ଲାଗୁଛି, କାଟନା, ପୁଣି ତା' ମା'କୁ କହେ—ମା' ବାଉଁଶଟାକୁ ଦୁଧ ଖୁଆଅ, ତା' ଦେହ କାଟି ପକାଉଛନ୍ତି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ହିଁ ଅଲଗା । ବଡ଼ଖୋକାଙ୍କର (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ଦା) ଗୋପନଭାବରେ ଦାନ କରିବାର କୌଣସି ଲେଖାଯୋଖା ନାହିଁ । ନିଜେ ନ ଖାଇ ମଣିଷଙ୍କୁ ଖୁଆଏ, ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ନେଇ ଏତେ କଷ୍ଟରେ ଥାଏ, ସେଆଡ଼କୁ ଭ୍ରୁକ୍ଷେପହିଁ ନାହିଁ, ପ୍ରାର୍ଥୀ ଆସି ତା' ସାମନାରେ ହାଜର ହେଲେହିଁ ହୋଇଗଲା ।

ଏହାପରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ପଚାରିଲେ—ଗୁରୁଙ୍କୁ ମଣିଷ ଭାବିବା ନିଷେଧ କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେପରି ଭାବିଲେ urge (ଆକୂତି) କମିଯାଏ, ତା' ବୋଲି ଅମଣିଷ ଭାବିବାକୁ ମଧ କହି ନାହାନ୍ତି । ସେଇ ଆଳରେ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟରେ ଆମେ ଯଦି ବିଚଳିତ ନହେଉ, ଏବଂ ତା'ର ନିରାକରଣର ଚେଷ୍ଟା ଯଦି ନକରୁ, ଯେପରିକି ଆମର ପ୍ରିୟଜନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ କରିଥାଉ, ତାହେଲେ କିନ୍ତୁ ତାହାହେବ ଭଣ୍ଡାମି । ତେଣୁ ମନଗଢ଼ା ଧାରଣା ଆରୋପ ନକରି, ଭଲପାଇଲେ ଯେପରି କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେହିପରି କରିବାହିଁ ଭଲ । ଏହା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ସାଧନ-ଭଜନ ମଧ ନିୟମିତ କରିବା ଦରକାର । ସାଧନ-ଭଜନ ଭିତର ଦେଇ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ସେ କିଏ ତାହା ଧୀରେଧୀରେ ଫୁଟିଉଠିବ । ଆମ ଦେଶରେ ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ଅନେକେ କହନ୍ତି ଠାକୁର, ତା'ମାନେ ସେ ଠୋକ୍‌କର ଦିଅନ୍ତି, ପୁଣି ଟାଣଥିଲେ ଠୋକ୍‌କର ଫଳରେ ଆମର complex (ପ୍ରବୃତ୍ତି)ଗୁଡ଼ିକ profitably (ଲାଭଜନକ ଭାବରେ) adjusted (ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ) ହୋଇ ଉଠନ୍ତି with every meaning (ସମସ୍ତ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ) ।

କଥା-ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ cultural conquest (କୃଷ୍ଟିଗତ ବିଜୟ) ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା ଉଠାଇଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—University (ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ), ଥିଏଟର, ସିନେମା, ପୁସ୍ତକାଳୟ, ଖବରକାଗଜ, ରେଡିଓ, ସଭା-ସମିତି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନ cultural conquest (କୃଷ୍ଟିଗତ ବିଜୟ)-ର ମୂଳ ଘାଟି, ସେ ସବୁକୁ mould (ପରିବର୍ତ୍ତନ) କରନ୍ତୁ, ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଯାଜନ ଚଳାନ୍ତୁ, ବେତାଳିଆ କଥା ଶୁଣିଲେହିଁ ଆଘାତ ଦିଅନ୍ତୁ, ଅବଶ୍ୟ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀଭାବରେ ।

ରତ୍ନେଶ୍ୱର ଭାଇ (ଦାଶଶର୍ମା)—ମଣିଷ ସହିତ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ଆଦର୍ଶ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବ୍ୟବହାର ହେବ, enchanting (ମନୋମୁଗ୍ଧକର), invigorating (ଉଦ୍ଦୀପକ) । ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ହେବ ମୁଁ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଯେଉଁପରି ବ୍ୟବହାର ପାଇବାକୁ

ଚାହେଁ, ଅନ୍ୟପ୍ରତି ଅନୁରୂପ ବ୍ୟବହାର କରୁଛି କି ନା ।

ଏହାପରେ ସଂହତି-ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା ଉଠିବାରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଏକ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁରକ୍ତି-ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ସେମାନେ ସଂହତ ନହୋଇ ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ମନାଇ ନେଇ ଚଳନ୍ତି । ସପତ୍ନୀର (ସଉତୁଣୀ)ର ଯଦି ଦୋଷତ୍ରୁଟି ମଧ ଥାଏ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାମୀପ୍ରତି ଯଦି ସେ ସେବା-ମୁଖର ଓ ଟାଣସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ସତୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀର ସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତି ନଜର ଦେଇ ତା'ର (ସପତ୍ନୀର) ସବୁ ଦୋଷ ସହ୍ୟ କରେ । ପୁଣି, ସତୀ ଯିଏ, ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାମଧନ୍ଦା, ଏପରିକି ଝଗଡ଼ାଝାଟି, ମୁଖବିକୃତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁକିଛି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପାଇଁ । ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ସବୁ ଜିନିଷ ପ୍ରତି କିନ୍ତୁ ତା'ର ସମାନ ନଜର, ଚାରିଚକ୍ଷୁ ନିଘା,-ଗୋଟାଏ ଦିଗ ଦେଖୁଛି, ଅନ୍ୟ ସବୁଦିଗ ଦେଖୁ ନାହିଁ ବା ସେଆଡ଼େ ନିଘା ନାହିଁ, ଏପରି ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ସବୁ ଜିନିଷରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଓ ବ୍ୟାପୃତ କରିତୋଳେ ସେ ନିଜକୁ । ଏଇ ହେଲା ଟାଣର ଲକ୍ଷଣ । ଏଠାରେ ଯେଉଁମାନେ ତପୋବନରେ କାମ କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଯଦି ମନେକରନ୍ତି, ଅନ୍ୟ department (ବିଭାଗ) ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନାହିଁ, ତାହେଲେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ, ଠାକୁର ସେମାନଙ୍କର interest (ସ୍ୱାର୍ଥ) ହୋଇ ଉଠି ନାହାନ୍ତି । ଠାକୁର interest (ସ୍ୱାର୍ଥ) ହେଲେ ଠାକୁରଙ୍କର ଦୁନିଆରେ ଯାହାକିଛି, ସବୁଆଡ଼େ ମମତ୍ୱଦୀପ୍ତ, ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟେନଦୃଷ୍ଟି ରହିବହିଁ ଏବଂ ସେମାନେ ପରସ୍ପର fulfilling (ପରିପୂରଣୀ) ହେବେହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ତା'ର ନିଜସ୍ୱ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ତ ସୁଷ୍ଠୁଭାବରେ ଉଦ୍‌ଯାପନ କରିବେହିଁ, ତତ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ନିଜର ଜ୍ଞାନ-ବୁଦ୍ଧି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟାନୁଯାୟୀ ଅପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ମଧ କରିବେ—ଅନଧିକାର ଚର୍ଚ୍ଚା ନକରି । ଏହିପରି ଚୌକସ ଦୃଷ୍ଟି ଯଦି ଥାଏ, ତେବେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଢେର୍ ଉନ୍ନତ ହୋଇଉଠିବେ । ତେବେ ଅନେକଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ ପ୍ରଶଂସା ପାଇବାର ମତଲବ ପ୍ରବଳ ଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ନିଜେ efficient (ଦକ୍ଷ) ହେଲେ ମଧ ଅନ୍ୟକୁ efficient (ଦକ୍ଷ) କରି ଗଢ଼ିତୋଳିବା ଚେଷ୍ଟା ନଥାଏ । ତାହା କିନ୍ତୁ ଭଲ ନୁହେଁ । କେହି ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱିତ ହେଲେ, ସହକର୍ମୀଗଣଙ୍କୁ efficient (ଦକ୍ଷ) କରି ତୋଳିବାର ଧନ୍ଦା ତା'ର ରହିବହିଁ ରହିବ । କାରଣ, ସେ ଜାଣେ ଯେ ଏକକଭାବରେ ତା' ପକ୍ଷେ ଇଷ୍ଟଙ୍କର ବିରାଟ ବହୁମୁଖୀ ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ତେଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ତାଜା କରି ତୋଳିବାକୁ ଚାହେଁ । ବାହାବା ପାଇବାର କାଙ୍ଗାଳ ହୁଏନା ସେ, ସେ ନିଜେ କରେ କିନ୍ତୁ ବାହାବା ଦିଏ ଅନ୍ୟକୁ । ନିଜସ୍ୱ ନାମ, କାମ ବା ସ୍ୱାର୍ଥର ଧାର ଧାରେନା ସେ, ସେ କେବଳ ଭାବେ, ବାଞ୍ଛିତର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ ହେବ କିପରି ଏବଂ ତଦନୁଯାୟୀ ନିଜକୁ adjust (ନିୟନ୍ତ୍ରଣ) କରେ । ତା'ର ବା ଅପରର କୌଣସି ପ୍ରବୃତ୍ତି ସେତେବେଳେ ତା' କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ନାହିଁ । କେଉଁଠି ଏଡ଼ାଇ କେଉଁଠି ବୁଡ଼ା ମାରି, କେଉଁଠି ଡେଇଁ, କେଉଁଠି ମଧୁରଭାବେ ମୃଦୁ ଆଘାତ କରି ବାଧାଗୁଡ଼ିକ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲେ ସେ । ତା' ସାନ୍ନିଧରେ ଆସି ଆହୁରି କେତେ ଲୋକ ଏହିପରି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କୌଶଳରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ଏମାନେ ଅମୋଘଭାବରେ ନିଜେ ନିଜେ କରନ୍ତି,

ଅନ୍ୟକୁ ଦେଇ ମଧ କରାନ୍ତି, ଯାହାର ଯେପରି ଯୋଗ୍ୟତା ତାକୁ ତଦନୁଯାୟୀ । ଏହାକୁ କୁହାଯାଏ organising skill (ସଂଗଠନୀ କୌଶଳ) । ଏହିପରି ଚରିତ୍ରସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଯେତେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ, ସଂଗଠନ ଓ ସଂହତି ସେତେ ଦାନା ବାନ୍ଧି ଉଠିବ । ପତଳା ସ୍ୱଭାବରେ ଅନେକ ଲୋକ ଥା'ନ୍ତି, ସେମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପ୍ରଣୋଦିତ ନ ହୋଇ ମଧ ଏପରିଭାବରେ ଚଳନ୍ତି, ଯାହା ସଂଗଠନ ସଂହତି ପକ୍ଷେ କ୍ଷତିକର ହୋଇଉଠେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା repair (ମରାମତି), adjust (ନିୟନ୍ତ୍ରଣ) ଓ resist (ନିରୋଧ) କରିବାର ବୁଦ୍ଧି ନେଇ ଚଳିବାକୁ ହୁଏ । ତେଣୁ, କେତେକ ଖାଣ୍ଟି ଲୋକଙ୍କର ରୀତିମତ ଖଟଣି ଦରକାର, ଏମାନେ positive push (ନିଶ୍ଚୟାତ୍ମକ ପ୍ରେରଣା) ଦେବେ ଏବଂ ସଂହତି-ବିରୋଧୀ ପାଇଁ ଯାହା ସବୁ ଘଟେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ counteract (ପ୍ରତିକାର) କରିବେ । ଏମାନେ ଯଦି fanatic (ମତାନ୍ଧ), sympathetic (ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ) ଓ impartial (ପକ୍ଷପାତଶୂନ୍ୟ) ନ ହୁଅନ୍ତି, କାନକୁହା ଶୁଣି ଯଦି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଉଠନ୍ତି, ମୁକାବିଲା କରି, ମିଳାଇ ନେବାର ଅଭ୍ୟାସ ଯଦି ଏମାନଙ୍କର ନଥାଏ, ତାହେଲେ କିଛୁ ହେବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କଥା ବନ୍ଦ କରି ତକିଆରେ ଭରାଦେଇ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟିକୁ ଲମ୍ବାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଗୋଡ଼ ଉପରେ କନ୍ଥା, ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଅଳ୍ପ ହଲାଉଛନ୍ତି, ତାହା ଦେଖି ତରୁମା ଗୋଡ଼ ଘଷି ଦେଉଛନ୍ତି, ଯେପରିକି ଶୀତ ବେଶି ନଲାଗେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ମିତ ବଦନରେ କହିଲେ—ତରୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଘଷିଦେଇ ଜାଣେ, ସତେ ଯେପରି ତବଲା ବଜାଇ ଯାଉଛି ।

ବିମଳ ଭାଇ (ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ)—କେହି ଯଦି କହେ ଯେ, ଠାକୁର ଏହା କହିଛନ୍ତି, ଆପଣ ଯଦି ନମାନନ୍ତି ତେବେ ଗୁରୁଦ୍ରୋହିତା ହେବ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯଦି ବୁଝେ ଯେ ତାହା ଆପଣଙ୍କ interest (ସ୍ୱାର୍ଥ) ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯିବ, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋର କ'ଣ କରିବା ଉଚିତ୍ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଚକିତହୋଇ ସଳଖହୋଇ ବସି ଆବେଗଭରେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ)—ଆଗେ ଠାକୁର, ତା'ପରେ ତା'ଙ୍କ କଥା । ଯେପରି ଶୁଣାଯାଏ 'resist no evil' (ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିରୋଧ କରନା) ଏଇ କଥାର ଆଳରେ, ଏଇ କଥା ମାନିବାର ଛଳନା କରି ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଶିଷ୍ୟବର୍ଗ ନୀରବରେ ତାଙ୍କୁ କ୍ରୁଶବିଦ୍ଧ ହେବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, କେହି ଗୋଟାଏ ତର୍ଜନୀ ବି ଉଠାଇଲେ ନାହିଁ, ପରମ ଉଦାରତାର ସହ ନିର୍ବିକାରଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖକୁ ଠେଲିଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ମେରୀମ୍ୟାଗ୍‌ଡାଲିନ୍ ହିଁ ଆଣ୍ଟକରି ଛିଡ଼ାହେଲା ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ, ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟହିଁ ବଡ଼ । ତାଙ୍କ କଥାମାନି ପୁଣ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ କରିବା ଲୋଭରେ ତାଙ୍କୁ ବିସର୍ଜନ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ ସେ, ତାଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇବାପାଇଁ ଲକ୍ଷେ ନରକ ଯଦି ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ, ତାଙ୍କୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ଭଲମନ୍ଦ, ପାପପୁଣ୍ୟର କୌଣସି ଚିନ୍ତାକୁ ସେ ପ୍ରଶ୍ରୟ ହିଁ ଦିଏନା । ଯେଉଁଠାରେ ଇଷ୍ଟ ବିପନ୍ନ, ସେଠାରେ ଏଇସବୁ ନୀତିବାଦିତାର ଆଳ ଦେଖାଇ ନୀରବ ରହିବା ମାନେହିଁ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଓ ଭୀରୁତା । ପ୍ରେମ ଯେଉଁଠାରେ, ସେଠାରେ ପରାକ୍ରମ ଓ ପ୍ରିୟାର୍ଥତତ୍ପରତା ମୁଖର ହୋଇ ଉଠିବହିଁ ଉଠିବ । ଶୁଣିଛି—ଥରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

ମୂର୍ଚ୍ଛାହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଗୋପୀମାନେ ଖବର ପାଇଲେ ଯେ ଭକ୍ତର ପଦଧୂଳି ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋଳିଲେ ସେ ସୁସ୍ଥ ହେବେ । ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ କାମରେ ଲାଗିଗଲେ, ପାପପୁଣ୍ୟର କୌଣସି ବିଚାର କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା ନାହିଁ । ମୁନି, ଋଷି ସାଧକଗଣ କିନ୍ତୁ ସେ ସାହସ ପାଇଲେ ନାହିଁ, ଅପରାଧ ହେବ ବୋଲି ଡରିଗଲେ । ତେଣୁ ରକ୍ତମାଂସସଙ୍କୁଳ ଇଷ୍ଟ ଯାହାଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଖ୍ୟ ଓ କେବଳ ହୋଇ ଉଠି ନାହାନ୍ତି, ସେ କିନ୍ତୁ ଇଷ୍ଟପ୍ରେମ ଓ ଧର୍ମର ମନ୍ଦିରଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ ।–ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଭାବମୁଗ୍ଧ ଅନ୍ତରରେ ଲଳିତ ଭଙ୍ଗୀରେ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ ହଲାଇ ଆବୃତ୍ତି ସ୍ୱରରେ ଟାଣି ଟାଣି କହିଲେ—'ମରମ ନ ଜାଣେ, ଧରମ ବଖାଣେ, ଏପରି ଅଛନ୍ତି ଯିଏ, କାମ ନାହିଁ ସଖୀ ତାଙ୍କ ସାଥିରେ ଥା'ନ୍ତୁ ଦୂରରେ ସିଏ ।'

ତପୋବନର କଥା ପଡ଼ିବାରୁ କେଷ୍ଟ ଭାଇ କହିଲେ—ତପୋବନ କହିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଯାହା ବୁଝନ୍ତି—ଏଠାରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ଦିନରାତି ଯାହା ଚାଲୁଛି, ତାହାହିଁ ତ ପ୍ରକୃତ ତପୋବନ । ତପୋବନ କହିଲେ ଯଦି କେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଇଲାକାକୁ ବୁଝନ୍ତି, ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନକୁ ତପୋବନରୂପେ ପରିଚିତ, ଅଥଚ ତପୋବନର ଆଦର୍ଶ ମୂର୍ତ୍ତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ ନାହିଁ ସେଠାରେ,—ତାହେଲେ ତ ଭୁଲ ହେବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା'ତ ଠିକ୍ । ତପୋବନ ପରିଚାଳନା ସେଠାରେ ରୂପାୟିତ ହେଉଛି, ନାମ ତା'ର ତପୋବନ ଥାଉ ବା ନଥାଉ, ତପୋବନ କିନ୍ତୁ ସେଇଠାରେ । ଆଉ ଯେଉଁଠି ତାହା ହେଉନାହିଁ, ସେଠାରେ ତାହା ଫୁଟାଇ ତୋଳିପାରିଲେ ହିଁ ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନ ତପୋବନ ନାମର ଯୋଗ୍ୟ ହେବ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଯେଉଁ ଚରିତ୍ର, ଯେଉଁ କର୍ମଦକ୍ଷତା, ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଜ୍ଞାନର ଭିତ୍ତି ଆପଣ ତପୋବନର ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସୁଦୃଢ଼ କରି ତୋଳିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ, ସେଇ ଆଦର୍ଶର ଅନେକ ପଛରେ ପଡ଼ିଛୁ ଆମେ । ପୁଣି ଯେଉଁମାନେ ତିନିବର୍ଷରେ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ ପାସ୍ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅନେକଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ ଅପରିପକ୍ୱ ରହି ଯାଉଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେତେ ଅଳ୍ପ କଲେ ମଧ, ସେତକ ଭଲରୂପେ କଲେ ବି ଲାଭ ଅଛି । ତିନିବର୍ଷରେ ଯେ ପକ୍କା କରି ଦିଆଯାଇପାରେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ conviction (ପ୍ରତ୍ୟୟ) ହେଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବୁ ଦିଗପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଚାଲିଯିବ । ଏହା ଯେ ସମ୍ଭବ ତାହା ତ' ମୁଁ ଦେଖାଇ ଦେଉଛି, ଆପଣମାନଙ୍କର ମଧ ବାସ୍ତବ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅଛି । ଯେଉଁ ଭଙ୍ଗୀରେ ଯେଉଁଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରାଯାଇପାରେ ସେ ଭାବରେ ନ କରି ମାମୁଲିଭାବରେ ତା ଚାହିଁଲେ ତ ହେବ ନାହିଁ । କେମିକ୍ୟାଲ ଓ୍ୱାର୍କସ୍‌ର ମଧ ସେଇକଥା । ସେପରି ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖିଲ ନାହିଁ । ବିଶେଷ କିଛି ନ କରି ଯାହା ମିଳିଗଲା, ସେତିକିରେ ଖୁସି । ବଢ଼ାଇବା କଥା କହିଲେ, କହେ, 'ଟଙ୍କା ନହେଲେ ହେବ ନାହିଁ' । କେହି ଯଦି ମନ କରେ ତେବେ ଟଙ୍କା ଅଭାବରେ କି କାମ ଅଟକିପାରେ ? ଏବେ ଆପଣମାନଙ୍କର ସୁଯୋଗ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅନେକ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ଆପଣମାନଙ୍କର ତ ମଣିଷ କ୍ରମାଗତ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ଟଙ୍କାର ତ ଅଭାବ ହେବା କଥା

ନୁହଁ ! ଏତେ ସବୁ ଯେ ହୋଇଛି ତାହା ଟଙ୍କା ବଳରେ ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ହୋଇଛି ପ୍ରୟୋଜନର ତାଡ଼ନାରେ, ଆଗ୍ରହର ଆବେଗରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ବିଭାଗର କର୍ମୀଙ୍କର ବିଶେଷତଃ ପରିଚାଳକଗଣଙ୍କର ଯଦି ଆଗ୍ରହ ଥାଏ, କିପରି ଭାବରେ ସେମାନେ ଆଉରି ଅଗଣିତ ଲୋକଙ୍କର ଅନ୍ନସଂସ୍ଥାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ, ସେମାନଙ୍କର କାମଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ଦେଶକୁ ସେବାରେ ସମୃଦ୍ଧ କରିତୋଳିବେ, ସର୍ବୋପରି ନିଜନିଜର ଭିତରର ଦୁନିଆ ଓ ବାହାର ଦୁନିଆର ସର୍ବତ୍ର ଇଷ୍ଟପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବେ କିପରିଭାବରେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଏଇ ଆଗ୍ରହ ସମ୍ବେଗହିଁ ସାଫଲ୍ୟକୁ ସହଜ କରି ତୋଳିବ, ଏଇ ପ୍ରୟୋଜନବୋଧ ଯଦି ନଥାଏ, ଏଇ ନିଶା ଯଦି ନଥାଏ, ନିଜ ନିଜର ପ୍ରୟୋଜନ ପୂରଣ ହୋଇଗଲେ ଯଦି ସବୁ ଆବେଗ ଶିଥିଳ ହୋଇଯାଏ, ତାହେଲେ ଯେମିତି ଚାଲିଛି, ସେହିପରି ଚାଲିବ । ଅବଶ୍ୟ, ଗୋଟାଏ ବିଭାଗର କାମ ଯଦି ଠିକ୍‌ରୂପେ ଚାଲେ, ତେବେ ତାହା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗର କାମକୁ ମଧ୍ୟ ଆଗେଇ ନେବ । ଗୋଟିକର ସାଫଲ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖି ଅନ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ କରିବ । ଆପଣଙ୍କର ଋତ୍ୱିକ୍-ଆନ୍ଦୋଳନ ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋକ-ସଂଗ୍ରହ ଓ ଲୋକସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟ ଯଦି ଠିକ୍‌ଭାବେ ଆଶାନୁରୂପ ଆଗେଇ ଚାଲେ, ଆହୁରି ଭଲଲୋକ ଯଦି ପା'ନ୍ତି, ତେବେ ଦେଖିବେ ଏହାରି ଭିତର ଦେଇ ସବୁ ପୁଣି ଦାନା ବାନ୍ଧି ଉଠିବ । ଏବେ ବ୍ୟାପକଭାବରେ ଯାଜନ ଲଗାଇଦିଅନ୍ତୁ, ପ୍ରଚୁର ଦୀକ୍ଷା ଦେଇଯା'ନ୍ତୁ ଏବଂ ସର୍ବପ୍ରକାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଠେଲି ଆଗେଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।

କହୁ କହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ବଦନମଣ୍ଡଳ ଦୀପ୍ତ-ବିଭାମଣ୍ଡିତ ହୋଇଉଠିଲା—ତାଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି ତୀବ୍ର ଆବେଗରେ ଆହୁରି ଜ୍ୱଳନ୍ତ ହୋଇଉଠିଲା ।

ମାନଦା ମା' (ପ୍ରଫୁଲ୍ଲର ମା) ଆସିଥିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ । 'ଏପରି ଛୋଟେଇ ଚାଲୁଛୁ କାହିଁକି ?' –ଦୂରରୁ ପଚାରିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ।

'ପାଦରେ ଗୋଟାଏ କଣ୍ଟା ଫୁଟି ଯାଇଥିଲା' –କହି, ଆସି ପ୍ରଣାମ କଲେ ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇ । ପ୍ରଣାମ ସାରି ଉଠି ଏକଲୟରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଆଡ଼େ, ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ଓ ଆନନ୍ଦର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ସତେଯେପରି ଭାବୁଛନ୍ତି—ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ସ୍ନେହଦୃଷ୍ଟି, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ପାଇଁ ଏପରି ବ୍ୟଥାବୋଧ ଓ ତା'ର ନିରାକରଣର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା, ଏହାକି କେବେ ମଣିଷ ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବ ?

'କଣ୍ଟାଟା କାଢ଼ି ପକାଇନୁ ?' ପୁଣି ପଚାରିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର । ମା' କହିଲେ–'କାଢ଼ିଦେଇଛି ତଥାପି ଦରଜ ଯାଇ ନାହିଁ, ହୁଏତ ଅଗ-ଫଗ ଭାଙ୍ଗି ରହି ଯାଇଛି ।'

ଟିକେ ଆଇଡିନ୍ ଲଗାଇ ଦେ । ଦେଖ, ଯେପରି ପାଚି ନଯାଏ । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯା, ଭଗୀରଥଠାରୁ ଟିକେ ଆଇଡିନ୍ ଆଣି ଲଗାଇଦେଇ ଆ, ଘରେ ଯଦି ନଥାଏ ଗଲାବେଳେ ଛୋଟ ଶିଶିରେ ଟିକେ ନେଇଯିବୁ ମଧ୍ୟ । ବାରମ୍ବାର ତାହା ଲାଗାଇବୁ ।' ସ୍ନେହ-କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ।

ମା' ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଗଲେ ଡିସପେନ୍‌ସାରୀ, ଆଇଡିନ୍ ଲଗାଇବାକୁ ।

ବିମଳ ଭାଇ—ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ନାମ ପୂର୍ବରୁ ଦୁଇଟି 'ଶ୍ରୀ' ବସାଇବାକୁ ଅନେକେ

ଆପତ୍ତି କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଧାରଣା, ତଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ (ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ) ଦୂରେଇ ଦିଆଯାଏ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣ କ'ଣ କହନ୍ତି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେ ଯେପରି ପସନ୍ଦ କରେ, ସେ ସେହିପରିହିଁ କରିଥାଏ, ଏବଂ ସେ ସମ୍ପଦ ତା'ର ନିଜସ୍ୱ । ବିହିତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ମଣିଷକୁ କଦାପି ବଞ୍ଚିତ କରେ ନାହିଁ । କାହାରି ନାମ ପୂର୍ବରୁ ଏକାଧିକ 'ଶ୍ରୀ' ଦେବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା–ତଦ୍ୱାରା ତା'ର ଅସାମାନ୍ୟତା ଓ ବିଶେଷ ବିଭୂତି ସୂଚିତ କରିବା । 'ଶ୍ରୀ' ଅର୍ଥ ସେବା । ଭଗ ଆସିଛି ଭଜ୍ ଧାତୁରୁ, ଭଜ୍ ଧାତୁର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଅର୍ଥ ହେଲା ସେବା, ତେଣୁ ଭଗବାନ ଅର୍ଥ ସେବାବାନ । ସତ୍ତାସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନୀ ସେବା ଅର୍ଥାତ୍ ପରିପାଳନ ପରିପୋଷଣ ଓ ପରିରକ୍ଷଣହିଁ ଯାହାର ଜୀବନ-ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ସେ ହିଁ ଭଗବାନ । ଯେ ଏହିପରି ସେବା-ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ-ସଂପନ୍ନ, ସେ-ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ମଣିଷର ମୁଖ୍ୟ ସେବନୀୟ, ଅର୍ଘ୍ୟଣୀୟ ମଣିଷ-ଭଗବାନ । ତେଣୁ ତାଙ୍କରି ନାମର ମୂଳରେ ଏକାଧିକ 'ଶ୍ରୀ' ଯୋଗକରି ଜଣାଇ ଦିଆଯାଏ ସେ ଆମର ପରମ ସେବ୍ୟ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଗୀତାରେ ଅଛି, 'ନ ମାଂ ଦୁଷ୍କୃତିନୋ ମୂଢ଼ାଃ ପ୍ରପଦ୍ୟନ୍ତେ ନରାଧମାଃ'– ଏଇ ନରାଧମ କେଉଁମାନେ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେଇମାନେହିଁ ନରାଧମ ଯେଉଁମାନଙ୍କର will to becoming (ବିବର୍ଦ୍ଧନର ଇଚ୍ଛା) stunted (କ୍ଷୁଣ୍ଣ) ହୋଇ ଯାଇଛି, ବୃତ୍ତି-ବେହୋସ ହୋଇ ଯେଉଁମାନେ ସଙ୍କୋଚ ଓ ମରଣାଭିସାର ପଥରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଛନ୍ତି, ପ୍ରତିଲୋମ-ସଞ୍ଜାତ ଜାତକ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଭାବତଃ ହିଁ ଶ୍ରଦ୍ଧାହୀନ, ଆଦର୍ଶବିମୁଖ ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଏଆଡ଼େ ଢଳିପଡ଼ନ୍ତି ।

ବିମଳ ଭାଇ—Will to live (ବଞ୍ଚିବାର ଇଚ୍ଛା) ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—Will to becoming (ବିବର୍ଦ୍ଧନର ଇଚ୍ଛା) ଯେଉଁମାନଙ୍କର କମ୍, Will to live (ବଞ୍ଚିବାର ଇଚ୍ଛା) ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର କମ୍ । Becoming (ବିବର୍ଦ୍ଧନ)-ର urge (ଆକୂତି) ନଥିଲେ being (ସତ୍ତା) ହିଁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼େ ।

ବିମଳ ଭାଇ—ଟଙ୍କା ଲୋଭରେ ଯଦି କେହି ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତ ସାଜେ ?

କେଷ୍ଟ ଭାଇ କଥାଟା ଛଡ଼ାଇ ନେଇ କହିଲେ—ପ୍ରଥମେ ସେଇ ଭାବ ନେଇ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ, ପରେ ଠାକୁରଙ୍କଠାରେ interested (ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱିତ) ହୋଇଉଠେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପରିବର୍ତ୍ତନ ନହେବା ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଆଲୋକ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟହୋଇ କେତେ ପୋକ ଆସନ୍ତି, ଆଲୋକରେ ଆତ୍ମାହୁତି ଦେଇହିଁ ସେମାନେ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି, ପୁଣି ବେଙ୍ଗ, ଝିଟିପିଟି ଇତ୍ୟାଦି ଆସନ୍ତି ସେଇ ପୋକମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାପାଇଁ, ଆଲୋକ ପ୍ରତି କୌଣସି ଲୋଭ ନାହିଁ ସେମାନଙ୍କର, ସେମାନେ ଆସନ୍ତି ଆହାର ଲୋଭରେ । ଭକ୍ତ ସାଜି ସେହିପ୍ରକାର ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଆସନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭକ୍ତଗଣଙ୍କର ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କର goodness (ସଦାଶୟତା)ର advantage (ଫାଇଦା) ନେବା । ଅନ୍ୟ ଲୋଭରେ ଗୁରୁଙ୍କଠାରେ ଅନୁରକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନେ ଦୁଷ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ

ଲୋକ ! ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଭିତରେ କିଛି ମସଲା ଅଛି, ସେମାନେ ବିଶେଷ କୌଣସି କାମନା-ବାସନା ନେଇ ଗୁରୁଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟକୁ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ପରେ ଗୁରୁଙ୍କଠାରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି, ଯେପରି ହୋଇଥିଲା ହନୁମାନର । ହନୁମାନର ମନରେ କେତେ କଳ୍ପନା ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଥିଲା ଏବଂ ସେଇ ସବୁର ପୂରଣ-ଆଶାରେ ଧରିଥିଲା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ, କିନ୍ତୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ତା'ର ଏତେ ଭଲଲାଗିଲା ଯେ, ତାଙ୍କୁ ଖୁସି ଓ ସୁଖୀ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ତା'ର ଏତେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଉଠିଲା ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁଖ-ସୁବିଧା ଓ ଉନ୍ନତିର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ତା'ର କୁଆଡ଼େ ତଳେଇ ଗଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ମାତାଲ ହୋଇଗଲା, ତାଙ୍କୁହିଁ ନେଇ କଟାଇଦେଲା ସାରାଟା ଜୀବନ- ଏବଂ ତାହା କେବଳ ଭାବାଳୁତା ବଶତଃ ନୁହେଁ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ କର୍ମୋତ୍ସବ ମାଧ୍ୟମରେ । ହନୁମାନର କଥା ଭାବିଲେହିଁ ଛାତିଟା ଫୁଲି ଉଠେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଗୀତାରେ ଅଛି, 'ନାହଂ ପ୍ରକାଶଃ ସର୍ବସ୍ୟ ଯୋଗମାୟା-ସମାବୃତଃ । ମୂଢ଼ୋଽୟଂ ନାଭିଜାନାତି ଲୋକୋ ମାମଜମବ୍ୟୟମ୍' –ଏଇ ଯୋଗମାୟାସମାବୃତ ଅର୍ଥ କ'ଣ ଏବଂ ଜନ୍ମହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ଅଜ, ଅବ୍ୟୟ କିପରି ହେଲେ—ବିଷୟଟା ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯୋଗମାୟାସମାବୃତ ଅର୍ଥ, ସ୍ୱ-ଅୟନସ୍ୟୁତ ବୃତ୍ତ୍ୟଭିଧାନ-ସମନ୍ୱିତ; ସାଧାରଣ ମଣିଷ ପରି ସେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷ ଏବଂ ନାରୀର cohesive affinity (ସଂକର୍ଷଣୀ ସଙ୍ଗତି)ର ମାଧ୍ୟମରେ ମନୁଷ୍ୟରୂପେ ଉଦ୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ୟ ମଣିଷଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ, ତେଣୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ରଙ୍ଗିଳ ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି, ସେ ତ ଆମରି ପରି ମଣିଷ—ତାଙ୍କ ଓ ଆମ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ କେଉଁଠି ? ସିଦ୍ଧି ବା ଅଲୌକିକତା ପରି ଆଖିଝଲସା ଯଦି କିଛି ଦେଖନ୍ତି, ତାହେଲେ କିଛିଟା ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇବାକୁ ରାଜି ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ତ ଆସନ୍ତି ପ୍ରେମ ଓ ଚରିତ୍ରର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନେଇ, ମଣିଷକୁ ଏଇ ପ୍ରେମ ଓ ଚରିତ୍ରର ଅଧିକାରୀ କରି ଧନ୍ୟ କରିତୋଳିବାକୁ । ମଣିଷକୁ ଅଜ୍ଞ ଓ ଦୁର୍ବଳ କରି ରଖି, ସାମନାରେ ନିଜର କରାମତି ଦେଖାଇ, ତା'ଠାରୁ ପୂଜା ପାଇବାର ଲୋଭ ନଥାଏ ତାଙ୍କର । ତେଣୁ ମୂଢ଼ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ଧରାପଡ଼େ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଟିକିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ଦରକାର । ସେ ଯେ ମଣିଷ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅଜ ଓ ଅବ୍ୟୟ, ତାହା ସେମାନେ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଜ ଅର୍ଥ ସେ ସବୁ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ହୋଇ ଚାଲିଛନ୍ତି, ଏତଦ୍‌ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ ସେ-ହିଁ ଅଛନ୍ତି, ଯାହା ଥିଲେ, ଅବିକଳ ତାହାହିଁ ଅଛନ୍ତି, ନୂତନତ୍ୱ କିଛି ହୋଇ ନାହିଁ, ବା ଯାହା ଥିଲେ ତାହାଠାରୁ ନ୍ୟୁନ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ ଅଜ ଅର୍ଥାତ୍ ଜନ୍ମ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଦେଶ-କାଳ-ନାମ-ରୂପର ଅଧୀନ ହୋଇ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ହେତୁ ସ୍ୱରୂପତଃ ଓ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ତାଙ୍କର କୌଣସି ବ୍ୟତ୍ୟୟ ଘଟି ନାହିଁ, ଏବଂ ଅବ୍ୟୟ ମାନେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟୟ ନାହିଁ, କ୍ଷୟ ନାହିଁ, ଯାହାକିଛି ଅଛି ତାଙ୍କରିଠାରେ ଅଛି, ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭିତର ଦେଇ ତାଙ୍କରିଠାରେହିଁ ବିଧୃତ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତମାଖୁ ସେବନ କରୁ କରୁ କରମୋଡ଼ି ଆହୁରି ସିଧାସଳଖ ହୋଇ ବସିଲେ । ତାହା ଦେଖି ଜଣେ କହିଲେ- ଢେର୍ ସମୟ ହୋଇଗଲାଣି, ପାଇଖାନା

ଯିବେ ନାହିଁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କୃତ୍ରିମ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ—ରଖ, ରଖ ! ସମୟ ହୋଇଗଲେ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ? ଘଡ଼ି ଦେଖି କି ଆଡ୍‌ଡା ମରାଯାଏ ? ଏପରି ଉଷ୍ଣମ ଆସର ଭାଙ୍ଗି କ'ଣ ଉଠାଯାଏ ? ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ସମୟରେ ବିଗାଡ଼ି ଦେଉ କାହିଁକି ? ପୁଣି, ହଗମାଡ଼ିଲେ ତ ଭୁଷ୍‌କରି ଉଠି ପଡ଼ିବି ନାହିଁ ଯେ ।

ଏହାପରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ପଚାରିଲେ-'ବହୂନାଂ ଜନ୍ମନାମନ୍ତେ ଜ୍ଞାନବାନ୍ ମାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ, ବାସୁଦେବଃ ସର୍ବମିତି ସ ମହାତ୍ମା ସୁଦୁର୍ଲଭଃ'-ଏହାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବସୁଦେବଙ୍କ ପୁଅ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ରକ୍ତମାଂସ-ସଂକୁଳ ଏଇ ପ୍ରତୀକହିଁ ଯାହାକିଛି ସବୁ, ଏଇ ବୋଧହିଁ ଚରମବୋଧ । ତା'ରି ଭିତରେହିଁ ସବୁ revealed (ପ୍ରକାଶିତ) ହୁଏ, analytically and synthetically (ସଂଶ୍ଳେଷଣ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ ସହ) with all one's emotion, sentiment, activity and rationality (ମଣିଷର ସମସ୍ତ ଆବେଗ, ଭାବାନୁକମ୍ପିତା, କର୍ମ ଓ ଯୁକ୍ତି ସହ ତାହା ପୁଣି ତାଙ୍କରିଠାରେହିଁ ସାର୍ଥକ ହୋଇଉଠେ । ମୁଁ ଯଦି ମା'କୁ ସେପରି ଭଲପାଏ, ତେବେ ଦୁନିଆରେ ଯାହା ଦେଖେ, ତାହା ଦେଖିହିଁ ମନେହୁଏ, ମା'ର ଶରୀର ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା, ମା'ର ଶରୀରରେ ଯେଉଁ ରକ୍ତ, ମାଂସ, ଅସ୍ଥି, ଚର୍ମ, ତା'ର ଢଳ ଢଳ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ହୋଇ ବିରାଜମାନ- ତାହାହିଁ ତ ଏଠାରେ ଅନ୍ୟ ରୂପ ନେଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଏକା ଉପାଦାନ ସାମଗ୍ରୀ ନାନା ରୂପାନ୍ତର ମଧ୍ୟ ଦେଇ, କେଉଁଠି କି ଭାବରେ, କେଉଁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ନେଇ ଫୁଟିଉଠିଛି, ଏକ୍‌ହିଁ ବହୁରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଛି କିପରି, ଏକହିଁ ବହୁରେ କେଉଁଠି ଅଛି କିପରି- ଏ ବୋଧହିଁ ମଣିଷ ଭିତରେ ଗଜାଏ ନାହିଁ, ଯଦି ସେପରି ସତ୍ତାପ୍ଲାବୀ ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ପ୍ରୀତି କୌଣସି ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ରେୟରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ନହୁଏ । ମା'ର ଉପରେ ଯଦି ଏପରି ଆକର୍ଷଣ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସବୁରି ଭିତରେ ମା'ର ସ୍ଫୁରଣ ହେଉଥାଏ, ସେତେବେଳେ conviction (ପ୍ରତ୍ୟୟ) ଆସେ, realisation (ଅନୁଭୂତି) ଆସେ- ମା'ହିଁ ଭଗବତୀ । ତେବେ ବସ୍ତୁ ଗୁଣ ତ ଦରକାର (ଗୁଣ ଯେଉଁଠାରେ ବାସ୍ତବାୟିତ) । ତେଣୁ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ, ଯାହାଙ୍କ ଭିତରେ ସବୁକିଛି ଜାଗ୍ରତଦୀପନା ସହ ଜାଗରୁକ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେପରି ଅନୁରାଗ ଥିଲେ ଗୋଟାଏ ଗଛ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ମନେହୁଏ 'ଗଛଟା ମଧ୍ୟ ଠାକୁରଙ୍କର ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି' । ଶୁଣା ଧାରଣା ଆରୋପ କଲେ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ, ଆକର୍ଷଣର ତୀବ୍ରତାରେ ସହଜବୋଧ ଫୁଟିଉଠେ- ବସ୍ତୁ, ତତ୍ତ୍ୱ, ଭାବ, ଗୁଣ, ସ୍ୱାଦ, ଗନ୍ଧ, ସ୍ପର୍ଶ, ସବୁ ଜିନିଷର ଅନ୍ୱିତ ସଙ୍ଗତି ସହକାରେ । ଯାହା କିଛି ଦୃଶ୍ୟ-ବସ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିହିଁ ଉଦ୍ରେକ କରେ, ସେତେବେଳେ ସେ ସେଇ ବୋଧର ଭିତ୍ତିରେ ବସ୍ତୁ-ଜଗତକୁ ମଧ୍ୟ ସଠିକ୍‌ରୂପେ ଦେଖିପାରେ, ଜାଣିପାରେ, ବୁଝିପାରେ-ପ୍ରତ୍ୟେକଟିକୁ ତା'ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସହ । ତା' ପୂର୍ବରୁ ସାମଗ୍ରିକ ସଙ୍ଗତି ସହ କିଛି ମଧ୍ୟ ଜଣାଯାଇ ନଥାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପୁଣି ତମାଖୁ ଦିଆହେଲା । ତମାଖୁ ସେବନ କରୁଛନ୍ତି, ଏପରି ସମୟରେ ପ୍ୟାରୀଦା ପଚାରିଲେ—ଆପଣଙ୍କ ପେଟ କିପରି ଅଛି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ପାଟି ଆଁ କରି ପ୍ୟାରୀଦା'ଙ୍କୁ କହିଲେ—ଶୁଙ୍ଘ ତ !

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଶୁଙ୍ଘିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଗନ୍ଧ ଅଛି କି ?

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାହେଲେ ପେଟ ଭଲ ଅଛି, ହଜମ ଠିକ୍ ହୋଇଛି ।

କଥା ଆଜି ଆଉ ଶେଷ ହେଉ ନାହିଁ, ଖରା ପଡ଼ିଗଲାଣି, ଆଶ୍ରମ ଅଙ୍ଗନରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଯାତାୟାତ ଲାଗିଗଲାଣି, ତଥାପି କଥା ଚାଲିଛି । ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ ପ୍ରିୟତମଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ମଧୁମହୋତ୍ସବରେ ମାତିଯାଇଛନ୍ତି, ଏଇ ଉପଭୋଗର ଆସରରେ, ଆନନ୍ଦର ଆସରରେ ସମସ୍ତେ ତନ୍ମୟ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ କେଉଁଠି କ'ଣ ଘଟିଯାଉଛି, କୌଣସି ଦିଗକୁ ଖିଆଲ୍ ନାହିଁ କାହାରି ।

ଏଇ ପଡ଼ିଲା, ପଡ଼ିଲା, ଧର ! ଧର ! –ହଠାତ୍ ବ୍ୟାକୁଳ କଣ୍ଠରେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର । ସେତେବେଳେ କାବାହୋଇ କେତେଜଣ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଉଠିପଡ଼ି ଏପାଖସେପାଖକୁ ଚାହିଁ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ଛୋଟପିଲା ବନ୍ଧର ଶେଷମୁଣ୍ଡରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ାହୋଇଛି, ପଡ଼ିଯିବା ଉପରେ ! ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯାଇ ତାକୁ ଧରି ଅଣାଗଲା ।

ପିଲାଟିର ମା' ଆଗେଇ ଆସି ତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣିନେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ନେହକୋମଳ ଭର୍ତ୍ସନାର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ଉପରେ ଯେ ନଜର ରଖୁନା ଏହା ଭଲ ନୁହେଁ । କେତେବେଳେ କି ଦୁର୍ଯୋଗ ଘଟିବ ତା'ର କ'ଣ ଠିକ୍ ଅଛି ? ତେଣୁ ସର୍ବଦା ସାବଧାନ ରହିବା ଦରକାର । ସବୁଆଡ଼େ ନଜର ଯଦି ନଥାଏ, ତାହେଲେ ଭଲ ମା' ମଧ ହୁଆଯାଏନା, ଭଲ ଗୃହିଣୀ ମଧ ହୁଆଯାଏ ନାହିଁ । ସଂସାରଟା ତୋ'ରି ହାତରେ, ସ୍ୱାମୀ-ପୁତ୍ରଙ୍କର ଜୀବନର ମାଲିକ ତୁମେ ସବୁ, ତେଣୁ ପ୍ରତିପଦକ୍ଷେପରେ ତୁମମାନଙ୍କୁ ହୁସିଆର ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ସବୁ ଯଦି ଚୌକସ ହୁଅ, ତୋଖଡ଼ ହୁଅ, ପିଲାଛୁଆ ମଧ ତୁମକୁ ଦେଖି ଶିଖିବେ, ମଣିଷ ହେବେ ସେମାନେ । ପୁଣି, ତୁମେ ଯଦି ଢିଲା ହୋଇ ଚାଲ, ତୁମମାନଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ଆଚରଣରେ ଯଦି ସୁଶିକ୍ଷାର ଛାପ ଫୁଟି ନ ଉଠେ, ସେମାନେ ମଧ ବରବାଦ୍ ହୋଇଯିବେ । ଶିକ୍ଷା ଅର୍ଥ କିନ୍ତୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବହିପଢ଼ା ବିଦ୍ୟା ମୁଖସ୍ଥ କରିବା ନୁହେଁ । ଚାଲି-ଚଳନ ଯଦି ପକ୍‌କା ନହୁଏ, କାମଧନ୍ଦାରେ ଯଦି ଚୌକସ ନହୁଅ, ତେବେ ପୋଥି ପଢ଼ାର କୌଣସି ଦାମ ନାହିଁ । ଉପଯୁକ୍ତ ମା' ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ଶାଶୁ କିମ୍ବା ତତ୍‌ସ୍ଥାନୀୟ ଯେଉଁମାନେ ସେଇମାନେ ହେଲେ ଝିଅ-ବୋହୂମାନଙ୍କର ଖାଣ୍ଟି ଶିକ୍ଷକ ।

ଏହାପରେ ତମାଖୁ ସେବନ କରୁ କରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ମୋ' ଛାତି ଭିତର ଏବେ ବି ଧଡ଼ଧଡ଼ ହେଉଛି । ପିଲାଟା ଯଦି ସେଠାରୁ ପଡ଼ି ଯାଇଥା'ନ୍ତା !

ଟିକିଏ ପରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ପଚାରିଲେ—ଗୀତାରେ ଅଛି 'ତେଷାଂ ଜ୍ଞାନୀ ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ ଏକଭକ୍ତିର୍ବିଶିଷ୍ୟତେ' କଥାଟାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏକଭକ୍ତି ନହେଲେ ହେବ ନାହିଁ । ପଚିଶ ଠାକୁର ଧରିଲେ ଅସୁବିଧା, ବହୁନୈଷ୍ଠିକ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ କୌଣସି ସଂଗତି ନଥାଏ, ସେମାନେ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ପାଗଳଙ୍କ ପରି ହୋଇଯା'ନ୍ତି । ବହୁନୈଷ୍ଠିକ ଅର୍ଥ ମୂଳତଃ ତା'ର କୌଣସିଟିରେ ନିଷ୍ଠା ନାହିଁ, କେବଳ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରବୃତ୍ତିସ୍ୱାର୍ଥରେ ହିଁ ନିଷ୍ଠା ଅଛି, ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଜିନିଷଟା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ, ଫଳତଃ ଅଭିଜ୍ଞତା ବା ଜ୍ଞାନର ଉନ୍ମେଷ ହୁଏ ନାହିଁ । ଭକ୍ତି ବା ଏକାନୁରକ୍ତି ଛଡ଼ା ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହୁଏ ନାହିଁ, ଜଣକୁ ଆଶ୍ରୟକରି ଯିଏ ଦୁନିଆଟାକୁ ଦେଖେ, ଜଣକପାଇଁ ଯେ ଭାବେ, କହେ, କରେ– ତା'ର ସ୍ୱାର୍ଥରେ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱିତ ହୁଏ, ତା'ର ବୋଧ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଅନ୍ୱୟୀ ସଂହତିର ବିନ୍ୟାସ ଫୁଟିଉଠେ । କେଉଁଟା କ'ଣ ଏବଂ ତାକୁ କିପରିଭାବରେ ପ୍ରିୟ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱିତ କରି ତୋଳାଯାଏ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ସଚେତନ ଥାଏ, ପୁଣି ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ଓ ବିଷୟ ସହିତ ତା'ର ସମ୍ପର୍କ କ'ଣ, କିପରି ଭାବରେ ପାରସ୍ପରିକ ସମାବେଶ ଭିତରଦେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକଟିକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ପରିପୂରଣୀ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଯାବତୀୟ ଯାହାକିଛି କିପରି ପ୍ରିୟଙ୍କର, ପରିବେଶର ଓ ନିଜର ସତ୍ତାସମ୍ବର୍ଦ୍ଧକ କରି ତୋଳାଯାଇ ପାରିବ, ଅନୁରାଗ-ସମନ୍ୱିତ ବାସ୍ତବ ଚିନ୍ତା ଓ କର୍ମ ଭିତର ଦେଇ ଏଇବୋଧ ସେ ଆୟତ୍ତ କରିପକାଏ । ସେ ସମସ୍ତ ସତ୍ତା ଲଗାଇ ବୁଝେ ଓ ଜାଣେ । ମୋଟକଥା ତା'ର ଚରିତ୍ରଟାହିଁ ଏଇପରି ହୋଇଉଠେ । ଏହାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ ଜ୍ଞାନ । ଭକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଏଇ ଜ୍ଞାନର ଦ୍ୱାର ଖୋଲେ ନାହିଁ । ଏକଭକ୍ତି ଯାହାର ଅଛି ତାକୁ ଯେକୌଣସି ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ପକାଅନା କାହିଁକି, ସେ ତା'ରି ଭିତରଦେଇ କାଟି ବାହାରି ଆସିବ । ତା'ର ଜ୍ଞାନର ନାଡ଼ୀ ହୁଏ ତୀକ୍ଷ୍ଣ । କଥାରେ କହନ୍ତି ପ୍ରହ୍ଲାଦମାର୍କା ପିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ନିଆଁ, ପାଣି, ପାହାଡ଼, ପର୍ବତ, ଆକାଶ କାହାକୁ ଡରେ ନାହିଁ । ନବ ନବ ଉନ୍ମେଷଶାଳିନୀ ବୁଦ୍ଧି ଓ ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ସର୍ବାବସ୍ଥାରେ ତାକୁ ଜୟଯୁକ୍ତ କରିତୋଳେ, ସେ ହତ ହୁଏ ନା, ନଷ୍ଟ ହୁଏନା ସହଜରେ । ଦୟିତ ଯେ, ବାଞ୍ଛିତ ଯେ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବଞ୍ଚି ରହିବାର, ତାଙ୍କ ସେବାରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହିବାର, ତୀବ୍ର ଲାଳସା ତାକୁ ଗ୍ରାସ କରିଥାଏ । ଏଇ ଲାଳସାହିଁ ଅମୃତ ଲାଳସା, ସେ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଆବିଳତା ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ମଧ ଅମୃତକୁ ଉପଭୋଗ କରେ । ତେଣୁ ଭକ୍ତିଠାରୁ ଅଧିକ କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ଆଉ ନାହିଁ ମଣିଷର, ଏକା ଟେଳାକେ ବହୁ ପକ୍ଷୀ ଶିକାର ହୁଏ, ସବୁଜିନିଷ ଏହାର କବଳରେ ପଡ଼େ, ନହେଲେ ଆଉ ଯାହା କିଛି ମଣିଷ ଇଚ୍ଛା କରୁ, ସେଥିରେ ଅନେକ ଜିନିଷ ବାଦ୍ ପଡ଼ିଯାଏ, ଉପଭୋଗ ଓ ସାର୍ଥକତାରେ ଅଭାବ ରହିଯାଏ ମଣିଷର ।

କହୁ କହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆନନ୍ଦ, ପୁଲକ, ପ୍ରହର୍ଷ ଓ ପ୍ରେରଣାରେ ସ୍ଫୀତ ହୋଇ ଉଠିଛି—ସ୍ନିଗ୍ଧ ମଧୁର ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଆଭାରେ ବିଭାସିତ ହୋଇ ଉଠିଛି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ତାଙ୍କର ତୀବ୍ର ଅନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ କଥା ବାରମ୍ବାର ରେଖାପାତ କରୁଛି– ଭକ୍ତି ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ମଣିଷର ଆଉକିଛି ନାହିଁ ଜୀବନ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ୱତସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଆବେଗରେ କହି ଚାଲିଛନ୍ତି—ପୁଣି ଅବତାର ଅବତାର ମଧ୍ୟରେ ଯେ ତୁଳନା

କରେ, ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଏ, ଜଣକୁ ଛୋଟ କରି ଜଣକୁ ବଡ଼ ଦେଖାଏ,–ଏହା ଖୁବ ଖରାପ । ରାମକୃଷ୍ଣ ଠାକୁରଙ୍କୁ କେହିଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଦେଖିଲା ପରି ଦେଖିଥାଏ, ତାହେଲେ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବୁଦ୍ଧ, ଯୀଶୁ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ମହମ୍ମଦ, ଚୈତନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖିଛି, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କରି (ରାମକୃଷ୍ଣ ଠାକୁରଙ୍କ) ମଧ୍ୟରେ ଖୋଜି ପାଇଛି । ବାସ୍ତବିକ ଏହାହିଁ ସତ୍ୟ, ଏହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରେରିତ ଯିଏ, ତାଙ୍କରି ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବତନ ସମସ୍ତେ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ବିରାଜିତ ଥା'ନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କର glimpse (ଝଲକ) ତାଙ୍କରି ମଧ୍ୟରେ ବିଚ୍ଛୁରିତ ହୁଏ । ଯାହାର ପୂର୍ବତନ କାହାରିପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ଅଛି, ଏକ ଝଲକରେ ଦେଖିହିଁ ସେ ଟେର ପାଏ– 'ଏଇ ମୋର ଯୁଗଯୁଗର ଚିହ୍ନା ମଣିଷ, ଦରକାରୀ ମଣିଷ ।' ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଆବେଗରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରେ । ରାମକୃଷ୍ଣ ଠାକୁରଙ୍କର ଭକ୍ତ ଯଦି କେହି ହୋଇଥାଏ, ସେ କ'ଣ ଜୀବନ୍ତ ରାମକୃଷ୍ଣ ଠାକୁରଙ୍କର flashes (ଦୀପ୍ତି) ଦେଖି ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ ? ବେଶ୍ ବୁଝେ । ସନ୍ତାନ ଭିତରେ ଯେପରି ବାପକୁ ଦେଖାଯାଏ, ବର୍ତ୍ତମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେହିପରି ପୂର୍ବତନଙ୍କୁ ଲାଭ କରାଯାଏ– 'ସଃ ପୂର୍ବେଷାମପି ଗୁରୁଃ କାଳେନାନବଚ୍ଛେଦାତ୍' । ବର୍ତ୍ତମାନଙ୍କୁ ଦେଖି-ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରେ ନାହିଁ, ବୁଝିବାକୁ ହେବ ତା'ର ପୂର୍ବତନ କାହାରି ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ନାହିଁ ।

ଅକ୍ଷୟ ଭାଇ (ଦେବ) ନିଜ ଜମିରେ ହୋଇଥିବା କୋବି, ବାଇଗଣ, ମୂଳା ଇତ୍ୟାଦି ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି ଗୋଟାଏ ଝୁଡ଼ିରେ ଭର୍ତ୍ତିକରି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଝୁଡ଼ିହାତରେ ଅକ୍ଷୟ ଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ବାଳକ ପରି ଆନନ୍ଦରେ ଗଦ୍ ଗଦ୍ ହୋଇ ଉଲ୍ଲାସଭରେ କହିଲେ—କି ଜିନିଷ ଆଣିଛନ୍ତି ଅକ୍ଷୟ ଭାଇ ।

ଅକ୍ଷୟ ଭାଇ ଝୁଡ଼ିଟି ହାତରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲେ—ବଗିଚାରେ କୋବି, ବାଇଗଣ, ମୂଳା ଇତ୍ୟାଦି ହୋଇଥିଲା, ତାହାହିଁ ନେଇ ଆସିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆନନ୍ଦମନରେ ପରିବା ସବୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ କହିଲେ—ଏକାବେଳକେ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ମୁଣ୍ଡେଇ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଶଳା କି ଅଦ୍ଭୁତ କାଣ୍ଡ ! ଯା'ନ୍ତୁ, ବଡ଼ବୋଉ ପାଖରେ ଦେଇ ଆସନ୍ତୁ ଯାଇ । ...ଏହା ସବୁ ଆପଣ ନିଜେହିଁ କରିଛନ୍ତି ?

ଅକ୍ଷୟ ଭାଇ—ପୁଅ ଝିଅ, ମୁଁ, ମିନୁର ମା, ଆମେ ସମସ୍ତେ ବଗିଚାରେ କାମ କରୁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖୁବ୍ ଭଲ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସଂସାରର ସାହାଯ୍ୟ ହୁଏ, ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ହୁଏ, ଶରୀର ଓ ମନ ଭଲ ରହେ । କୃଷି, ଗୋପାଳନ, ଢିଙ୍କି, ଚକି, ତନ୍ତ, ଛୋଟ ଛୋଟ କୁଟୀରଶିଳ୍ପ, ଛୋଟ ଲାବରେଟରୀ, କିଛି ଭଲ ବହି, ଖାଦ୍ୟ, ବୃକ୍ଷଲତାର ଗୁଣାଗୁଣ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ତଥ୍ୟସମ୍ବଳିତ କେତେକ ଛବି, ଚାର୍ଟ, ମ୍ୟାପ, ଗ୍ଲୋବ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ରଖିବା ଦରକାର । ସମଗ୍ର ପରିବାର ଶୁଦ୍ଧ ଅନୁଶୀଳନରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହିବା ଦରକାର । ତାହେଲେ ପୁଅ ପାସ୍ କରୁ ବା ନ କରୁ, ଘରୋଇଭାବରେ ଏପରି ଶିକ୍ଷାର ମୂଳଦୂଆ ପଡ଼ିଯାଏ ଯେ, ତାକୁ କେହି ଅଟକାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ବେକାର ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ, କିଛି ଗୋଟାଏ କରି ପେଟପାଇଁ ଭାତ, ପିନ୍ଧା ଲୁଗା ଯୋଗାଡ଼ କରିପାରେ ଏବଂ ତା'ର

ଏକ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ହୋଇଯାଏ, ସେ ଘାବରେଇ ଯାଏ ନାହିଁ । ଦେଖନ୍ତୁ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ! ମୋର କିନ୍ତୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ଯେ, ଆପଣ ଯେପରି ଜମି କରିଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ଯେପରି ଏହିପରି ଜମି କରନ୍ତି । ପେଟର ଭାତଟା ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇଗଲେ, ମଣିଷ ଅନେକ ବଳ ପାଏ । ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହର ଯାହା ଅବସ୍ଥା, କେତେବେଳେ କ'ଣ ହୋଇଯିବ କହି ହେଉ ନାହିଁ । ତେଣୁ ନିଜର ଆହାରାଦି ପାଇଁ ଯେପରି ପରମୁଖାପେକ୍ଷୀ ହେବାକୁ ନହୁଏ, ଆଗରୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ରଖିବା ଦରକାର । ଏବେଠାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏଇ କଥା କହୁଥା'ନ୍ତୁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଆଚ୍ଛା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତମାଖୁ ସେବନ କରି ପାଇଖାନା ଗଲେ । ଯିବା ସମୟରେ ବେକଟା ବଙ୍କାଇ କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ, ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏଇ ରହସ୍ୟମଣ୍ଡିତ ନୀରବ ହସରେ ଛାତି ଫୁଲିଉଠେ ଆନନ୍ଦରେ । ଯାଉଁ ଯାଉଁ ହଠାତ୍ ସାମନାରେ ଏକ ପାଦ ଓ ପଛରେ ଏକ ପାଦ ରଖି ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋଷଣିଟା ଖୋଷି ମୋହନଭଙ୍ଗୀରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଗଲେ– ତାଙ୍କର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଯେପରି ଅନେକ କମିଯାଇଛି, –ଏହିପରିଭାବରେ ଦୁଇ ଏକ ମିନିଟ ଛିଡ଼ାହୋଇ କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କୁ ଗୋପନରେ କ'ଣ କହିଲେ । ତା' ପରେ ସଳଖହୋଇ ଥପ-ଥପ ଚଟି ଶବ୍ଦ କରି ବନ୍ଧ ପାଖରେ ପୂର୍ବ-ଦକ୍ଷିଣ କୋଣରେ ଅସ୍ତିକାୟନକୁ ପାଇଖାନା ଗଲେ । ପାଇଖାନାରୁ ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମାତୃମନ୍ଦିର ପିଣ୍ଡାରେ ଚୌକିରେ ବସିଲେ ।

ଡାକ୍ତର କାଳୀ ଭାଇ (ସେନ) ଆସିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପଚାରିଲେ– କିରେ, ତୋର ରୋଗୀ-ପତ୍ରଙ୍କର ଖବର ଭଲ ତ ?

କାଳୀ ଭାଇ—ହଁ ! ଏବେ ସେପରି serious (ଗୁରୁତର) ଅବସ୍ଥା କାହାର ନାହିଁ । ତେବେ ଠାକୁର ! ଏଠାରେ ଡାକ୍ତରୀ କରିବା କଷ୍ଟକର । ପଇସା କଉଡ଼ି ପାଇବାର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ତ ରଖେନା, ସେ ଯାହାହେଉ– କିନ୍ତୁ ପ୍ରେସକ୍ରିପ୍ସନ ଦେଲେ କହନ୍ତି, ପଇସା କେଉଁଠୁ ପାଇବୁ ? ଆପଣ ଟିକେ ଠାକୁରଙ୍କୁ କହି ଦିଅନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ବିରକ୍ତ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଅନେକ ରୋଗୀ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁଣି, ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ନିଜେ କହିବେ, ତା' ମଧ୍ୟ କହିବେ ନାହିଁ । ମୋତେ ବାଧ୍ୟ କରନ୍ତି । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଖୁବ୍ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିଯାଏ । ଅଥଚ ଔଷଧ ନଖାଇଲେ ତ ଆଉ ରୋଗ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନିଜେ ମଧ୍ୟ କିଛି କିଛି ଯୋଗାଡ଼ କରିଦେବା ଦରକାର ।

କାଳୀ ଭାଇ (ସେନ)—ତା' ଖୁବ୍ କଷ୍ଟକର । କାହାକୁ ମାଗିବି ? ସମସ୍ତଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ତ ସମାନ । ଆପଣ ମାଗିଲେ ଯେତେ କଷ୍ଟ ହେଲେ ବି ଲୋକେ ଦିଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆମେ ମାଗିଲେ ମିଳିବା କଷ୍ଟକର । ଆଉ ଭିକ୍ଷା କରିବା ମୋର ପସନ୍ଦ ନୁହେଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେବେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଖୁବ୍ ଦେବେ । ମାଗି ଦେଖିପାର । ଆଜି ଯଦି ତୁମେ ରୁଗ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ କାହାକୁ ଔଷଧପତ୍ର ଦେଇ ସାହାଯ୍ୟ କର, କାଲି ପୁଣି ତାକୁ ଦେଇ ଆଉ ଜଣକ ପାଇଁ କରାଇ ନେଇପାର । ଏହିପରିଭାବରେ ଲୋକ ଯଦି ତୁମର

ଆପଣାର ହୋଇଉଠନ୍ତି, ତାହେଲେ ଆଉ ଭାବନା କ'ଣ ? ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାକୁ ଯେତେ ଡରିବ, ସେତେ ଛୋଟ ହୋଇ ରହିବ । ଭଗବାନ ଲାଭ ବା ବ୍ରହ୍ମଲାଭ କିଛି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ଯଦି ମଣିଷ ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ହୋଇ ବହୁଲୋକଙ୍କ ଜୀବନରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ନ ହୋଇପଡ଼େ । ସେ ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପ, ତାଙ୍କୁ ଯଦି ଭଲପାଅ, ତାଙ୍କ ଜଗତକୁ ତୁମେ ଉପେକ୍ଷା କରିପାରିବ ନାହିଁ । ତୁମ ପରିବେଶର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାକୁ ହିଁ ହେବ ତୁମକୁ; ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟଥାକୁ ନିଜର ବ୍ୟଥାରୂପେ ବୋଧ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ନିଜର ଅଭାବ-ଅସୁବିଧାର ପ୍ରତିକାର କରିବା ପାଇଁ ଯେପରି ପଡ଼ିଉଠି ଲାଗ, ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସାଧ୍ୟାନୁଯାୟୀ ସେହିପରି କରିବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ଦରଦୀ, ସମଦଶାପନ୍ନ ମଣିଷର ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟ ଦେଖି ଆହା-ଉହୁ କର, କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବଭାବରେ ତା'ର ନିରାକରଣ ପାଇଁ କିଛି କରନା ବା ତତ୍ତ୍ୱକଥା ଶୁଣାଇ ଛାଡ଼ିଦିଅ, କିନ୍ତୁ ନିଜ ପାଦରେ ସାମାନ୍ୟ କଣ୍ଟାଟିଏ ଫୁଟିଗଲେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଉଠ, ବୁଝିବାକୁ ହେବ ତୁମର ଈଶ୍ୱରାନୁରାଗ ମଧ୍ୟ କପଟତାପୂର୍ଣ୍ଣ । ଧ୍ୟାନ-ଧାରଣାରେ ଜଣେ ଲୋକ ଯେତେ ଯାହା ଦେଖୁ-ଶୁଣୁନା କାହିଁକି, ତାକୁ କିନ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅନୁଭୂତି କୁହାଯାଏ ନାହିଁ, ଯଦି ତାହା ତା'ର ଚରିତ୍ର, ଚଳନ, କର୍ମଦକ୍ଷତା, ହୃଦୟବତ୍ତାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ତା'ର ସତ୍ତାକୁ ଭାଗବତ କରି ନ ତୋଳେ ଏବଂ ମଣିଷଠାରୁ କାହାରି ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ମାଗିପାର ନାହିଁ, ଏହା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ହୀନତ୍ୱ-ବୁଦ୍ଧି ରହିଛି । ତୁମେ ସମସ୍ତେ ଭାଇଭାଇ, ଦେବାନେବା ଭିତରେ ଆପଣାର ଭାବ ବଢ଼େ– ତୁମେ ଯାହା ପାର ଅନ୍ୟକୁ ଦେବ ଏବଂ ପ୍ରୟୋଜନାନୁଯାୟୀ ଅନ୍ୟଠାରୁ ନେବ । ଏଇ ସହଯୋଗିତା ବ୍ୟତୀତ କ'ଣ ମଣିଷ ବଞ୍ଚେ ? ଏବଂ prescription କରିବାକୁ ହୁଏ simple (ସରଳ) ଅଥଚ ଅବ୍ୟର୍ଥ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଣ୍ଡ ଖଟାଇବାକୁ ପଡ଼େ, ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ତା'ର ମଧ୍ୟରେହିଁ efficiency (ଦକ୍ଷତା) । କ'ଣ କହୁଛୁ ତୁ ? ମୋର ତ ଏହିପ୍ରକାର ମନେହୁଏ ।

କାଳୀ ଭାଇ—ଆପଣଙ୍କ କଥାସବୁ ଯୁକ୍ତିଦୃଷ୍ଟିରୁ ଠିକ୍ ମନେହୁଏ, କିନ୍ତୁ କରିବା ଖୁବ୍ କଷ୍ଟକର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କଷ୍ଟ ମନେ କଲେହିଁ କଷ୍ଟ, କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଲେ ହିଁ ସହଜ । ତେବେ କଷ୍ଟ ନାହିଁ ବା ଅସୁବିଧା ନାହିଁ ବୋଲି କହୁ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ କରୁ କରୁ ଆୟତ୍ତାଧୀନ ହୋଇଯାଏ ।

କଲିକତାରୁ ଜଣେ ନୂତନ ଭାଇ ଆସିଛନ୍ତି, ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଝିଅ । ଝିଅଟି ଭଲ ଗୀତ ବୋଲି ଜାଣେ । ଉକ୍ତ ଆଗନ୍ତୁକ ଭାଇଟି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରି କହିଲେ– ବାବା, ଆପଣଙ୍କୁ ଗୀତଗାଇ ଶୁଣାଇବା ପାଇଁ ମୋ' ଝିଅର ଖୁବ୍ ଆଗ୍ରହ, ଆପଣ ଯଦି ଦୟାକରି ଶୁଣନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆଚ୍ଛା ।

ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ଘରୁ ହାର୍‌ମୋନିଅମ ଅଣାହେଲା । ଝିଅଟି ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଛି, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ବଡ଼ବୌକୁ ଡାକ । ସେ ଗୀତ ଶୁଣିବାକୁ ଖୁବ୍ ଭଲପାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା ଆସି ଗୋଟିଏ ପଟରେ ଛିଡ଼ାହେଲେ ।

–ତୁମେ ସେଠାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଲ କାହିଁକି ? ଆସ, ମୋ' ପାଖରେ ଏଠାରେ ବସ, ତକିଆଟା ନିଜ ହାତରେ ଘୁଞ୍ଚାଇ ଦେଇ ଜାଗା କରିଦେଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା ସଲଜ୍ଜଭାବରେ ଏକପାଖରେ ବସିଲେ । ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣା ଟଣା । ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ଲାଲ ଚଉଡ଼ାଧଡ଼ିଆ ଶାନ୍ତିପୁରୀ ଶାଢ଼ି । ହାତରେ ଶଙ୍ଖା ଓ ଚୁଡ଼ି । ସଦ୍ୟ ସ୍ନାନ କରିଛନ୍ତି, କପାଳରେ ଓ ସିନ୍ଥିରେ ଜଳ ଜଳ କରୁଛି ସିନ୍ଦୂର । କର୍ଣ୍ଣିସ ପାଖଦେଇ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣର ରଶ୍ମି ଆସି ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଛି । ଉଭୟଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ ଆହୁରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ହୋଇଉଠିଛି ସେଇ ଆଭାରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆନନ୍ଦଦୀପ୍ତ, ସ୍ନେହସିକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଚାହିଁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସଙ୍ଗୀତ ହେବ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଅଶେଷ କୌତୂହଳ । କାଳେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା'ଙ୍କର ବସିବାକୁ ଅସୁବିଧା ହେବ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଜାକି ବସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଓ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା'ଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ଏପରିଭାବରେ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ଖୁବ୍ କମ ଜୁଟେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାସନରେ ବସିବାର ଦେଖି ସମସ୍ତେ ମନପୂରାଇ ଦେଖୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ବେଶ୍ ଭିଡ଼ ଜମିଯାଉଛି ।

ଝିଅଟି ଗାଉଛି–'ଚିନ୍ତୟ ମନ ମାନସ ହରି ଚିଦ୍‌ଘନ ନିରଞ୍ଜନ' । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦୂର ଆକାଶ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ଆଉ ଏକ ଗୀତ ହେଲା– ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର 'ମନ ଏକଲା ଚଲ, ଏକଲା ଚଲ, ଏକଲା ଚଲରେ ।'

ଗୀତ ବୋଲା ହୋଇଯିବା ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସପ୍ରଶଂସ ଦୃଷ୍ଟିରେ କହିଲେ– 'ଖୁବ୍ ଭଲ' । ଏବେ ଗୀତର ଆସର ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ଅନେକେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଥରେ ତମାଖୁ ସେବନ କରି ଖେପୁ ଭାଇଙ୍କ ପିଣ୍ଡାରେ ଆସି ବସିଲେ ହାତବାଲା ଏକ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ । ଖେପୁ ଭାଇଙ୍କ ସହ ନାନା ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଡାକ ଆସିଗଲା । ଭବାନୀ ଭାଇ (ସାହା) ଚିଠି ନେଇ ଆସିଲେ ।

ଭବାନୀ ଭାଇ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଚିଠି ତାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ, ଲଫାପା ଚିଠି ଗୁଡ଼ିକର ମୁହଁ କାଟିଦେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଦେଲେ କେଉଁଠିକୁ କ'ଣ ଲେଖିବାକୁ ହେବ । ପରେ ହାତଧୋଇ ପକାଇଲେ । ଗୋଟିଏ କୁକୁର ଆସି ବସିଛି ବାବଲାଗଛ ତଳେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଆଡ଼େ ମୁହଁ କରି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ନେହସିକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତା' ଆଡ଼େ ଚାହିଁଛନ୍ତି ।

କୁକୁରଟାର ମୋ' ଉପରେ କିପରି ଏକ ଆକର୍ଷଣ ଅଛି । ମୁଁ ଯେଉଁଠି ଥାଏ, ସେ ଘୂରିଘାରି ସେଠାରେ ହାଜର ହୋଇଯାଏ, ମୋ' ଆଡ଼େ କିପରି କରୁଣଭାବରେ ଚାହିଁରହେ, ମୋତେ ଯେପରି କ'ଣ କହିବାକୁ ଚାହେଁ । –ଏହାକହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ହସିଲେ ।

କାଳୀଦାସୀମା—ହୁଏତ ଆର ଜନ୍ମରେ ଭକ୍ତ ଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଜନ୍ମାନ୍ତରର ଖବର ଯଦି ଆମେ ନଜାଣୁ ମଧ୍ୟ, ଏହା ଖୁବ୍ ଠିକ୍ ଯେ,

ଏ ଜୀବନରେ ଯାହାର ଆକର୍ଷଣ ଯେପରି ତା'ର ଗତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହେବ ।

ଏହାପରେ ହରିପଦ ଭାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ତେଲ ଲଗାଇଦେଲେ । ବନ୍ଧ କଡ଼ରେ,
ପଶ୍ଚିମ-ଦକ୍ଷିଣ କୋଣରେ ଥିବା କଳ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଚୌବାଚାରେ ପଶି,
ପାଞ୍ଚଥର ମୁଣ୍ଡ ବୁଡ଼ାଇ ସ୍ନାନ କଲେ । ତା'ପରେ ଦେହଟା ପୋଛିଲେ ।

ଆହାରାନ୍ତେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମାତୃମନ୍ଦିରର ଘର ଭିତରେ ବିଶ୍ରାମ ପାଇଁ ଆସିଲେ ।
ହରିପଦ ଭାଇ ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇଦେଲେ । ମା'ମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକେ ଆସିଛନ୍ତି ।
ସୁଶୀଳାମା'ଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁ କ'ଣ ରାନ୍ଧିଛୁ ସୁଶୀଳା ?

ସୁଶୀଳାମା—ଲାଉଘଣ୍ଟ, ବଡ଼ିଝୋଳ ଓ ପାଳଙ୍ଗ ସନ୍ତୁଳା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବାଃ ! ସତ୍ୟଂ, ଶିବଂ, ସୁନ୍ଦରମ୍ । ...ଦେଖ୍, ତରକାରିରେ ଚିନାବାଦାମ
ବଟା, ଖସା ବଟା, ଏଇସବୁ ଯଦି ଦିଆଯାଏ ତାଂହେଲେ ଖାଇବାକୁ ଯେପରି ସୁସ୍ୱାଦୁ, ପୁଷ୍ଟିପ୍ରଦ
ମଧ୍ୟ ସେଇପରି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଦରକାର, ତୁମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହୁଛି ।

ଶୈଳମା' ଆସିବାମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଦର କରି କହିଲେ—ଆସିଛ ଭୁଟୁନ୍ !

ଜଣେ ଶୈଳମା'ର ବିରୋଧରେ ଅଭିଯୋଗ କଲେ ଯେ, ସେ (ଶୈଳମା) ତାଙ୍କ
ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଉଜଣଙ୍କ ପାଖରେ ଯା'-ତା' କହିଛନ୍ତି ।

ଶୈଳମା' ଚିତ୍କାରକରି ଉଠିଲେ—ହଁ ! ଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ଖୁବ୍ ଲଗାଇପାର ।
...ନାନୀ ଯେ ମୋତେ କହିଲା, ତା'ର ଆଉ ଦୋଷ ହେଲା ନାହିଁ । ତା' ପାଖରୁ ଯାହା
ଶୁଣିଛି, ତାହାହିଁ କହିଛି । ଏବେ ଦୋଷ ହୋଇଗଲା ମୋର । ଯେତେ ଦୋଷ ନନ୍ଦ ଘୋଷ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେ କହିଦେଲେ ହୋଇଗଲା ? ତୁ ତାହା ମୁକାବିଲା ନକରି, ସତ୍ୟ
କି ମିଥ୍ୟା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ନକରି, ତା'ର ନିନ୍ଦା-କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଆଉ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କ ପାଖରେ
ଜଣକ ବିରୋଧରେ ଗାଇ ବୁଲିବୁ ? ଏ ତୋର କି ଖରାପ ପ୍ରକୃତି ? ମୋର କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ
ଆଦୌ ପସନ୍ଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ମଣିଷର ଭଲ ଯାହା ଶୁଣ, ତା'ର ଢୋଲ ପିଟନା । ନିନ୍ଦାମନ୍ଦ
ଶୁଣିଲେ ସେଠାରେ ତୁମର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଯାଜନପ୍ରବୃତ୍ତି ଉଛୁଳିଉଠେ—ତାହା ନା ? ଯେଉଁଥିରେ
ମଣିଷ ସହିତ ବିରୋଧ ବଢ଼େ, ମନୋମାଳିନ୍ୟ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ତୁମର ସ୍ୱଭାବ । ତୋ ସହିତ
ସବୁରି ଓ ସବୁରି ସଙ୍ଗେ ସବୁରି ଯେପରି ଇଷ୍ଟାନୁଗ ମିଳନ ହୁଏ, ସେଇ ବୁଦ୍ଧି ନେଇ ଚଳି
ଦେଖ ତ ? ସେଥିରେ ଏହାଠାରୁ ଢେର୍ ବେଶି ଆନନ୍ଦ ପାଇବୁ ।

କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ ସମସ୍ତେ ବିଦାୟ ନେଲେ । ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ପ୍ରମୁଖ ଜଣେଦୁଇଜଣ
ରହିଲେ ଶୋଇଲାବେଳେ ଥାପୁଡ଼େଇ ଦେବାପାଇଁ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଟିକିଏ ନିଦ୍ରିତ ହେଲେ ।

ଉପରବେଳା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମାତୃମନ୍ଦିର ପଛଆଡ଼େ ବକୁଳ ଗଛ ମୂଳେ ଏକ ହାତବାଲା
ବେଞ୍ଚରେ ଆସି ବସିଛନ୍ତି । ପାଖରେ ଥୁଆହୋଇଛି, ଗଡୁ, ଗାମୁଛା, ତମାଖୁ, କୋଇଲାଗୁଣ୍ଡି,
ହୁକା, ହୁକାନଳ, ପିକିଦାନି, ଡାଳ, କଟାଗୁଆ ଡବା ଓ ଦାନ୍ତଖୁଣ୍ଟା । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବେଞ୍ଚ
ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇଦେଇ ପଶ୍ଚିମାସ୍ୟ ହୋଇ ବେଞ୍ଚର ହାତ ଉପରେ ବାମ ହାତଟି ରଖି
ମନୋରମଭଙ୍ଗୀରେ ବେଶ୍ ଆରାମରେ ବସିଛନ୍ତି । ପାଦ ଉପରେ ଖରା ପଡ଼ିଛି—ଶୀତ ଦିନ

ବେଶ୍ ମଜା ଲାଗୁଛି । ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ଖଣ୍ଡେ ଶାନ୍ତିପୁରୀ ଧୋତି, ତା'ର ଏକ ପରସ୍ତ ଦେହରେ
ପକାଇଛନ୍ତି । ଆଉ କିଛି ଦେହରେ ନାହିଁ । ଶୀତରେ ଥୁରୁ ଥୁରୁ କିନ୍ତୁ ଗରମ କିଛି ଦେହରେ
ପିନ୍ଧିବେ ନାହିଁ । ସାମନାରେ ତାଙ୍କର କଳା ଚଟି ହଳକ । ତମାଖୁ ସଜାଇ ଦିଆହୋଇଛି,
ହୁକାନଳଟି ଟାଣୁଛନ୍ତି । ନିର୍ବାକ୍ ସ୍ନେହଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଛନ୍ତି । ଜଣ ଜଣ
କରି ଭାଇ ଓ ମା'ମାନେ ଅନେକେ ଆସି ସମବେତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲାମାନେ
ମଧ୍ୟ ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଶ୍ରମ ଅଗଣାରେ ଖରାରେ ଖେଳକୁଦ, ପାଟିତୁଣ୍ଡ କରୁଛନ୍ତି ।
କଥା ନାହିଁ ବାର୍ତ୍ତା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ କିପରି ଏକ ନିବିଡ଼ ଶାନ୍ତି, ଅନାବିଳ ତୃପ୍ତି, ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ
ଆକର୍ଷଣ । ସ୍ପର୍ଶ ତାଙ୍କର ସର୍ବଦୁଃଖହର, ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେହିଁ ସୁଖ । ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ ନୟନମନ
ପୂର୍ଣ୍ଣକରି ଦେଖୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ, ଅନ୍ତରର ନିଭୃତ ନିଳୟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଛନ୍ତି ଆନନ୍ଦର ଅକ୍ଷୟ
ସଂପଦରେ । ଏଇ ଶାନ୍ତ, ସ୍ନିଗ୍ଧ, ନିସ୍ତରଙ୍ଗ, ମଧୁର ପରିବେଶରେ ମନ କହିଉଠେ– ଏଇ
ଚରଣ ସରୋଜ ହିଁ ତ ଆନନ୍ଦର ନିତ୍ୟ ଧାମ, ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତ ଅନନ୍ତ ଜୀବନ ଯେପରି ଏଇ
ଆନନ୍ଦ-ମକରନ୍ଦ ପାନକରି ମତ୍ତ ହୋଇ ରହିପାରେ ।

ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ସମସ୍ତେ ବସିଛନ୍ତି ।

ଏଇ ସମୟରେ ଭେଲ୍‌କୁ ଆସି କହିଲା—ଗୋପାଳୀ ! ଏଇ ଦେଖ ମୁଁ ଏଇଟା ସିଲାଇ
କରିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ହସହସ ମୁଖରେ)—ବାଃ ! ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି ତ ! –ଏହା କହି
ଗୀତର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ମା' ଯଶୋଦାର ମୋର ଗୁଣର ଅନ୍ତ ନାହିଁ ରେ ।

ଭେଲ୍‌କୁ ପରମତୃପ୍ତିର ସହିତ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସିଲାଇ କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ଭଲକରି ଶିଖ । ଏହା କିନ୍ତୁ ଏକ ବିଶେଷ କଳା ।
ଏହା ଭିତରେ ସୁନ୍ଦରର ଆରତି ହୁଏ । ମନେ ମନେ ଅନୁମାନ କରିବାକୁ ହୁଏ, କେଉଁ ରଙ୍ଗ
କେଉଁ ରଙ୍ଗର ସମାବେଶ ହେଲେ ଭଲ ମନାଏ । ଏହିପରି ଭାବିନେଇ ପୁଣି ବାସ୍ତବଭାବରେ
ତାହା ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବାକୁ ହୁଏ । ଏହିପରି କରୁ କରୁ ଗୋଟାଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ
ଗଜାଏ । ସେଇ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧକୁ ପୁଣି ସଂସାରର କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମରେ, ଚଲାବୁଲାରେ, କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ,
ସାଜସଜ୍ଜାରେ ସଚିତ୍ର ରୂପ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ମଣିଷ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଉଠେ,
ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଭଲପା'ନ୍ତି, ଆଦର କରନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗର
ସୂତା ତୋର ଅଛି ତ ? ନଥିଲେ ମୋତେ କହିବୁ ।

ଭେଲ୍‌କୁ— ଅଛି । ଏବେ ଦରକାର ନାହିଁ, ପରେ ଦରକାର ହେଲେ କହିବି ।

ସୁଧାଦି ଘର ଭିତରେ ଆଶ୍ରମର ଛୋଟ ଛୋଟ ପୁଅଝିଅମାନଙ୍କୁ ସଂଗୀତ, ଆବୃତ୍ତି,
ନାଚ ଇତ୍ୟାଦି ଶିଖାଉଛନ୍ତି, ଋତ୍ୱିକ-ଅଧିବେଶନ ସମୟରେ ସେମାନେ ଏହାସବୁ କରିବେ ।
ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କେତେକ ଛଡ଼ା (ଖଣ୍ଡ କବିତା)ର ସ୍ୱର ସଂଯୋଜନା କରାଯାଇଛି, ତଦନୁଯାୟୀ
ନୃତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ନୃତ୍ୟଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ପରିବେଷିତ ହେବ ଛଡ଼ାଗୁଡ଼ିକ ।
ଘରଭିତରୁ ଗୀତର ସ୍ୱର ଲହରୀ ଭାସିଆସୁଛି ।

ତାହା ଶୁଣି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଛଡ଼ାଗୁଡ଼ିକ ଏପରିଭାବରେ ଉତୁରିବ ବୋଲି ଆଗେ ମନେକରି ନଥିଲି । ମୁଁ କ'ଣ ତାହାସବୁ ପାରେ ? କିନ୍ତୁ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ତ ଛାଡ଼ିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି, ମୋତେ ଟିହାଇ-ଟିହାଇ କିପରିଭାବରେ ମୋ' ଦେଇ କରାଇନେଉଛନ୍ତି । ଏବେ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ମୋ' ସାମନାରେ ଛଡ଼ାଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ନ୍ତି, ଶୁଣି ମନେ ହୁଏନାହିଁ ମୁଁ ଏହା ସବୁ କହିଛି ।

ବଙ୍କିମ ଭାଇ (ରାୟ)—କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଛଡ଼ାର କାବ୍ୟିକ-ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଅପୂର୍ବ, ବଙ୍ଗଳାଭାଷାରେ ବିରଳ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୋର କିଛି କରାମତି ନାହିଁ । ସବୁ ପରମପିତାଙ୍କ ଦାନ । ସେ ଦେଲେ ହୁଏ, ମୁଁ ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । ମୋର ତା' ଉପରେ କୌଣସି ଦଖଲ ନାହିଁ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଠାରୁ ଉଠି ଥରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା'ଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ଯାଇଁ କହିଲେ—ବଡ଼ବୌ ! ଭୋକ ଲାଗିଲାଣି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା କହିଲେ—କ'ଣ ଦେବି ? ଛେନା, ବିସ୍କୁଟ, ସନ୍ଦେଶ ଅଛି, ଯାହା ପସନ୍ଦ, ଦେଇପାରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର— ଛେନାରୁ ଟିକିଏ ଦିଅ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା ଛେନା ଆଣି ଦେଲେ । ଛେନା ଖାଇ ମୁହଁ ଧୋଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବାହାରି ଆସିଲେ ।

ବେଳ ପଡ଼ି ଆସିଲାଣି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ବୁଲିବାକୁ ଯିବି ନା କ'ଣ ?

ଶରତ ଭାଇ—ଗଲେ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କୁ ଡାକନ୍ତୁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କୁ ଡକା ହେଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ବାହାରିଲେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ, ଶରତ ଭାଇ, ଶ୍ରୀଶ ଭାଇ, ଯୋଗେଶ ଭାଇ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ), ବ୍ରଜେନ ଭାଇ (ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ), ରତ୍ନେଶ୍ୱର ଭାଇ, ଚୁନି ଭାଇ ଅନେକେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଚାଲିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଓ ଶରତ ଭାଇଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି)—ଇଷ୍ଟାୟନୀ ବିଷୟଟି କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ଭଲରୂପେ ଚାଲୁ କରିଦେବେ । ଖାତାସବୁ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ଆସିଗଲାଣି ତ ?

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ହଁ ! ଆସିଗଲାଣି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେବଳ କନ୍‌ଫରେନ୍‌ସରେ କହିଲେ ହେବ ନାହିଁ । ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଆପଣମାନେ ଅଲଗା ଅଲଗା ବସିବେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ସଂକଳ୍ପ ଗଜାଇ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଆଁ କରିଦେବା ଦରକାର । ଏହା କଷ୍ଟକର କିଛି ନୁହେଁ, ସମସ୍ତେ ପାରିବେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ହଁ ! ଏହା ଖୁବ୍ ସହଜ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେଜଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଳାପ କରିଛି, ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ positive (କୃତନିଶ୍ଚୟ) ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କନ୍‌ଫରେନ୍‌ସରେ ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଲୋକ ଯେପରି ଆସନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟ

କରିବେ । ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଯେପରି ପଠାଇବେ, ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ବିଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠିପତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେବେ । ଜଣ ଜଣକ ପାଖକୁ ୨/୩ ଖଣ୍ଡ ଲେଖାଏଁ ଚିଠି ଗଲେ ଭଲ ହୁଏ । ଆପଣ ଲେଖିବେ, ଶରତ ଭାଇ ଲେଖିବେ, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଲେଖିବ । ତଦ୍ୱାରା ଗୁରୁତ୍ୱ ବଢ଼ିବ । ଏଠାରୁ କେହି ବାହାରେ ଯାଉଥିଲେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ କହିଦେବେ, ସେ ଯେପରି ମୌଖିକଭାବରେ ମଧ୍ୟ କହେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ । ମୋଟକଥା ଯେତେପ୍ରକାରେ ଯାହା କରାଯାଏ ତାହାର କିଛି ବାଦ୍ ଦେବେ ନାହିଁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଆଚ୍ଛା !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖନ୍ତୁ, ଆମର ଯେପରି ନିଶାପରି ହୋଇଯାଏ । ଯାହା କରିବି ବୋଲି ମନେକରେ, ତା'ର ସମସ୍ତ ଦିଗ ଦେଖିଶୁଣି, ଅନ୍ଧି-ସନ୍ଧି ସବୁଟା ଠିକ୍ କରି, ବାସ୍ତବଭାବରେ ସିଦ୍ଧିରେ ନ ପହଞ୍ଚିଲେ ମୁଁ ଯେପରି ସ୍ୱସ୍ତି ପାଏ ନାହିଁ । ଏଇ ଧ୍ୟାନ ମୋର ମୁଣ୍ଡରେ ଲାଗିରହିଥାଏ । ଏହିପରି ଭାବରେହିଁ ମଣିଷ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ହୁଏ । ଆପଣମାନେ ଯଦି ଏହିପରି ଭାବରେ ଲାଗିଯା'ନ୍ତି, ଦେଖିବେ ଜଣେ ଜଣେ କେତେ ବଡ଼ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ହୋଇଉଠିବେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଚାଲୁଛନ୍ତି, ମଝିରେ ମଝିରେ ଅଟକି ଛିଡ଼ାହୋଇଯାଇ ପଛକୁ ମୁହଁକରି କଥା କହୁଛନ୍ତି, ସହଜଭାବରେ କହୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତା' ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ତୀବ୍ର ବେଗ ରହିଛି, ଯାହା ଛାତି ଭିତରେ ଶରବିଦ୍ଧ ହେବାପରି ଆଘାତ କରୁଛି । ପୁଣି କହୁଛନ୍ତି—କୃତୀ ହେବାପାଇଁ ହାତୀ-ଘୋଡ଼ା କିଛି ଦରକାର ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ କଥା—କରଣୀୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ clear conception (ସ୍ୱଷ୍ଟ ଧାରଣା) ଦରକାର—କ'ଣ କରିବି, କିପରି କରିବି, ଏହାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ କ'ଣ କ'ଣ ହୋଇପାରେ, ସେଗୁଡ଼ିକ କିପରିଭାବରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବାକୁ ହେବ, କାମଟା ଉଦ୍‌ଯାପନ କରିବା ପାଇଁ କ'ଣ କ'ଣ ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହା କେଉଁଠୁ, କାହା ପାଖରୁ, କିପରିଭାବରେ ସଂଗ୍ରହ କରିବି, କାହାର କାହାର ସହଯୋଗିତା ମୋର ପ୍ରୟୋଜନ ହେବ, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କିଏ କିଏ ମୋ ହାତପାଆନ୍ତାରେ ଅଛନ୍ତି, କିଏ ନାହିଁ, ତାକୁ ସିଧାସଳଖ ଧରିବି, ନା ଆଉ କାହାକୁ ଦେଇ ଧରିଲେ ସୁବିଧା ହେବ, କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ହେଲେ କେଉଁ କେଉଁ step (ପର୍ଯ୍ୟାୟ) ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହେବ, ସେଥିପାଇଁ ପୂର୍ବାହ୍ନରେହିଁ କେତେ ପରିମାଣରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ହେବ କିପରିଭାବରେ, ଗୋଟିଏ ଦିଗରୁ ଚେଷ୍ଟା ଯଦି ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ, ତେବେ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ, ଇତ୍ୟାଦି ଯାବତୀୟ ବିଷୟ ଗଭୀରଭାବରେ ପରେପରେ ଚିନ୍ତାକରି ଗୋଟିଏ ସର୍ବାଙ୍ଗପୁଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଆଙ୍କିନେବାକୁ ହେବ । ଏବଂ ସେଇ ଚିନ୍ତାନୁଯାୟୀ ବାସ୍ତବ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଯିବାକୁ ହେବ । ଏଇଭାବରେ ଚାଲିଲେ କୃତିତ୍ୱ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଉଠିବ । ଯେଉଁମାନେ କୃତୀ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏଇପରିଭାବରେହିଁ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେବେ ମଣିଷର ଯଦି କୌଣସି ପ୍ରୀତିକେନ୍ଦ୍ର ନଥାଏ ଏବଂ ତା'ର କର୍ମଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ତତ୍‌ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଦୁନିଆର ନାନା ଆକର୍ଷଣ ଏବଂ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିକ୍ଷେପ ଓ ବିକ୍ଷୋଭ ତା'ର ଏଇ ଚିନ୍ତା ଓ କର୍ମପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଧାରାରୁ ତାକୁ ଝିଙ୍କି ନେଇଯାଏ ଏବଂ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେଷ୍ଟାରେ କ୍ରମାଗତି ଓ ସଂଗତି ନଥିବାରୁ ସେ ସଫଳ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।

ସେତେବେଳେ ସେ ଭାଗ୍ୟର ଦୋଷ ଦିଏ, କିନ୍ତୁ ଏଇ ଭାଗ୍ୟକୁ ଯେ ସେ ନିଜର ଭଜନା ଦ୍ୱାରାହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି, ତାହା ଆଉ ବୁଝେ ନାହିଁ ।

ଚାଲୁଚାଲୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କାରଖାନା ପାଖାପାଖି ଆସି ଯାଇଛନ୍ତି । କାରଖାନାରେ ସେତେବେଳେ ସୁଧୀର ଭାଇ (ଦାସ) ପ୍ରଭୃତି କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କାରଖାନାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବୁଲି ବୁଲି କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମଧ ଦେଲେ । ଗୋଟାଏ ନୂତନ ଧରଣର ଲ୍ୟାମ୍ପ ତିଆରି କରିବାକୁ କହିଲେ । ସୁଧୀର ଭାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥା ଭଲରୂପେ ବୁଝିପାରୁ ନଥିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାହା ଜାଣିପାରି କାଗଜ ପେନ୍‌ସିଲ ମାଗିଲେ ।

କାଗଜ-ପେନ୍‌ସିଲ ଦେଇ, ସୁଧୀର ଭାଇଙ୍କୁ ପାଖକୁ ଡାକି ଗୋଟାଏ ଡାଏଗ୍ରାମ ଆଙ୍କି ଦେଖାଇ ଦେଲେ, କ'ଣ କରିବାକୁ ଦେବ, କିପରିଭାବେ କରିବାକୁ ଦେବ ।–ଏଥର ବୁଝିଲୁ ତ ?–ହସି ହସି ପଚାରିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ।

ସୁଧୀର ଭାଇ ଖୁସି ହୋଇ କହିଲେ—ହଁ !

ବୁଲୁବୁଲୁ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଆସି ବସିଲେ—ଏ ମେସିନ୍‌ଟାରେ କେତେଦିନ ହେଲା ହାତ ଲଗାଇନାହୁଁ ? ଏହା ତ କଳଙ୍କି ଲାଗିଯାଉଛି । ମଝିରେ ମଝିରେ ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ହଲାହଲି କରିବା ଦରକାର, ତେଲ-ଫେଲ ଦେବା ଦରକାର । ମଣିଷ, ଗୋରୁ, ମେସିନ୍ ଯାହା ପାଖରୁ କାମ ହାସଲ କରିବାକୁ ଚାହଁ, ତା'ର ଯତ୍ନ କରିବା ଦରକାର, ତାକୁ ସୁସ୍ଥ ରଖିବା ଦରକାର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଠାରେ ଟିକିଏ ବସିଲେ, ବସି ତମାଖୁ ସେବନ କଲେ । ତା'ପରେ ବାହାରି କେମିକ୍ୟାଲ ଓ ବିଶ୍ୱବିଜ୍ଞାନ ପାଖଦେଇ ସଦର ରାସ୍ତାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି, ଆଲୋକ ଓ ଛାୟାର ମିଳିତ ମ୍ଳାନ ଆଲୋକରେ ଧୂସର ଆଭା ଧାରଣ କରିଛି ପଲ୍ଲୀପ୍ରକୃତି । ଅଦୂରରେ ଜଳାଶୟ ପାଖରେ ବାଉଁଶବଣରେ କେତେକ ପକ୍ଷୀ ଲହଡ଼େଇ ଲହଡ଼େଇ ରାବୁଛନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ବାଛୁରି ଧଇଁ-ସଇଁ ହୋଇ ଘରଆଡ଼େ ଛୁଟୁଛି ।

ତାହା ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହୁଛନ୍ତି—ମଣିଷ, ଗୋରୁ, ଜୀବଜନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ବଞ୍ଚନ୍ତି ଭଲପାଇବାର ଆକର୍ଷଣରେ । ବାଛୁରିଟାକୁ ମଧ ଦେଖନ୍ତୁ ମା'ର ଆକର୍ଷଣରେ, ଘରର ଆକର୍ଷଣରେ କିପରିଭାବରେ ଛୁଟୁଛି ।

ଆଉ କୌଣସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ଖୁବ୍ ଦ୍ରୁତ-ବେଗରେ ଚାଲୁଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବଡ଼ଦାଙ୍କ ଘର ସାମନାରେ ଆସି ଛିଡ଼ାହୋଇ ପଚାରିଲେ–'ବଡ଼ଖୋକା କିପରି ଅଛୁରେ' ?

ବଡ଼ଦା ବ୍ୟସ୍ତସମସ୍ତ ହୋଇ ବାହାରେ ଆସି କହିଲେ—ଭଲ ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସିଧା ଆସି ବନ୍ଧର ଧାରରେ ତାସୁରେ ବସିଲେ ।

ମାତୃମନ୍ଦିରର ଦୋତାଲାରେ ସେତେବେଳେ ଆଶ୍ରମର ଝିଅମାନେ ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟ, ଘଣ୍ଟା ବଜାଇ ସାନ୍ଧ୍ୟ ସ୍ତୋତ୍ରାଦି ପାଠ କରୁଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଘରୁ ବିନତିର ସୁରଲହରୀ ଭାସିଆସୁଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କିଛି ସମୟ ନିରବ ରହିଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ନାମକ ଜଣେ ଓକିଲ ଆସିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ । ସେ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଲେ—ଠାକୁର ! ଆପଣ ମୋତେ ଋତ୍ୱିକ୍ ପାଞ୍ଜା ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଓକିଲାତି ଓ ଋତ୍ୱିକ୍‌ତା ଏକାବେଳକେ ପରସ୍ପର ପ୍ରକୃତି-ବିରୁଦ୍ଧ । ମୋତେ ଓକିଲାତି ଆଉ ଭଲ ଲାଗୁ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସଂସାର ପାଇଁ ନକଲେ ମଧ ଚଳୁ ନାହିଁ । ମନେହୁଏ, ସେପରି ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ଥିଲେ ଓକିଲାତି ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ଯାଜନ ନେଇ ରହନ୍ତି । ଏବେ ଯେପରି ଦୁଇ ନାବରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇଛି । ଓକିଲାତିରେ କେବଳ ମିଥ୍ୟା ନେଇ କାରବାର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ ତୁମେ, ତୁମେ କେବଳ ଯାଜନ ନେଇ ରହିଲେ ତ ଖୁବ ଭଲକଥା । ଖାଣ୍ଟି ଋତ୍ୱିକ୍ ଯଦି ହୋଇପାର, ପେଟର ଚିନ୍ତା କରିବା ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ । ଯଜମାନମାନେହିଁ ସେତେବେଳେ ତୁମକୁ ଦେବାପାଇଁ ପାଗଳ ହୋଇଉଠିବେ । ତୁମେ ଦୟାକରି ଗ୍ରହଣ କଲେ ସେମାନେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯିବେ । ସେଦିଗରୁ ତୁମେ କେବଳ ଋତ୍ୱିକତାର କାମ ନେଇ ଥାଅ, ମୋର କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଯେ କହୁଛ ଋତ୍ୱିକତା ଓ ଓକିଲାତି ପରସ୍ପର-ବିରୁଦ୍ଧ, ସେ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଏକମତ ନୁହେଁ । 'ସତ୍ୟଂ ଭୂତହିତଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ନ ଯଥାର୍ଥାଭିଭାଷଣମ୍ ।' ଯେଉଁ କଥାରେ ଲୋକର ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ, ମଣିଷ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଏ, ତାହା ସତ୍ୟ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହଁ । ଓକିଲଙ୍କ କାମ ତ ତାହା, ବିପନ୍ନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାହିଁ ତ ତାଙ୍କର କାମ ।

ଅମୂଲ୍ୟ ଭାଇ— ଧରନ୍ତୁ, ଜଣେ ଖୁନୀ ଆସାମୀ ଯଦି ମୋର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ ଏବଂ ମୁଁ ଯଦି ତାକୁ ମୋର ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଖଲାସ କରି ଆଣେ, ତଦ୍ଵାରା ତାକୁ ତ ହତ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ଆହୁରି ଉତ୍ସାହିତ କରାଗଲା । ତେଣୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କରିବାହିଁ କ'ଣ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ ? ବରଂ ଶାସ୍ତି ପାଇଲେ ସେ ସୁଧୁରି ପାରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର— ଧର, ତୁମେ ଯଦି ସେଇ ଖୁନୀ ହୁଅ, ତାହେଲେ ତୁମେ କ'ଣ ଚାହଁ ? ତୁମେ କ'ଣ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ଚାହିଁବ ନାହିଁ ? ଯେତେଦିନ ତୁମ ପ୍ରାଣରେ ବ୍ୟଥା-ବୋଧ ଅଛି, ସେତେଦିନ ଆର୍ତ୍ତକୁ ତ୍ରାଣ କରିବା ତୁମର ଧର୍ମ । କେହି ଯେତେବେଳେ ଆର୍ତ୍ତ, ସେତେବେଳେ ତୁମେ ବାସ୍ତବଭାବରେ ତା' ପ୍ରତି ଯଦି ସହାନୁଭୂତିସଂପନ୍ନ ହୁଅ, ଏବଂ ଅପକର୍ମରୁ ସେ ଯେପରି ପ୍ରତିନିବୃତ୍ତ ହୁଏ, ଅନୁତାପ, ଅନୁଶୋଚନା, ଦରଦବୋଧ ଜାଗ୍ରତ କରି ସେହିପରି ଭାବରେ ତାକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିତୋଳ—ସତ୍‌ରେ ଉଦବୁଦ୍ଧ କରିତୋଳ । ତତ୍‌ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯଦି ତା'ର ବିପଦମୁକ୍ତି ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କର, ତାହେଲେ ତା'ରି ଭିତର ଦେଇହିଁ ତା'ର ପରିବର୍ତ୍ତନର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ । କେହି ଅପରାଧ କରିଛି ବୋଲି ତା'ପ୍ରତି ଯଦି ନିଷ୍ଠୁର ହୁଅ, ସେ ଯଦି ଦୁନିଆରେ କେଉଁଠି ଆଶ୍ରୟ ନପାଏ, ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦୟ କାରାଗାରର ଆଶ୍ରୟ ଛଡା, –ତୁମେ କ'ଣ ମନେକର ସେ ସେଠାରୁ ସମାଜର ହିତ କରିବାପାଇଁ ସାଧୁପ୍ରେରଣା

ନେଇ ବାହାରିବ ? ସେ କ'ଣ ସମାଜ ପାଇଁ ଆହୁରି କ୍ଷତିକର ହୋଇଉଠିବ ନାହିଁ, କେବଳ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡର ବିଧାନ ଦେଇ ହୁଏତ ତା' ହାତରୁ ସମାଜକୁ ବଞ୍ଚାଇପାର । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ କୌଣସି କୃତିତ୍ୱ ନାହିଁ । ହିଂସ୍ର ପଶୁଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ସୁବିଚାରର ନମୁନା ସର୍ବଦାହିଁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତୁମେ ତ ଶିକ୍ଷା, ସଭ୍ୟତାର ଗର୍ବ କରିଥାଅ । ଅବଶ୍ୟ, ସଂଶୋଧନୀ ଶାସ୍ତିର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ କହୁ ନାହିଁ । ଏ ତ ହେଲା ଗୋଟିଏ ଦିଗ, କେବଳ ଯେ ଅପରାଧୀହିଁ ଓକିଲର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ, ତା'ତ ନୁହେଁ, ଅତ୍ୟାଚାରିତ, ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ଓ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତ ମଣିଷ ଆସେ, ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇବା ତ ଧର୍ମ । ତେଣୁ ମହକିଲ ଯେ ଯେପରି ହେଉନା କାହିଁକି, ତା'ର ମଧ୍ୟ ସାମାଜିକ ମଙ୍ଗଳଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିଦେଇ ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ବିହିତ ତାହାହିଁ କରିବାକୁ ଦେବ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋର ଯାହା ମନେହୁଏ, ଗଭୃିକତା ଓ ଓକିଲାତି ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ କାର୍ଯ୍ୟ ତ ନୁହେଁ, ବରଂ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ।

ଅମୂଲ୍ୟ ଭାଇ—ଆପଣ ଯାହା କହିଲେ, ତା' ଉପରେ ଆଉ କଥା ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୁଁ କହିଲି ବୋଲି ନୁହେଁ, କଥାଟା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କି ନୁହେଁ, ବାସ୍ତବ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କି ନୁହେଁ ?

ଅମୂଲ୍ୟ ଭାଇ—ହଁ ।

ଏହାପରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଆସିଲେ । କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଆସୁ ଆସୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ବସନ୍ତୁ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ! ଗଳ୍ପ କରେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଯୁଦ୍ଧର ଖବରାଖବର କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଲେ—ହିଟ୍‌ଲର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଖୁବ୍, କିନ୍ତୁ କୂଟନୀତି ଦିଗରୁ ଟିକିଏ ଦୁର୍ବଳ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଶକ୍ତିମତ୍ତା ଓ କୂଟନୀତିଜ୍ଞାନ ଉଭୟର ସାର୍ଥକ ସମାବେଶ ହେଲେ ମଣିଷ ଅପରାଜେୟ ହୋଇଉଠେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଯାଜନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏଇ କଥା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ସେଠାରେ ଶକ୍ତିମତ୍ତା ଅର୍ଥ ଚରିତ୍ରବଳ ଓ ବୋଧସମ୍ପଦ୍ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅସଲ କଥା କ'ଣ ଜାଣନ୍ତି ? ଅସଲ କଥା ହେଲା ଏଇ ଭଲପାଇବା ସେଇଥିରୁ ସବୁ ଗଜେଇଉଠେ । ଆମେ ସବୁବେଳେ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଥାଉ, ଆମର କ୍ଷୁଦ୍ରଜଗତରେ ହିଁ ଆମେ ବୁଲୁଥାଉ । ନିଜ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେହି ଯଦି ଆମର ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ୱାର୍ଥ ହୁଏ, କାହାରିପ୍ରତି ଯଦି ତା'ରି ପାଇଁ ଅନୁରାଗ ହୁଏ, ତେବେ ମନରେ ସେଇ ରଙ୍ଗ ଲାଗେ । ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ବୃତ୍ତିସଂପନ୍ନ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଦି ଆମର ଅନୁରାଗ ହୁଏ, ତେବେ ଆମର ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ adjusted (ନିୟନ୍ତ୍ରିତ) ହୁଏ, luminous glow (ପ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳବିଭା) ବିଚ୍ଛୁରିତ ହେଉଥାଏ । Sincerely (ଏକନିଷ୍ଠଭାବରେ) ଭଲପାଇ ଯେ ଜାଣେ, ସେ ତରିଯାଏ । ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ ଚିନ୍ତାମଣିକୁ ଭଲପାଇବାକୁ ଯାଇ ନିଜକୁ ଭୁଲିଗଲା, ଭଲପାଇବା ଜିନିଷଟା ବୁଝିଲା । ତେଣୁ ଚିନ୍ତାମଣିର ପଦେ କଥାରେ ତା'ର ଜୀବନର ମୋଡ଼ ବଦଳିଗଲା । ତା'ର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ପୁଣି କେତେ ଲୋକ ଭକ୍ତିରସରେ ଆପ୍ଲୁତ ହୋଇଉଠିଲେ । ଯାଜନ ଆଉ କିଛି

ନୁହେଁ—ମଣିଷର ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଜୀବନ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବ-ଭକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବାସ୍ତବ ଓ ସକ୍ରିୟଭାବରେ ବାଞ୍ଛିତଙ୍କୁ ନେଇହିଁ ଅହରହ ବ୍ୟାପୃତ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ହିଁ ପାଗଳ, ଏପରି ଲୋକ ଦେଖିଲେହିଁ ପୁଣ୍ୟ, ତଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତରରେ ଭକ୍ତିର ଉନ୍ମେଷ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ହିଁ ହୁଏ ଯାଜନଚୈତ୍ର । ଏଇପରି ଭକ୍ତକୁହିଁ କୁହାଯାଏ ସାଧୁ । ତେଣୁ ସାଧୁସଙ୍ଗର ମହାତ୍ମ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏତେରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ଲଳିତ-ମଧୁର ଭଙ୍ଗୀରେ କହୁଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର, ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ କରୁଣା ଓ ପ୍ରୀତିର ପ୍ଲାବନ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ— 'ଅବ୍ୟକ୍ତଂ ବ୍ୟକ୍ତିମାପନ୍ନଂ ମନ୍ୟନ୍ତେ ମାମବୁଦ୍ଧୟଃ
ପରଂ ଭାବମଜାନନ୍ତୋ ମମାବ୍ୟୟମନୁତ୍ତମମ୍'

—ଏହାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେ ନରବିଗ୍ରହ ଧାରଣ କରି ମଧ୍ୟ ଯାହା ତାହାହିଁ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସବୁକିଛି ସଂହତ ହୋଇ ରହିଛି, କିଛି ଶେଷ ହୋଇଯାଇ ନାହିଁ, ବ୍ୟକ୍ତ, ଅବ୍ୟକ୍ତ ଉଭୟ ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ସେ ବିରାଜମାନ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କର ଅବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଯାଇ ନାହିଁ । ନିର୍ବୋଧଗଣ ଏଇ ସାମାନ୍ୟ କଥା ନବୁଝିପାରି ତାଙ୍କୁ ଚୈତନ୍ୟହୀନ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ମନେ କରିଥା'ନ୍ତି ।

ଏହାପରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କାଳୀଦାସୀ ମା'ଙ୍କୁ କହିଲେ—ବଡ଼ବୋଉ ପାଖରୁ ବୁଝିଆ ତ ଆଜି କ'ଣ ରନ୍ଧାହୋଇଛି ।

କାଳୀଦାସୀମା' ଶୁଣିଆସି ଖବର ଦେଲେ—ମୁଗଡାଲିରେ କୋବି ଓ ମଟର ଦିଆହୋଇ ବହଳକରି ରନ୍ଧାହୋଇଛି ଏବଂ ଆଉ ଏକ ପତଳା ଝୋଳ ହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୁଗଡାଲିରେ କୋବି ପକାଇ ଭଲକରି ରାନ୍ଧିଲେ ମାଛମୁଣ୍ଡ ଝୋଳପରି ଲାଗେ ।...

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି—ତୁ ରୋହିମାଛର ମୁଡ଼ିଘଣ୍ଟ (ମୁଗଡାଲିରେ ମାଛମୁଣ୍ଡ ପଡ଼ି ହୋଇଥିବା ଏକ ବିଶେଷ ତରକାରି) ଖାଇଛୁ ?

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ହଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କିପରି ଲାଗେ ?

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ଖୁବ୍ ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯତୀନ୍ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏପରି ସୁଆଦିଆ କରି ପଣସ ରାନ୍ଧେ ଯେ, ତା' ପାଖରେ ମାଂସ ତରକାରି କି ଛାର ! ଯେଉଁମାନେ ମାଛ ମାଂସ ଖା'ନ୍ତି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ପଣସ ତରକାରି ପାଇଲେ ଆଉକିଛି ଇଚ୍ଛା କରିବେ ନାହିଁ ।

ଶୈଳମା' ଆସି ବାହାରେ ଛିଡ଼ା ହେଉହେଉ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଟର୍ଚ୍ଚ ପକାଇଲେ ।

ଶୈଳମା' ଆଖି ବନ୍ଦକରି ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କାଳୀ ହେଲେ କ'ଣ ହେବ, ସୁନ୍ଦରୀ କିନ୍ତୁ, –ସୁରମା' କ'ଣ କହୁଛୁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ତ ସମସ୍ତେ ସୁନ୍ଦର । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପଣ ନିଜ

ସୁରମା-ମା'—ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ତ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଆଖିରେ ସୁନ୍ଦର ।

ପୁଅଝିଅ ପରି ଦେଖନ୍ତି, ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଆଖିରେ ସୁନ୍ଦର । ତା'ର ଶରୀର ଭଲ

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କୁମାରଖାଲିର ମା'ଙ୍କୁ ଦେଖୁନାହିଁ କାଲିଠାରୁ । ତା'ର ଶରୀର ଭଲ

ତ ?

ସୁରମା-ମା'—ମା'ର ଖୁବ୍ ସର୍ଦ୍ଦି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଔଷଧପତ୍ର ଦେଉଛୁ ତ ? ବୁଢ଼ୀଲୋକ, ଖୁବ୍ ସାବଧାନରେ ରଖିବୁ ।

ସୁରମା-ମା'—ଔଷଧ ଦିଆହେଉଛି । କାଲିଠାରୁ ଆଜି କମ୍ ଅଛି । ...ଟିକିଏ ପରେ

ସୁରମା ମା' କହିଲେ–ମୋର ଟିକେ ପ୍ରାଇଭେଟ ଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ରହସ୍ୟ କରି କହିଲେ—'ହଟିଓ, ପ୍ରାଇଭେଟ' ।

ଯେଉଁମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ, ହସି ହସି ଦୂରେଇଗଲେ ।

ସୁରମା-ମା' ଅନେକ ସମୟ ଧରି ତାଙ୍କ କଥା କହିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ତାହା ଶୁଣି ଯାହା କହିବାର କହିଦେଲେ । ପରେପରେ ଖିଆପିଆ କରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ।

୬ ପୌଷ, ରବିବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୨୧/୧୨/୪୧)

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସକାଳୁ ଉଠି ବନ୍ଧକଡ଼ରେ ତାସୁରେ ବିଛଣା ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଆନନ୍ଦର ଲହରୀ ଏବଂ ହସର ଜୁଆର । ସେଇ ଆନନ୍ଦ ଓ ସେଇ ହସ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରେ, ଆକର୍ଷଣ କରେ । ବିମଳ ଭାଇ (ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ) ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାଙ୍କୁ ବସିବା ପାଇଁ ଇଙ୍ଗିତ କଲେ । ବିମଳ ଭାଇ ତାସୁ ଭିତରେ ପଶି ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ବସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବିମଳ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ହସୁଛନ୍ତି, କେବଳ ହସୁଛନ୍ତି । ଆକୁଳକରା, ପାଗଳକରା ସେ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ହସ । ବିମଳ ଭାଇ ମଧ ଆଖି ଫେରାଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଆଡ଼େ । ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ତାଙ୍କର ସଲଜ୍ଜ-ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ ଓ ନେତ୍ର ପ୍ରାନ୍ତରେ ଆନନ୍ଦର ଅଶ୍ରୁ । ଚେହେରାରୁ ମନେହୁଏ ଭିତରେ ଯେପରି କି ରୂପାନ୍ତର ଚାଲିଛି । ଏହିପରିଭାବରେ ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ରଷ୍ଟାର ଗୂଢ଼ ସ୍ପର୍ଶରେ ସୃଷ୍ଟିର ବୁକୁରେ ଜାଗେ ଗଭୀରତର ଜୀବନ । ପ୍ରଭାତର ଏଇ ଶୁଭକ୍ଷଣରେ ଜାଗରଣର ପର୍ବ, ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି ସବିତୃଦେବ, ଜାଗି ଉଠିଛି ଏଇ ଧରଣୀ ତା'ର ପ୍ରାଣୀସକଳଙ୍କୁ ନେଇ, ଏବଂ ଧରଣୀଧର ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କୁ 'ଜାଗୃହୀ' ମନ୍ତ୍ରରେ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରିତୋଳିବା ପାଇଁ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହଠାତ୍ ପାଦତଳରୁ କଡ଼ମାଣ୍ଡିଟା ଟାଣିଦେଇ ସିଧାସଳଖ ହୋଇ ବସି କହିଲେ—ତମାଖୁ ଆଣ ।

ହରିପଦ ଭାଇ (ସାହା)—ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ବାହାରି ଯିବାର ଉପକ୍ରମ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛୁ ?

ହରିପଦ ଭାଇ—ଅଙ୍ଗାର ସରି ଯାଇଛି, ଆଣିବାକୁ ଯାଉଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅଙ୍ଗାର (ଗଡ଼ନିଆଁ) ନାହିଁ ତ ଆଗରୁ ଆଣି ରଖିବା ଦରକାର ଥିଲା । ସବୁ ବିଷୟରେ ସଜାଗ ରହିବା ଦରକାର । ଛୋଟ ଛୋଟ କାମରେ, ସବୁ ବିଷୟରେ ସଜାଗ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଯଦି ନଥାଏ, ତେବେ ଚୈତନ୍ୟରାଜ୍ୟର ଦ୍ୱାର ମଧ ଖୋଲିବ ନାହିଁ, ମନେରଖ । (ସହାସ୍ୟେ) ଯା, ଦୌଡ଼ିଯାଇ ନେଇ ଆ ।

ହରିପଦ ଭାଇ (ସାହା) ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଛୁଟିଗଲେ ଅଙ୍ଗାର ଆଣିବାକୁ, ମିନିଟିକ ମଧରେ ଅଙ୍ଗାର ଆଣି ହାଜର ହୋଇଗଲେ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ), ଈଷଦା ଭାଇ (ବିଶ୍ୱାସ) ପ୍ରଭୃତି ଅନେକେ ଆସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦୌଡ଼ି ଆସିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେଲା କି ?

ହରିପଦ ଭାଇ (ସହାସ୍ୟେ)—ନା କଷ୍ଟ କ'ଣ ? ଦୌଡ଼ିଗଲି ଓ ଦୌଡ଼ିଆସିଲି ଏତେ ଶୀତରେ ମଧ ମୋତେ ଗରମ ଲାଗୁଛି । –ହରିପଦ ଭାଇ ଆଲୁଆନଟା ତାସୁର ପଶ୍ଚିମପାଖ ଝରକା ପାଖରେ ରଖି ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତମାଖୁ ସଜାଇ ଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—(ତମାଖୁ ଖାଉ ଖାଉ)–ଏଇ ଯେ ଅଙ୍ଗାର ନଥିବାରୁ ତମାଖୁ ଦେବାରେ ଟିକିଏ ଡେରି ହେଲା, ତତ୍ପରତାର ସହିତ ଯଦି ଏଇ ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଅଭ୍ୟାସଟାକୁ ନ ତଡ଼ୁ ତେବେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟରେ ମଧ ଏଇ ଅଭ୍ୟାସଟା ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଯିବ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଯାହା କହିବି, ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତାହା କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଫଳରେ ଅଶେଷ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବା ଅଭ୍ୟାସ ଗୋଳମାଳିଆ ହେଲେ ଏହିପରି ଅନେକ ଅସଂଗତି ଆସେ । ସେଇଥିପାଇଁ ନିଜର ସାମାନ୍ୟ ତ୍ରୁଟିକୁ ମଧ କ୍ଷମା କରିବା କଥା ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଟା ଆଖିରେ ପଡ଼େ ସେତେବେଳେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତାକୁ ଠିକ୍ କରିପକାଇବାକୁ ହୁଏ । ପୁଣି, ତ୍ରୁଟି ହେଲା ବୋଲି ଘାବରେଇ ଯିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ, ସେତେବେଳେ ଆହୁରି ଜିଦି କରି ଲାଗିବାକୁ ହେବ, ଜିପରି ଏହା ହାତରୁ ଅବ୍ୟାହତି ମିଳିବ ।

ହରିପଦ ଭାଇ ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ସଭିଏଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥା ମନୋଯୋଗପୂର୍ବକ ଶୁଣିଲେ ।

ବିମଳ ଭାଇ ତପୋବନର prospectus (ଅନୁଷ୍ଠାନପତ୍ର) ପଢ଼ି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ

ଶୁଣାଇଲେ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଭାଷା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଦେବାପାଇଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ ।

କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବିମଳ ଭାଇ କହିଲେ—ଟଙ୍କାକୁ ମୁଖ୍ୟ କରି ଅନେକ ସମୟରେ

ଆମେ ତପୋବନର Ideal (ଆଦର୍ଶ)ରୁ deviated (ବିଚ୍ୟୁତି) ହେଉ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାହା ଭଲ ନୁହଁ । ଶଳା ସେଥିରେ କ'ଣ ହେବ ? ସେପରି କଲେ ଚିରଦିନ ଲୋକଙ୍କୁ ଠକି ଚଳିବାକୁ ହେବ । ଜାତି ଯିବ, ପେଟ ମଧ ପୂରିବ ନାହିଁ । ବରଂ କିଛିଦିନ କଷ୍ଟକରି ଖାଣ୍ଟି ଜିନିଷଟା ଯଦି ଗଢ଼ି ତୋଳିଦେଇ ପାରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଦେଖିବେ ଆଉ ଅଭାବ ହେବ ନାହିଁ । ଅଭାବ ଯଦି ଥାଏ, ଲକ୍ଷ କଷ୍ଟ ମଧ ଯଦି କରନ୍ତି, ଏବଂ ଦେଶ

ଆଗରେ, ଦୁନିଆ ଆଗରେ, ମଣିଷ-ତିଆରି ଶିକ୍ଷାର ନମୁନାଟି ଯଦି ଦେଖାଇ ଦେଇପାରନ୍ତି, ସେ ଅଭାବ, ସେ କଷ୍ଟର ଗୋଟାଏ ସାର୍ଥକତା ଅଛି । ହଜାର-ହଜାର, ଲକ୍ଷ-ଲକ୍ଷ, କୋମଳମତି ଶିଶୁଗଣ ଆପଣମାନଙ୍କ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ, ଆପଣମାନେ ଏହା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିବାରୁ ଖୁସିରେ ମଣିଷ ହୋଇଉଠିବେ, ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବେ, ସେଇ ସୁଖକର ଦୃଶ୍ୟ କଳ୍ପନା କରି ମଧ୍ୟ ତୃପ୍ତିରେ ପେଟ ପୂରିଉଠେ । ଏବଂ ୧୩୦ ଟଙ୍କାର ସ୍ୱାକ୍ଷରକାରୀ ଯାହା ଆପଣମାନେ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ ବୋଲି ପରିକଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଶେଷ କରିପକାନ୍ତୁ । ଦେଖନ୍ତୁ ମୁଁ ବଜ୍ରପରି ଲାଗିଯିବି ନାହିଁ କି ? ମନ୍ତ୍ରପରି କାମ ହୋଇଯିବ । (ହାତରେ ଫୁଟ୍‌କି ମାରି ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ବିଚିତ୍ର ଭଙ୍ଗୀକରି ଉଲ୍ଲାସ ସହକାରେ)– 'ଆଉ କି ପାରେ, ଆଖି ଠାରି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ଚଳେ ।'

ପ୍ରତିଟି କଥାର ଉଚ୍ଚାରଣରେ ଅନନ୍ତ ଆଶା, ଆଶ୍ୱାସ ଓ ଭରସାର ଅନୁରଣନ । ସମସ୍ତେ ମାତାଲ ।

କଲିକତାରୁ ଆଗତ ଜଣେ ଭାଇ ତାଙ୍କର କୃତ-ଅପରାଧର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତସ୍ୱରୂପ ମହାସାନ୍ତପନ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପଚାରିଲେ—ତୋ'ର କେତେଦିନ ହେଲା ରେ ?

ଭାଇଟି କ୍ଷୀଣସ୍ୱରରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—ଆଜିକୁ ଚାରିଦିନ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଉତ୍ସାହଭରେ)–ତାହେଲେ ତ ହୋଇଆସିଲାଣି ଆଉ କ'ଣ ? ...କ'ଣ, ଖୁବ୍ ଦୁର୍ବଳ ଲାଗୁଛି କି ?

ଉକ୍ତ ଭାଇ—ବେଳେବେଳେ ଖୁବ୍ ଶୋଷ କରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଶୋଷକଲେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ପାଣି ପିଇଦେଇ ବସିବୁ ନାହିଁ । ଯାହା-ଯାହା ନିୟମ ଅଛି କଣ୍ଟାଏ-କଣ୍ଟାଏ ମାନି ଚଳିବୁ । ଏହା କିନ୍ତୁ ଏକ ପ୍ରକାର treatment (ଚିକିତ୍ସା) । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ବିଧାନର ସାର୍ଥକତା ଅଛି । Sodomy (ପୁଂ-ମୈଥୁନ) ଇତ୍ୟାଦି ଅବୈଧ ଆଚରଣ ଫଳରେ psychical (ମାନସିକ) ଓ physiological plane (ଶାରୀରିକ ସ୍ତରରେ) ଯେଉଁସବୁ damage (କ୍ଷତି) ହୋଇଥାଏ, ଏହି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତଦ୍ୱାରା ତା'ର ଅନେକାଂଶରେ ପ୍ରତିକାର ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଦେବୀକୁ କହିଲେ—ତୁ ତା' ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖ । ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ଯାହା ଯାହା ଦରକାର ହେବ, ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ ।

ଦେବୀ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ)—ଆଚ୍ଛା ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ବ୍ରତ, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଇତ୍ୟାଦିର ଯେ କି ଅମୋଘ ପ୍ରଭାବ, ତାହା ନକଲେ ବୁଝାଯାଏ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାହେଲେ ଭାବି ଦେଖନ୍ତୁ, ଆମର ଋଷିମାନେ କି ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, କି ଜିନିଷ ରଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ଜୀବନ ଗଠନର ଏପରି ବିଜ୍ଞାନ ଆଉ ପାଇବେ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ଯେଉଁସବୁ ପରିବାରରେ ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତି, ସଦାଚାର ଚାଲୁକରି

ଦେଇଛନ୍ତି, ନଜର କରନ୍ତୁ, ଦେଖିବେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଫୁଟିଉଠିଛି । ଭୁଲଭ୍ରାନ୍ତି ଦୋଷତ୍ରୁଟି ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଅର୍ଜନ ପଥରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଛନ୍ତି । ବଂଶ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଯଦି ଏହିପରିଭାବରେ ଚଳନ୍ତି, ଦେଖିବେ ଦେଶ ସୁନାର ଦେଶ ହୋଇଉଠିବ । 'ସ୍ୱଳ୍ପମପ୍ୟସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ତ୍ରାୟତେ ମହତୋ ଭୟାତ୍ ।' ଏହା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯଦି ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ, ଉପଯୁକ୍ତ ସବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅନୁଲୋମ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ, ଉପନୟନ ଗ୍ରହଣ ଓ ଦଶବିଧ ସଂସ୍କାରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ଯଥାଯଥଭାବରେ ଚାଲୁକରି ଦେଇପାରନ୍ତି, ତାହେଲେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସବୁ ବଦଳିଯିବ ! ମନେରଖିବେ, ମୋର ଏଇକଥା କେବଳ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ବା ଭାରତୀୟ ପାଇଁ ନୁହେଁ ଏକଥା ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ଆପଣମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ର ସତ୍ତା ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାର ଅନୁଶାସନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ! ସତ୍ତାସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଯେକେହି ଚାହେ, ସେ ଏଥିରୁ ଜୀବନୀୟ ଉପାଦାନ ଆହରଣ କରିପାରେ ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପରିସ୍ରା କରିବାକୁ ଉଠିଲେ । ପରିସ୍ରା କରି ଫେରିଲାବେଳେ ପୂଜନୀୟା ଛୋଟମା'ଙ୍କୁ ପଚାରି ବୁଝିଲେ—କାଜଲ କିପରି ଅଛି ?

ଛୋଟମା' କହିଲେ—ଟିକିଏ ଥଣ୍ଡା ଲାଗିଛି । ଗଳାଟା ଭାରି ହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଔଷଧ ଦେଉଛ ?

ଛୋଟମା—ନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପ୍ୟାରୀକୁ ଦେଖାଅ । ବେଳହୁଁ ସାବଧାନ ହେବା ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଶୁଙ୍କୁ କହିଲେ—ପ୍ୟାରୀକୁ ଡାକ ତ । ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ନଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଇ ଜାଗାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଲେ ।

ଆଶୁ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କାଜଲକୁ ଭଲରୂପେ ଦେଖ ତ । (ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଠାରୁ ଆସି ତାମ୍ବୁରେ ବସିଲେ) ।

କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଲୋକ ଗହଳି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

–ମାଲଦହର ଜଣେ ଭାଇ ଆଜି ଘରକୁ ଫେରିଯିବେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖକୁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ କରୁଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—ବାବା ! ଆଜି ଘରକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ହେବ, କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି, ଏ ଆନନ୍ଦଧାମ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ମନ ମୋର ଆଦୌ ବଳୁ ନାହିଁ । ସଂସାରରୁ ଅନେକ ଶୋକ-ତାପ-ଦଗା ପାଇଛି । ଅକୃତ୍ରିମ ଅନୁରାଗ ଆଉ କୋଉଠୁ ପାଇ ନାହିଁ, କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଛଡ଼ା (କହୁ କହୁ ଭଦ୍ରଲୋକ କାନ୍ଦଣାରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲେ) ।

ମୋ' ସୁନାଟା ପରା ! କାନ୍ଦ ନା । ପରମପିତାଙ୍କ ନାମ କର । ସୁଖରେ ଥାଅ । ଯେତେବେଳେ ସୁବିଧା ହେବ, ଚାଲି ଆସିବ । ପାଖରେ ତ ଅଛ । –ସୋହାଗସ୍ୱରରେ କହିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ।

ଭଦ୍ରଲୋକ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଡ଼େ ଚାହିଁଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଟିକିଏ ହସିଲେ, କହିଲେ—ତୁମର ସେଆଡ଼େ ଭଲ ଆମ୍ବ ମିଳେ-ନା ?

ଭକ୍ତ ଭାଇ—ହଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆମ୍ବ ସମୟରେ କିଛି ଭଲ ଆମ୍ବ ପଠାଇଦିଅ । ...କିରେ ଇଆଦାଲି, ଫଜ୍‌ଲି ଖାଇବୁ ନା କ'ଣ ? (ଇଆଦାଲି ଅଦୂରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଜଣକ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲା) ।

ଇଆଦାଲି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥା ବୁଝି ନପାରି ପ୍ରଶ୍ନସୂଚକଭାବରେ କହିଲା—ଜି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଫଜ୍‌ଲି, ଫଜ୍‌ଲି, ...ଫଜ୍‌ଲି ଆମ୍ବ ଖାଇବୁ ?

ଇଆଦାଲି କଲେ ହସିଦେଇ ସମ୍ମତି ଜଣାଇଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏବେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ । ସମୟ ଆସୁ । ଯଦି ପରମପିତା ଯୋଗାଣ ଦିଅନ୍ତି । ଏଇ ଭାଇଟିର ବଗିଚାରେ ଭଲ ଭଲ ଫଜଲି ହୁଏ, ସମୟଦେଖି ପଠାଇବ କହିଛି ।

ଇଆଦାଲି—ଆଚ୍ଛା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ଏଇ ଆଦେଶ ପାଇ ଭଦ୍ରଲୋକ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ମୁଖମଣ୍ଡଳର ବିଷଣ୍ଣଭାବ ବଦଳିଗଲା, ଆନନ୍ଦଦୀପ୍ତ ମୁଖଶ୍ରୀ ଦେଇ ପୁଣି ଥରେ ପ୍ରଣାମ କରି ସେ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଭଦ୍ରଲୋକ ଅଦୃଶ୍ୟ ନହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାଙ୍କରି ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ରହିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେହି ଯେତେବେଳେ ଚାଲିଯାଏ, ମୋର ମନଟା ମଧ୍ୟ କିପରି ଫାଙ୍କା ଫାଙ୍କା ଲାଗେ । ମଣିଷ ଯେତେ ଆସେ, ଯେତେ ପାଖରେ ଥାଏ, ସେତେ ମୋତେ ଭଲଲାଗେ । ଯେଉଁଠି ଯେତେ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ଆସିଲେ, ସମସ୍ତେ ମିଳି ଏକତ୍ର ଆଡ୍‌ଡା କରି ପାରିଲେ, ମଜ୍ଜା କରିପାରିଲେ, ଭଲହୁଏ ।

ଈଷଦା ଭାଇ—ଇଷ୍ଟଭୃତିର ଅଙ୍ଗ ହିସାବରେ ଇଷ୍ଟ, ଇଷ୍ଟଭ୍ରାତା ଓ ଭୂତଗଣଙ୍କ ପାଇଁ ପୃଥକ ନୈବେଦ୍ୟ ପ୍ରତିଦିନ ବାସ୍ତବଭାବରେ ନିବେଦନ କଲେ ମୋର ମନେହୁଏ ଇଷ୍ଟଭୃତି ଠିକ୍ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ ଓ ଭୂତଭୋଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ଦରକାର ଇଷ୍ଟପ୍ରୀତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି, ସବୁଟା ମିଳି integrated (ସଂହତ) ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ । ନିଜର ଭରଣର କଥା ଭାବିବା ଆଗରୁ ଆମେ ଭାବିବା ଆମର ଇଷ୍ଟ, ଗୁରୁଜନ, ଗୁରୁଭ୍ରାତା ଓ ଭୂତଗଣଙ୍କର ଭରଣର କଥା, ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ବାସ୍ତବଭାବରେ ଯେତେଟା ପାରେ କରିବା । ଏହାରି ଭିତରଦେଇ ଆମ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶେ ଯେ, ଇଷ୍ଟସେବା ଓ ଇଷ୍ଟାର୍ଥ ପରିବେଶର ସେବାହିଁ ଆମର ଜୀବନର ମୁଖ୍ୟ । ଏଇ ଚିନ୍ତାଟା ଯଦି ଆମର ମୁଣ୍ଡରେ ଓ ଆଚରଣରେ ଅସ୍ଥି ମଜ୍ଜାଗତ ହୁଏ, ତାହେଲେ କିନ୍ତୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେଠାରେ ଆଉ ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଇଷ୍ଟଭୃତି ଧର୍ମର ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନ ବୃଦ୍ଧିର ଗୋଟିଏ corner stone (ପ୍ରଧାନ ଭିତ୍ତିପ୍ରସ୍ତର) । ଇଷ୍ଟଭୃତି ହିସାବରେ ନିତ୍ୟଭୋଜ୍ୟ ବା ନୈବେଦ୍ୟ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାହିଁ ବିଧି । ତେବେ ତାହା ରଖିବା ଏବଂ ଏଇ ଜିନିଷହିଁ ମାସାନ୍ତରେ ଇଷ୍ଟସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବାର ବାସ୍ତବ ଅସୁବିଧା

ଅଛି । ତେଣୁ ଭୋଜ୍ୟ ଅନୁକଳ୍ପ ପଇସା ରଖିଲେ ଚଳିବ ।

ଇଷ୍ଟଭୃତି କଲାବେଳେ, ନିତ୍ୟ ଇଷ୍ଟଭୃତି, ଭୂତଭୋଜ୍ୟ ଓ ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ, ଯଦି ପୃଥକ-ପୃଥକ ଭାବରେ ତିନିଟି ଡବାରେ ବା କନାରେ ବାନ୍ଧି earmark (ଚିହ୍ନିତ) କରି ରଖ, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ । ମାସସାରା ଯେତେ ଯେତେ ନିବେଦିତ ହେଲା, ତଦନୁଯାୟୀ ମାସ ଶେଷରେ ଦେବେ । ତେବେ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଇଷ୍ଟଭରଣହିଁ ମୁଖ୍ୟ, ଏହାହିଁ ଗଣ୍ଡି, ଭୂତଭୋଜ୍ୟ ଓ ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ ଏହାର ହିଁ ଶାଖା । କେବଳ ଭୂତଭୋଜ୍ୟ ବା ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟର କୌଣସି ଦାମ୍ ନାହିଁ ଯଦି ଜଣେ ଇଷ୍ଟଭୃତି ନ କରେ । ଇଷ୍ଟଭୃତିର ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ହିସାବରେହିଁ ଭୂତଭୋଜ୍ୟ ଓ ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ । ଅବଶ୍ୟ ଇଷ୍ଟଭୃତିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିବାପାଇଁ ଭୂତଭୋଜ୍ୟ ଓ ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଦେୟ । ତିନିଟିକୁ ପୃଥକ ଭାବରେ ନୈବେଦ୍ୟ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେହିଁ ମୁଁ ଏତେ କଥା କହୁଛି । ଅଲଗା ନିବେଦନ କରାଯାଇ ପାରେ ବୋଲି କେହି ଯେପରି ମନେ ନ କରନ୍ତି ଯେ ଏସବୁ ସମାନ ମୂଲ୍ୟର । ଅତଏବ ଯେକୌଣସି ଗୋଟିଏ କଲେ ଚଳିବ । ଏହା କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ । ଅଲଗା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅଲଗା ନୁହେଁ । ସବୁଟା ମିଳି ଇଷ୍ଟଭୃତି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହୁଏ, ଏହାହିଁ ବକ୍ତବ୍ୟ । ଆଉ ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ, ଭୂତଭୋଜ୍ୟ, ଇଷ୍ଟଭୃତି ଓ ଇଷ୍ଟପ୍ରୀତିକୁହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ୩୦ ଦିନରେ ଦକ୍ଷିଣା ଓ ସଂଗଠନୀ ସହ ଇଷ୍ଟଭୃତି ଦେବାହିଁ ବିଧି । ପ୍ରଥମେ ଇଷ୍ଟଭୃତି ଦେଇ ବା ପଠାଇ ତା'ପରେ ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ ବା ଭୂତଭୋଜ୍ୟ ଦାନ କରିବା କଥା । ପୁଣି, କେହି ଯଦି ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ ଓ ଭୂତଭୋଜ୍ୟ ପ୍ରତିଦିନ ନ ରଖେ, ଏବଂ ମାସଶେଷରେ ନିବେଦିତ ଇଷ୍ଟାର୍ଘ୍ୟ ପୂରାପୂରି ଇଷ୍ଟସ୍ଥାନକୁ ପଠାଇ ଅଲଗା କରି ଏହା (ଭ୍ରାତୃଭୋଜ୍ୟ ଓ ଭୂତଭୋଜ୍ୟ) ଦିଏ, ତାହେଲେ ମଧ୍ୟ ଚଳିପାରେ । ପରିବେଶର ସେବା ହିସାବରେ ଯେପରି ଆମେ ଏଇ concentric (ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ) ଧାରାଟା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖୁ । ତାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣ ସେବା । ତା'ର ମାଧ୍ୟମରେହିଁ ମଣିଷକୁ ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ କରି ତୋଳାଯାଏ, ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣ କରି ତୋଳାଯାଏ । ସେଇଥିରେହିଁ ମଣିଷ ତରିଯାଏ । ନଚେତ୍ ମଣିଷର ବୃତ୍ତିରେ ତେଲ ମାଲିସ କରିବାହିଁ ସାର ହୁଏ । ତୁମେ ନିଜକୁ ଉଜାଡ଼ କରିଦେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ କାହାରି କିଛି କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ସମସ୍ତେ exploit (ଶୋଷଣ) କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବେ, ନିଜ ନିଜର ପ୍ରବୃତ୍ତି-ପୋଷଣ ପାଇଁ । ସେଥିରେ ନିଜର ଓ ଅନ୍ୟର ଖରାପ ଛଡ଼ା ଭଲ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ । ତଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଯୋଗ୍ୟ, ଶକ୍ତିମାନ ଓ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଯେଉଁମାନେ ଭଲଭାବରେ ଇଷ୍ଟଭୃତି ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏଇ ଯୁଦ୍ଧରେ ବୋମା ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନ ପଡ଼ିବାହିଁ ସମ୍ଭବ । ଭଲରୂପେ କିଛିଦିନ ଏସବୁ କଲେ ଗୋଟାଏ intuition (ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି) develop କରେ (ବିକଶିତ ହୁଏ), ଫଳତଃ ଆଗରୁହିଁ ଆଭାସ ପାଇ ସାବଧାନ ହୋଇପାରେ । James (ଜେମ୍‌ସ୍) କ'ଣ କହିଛନ୍ତି ତ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଇଙ୍ଗିତ କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କେଷ୍ଟଭାଇଙ୍କ ଘରୁ ଉଇଲିୟମ୍ ଜେମ୍‌ସଙ୍କ Selected Papers (ନିର୍ବାଚିତ ନିବନ୍ଧମାଳା) ବହିଟି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନେଇ ଆସିଲେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ସେହି ବହିରୁ ପଢ଼ିଲେ– Keep the faculty of effort alive in you by a little gratuitous exercise everyday. That is, be systematically ascetic or heroic in little unnecessary points, do everyday or two something for no other reason than that you would rather not do it, so that when the hour of dire need draws nigh, it may find you not unnerved and untrained to stand the test. Asceticism of this sort is like the insurance wish a man pays on his house and goods. The tax does him no good at the time, and possible may never bring him a return. But if the fire does come, his having paid it will be his salvation from ruin. So with the man who insured himself to habits of concentrated attention, energetic volition and self-denial in unnecessary things. He will stand like a tower, when everything rocks around him, and when his softer fellow-mortals are winnowed like chaff in the blast. ଅର୍ଥାତ୍, ମଣିଷ ଯଦି ସ୍ୱତଃସ୍ୱେଚ୍ଛା ଆଗ୍ରହପୂର୍ବକ ନିତ୍ୟ ତପସ୍ୟାପରାୟଣ ହୁଏ, ଶୁଭାର୍ଥେ ଉତ୍ସର୍ଗପରାୟଣ ହୁଏ, ତେବେ ଏଇ ତପପ୍ରାଣତାବଶତଃ ତା' ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚିତ ହୁଏ ଯେ, ତାହା ବଳରେ ସେ ଅବହେଳାକ୍ରମେ ବହୁ ବିପଦ, ଆପଦ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇପାରେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଏପରି ତପସଞ୍ଜାତ ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ଧୂଳିସାତ୍ ହୋଇଯା'ନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ଦୁଇତିନି ମିନିଟ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କେତେଜଣଙ୍କୁ କେତେକ କଥା କହିଲେ—

—ବୀରେନ୍ ଭାଇ ! ଆଜିକାଲି କୋଇଲିଖିଆ ଶାଗ ହୁଏ ନାହିଁ ? ରୋଜ ଯଦି ଯୋଗାଡ଼ କରିପାରନ୍ତେ, ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଲିଭର ଖରାପ । କୋଇଲିଖିଆ ପାଇଲେ ତାକୁ ଝୋଳକରି କିଛିଦିନ ଖାଇ ଦେଖନ୍ତି ।

ବୀରେନ୍ ଭାଇ—ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ବୋଧହୁଏ ମିଳିବ ।

—ବଙ୍କିମ ! ଆଉ ଦୁଇଟା ଡେ-ଲାଇଟ୍ ଆଣିଦେବୁ ? ଆଗରେ କନ୍‌ଫରେନ୍‌ସ, ସେତେବେଳେ ଆହୁରି ଆଲୁଅ ଦରକାର ହେବ । ଗୋଟାଏ, ଦି'ଟା ହାତରେ ଥିଲେ ଭଲ, କେତେବେଳେ କେଉଁଟା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ?

ବଙ୍କିମ ଭାଇ—ଆଚ୍ଛା । କିନ୍ତୁ କଲିକତା ଛଡ଼ା ତ ଅନ୍ୟତ୍ର ସୁବିଧାରେ ମିଳିବ ନାହିଁ ।

ଆରେ, ମନକଲେ କାହାକୁ ତ ପଠାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଆଜି ଯିବ କାଲି ନେଇ ଚାଲିଆସିବ ।

ବଙ୍କିମ ଭାଇ—ଦେଖେଁ ।

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଣିଦିଅ ଧନ ! ...ଆଉ ଫିଲାନ୍‌ଥ୍ରପି ବିଲ୍‌ଡିଂ ପାଇଁ କେତେ ଇଟା ଲାଗିବ ହିସାବ କରିଛ ନା କ'ଣ ?

ବଙ୍କିମ ଭାଇ—ଏବେ ମଧ୍ୟ ହିସାବ କରି ନାହିଁ ।

କୋଇଲା ମିଳିଲେ ନିଜେ ନିଜେ ଇଟା ପକାନ୍ତେ । ଇଟାଡିଆରିର ସେ ଯେ କି ଯୁଗ ଚାଲିଯାଇଛି ! ଏବେ ତ ଏହା ଅତି ସାମାନ୍ୟ କଥା । ପ୍ରକାଶକୁ କହି ଦେ, ସିମେଣ୍ଟ ପରମିଟ ଯେପରି ମିଳେ, ସେଥିପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ।

ଭଗୀରଥ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ଚାରିଆଡ଼େ ଜ୍ୱର ବ୍ୟାପୁଛି, ଭଲ କୁଇନାଇନ୍ ଯୋଗାଡ଼ କରି ରଖ ।

ଭଗୀରଥ ଭାଇ—ଆଜିକାଲି ତ ଭଲଜିନିଷ ପାଇବାହିଁ କଷ୍ଟକର ।

ତୋତେ ପୁଣି ଅଭାବ କେଉଁ ଜିନିଷ ? –ସ୍ନେହଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ।

ଉମା ଭାଇ ଆସି ଠିଆହେବା ମାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ—ତୋ ମା' ଆଜି କିପରି ଅଛନ୍ତି ?

ଉମା ଭାଇ—ସର୍ଦ୍ଦି ଆଗ ଅପେକ୍ଷା କମ୍ ।

ଔଷଧ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଦେବୁ ।

ମା'ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକେ ଥିଲେ । ଏଥର ନିସ୍ତାରିଣୀମା ଆସିଲେ । ନିସ୍ତାରିଣୀମା ଆସି ପ୍ରଣାମ କରୁ କରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଖିଠାରି ଇଙ୍ଗିତ କରି କ'ଣ ଯେପରି କହିଲେ ।

ନିସ୍ତାରିଣୀମା'ଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଏକ ରହସ୍ୟଜନକ ହସର ରେଖା ଫୁଟିଉଠିଲା– ଭିତରେ ଭିତରେ କ'ଣ ଯେପରି କୌତୁକ କରିବାର ମତଲବ ଖୋଜୁଛନ୍ତି ।

ହରିପଦ ଭାଇ ତମାଖୁ ସଜାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ତମାଖୁ ସେବନ କରୁ କରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର କାଶ ଉଠିଲା । କାଶୁ କାଶୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଲାଲ୍ ହୋଇଉଠିଲା । ପରେ କହିଲେ—ତମାଖୁଟା ବଡ଼ କଡ଼ା ହୋଇଯାଇଛି, ଆଉଟିକେ ପାଣି ଦେଇ ଭଲକରି ମାଖିଦେ । ନିଶାଖୋର ଲୋକ, ନିଶାର ମାଲ ଠିକ୍ ନଥିଲେ ଦୁନିଆ ଅନ୍ଧକାର । ('ଦୁନିଆ ଅନ୍ଧକାର' କହିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଏପରି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଫୁଟି ଉଠିଲା, ଯେପରି ଦୁନିଆ ପ୍ରକୃତରେ ଅନ୍ଧକାର ହୋଇଯାଇଛି) ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଭାବ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ହସି ପକାଇଲେ ।

ସଲୀଳ ଗତିରେ ଆଲୋଚନାର ସ୍ରୋତ ବହିଚାଲିଛି ।

ଇଷଦା ଭାଇ ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିଲେ—କେହି ଭଲପାଇ ସହଜଭାବରେ ମୋତେ କିଛି ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସଙ୍କୋଚବୋଧ କରେ କାହିଁକି ବୁଝିପାରେନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦୀବୃତ୍ତି) ଥିଲେ inferiority (ହୀନମନ୍ୟତା) ଆସେ, ସେଇ କାରଣରୁ ଏପରି ହୋଇଥାଏ । ଭଲକଥା କହିଲେ ମଧ୍ୟ ମନେହୁଏ taunt (ବିଦ୍ରୁପ) । ବିମଳ ଭାଇ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି କହିଲା ''କ'ଣ ଇଷଦା ଭାଇ ! ଆପଣଙ୍କ ଦେହଟା ଖରାପ ହୋଇଯାଉଛି କାହିଁକି ?'' ଆପଣ ଏକଥା ଶୁଣି ହୁଏତ ଭାବିଲେ—ମୋର ଅବସ୍ଥା ଖରାପ, ତେଣୁ ପରିହାସ କରୁଛି । ଯଦି କହେ—ଆପଣଙ୍କ ଦେହଟା ଆଜିକାଲି ଭଲ ଲାଗିଗଲାଣି, ଆପଣ ହଠାତ୍ କହିଲେ—ମୁଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଠକି ଘିଅ-ଦୁଧ ଖାଇ ମୋଟା ହେଉଛି ! ହୁଏତ ଆପଣ ଦି'ଦିନ ଆଗରୁ ବିମଳ ଭାଇ ପାଖକୁ ଦୁଇଟା ଟଙ୍କା ମାଗିବା ପାଇଁ ଯାଇଥିଲେ ।

Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ହେତୁ ଭିତରେ weakness (ଦୁର୍ବଳତା) ଥାଏ, ତେଣୁ ମନେହୁଏ, ସମସ୍ତେ ବୋଧହୁଏ ମୋତେ ହୀନଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ନିଜ ପାଖରେ ନିଜେ ଦୂରେଇ ଦୂରେଇ ଚଳିବାକୁ ହୁଏ, ଏହା ଏକ ନରକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ବିଶେଷ । Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଠାରୁ ଅନେକ ଜିନିଷ ଏପରିକି ଚୋରି ଡକାୟିତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଢେର୍ ଭଲ । ତା' ବୋଲି ମୁଁ ଚୋରି ଡକାୟତି କରିବାକୁ କହୁ ନାହିଁ । ମୋର ମନେହୁଏ, ଚୋରି-ଡକାୟତି ଅଭ୍ୟାସ ଯେତେ ସହଜରେ ମଣିଷ ଛାଡ଼ିଦେଇପାରେ, କିନ୍ତୁ go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଅଭ୍ୟାସ ଛାଡ଼ିବା ତା'ଠାରୁ ଦୁଷ୍କର । Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଛାଡ଼ିବାକୁ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ଆଗର go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଚାପି ଧରେ । ସେତେବେଳେ ଖୁବ୍ କଠୋର ନହେଲେ ପାରିବା କଷ୍ଟକର । 'ଯାହାହେଉ, go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଆଉ କରିବି ନାହିଁ'–ଏଇପରି କଠୋର ସଂକଳ୍ପ ନେଇ ଛିଡ଼ାହେବାକୁ ହୁଏ । ଆଉ ସେ ସଂକଳ୍ପରୁ ଧାପେ ମଧ୍ୟ ଓହରିବାର ନୁହେଁ–ମୁଣ୍ଡଉପର ଦେଇ ଝଡ଼ ଚାଲିଗଲେ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଭିକ୍ଷାକଲେ ଫଳ ଭଲହୁଏ । କେହି ଯଦି ତୁମ ପାଖରେ କିଛି ରଖିବାକୁ ଚାହେଁ, ତାହା ରଖିବାକୁ ଗଲେ ଆଗରୁ ସବୁ ପରିଷ୍କାରଭାବରେ କହି ରଖିବାକୁ ହୁଏ, 'ହୁଏତ ମୋ ପାଖରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଯାଇପାରେ, ସମୟାନୁଯାୟୀ ପାଇ ନପାରନ୍ତି ମଧ, ତାହା ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଯଦି ଦିଅନ୍ତି, ଦେଇପାରନ୍ତି ।' ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବରେ କଥାଦେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । 'ଚେଷ୍ଟା କରିବି' ଏତିକି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୁହାଯାଇପାରେ, କଥାର କାଇଦାଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ କରିନେବାକୁ ହୁଏ । ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଏହାସବୁ national characteristics (ଜାତୀୟ ଚରିତ୍ର) ରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଛି । Both in word and action (କଥା ଓ କାମରେ) cautiously (ସାବଧାନରେ) go-between avoid କରିବାକୁ ହେବ (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି ଏଡ଼ାଇ ଚାଲିବାକୁ ହେବ) । ଯାହା ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଖାହୋଇଛି, ତାହା ସେଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟୟ କରିବା ଉଚିତ । Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) କରି ଯଦି ଦାନ ଧ୍ୟାନ ବା ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅପରାଧ । Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ର ନାମ ମିଥ୍ୟାଚାର ରଖାଯାଇ ପାରେ, କାରଣ, ଏହା ସର୍ତ୍ତସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାକୁ ହନନ କରେ । Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଅସମ୍ଭବ ଜିନିଷ, ଏଥିରେ treachery (ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା)-ର vibgyor (ସାତଟି ରଙ୍ଗ) ଅଛି । ଆଉ ଯାହା ହେଉ ବା ନହେଉ, go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଧର୍ମରାଜ୍ୟରେ ଚଳେ ନାହିଁ । Go-between ଯାହାର (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଅଛି,–ସତ୍ତାପୋଷଣୀ ଉପଚୟୀ ଚଳନ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ବିଶେଷକରି personal profit (ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଲାଭ) ହୋଇପାରେ ଏପରି କୌଣସି କାମ ସମୟରେ–ସେ blundering move (ଭୁଲ ପଦକ୍ଷେପ) ନେବହିଁ ନେବ, ଏପରି ହୁଏତ ହୋଇପାରେ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାକୁ ହଗ ମାଡ଼ିପାରେ ।

ବହୁ ଲୋକ ଆସି କହନ୍ତି ଠାକୁର ! ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ ଖରାପ, ଗ୍ରହବୈଗୁଣ୍ୟ । ଏପରି ସମୟ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ପାଉଁଶ ମୁଠାଏ ଧରିଲେ ସୁନାମୁଣ୍ଡା ହୋଇ ଯାଉଥିଲା, ଯେଉଁ କାମରେ ହାତ ଦେଉଥିଲି ତାହା ହାସଲ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏବେ ଆଉ କିଛି ଜମାଇ ରଖିପାରୁ ନାହିଁ, ସବୁ କିପରି ପଣ୍ଡ ହୋଇଯାଉଛି, ସୁନାମୁଣ୍ଡା ଧରିଲେ ତାହା ପାଉଁଶ

ହୋଇଯାଉଛି । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଚଲା ଓ କରା ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତ୍ରୁଟି ତ ଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଅନେକ ସମୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦେଖିବେ, ଲୋକଟା ହୁଏତ ଆଗରୁ ଅନେକ go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) କରିଛି, ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ go-between ର ଅଭ୍ୟାସ ରହିଛି । ସଞ୍ଚିତ go-between ର ଫଳ ଯେତେବେଳେ ମଣିଷକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପରେ ସେ ବ୍ୟର୍ଥ ଓ ବ୍ୟାହତ ହେଉଥାଏ । ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଭାବିଲେ ମୋର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ରୋମାଞ୍ଚ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଏକ ଆର୍ତ୍ତ ଆତଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ଫୁଟିଉଠିଲା) ! ଖୁବ୍ ସାବଧାନ ।

ଯାହାହେଉ, କେହି ଭଲପାଇ ଯଦି କିଛି ଦିଏ, ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ବିଶେଷତଃ ଆପଣ ନନେଲେ ସେ ଯଦି କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୁଏ । କୌଣସି ଜିନିଷ ପ୍ରତି ଆମର ଲୋଭ ନ ରହିବା ଭଲ, କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରୀତି ଓ ବାନ୍ଧବତା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହା ରହିତ କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।

ଶ୍ରୀଶ ଭାଇ (ରାୟଚୌଧୁରୀ) ଆସି ପ୍ରଣାମ କରି ବସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତମାଖୁ ସେବନ କରୁକରୁ ସ୍ମିତମୁଖରେ କହିଲେ—କି ଖବର ? Plan (ପରିକଳ୍ପନା) କରିଛନ୍ତି ନା କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ ଭାଇ—ହଁ, କରିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଉତ୍ସାହପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ)—ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର କରିପକାନ୍ତୁ, ଖଳା, କାଣ୍ଡ ଲଗାଇ ଦେବେ !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ହସଖୁସି ମିଜାଜ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଉଠିଲେ । Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେପରି ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜର ଅପରାଧର କଥା ଭାବି କିଛିଟା ଅବସନ୍ନ ଓ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ, ପରିବେଶଟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାରି-ଭାରି ଲାଗୁଥିଲା । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥାର ଭଙ୍ଗୀକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଏକ ମଧୁର ହାଲ୍‌କା ପବନର ଝଲକା ଭାସି ଆସିଲା ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ପୂର୍ବକଥାର ସୂତ୍ରଧରି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଲେ—Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ର କୌଣସି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନାହିଁ ? Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଆଉ ନକରିବା ଛଡ଼ା ତ ଆଉ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କ'ଣ ଜାଣେନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖି ନାହିଁ ତ ! ଖୋଜି ଦେଖିବେ ତ ପାଉଛନ୍ତି କି ନାହିଁ । ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି ଏପରି ଭୂତ ଅଛନ୍ତି ଯାହା ଗୁଣିଆକୁ ମଧ୍ୟ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ଏହା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । Shortcut (ସହଜ) ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଅଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏନା । ...(ଚିନ୍ତିତଭାବରେ) ଏହା ଯେ କି ସର୍ବନାଶୀ ଜିନିଷ, ଇହକାଳ-ପରକାଳ ତିଳ-ତିଳ କରି ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ଏକରତି ବୋଲି ଚରିତ୍ର ନଥାଏ । Conviction (ପ୍ରତ୍ୟୟ) ବୋଲି କିଛି ନଥାଏ, ସେ ଯେତେ ଭଲକଥାହିଁ କହୁନା କାହିଁକି, ମନେହୁଏ ଫମ୍ପା ଫାଙ୍କା ଆବାଜ, ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ତାହା, ତେଣୁ ମଣିଷ ଅନ୍ତରରେ ସ୍ଥାୟୀଭାବରେ ରେଖାପାତ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ପୁଣି ପରିବେଶ ଆମକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ go-between କରିଦିଏ !

ମୁଁ ହୁଏତ ଇଚ୍ଛା କଲି ତରୁ ହାତରୁ ପାଣି ପିଇବି ବୋଲି, ଇଙ୍ଗିତ ମଧ୍ୟ କଲି ଅନୁରୂପଭାବରେ, ତରୁ ମଧ୍ୟ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ମଝିରୁ ଆଉ ଜଣେ ଆସି ପାଣି ଡାଳଟି ଧରିବସିଲା । ତରୁ ମଧ୍ୟ କିଛି କହି ପାରେନା, କାଳେ ଝଗଡ଼ା ଲାଗିଯିବ, ଏହାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଏକ ଅନର୍ଥ ଘଟିବ । ଆଉ ମୋର ତ କିଛି କହିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଟା ଚାହେଁ, ଯାହାଠାରୁ ଚାହେଁ, ସେତେବେଳେ ତା'ଠାରୁ ତାହା ନପାଇଲେ ମୋତେ ଭଲ ଲାଗେନାହିଁ । ରୀତିମତ ଅସୁବିଧା ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ମୁହଁଖୋଲି କିଛି କହିପାରେନା, କାଳେ କିଏ ମନକଷ୍ଟ କରିବ । ତେବେ ଏଥିରେ ମୋର କଷ୍ଟ ହୁଏ । ଅନେକେ ପୁଣି ଏପରି ପ୍ରବୃତ୍ତିଙ୍କୁ ମୋର ପସନ୍ଦ ଅପସନ୍ଦ, ସୁବିଧା-ଅସୁବିଧା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏତେ ଅନ୍ଧ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି କହିଦେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ରହେ ନାହିଁ । ମୋଟକଥା, ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ଧ । ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ନିଜର ଖିଆଲ ଚରିତାର୍ଥ କରି ସେବା କରିବାର ଦମ୍ଭ ନେଇ ଚଳିବାକୁ । ସେ ସେବାରେ ମୋର ସୁଖ ଓ ସ୍ୱସ୍ତି ନଥାଏ, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସାର୍ଥକତା ନଥାଏ । ନହେଲେ ଯଥାଯଥ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ନେଇ ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ହୋଇ ମଣିଷ ସାମାନ୍ୟତମ କାମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଦି ନିର୍ଭୁଲଭାବରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହକାରେ କରେ, ତେବେ ତା'ଭିତର ଦେଇ ଯେଉଁ ବୋଧ, ଜ୍ଞାନ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଶକ୍ତି ଲାଭ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ତାକୁ ଭୂମାର ମନ୍ଦିରରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇପାରେ, ସର୍ବୋପରି ସେ ଅନାବିଳ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭକରେ, ଜଣକୁ ଖୁସି କରି ଖୁସି ହେବାର ଆନନ୍ଦ । ଅହଙ୍କାରର ସେବା ଯେଉଁମାନେ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସେ ସାର୍ଥକତାର ସନ୍ଧାନ ପାଇବେ କିପରି ? ତାବୋଲି ସାର୍ଥକତାର ଲୋଭରେ ଯଦି କେହି ସେବା କରେ, ତା'ର ସେବା କିନ୍ତୁ ସାର୍ଥକ ହୁଏ ନାହିଁ,–ଭଲପାଇ ଯେ କରେ ସେ ହିଁ ସାର୍ଥକ ହୁଏ ।

ଶୀତଦିନ ହେତୁ ଏକାକଡ଼ ମାଡ଼ି ଅନେକ ସମୟ ବସି ରହିଥିବା ହେତୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଡାହାଣ ଗୋଡ଼ଟି ଝିମ୍‌ଝିମ୍ ହୋଇଯାଉଛି । ତେଣୁ ଗୋଡ଼ଟି ଲମ୍ବାଇଦେଇ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ଟିକିଏ ଟାଣି ଦେ' ତ !

ପ୍ୟାରୀଭାଇ ଟାଣିଦେଲେ । ଟାଣିଦେଲାବେଳେ ଟିକିଏ ଜୋର ହୋଇଯିବାରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସିଦେଇ କହିଲେ—ଶଳା ପାଗଳ, କ'ଣ କରୁଛୁରେ ? ଏତେ ଜୋରରେ ନୁହେଁ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—କାଟିଲା ନା କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନା, ସେପରି କିଛି ନୁହେଁ, ତେବେ ଆଉଟିକେ ଆସ୍ତେ ଦେ ।

ଋଣ ପରିଶୋଧ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା ପଡ଼ିବାରୁ କହିଲେ—କରଜଦାତା (ଯାହାର ପ୍ରାପ୍ୟ ଅଛି) ଆସିଲେ ପାଖରେ ଯାହା ଥାଉନା କାହିଁକି, କିଛି ଦେବା ଦରକାର, ସେ ଯେତେ ସାମାନ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସେ ନେବାକୁ ନ ଚାହିଁଲେ ବି ଜୋରକରି ଦେବାକୁ ହୁଏ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରୂପେ କଣ୍ଟ କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ, କହିବାକୁ ହେବ ଅମୁକ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ଦେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି, ଚେଷ୍ଟା କରିବ ବୋଲି ଯଦି କହିଥାଅ ତେବେ ଅବଶ୍ୟ ଦେୟ– ଏହିପରି ଭାବି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ପୂର୍ବରୁ ଦେବ; ଏବଂ କରଜଦାତାକୁ ତାଗଦା କରିବାର ସୁଯୋଗ ନଦେଇ, ତୁମେ ନିଜେ ତା'ଘରେ ଯାଇ ଦେଇଆସିବ । ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ଟଙ୍କା ଦେବା କଥା

ନୁହେଁ, ହଠାତ୍ ହୁଏତ ତୁମ ହାତରେ କିଛି ଜୁଟିଗଲା, ନିଜେହିଁ ଯାଇ ଦେଇ ଆସିଲେ । କହିଲ, 'ଆଜି ଏଇ ତିନିଟା ଟଙ୍କା ହାତକୁ ଆସିଛି, ତେଣୁ ଭାବିଲି ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଇଯାଏ । ମୋର ଯେଉଁ ଟଣାଟଣି ସଂସାର, ସବୁ ତ ଜାଣନ୍ତି, ହାତକୁ ଆସିଲେହିଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଯିବ ।' କରଜଦାତାକୁ ତୁମେ ଏଡ଼ାଇ ଚାଲୁଛ ବୋଲି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେ ଯେପରି ବୁଝିନପାରେ । ଚୁକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଯାହା ଦେବାର କଥା ସବୁଟା ଯଦି ନଦେଇପାର, ତାହେଲେ ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଆଗରୁ ତା' ପାଖକୁ ଯାଇ, ଯାହାପାର ଦେଇ ତୁମ ଅବସ୍ଥା କଥା ତାକୁ ଜଣାଇ ତା' ପାଖରେ କ୍ଷମାଭିକ୍ଷା କରି ଆସିବ । ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଯିବାପାଇଁ କହୁଛି ଏଇଥିପାଇଁ, ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତୁମେ ଯଦି ତା' ପାଖରେ ହାଜର ହୋଇ ତୁମର ଅକ୍ଷମତା କଥା ଜଣାଅ, ସେତେବେଳେ ସେ ହୁଏତ ବିବ୍ରତ ହୋଇପଡ଼ିପାରେ ବିଶେଷତଃ ତୁମ କଥା ଉପରେ ନିର୍ଭରକରି ସେ ଯଦି ଆଉ କାହାକୁ କଥା ଦେଇଥା'ନ୍ତି କିମ୍ବା ବିଶେଷ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥା'ନ୍ତି । ଏହିପରିଭାବରେ ଯଦି ଚଳ, ତେବେ କରଜଦାତାଙ୍କ ସହାନୁଭୂତି ରହିବ ତୁମ ଉପରେ ଏବଂ ତୁମେ ଲୋକଟାକୁ ମଧ୍ୟ ହରାଇବ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ଲୋକକୁ ହରାଇବା ଅର୍ଥ ଗୋଟାଏ ଦୁନିଆକୁ ହରାଇବା । ପୁଣି, ତୁମେ ଯଦି କାହାକୁ ଋଣ ଦିଅ, ଧରିନେବ ସେ ହୁଏତ ଏଇ ଟଙ୍କା ପରିଶୋଧ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ପରିମାଣର ଟଙ୍କା ସେ ପରିଶୋଧ ନ କରିପାରିଲେ ତୁମେ ଆର୍ଥିକ ବା ମାନସିକଭାବରେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବ ନାହିଁ ସେଇ ପରିମାଣର ଟଙ୍କା ତୁମେ ଧାର ଦେଇପାର । ମାନସିକ ଜୀବନର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି ଏଇଥିପାଇଁ, ତୁମେ ହୁଏତ ଟଙ୍କା ବା ଜିନିଷର କ୍ଷତିଟା ସମ୍ଭାଳିନେଲ କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ଲୋକଟାକୁ କ୍ଷମା କରି ପାରିଲ ନାହିଁ । ତୁମର ଏଇ ମାନସିକ ବିଦ୍ୱେଷ ତା' ସହିତ ବ୍ୟବହାରରେ ଫୁଟି ଉଠିବ ହିଁ ଉଠିବ । ଫଳତଃ ସେ ତୁମଠାରୁ ହୁଏତ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ଋଣଦେଇ ତୁମେ ଏକାଧାରରେ ଟଙ୍କା ତ ହରାଇଲ, ଲୋକଟାକୁ ମଧ୍ୟ ହରାଇଲ । ଗଣ୍ଡିଧନ ଖର୍ଚ୍ଚକରି ଏପରି କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବାରେ ଲାଭ କ'ଣ ? ତା'ଠାରୁ ବରଂ ଧାର ନଦେଇ ତୁମେ ତୁମ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଯାହାପାର ଯଦି ଦେଇଦିଅ ତାହା ସବୁଠାରୁ ଭଲ । ଧାର ନେଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏଇକଥା । ଧାର ନନେଇ ବରଂ ଏମିତି ମାଗି ନିଅ । ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ସାଧାରଣତଃ ଯାହା ଲୋକଙ୍କୁ ଦିଏ ତାହା ନିଏ ନାହିଁ, ଆଉ ଯାହା ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ନିଏ ତାହା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଏ ନାହିଁ । ତା'ର ପ୍ରୟୋଜନାନୁଯାୟୀ ଅନେକ ବେଶି ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଋଣ ଭିତ୍ତିରେ ଆଦାନପ୍ରଦାନ କଥା ମୁଁ ଭାବେ ନାହିଁ ।

ଆମ ଦେଶରେ ଆଉ ଏକ ଜିନିଷ ଦେଖାଯାଏ,—ତାହା ହେଲା ମିଳିତ ବ୍ୟବସାୟ । ପ୍ରାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଏ, partnership business (ଯୌଥ ବ୍ୟବସାୟ)ରେ ପରେ ଗୋଳମାଳ ଦେଖାଦିଏ । କିଛିଦିନ ଯାଉ ନ ଯାଉଣୁ ପାରସ୍ପରିକ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ତୁଟି ଯାଏ । ସେତେବେଳେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଦେଖା ଦିଏ ସନ୍ଦେହ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ । ତେଣୁ ମୋର ମନେହୁଏ, ଜାତୀୟ ଚରିତ୍ରର ଯାହା ଅବସ୍ଥା ମିଳିତ ବ୍ୟବସାୟ ନ କରି ଏକକ ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ଭଲ । ବଡ଼ଜୋର ଜଣେ ଆଉ ଜଣକୁ working partner (ଅଂଶୀଦାର କର୍ମୀ)

ରକ୍ଷିପାରେ । ୨/୩ ଜଣଙ୍କର ମୂଳଧନ ଏକାଠି ଖଟାଇ ମିଳିତ ପରିଚାଳନାରେ ବ୍ୟବସାୟ କରିବାକୁ ଗଲେହିଁ ପ୍ରାୟ ବରବାଦ ହୋଇଯାଏ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅସାଧୁ ନ ହୁଏ, ଏବଂ ପରିଚାଳନା ଯଦି ଠିକ୍ ଥାଏ, ତେବେ limited concern (ଦାୟିତ୍ୱଶୀଳ ଯୌଥ କାରବାର) ବରଂ ଏହାଠାରୁ ନିରାପଦ। Limited concern (ଦାୟିତ୍ୱଶୀଳ ଯୌଥ କାରବାର) ଭଲ ଚାଲୁଥିବାର ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶୁଣାଯାଏ, କିନ୍ତୁ partnership business (ମିଳିତ ବ୍ୟବସାୟ) ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଭଲଭାବରେ ଚାଲୁଛି ବୋଲି, ଆମ ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଖୁବ୍ ବେଶି ଶୁଣାଯାଏ ନାହିଁ। ଅବଶ୍ୟ, ଥାଇପାରେ, ମୋତେ ହୁଏତ ଜଣା ନାହିଁ, ମୁଁ ଆଉ କେତେଟିକେ ବା ଖବର ରଖେ । ତେବେ ମୋର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂଶ୍ରବରେ ଯେତେ ଲୋକ ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯାହା ଲକ୍ଷ୍ୟକରିଛି, ସେ ଅଭିଜ୍ଞତା ମୋତେ partnership business (ମିଳିତ ବ୍ୟବସାୟ) କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍ସାହିତ କରି ନାହିଁ । ଧାର, ଯୌଥ କାରବାର–ଏଗୁଡ଼ିକ ସବୁ go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ର ବାହନ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—କାହାର ଯଦି ଖୁବ୍ talents (ପ୍ରତିଭା) ଥାଏ, ଲୋକଙ୍କୁ ଖୁବ୍ service (ସେବା) ଦେଇଥାଏ, ଏବଂ ତତ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱବୃତ୍ତି) ମଧ୍ୟ ଥାଏ ତାହେଲେ କ'ଣ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେତେ talents (ପ୍ରତିଭା) ଥିଲେ ବି ଯେତେ service (ସେବା) ଦେଲେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ଏହିପରିଭାବରେ service (ସେବା) ଦେଇ ଯାହାକୁ ପଙ୍ଗୁ କରିଦେଲିଛ, ସେ ହିଁ ତୁମକୁ କହିବ, ଚୋର କାହାଙ୍କା ! ତୁ ତ ମୋତେ ଟଙ୍କାଦେଇ ମୋର ସର୍ବନାଶ କରିଛୁ, ନହେଲେ ମୁଁ ଆଜି ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ପାରିଥା'ନ୍ତି ।'

Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ବାଲା ଯେଉଁ philosophy (ଦର୍ଶନ) ଅବତାରଣା କରେ, ତାହା ମଧ୍ୟ go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, scheme (ପରିକଳ୍ପନା) ମଧ୍ୟ କରେ ସେଇ ଧରଣର, 'ପ୍ରଜ୍ଞାବାଦାଂଶ୍ଚ ଭାଷସେ ।' କେଷ୍ଟ ଭାଇ ! ପାଞ୍ଜା ଦେବା ସମୟରେ ଖୁବ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବେ, ଲୋକଟାର go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଅଛି କି ନାହିଁ । Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଥିଲେ ସେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ successful (କୃତକାର୍ଯ୍ୟ) ହୋଇପାରେନା, କାମ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅକାମ ବେଶି କରିବ, ଏବଂ ଯେଉଁଠି ସେଠି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ସୃଷ୍ଟି କରିବ, ଆପଣଙ୍କର ଉଦ୍‌ବେଗର ସୀମା ରହିବ ନାହିଁ ।

ଶରଦା ଭାଇ—ଜଣକ କଥା ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ସେ ଯଦି go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) କରେ, ତେବେ ତତ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଜଣକର ମଧ୍ୟ go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ହୋଇଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁମେ ସବୁ ଯାହାକୁ ବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି କୁହ, ତାହା ବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ । ବିଶ୍ୱାସ ଅର୍ଥ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନଶୂନ୍ୟ ହେବା । ବିହିତଭାବରେ କରିବା ଭିତରଦେଇ ତାହା ହୁଏ । ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ହୁଏ, ଯେପରି ତୁମେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇପାର ସେ ବିଷୟରେ, ଅନ୍ୟକୌଣସି ଅବକାଶ ନଥାଏ । ଆଳସ୍ୟବଶତଃ ଆମେ ତାହା କରୁନା, ପରେ ଠକୁ ।

ଆଳସ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଏକକଥା ନୁହେଁ । ତେଣୁ କହିଥିଲି, without any condition (ନିଃସର୍ତ୍ତେ) ଦେବା ଭଲ, ତା'ଛଡ଼ା ପାଇଲି ତ ପାଇଲି ନପାଇଲେ ନପାଇଲି, ଏଇଭାବରେ ଦେବା ଚଳେ । ଏହା ଠିକ୍ ଜାଣ ଯେ, ତୁମକୁ ଯଦି କିଏ deceive (ପ୍ରତାରଣା) କରେ, ସେଇଥିପାଇଁ ପ୍ରଥମତଃ ଓ ପ୍ରଧାନତଃ ଦାୟୀ ତୁମେ ନିଜେ, ଆଉଜଣକୁ ତୁମେ ଯଦି ଦାନକର ବା ଭିକ୍ଷାଦିଅ, ସେଥିରେ ତୁମର ସେତେ ଅପରାଧ ହେବ ନାହିଁ, ଯେତେ ଅପରାଧ ହେବ ନିର୍ବୋଧତାବଶତଃ ନିଜକୁ ପ୍ରବଞ୍ଚିତ ହେବାପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦେବାରେ । ଆଉ, ଅପାରଗ ଅବସ୍ଥାରେ ଏଣୁତେଣୁ କିଛି କରିବା ଅପେକ୍ଷା, ମଣିଷକୁ ଫାଙ୍କି ଦେଇ ନେବା ଅପେକ୍ଷା, ଭିକ୍ଷା କରିବା ଢେର୍ ଭଲ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଆପଣ ତ କହନ୍ତି, ଜାତିଟା ଯଦି ଚାକିରି ନକରି ଭିକ୍ଷାକରି ଖା'ନ୍ତା, ଆହୁରି ଭଲଥା'ନ୍ତା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୋର ତ ତାହାହିଁ ମନେହୁଏ । ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲେ ଚାକିରିଠାରୁ ଆହୁରି କ୍ଷମତା ଦରକାର । ମଣିଷର ପ୍ରୀତିଅବଦାନ ଆହରଣ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ; ଏବଂ ତାହା କେବଳ କଥାରେହିଁ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସୁଖଦୁଃଖରେ, ବିପଦଆପଦରେ ମଣିଷକୁ ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାଧ୍ୟାନୁଯାୟୀ କରିବାକୁ ହେବ । ଭିକ୍ଷା କଥାଟା ମୂଳରେ ଅଛି ଭଜନ ଅର୍ଥାତ୍ ଭକ୍ତି, ଅନୁରାଗ, ସେବା, ଦାନ, ପ୍ରାପ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ଇଷ୍ଟଙ୍କପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଥିବ, ଅନୁରାଗ ଥିବ, ସେଇ ଅନୁରାଗ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ତାଙ୍କରି ସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ପ୍ରୀତିକାମରେ, ସଶ୍ରଦ୍ଧ ଚିତ୍ତରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟ, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁଯାୟୀ ସେବା କରିବେ, ତାକୁ ଆପଣ ଯାହା ଦେବାର ତାହା ଦେବେ—ତା'ର ପ୍ରୟୋଜନ-ପୂରଣ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି; –ଏହା ଫଳରେ ଆପଣଙ୍କର ଯାହା ସହଜ ସ୍ୱତଃଉତ୍ସାରିତ ପ୍ରାପ୍ତି–ତାକୁ କୁହାଯାଏ ଭିକ୍ଷା । ଭିକ୍ଷା ଏତେ ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ଏଇଥିପାଇଁ ଚାକିରିଠାରୁ ଅନେକ ବେଶି ମୁଣ୍ଡ ଖଟାଇବାକୁ ହୁଏ, ଅନେକ ବେଶି ଚୌକସ ହେବାକୁ ହୁଏ, ଅନେକ ବେଶି ଦକ୍ଷ ହେବାକୁ ହୁଏ, ଅନେକ ବେଶି ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାକୁ ହୁଏ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ରାଜାର ଚାକିରି କରିବ ନାହିଁ, ସେଥିରେ ବାଧ୍ୟବାଧକତାବଶତଃ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି leaning (ଆନୁଗତ୍ୟ) ଯୋଗୁଁ ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ପକ୍ଷ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ—ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଯାହା ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ greater cause (ବୃହତ୍ତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ) suffer (କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ) କରେ ।

ଅନେକ ସମୟ ହୋଇଛି, ନଈପଠାରେ କେତେ ଗୋରୁ ଚରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଚାରିଆଡ଼େ ଖରା ପଡ଼ିଗଲାଣି, ଆଶ୍ରମ ଅଗଣାରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଯାତାୟାତ ଲାଗିଗଲାଣି, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଇଖାନା ଯାଇ ନାହାନ୍ତି, ତଥାପି ଯଥାରୀତି ଆଲୋଚନା ଚାଲିଛି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ କହିଲେ—ଯେଉଁ ସବୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚାକିରି କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବା ଦରକାର ।

ବିମଳ ଭାଇ ସେତେବେଳେ ଟିକିଏ ବାହାରକୁ ଯାଇଥିଲେ,—ଟିକିଏ ପରେ ଆସି

ଜୋର୍‌ରେ କହିଲେ—ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ ପରର ଚାକିରୀ କରି ଯେଉଁ ମହାପାପ କରିଛ, ତା'ର ତୁଳନା ହୁଏନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଶୁଣି ହସି କହିଲେ—ବିମଳ ଭାଇ, କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ କାଟର ଲୋକ, ତାଙ୍କ କଥାରେ ଯେପରି ଅବିକଳ କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ଝଲକ । ...ଟିକିଏ ପରେ ସ୍ମିତହାସ୍ୟ ଖେଳାଇ କହିଲେ—ଏତେ କଠୋର ହେଲେ କ'ଣ ଚଳିବ ? ସ୍ଥାନ, କାଳ, ପାତ୍ର ଅବସ୍ଥା ବିବେଚନା କରି ସହିସମ୍ଭାଳି ଚଳିବାକୁ ହେବ । ଆପଦ୍ଧର୍ମ ବୋଲି ତ ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ ଅଛି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଚାକିରିର ଦରଖାସ୍ତ କରିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ କହିଲେ—ସମସ୍ତେ ଚାକିରି ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କରନ୍ତି, ମୁଁ ବି ଦିନେ ମଜା କରିବାପାଇଁ ଶିଲାଇଦହ ଠାକୁର-ଷ୍ଟେଟ୍‌ରେ ଖଣ୍ଡେ ଦରଖାସ୍ତ ପକାଇ ଦେଇଥିଲି । ମୁଁ ଭାବିନଥିଲି ବି ଯେ ତା'ର ଉତ୍ତର ଆସିବ, କିନ୍ତୁ କିଛିଦିନ ପରେ appointment letter (ନିଯୁକ୍ତି-ପତ୍ର) ଆସିଲା, ୫୦ ଟଙ୍କା ଦରମା, free quarters (ମାଗଣା ବସାଘର), private practice allowed (ଘରୋଇ ଡାକ୍ତରୀ ବ୍ୟବସାୟ ଚଳିବ) ଚିଠି ପାଇ ମୋର ମୁଣ୍ଡଟା ଯେପରି ହଠାତ୍ ଘୂରିଗଲା, ଆଖିରେ ସୋରିଷ ଫୁଲ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲି । ମନେହେଲା, ବାପା ଉକ୍ତ ଚିଠି ଦେଖିଲେ ତ ରକ୍ଷାନାହିଁ, ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଟୁକୁରା ଟୁକୁରା କରି (ହାତରେ ଦେଖାଇଲେ) ଚିରି ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲି, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସ୍ୱସ୍ତିରେ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ ବଞ୍ଚିଲି ।

ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟାଦି ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପାଣିକଳ ପାଖରେ ପୂଜନୀୟା ସାନମା'ଙ୍କର ଚାଳଘର ବାରଣ୍ଡାରେ ମୋଢ଼ା ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି, ପ୍ରଭାତ କିରଣ ଆସି ପଡ଼ିଛି ତାଙ୍କର ଅମର-ବାଞ୍ଛିତ ପଦଯୁଗଳରେ । ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଖରାକୁ ପିଠିକରି ତାଙ୍କୁ ଘେରି ବସିଛନ୍ତି ।

ଏଇ ସମୟରେ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଲେ—ଗୋଟିଏ ଟାଇଫଏଡ୍ ରୋଗୀକୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଔଷଧ ସହିତ ଆଜାମଞ୍ଜିଟ୍ ଦେଇ ବେଶ୍ ଉପକାର ପାଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖୁବ୍ ଭଲ । ତୁମେ କମ୍ ରୋଗୀ ଚିକିତ୍ସା କରି ନାହଁ, ଏବଂ ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧ୍ୟ ତୁମର କମ୍ ନୁହେଁ । ତେବେ ମଝିରେ ମଝିରେ ମାତ୍ରା ହରାଇ ଦିଅ । ତା'ର କାରଣ କେଉଁ ବିଶେଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ, କେଉଁ ପରିମାଣର କି-କି ଔଷଧ ପ୍ରୟୋଗ କରି, ତୁମେ କି ଫଳ ପାଇଛ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତୁମର ଗୋଟାଏ analysis (ବିଶ୍ଳେଷଣ) ନାହିଁ । ଭଲ ଡାକ୍ତର ହେବାକୁ ଗଲେ case-note (ଚିକିତ୍ସା-ବିବରଣ) ନିଜର ସୁବିଧାନୁସାରେ ଲେଖି ରଖିବାକୁ ହେବ । ମଝିରେ ମଝିରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିବାକୁ ହେବ, ଭାବିବାକୁ ହେବ । କ'ଣ କଲେ ଆହୁରି ଭଲ ଫଳ ମିଳିପାରିବ, ତା ମଧ୍ୟ ଭାବି ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରୁପ୍‌ର ରୋଗର ନୋଟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ chapter (ଅଧ୍ୟାୟ)ରେ ଲେଖିବା ଦରକାର, ଯେପରିକି ଦରକାରବେଳେ ଖୋଜିଲେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ମିଳିଯିବ । ଲେଖି ନ ରଖିଲେ ସବୁକଥା ମନେ ନଥାଏ । ନୂଆ ନୂଆ ଯାହା ପଢ଼, ତା' ଭିତରୁ ଯାହା ମନେରହେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଲେଖିରଖିବାକୁ ହୁଏ; ଏବଂ colleagues (ସହକର୍ମୀ) ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ

ପାରସ୍ପରିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ବିନିମୟ ଭଲ । କାହା ପାଖରୁ କେତେବେଳେ କ'ଣ ମିଳିଯିବ, ତା'ର କିଛି ଠିକ୍ ଅଛି ? ପୁଣି, ତୁମ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମଧ୍ୟ ଆଉ ପାଞ୍ଚଜଣ ଡାକ୍ତର ଉପକୃତ ହୋଇପାରନ୍ତି ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ଶିଖିବାର ବୁଦ୍ଧି କାହାରି ଭିତରେ ବିଶେଷ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ପ୍ରତ୍ୟେକେ ହିଁ ଜଣେ ଜଣେ ମାମଲତ୍‌କାର । କହିଲେ ମଧ୍ୟ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ, inferiority (ହୀନମନ୍ୟତା)ରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେଥିପାଇଁ ତୁମେ ନିଜକୁହିଁ ଦାୟୀ କରିପାର । ତୁମ ଭିତରେ ଯଦି ଛାତ୍ରତ୍ୱର ବୋଧ ଜାଗ୍ରତ ଥାଏ, ତୁମେ ଯଦି ସଶ୍ରଦ୍ଧ ଚିତ୍ତରେ, ଆଗ୍ରହସହକାରେ ଅନ୍ୟର କଥା ଶୁଣ, ଏବଂ ଯାହାଠାରୁ ଯାହା ଗ୍ରହଣୀୟ, ତାହା ବିନୀତଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କର, ପୁଣି ତାହା ପ୍ରୟୋଗକରି ଫଳ ପାଇଲେ, ଦଶଜଣଙ୍କ ପାଖରେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ଯଦି ତା'ର ପ୍ରଶଂସା କର, ଏହିପରିଭାବରେ ଯଦି କୁହ— 'ମୋତେ ଏହା ଜଣା ନଥିଲା, ଅମୁକଠାରୁ ଶୁଣି ଭାବି ଦେଖିଲି, suggestion ନିର୍ଦ୍ଦେଶ)ଟା ତ ମନ୍ଦ ନୁହେଁ, ପରେ appply (ପ୍ରୟୋଗ) କରି ଖୁବ୍ ଫଳ ପାଇଛି', ସେତେବେଳେ ଦେଖିବ, ଯାହାର ଯେତେ inferiority (ହୀନମନ୍ୟତା) ଥାଉନା କାହିଁକି, ସେ କାମରେ ଲାଗିବ । ସେତେବେଳେ ତୁମ ପାଖରୁ ଶୁଣିବାକୁ ବା ଶିଖିବାକୁ ତା'ର ଆଉ କୌଣସି ବାଧା ରହିବ ନାହିଁ । ନିଜେ ଯଦି rigid (ଅନମନୀୟ) ହୋଇଯିବ, ଆଉ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ଅନେକ ସମୟରେ ଲୋକେ ଭୁଲ suggestion (ନିର୍ଦ୍ଦେଶ) ଦେଇ mislead କରନ୍ତି (ଭୁଲ ବାଟରେ ନିଅନ୍ତି), ପୁଣି ସେମାନଙ୍କର ଅହଂକାର ଏପରି ଘନ ଯେ, ତାଙ୍କ କଥା କାହିଁକି ଶୁଣିଲି ନାହିଁ ବୋଲି ରାଗିଯା'ନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭୁଲ ବୋଲି ଯେଉଁଟା ବୁଝ, ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଯିବ କାହିଁକି ? କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ତାକୁ directly (ସିଧାସଳଖଭାବରେ) oppose (ବିରୋଧ) ନକରି, ତୁମର ଯାହା positive experience (ବାସ୍ତବ ଅଭିଜ୍ଞତା) କାରଣ ସହ, ମଧୁରଭାବରେ କହିବ, with all respect to the person (ଲୋକଟି ପ୍ରତି ବିହିତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପୋଷଣ କରି) । ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଭଲକଥା ମଧ୍ୟ ତୁମେ ଯଦି ଅକାରଣରେ ରୂଢ଼ ଓ କର୍କଶଭାବରେ କୁହ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଲୋକ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ । ପୁଣି ନିଜର ମିଜାଜ ଠିକ୍ ରଖି, ଅନ୍ୟର ମିଜାଜ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟରଖି, ଖେଳେଇ-ଖେଳେଇ ରସେଇ ରସେଇ ତୁମେ କିନ୍ତୁ ଅନେକ କଥା, ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ପୂରାଇ ଦେଇପାରିବ । ନିଜ ଉପରେ ନିଜର ଲଗାମ ଯଦି ଠିକ୍ ନଥାଏ, ତାହେଲେ ଆଉ କାହାକୁ ତୁମେ ତୁମ ପଥରେ ଆଣିପାରିବ ନାହିଁ । ତୁମ ପଥରେ ମାନେ କଲ୍ୟାଣର ପଥରେ, ସତ୍ୟର ପଥରେ, ସତ୍ତା ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାର ପଥରେ, ଅଭ୍ରାନ୍ତିର ପଥରେ, ବିଜ୍ଞାନର ପଥରେ ଏବଂ ସେ ପଥ ସମସ୍ତଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପଥ । ଆମର ଅହଂର ଖୁଞ୍ଚାରେ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇ ମଣିଷ ଯେପରି ଆମର ଅନୁସୃତ ସତ୍ୟପଥରୁ ବଞ୍ଚିତ ନହୁଏ । 'ବିଦ୍ୟା ଦଦାତି ବିନୟଂ' । ମଣିଷର ଜ୍ଞାନ ଯଦି ବିହିତ ବିନୟ ସମନ୍ୱିତ ନହୁଏ, ତେବେ ସେ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ସେ ଅନ୍ୟକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ଓ ଉଚ୍ଚେତିତ କରିତୋଳିପାରେ ନାହିଁ । ବିନୟ ଅର୍ଥ ବିଶେଷଭାବରେ ନେଇଯିବା । ତୁମେ ତୁମର ପରିବେଶକୁ

ତୁମର ଜ୍ଞାନର ରାଜ୍ୟକୁ ଯଦି ନେଇଯିବାକୁ ଚାହଁ, ତେବେ ପ୍ରତିଟି ବିଶେଷକୁ ବିଶେଷଭାବରେ ଅନୁଧାବନ କରି ବିଶିଷ୍ଟ ପଥରେ ଫୁଟାଇ ତୋଳିବାକୁ ହେବ ତାହାକୁ । ବିଦ୍ୟା ଅର୍ଜନ କରିଛି କିନ୍ତୁ ବିନୟ ଅର୍ଥାତ୍ ବିନୟନ କୌଶଳ ଜଣା ନାହିଁ, ତା' ଅର୍ଥ ସେ ବିଦ୍ୟା ତୁମର ଆୟତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଏଇ ବିନୟ ଅର୍ଥ କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ନିର୍ଜୀବ ନରମଭାବ ନୁହେଁ । ଯେଉଁଠି, ଯେତେବେଳେ, ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଯାହା ସଙ୍ଗରେ, ଯେପରି ବ୍ୟବହାର କଲେ, ତୁମେ ସବୁ ତୁମର ଆଦର୍ଶ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟାନୁଗ ମାର୍ଗରେ ଆଣିପାରିବ, ସେହିପରି ଆଚରଣହିଁ ବିନୟ । ତେଣୁ, ବିନୟର ବହିଃପ୍ରକାଶ ନାନାକ୍ଷେତ୍ରରେ ନାନାପ୍ରକାର ହୋଇପାରେ । ତେବେ ତା' ସହିତ ରହିବା ଦରକାର ଦରଦ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା । ତାହା କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣତଃ ମଣିଷର ମନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥାଏ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ବିନୟର expression (ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି) ନାନାପ୍ରକାର ହୋଇପାରେ, ତାହା କିପରି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ମୋ' ନିଜ କଥାହିଁ କହେ । ସେ ଭାରୀ ମଜାର ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଡାକ୍ତରୀ କରୁଥାଏ । ଥରେ ଗୋଟିଏ ରୋଗୀର ଘରୁ କେତେଦିନ ଧରି କୌଣସି ଖବର ଦେଲେ ନାହିଁ । ଔଷଧ ମଧ୍ୟ ନେଲେ ନାହିଁ । ଅଥଚ ରୋଗୀଟି ଗୁରୁତର ଥିଲା । ମୁଁ ତ ତା' କଥା ଚିନ୍ତା କରିକରି ନୟାନ୍ତ । ନିଜେ ଯେ ଚାଲିଯିବି, ଫୁରୁସତ୍ ପାଉନଥାଏ । ସେମାନେ ବି ଆସନ୍ତି ନାହିଁ । ଉତ୍କଣ୍ଠାରେ ମୋର ପ୍ରାଣ କଣ୍ଠାଗ୍ରତ । ଶେଷରେ ତିନିଦିନ ପରେ ରୋଗୀ ଘରୁ ଔଷଧ ନେବାପାଇଁ ଆସିଲା । ଲୋକଟାକୁ ଦେଖି ପ୍ରଥମେ ରୋଗୀର ଖବର ନେଲି, ତା'ପରେ ମୁଁ ତାକୁ ମନଇଚ୍ଛା ଗାଳିଦେବାକୁ ଲାଗିଲି । ସେ ଆଉ କଥା କ'ଣ କହିବ ? ମୋତେ ତିନିଦିନ ଧରି ଏତେ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତାରେ ଛଟପଟ କରିଛି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମନ ଶାନ୍ତିକରି ଶୋଧିଲି । ଯାହା ମନକୁ ଆସିଲା କହିଗଲି । ସେ ଶୋଧା ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ମୋର ଗାଳିଖାଇ ସେ କହେ, 'ବାବୁ, ଆଉଦିନେ ଏପରି କରିବି ନାହିଁ । ତେବେ ଗାଳିମନ୍ଦ ଯେ ଏତେ ମଧୁର ଲାଗେ ତାହା ଜଣାନଥିଲା, ଆଉ ଯଦି କେହି ମୋତେ ଏପରି ଗାଳି ଦେଇଥାନ୍ତେ, ତା' ବେକଷଣ୍ଢା ମୁଁ ମୋଡ଼ି ଦେଇନଥା'ନ୍ତି ଏଥିଭିତରେ ! କିନ୍ତୁ ଆପଣ କେତେ ସୁନ୍ଦରକରି କହିଲେ !' ତା' କଥା ଶୁଣି ମୋର ମନେହେଲା ତାହେଲେ ପରମପିତା ମୋତେ ଗାଳିମନ୍ଦ କରିବାକୁ ଶିଖାଇଛନ୍ତି ! ଏଠାରେ ଗାଳିଗୁଲଜ ତାକୁ ଈପ୍ସିତ ବୋଧରେ ଉପନୀତ କରିଦେଇଛି । ତେଣୁ ଏହା ବିନୟବହିର୍ଭୂତ ନୁହେଁ । ତେବେ ଏହା ଖୁବ୍ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ କଥା । ଫଟକରି ଯଦି ନକଲ କରିବାକୁ ଯାଅ, କିଏ ହୁଏତ ବେକଷଣ୍ଢାଟା ମୋଡ଼ି ଦେଇପାରେ । ତେବେ ଏଇକଥା ମନେରଖିବେ, କେଉଁଠି ଯଦି ତିକ୍ତକଥା କହିବା ଦରକାର ହୁଏ, ତାହା ଯଥାସମ୍ଭବ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ କରି କହିବାକୁ ହେବ । ରାଗିଯାଇ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଗଲେ, ମାତ୍ରା ଠିକ୍ ରଖିପାରିବ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଆଉ ମଣିଷକୁ ରାସ୍ତାକୁ ଆଣିପାରିବ ନାହିଁ । ତୁମ କ୍ରୋଧର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ତା'ର କ୍ରୋଧ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବ । ମନର ଯେଉଁ ଦ୍ୱାର ଖୋଲା ଥିଲେ ମଣିଷ ଭଲକଥା ମୁଣ୍ଡରେ ପୂରାଇପାରେ,

ସେ ଦ୍ୱାରରେ ସେତେବେଳେ କବାଟ ପଡ଼ିଯିବ । ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଲକ୍ଷ ଭଲକଥା କୁହ, ତାହା ତା' ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ମଣିଷ ସହିତ ବ୍ୟବହାର କଲାବେଳେ ଖୁବ୍ ହୁସିଆର ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ଏତେ ହିସାବକରି କିଛି କରିବା ଖୁବ୍ କଷ୍ଟକର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସି କହିଲେ—ସେଇଠାରେ ତ ବାହାଦୁରି ପ୍ୟାରୀଚରଣ ? ସେଇଠାରେ ତ ବାହାଦୁରି ! କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଘାତ ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ି କାହାର କେତେ ପରିମାଣରେ ମୁଣ୍ଡ ଠିକ୍ ଥାଏ, ତାହାହିଁ ତ ଚରିତ୍ରର ପରଖ । କାମର କୌଣସି ମାନେ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯଦି ସେ କାମ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବୃଦ୍ଧି ନଥାଏ । ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଭିତରେ ବାହାରେ ଜଞ୍ଜାଳ ସୃଷ୍ଟି କରିବ । ନିରିଖି, ପରଖି କାମ କର, ତାହେଲେ ଦେଖିବ, ସେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜେ ତ ଶାନ୍ତି ପାଇବ ଅନ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତି ଦେଇପାରିବ । ଏକାଦିନେ ମଣିଷ ନିର୍ଭୁଲ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ, ତେବେ ଭୁଲ ସଂଶୋଧନ ପ୍ରତି ନଜର ଥିଲେ, ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଠିକ୍ ହୋଇଯାଏ । ଇଷ୍ଟପ୍ରୀତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟରଖି କାମ କଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କାମ ହୁଏ ତାଙ୍କର ଆରତିବିଶେଷ । ସେଠାରେ ଅହମିକା ବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ବେଶି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ବିରୋଧ, ବିରକ୍ତି, ଦମ୍ଭ, ବିଦ୍ୱେଷ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ୱତଃ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଏ । ମଣିଷ କଠୋର କ୍ଷିପ୍ର, ଅନନ୍ତକର୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନିରଭିମାନ ନିର୍ବିରୋଧ । ତାବୋଲି ସେ ଅନ୍ୟାୟ ସହିତ ସାଲିସ୍ କରେନା, ଦୃପ୍ତ ବିନୟ ସହକାରେ ପ୍ରତିରୋଧ କରେ ସେଠାରେ । ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଥାଏ ଏପରି ଏକ ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ ଯାହା ମଣିଷର ଅନ୍ତରର ଜଟିଳ ଅନ୍ଧକାରକୁ ଆଲୋକିତ କରିତୋଳେ । ସେପରି ହେଲେ ତୁମେ ଯାହା ଖୁସି ତାହା କରିପାର । ସେତେବେଳେ ତୁମକୁ ଦେଖି ଲୋକେ କହିବେ (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମୁଣ୍ଡ ଦୋହଲାଇ ସୁରକରି ଗାଇଲେ)–ଯାଦୁକରର ପିଲାପରି ପ୍ୟାରୀ କେତେ ରଙ୍ଗ ଜାଣେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ରହସ୍ୟ କରି କହିଲେ—ଅନେକ କୁହାଇଲଣି, ଏଥର ଭଲକରି ବାରେ ତମାଖୁ ଖୁଆଅ ତ !

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ତମାଖୁ ସଜାଇଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ଭିଡ଼ ଜମିଉଠିଛି । ତାଙ୍କର ମଧୁର ଆଳାପ ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦରେ ମସଗୁଲ । ଏଥର ସେ ନଳଟି ମୁହଁରେ ଲଗାଇ ଧୀରେଧୀରେ ଟାଣୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ନେହଳଦୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ତଙ୍କଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସମବେତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କଠାରେ ନିବଦ୍ଧ । କିପରି ଏକ ଚୁମ୍ବକୀୟ ଆକର୍ଷଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ ।

ଏଇ ସମୟରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଦେଖିଲେ କେତେକ ବାୟାଚଢ଼େଇ ଥଣ୍ଟରେ କୁଟା ନେଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ରୀତିଭରେ କହିଲେ—ଦେଖ, ବୁଦ୍ଧି କାହାର ମଧ୍ୟ କମ୍ ନୁହେଁ । ଥଣ୍ଟରେ କୁଟା ନେଇ ଯାଉଛି । ସେଇ କୁଟାରେ ଗଛ ଡାଳରେ ବସା ବାନ୍ଧିବେ । ସେଠାରେ ପିଲାଛୁଆ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ନେଇ ନିରାପଦରେ ରହିବେ । ପରମପିତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଯୁଆଡ଼େ ଚାହିଁବେ ସେଆଡ଼େ ବିସ୍ମୟଭରା ।...(ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ଦେଖାଇ) ଏଇ ଯେ

କଅଁଳ ଦୁବଘାସଟି ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇଉଠିଛି, ଜୀବନର ଏଇ ଯେ ନବୀନ ଉଦ୍ଭେଦ, ଏହା ଭିତରେ ମଧ ଛପିରହିଛି ପ୍ରକୃତିର ଅନନ୍ତ ରହସ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନର ଅଗଣିତ ତତ୍ତ୍ୱ । ...ଏହାର ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅଂଶକୁ ଯଦି ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ଚାହିଁ,—ଯାବତୀୟ ଯାହାକିଛି ସଙ୍ଗେ ସଂପର୍କାନ୍ୱିତ କରି,—ତେବେ ସେଇ ଆଦିକାରଣକୁ ଜାଣିବାକୁ ହେବ, ଅନାଦିରାଦି ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କଠାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ । ତାଙ୍କୁ ନପାଇଲେ କିଛି ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ କି ତାଙ୍କୁ ନଜାଣିଲେ କିଛି ବି ଜ୍ଞାନ ହୁଏ ନାହିଁ ।

କହୁ କହୁ ତାଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ୱର ଶେଷଆଡ଼କୁ ତୀକ୍ଷଣ, ମର୍ମଭେଦୀ ହୋଇଉଠିଲା, ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଫୁଟି ଉଠିଲା ଗୋଟାଏ ଦୀପ୍ତ ଆରକ୍ତିମ ଆଭା, ଲଲାଟପଟ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ନୟନଲୋଭା ସେଇ ଅନୁପମ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଆଡ଼େ ଅପଲକ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ ସମସ୍ତେ ।

ଟିକିଏ ପରେ ବାବରାଲୀ ଘରାମୀ ଯାଉଥିଲା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମା'ଙ୍କର କୁଟୀର ପାଖ ଦେଇ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାକୁ ଡାକି ପଚାରିଲେ—କିରେ ବାବରାଲୀ, ଘର କାମ କେତେଦୂର ଗଲା ?

ବାବରାଲୀ—ଚାଲିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କବାଟ, ଝରକା ପାଇଛୁ ତ ?

ବାବରାଲୀ—ନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କ'ଣ ! ମୁଁ ସେଦିନ ହରେନ୍‌କୁ କହିଦେଲି ପାବନାରୁ ଆଣିଦେବା ପାଇଁ । ଡାକ ତ ହରେନ୍ (ଭଦ୍ର)କୁ ।

ହରେନ୍ ଭାଇ ଆସୁ ଆସୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ବାବରାଲୀ କହୁଛି, ତା' ଘରର କବାଟ, ଝରକା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁ ଆଣିଦେଇନୁ କୁଆଡ଼େ ! ମୁଁ ସେଦିନ ଏତେକରି କହିଲି । ମୁଁ ଭାବୁଛି ହରେନ୍‌କୁ ଯେତେବେଳେ କହିଛି, ସବୁ ଠିକ୍ ଅଛି । ତୋତେ କାମର ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇ ମଧ ମୁଁ ଯଦି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ନ ହୋଇପାରେ, ତାହେଲେ ଭାବି ଦେଖ ତ ମୋ' ଅବସ୍ଥା । ତୁଇ ତ ଆଗେ ଏପରି ନଥିଲୁ, କହିବାକୁ ଯାହା ସମୟ, କହିଲା ମାତ୍ରେ କରି ଦେଉଥିଲୁ ।

ହରେନ୍ ଭାଇ—ମୁଁ ଭବାନୀ ଭାଇକୁ ଟଙ୍କା ମାଗିଲି, ସେ ଟଙ୍କା ଦେଲେ ନାହିଁ, ମୁଁ ତେଣୁ ରାଗରେ ଆଣି ନାହିଁ । ସେ (ଭବାନୀ ଭାଇ) କହିଲେ ତୁମେ ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ କରି ନେଇଆସ, ମୁଁ ଏତେଟଙ୍କା କେଉଁଠୁ ପାଇବି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭବାନୀ ଯଦି ନଦେଇ ପାରିଲା, କି ତୁ ଯଦି ଯୋଗାଡ଼ କରି ନପାରିଲୁ, ତାହେଲେ ମୋତେ ତ କହିବା ଦରକାର ଥିଲା, ମୁଁ ତ କିଛି ଗୋଟାଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥା'ନ୍ତି ।

ହରେନ୍ ଭାଇ—ଭବାନୀ ଭାଇ 'ନା' କହିବାରୁ ମୋର ରାଗ ହୋଇଗଲା, ଭାବିଲି–ନଦେଲେ ନଦେଉ, ଠାକୁରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯଦି ଯିବାକୁ ପଡ଼େ ତେବେ ଆସାମୀରୂପେ ଯିବି ।

ହରେନ୍ ଭାଇଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ସମେତ ସମସ୍ତେ ହସି ପକାଇଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସି କହିଲେ—ଆସାମୀ ତ ତୁ ହେଲୁ ନାହିଁ । ଆସାମୀ ଯେ ମୋତେ କରିଦେଲୁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯଦି ସମୟାନୁଯାୟୀ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ନପାରେ, ତେବେ କାମ ଡେରି ହୋଇଯିବ, ପଇସା ବେଶି ଲାଗିବ ।

ହରେନ୍ ଭାଇ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲେ—ସେ କଥା ଭାବି ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ଟଙ୍କା ପାଇଲେ ତ ଆଜି ଆଣି ଦେଇଦେବି । କାଠଗୋଲାରେ ତ ନାନା ମାପର କବାଟ, ଝରକା ତିଆରି ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେତେ ଟଙ୍କା ?

ହରେନ୍ ଭାଇ—୫୦ ଟଙ୍କା ଆନ୍ଦାଜ ଲାଗିବ । କିଛି କମ୍ ବେଶି ହୋଇପାରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କୁ କହିଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ୧୦ ଟଙ୍କା କରି ସଂଗ୍ରହ କରି ଦେବାକୁ । ହରେନ୍ ଭାଇକୁ କହିଲେ ଟିକିଏ ପରେ ଭାବାନୀ ଭାଇଙ୍କ ଠାରୁ ଟଙ୍କା ନେଇଯିବାକୁ ।

ଜଣେ ଜଣେ ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ କରି ଆଣିଲା ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହାତରେ ଦେବାପାଇଁ । ସବୁଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇଗଲା ପରେ କହିଲେ—ଭବାନୀ ପାଖରେ ଦେଇ କହିବୁ, କବାଟ, ଝରକା ସକାଶେ ହରେନ୍‌କୁ ଦିଏ ଯେପରି ।

ପରେ ଜଣାଗଲା, ଗ୍ରାମର ଜଣଙ୍କ ଘର ତିଆରି କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର, ଏବଂ ସେଇ ଘର ପାଇଁ ଏଇ କବାଟ ଝରକାର ବରାଦ ।

ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇଯିବା ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଠାରୁ ଉଠି ଫିଲାନ୍‌ଥ୍ରପି ଅଫିସ ଆଡ଼େ ଗଲେ, ସେଠାକୁ ଯିବା ମାତ୍ରେ, ଶଶଧର ଭାଇ ବ୍ୟସ୍ତସମସ୍ତ ହୋଇ ବସିବାର ଆସନ ଓ ତକିଆ ଦେବାକୁ ଗଲେ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ନା, ବର୍ତ୍ତମାନ ବସିବି ନାହିଁ । ଏହାପରେ କିଶୋରୀଦା'ଙ୍କ ଘର ପାଖକୁ ଯାଇଁ ସ୍ନେହ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଡାକମାରିଲେ—ଡାକ୍ତର !

କିଶୋରୀ ଭାଇ (ଦାସ) 'ଆଜ୍ଞା' ବୋଲି କହି ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଘରୁ ପଦାକୁ ଆସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କାମଧନ୍ଦା କରୁଥିଲେ ନା କ'ଣ ?

କିଶୋରୀ ଭାଇ—ନା ! ସେପରି କିଛି ନା । ଟିକିଏ ଔଷଧ-ପୌଷଦ ଦେଉଥିଲି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ହେଲେ ମଧ ଯାଅ, କାମ ଶେଷ କରି ଆସ ଯାଇଁ ।

କିଶୋରୀ ଭାଇ—ସେମାନଙ୍କୁ ଔଷଧ ପରେ ଦେଲେ ଚଳିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନା, ଯାଅ । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ କାମ ହାତକୁ ନେଇଛ ଶେଷକରି ଆସ । ମୁଁ ଏଠାରେ ଅଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବାବ୍‌ଲାଗଛଟିର ଆରପାଖରେ ଖରାକୁ ପିଠିକରି ଗୋଟିଏ ହାତଲଗା ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସିଲେ । ବସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହାତକୁ ହାତ ଗଡୁ, ଗାମୁଛା, ତମାଖୁ, ଅଙ୍ଗାର, ହୁକାନଳ, ପିକିଦାନି, ଗୁଆଡବା, ଦାନ୍ତଖୁଣ୍ଟା, ପାଣିଡାଳ ମଧ ସେଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲା ।

ଟିକିଏ ପରେ କିଶୋରୀ ଭାଇ ଔଷଧାଦି ଦେଇ ସେଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ତୁମେ ସବୁ ଟିକେ ପାଖେଇ ଯାଅ ତ ମୁଁ ଡାକ୍ତର ସଙ୍ଗେ କଥା ହୁଏଁ ।

ସମସ୍ତେ ଦୂରେଇ ଗଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଖିଠାରି, ନାନା ଇଙ୍ଗିତ କରି କିଶୋରୀ ଭାଇଙ୍କୁ କ'ଣ ସବୁ କହୁଛନ୍ତି । ଉଭୟ ଖୁବ୍ ହସୁଛନ୍ତି । ଶେଷ ପଦକ ଦୂରରୁ ଶୁଣାଗଲା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହୁଛନ୍ତି—ପାରିବ ତ ?

କିଶୋରୀ ଭାଇ ସହଜଭାବରେ କହିଲେ—ଆପଣଙ୍କ ଦୟାରେ ଏହା ଏପରି ଗୋଟାଏ କଷ୍ଟକର କାମ କିଛି ନୁହଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ—ତୁମ ଶଳାଙ୍କର କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଠିକ୍ ଅଛି । କେତେ ଝଡ଼ଝଞ୍ଜା ଚାଲିଗଲା, ତୁମେ ଖୁବ୍ ଦୋହଲି ଯାଇ ନାହଁ । ସମାନ ଭାବରେ ଚାଲିଛ ବରାବର । ତୁମର ପୁଣ୍ୟ ଅଛି ଖୁବ୍ ।

କିଶୋରୀ ଭାଇ—ମୋର ଯାହା ପୁଣ୍ୟ ଅଛି, ତାହା ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ଓ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଜାଣେ । ନିତାନ୍ତ ଦୟାକରି ଚରଣରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲେ ବୋଲି, ନହେଲେ ଭଗ୍ବାରେ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥା'ନ୍ତି, ତା'ର କିଛି ଠିକ୍ ଥିଲା ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସେ କଥା ନଶୁଣିଲା ପରି)—ତୁମେ ଏଥର ବାହାରି ପଡ଼, କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରି ଆସିବା ଦରକାର ।

କିଶୋରୀ ଭାଇ ପ୍ରଣାମ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଫରିଦ୍‌ପୁରରୁ ଜଣେ ଭାଇ ଆସିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଛୋଟ ପୁଅକୁ ନେଇ । ଆଜି ତା'ର (ପୁଅର) ଅନ୍ନପ୍ରାଶନ ।

ଭାଇଟି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ନିବେଦନ କଲେ ପୁଅର ନାମକରଣ କରିଦେବା ପାଇଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାକୁ ତାଙ୍କ ନାମ ଓ ତାଙ୍କ ବାପା'ଙ୍କ ନାମ ପଚାରିଲେ ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଭାଇଟି କହିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସାଧାରଣତଃ ପିତା ଓ ପିତାମହଙ୍କ ନାମ ସହିତ ସଂଗତି ରଖି ନାମକରଣ କରିଥା'ନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର-ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛି ମନେପଡୁ ନାହିଁ, ପରେ ମୋତେ ମନେ ପକାଇଦେବୁ ।

ମା'ଟି କହିଲେ—ଆମର ବଡ଼ପୁଅଟି ଖୁବ୍ ଦୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି, ମୋଟେ ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ, କଥା ଏକଦମ ଶୁଣେ ନାହିଁ । ଆଠବର୍ଷ ବୟସ ହେଲାଣି, ପ୍ରଥମଭାଗ ମଧ୍ୟ ଶେଷ କରିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ବେଶି ତାଗିଦା କରିବୁ ନାହିଁ ଏବଂ ପଦେ ପଦେ ନିଷେଧ କରି ତା'ର ଅବାଧ୍ୟତାକୁ କାଏମ କରିଡୋଳିବୁ ନାହିଁ । ଯାହା ତାକୁ ଭଲଲାଗୁଛି କରୁ, କେବଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବୁ, କୌଣସି ବଦ୍‌ଅଭ୍ୟାସ ଯେପରି ଆୟତ୍ତ ନକରେ କି ନିଜକୁ ବିପନ୍ନ ନକରେ । ପିଲାଛୁଆ ଟିକେ ଅମାନିଆ ହୁଅନ୍ତି, ସେ ଭଲ । ତେବେ ଏଇ ଦୁଷ୍ଟାମିକୁ ତୁ ତୋର ଶିକ୍ଷାଦାନର ଯନ୍ତ୍ର କରିନେଇ ପାରିଲେ ତାକୁ ଭଲଲାଗିବ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାଟା ମଧ୍ୟ ତା'ପାଇଁ

ଆନନ୍ଦଦାୟକ ହେବ । ଧର, ସେ ସବୁ ସମୟରେ ଗୁଲି ଖେଳିବାକୁ ଭଲପାଉଛି, ଅନେକ ଗୁଲି ତାକୁ କିଣିଦେଲ, ଏଇ ଗୁଲି ସାହାଯ୍ୟରେ ତାକୁ ଗଣିବା ଶିଖାଇଦେଲ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ମିଶାଣ-ଫେଡ଼ାଣ ଶିଖାଇଦେଲ । ପ୍ରଥମେ ହୁଏତ ମୁହେଁ ଶିଖିଗଲା, ପରେ ତାକୁ ଲେଖାରେ ଅଭ୍ୟାସ କରେଇଦେଲ । ଏଇପରି ଭାବରେ ରୁଚିକୁ ଶିକ୍ଷାଦାନର ହତିଆର କରିନେବାକୁ ହେବ । ରୁଚି (ଝୁଙ୍କ୍)କୁ ଯଦି ନଷ୍ଟ କରିଦିଅ, ତେବେ ପରେ ଦେଖିବ ପିଲା ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଥର୍ବ ହୋଇ ବସିରହିବ । ଆମର ମା'ମାନେ ଓ ଅଭିଭାବକଗଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ କିପରି ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ମଣିଷ କରିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ, ଶିବ ଗଢ଼ିବାକୁ ଯାଇଁ ମାଙ୍କଡ଼ କରିବସନ୍ତି ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ । ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାପାମା' ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯେପରିଭାବରେ ଶାସନ କରନ୍ତି, ଯେପରିଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ସେପରି ଯଦି ଆଦୌ ନ କରନ୍ତେ, ତେବେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଢେର୍ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । କୌଣସି ବିଷୟରେ ନିଷେଧ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଜାଣିବା ଦରକାର, କେତେବେଳେ କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ, କିପରି ଭାବରେ ନିଷେଧ କରିବାକୁ ହେବ । ସେଇପରି ଯଦି ଆଦେଶ ବା ଅନୁରୋଧ କରିବା ଦରକାର ହୁଏ, ତା'ର ମଧ୍ୟ ରୀତି ଅଛି । ସେସବୁ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଇ ହରଦମ୍ ବକିଯାଉଛ, ତା'ର ଅର୍ଥ ପିଲାକୁ ଅବାଧ୍ୟ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରୁଛ । ଅର୍ଥାତ୍ ମା'ହିଁ ତାକୁ ଅବାଧ୍ୟ କରି ତୋଳୁଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ପୁଣି ମା'-ହିଁ ହୁଏତ ଯା'ତା' ପାଖରେ କହିବୁଲେ—ଟୋକାଟା ମୋ କଥା ଟିକିଏ ବୋଲି ଶୁଣେନା । ସେକଥା ପୁଣି ତା' କାନରେ ପଡ଼େ । ପ୍ରତ୍ୟେକର ଗୋଟାଏ ଅହଂ ଅଛି ତ ? ଛୋଟପିଲା ହେଲେ କ'ଣ ହେଲା ? ତା'ର ମଧ୍ୟ ତ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାବୋଧ ଅଛି । ଏଇପରିଭାବରେ ଯଦି ତାକୁ ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ କର, ଅବମାନନା କର, ଦେଖିବ ସେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବେପରୁଆ ହୋଇଉଠିବ, ତୁମର ଅଣଆୟତ୍ତ ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ରଖିପାରିବ ନାହିଁ । ମା'-ବାପାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଲପାଇବା ଥିଲେ, ଲେଖାପଢ଼ା ତ ଏକ ଫୁଟ୍‌କିର କଥା (ହାତରେ ଫୁଟ୍‌କି ମାରି ଦେଖାଇଲେ) । ତେଣୁ ସବୁବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟରଖ, ତୁମମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ, ସୁସଙ୍ଗତ ଚଳନ ଓ ଆଚରଣ ଯେପରି ତା'ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ପ୍ରୀତିକୁ ସ୍ଫୀତ କରିତୋଳେ । ତେବେ ପିଲାକୁ ଆଉ ଏତେ ତାଗିଦା କରିବା ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ । ପିଲା ତୁମକୁ ଖୁସି କରିବାପାଇଁ ଆପେଆପେ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରିବ ।

ଏହିମଧ୍ୟରେ ରମ୍‌ଜାନ୍‌କୁ ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲୁରେ ରମ୍‌ଜାନ୍ ?

ରମ୍‌ଜାନ୍—ପଡ଼ିଆକୁ ଯାଇଥିଲି ।

ଟିକିଏ ପରେ ନଗେନ୍ ଭାଇ (ବସୁ) ଆସି ପଚାରିଲେ—ଠାକୁର ! ବିରୂପାକ୍ଷ କଥାଟାର ଅର୍ଥ ଭଲକରି ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅର୍ଥ ବିରୁଦ୍ଧ, ପ୍ରତିକୂଳ । ଗୋଟାଏ କଥା ଅଛି 'ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧ ଧର୍ମାଶ୍ରୟତ୍ୱଂହି ଭଗବତ୍ୱଂ ।' ସେଇପରି ଯାବତୀୟ ବିରୋଧ-ଗୁଣ ଯାହାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ fulfillingly adjusted (ପରିପୂରକଭାବରେ ବିନ୍ୟସ୍ତ), ଜୀବନମୃତ୍ୟୁ, ପାପ-ପୁଣ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ-ଅନ୍ୟାୟ,

ଭଲ-ମନ୍ଦ ସବୁକିଛି ଜିନିଷକୁ ଯିଏ ମଙ୍ଗଳମୁଖୀ କରିଦିଅନ୍ତି ସେ ହିଁ ବିରୂପାକ୍ଷ ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ—ଯିଏ ମଙ୍ଗଳମୟ ଶିବ, ସେ ପୁଣି ବିରୂପ ଅକ୍ଷିଯୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଯିବେ କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବିରୂପ, ରୁଦ୍ରଭାବ ଦେଖାଇ ମଧ୍ୟ ସେ ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ଶିବ । ପିଲା ଅନ୍ୟାୟ କଲେ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ବିରୂପାକ୍ଷ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ?

ପରେପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା'ଙ୍କ ଘରକୁ ଭୋଜନ ପାଇଁ ଗଲେ । ଭୋଜନ ପରେ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ଆସିଲେ ମାତୃମନ୍ଦିରକୁ ।

ଆହାରାଦି ସମାପନାନ୍ତେ ମାତୃମନ୍ଦିରର ଉତ୍ତରପଟେ ବଡ଼ କୋଠାଘରେ ତକ୍ତପୋଷ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ବିଛଣାରେ ବସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନରେ ସୁପାରି ଖାଉଛନ୍ତି । ବଡ଼ କୋଠାଘରର ଉତ୍ତରଦିଗରେ ପାଖାପାଖି କେତେକ ଝରକା । ଝରକାଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲି ଦିଆହୋଇଛି । ବାହାରେ ବଉଳଗଛ ତଳେ ଅନେକେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଅନେକେ ଘର ଭିତରେ ଆସି ବସିଛନ୍ତି । ଘର ଭିତରେ ଜାଗା ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍, ପୂର୍ବପଟେ ମାତୃମନ୍ଦିରର ଦୋତାଲାକୁ ଶିଡ଼ି ଉଠିଯାଇଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ତକ୍ତପୋଷ ପକାଇ ଅନେକ ସ୍ଥାନ ସଂକୁଚିତ ହୋଇଯାଇଛି । ତା'ରି ପାଖରେ ମା'ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ଖୁନ୍ଦାଖୁନ୍ଦି ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାଙ୍କର ଡାହାଣ ହାତର ଦୁଇଟି ଆଙ୍ଗୁଠି ମଧ୍ୟରେ ହୁକାନଳଟି ଧରି ମୁହଁରେ ଲଗାଇ ଟାଣୁଛନ୍ତି । ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ବିଶେଷ ଏକ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବ । ସ୍ନେହଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମା'ମାନଙ୍କଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଚାହିଁ କହୁଛନ୍ତି—ଯଦି ହୁଏ ସୁଜନ, ତେନ୍ତୁଳିପତ୍ରରେ ତିନିଜଣ । ତୁମେ ଏତେଲୋକ ଏତେଟିକିଏ ଜାଗାରେ ବସିଛ, କାହାରି କିଛି ଅସୁବିଧା ହେଉ ନାହିଁ । ତୁମର ବସିବା ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ମନେହେଉଛି, ତୁମେ ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ କେହି ତ କିଛି ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରୁ ନାହଁ, ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଭାବୁଛ—ଅନ୍ୟର ଅସୁବିଧା ନହେଉ, ଏହା ଭାବି ନିଜେ ଯଥାସମ୍ଭବ କମ୍ ଜାଗାରେ ବସି ଅନ୍ୟପାଇଁ ସୁବିଧା କରିଦେଉଛ । ଏଇଟା କେଡ଼େ ମଧୁର ! ଘର ସଂସାରରେ ସମାଜରେ, ଏଇ ଭାବଟି ଫୁଟିଉଠିଲେ ମଣିଷର ଜୀବନ ଢେର୍ ବେଶି ଆନନ୍ଦମୟ ହୋଇଉଠେ । ଖୁଆଖୁଇ କରି ସୁଖ ନାହିଁ । ସୁଖ ଅଛି ଅନ୍ୟକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସୁଖ ସୁବିଧା ଦେବାରେ । ଏଥିରେ ଆତ୍ମସଂଯମ ହୁଏ, ନିଜର ପ୍ରୟୋଜନବାହୁଲ୍ୟ କମିଯାଏ । ତୁମେ ଯଦି ଏଇପରିଭାବରେ ଚଳ, ତୁମର ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଇପରି ହୋଇଉଠିବେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥାଶୁଣି ମା'ମାନେ ଖୁବ୍ ଖୁସି ହୋଇଉଠିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କ୍ଷଣେ ଚୁପ୍‌ରହି ବାହାରେ ବାବଲାଗଛ ଆଡ଼େ ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ ।

ପରେ ରହସ୍ୟ କରି ଜଣେ ମା'କୁ କହିଲେ—ତୋ ଶାଢ଼ିର ରଙ୍ଗଟା ତ ବେଶ୍ ହୋଇଛି ।

ମା'ଟି ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇ କହିଲେ—ଶାଢ଼ିଟା ମଇଳା ହୋଇଯାଇଛି, ଅନେକଦିନୁ କଚା ହୋଇ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ କହିଲେ—ମୋତେ ଏଇପରି ଅପରିଷ୍କାର ଲକ୍ଷ୍ମୀଶ୍ରୀହୀନ ଭାବ ଭଲଲାଗେ ନାହିଁ । ତୁମେ ସଦାସର୍ବଦା ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରହିବ, ସଦାଚାର ମାନି ଚଳିବ, ତେବେ ସିନା ସଂସାର ଲକ୍ଷ୍ମୀଶ୍ରୀମଣ୍ଡିତ ହୋଇଉଠିବ । ତୁମ ଭିତରୁ ଅନେକଙ୍କୁ ଦେଖେ, ମୁଣ୍ଡଟା ଭଲରୂପେ କୁଣ୍ଡାଅନା, ସିନ୍ଥିରେ ସିନ୍ଦୂରଟା ରୀତିମତ ଦିଅନା, କପାଳରେ ସିନ୍ଦୂର ଟୋପାଟା ଭଲରୂପେ ଲଗାଅନା, ଆଲୁବାଲୁ ଭାବରେ ଚଳପ୍ରଚଳ ହୁଅ । ତୁମକୁ ଦେଖି ପିଲାମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ହୋଇଯାଏ । ଏହା କିନ୍ତୁ ଭଲ ନୁହେଁ । ସବୁକାମ ମଧ୍ୟରେ ଦରକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳାବୋଧ । ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ଅନୁରାଗସହ ସବୁକାମ କରିବ, ଚଳିବ, କଥା କହିବ,-ନିଜନିଜର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖି । ତାହେଲେ ଦେଖିବ, ନାହିଁ-ନାହିଁ, ହା-ହା ଇତ୍ୟାଦି ଭାବ, ରୋଗବ୍ୟାଧି ସବୁ କମିଯିବ, ଦେହରେ ବଳ ଆସିବ, କାମରେ ଆନନ୍ଦ-ପାଇବ । ସଂସାରରେ ଯାହା କରନା କାହିଁକି, ତାହା ଆହୁରି ଭଲ କରି, ଆହୁରି ନିପୁଣ ଓ କ୍ଷିପ୍ରଭାବରେ, କିପରି କରିପାରିବ, ସେ ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖଟାଇବ, ଏବଂ କାମରେ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି କରିବ । ସୁସଙ୍ଗତଭାବରେ ମୁଣ୍ଡ ଖଟାଇ ଚିନ୍ତା କରିବାଟାହିଁ ଧ୍ୟାନ । ଜଣକର ଚାଲିଚଳନ, କଥା କହିବାର ରୀତି, କାମ କରିବାର ପଦ୍ଧତି, ଦେଖିହିଁ ବୁଝାଯାଏ, ସେ ନାମଧ୍ୟାନ କରେ କି ନାହିଁ । ନିୟମିତ ନାମଧ୍ୟାନ ଯେ କରେ ତା'ର ସବୁ ଜିନିଷ ଦିନକୁ ଦିନ ସୁଷ୍ଠୁ ଓ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଉଠିବ । ତୁମେ ହୁଏତ ରୋଷେଇ କର, ତୁମକୁ ଭାବିବାକୁ ହେବ, ତୁମର ଆୟ-ଉପାର୍ଜନ ମଧ୍ୟରେ ରନ୍ଧାଟା କିପରି ଆହୁରି ଭଲଭାବରେ କରିପାର । ଏଇ ଭଲରୂପେ ରୋଷେଇ କରିବା ମାଧ୍ୟମରେ କିନ୍ତୁ ଅନେକ ଦିଗ ଭାବିବାର ରହିଛି । ପ୍ରଥମ କଥା ହେଉଛି—ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରୋଷେଇ କରୁଛ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ରୁଚି କ'ଣ ? ତା'ପରେ କାହାର ଦେହରେ କ'ଣ ଯାଏ, କେଉଁ ଋତୁରେ କେଉଁ କେଉଁ ଜିନିଷ ବିଶେଷଭାବରେ ଗ୍ରହଣୀୟ, ଗୋଟିଏ ଜିନିଷକୁ କିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ରନ୍ଧାଯାଇପାରେ ଇତ୍ୟାଦି । ଏଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ଅନେକ କଥା ଜାଣିବାକୁ ହେବ, ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ ଜିନିଷର କି ଗୁଣାଗୁଣ, କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ କି ଜିନିଷ ବିଶେଷ ଉପଯୋଗୀ, କେଉଁ ପାଖରେ ଶରୀର ଉପରେ କି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହୁଏ, ଏବଂ ତା'ର ପ୍ରତିବିଧାନ ବା କିପରି ହୁଏ, ସଂସାରରେ କାହାର ରୁଚି ବା ପସନ୍ଦ କ'ଣ—ଏସବୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତୁମକୁ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାର ସହିତ, ସଚେତନ ହେବାକୁ ହେବ ।

ସୁରମା-ମା'—ଘରେ ଗୃହକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ପସନ୍ଦ ଏକରକମ, ପୁଅଝିଅଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୁଚି, ପୁଣି ସମସ୍ତଙ୍କର ଶରୀରର ପ୍ରୟୋଜନ ମଧ୍ୟ ସମାନ ନୁହେଁ, ଏତେ ସବୁ ଭାବିବାକୁ ଗଲେ ତ ଶେଷ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏହା ମଧ୍ୟରେ କିଛି କିଛି ପାଇବ, ଯେଉଁଥିରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି । ତା'ଛଡ଼ା ବିଶିଷ୍ଟ ରୁଚି ଓ ପ୍ରୟୋଜନ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଏ'ଟା ସେ'ଟା କରିଦେଲ । କଷ୍ଟ କିଛି ନୁହଁ, ମୁଣ୍ଡ ଖଟାଇ କରିଲେହିଁ ହେଲା । ହୁଏତ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦ, ରୁଚିକର ନାନାପ୍ରକାର ଆଚାର, ମୋରବ୍ବା ଇତ୍ୟାଦି କରି ରଖିଲ ଘରେ, ଆମ୍ବସଢ଼ା, ପଣସର ସେଇପରି କିଛି କରି

ରଖିଲ, କୋବି ଯେତେବେଳେ ଶସ୍ତା କୋବି କିଣି ଶୁଖାଇ ରଖିଲ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହଜମି ମସଲା ଦେଇ ବଡ଼ିକରି ରଖିଦେଲେ, କେତେ ପ୍ରକାରେ କରାଯାଇ ପାରିବ, ମୋ'ଠାରୁ ତ ତୁମେସବୁ ଢେର୍ ଭଲ ଜା'ଣ । ଏଥିରେ ଖର୍ଚ୍ଚା ସେପରି ବିଶେଷ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ତୁମମାନଙ୍କର ସାଇତିବା ବୁଦ୍ଧି ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତିବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ରହିବା ଦରକାର । ସଂସାର ପାଇଁ ଯାହା-ଯାହା ଦରକାର, ଆଗରୁ ଯୋଗାଡ଼ କରି ରଖିବାକୁ ହେବ । ହୁଏତ ବର୍ଷସାରା ତେନ୍ତୁଳି ଦରକାର, ଅଥଚ ତେନ୍ତୁଳି ସମୟରେ ତେନ୍ତୁଳି କିଣି ରଖିଲ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଦରକାର ପଡ଼ିଲା, ବଜାର ଦୌଡ଼ । ଏଥିରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ବେଶି ପଡ଼େ ଏବଂ ପରିଷ୍କାର ଭଲ ଜିନିଷ ମଧ୍ୟ ମିଳେ ନାହିଁ । ମନେକର, ମୁଗ ଯଦି ଠିକ୍ ସମୟରେ କିଣି, ଶୁଖାଇ, ଝାଡ଼ି, ଚକିରେ ରଗଡ଼ି ରଖ, ତାହେଲେ କେତେ ସୁବିଧା ହୁଏ । ଢିଙ୍କି ଥିଲେ ଧାନ କିଣି, ନିଜ ନିଜର ଧାନକୁଟି ରଖାଯାଏ । ତଷ୍ପୁ ଓ ଗୋବର ଦେଇ ଲିପାଲିପି କରିପାର । ଖୁଦ, କୁଣ୍ଡା, ଗୋରୁ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଇପାର ଏବଂ ଗୋରୁ ପାଳିବା ଖୁବ୍ ଭଲ । ଗୋପାଳନ ଆମ ଆର୍ଯ୍ୟଗଣଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା । ବଗିଚାରେ ଶାଗ, ମୁଗ, ପନିପରିବା, ନିଜେ ନିଜେ କରିବା ଭଲ । ସେଥିରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲଥାଏ, ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ଫୁଲଗଛ ମଧ୍ୟ କେଇଟା ପୋତିଦେଲ । ଟୁଟୁକା ଔଷଧ ପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ ଗଛଲତା ଦରକାର ହୁଏ, ତାହା ବି କିଛି ଲଗାଇଦେଲ । ଦୁଇଚାରିଟା ଫଳଗଛ ମଧ୍ୟ ପୋତିଲ । ନିମ, ତୁଳସୀ, ଇଉକାଲିପଟାସ୍ ଇତ୍ୟାଦି ଯେଉଁସବୁ ଗଛର ହାଓଆ ଭଲ, ସେସବୁ ଗଛ ମଧ୍ୟ ବାଡ଼ିରେ ଲଗାଇଦେଲ । ମୋଟକଥା, ନିଜର ଓ ଆଖପାଖର ପ୍ରୟୋଜନ କେତେପରିମାଣରେ ପୂରଣ କରିପାର, ସେଥିପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟରଖି, ସାଧ୍ୟ ଓ ସଂଗତି ଅନୁଯାୟୀ, ଯାହା ଯାହା କରିବା ସମ୍ଭବ, ଯଦି କରିବାପାଇଁ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅ, ତାହେଲେ ଦେଖିବ ନିଜନିଜର ଅଜ୍ଞାତରେ କୃଷି, ଶିଳ୍ପ ବିକଶିତ ହୋଇଉଠୁଛି, ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟରେ ଘର ପୂରିଉଠୁଛି । ସେତେବେଳେ ଆଉ କେତେଜଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଖୁଆଇ ପିନ୍ଧାଇ ପାରିବ ତୁମେ । ତୁମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବହୁପାଳକ, ବହୁପୋଷକ ହୁଅ, ତାହାହିଁ ମୁଁ ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ । ନହେଲେ ସଂସାରୀ ହେବା ମିଛ । ତେଣୁ ମୋର ଇଚ୍ଛାହୁଏ ତୁମେ ସବୁ ଧାନଜମି କର । ଘରେ ଖୋରାକୀ ଧାନ-ମୁଗ ଥିଲେ ଅଣ୍ଟା ଅନେକ ଦମ୍ଭ ହୁଏ । ଦେଖୁଛ ତ ଯୁଦ୍ଧବିଗ୍ରହର ଅବସ୍ଥା, କେତେବେଳେ କ'ଣ ହେବ କହିହେବ ନାହିଁ । ଏପରି ଦିନ ଆସିବ ଯେଉଁଦିନ ହୁଏତ ମୁଠାଏ ଦାନା ପାଇଁ ବହୁଲୋକ ରାସ୍ତାରେ ପାଗଳପରି ଘୂରି ବୁଲିବେ । ଖାଇବାକୁ ନପାଇ କେତେଲୋକ ହୁଏତ ମରି ମଧ୍ୟ ଯିବେ ।

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା'—ଆମ ସନ୍ତୋଷ ବାଣିଜ୍ୟ-ବ୍ୟବସାୟ ପସନ୍ଦ କରେ, କିନ୍ତୁ ଧାନଜମି କିଣିବାପାଇଁ ସେପରି ପସନ୍ଦ କରେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବାଣିଜ୍ୟ-ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ତ ଖୁବ୍ ଭଲ, ତତ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧାନଜମି କରିବା ମଧ୍ୟ ଭଲ । ପଇସାକୁ ତ ଆଉ ଚୋବାଇ ଖିଆଯିବ ନାହିଁ । ପେଟରେ ଦି'ଟା ପକାଇବାକୁ ହେଲେ ଚାଉଳ ଫୁଟାଇ ହିଁ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଦୁଇଚାରି ପଇସା ହାତରେ ଥିଲେ ସେ ସବୁବେଳେ ସବୁ ଅବସ୍ଥାରେ ଧାନ-ଚାଉଳ ସହଜରେ ମିଳିଯିବ ତା' କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ହରିପଦ ଭାଇ ଥରେ ତମାଖୁ ସଜାଇଦେଲେ ଏବଂ ପାନିଆରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇଦେଲେ ।

ମାନଦା-ମା' (ପ୍ରଫୁଲ୍ଲର ମା')—ମୁଁ ଆମ ମଫସଲ୍ ଘରେ ଦେଖିଛି, କେହି ଯଦି ଭିକ ମାଗିବାକୁ ଆସେ, ତାହେଲେ ମୁଠାଏ ଜାଗାରେ ଦୁଇମୁଠା ହାତରେ ଚାଲିଆସେ, କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ କିଣାଚାଉଳ, ଦି'ମୁଠା ଦେବାକୁ ମନ କଲେ ମଧ୍ୟ ଏକମୁଠାରୁ ବେଶି ହାତକୁ ଆସେ ନାହିଁ । ନିଜ ଧାନଜମିର ଚାଉଳ ଓ କିଣା ଚାଉଳ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ତଫାତ୍ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ) କହିଲେ—ଠିକ୍ କହିଛୁ ।

ସୁରମା-ମା' ପାଖରେ ତାଙ୍କ ଝିଅ ମୁନକୁ ବସିଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସୁରମା-ମା'କୁ ପଚାରିଲେ—ମୁନକୁ ରୋଷେଇ କରିପାରେ ନା ?

ସୁରମା-ମା'-ହଁ ପାରେ । ତା' ହାତ ରାନ୍ଧଣା ଖୁବ୍ ଭଲ । ତା'ର ଖୁବ୍ ଇଚ୍ଛା ଆପଣଙ୍କୁ ଦିନେ ତରକାରି ରାନ୍ଧି ଖୁଆଇବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା'... ଖୁଆଇପାରେ ।...ଝିଅକୁ ଖୁବ୍ ଭଲରୂପେ ମଣିଷ କର । ଲେଖାପଢ଼ା, ନାଚଗୀତ, ଯେତେ ଶିଖୁ ବା ନଶିଖୁ, କାମଧନ୍ଦା, ଚାଲିଚଳନ ଆଚାର-ବ୍ୟବହାର ପକ୍କା କରିଦେ । ତୁମେ ଗୃହିଣୀ-ରାଣୀ, ତୁମକୁହିଁ ଯଦି ଅନୁସରଣ କରେ ଢେର ଶିଖିବ । ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ ଜିନିଷ ହେଲା ଭକ୍ତି, ତେଣୁ ପୁଅଝିଅଙ୍କ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ, ମା-ବାପାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାମ ହେଲା—ନିଜେ ବାସ୍ତବଭାବରେ ଶ୍ରେୟନିଷ୍ଠ ହୋଇ, ଗୁରୁ ଓ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିମାନ ହୋଇ, ଭକ୍ତିର ଜୀବନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୂପେ ସେମାନଙ୍କ ସାମନାରେ ପ୍ରତିଭାତ ହେବା । ଏହାରି ଭିତର ଦେଇ ମାତାପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତି ସଞ୍ଚାରିତ ହୁଏ ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ଏବଂ ଗୁରୁଭକ୍ତି ତ ବିକଶିତ ହୋଇହିଁ ଉଠିଥାଏ । ଏହାହିଁ ହେଲା ଶିକ୍ଷାର ମୂଳ ଜିନିଷ । କାହାର ଜୀବନରେ ଏଇଟିକକ ଯଦି ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜାଗତ କରିଦେଇପାର, ଏପରିକି ସେ ଯଦି ଟିପଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ନଜାଣେ, ତେବେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବ ସେ କିପରି ଚୌକସ ହୋଇଉଠିବ । ଲୋକେ ଅବାକ୍ ହୋଇଯିବେ ତାକୁ ଦେଖି । ଅବଶ୍ୟ ଲେଖାପଢ଼ା ତା' ପକ୍ଷେ କିଛି ନୁହେଁ, ତାହା ସେ ଅନାୟାସରେ ପାରେ । ମୁଁ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହୁଥିଲି । ସତକଥା ଲେଖାପଢ଼ା ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟାଏ ଗୌଣ ଅଙ୍ଗ । ମୁଖ୍ୟ ଜିନିଷ ହେଲା ଅଭ୍ୟାସ, ବ୍ୟବହାର, ଝୁଙ୍କ୍, ନିଷ୍ଠା, ନିଶା, ପ୍ରତ୍ୟୟ, ଚରିତ୍ର, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁପାତିକ କର୍ମଦକ୍ଷତାର ସ୍ଫୁରଣ ଓ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରଣ ।

କଥା ଚାଲିଛି ଏଇ ସମୟରେ କଳି କରି କରି ଶୈଳ ମା' ଓ ନିସ୍ତାରିଣୀ ମା' ଆସି ହାଜର ହେଲେ । ଶୈଳ ମା' କ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ହାତକୁ ମୁହଁକୁ ହଲାଇ, ଅସ୍ଥିର ଭାବରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ହେଉହେଉ କହିଲେ—ସେ କହୁଛି ସେ କୁଆଡ଼େ ମୋ' ସ୍ୱାମୀ । ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ଦେଖନ୍ତୁ, ଛୋଟ ଜାତିର ଝିଅ, ପୁଣି ସ୍ୱାମୀପଣିଆ ଦେଖାଉଛି ଆସି । ମୁଁ ଏକାଥରେ ସିଧା କରିଦେବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ନିର୍ଲିପ୍ତଭାବରେ କହିଲେ)—ନିସ୍ତାରିଣୀ କହେ ଯେ, ସେ ରାଜି ନୁହେଁ, ତୁ କୁଆଡ଼େ ଯାଇ ତାକୁ ଖୁବ୍ ଖୋସାମଦ୍ କରୁ ।

ଶୈଳ ମା' (ରାଗି ନିଆଁହୋଇ ନିସ୍ତାରିଣୀ ମା' ଆଡ଼େ ଚିହିଁକି ଯାଇ)—ମୁଁ ତୋତେ କେବେ ଖୋସାମଦ୍ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲି କିଲୋ ? ସଇତାନ୍ ! ପାପିଷ୍ଠ ! ଜାଣୁ, ମୁଁ କାୟସ୍ଥ ଘରର ଝିଅ, ମୁଁ ପୁଣି ଯିବି ସ୍ୱାମୀବୋଲି ତୋ ପାଦ ପୂଜା କରିବାକୁ ?

ନିସ୍ତାରିଣୀ ମା'—ତୁ'ତ ଗୋପନରେ ନିତି ଯାଉ ମୋତେ ଖୋସାମଦ୍ କରିବାକୁ । ଲୋକଙ୍କ ସାମନାରେ ଏପରି ଗରମ ଦେଖାନା ? ମୋର ସାକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଡ଼ାକେ, ସେମାନେ କହନ୍ତୁ ସତ କି ମିଛ ।

ନିସ୍ତାରିଣୀ ମା'—ଡାକ ଦେଖେ ତୋର ସାକ୍ଷୀ କିଏ ?

ନିସ୍ତାରିଣୀ ମା' ଉପସ୍ଥିତ ମା'ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ନାମ କରି କହିଲେ—ନାନୀ ! ତୁମେ ତ ଜାଣ । ସେଦିନ ଯେତେବେଳେ ସେ ମୋ' ଘରେ ଯାଇ ପାକଳଉଥିଲା, ତୁମେ ତ ସବୁ ହାଜର ହୋଇ ଯାଇଥିଲ, ତୁମେ ତ ସ୍ୱ-ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଛ ସବୁ ।

ସେ ଦୁହେଁ ଏକ ବାକ୍ୟରେ ଚିତ୍କାର କରି କହି ଉଠିଲେ—ହଁ ! ଆମେ ତ ସ୍ୱ-ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଛୁ ତା' ପଛେପଛେ ଘୁରିବା ।

ଶୈଳମା କ୍ରୋଧରେ, କ୍ଷୋଭରେ, ବିସ୍ମୟରେ ହାତ ଦି'ଟା ଉପରକୁ ଉଠାଇ କୁଦି ପଡ଼ି କଣ୍ଠର ସପ୍ତମ ସ୍ୱରରେ ଆର୍ତ୍ତ ଚିତ୍କାର କରି କହି ଉଠିଲେ–ଠାକୁର ! ଏ ସମସ୍ତେ ପାଜି ଦଳ, ଏମାନଙ୍କ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ ! ଠାକୁର ! ଏମାନଙ୍କ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ସାକ୍ଷୀ ହୋଇଛନ୍ତି । (କାନ୍ଦିପକାଇ)—ଆପଣ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ! ଆପଣ ତ ସବୁ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ସଂଭ୍ରାନ୍ତ କାୟସ୍ଥ ଘରର ଝିଅ । ପଢ଼ିଥିଲି ମଧ୍ୟ ଭଲ ଘରେ । ମୋ' କପାଳ ଲିଖନ ସିନା ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ହୋଇଛି ଆଜି । ତାହେଲେ ମଧ୍ୟ ନୀଚ ବର୍ଣ୍ଣର ଝିଅକୁ ମୁଁ କାହିଁକି ଯିବି ସ୍ୱାମୀବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ? ଅଥଚ ନିସ୍ତାରିଣୀ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ କହି ବୁଲୁଛି—ମୁଁ କୁଆଡ଼େ ତାକୁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମୁଚକି-ମୁଚକି ହସି ହସି କହିଲେ—ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ କହେ । ତୁ କାହିଁକି ତାହା କରିବାକୁ ଯିବୁ ?

ଶୈଳ ମା—ମୁଁ ତାହା କରି ନାହିଁ ଯେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବେଶ୍ ତ । ଯଦି ତା' ନ କରିଥାଉ, ତାହେଲେ ସେମାନେ ଯାହା କହିଲେ କହନ୍ତୁ, ତୁ ତାକୁ ନିଜ ଉପରକୁ ଟାଣି ନେଉଛୁ କାହିଁକି ? ଯଦି ତୁ ନରାଗୁ ତେବେ ନିସ୍ତାରିଣୀ ତ ହାରିଯିବ । ସବୁଦିନେ ଏଠାରୁ ସବୁ ବୁଝି ଠିକ୍‌କରି ଯାଉ, ପୁଣି ଅସଲ କାମ ସମୟରେ ମୁଣ୍ଡଟା ଠିକ୍ ରଖିପାରୁନା । ତେଣୁ ତ ଅଯଥା ଅଶାନ୍ତି ବଢ଼ାଉ ।

ଏହାପରେ ଶୈଳମା, ନିସ୍ତାରିଣୀ ମା ବିଦାୟ ନେଲେ । ଗଲାବେଳେ ଶୈଳମା ନିସ୍ତାରିଣୀ ମା'ଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ମିଛଟାରେ ମୋତେ ଆଉ ସେସବୁ କଥା କହନା । ବୁଝିପାରୁନୁ, ମୋର କେତେ ଦୁଃଖ ହୁଏ ।

ନିସ୍ତାରିଣୀ ମା—ତୁମେ ଯାହା କୁହ, ତାହାହିଁ ତ କୁହେ ।

ଶୈଳମା—ପୁଣି ତାଡ଼ିଗଲେ–ଫେର୍ ସେଇ କଥା ! ଖବରଦାର କହୁଛି, ଭଲ ହେବ

ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଇ ଦେଖ୍, ଏଇମାତ୍ର ସବୁ ବୁଝିଗଲା, ସବୁ ଶୁଣିଗଲା ମୋ ପାଖରୁ । ପୁଣି କେମିତି ହେଉଛି ଦେଖ୍ । ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଚଳନ ଆମ ଭିତରେ ପଥର ପରି ଟାଣ ହୋଇ ଯାଉଛି ଯେ, ତାହା ଆଉ ହଲାଇ ପାରୁନା, ତେଣୁ ଅଯଥା ଏପରି ଦୁରୂହ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କରୁ ଯେଉଁଟା କି ଆଦୌ ସମସ୍ୟା ହିଁ ନୁହଁ ।...ତେବେ ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ ଅଛି–ପାଗଳ ହେଉ, ନିର୍ବୋଧ ହେଉ ଶୈଳର ଏଇ ବୁଦ୍ଧିଟା ଅନ୍ତତଃ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିଛି ଯେ ନିକୃଷ୍ଟକୁ କଦାପି ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଏଇ ଭେଲ ଟିକକ ହିଁ ଭଲ ।

ଏହାପରେ ସମସ୍ତେ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଧୀରେଧୀରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ । ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ତାଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଆପୁଡ଼େଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

xxx xxx xxx xxx

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ନିଦରୁ ଉଠି ମାତୃମନ୍ଦିରର ଉତ୍ତର ପଟେ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ବଉଳ ଗଛ ମୂଳେ, ଗୋଟିଏ ହାତବାଲା ଲମ୍ବା ବେଞ୍ଚରେ ଆସି ବସିଲେ । ଧୀରେଧୀରେ ଲୋକ ଜମା ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜଣେ ଜଣେ ଆସି ପ୍ରଣାମ କରି ବସୁଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗ୍ରାମର ଜଣେ ମୁସଲମାନ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଶେଯ ତିଆରି କରିବାକୁ ଦେଇଥିଲେ, ହରେନ୍ ଭଇ ଉକ୍ତ ଶେଯଟି ତିଆରି କରି ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରଶ୍ରୀଠାକୁର ଶେଯଟି ଦେଖି ଖୁବ୍ ଖୁସି, କହିଲେ—ଭଲ ହୋଇଛି । ଆଜି ଦେଇଦେ, ଶୀତରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି ସେମାନେ । ଗୋଟାଏ ଖୋଳ ଯଦି କରାଇ ଦେଇ ପାର, ଖୁବ୍ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।

ହରେନ୍ ଭାଇ—ଶେଯହିଁ ଜୁଟିବା କଷ୍ଟକର, ତା' ଉପରେ ପୁଣି ଖୋଳ, ଏଇପରି ଶେଯ ସେମାନେ ଜୀବନରେ କେବେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ନା ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦୂର୍ ପାଗଳ ! ଖାଲି ଶେଯ ଅପେକ୍ଷା ଖୋଳବାଲା ଶେଯରେ ଯେ ବେଶି ଆରାମ ହୁଏ, ତା' ତ ବୁଝିପାରୁଛୁ ? ଆରାମବୋଧ କରିବାକୁ ସମସ୍ତେ ଭଲପା'ନ୍ତି । ଖୋଳ ସହ ଦେବା ଭଲ । ଦବୁ ଯେତେବେଳେ ପୁଣି ଟିକେ ଖଇଚା ରଖିବୁ କାହିଁକି ? ଯା ବଜାର ଯାଇ ଖୋଳଟା ତିଆରି କରି ନେଇ ଆ । ସନ୍ଧ୍ୟା ସୁଦ୍ଧା ଖୋଳ ସହ ଶେଯ ତା' ଘରେ ପହୁଞ୍ଚାଇ ଦେଇ ଆସିବୁ ।

ହରେନ୍ ଭାଇ—ଏବେ ପୁଣି ଟଙ୍କା ପାଇବି କେଉଁଠୁ ? ପୁଣି ଏତେଦିନ ଯେତେବେଳେ ଗଲାଣି, ଆଉ ଦିନେ ଡେରି କଲେ ବା କ'ଣ ହୋଇଯିବ ? ମୁଁ ଏଇମାତ୍ର ସହରରୁ ଆସି ଦି'ଟା ଖାଇ ଏଠାକୁ ଚାଲି ଆସିଛି । ଏବେ ମୋତେ ନିଦ ମାଡ଼ୁଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁଇ ଶଳା ଏଇତକ ବୁଝିପାରୁନୁ । ପିଲାଛୁଆନେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ରାତିଏ କଷ୍ଟ ପାଇବାକୁ ଦେବୁ କାହିଁକି ? ତୁ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ସେମାନେ ଅଯଥା ଆଉ ଦିନେ ଗୋଟାଏ କଷ୍ଟ ପାଇବେ କାହିଁକି ? ସାଇଁ କରି ସାଇକଲରେ ଦୌଡ଼ ମାର, ଦେଖିବୁ ତୋ ନିଦ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇ ଯିବ । ଏବଂ ଖୋଳ ଠିକ୍ କରି ଶେଯ ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଆସିବୁ, ଦେଖିବୁ ଦେହ କେତେ ଫୁର୍ତ୍ତି ହୋଇଯାଇଛି । ... ଓ ଡାକ୍ତର !

କିଶୋରୀ ଭାଇ (ଦାସ) ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଆସି ହାଜର ହୋଇଗଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେଇଟା ଟଙ୍କା ତାକୁ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଦିଅ ତ, ସେଇ ଶୋଯଟାର ଖୋଳ ପାଇଁ । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ନେଇ ଆସ ଡେରି କରନା, ସେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସୁଦ୍ଧା ଖୋଳ ତିଆରି କରି ନେଇ ଆସିବ ।

କିଶୋରୀ ଭାଇ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ ମଧ୍ୟରେ କେତୁଟା ଟଙ୍କା ଆଣି ହରେନ୍ ଭାଇଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇ କହିଲେ—ଏଇ ନେଇ ଯାଅ, ଆଉ ଯଦି ଦରକାର ହୁଏ ମୋ' ପାଖରୁ ନେଇଯିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥରକ ହରେନ୍ ଭାଇ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ହସି କହିଲେ- ଦିଅ ଏଥର ତୋଫାନ୍ ମେଲ୍ ଚଳାଇ ଦିଅ ।

ହରେନ୍ ଭାଇ ପ୍ରସ୍ଥାନୋଦ୍ୟତ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବେଗରେ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ଗାଡ଼ି, ଘୋଡ଼ା, ମଣିଷ-ଗୋରୁଙ୍କ ଉପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବୁ କିନ୍ତୁ !

ହରେନ୍ ଭାଇ, 'ଆଚ୍ଛା' ବୋଲି କହି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ସାଧନାଦି (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରଥମା କନ୍ୟା) ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ବେଞ୍ଚଟିର ପୂର୍ବ ପଟେ ଆସି ଛିଡ଼ାହେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କି ରେ, କେତେବେଳେ ଆସିଲୁ ?

ସାଧନାଦି—ଏଇ ଟିକିଏ ଆଗରୁ । ମା' ପାଖରେ ଥିଲି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୋ ଦେହଟା ଏପରି ଝଡ଼ି ଯାଉଛି କାହିଁକି ?

ସାଧନାଦି—ପେଟ ଭଲ ରହୁ ନାହିଁ, ଯାହା ଖାଉଛି ହଜମ ହେଉ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଔଷଧପତ୍ର ଖାଉନୁ ?

ସାଧନାଦି—ହଁ । ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ତ ଔଷଧ ଦେଉଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ ପ୍ୟାରୀଠାରୁ ଶୁଣିବି ନାହିଁ କି । ...ତୋ'ର ଶାଶୁ-ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ଦେହ ଭଲଅଛି ତ ?

ସାଧନାଦି—ମୋଟାମୋଟି ।

ଟିକିଏ ପରେ ସାଧନାଦି ପୁଣି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା'ଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସାଧନା ଲେଖେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ଯୋଗେଶ ଭାଇ ?

ଯୋଗେଶ ଭାଇ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ)—ହଁ । ତା'ର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ି ବୁଝାଯାଏ, ତା'ର conception (ଧାରଣା) କେତେ clear (ପରିଷ୍କାର) ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେବଳ conception (ଧାରଣା) ନୁହେଁ, ତା' ଜୀବନ ସହିତ ଲେଖାର ଏକ ଶରୀର ଯୋଗସୂତ୍ର ଅଛି । ତା' ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଆଶ୍ରମ ଝିଅମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ରଙ୍ଗ ଲାଗିଯାଇଛି । ଶାଶୁଘରେ ଯାଇ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଚଳନ, ଆଚାର-ବ୍ୟବହାରରେ ମୁଗ୍ଧ କରିଛି ଶାଶୁ-ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ । ପରମପିତା କରନ୍ତୁ, ସେ ସୁସ୍ଥ ଶରୀର ନେଇ ସୁଦୀର୍ଘଜୀବୀ

ହୋଇ ବଞ୍ଚିରହୁ ।

ବରିଶାଲରୁ ଜଣେ ଭାଇ ଆସିଛନ୍ତି, ସେ କମାର – ଲୁହାକାମ କରନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—କେବଳ ପେଟକୁ ଗଣ୍ଡାଏ ଖାଇ ଖୁସି ରହିବୁ ନାହିଁ । ତୋର କୌଳିକ କାମ ଖୁବ୍ ଭଲରୂପେ ଶିଖିବୁ । ଏଇ ଯେ, ତୋ'ର ଉଜିପୁରର କମାର ଲୁହାର ଏପରି ପାଣି ଦେଇ ପାରୁଥିଲା, ଯାହା ପାଖରେ ସେଫିଲ୍ଡ ମଧ୍ୟ ହାର ମାନି ଯାଉଥିଲା । ତୋ'ର ପୂର୍ବପୁରୁଷଗଣ କମାଣ-ବନ୍ଧୁକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିଆରି କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଲୁହାର ଜିନିଷ ଏପରି ତିଆରି କରି ପାରୁଥିଲେ, ଯାହାକି ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ଧରି ଖରା, ପାଣି, ପବନ ଖାଇ ମଧ୍ୟ କଳଙ୍କି ଲାଗୁ ନଥିଲା । ଏଇ କମାର ଜାତିର ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଇତିହାସ ଅଛି । ସେଇ ଇତିହାସକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଦରକାର ଏବଂ ଜାତୀୟ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତି ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ଦରକାର ସମସ୍ତଙ୍କୁ । କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମର ବିଶେଷ ବିଶେଷ କଳାକୌଶଳ ଯାହା ବିଶେଷ ବିଶେଷ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିଛି, ଯାହାକି ଅଧିକାଂଶ ଲୋପ ପାଇଯିବାକୁ ବସିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ, ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ହେବ, ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ହେବ । ତତ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘରୋଇ ପ୍ରାଚୀନ ସରଳପଦ୍ଧତିଟା ବଜାୟ ରଖି ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନର କି କି ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣକରି କାର୍ଯ୍ୟର ମାନଟା ଉନ୍ନତ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେଥିପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ହେବ । ତୁମ ଭିତରୁ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନେ ଯଦି ଏଇ କାମରେ ଲାଗିଯା'ନ୍ତି, ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ ବ୍ୟବସାୟ ଯେଉଁମାନେ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ କାମ କଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କୁ ଯଦି ସଂଘବଦ୍ଧ କରି ତୋଳାଯାଏ, ସେମାନଙ୍କର ସୁଷ୍ଠୁତର ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭଲଭାବରେ କରାଯାଏ, ତେବେ ମୋର ମନେହୁଏ, ତୁମେ ଏଇ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଯୁଗରେ ଅନେକ କିଛି ଅବଦାନ ଦେଇ ଯାଇପାରିବ । ତୁମରି ଭିତରୁ ଏପରି ସବୁ ଶିଳ୍ପୀ, ଏପରି ସବୁ କାରିଗର, ଏପରି ସବୁ ଆବିଷ୍କାରକ ବାହାରିବେ, ଯେଉଁମାନେକି ଦୁନିଆର ଆଖି ଝଲସାଇ ଦେଇପାରିବେ ଏବଂ ବିଶେଷଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟରଖିବ ଯେପରି ଆମ ଦେଶର ଉପଯୋଗୀ ହେଲାଭଳି କୁଟୀରଶିଳ୍ପର ଯନ୍ତ୍ରପାତି ତିଆରି କରାଯାଇ ପାରିବ । ଆମ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ, କି-କି କୁଟୀରଶିଳ୍ପ ଏଠାରେ ସମ୍ଭବ, ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଯନ୍ତ୍ରାଦି ତିଆରି କରିବାକୁ ହେବ । ଛୋଟ ଛୋଟ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ କିପରି ଲାଭଜନକ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇପାରେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ତୁମକୁ ଦେଖାଇଦେବାକୁ ହେବ । ତତ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ଭବହେଲେ ସମବେତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ, ଶିଳ୍ପପାଇଁ ଶସ୍ତାରେ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତି ସରବରାହର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ହେବ । ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ଯନ୍ତ୍ରପାତିକୁ ଲାଭଜନକଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରିବ, ସେଥିପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବାକୁ ହେବ । ମୋଟକଥା, ବୈଦ୍ୟୁତିକ ବା ବାଷ୍ପଶକ୍ତିର ସାହାଯ୍ୟ ନନେଇ ମଧ୍ୟ ତୁମେ ଯେପରି ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ପ୍ରତିଯୋଗିତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାର । ବୈଦ୍ୟୁତିକ ବା ବାଷ୍ପଶକ୍ତିର ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରୟୋଗ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ସର୍ବତ୍ର ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ, ସେଥିପାଇଁ ଏକଥା କହୁଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ତୁମେ କରିପାର, ତାହେଲେ ଦେଖିବ, ତୁମେମାନେହିଁ

ହୋଇଉଠିବ ଦେଶର ଶିଳ୍ପ-ଜାଗରଣର ଅଗ୍ରଦୂତ ।

ବେଳ ହୋଇଆସୁଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବରିଶାଲର କମାର ଭାଇଟି ସଙ୍ଗେ କଥା ଶେଷକରି ତମାଖୁ ସେବନ କଲେ । ପରେ କହିଲେ—ଚାଲ, ବୁଲିଆସିବା । ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଠିପଡ଼ିଲେ । ଉଠି ଆଶ୍ରମ ସାମ୍‌ନାଦେଇ, ବନ୍ଧପାଖର ଶିଢ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ ଚର ଉପରକୁ । ସଙ୍ଗରେ ସାମାନ୍ୟ କେତେଜଣ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ପଶ୍ଚିମ ଦିଗନ୍ତରେ ରକ୍ତାଭ ହୋଇଉଠିଛି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ତା'ରି ଆଭା ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଜୋରର ଜଳରାଶି ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ହୋଇଉଠିଛି । ଏବେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶସ୍ୟାଦି ବିଶେଷ କିଛି ନାହିଁ । ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତୃତ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର କିଛିଟା ରିକ୍ତ ଓ ଧୂସର । ଠାଏ ଠାଏ ଦୁଇ ଚାରିଟା ଛେଳି, ଗୋରୁ ଚରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଜୋର ଆରପାଖରେ ଦଳେ ବଗ ବସିଛନ୍ତି ଶିକାର ସନ୍ଧାନରେ । ଆଶ୍ରମ ପାଖ ବାଉଁଶ ବଣରେ କେତେକ ଗ୍ରାମ୍ୟପକ୍ଷୀ ଅବୁଝାଭାଷାରେ କଳରବ କରୁଛନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନୀରବ, ନିସ୍ତବ୍ଧ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ନଦୀ ଚର ଉପରେ ଟିକିଏ ଆଗେଇ ଯାଇଁ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଆତ୍ମହରା ହୋଇ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ରହସ୍ୟାବିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଫେରି ଚାହିଁ କହିଲେ—ଏଇସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଦେଖୁ ନାମ କଲେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଉଦ୍ଦୀପନା ହୁଏ, ଶବ୍ଦ ଜାଗିଉଠେ । ନାମ ନକଲେ ମଧ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଯାଏ । ତୁମେ ସବୁ ଶୁଣି ପାରୁନା ?

ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସମସ୍ତେ କହିଲେ— ନା ।

—କିରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ, କିଛି ଆଭାସ ପାଉନୁ ?

—ନା, କେବଳ ମନଟା ଯାହା ଫାଙ୍କା ହୋଇଆସୁଛି ।

—ଏଇ ତ ଭଲ ଲକ୍ଷଣ । କଷିକରି ନାମ କର । ଖୋଲାମେଲା ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ । ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟର ମାନଚିତ୍ର ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇଯିବ । ବାବାରେ ! (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଦେହ ଶିହରି ଉଠିଲା)—କେତେ କ'ଣ ଯେ ଦେଖାଯାଏ ତା'ର କ'ଣ ସୀମା ଅଛି । ଲକ୍ଷ-କୋଟି ଜୀବନର ଛବି ଦେଖି ଦେଖି ଯିବାକୁ ହୁଏ । ପୃଥିବୀର ଜୀବନ, ତୁମ ଜୀବନ, ଅନନ୍ତ ଅତୀତ ପର୍ଦା ପରେ ପର୍ଦା ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୁଏ । ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅନୁଭବର ଚାପରେ ଶରୀରଟା ଯେପରି ଫାଟିଗଲା ପରି ଲାଗେ । କଷ୍ଟ ଯେପରି, ଆନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି । କଷ୍ଟ ହେଲେ କ'ଣ ହେବ ? ଛାଡ଼ିବାର ଜୁ ନାହିଁ । ନିଶାପରି ଅବଶ କରି ଟାଣି ନେଇଯାଏ । ନାମ ସତେଯେପରି ଗୋଟାଏ ନିଶା, ସେଇ ନିଶା ବେକଧରି ନାମ କରାଇ ନେଇଯାଏ । ତୁମେ ନାମ କରିବ ନାହିଁ ଭାବିଲେ କ'ଣ ନାମ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ପାରିବ ? ନାମ ତୁମକୁ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ ଯେ । ଏଇ ନିଶା ତୁମକୁ ରାହୁପରି ଗ୍ରାସ କରିପକାଇବ । ତା' କବଳରୁ ଛାଡ଼ ପାଇବ ନାହିଁ । କୁ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯେପରିଭାବରେ ମଣିଷକୁ ଗ୍ରାସ କରେ, ସୁ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ଗ୍ରାସ କରିଥାଏ । ନାମ କରୁ କରୁ ଦେଖିବ ନାମ ତୁମକୁ ଅଧିକାର କରି ବସିଛି । ଯେତେବେଳେ ନାମ ତୁମକୁ କବଳିତ କରିବ ସେତେବେଳେ ଆଉ ଭାବନା ନାହିଁ । ସେଇ ଅବସ୍ଥାଟା ଆଣିବା ପାଇଁହିଁ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ଚେଷ୍ଟାଯତ୍ନ କରି ନିୟମିତ ନାମ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଆଗ୍ରହଭରେ ନାମ କରୁ

କରୁ ଭିତରର ଠାକୁର ଜାଗିଉଠନ୍ତି । ସେ ଜାଗି ଉଠିଲେ, ସର୍ବଦା କେବଳ ଅସଲ ଠାକୁରଙ୍କୁହିଁ ଖୋଜନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ସେବା, ତାଙ୍କରି ଯତ୍ନ, ତାଙ୍କରି ସ୍ମରଣ, ତାଙ୍କରି ମନନ, ତାଙ୍କରି ପୂଜା, ତାଙ୍କରି ପ୍ରୀତି, ତାଙ୍କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଇତ୍ୟାଦି ଛଡ଼ା ତା'ର ସମୟ କଟେ ନାହିଁ । ଏହାଛଡ଼ା ଯାହାକିଛି ତା'ପାଇଁ ନିରର୍ଥକ ଓ ଅବାନ୍ତର, ଯାହାକିଛି ତାଙ୍କୁ ପରିପୂରଣ କରେ, ପ୍ରୀତ କରେ, ତାହା ହଜାର କଷ୍ଟକର ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ସେଥିପାଇଁ ଆଗୁଆ । ପୁଣି, ଏଇ ଠାକୁରଙ୍କ ପରିପନ୍ଥୀ ଯାହା, ତାହା ଲକ୍ଷ ସୁଖଦାୟକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଆରାମଦାୟକ ଓ ଆକର୍ଷଣକାରୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସେଠାରେ ସେ ଦଣ୍ଡେ ରହିଲେ ବି କାଠ ହୋଇଯାଏ, ପାଦେ ଆଗେଇପାରେ ନାହିଁ ସେଆଡ଼େ ।

କଥା କହୁକହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଶ୍ରମ ଅଭିମୁଖେ ଚାଲିଲେ । ମୁଖମଣ୍ଡଳ ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଉଠିଛି, କଥା ଭିତରେ ଈଶ୍ୱରମତ୍ତତାର ଏକ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଅନୁରଣନ, ଯାହା ପ୍ରାଣକୁ ପାଗଳ କରିଦେଉଛି, ଆକୁଳ କରିଦେଉଛି ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ପାଇଁ ।

ଚାଲୁଚାଲୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଯାଇଁ ତାଙ୍କର ଅମିୟ-ମଧୁର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଣଜଣକ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଥା ତା' ମନରେ ବଦ୍ଧମୂଳ କରି ଦେଉଛନ୍ତି ।

କହୁଛନ୍ତି—ଶଳା ! ଦୁନିଆରେ ସମସ୍ତେ ପାଗଳ । ସ୍ତ୍ରୀ, ଅର୍ଥ, ମାନ, ଯଶ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, କେତେକ'ଣ ପାଇଁ ମଣିଷ ପାଗଳ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଅସଲ ଜିନିଷ ପାଇଁ ମଣିଷ ପାଗଳ ହେବାକୁ ଚାହେଁନା । ତାଙ୍କୁ ପାଇଲେ ନପାଇବାର କିଛି ନଥାଏ ଏବଂ ପାଇବା ମାନେ ହେବା । ଇଷ୍ଟକୁ ତୁମ ମଧ୍ୟରେ ବସାଇଦେଲେ ତୁମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ତୁମେ ଯାହା ହୋଇଉଠ, ତାହାହିଁ ହେଲା ତୁମର ଇଷ୍ଟପ୍ରାପ୍ତି ଏବଂ ଏଇ ଇଷ୍ଟପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ମଣିଷ ପାଗଳ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେହିଁ ସେ ହୁଏ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ । ତା'ର ଆଗପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ଅଳ୍ପବିସ୍ତର ଅପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ଜୀବନଯାପନ କରେ । ଯେଉଁଠି ଯେତିକି ସେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅଧୀନ, ସେଠି ସେ ସେତିକି ଅପ୍ରକୃତିସ୍ଥ । ପୁଣି ତା'ର ଚରିତ୍ରରେ ଏଇ ଅସଙ୍ଗତିକୁ ସେ ନିଜେ କିନ୍ତୁ ଧରିପାରେ ନାହିଁ, ପୁଣି, କେହି କହିଲେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣ ଦେଖାଇ ଏଇ ଅସଙ୍ଗତିକୁ support (ସମର୍ଥନ) କରେ । ତେବେ ଯେଉଁମାନେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ କିଛିଟା ସେଇ ପଥରେ ଚାଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ମସ୍ତ ଲାଭହୁଏ ଏଇଯେ, ସେମାନେ ନିଜର ତ୍ରୁଟି କିଛି କିଛି ବୁଝିପାରନ୍ତି । ଭୁଲକୁ ଭୁଲ ବୋଲି ଯେ ବୁଝିପାରେ ତା' ପକ୍ଷେ ତାହା ସୁଧାରିବା ଅନେକ ସହଜ ।

ଉମେଶ ଭାଇ (ବହିରାଗତ ସତ୍‌ସଙ୍ଗୀ)—ଠାକୁର ! ଭୁଲ ବୁଝିପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁବେଳେ ସୁଧୁରା ଯାଇପାରେ ନାହିଁ, କାରଣ, ସୁଧାରିବା ଭିତରେ କଷ୍ଟବୋଧ ଥାଏ । ବରଂ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଅଦୀକ୍ଷିତ ଯେଉଁମାନେ, ସେଇମାନେ ହିଁ ଭଲ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଆତ୍ମତୃପ୍ତିର ଭାବ ଅଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବୋଦାକୁ ବଳି ପକାଇବା ଆଗରୁ ଯେତେବେଳେ ଧାନ ଦୁବ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଯାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଖୁବ୍ ତୃପ୍ତିର ସହିତ ଖାଏ । ଯେତେବେଳେ କେହି ଥୋପ ପକାଇ ମାଛଧରେ, ସେତେବେଳେ ମାଛ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ତୃପ୍ତିର ସଙ୍ଗେ ଥୋପ ଗିଳିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେଇ

ତୃପ୍ତି ତା'ର ସତ୍ତାକୁ କେତେ ପରିମାଣରେ ଯେ ପୁଷ୍ଟକରେ, ତାହା କ'ଣ ସେତେବେଳେ ଭାବିଥାନ୍ତି ? ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଧରି ନାହାନ୍ତି, ଅଥଚ ଖାଇପିଇ, କାମଧନ୍ଦା କରି ଯେଉଁମାନେ ଆପାତତଃ ଭଲଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଏକାକଥା । ଯେଉଁ ଭୁଲ ତା'ର ସର୍ବନାଶର ପଥକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିରଖିଛି, ତାକୁହିଁ ହୁଏତ ସେ ମହାପୁଣ୍ୟ କର୍ମ ବୋଲି ଜାବୁଡ଼ି ଧରେ । ଏଇ ଭୁଲର ପୁଞ୍ଜିରୁ କର୍ମଫଳ ଯେତେବେଳେ ତା'ର ବେକ ଧରେ, ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ସେ ଆଉ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ପାରେନା ।

ଉମେଶ ଭାଇ—ଅପକର୍ମ କରି ମଧ୍ୟ ତ ଅନେକ ଲୋକ ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଜୀବନ କଟାଇ ଦିଅନ୍ତି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କର୍ମଫଳ ସବୁବେଳେ ହାତେ ହାତେ ମିଳେ ନାହିଁ । ପୂର୍ବେ ହୁଏତ ସେ କେତେ ଭଲକାମ କରିଛି, ଯାହା ଫଳରେ ସେ ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଅଛି, ପୁଣି ଏବେ ଯେଉଁ ଅପକର୍ମ କରୁଛି ତା'ର ଫଳ ହୁଏତ ପରେ ଭୋଗ କରିବ । ମୋଟକଥା କର୍ମାନୁଯାୟୀ ଫଳ ଫଳିବ ନିଶ୍ଚୟ, ସେ ଆଜି ହେଉ ବା କାଲି ହେଉ । ତେବେ ମଣିଷ ଇଷ୍ଟାର୍ଥୀ ହେଲେ, ତା'ର ଭଲମନ୍ଦ ଯାବତୀୟ ଯାହାକିଛି ଇଷ୍ଟାର୍ଥପୂରଣୀ କରି ତୋଳିବାକୁ ଚାହେଁ ଏବଂ ଏଇ ଅଭ୍ୟାସରେ ପଡ଼ି ତା'ର ସବୁକାମର ଗୋଟାଏ ଶୁଭନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହେଉଥାଏ । ତେଣୁ କୁହାଯାଏ ସଦ୍‌ଗୁରୁଲାଭ ହେଲେ କର୍ମଫଳ ବଦଳିଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କଥା କହୁକହୁ ଆଶ୍ରମରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଏଥର ଆସି ବନ୍ଧକଡ଼ରେ ତାମ୍ବୁ ଭିତରେ ତକ୍ତପୋଷ ଉପରେ ପକାଯାଇଥିବା ବିଛଣାରେ ବସିଛନ୍ତି । ବସି ଥରେ ତମାଖୁ ସେବନ କଲେ । କାଜଲ କିପରି ଅଛି ଖବର ନେବାକୁ କହିଲେ । ପୂଜନୀୟା ଛୋଟ ମା'ଙ୍କ ପାଖରୁ କାଜଲର ଖବର ଶୁଣିଆସି ତାଙ୍କୁ କୁହାଗଲା । ଉମେଶ ଭାଇ ପ୍ରମୁଖ ବାହାରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଥଣ୍ଡାରେ ବାହାରେ ଛିଡ଼ାହୁଅନା, ଭିତରେ ଆସି ବସ ।

ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଥିଲେ ଭିତରେ ଆସି ବସିଲେ ।

ଉମେଶ ଭାଇ—ଆପଣ କହୁଥିଲେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଲାଭହେଲେ କର୍ମଫଳ ବଦଳିଯାଏ, କିପରି ତାହା ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଯଦି ବୁଝାଇ କହନ୍ତେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଧର, ତୁମର କର୍ମଫଳ ଏପରି ଅଛି ଯେ ଏକ ସମୟରେ ତୁମକୁ ଘର ଛାଡ଼ି ପଥେ-ପଥେ ବୁଲିବାକୁ ହେବ । ଧର, ତୁମ ସ୍ତ୍ରୀ ତୁମକୁ ଏତେ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରୁଛି ଯେ, ଘରେ ରହିବା ତୁମର ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର, –ତୁମର ଏଇ ଅବସ୍ଥାରେ ପଥେ-ପଥେ ଘୂରିବା ଛଡ଼ା ଉପାୟ ନାହିଁ । ତୁମେ ହୁଏତ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛ ଏବଂ ଯାଜନଶୀଳ । ସେତେବେଳେ ହୁଏତ, ତୁମେ ଘରର ଏଇ ପରିସ୍ଥିତିରେ କିଛିଦିନ ଦୂରେଇ ରହି କୌଣସି ଋତ୍ୱିକ୍‌ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯାଜନ-ବ୍ୟପଦେଶେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଘୂରିବୁଲିଲ । ତୁମେ ଯାଜନରେ ଏପରି ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଛ ଯେ, ସେଇ ଆନନ୍ଦରେ ତୁମର ଶରୀର ଓ ମନ ଭଲ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ସମୟଟା ଖୁବ୍ ଦୁଃଖରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପ୍ରଭାବରେ ତାହା ପରମ ଆନନ୍ଦମୟ

ହୋଇଉଠିଲା । ସାଧାରଣତଃ ଏହିପରି ହୋଇଥାଏ ।

ଉମେଶ ଭାଇଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳଟି ଆନନ୍ଦରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ହସି କହିଲେ—ଆପଣ ମୋ' ଖବର ଜାଣିଲେ କିପରି ? ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କୁ କହି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଉପମା ଦେଇ ବୁଝାଇଲେ ତାହା ଯେ ମୋ ନିଜ ଜୀବନର ଘଟଣା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୁଁ କ'ଣ କହିଲି ? ତୁଇ ତ କୁହାଇଲୁ । ବସ୍ତୁ, ବ୍ୟକ୍ତି ବା ପରିସ୍ଥିତି ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ବୋଧ ମୁଣ୍ଡରେ ଜୁଟାଏ ତାହାହିଁ କହିଦିଏ । ମୁଁ ଶଳା ଯେ କିଛି ଜାଣେନା ।

ଉମେଶ ଭାଇ—ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ଅପକର୍ମ କରି ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଚଳିବାର ଦେଖେ, ସେତେବେଳେ ସମୟେ ସମୟେ ମନେହୁଏ, ତା'ରି ରାସ୍ତାରେ ଚଳିବା ଭଲ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବୋଧହୁଏ ଭଗବାନଙ୍କର ଦୟା ବେଶି ମିଳିବ, ଦରିଦ୍ର ରହିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାଙ୍କର ଦୟା ଆମକୁ କଦାପି ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ତେବେ ଦୟା କଥା ମଧ୍ୟରେ ଅଛି ରକ୍ଷା । ନିଜର ଓ ଅପରର ସତ୍ତା ସଂରକ୍ଷଣୀ କର୍ମ ଯିଏ ଯେତେ କରେ, ସେ ତାଙ୍କର ଦୟାକୁ ସେତେବେଶି ଆହରଣ କରେ ଓ ଅନୁଭବ କରେ । କର୍ମର କଥା କହୁଛି ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ କର୍ମ ବାଦ୍‌ଦେଇ କେବଳ ଚିନ୍ତାରେ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ । ଅପକର୍ମ କରି ମଧ୍ୟ ସାମୟିକ ଭଲରେ ଥାଏ କାହିଁକି ତାହା ତ ପୂର୍ବରୁ କହିଛି । ତେବେ ଏହା ଠିକ୍, ଅବିବେକୀ ଯିଏ ଅପକର୍ମ କରି ମଧ୍ୟ, ତା'ର ପୈଶାଚିକ ଉଲ୍ଲାସ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଥାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ଭିତରେ ତା'ର ସତ୍ତା ଦିନୁଦିନ ଶୁଖି ଯାଉଥାଏ । ଅଭ୍ୟନ୍ତରର ଏଇ ଶୂନ୍ୟତା ଓ ଶୁଷ୍କତାର ବୋଧକୁ ଏଡ଼ାଇ ଚାଲିବା ପାଇଁ ସେ ହୁଏତ ବେଶି ବେଶି ଅପକର୍ମରେ ମାତିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେ ଖାଉ-ପିନ୍ଧୁ ଓ ଆରାମ କରୁ, ଶାନ୍ତି ବା ସ୍ୱସ୍ତିବୋଧ ବୋଲି ଜିନିଷ ତା' ଜୀବନରେ ନଥାଏ । ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେ ମହାଦରିଦ୍ର ପରି ଜୀବନଯାପନ କରେ । ପୁଣି, ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ସତ୍‌କର୍ମଶୀଳ ଯେ, ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତା'ର ପ୍ରାଣ ପୁଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ ଜୀବନୀୟ ଆନନ୍ଦ ରସରେ । ସେ ଭିକ୍ଷୁକ ବେଶରେ ପଥେ ପଥେ ଯଦି ଘୂରିବୁଲେ ମଧ୍ୟ, ତା'ର ହୃଦ୍ ଭରପୂର ଥାଏ । ପୁଣି ତାକୁ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ରହିବାକୁ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ କେହି କେହି ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବରଣ କରିନିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଝାମେଲା ବଢ଼ାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ନିଜେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଳ୍ପକେ ଜୀବନଧାରଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟକୁ ଦେଲାବେଳେ ସେମାନେ ହୁଅନ୍ତି ମୁକ୍ତହସ୍ତ । ଆମର ଏଇ ବୀରେନ୍‌ଦା'ଙ୍କୁ ଦେଖିଲେହିଁ ବୁଝାଯାଏ (ବିରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) । ଆହୁରି କେତେ ଏଇପରି ଅଛନ୍ତି । ଭୋଗ-ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଉପକରଣ ନଥିବାଟା ଯଦି ଏକ ଅପରାଧୀର ବିଷୟ ହୁଅନ୍ତା, ତାହେଲେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ରାଜଭୋଗ ଛାଡ଼ି ବିଦୁରର ଖୁଦ୍‌କୁଣ୍ଡା ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସଙ୍ଗେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତେ ନାହିଁ । ଶ୍ମଶାନବାସୀ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ଦିଗମ୍ବର ଶିବ ଆମର ପୂଜାର ପାତ୍ର ହୁଅନ୍ତେ ନାହିଁ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କହିଛନ୍ତି—

'ଯେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୁମେ
ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ କିଛି ତବ ନାହିଁ
ତୁମେ ତେଣୁ ପବିତ୍ର ସଦାହିଁ ।'

ମୋଟକଥା, ରାଜା ହୋଇ ମଧ ଜୀବନରେ ଗୌରବ ନାହିଁ, ଯଦି ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ଚରିତ୍ର ନଥାଏ, ଏବଂ ଫକୀରହୋଇ ମଧ ଜୀବନରେ ଅଗୌରବ ନାହିଁ, ଯଦି ଚରିତ୍ର ଥାଏ । ସେ ନିଜେ ଫକୀର ହୋଇ ମଧ ଅନ୍ୟକୁ ରାଜାକରି ଛାଡ଼ିଦିଏ । ଯେପରି କରିଥିଲେ ଚାଣକ୍ୟ । ଏବଂ ସେ ଚାହୁଁ ବା ନଚାହୁଁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ତା'ର ଦାସୀପରି ସେବାକରି ନିଜକୁ ଧନ୍ୟକରେ । ନାରାୟଣଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଯେଉଁଠି, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ମଧ ସେଠାରେ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ମାତୃ-ମନ୍ଦିରର ଦୋତାଲାରେ ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ଝାଞ୍ଜ ବାଜିଉଠିଲା । ଏବେ ଆଶ୍ରମର ମା'ମାନେ ସମବେତଭାବେ ଆରତି, ବିନତି ପ୍ରାର୍ଥନାଦି କରୁଛନ୍ତି । ଆଜି ସାଧନାଦି ଉପସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି ତେଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ତାମ୍ବୁରେ ଧୂପ-ଦୀପ ଦିଆହୋଇଛି । ଧୂପର ପବିତ୍ର ମଧୁର ବାସନାରେ ଘରଟି ଆମୋଦିତ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ନିର୍ବାକ୍ । କାହାରି ମୁହଁରେ କିଛି କଥା ନାହିଁ । ଏଇ ମଧୁର ପରିବେଶରେ ମନପ୍ରାଣଭରି ସମସ୍ତେ ନୟନାଭିରାମଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ନିଜେ ନିଜେ କହୁଛନ୍ତି—ଯଦି କେତେକ ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣ ଭଲ scientist (ବୈଜ୍ଞାନିକ), mechanic (କାରିଗର) ଓ artist (ଶିଳ୍ପୀ) ପା'ନ୍ତି, ତାହେଲେ ଅନେକ କାମ ହୁଅନ୍ତା ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—କି କାମ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେତେ ପ୍ରକାରେ ତ କହିଛି । ପୁଣି ମନେହୁଏ, ସୂକ୍ଷ୍ମତର ଅନୁଭୂତି ଜାଗରଣ କରିବାପାଇଁ, ଆହୁରି ଅନେକପ୍ରକାର ନୂତନ musical instrument (ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର), paintings (ଅଙ୍କନ) ଇତ୍ୟାଦି କରାଯାଇପାରେ । ନାନାପ୍ରକାର ଭଲ ଭଲ scent (ସୁଗନ୍ଧ) ବାହାର କରାଯାଇ ପାରେ । ସାଧନ-ଭଜନ ସମୟରେ ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ ଓ ଶବ୍ଦର ନାନାପ୍ରକାର ଅନୁଭୂତି ହୁଏ । ସେଇସବୁ ଅନୁଭୂତିକୁ ଯଦି ଆମେ ବାହ୍ୟିକ ରୂପ ଦେଇପାରୁ, ତେବେ ତାହା ମଣିଷର ସୂକ୍ଷ୍ମତର ଓ ତଜ୍ଜାତୀୟ ଅନୁଭୂତି ଉଦ୍ରେକରେ ସହାୟକ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକଙ୍କର ଦରକାର ଏବଂ ସେମାନେ ଏଇଭାବରେ ଭାବିତ ହେବା ଦରକାର । ସେମାନେ ଏହାକୁହିଁ ନେଇ ଲାଗିରହିବେ । ଏପରି ସବୁ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଏପରି ସବୁ ଗତଦ୍ୱାରା ବଜାଇବାକୁ ହେବ ଯେପରି ତାହା ମଣିଷର ମନକୁ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଈପସିତ ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇ ପାରିବ । ସେହିପରି ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ସମାବେଶ ଏପରିଭାବରେ କରି ଏପରି ସବୁ ଛବି ଅଙ୍କାଯିବ ଯାହାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଦେଖଣାହାରୀର ମନ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହୋଇଯିବ । ଏପରି ସବୁ ସୁଗନ୍ଧ ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ ଯାହା ମଣିଷର ମନକୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ସାତ୍ତ୍ୱିକଭାବରେ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ କରି କାରଣମୁଖୀ କରିତୋଳିବ ।

ଆଶା, ଉଦ୍ୟମ, ଭରସା ଯାହା ଚାହଁ ତାହା ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସଂଚାରିତ କରିଦେଇ ପାରିବ, ଏପରି ଶବ୍ଦ, ଗନ୍ଧ ଓ ରୂପ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଅସମ୍ଭବ କିଛି ନୁହେଁ । ପୂରା Scientific accuracy (ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯଥାର୍ଥତା) ସହ ଆମେ ଏହା କରିପାରୁ । ଶୁଣିଛି, ସବୁ ଜିନିଷର ଗୋଟାଏ wave (ତରଙ୍ଗ) ଅଛି, ଏଇ wave (ତରଙ୍ଗ)ର ପୁଣି ଗୋଟାଏ specific (ବିଶିଷ୍ଟ) ରୂପ ଅଛି । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର wave (ତରଙ୍ଗ)ର ପୁଣି ଗୋଟାଏ ସଂପର୍କ ଅଛି । ଜଣଙ୍କର mental wave (ମାନସିକ ତରଙ୍ଗ)ର ହୁଏତ deficiency (ଘାଟ୍‌ତି) ଅଛି; ଶବ୍ଦ, ଗନ୍ଧ ଓ ରୂପ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ wave (ତରଙ୍ଗ) impart (ସଂଚାରିତ) କରି ଆମେ ହୁଏତ ତା'ର ଏଇ mental deficiency (ମାନସିକ ଅଭାବ) କୁ cure (ଆରୋଗ୍ୟ) କରି ଦେଇପାରୁ । ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ବ୍ୟାଧି ଆରୋଗ୍ୟ କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଗଭୀରତର ଶକ୍ତି ଓ ବୋଧ ଜାଗରଣ କରିବାରେ ଆମେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିପାରୁ । ସେପରି ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକ ପାଇଲେ ମୁଁ ଅନେକ ଜିନିଷ ବତାଇ ଦେଇପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହା ପଛରେ ପେଟରେ ଓଦାକନା ଦେଇ ଖଟିବାକୁ ହେବ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ତାହେଲେ ତ ମଣିଷର ଜନ୍ମଗତ ଗୁଣର ଅଭାବ ଥିଲେ ମଧ ଅସୁବିଧା ହେବନାହିଁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖାଦ୍ୟ, ଔଷଧପତ୍ର, ନାମଧ୍ୟାନ, ଉନ୍ନତସ୍ତରର ଶବ୍ଦ, ଗନ୍ଧ, ଦୃଶ୍ୟ, ପରିବେଶ, ପୋଥିପତ୍ର ଇତ୍ୟାଦିର ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଲେ ମଧ ସମସ୍ତେ ଯେ ସମାନଭାବରେ ତା'ର ସୁଯୋଗ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ, ତାହା କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ । ଯାହାର ଗ୍ରହଣକ୍ଷମତା ଯେତିକି ସେ ସେତିକି ଉପକୃତ ହେବ । ତାହା ପୁଣି ନିର୍ଭର କରେ ଜନ୍ମଗତ ସଂସ୍କାର ଉପରେ । ଗୋଟିଏ ପାତ୍ରର ଆକାର ଓ ଧାରଣ କରିବାର କ୍ଷମତା ଯେତିକି, ସେ ପାତ୍ରରେ ସେତିକି ଜିନିଷହିଁ ରହିବ, ସେଥିରେ ତୁମେ ଯାହା ବି ରଖନା କାହିଁକି । ତୁମେ ଇଚ୍ଛାକଲେ ସୁନା ମଧ ରଖିପାର, ପାଉଁଶ ମଧ ରଖିପାର । ତୁମର ପାତ୍ରଟି ଯେତେ ଛୋଟ ହେଉନା କାହିଁକି, ତା' ମୂଲ୍ୟବାନ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେହିଁ ହେଲା । ପାତ୍ର ଛୋଟ ବୋଲି ତୁମର ଦୁଃଖ କରିବା ଦରକାର ନାହିଁ । କେଉଁଟା ମୂଲ୍ୟବାନ ଦ୍ରବ୍ୟ, କେଉଁଟା ବାଜେ ଜିନିଷ ତା'ର ଏକମାତ୍ର ମାନଦଣ୍ଡ ହେଲା, ତାହା ଇଷ୍ଟକାର୍ଯ୍ୟରେ କିପରି, କେତେ ଲାଗୁଛି । ପାତ୍ରର କଥା କିନ୍ତୁ କେବଳ ଉପମା ଛଳରେ କହିଲି, ତୀବ୍ର ଇଷ୍ଟାନୁରାଗରେ ମଣିଷର ଆଧାର ଯେ ବଡ଼ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ, ତା' ନୁହେଁ । ତେବେ ଗୋଟାଏ ମଣିଷ ଯଦି ତା'ର ଜନ୍ମଗତ ସମ୍ଭାବ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ ଯେତେଦୂର ଚରମ ହୋଇପାରେ, ଅନୁଶୀଳନ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେତେ ପରିମାଣରେ ତାହା ବାସ୍ତବାୟିତ କରିତୋଳେ ତାହାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ପ୍ରତିଲୋମ ଯଦି ନ ହୋଇଥାଏ, କୌଣସି ଲୋକ ଭିତରେ ସମ୍ଭାବ୍ୟତା ଯେ ସେତେ କମ୍ ଥାଏ ବୋଲି ମୋର ମନେହୁଏ ନାହିଁ ।

କଥା ଚାଲିଛି ଏପରି ସମୟରେ କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା' ଆସି ହାଜର ହେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ରସଙ୍ଗାନ୍ତରେ ଯାଇ ହସହସ ମୁହଁରେ କହିଲେ—ଏଇ ଦେଖ, ପାରିଲାବାଲା ଲୋକ ଆସିଯାଇଛି । ଦେଖିଲେହିଁ ଶଳା ମିଜାଜ ଖୁସି ।

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା'—ଯାହାକୁ ଦେଖିଲେହିଁ ମିଜାଜ ଖୁସି ହୁଏ, ତା'ରି ପାଖକୁ ତ ଲୋକ ଆସେ । ମୁଁ ତ ସେଇଥିପାଇଁ ନସରପସର ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସେ । ଓଃ, ସଂସାରର ଯେ କି ଝାମେଲା !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ମୁଁ କାଳୀଷଷ୍ଠୀ, କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ବୋଲି, ହା-ହୁତାଶ ପକାଇ ବସିଥାଏ, କାଳୀଷଷ୍ଠୀର କ'ଣ ସମୟ ଅଛି ଯେ ସେ ମୋ' ପାଖରେ ଆସି ବସିରହିବ ? ତା'ର ତ କେତେ କାମ !

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା'—ନା ଠାକୁର ! ହସିବା କଥା ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ବି ରାଗିମାଗି ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ କିଛି ଫେରାଦ ହେବାକୁ ଆସେ, ଆପଣ ହସାଇ-ରସାଇ ଭୁଲାଇ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସଂସାରର ବଡ଼ ଜ୍ୱାଳା । ଯେତେ କଲେ ମଧ୍ୟ, ଖୁସି କରିପାରେ ନାହିଁ କାହାକୁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଜଣକୁ ଖୁସି କରିବାପାଇଁ ସବୁ ନକଲେ କ'ଣ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖୁସି କରାଯାଇପାରେ ? ମୁଁ କାଳୀଷଷ୍ଠୀ, କାଳୀଷଷ୍ଠୀ କରୁଥାଏ, କାଳୀଷଷ୍ଠୀର କିନ୍ତୁ ପତ୍ତା ମିଳେ ନାହିଁ, କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ସବୁବେଳେ ପିଲା-ପିଲା ହୁଏ, ପାଣିକଳ-ପାଣିକଳ କରେ ଅଥଚ ସେସବୁକୁ ସଜାଡ଼ି ଅଙ୍ଗିଆରର ଭିତରକୁ ଆଣିପାରେନା । ...ଏଇତ ଦେଖ ଦୁନିଆର ହାଲ, ଏବେ କ'ଣ କରିବୁ କହ ?

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା'—କେତେଥର ଶୁଣିଛି ଆପଣଙ୍କଠାରୁ । ବୁଝେ ମଧ୍ୟ ସବୁ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ହେଲୁ ଯେ ଜ୍ଞାନ-ପାପୀ । ଘରସଂସାର ଉପରେ ତ ହିଁ ଆମର ଆସକ୍ତି ବେଶି । ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ସେଇ ଆସକ୍ତିଟା ହେଲେ ତ ଦୁଃଖ ଅନେକ ଲାଘବ ହୋଇଯା'ନ୍ତା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଘରସଂସାର, ବିଷୟ-ଆଶୟ କେଉଁଟା ବି ବାଦ୍ ଦେବାକୁ କହି ନାହିଁ । ସେସବୁ ଯଦି ଇଷ୍ଟଙ୍କ ପାଇଁ ହୁଏ ତେବେ କୌଣସି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ତୁମ ଭିତରେ ଯଦି ସେଇ ଭାବ ଥାଏ, ତାହେଲେ ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସଂଚାରିତ ହୋଇଯିବ । ସଂସାର ଭଲଭାବରେ କରିପାରିବ ଅଥଚ ଜଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ି ଉବେଇ-ଟୁବେଇ ହେବ ନାହିଁ । (ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ନୀରବ ହୋଇ ପୁଣି କହିଲେ)—ତୁ ଯଦି ପକ୍କା ଘରଣୀ ନ ହୋଇଥା'ନ୍ତୁ, ତାହେଲେ କ'ଣ କଅଁଳା ଛୁଆଙ୍କୁ ନେଇ ସଂସାରଟାକୁ ଏଇପରି କରିପାରିଥା'ନ୍ତୁ ? ତୋ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ତୋତେ ଖୁବ୍ ଭଲପା'ନ୍ତି । ତୋ ଉପରେ ଟାଣ ନଥିଲେ ଏତେ ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ।

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା'—ସବୁ ଆପଣଙ୍କରହିଁ ଦୟା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେ ତ ହେଲା । ମୋତେ ସୁଆଁଚାଉଳ ଦେଲୁ ନାହିଁ, ମୁଁ ଖିରି ଖାଇବି ।

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା'—ସୁଆଁଚାଉଳ ଯୋଗାଡ଼ କରିରଖିଛି, ଯେବେ କହିବେ, ଆଣିଦେବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେବେ ଆଉ କ'ଣ ? ଏଇ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯାଇ ଆଣି ବଡ଼ବୌକୁ ଦେ ଏବଂ ରାତିରେହିଁ ସୁଆଁଚାଉଳ ଖିରି ଖାଇବି । ଯା ନେଇଆ । ଚୁଲିରେ ରଡ଼ ଥାଉ ଥାଉ ଆଣି ପହଞ୍ଚାଇବା ଦରକାର ।

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା' ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

୭ ପୌଷ, ସୋମବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୨୨/୧୨/୪୧)

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଇମାତ୍ର ନିଦରୁ ଉଠିଛନ୍ତି । ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଜଣେ ମା' ଆସି କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ, 'ବାବା ! ମୋ ଛାତି ଫାଟିଯାଉଛି, ମୁଁ ଆଉ ସହିପାରୁନି । ବାବା ! ମୁଁ କି ପାପ କଲି ? ତୁମେ ମୋତେ ନ ନେଇ ପୁଅକୁ ନେଲ କାହିଁକି ? ...ମୁଁ ଯେ ଆଉ ସହିପାରୁ ନାହିଁ । ଛାତିଟା ମୋର କରତି ହୋଇଯାଉଛି । ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ବାବା ! କୋଉଠିକି ଯିବି ? କେଉଁଠି ଯାଇ ଶାନ୍ତି ପାଇବି ?' ପ୍ରୌଢ଼ା ମା'ଟି (ନଦୀୟାରୁ ଆଜି ସକାଳୁ ଆସିଛନ୍ତି, ସଙ୍ଗରେ ଅଛନ୍ତି ପ୍ରତିବେଶୀ ସତ୍‌ସଙ୍ଗୀ ଜଣେ) ଏହିପରି ଭାବରେ ବିଳାପ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଭୋ ଭୋ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି, ବେଳେବେଳେ ତାମ୍ବୁର ଦାଢ଼ରେ ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି, ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମଧ୍ୟ ନିର୍ବାକ୍, ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଥପ୍‌ଥପ୍ ହୋଇ ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼ୁଛି । ମୁଖମଣ୍ଡଳଟି ବିଷାଦ ଓ କରୁଣାରେ ଭରା, ପୁତ୍ରଶୋକାତୁରା ଜନନୀଠାରୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ମୁଖଶ୍ରୀ ବେଶି ମଳିନ ଓ ପାଣ୍ଡୁର ହୋଇଉଠିଛି । ସତେଯେପରି ସେ-ହିଁ ତାଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟଜନ କାହାକୁ ହରାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦୁଇଆଖିରୁ ଶ୍ରାବଣର ଧାରା ବୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । କାନ୍ଦି-କାନ୍ଦି ତାଙ୍କର ଆଖି ଦୁଇଟି ଲାଲ୍ ହୋଇଉଠିଛି । ଆଖିର ଲୁହ ପଡ଼ି ଦେହରେ ଥିବା କନ୍ଥା ତିନ୍ତି ଯାଉଛି । ମା'ଟିର ମଧ୍ୟ କ୍ରନ୍ଦନ ଓ ବିଳାପର ବିରାମ ନାହିଁ । ସେ ଏତେ ଅଭିଭୂତ ଯେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଆଡ଼େ ଅନାଇବାର ଅବକାଶ ତାଙ୍କର ନାହିଁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅସମ୍ଭାଳ । ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ହେଉ ନାହିଁ, ଗୋଟାଏ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାର ମର୍ମାନ୍ତିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଯେପରି ସେ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କର ଅଧର ସ୍ଫୁରିତ ହେଉଛି, ଅତି କଷ୍ଟରେ ସେ ନିଜକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଚାପି ରଖୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପଦ୍ମପଳାଶଲୋଚନରେ ଯେପରି ନିଖିଳର ବେଦନା ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ପାଖରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହ୍ୟବୋଧ ହେଉଛି । ମା'ଟି ଏଥର ମୁଣ୍ଡଟେକି ଅନାଇଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଆଡ଼େ । ଦେଖି ସେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ—ଦୟାଲ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଏବଂ ମର୍ମାନ୍ତିକ ବେଦନାରେ ସେ ଯେପରି ତିଳ-ତିଳ କରି କ୍ଷୟ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଏହା ଦେଖିବା ମାତ୍ରେହିଁ ମା'ଟିର ଭାବ ବଦଳିଗଲା । ମା'ଟି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—'ଦୟାଲ ! ବାବା ! ତୁମେ ଏପରି ଆଉ କାନ୍ଦନା । ତୁମେ କାନ୍ଦିଲେ ମୁଁ କୋଉଠି ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇବାକୁ ଯିବି ?'

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—ମୁଁ କାନ୍ଦିବି ନାହିଁ ତ କାନ୍ଦିବ କିଏ ? ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କାନ୍ଦଣା ବନ୍ଦ ନକଲେ ମୋର କାନ୍ଦଣା ବନ୍ଦ ହେବ କିପରି ? (ଟିକିଏ ଚୁପ୍‌ହୋଇ ପରେ ପୁଣି କହିଲେ)—ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ଅକାଳମୃତ୍ୟୁକୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ରୋଧ କରାଯାଇ ପାରିବ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମୟରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣର ପୁଅ ଅକାଳ-ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରିବାରୁ, ସେଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସି କୈଫିୟତ୍ ମାଗିଥିଲା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ, 'କାହିଁକି ତୁମ ରାଜ୍ୟରେ ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ ହେଉଛି ?' ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଉକ୍ତ ଦୁର୍ଘଟଣାର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇ ବିହିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯାହା ତାହାହିଁ କରିଥିଲେ, ଯେପରିକି ରାଜ୍ୟର ଅକାଳମୃତ୍ୟୁର

ଅବକାଶ ନଘଟେ । ଆଜି ଆମ ଦେଶରେ, ଆହୁରି କେତେ ଦେଶରେ, ଘରେଘରେ ତୁମ ପୁଅପରି କେତେ କଅଁଳା ପିଲା ଅକାଳରେ ମରିଯାଉଛନ୍ତି, ଅଥଚ ଏହାର ପ୍ରତିକାର କରାଯାଉ ନାହିଁ, ତାହା କାହିଁକି ହେଉଛି ? କାହିଁକି ଆମେ ଏହା ଘଟିବାକୁ ଦେଉଛୁ ? ଆମେ ଯଦି ବୁଝନ୍ତୁ ଯେ ଏହା ଉପରେ ଆମର କୌଣସି ହାତ ନାହିଁ, ତାହେଲେ ଏତେ ଦୁଃଖ କରିବାର କିଛି ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ, ଏହାକୁ ବନ୍ଦ କରାଯାଇପାରେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ), ଚୁନି ଭାଇ (ରାୟଚୌଧୁରୀ), ବୀରେନ୍ ଭାଇ (ମିତ୍ର), କିରଣ ଭାଇ (ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ), ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର), ସତୀଶ ଭାଇ (ଦାସ), ଶୈଳେନ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ), ଯୋଗେଶ ଭାଇ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ), ଗୁରୁଦାସ ଭାଇ (ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ), ଅମର ଭାଇ (ଘୋଷ) ପ୍ରଭୃତି ଅନେକେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ, ଏଇ କଥାର ସୂତ୍ର ଧରି ପଚାରିଲେ, 'ଆମେ ଏଇ ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ ବନ୍ଦ କରିବାପାଇଁ ଆଶୁ ପ୍ରତିକାର କ'ଣ କରିପାରୁ ?' ମା'ଟିର କାନ୍ଦଣା ଇତିମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଛି, ସେ ଗଭୀର ମନୋଯୋଗ ସହକାରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥାକୁ ଯେପରି ଗିଳି ପକାଉଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟ ଅନେକାଂଶରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥା ଧାରଣ କରିଛି, ବରଂ କେତେଟା ପ୍ରେରଣାଦୀପ୍ତ ମନେହେଉଛି । ମା'ଟିକୁ କହିଲେ—ଏମିତି ବାହାରେ ଥଣ୍ଡାରେ ତଳେ ବସ ନା, ଏକେତ ରାତିସାରା ଗାଡ଼ିରେ ଥଣ୍ଡା ଲାଗିଛି । ଉପରେ ଉଠି ବସ । –ଏ, କାଳୀଦାସୀ ! ତାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଆସନ ଦେ' ତ ।

କାଳୀଦାସୀ ମା' ଖଣ୍ଡେ ଆସନ ଆଣି ଦେଲେ । ମା' ସେଇ ଆସନ ପକାଇ ବସିଲେ ।

ତା'ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ମୃଦୁ, ମ୍ଲାନ ହସି କହିଲେ—କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ତା'ତ ଢେର୍ ଶୁଣିଛନ୍ତି । ଯାହା ଶୁଣିଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ଏବେ କରନ୍ତୁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ମୁଁ ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ specific (ବିଶିଷ୍ଟ) କରଣୀୟ କ'ଣ ତାହାହିଁ ପଚାରିଥିଲି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୁଁ problem (ସମସ୍ୟା) ଗୁଡ଼ିକୁ singly (ଏକକ ଭାବରେ) ଦେଖେନା, ଦେଖେ ସବୁଗୁଡ଼ିକ inter-connected ଅର୍ଥାତ୍ ପରସ୍ପର ଜଡ଼ିତ । ତେଣୁ ମୋଟାମୋଟି କରଣୀୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଯାହା କହିଛି, ତାହା ଯଦି କରନ୍ତି, ତେବେ ସମସ୍ତ ଅମଙ୍ଗଳକୁ ରୋଧ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଆପଣମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାମ ହେଲା ଦୀକ୍ଷାଦାନ । ଯେତେ ବେଶି ଲୋକଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷିତ କରିତୋଳିବେ,—ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତି ଓ ସଦାଚାରରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କରି ତୋଳିପାରିବେ ଜାଣିବେ ସେତେ ବେଶି ଲୋକଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଦେଲେ, ମଙ୍ଗଳମୁଖୀ କରିଦେଲେ, କାରଣ ଇଷ୍ଟ ହେଲେ ମୂର୍ତ୍ତ ମଙ୍ଗଳ । ଏଇ ଦୀକ୍ଷା ପୁଣି ଆଣିବ ପାରସ୍ପରିକତା ଓ ସଂହତି । ତଦ୍ୱାରା ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରର ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତିରେ ମଧ୍ୟ ସହାୟକ ହେବେ । ତା'ପରେ ବିବାହ ଯେପରି ଦେଖି ଶୁଣି ଦିଆଯାଏ,—ସମାଜରେ ପ୍ରତିଲୋମ

ବିବାହ ଯେପରି ଗୋଟାଏ ବି ନ ହୁଏ । ପୁଅ ଯେପରି ଝିଅଠାରୁ ସବୁଦିଗରୁ ଉନ୍ନତ ହୁଏ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୁଏ । ପୁଣି ପୁଅଝିଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ temperamental affinity (ମାନସିକ ସଂଗତି) ରହିବା ଦରକାର । ବୟସ୍କା ଝିଅର ବିବାହ ଦେବାକୁ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାକ୍ଷାତ ସଂସ୍ରବର ସୁଯୋଗ ନ ଦେଇ, ପୁଅର ବଂଶ, ଅଭ୍ୟାସ, ବ୍ୟବହାର, ଚରିତ୍ର, ଗୁଣ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଚେହେରା, ପସନ୍ଦ-ଅପସନ୍ଦ ଇତ୍ୟାଦି ତାକୁ ଜଣାଇ, ତା'ର ମତ ନେଇ ବିବାହ ଦେବା ଭଲ । ସ୍ତ୍ରୀ ଯଦି ସ୍ୱାମୀକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରେ, ତା' ପାଇଁ କଷ୍ଟ ସହି ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ସୁଖୀ ଓ ସାର୍ଥକ ମନେକରେ, ତାହେଲେ ଉକ୍ତ ବିବାହ ସଫଳ ହୋଇଥାଏ । ପରମାୟୁର ଗୋଟିଏ ବଂଶଗତ ଧାରା ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଠି ଗଭୀର ପବିତ୍ର ପ୍ରଣୟ ଅଛି, ସ୍ତ୍ରୀ ଯେଉଁଠି ସ୍ୱାମୀକୁ ନିଜର ସତ୍ତା (ଅସ୍ତିତ୍ୱ) ବୋଲି ଭାବି ଭଲପାଏ, ସ୍ୱାମୀ ଯେଉଁଠି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନିବିଡ଼ ସ୍ନେହ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖେ, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସନ୍ତାନର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ବୁଦ୍ଧି, ଆୟୁ ଇତ୍ୟାଦି ଉତ୍କର୍ଷ ସ୍ଥାନୀୟ ହେବହିଁ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ମଧ୍ୟ ଇଷ୍ଟମୁଖୀ ହେବା ଦରକାର । ସ୍ୱାମୀ ଯଦି ସ୍ତ୍ରୀମୁଖୀ ହୁଏ, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀକୁ ବେଶି ଦିନ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ପାରିବ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେହିଁ ସେତେବେଳେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏଇପରିଭାବରେ ଯଦି ମଣିଷ ଇଷ୍ଟକୃଷ୍ଟି ସଦାଚାର ପରାୟଣ ହୁଅନ୍ତି, ବିବାହ ଯଦି ବିହିତଭାବରେ ହୁଏ, ଶିକ୍ଷା ଓ ପରିବେଶକୁ ଯଦି କିଛିଟା ସୁଗଠିତ କରି ତୋଳାଯାଏ, ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀର ଅବଶ୍ୟ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ଯାହା, ଅବଶ୍ୟ କରଣୀୟ ଯାହା, ସେସବୁରେ ଯଦି ସେମାନଙ୍କୁ ଚୋସ୍ତ ଓ ସକ୍ରିୟ କରି ତୋଳନ୍ତି, ଦେଖିବେ, ଦେଶବାସୀଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଆୟୁ, କର୍ମକ୍ଷମତା କେତେ ପରିମାଣରେ ବଢ଼ିଯିବ ଏବଂ ସୁଜନନ ଓ ସୁଯୋଗ୍ୟତା ପାଇଁ ଦରକାର, ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମସମ୍ମତ ଚଳନ । ଏସବୁ ସିଧାସଳଖ ବିଜ୍ଞାନର କଥା । ଆମର ହାତରେ ରହିଛି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଆପଣ ଏଇସବୁ ଯାହା କହିଲେ, ଏଇ କେତେଟା କଥା ମୁଣ୍ଡରେ ରଖି ଚଳିପାରିଲେ ତ ଅନେକ କିଛି ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଏହା ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଗଲେ ତ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେଇଥିପାଇଁ ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କର୍ମୀ ସଂଗ୍ରହର କଥା କହୁଛି । ଚରିତ୍ରବାନ୍, ଆଚରଣବାନ୍ କର୍ମୀ ନହେଲେ ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ପୋଥିପତ୍ର, ବକ୍ତୃତା, ରେଡିଓ, ସିନେମା, ଯାତ୍ରା, ଥିଏଟର, ନାଟକ, ନଭେଲ, ଗଳ୍ପ, ଶିଳ୍ପକଳା, ସଂଗୀତ, ଆମୋଦ, ଉତ୍ସବ, ମେଳା, ପାଲା, କବାଲୀ, ଖବରକାଗଜ, ଚିଠିପତ୍ର, ପତ୍ରପତ୍ରିକା, ଖେଳ-କସ୍ରତ୍, ପ୍ରଦର୍ଶନୀ, ଶୋଭାଯାତ୍ରା, ପୋଷ୍ଟର, ପାମ୍ପଲେଟ୍, ଛବି, ନୀତିଶିକ୍ଷା, ବିଜ୍ଞାପନ ଇତ୍ୟାଦି ଯେତେ ପ୍ରକାରେ ପାରନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଜିନିଷ ଭିତରଂ ଦେଇ, ମଣିଷକୁ ଭଗବତମୁଖୀ କରି ତୋଳିବାକୁ, ଦକ୍ଷ କର୍ମଠ କରିତୋଳିବାକୁ, ସୁସଂହତ ଓ ସେବାପ୍ରାଣ କରି ତୋଳିବାକୁ, ପ୍ରେରଣା ଦିଅନ୍ତୁ । ଲାଗିଯା'ନ୍ତୁ, ଶଳା କପାଳରେ ଯାହା ଅଛି ଦେଖାଯିବ । ଦୁନିଆକୁ ଆସିଛି ଯେତେବେଳେ ସୁଖ ଭୋଗ କରିଯାଏ । (ଚକିତ ହୋଇ ଡାହାଣ ହାତଟି ଉପରକୁ ଉଠାଇ)—'ହାୟ ସେ କି ସୁଖ, ଏ ଗହନ ତ୍ୟଜି ହାତେ ଲୟେ ଜୟତୁରୀ, ଜନତାର ମାଝେ ଛୁଟିଆ

ପଡ଼ିତେ, ରାଜ୍ୟ ଓ ରାଜା ଭାଙ୍ଗିତେ ଗଡ଼ିତେ, ଅତ୍ୟାଚାରେର ବକ୍ଷେ ପଡ଼ିୟା ହାନିତେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଛୁରି ।'

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଉଦ୍ଦୀପନାର ସ୍ଥିର ବିଜୁଳି-ଦୀପ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆଗ୍ନେୟ ଉଦ୍ଦୀପନାରେ ଏତେ ଶୀତରେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଯେପରି ଗରମ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି । ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆନନ୍ଦରେ ଝଲସୁଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ଏଥର ତମାଖୁ ସଜାଇ ଦିଆହେଲା । ସେ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ତମାଖୁ ଖାଉଛନ୍ତି । ଫାଲୁ ଫାଲୁ ଦୃଷ୍ଟି—ଯେପରି ଅନ୍ୟ କେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ଅଛନ୍ତି । ଆୟତ ନୟନ ଯୁଗଳରେ ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, କରୁଣା ଓ ପ୍ରେରଣା ଏକ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି, ସେଇ ଅମିୟ-ଦୃଷ୍ଟି ଢାଳି, ଦୟା-ବୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଅନ୍ତରର ଅଣୁପରମାଣୁ ଭରି ଯାଉଛି ସୁଧାସିକ୍ତ ଆନନ୍ଦସମ୍ଭାରରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପୁନର୍ବାର ମସ୍ତକ ହଲାଇ-ହଲାଇ ଅନୁପମ ଲଳିତ ଭଙ୍ଗିମାରେ, ଲୀଳାୟିତ ଅନିନ୍ଦ୍ୟ-କଣ୍ଠରେ ପ୍ରାଣ-ମତାଣିଆ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ତୋଳି ଆବୃତ୍ତି ଆରମ୍ଭ କଲେ—

'କବେ ପ୍ରାଣ ଖୁଲେ ବଲିତେ ପାରିବ—
ପେୟେଛି ଆମାର ଶେଷ ।
ତୋମରା ସକଲେ ଏସୋ ମୋର ପିଛେ,
ଗୁରୁ ତୋମାଦେର ସବାରେ ଡାକିଛେ,
ଆମାର ଜୀବନେ ଲଭିୟା ଜୀବନ
ଜାଗୋ ରେ ସକଲ ଦେଶ ॥
ନାଇ ଆର ଭୟ, ନାହି ସଂଶୟ,
ନାହି ଆର ଆଗୁ-ପିଛୁ ।
ପେୟେଛି ସତ୍ୟ, ଲଭିୟାଛି ପଥ,
ସରିଆ ଦାଁଡ଼ାୟ ସକଲ ଜଗତ୍,
ନାହି ତା'ର କାଛେ ଜୀବନ-ମରଣ
ନାଇ-ନାଇ ଆର କିଛୁ ॥
ହୃଦୟେର ମାଝେ ପେତେଛି ଶୁନିତେ
ଦୈବବାଣୀର ମତୋ—
ଉଠିୟା ଦାଁଡ଼ାଓ ଆପନ ଆଲୋତେ,
ଓଇ ଚେୟେ ଦେଖୋ କତଦୂର ହ'ତେ
ତୋମାର କାଛେ ତେ ଧରା ଦିବେ ବ'ଲେ
ଆସେ ଲୋକ କତ ଶତ ॥
ଓଇ ଶୋନୋ ଶୋନା କଲ୍ଲୋଳ-ଧ୍ୱନି
ଛୁଟେ ହୃଦୟେର ଧାରା ।

ସ୍ଥିର ଥାକ ତୁମି ଥାକୋ ତୁମି ଜାଗି
ପ୍ରଦୀପେର ମତୋ ଆଲସ ତେୟାଗି
ଏ ନିଶୀଥ-ମାଝେ ତୁମି ଘୁମାଇଲେ
ଫିରିୟା ଯାଇବେ ତାରା ॥'

କେଷ୍ଟ ଭାଇ, ଶରତ ଭାଇ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଆଖିରେ ଆଖି ରଖି ବାରମ୍ବାର କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—

'ସ୍ଥିର ଥାକୋ ତୁମି ଥାକୋ ତୁମି ଜାଗି
ପ୍ରଦୀପେର ମତୋ ଆଲସ ତେୟାଗି,
ଏ ନିଶୀଥ-ମାଝେ ତୁମି ଘୁମାଇଲେ
ଫିରିୟା ଯାଇବେ ତାରା ॥'

ଏହିପରି ଭାବରେ ଏକ ଆକୁଳ-କଠୋର ସଂକଳ୍ପର ଦୃଢ଼ତା ଫୁଟାଇ ତୋଳୁଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ।

ବେଶ୍ ଖରା ପଡ଼ି ଆସିଲାଣି । ନଦୀଚରରୁ ଝିରି ଝିରି ପବନ ବହି ବହି ଆସୁଛି । ଧୀରେଧୀରେ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ଏଇ ଆସରର ଗୋଟାଏ ମାଦକତା ଅଛି । ଅଛି ଏକ ମଧୁର ଭାବ । ନିଶାପରି ଗ୍ରାସ କରେ । ଦଣ୍ଡେ ବସିଲେ ଆଉ ଉଠିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନାହିଁ । ଦିନେ ଆସିଲେ ନିତି ଆସିବାକୁ ଇଚ୍ଛାହୁଏ । ନ ଆସିଲେ ଭଲ ଲାଗେନା, ମନ ହାଇଁ-ପାଇଁ ହୁଏ । ତେଣୁ ଛୋଟବଡ଼, ପୁରୁଷ-ନାରୀ ଅନେକେ ଆସୁଛନ୍ତି, ପ୍ରଣାମ କରି ବସି ଯାଉଛନ୍ତି, କେହି ବା ଛିଡ଼ା ଛିଡ଼ା, ପୁଲକବିଭୋର ପ୍ରାଣରେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଦେଖୁଛନ୍ତି ଦେବ-ଦେହର ସୁଠାମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଏବଂ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଅମିୟ-ମଧୁର ବାଣୀ । ଦେଖୁଛନ୍ତି, ଶୁଣୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ଆକୁଳ ହୋଇଉଠୁଛି, ଏକ ଅତୃପ୍ତ ତୃଷ୍ଣା ସେମାନଙ୍କ ନେତ୍ର ପ୍ରାନ୍ତରେ । ଲୋକେଶ ଯିଏ, ପ୍ରାଣେଶ ଯିଏ, ଜୀବ-ଜୀବନ ଯିଏ, ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେହଧାରଣ କରନ୍ତି, ସେ ଏହିପରିଭାବରେ ହିଁ ପ୍ରତିନିୟତ ପ୍ରତିଟି ପ୍ରାଣରେ ସୁଖ ବିତରଣ କରିଥା'ନ୍ତି ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ (ବସୁ) ଟିକିଏ ଖକ୍ ଖକ୍ କରି କାଶିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କାଶ ହୋଇଛି, ଔଷଧପତ୍ର ଖାଉ ନାହାନ୍ତି ?

ନଗେନ୍ ଭାଇ—ଖାଉଛି, କମୁ ନାହିଁ । ଶୀତଦିନେ ମୋର ଏହିପରି ଗୋଳମାଳ ହୋଇଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖୁବ ଭଲରୂପେ ତେଲ ମାଲିସ କରିବେ ଏବଂ ମହୁ ଖାଇବେ । ବାସଙ୍ଗ ଛାଲର ରସ ଯଦି ମହୁ ସହିତ ଖା'ନ୍ତି, ଭଲ ହୁଏ । ନିୟମିତ ଦୈନନ୍ଦିନ ଖାଇବେ । ପୁଣି ସମ୍ଭବ ହେଲେ ଖାଇବା ଥାଳିରେ ମହୁ ଖାଇବେ । ମହୁ ଖାଇବା ଖୁବ୍ ଭଲ । ...ଓ ପ୍ୟାରୀ ! କାର୍ତ୍ତିକ ବୋଷର ବହି ବା ନାଦକାର୍ଣ୍ଣିଙ୍କର 'ଇଣ୍ଡିଆନ ମେଟେରିୟା ମେଡିକା' ଆଣି ମହୁର କ'ଣ କ'ଣ ଗୁଣ, ନଗେନ୍ ଭାଇଙ୍କୁ ପଢ଼ି ଶୁଣା ତ ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ—ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣିଲି, ସେଇ ଯଥେଷ୍ଟ, ଆଉ ପୁଣି ବହି ଆଣିବା ଦରକାର ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ବିସ୍ମିତ ହୋଇ)—ହେ ଭଗବାନ ! ଏ କେଉଁ କଥା ? ମୁଁ କହିଲି ବୋଲି ଆଉ ବହି ଦେଖା ଦରକାର ନାହିଁ, ସେ ପୁଣି କ'ଣ ? ପୁଣି ବହି ଦେଖିବା କଥା ତ ମୁଁ ହିଁ କହିଛି । ଯାହା ଜାଣିବେ, ତାହା thoroughly (ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖଭାବରେ) ଜାଣିବା ଦରକାର । ମହୁ କାହିଁକି ଭଲ ? କେଉଁ କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ, ଟଟକା ମହୁର ଗୁଣ କ'ଣ, ପୁରୁଣା ମହୁର ଗୁଣ କ'ଣ ? କେଉଁ ପରିମାଣରେ ଖାଇବାକୁ ହେବ, ଏହା ସବୁ ଜାଣିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ ? ଅଳସ ଅନ୍ଦାଜୀ ଜ୍ଞାନୀ ଭଲ ନୁହେଁ । ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ସହ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଭାବରେ ଜାଣିବା ଦରକାର । ତାହେଲେ ଉକ୍ତ ଜ୍ଞାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅନ୍ୟର ଉପକାର କରିବେ । ଆପଣ ମାଷ୍ଟର ଲୋକ ନା, ପିଲାଝିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଏସବୁ ଅଭ୍ୟାସ ପକ୍‌କା ହେବା ଦରକାର । ମୁହେଁ ମୁହେଁ ଲକ୍ଷ ଶିଖାନ୍ତୁ, ତା'ର କୌଣସି ଦାମ୍ ନାହିଁ, ଯଦି ଭଲ ଅଭ୍ୟାସର ମୂଳଦୁଆ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଗଢ଼ିଦେଇ ନ ପାରନ୍ତି ଏବଂ ସଦଭ୍ୟାସ ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କର ଆୟତ୍ତ ନ ହୁଏ, ସ୍ୱଭାବଗତ ନହୁଏ, ତେବେ ତାହା ଅନ୍ୟ ଭିତରେ ଆପଣ ସଞ୍ଚାରିତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରତି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସାଧାରଣତଃ କିଛିଟା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥାଏ, ଏବଂ ଏଇ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯୋଗୁହିଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଛାତ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ପରୋକ୍ଷଭାବରେ ସଞ୍ଚାରିତ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ସାବଧାନ ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ହେବ । କେବଳ କ୍ଲାସ (ଶ୍ରେଣୀ)ରେ ସାବଧାନ ହୋଇ ଚଳିଲେ ହେବ ନାହିଁ, ସଦାସର୍ବଦା ସାବଧାନ ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ହେବ, ହିସାବ କରି ଚଳିବାକୁ ହେବ, ଭାବିବାକୁ ହେବ, ମୁଁ ଏପରି କିଛି ତ କରୁ ନାହିଁ ଯାହା ଅନୁକରଣ ବା ଅନୁସରଣପୂର୍ବକ ମୋର ଛାତ୍ର କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବେ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ଆପଣ ହୁଏତ ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ାଇବା ସମୟରେ ଉଦାରତା, ଦାନ-ଧ୍ୟାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା କଥା କହି ଆସିଲେ । ଆପଣଙ୍କର ସେହି କଥା ଶୁଣି ଛାତ୍ର-ଛାତ୍ରୀଗଣ ହୁଏତ ଖୁବ୍ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଉଠିଲେ । ତା'ର ଘଣ୍ଟାକ ପରେ ହୁଏତ ଦେଖାଗଲା ଯେ ଆପଣ ସଦର ରାସ୍ତା ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଗୋଟାଏ ଟିଉସନ ପାଇଁ ଈଷଦା ଭାଇଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପାଟିତୁଣ୍ଡ କରୁଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ଛାତ୍ରମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ଦେଖିନେଲେ, ଫଳତଃ ଶ୍ରେଣୀରେ ଆପଣଙ୍କ ଆଲୋଚନା ଯେଉଁ ସମ୍ବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଛାତ୍ର ମନରେ, ତା' ସବୁ ଉଭେଇ ଗଲା, ଆପଣଙ୍କର ଏଇ ଆଚରଣ ଯୋଗୁଁ । ତା'ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ବେଗ ଯାହା ତାକୁ ମହାନ୍ କରି ତୋଳି ପାରିଥା'ନ୍ତା, ତା' ଉପରେ ଆପଣ କଠୋର କୁଠାରାଘାତ କରିଦେଲେ, ଏହାପରେ ଆପଣଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଭଲକଥା ଶୁଣିବ, ସେ ମନେକରିବ ଏସବୁ ଲୋକ ଠକିବା ପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି, ଏସବୁ ଆଚରଣର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଆପଣଙ୍କର ଭଣ୍ଡାମି, ଆପଣଙ୍କର ମନ, ମୁହଁ ଓ ଆଚରଣର ଏଇ ତଫାତ୍ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଏଇପରି ହେବାପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେବ । ବୁଝିଲେ ତ ଘଟଣା କେତେ ଗୁରୁତର । ଖୁବ୍ ସାବଧାନ । ଏହା କେବଳ ଆପଣଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ, ଋତ୍ୱିକ୍‌ମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଢେର୍ ବେଶି ସତ୍ୟ ।

ପିତାମାତାଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ମହାନ୍ ଭାବରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ଏପରି ଲୋକ ଖୁବ୍ କମ୍ ଅଛନ୍ତି ଯାହାଙ୍କୁ କେହି ନା କେହି ଶ୍ରଦ୍ଧା ନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ପରିବେଶ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଚଳନ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବା ଦରକାର ।

ଇତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ବହି ଆଣି ମହୁର ଗୁଣାଗୁଣ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇଲେ ।

ପୂର୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗର ସୂତ୍ରଧରି ନଗେନ୍ ଭାଇ କହିଲେ—ଯାହା ହୋଇଯାଇଛି, ଏଇ ବୟସରେ ସୁଧାରିବା ଖୁବ୍ କଷ୍ଟକର । ଏ ଜୀବନ ବୋଧହୁଏ ଏଇପରି କଟିଯିବ, ଏକରକମ ତ ଜୀବନ କଟାଇ ଦେଇ ଆସିଲି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଦୃପ୍ତ ଭଙ୍ଗୀରେ)—

ଏକ ଝାଁକିତେ ମୋଡ଼ ଫିରିୟେ

ଅଭ୍ୟାସ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରତ୍ୟୟେର—

କ'ଣ ତ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ?

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—

ଆଦର୍ଶତେ ଅବାଧ ଚ'ଲେ

ବର୍ଦ୍ଧନେ ହ' ଅଢେଲ ଢେର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଇ କଥା ! ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଢଙ୍ଗ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରିବେ ଆପଣ । (ଉଲ୍ଲସିତ ଭଙ୍ଗୀରେ) ମଜଭୁତ ହୋଇ ଛିଡ଼ାହୋଇଗଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ପୁଣି ରୋକିବ କିଏ ? 'ରମଣୀରେ ନାହିଁ ଆଶା, ରଣଜୟ ଗାଥରେ ।' ଅକାମ ଯାହା କରିଛି, କରିଛି; ଏଇଥର ତାକୁ ସମୂଳେ ନିଃଶେଷ କରିବାକୁ ହେବ । ନିଃଶେଷ କରିବି ମାନେ ଆଉ ସେ ରାସ୍ତାରେ ଚାଲିବି ନାହିଁ, ଯେଉଁଥିରେ ମୋର ଇଷ୍ଟଙ୍କର ସୁଖ-ସୁବିଧା ବା ସନ୍ତୋଷ ନ ହୁଏ ।

ଆଉ ଜୀବନ କଟାଇବା କଥା ଯେ କହୁଛନ୍ତି, ଜୀବନ କଟାଇବା ଏତେ ସହଜ ନୁହେଁ । ଏବେ ବି ଆଉ ଯେତେଦିନ ବଞ୍ଚିବେ; —ନୀରୋଗ, ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୋଇ ଜିଇଁ ବଞ୍ଚି ରହନ୍ତୁ, ତାହାହିଁ ତ ମୁଁ ଚାହେଁ । ତେବେ ମନେ ରଖିବେ, ଆପଣଙ୍କର ଜୀବନ ଏଇଠି ଶେଷ ହୋଇ ଯାଉନାହିଁ । ଯାହା ସଙ୍ଗେ ନେଇଯିବେ, ତାହା ନେଇ ପୁଣି ଆସିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ ରାସ୍ତା ଚଲା ରାସ୍ତା ସେଇ ରାସ୍ତାରେ ଚାଲିବାକୁ ହିଁ ହେବ । ବେଳ ଥାଉ ଥାଉ ସେଇ ରାସ୍ତାରେ ଚାଲି ନିଅନ୍ତୁ, ଏବେ ରାସ୍ତା ଦେଖାଇଦେବା ଲୋକ ସାମନାରେ ଅଛି, ଆପଣ ଇଚ୍ଛୁକ ହେଲେହିଁ ଆପଣଙ୍କ ହାତଧରି ବାଟ କଢ଼େଇ ନେଇ ଯିବାପାଇଁ ସେ ରାଜି, ସବୁଦିନେ ଏ ସୁଯୋଗ ମିଳିବ ନାହିଁ, ପରମପିତାଙ୍କ ମର୍ଜିରେ ଅନୁକୂଳ ପବନ ବହୁଛି, ଏଇ ସୁଯୋଗରେ ପାଲ ତୋଳି ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଏହା କହି ନଗେନ୍ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଫିକ୍ କରି ଟିକିଏ ହସିଲେ, ସ୍ନିଗ୍ଧ-ସ୍ମିତ ଦୃଷ୍ଟିରେ କହିଲେ,—ଆପଣ କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ କପାଳିଆ । (ମୁଣ୍ଡଟା ଟିକିଏ ଝୁଲାଇ କହିଲେ)—ହୁଁ ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ—ସବୁ ବୁଝି ପାରୁଛି । କିନ୍ତୁ କରିବାର ସମ୍ବେଗ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପୁଅକୁ ଯେପରି ଭଲପା'ନ୍ତି ମୋତେ ଯଦି ସେଇପରି ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ

ପୁଅପରି ଭାବନ୍ତି, ତାହେଲେହିଁ ହେଲା । ପର ଜୀବନ ନମାନି ପାରନ୍ତି, ପୁଅର ଜୀବନ ତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ । ତା'ରି ଭିତରେ ବଞ୍ଚିବେ । ଆପଣଙ୍କ ଆଚରଣ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ, ତା'ର ପରିବେଶକୁ ଯେତେ ଉନ୍ନତ କରି ଦେଇଯିବେ, ପୁଅ ଏବଂ ନାତି-ନାତୁଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ରହି ଆପଣହିଁ ଉପଭୋଗ କରୁଥିବେ ।

ଏଥର ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପାଇଖାନା ଯିବେ । ସମସ୍ତେ ପ୍ରଣାମ କରି ଉଠିଲେ । ପୁତ୍ରଶୋକାତୁରା ଜନନୀ ବସିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଇତିମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବା ପରେ ଅନେକାଂଶରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅମର ଭାଇଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ—ମା'ଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଗେଷ୍ଟହାଉସ ନେଇ ଯା । ଦେଖ ଯେପରି କୌଣସି ଅସୁବିଧା ନ ହୁଏ । ରହିବା, ଖାଇବାର ଯତ୍ନ ନେବୁ । ଏଠାରେ ତ କେତେ ପାଗଳ ଅଛନ୍ତି, କେହି ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ ନ କରନ୍ତି । ମନରେ କେତେ କଷ୍ଟ ନେଇ ଆସିଛି ବିଚରା ।

ଭକ୍ତ ମା'—ମୁଁ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯିବି ନାହିଁ ବାବା । ମୋର ଖାଇବାପିଇବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁଟି ଦେଖି ମୋର ପ୍ରାଣ କେତେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖାପାଖି ଏଇଆଡ଼େଇ ରହିବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା' ବେଶ୍ । ତୁ ଯାଇ ହାତ ମୁହଁ ଧୋଇ ଆ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ହଗିମୂତି ଆସେ । ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ଏଇଆଡ଼େ ରହ, ଏବଂ ବଡ଼ବୌର ଘରେ ଯାଇ ପ୍ରସାଦ ପାଇବୁ ।

ଭକ୍ତ ମା'—ବଡ଼ମା ପ୍ରସାଦ ଦେଲେ ଖାଇବାକୁ ତ ହେବ, କିନ୍ତୁ ବାବା ! ମୋ ମୁହଁକୁ ଯେ ଆଉ କିଛି ରୁଚୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖ୍ ତୋତେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ ମୋ ପାଇଁ । ନ ଖାଇଲେ ବଞ୍ଚିବୁ କିପରି ? ଯେତେଦିନ ବଞ୍ଚିବୁ, ତୋ'ର ସାଧ୍ୟାନୁଯାୟୀ ଇଷ୍ଟ ଓ ସୁନୀତିବିଧି ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖେଳାଇ ଦେବୁ, ତୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିବ ତୋ ଆଖପାଖରେ ଥିବା ଆଉ କେହି ଯେପରି ତୋ'ପରି ଅଜ୍ଞତାବଶତଃ ସନ୍ତାନର ଅକାଳମୃତ୍ୟୁଜନିତ କଷ୍ଟ ନ ପାଏ ।

ମା' ସମ୍ମତି ଜଣାଇଲେ । ଆଖି ତାଙ୍କର ଛଳଛଳ ହୋଇଉଠିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟାଦି ସମାପନାନ୍ତେ, ମାତୃମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱ ବାରଣ୍ଡାରେ ଖଟିଆ ଉପରେ ବିଛଣାରେ ଆସି ବସିଛନ୍ତି । ବେଶ୍ ଶୀତ ପଡ଼ିଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଖଣ୍ଡେ ପତଳା ଚାଦର ଦେହରେ ପକାଇଛନ୍ତି । ଚାରିଆଡ଼େ ବେଶ୍ ଖରା ପଡ଼ିଲାଣି । ଆଶ୍ରମ ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ପ୍ରାନ୍ତର ଯେପରି ଖରା ପୋଇଁବାରେ ଲାଗିଛି । ତା' ଛଡ଼ା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଗୋଟାଏ ଶାନ୍ତ କର୍ମତନ୍ମୟତାର ଉଦ୍‌ଯୋଗ । ଆଶ୍ରମ ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ କେତେଜଣ ପରିବାବିକାଳି ଆସି ବସିଛନ୍ତି, ଏବେ କିଣା-ବିକା ଆରମ୍ଭ ହେବ । କାରଖାନାରେ ଇଞ୍ଜିନ୍ ଚାଲିଛି, ଘର୍ ଘର୍ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଯାଉଛି । ବାଦଲ ଭାଇଙ୍କ ଘରେ କେତେଜଣ ମୂଲିଆ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଜଣେ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି । ତତ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ନାନା ଜାତୀୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପକ୍ଷୀଙ୍କର କଳରବ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଉଛି । ଭଗୀରଥ ଭାଇ ଡିସ୍‌ପେନ୍‌ସାରୀ

ଖୋଲିଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ଲୋକଙ୍କର ଯାତାୟାତ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଫିଲାନ୍‌ଥ୍ରପି ଅଫିସ ର କର୍ମୀମାନେ ଜଣେ ଜଣେ ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଯାଉଛନ୍ତି । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାଇ (ବାଗଚୀ) ଆସି ପ୍ରଣାମ କରୁ କରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପଚାରିଲେ—ଏଇ ଟର୍ମରେ କାମ କିପରି ହେଲା ?

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାଇ କହିଲେ—ସବୁ କାଗଜପତ୍ର ଆସି ପହଞ୍ଚି ନାହିଁ, ସବୁ ରେକର୍ଡ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ତେବେ ଯାହା ଜଣାଯାଉଛି କାମ ଭଲ ହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର କାମ ଶେଷ କରି ପକା ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାଇ—ଆଜ୍ଞା ହଁ !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସବୁବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବୁ, କାମ ଯେପରି up-to-date (ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ) ହୁଏ । କାମର ସୁବିଧା ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଖବର ଦରକାର ହେବ, ତାହା ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଦେଇ ପାରିବା ଦରକାର । ତୋ ଅଫିସ କାମରେ ଯଦି କିଛି ଖଇଚା ଥାଏ ତେବେ ତାହା କର୍ମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଯିବ । ଯେଉଁ କାମ କରିବୁ ବ୍ରତ ହିସାବରେ କରିବୁ, thoroughly (ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ) କରିବୁ । କାମ ଭିତରେ ଦରକାର ଏକ ଆଗ୍ରହମଦିର ନିଷ୍ଠା । ତୋ' ଠାରୁ ଅନ୍ୟ ଭିତରେ ଏଇ ନିଷ୍ଠା ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ କାମ କରିବାକୁ ଯାଇ ପଇସା କଥା, ଅଭାବ କଥା ଭାବିବୁ ନାହିଁ । ଇଷ୍ଟ ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ କର୍ମ-ମାତାଲ ଯେତେ ହେବୁ, ଅଭାବବୋଧର ଝାମେଲା ଅନ୍ତରରୁ ସେତେ ଅପସାରିତ ହୋଇଯିବ, ଦେଖିବୁ ପ୍ରକୃତି ତୋତେ ଭରପୂର କରିଦେବ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାଇ—ମୁଁ ମୋର କରଣୀୟ ଯାହା ନିୟମିତ ତାହା କରିଯାଏ, କିନ୍ତୁ ଅଭାବର ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ିପାରୁ ନାହିଁ । ତେବେ ଏତିକି ବୁଝିଛି ଯେ, ପରମପିତାଙ୍କ ଦୟାରେ ଖାଇବାକୁ ନ ପାଇ ମରିବି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତିରେ ଯଦି ତୋର ମନ ଭରପୂର ଥାଏ, ଏବଂ ସେବା, ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଓ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟର ମନକୁ ଯଦି ଭରପୂର କରିଦେଉ, ତେବେ ତୋ ପେଟ କଦାପି ଖାଲି ରହିବ ନାହିଁ—ଏହା ଠିକ୍ ଜାଣିଥା । ସ୍ୱଭାବ ଗୁଣରୁ ଅଭାବ ନଷ୍ଟ ହୁଏ—ଏହା ଯେପରି ସର୍ବଦା ମନେଥାଏ । ନ କରି ଫାଙ୍କିବାଜି କରି ଯଦି କିଛି ପାଉ ମଧ୍ୟ, ସେଥିରେ କିନ୍ତୁ ଅଭାବ ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । ସ୍ୱଭାବରେ ଦୈନ୍ୟ ଥିଲେ ଅଭାବ ବୋଧ କ୍ରମାଗତ ବଢ଼ି ଚାଲିବ । ତେଣୁ, ଯେତେ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ତୁମକୁ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ତୁମର ସ୍ୱଭାବ ଯଦି ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଉଠେ, ସେଇ ସ୍ୱଭାବ ହିଁ ତୁମକୁ ସକ୍ରିୟ ଓ ସୁଖୀ କରିତୋଳିବ । ତୁମର ଜୀବନଯାତ୍ରାହିଁ ହୋଇଉଠିବ ଆର୍ଥିକ ଓ ମାନସିକ ସଂପଦର ଜନକ । ଅଭାବ-ଅଭିଯୋଗ କିଛି କିଛି ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିବାର ଅବକାଶ ନ ଥିବ । ପୁଣି, ଆଦର୍ଶଙ୍କ ପାଇଁ, କୃଷ୍ଟିପାଇଁ, କଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ଯଦି ସହିବାକୁ ହୁଏ ତୁମକୁ ସେଇ କଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ତୁମ ପାଖରେ କେତେ ଅଶେଷ ସୁଖଦାୟକ ମନେହେବ । ଯାହା କହ ଧନ ! ଭଲପାଇବାହିଁ ଏକମାତ୍ର ମାଲ, ଯାହା ମଣିଷକୁ ଖୁଆଏ, ପିନ୍ଧାଏ, ଉତ୍ସାହ-ଉଦ୍ଦୀପନାରେ ପାଗଳ କରିଦିଏ ।

କହୁକହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆନନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେଇ ଦୀପ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ନିବଦ୍ଧକରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଅନାଇ ରହିଲେ । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାଇଙ୍କ ଆଖି ମଧ୍ୟ ଛଳ ଛଳ ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ ଥରେ ପ୍ରଣାମ ନିବେଦନ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ଆହୁରି ଅନେକେ ଆସି ଉପବେଶନ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପରିବାବାଲା ମଜିରଦ୍ଦିକୁ ଦେଖି ପଚାରିଲେ—ହେ ମଜିରଦ୍ଦି ! ଦେଶୀ ଆଳୁ ଆଣି ପାରିବ ?

ମଜିରଦ୍ଦି ଆନନ୍ଦରେ ଗଦ୍ ଗଦ୍ ହୋଇ ଆଗେଇ ଆସି କହିଲା—ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହୋଇଛି ଯେତେବେଳେ ଠିକ୍ ମିଳିଯିବ । ଚେଷ୍ଟା କରିବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ମୋ' ଇଚ୍ଛା ହେଲେ କ'ଣ ହେବ ? ତୋ ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ହିଁ ହେବ ।

ମଜିରଦ୍ଦି—ଆପଣ ଖାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି, ମୋର ପୁଣି ଇଚ୍ଛା ହେବ ନାହିଁ, କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ଆପଣ ? ଠିକ୍ ଯୋଗାଡ଼କରି ଆଣିବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଭଳି କଥା !...ତାହେଲେ କେବେ ଦେବୁ ?

ମଜିରଦ୍ଦି—ଆଜି ହିଁ ଖୋଳି ପକାଇବି ।

ଗୋଟିଏ ଛେଳି ବଉଳଗଛର ପତ୍ର ଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି, କିନ୍ତୁ ଗଛରେ ଗୋଡ଼ ଲଗାଇ ବେକ ଲମ୍ବାଇ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ପତ୍ର ପାଖକୁ ତା' ମୁହଁ ପାଉ ନାହିଁ ।

ତାହା ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ—ଆରେ ଦି'ଟା ପତ୍ର ପାରି ଦେ'ତ । ଦେଖ ତ ପତ୍ର ଖାଇବ ବୋଲି କ'ଣ କରୁଛି !

ଭଗୀରଥ ଭାଇ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କିଛି ବଉଳପତ୍ର ପାରିଦେଲେ । ଛେଳିଟା ପରମ ତୃପ୍ତିର ସହ ଖାଉଛି ଆଉ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ନେହାତୁର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ତାହା ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସେ-ଦୃଷ୍ଟି ସତେଯେପରି ଗୋଟିଏ ମା'ର ଦୃଷ୍ଟି,—ମା ଯେପରି ନିଜର ନାହିକଟା ଗଣ୍ଡିଧନକୁ ସାମନାରେ ବସାଇ ଭଲ ଜିନିଷଟିଏ ଖୁଆଇ ତୃପ୍ତିସିକ୍ତ ହୋଇ ଉଠୁଛନ୍ତି ।

ପତ୍ର ଖାଇସାରି ଛେଳିଟା ବେକ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କହ ତ ସେ ଏବେ କ'ଣ ଚାହୁଁଛି ?

ମଙ୍ଗଳ ଭାଇ—ବୋଧହୁଏ ପାଣି ପିଇବାକୁ ଚାହୁଁଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—(ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ)-ତୁ କହ ତ ?

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ଆହୁରି ପତ୍ର ଖାଇବାକୁ ଚାହେଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ପ୍ରବୋଧ ବାଗଚୀ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ)-ତୁ କହ ତ ?

ପ୍ରବୋଧ ଭାଇ—ସେ ଆଦର ଚାହେଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ହସ ହସ ମୁହଁରେ ଖୁସି ହୋଇ)—ଠିକ୍ ଧରିଛୁ । ତାହେଲେ ତୁ ଯା, ତାକୁ ଟିକେ ଆଦର କରିଆ । (ପ୍ରବୋଧ ଭାଇ ଯାଇ ଛେଳିଟାର ବେକ ଆଉଁଶି ଦେଉଛନ୍ତି । ଛେଳିଟା ଆରାମ ବୋଧ କରି ବେକଟା ଆହୁରି ବଢ଼ାଇଦେଲା) ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖ, ଦେଖ, ସୋହାଗ ପାଇ ତା'ର ଚେହେରାଟା କିପରି ଫିଟିଯାଉଛି । କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଛି । ଭଲପାଇବା ହେଲା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିନ୍ଦୂର ପରି । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିନ୍ଦୂରକୁ ମହୁ ସହିତ ଫେଣ୍ଟି ଖାଉଣୁ ନଖାଉଣୁ ଦେହରେ ଜୋର ଆସିଯାଏ, ଆନ୍ତରିକ ଭଲପାଇବାର ଛୁଆଁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଯେଉଁଠାରେ ଲାଗେ, ସେଠାରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଭାଟା ଚଳଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଉଠେ । କେତେ ଅସତ୍, ବଜାତ୍ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱଭାବ ଦୋଷରୁ ଆଦର-ସୋହାଗ ପାଇ ମଧ୍ୟ କୃତଘ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, କ୍ଷତି କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଭଲପାଇବା ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭଲଲାଗେ । କେହି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଘ୍ନ ହେଉ—ଏହା କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପ୍ରବୋଧ ଭାଇଙ୍କୁ ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପଚାରିଲେ—ତୁ କିପରି ବୁଝିଲୁ ?

ପ୍ରବୋଧ ଭାଇ—ମୋର ଏମିତି ମନେହେଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପୂର୍ବେ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କର ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିବାର ରୀତି ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ସେ ସବୁ ଏବେ ଉଠିଗଲାଣି । ତାହା କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ଭଲଜିନିଷ ଥିଲା । ...ଆମେ ଆଜିକାଲି ମଣିଷକୁହିଁ ଭଲରୂପେ ଦେଖୁନା, ପଶୁପକ୍ଷୀ ତ ଦୂରର କଥା । ବଡ଼ଖୋକା (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ଦା)ର ଏସବୁ ବିଷୟରେ ଖୁବ୍ interest (ଆଗ୍ରହ) ଓ observation (ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ) ଅଛି । କୁକୁର, ଗୋରୁ, ବିରାଡ଼ି, ପକ୍ଷୀ, ସାପ, ବେଙ୍ଗ, ବାଘ ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ପଶୁ ଜନ୍ତୁଙ୍କ ଆଚାର-ଆଚରଣ, ରୀତି-ନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ଅନେକ କଥା ଜାଣେ ଏବଂ ଏହା ଫାଙ୍କା କଥା ନୁହେଁ । ବାସ୍ତବତା ସହିତ ଏହାର ଖୁବ୍ ମେଳ ଅଛି । ପୁଣି, କେଉଁ ଲୋକର ଚାଲିଚଳନ, ରକମ ଓ ପ୍ରକୃତି କିପରି, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତା'ର ଖୁବ୍ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରଣା ରହିଛି । Observation (ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ) ଯଦି ନଥାଏ, ତାହେଲେ ଆମର common sense (ସହଜ ଜ୍ଞାନ) ବଢ଼େ ନାହିଁ । ବହିପଢ଼ି ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ହୁଏ, ତାହା ଅତି ସାମାନ୍ୟ । ମଣିଷର ଆଖି, କାନ, ନାକ, ମୁହଁ ଯଦି ଖୋଲାଥାଏ, ଆଖି ଆଗରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନନ୍ତ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ ଯେଉଁ ସଂସାର ଅଛି, ତାକୁ ଯଦି ଭଲଭାବରେ ପଢ଼େ,—ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନନଶୀଳତାକୁ ସଜାଗ ରଖି,—ତାହେଲେ ସେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭକରେ ତା'ର ତୁଳନା ହୁଏନା । ପୁଣି ତତ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ବାସ୍ତବକର୍ମ ଓ ସେବାମୟ ସଂପର୍କ ଯେତେ ବେଶି ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ ଓ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ରଖିପାର, ସେତେ ତୁମର ବୋଧ ପ୍ରଖର ହେବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ତୁମେ ଘରେ ଗୋଟାଏ ଗୋରୁ ପୋଷିଛ, ତାକୁ ଖୁଆଉଛ, ଯତ୍ନ କରୁଛ, ତା'ର ଭିତର ଦେଇ ତୁମର ପ୍ରଭୂତ ବାସ୍ତବ ଜ୍ଞାନର ଉନ୍ମେଷ ହୋଇଯିବ । କେଉଁ ଘାସ ଗୋରୁ ପକ୍ଷେ ଭଲ, କେଉଁ ଘାସ ଖାଇଲେ ଗୋରୁ ବେଶୀ ଦୁଧ ଦିଏ, ଗୋରୁର ଦେହ ଖରାପ ହୁଏ କେତେବେଳେ, ଦେହ ଖରାପ ହେଲେ ଭଲହୁଏ କିପରି, କେତେବେଳେ ତାକୁ ଶେଷକରେ, ଥଣ୍ଡା-ଗରମ ସେ କେତେ ପରିମାଣରେ ସହ୍ୟ କରିପାରେ, ଗାଈ ଦୁହିଁବା ସମୟରେ, କ'ଣ କଲେ ସେ ଦୁଧ ଛାଡ଼େ, କେତେବେଳେ ଦୁଧ ଲୁଚାଏ, ତା'ର ମିଜାଜ କେତେବେଳେ କିପରି ଥାଏ, ମିଜାଜ ଗରମ ହେଲେ ତାକୁ ଥଣ୍ଡା କିପରି କରିବାକୁ ହୁଏ, ଇତ୍ୟାଦି କେତେ ବିଷୟରେ ତୁମର ଜ୍ଞାନ ହୁଏ ଏଇ ବାସ୍ତବ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ଭିତର ଦେଇ । ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଇପରି ହୋଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ଯେତେ

ବାସ୍ତବ-ବ୍ୟବହାର, ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ଓ କର୍ମମୂଳକ ହେବ ସେତେ ଭଲ । ଶିକ୍ଷାର ପଟ୍ଟଭୂମି artificial (କୃତ୍ରିମ) ହେବା ଭଲ ନୁହେଁ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ହେବା ଦରକାର ଏକ ବାସ୍ତବ ସମାଜ ପରି । ସଂସାରରେ ଚଳିବାକୁ ହେଲେ ମଣିଷକୁ ଯେତେ ରକମର କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ, ଦାୟ-ଦାୟିତ୍ୱ, ନେଇ ଚଳିବାକୁ ହୋଇଥାଏ, ସେଇସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ, ଦାୟ-ଦାୟିତ୍ୱ ସୁଷ୍ଠୁଭାବରେ ନିର୍ବାହ କରିବାର ଉପଯୋଗୀ ଶିକ୍ଷାଲାଭର ଅବକାଶ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରହିବା ଦରକାର । ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଗୃହ, ସାମାଜିକ ପରିବେଶ–ସାମଗ୍ରିକଭାବରେ ହେବ ଯେପରି ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ର । ଛାତ୍ର, ଅଭିଭାବକ, ଶିକ୍ଷକ, ସମାଜର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିବ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଯୋଗାଯୋଗ । ଏମାନେ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ହୋଇ ଛାତ୍ରର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାର ଭିତ୍ତିଭୂମି ରଚନା କରିବେ ଏବଂ ସମସ୍ତଟା ନିୟମିତ ହେବା ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବା ଦରକାର ଜୀବନ-ବୃଦ୍ଧିଦାୟକ, ଆଦର୍ଶ ଅନୁପୂରକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଶିକ୍ଷାର ଏଇ ଗନ୍ତବ୍ୟ ଯଦି ଠିକ୍ ନଥାଏ, ତାହେଲେ ଛାତ୍ରଗଣ ନାନା ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟ ମଧ୍ୟରେ ସଂଗତିର ସୂତ୍ର ଖୋଜି ପାଇବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଅନେକେ ଜାଣିଶୁଣି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦାନାବାନ୍ଧି ଉଠିବ ନାହିଁ ! କ'ଣ କହୁଛୁ ରାଜେନ୍ ?—ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଈଷତ୍ ହସିଲେ ।

ରାଜେନ୍ ଭାଇ (ମଜୁମଦାର)—ସେ ତ ଠିକ୍ କଥା ।

ଏହା ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଥରେ ତମାଖୁ ଖାଇଲେ । ତା'ପରେ ସହଜଭାବରେ ରତ୍ନେଶ୍ୱର ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ରତ୍ନେଶ୍ୱର ଭାଇ ! ଆଜିକାଲି ଗୀତଫୀତ ଆଉ ଗାଉନାହାନ୍ତି ?

ରତ୍ନେଶ୍ୱର ଭାଇ (ଦାଶଶର୍ମା) ଟିକିଏ ବିମର୍ଷ ଓ ଚିନ୍ତିତ ଥିଲେ, ମୁହଁ ଶୁଖାଇ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—କେବେ କେବେ ଗାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଚଲାନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ।

ରତ୍ନେଶ୍ୱର ଭାଇ ହାରମୋନିୟମ ଖୋଜୁଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଶଳା, ବିନା ହାରମୋନିୟମରେ ଚଲାନ୍ତୁ ନା ।

ରତ୍ନେଶ୍ୱର ଭାଇ ଗାଉଛନ୍ତି—

'ମେଘେର ଡାକେ ଡାକ ଦିୟେଛେ ଆମାରେ
ଏଇ ତୋ ଆମି ଦିଲେମ ସାଁତାର ପଥେର ପାଥାରେ ।
ଆକାଶେର ହାତଛାନି ଆର ବାଦଲ-ବାଁଶରୀ
ଉଠଛେ ଫୁଟେ ଡାକେର ମାଝେ, ତାଇ ତୋ କି କରି,
ଏଇ ତୋ ଆମି ଦିଲେମ ସାଁତାର ପଥେର ପାଥାରେ !
ବାଜେର ଆଗୁନ ଜ୍ୱାଲିୟେ ଦିୟେ ବୁକେର ପାଁଜରେ
ଚଲତେ ହବେ ଚଲାର ନେଶାୟ ପାଗଲ ହବ ରେ,
କାଲ-ବୋଶେଖୀର ନିକଷ-କାଲୋ କାଜଲ ଆଁଧାରେ,
ଏଇ ତୋ ଆମି ଦିଲେମ ସାଁତାର ପଥେର ପାଥାରେ ।'

ଗୀତର ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଆଶ୍ରମ ପ୍ରାଙ୍ଗଣରୁ ଦଳେ ପିଲା ଛୁଟି ଆସିଲେ । ସେମାନେ

ମାତୃମନ୍ଦିର ଶିଡ଼ିରେ ଦୌଡ଼ି ଉପରେ ଉଠିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ—ଦେଖିଚାହିଁ ଉଠ । ପଡ଼ି ନଯାଅ ଯେପରି ।

ଗୀତ ଚାଲିଛି, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଦୂର ଆକାଶ ଆଡ଼େ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଦଳେ ଧୋବଲା ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଛନ୍ତି ଆକାଶରେ । ନୀଳ ଆକାଶର ଅନନ୍ତ ବକ୍ଷରେ ଶୁଭ୍ରସୁନ୍ଦର ପକ୍ଷୀଗଣଙ୍କର ଏଇ ଅବାଧ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିଚରଣ ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ବୋଳିଦେଇଛି କେଉଁ ସୁଦୂରର ସ୍ୱପ୍ନ-ଜଡ଼ିମା । ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ତାଙ୍କର ଚେତନ-ସମାଧିର ଆନନ୍ଦଦ୍ୟୁତି, ଦୃଷ୍ଟିରେ ମଧୁକ୍ଷରା ଅମୃତ-ଆବେଶ । ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ ଅନନ୍ୟମନା ହୋଇ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟରୂପ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେମାନଙ୍କର ଚେତନା ମଧ୍ୟ ସ୍ଫୀତ ଓ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇଉଠୁଛି ଉଦାର ଆନନ୍ଦର କେଉଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକକୁ । ଏହିପରିଭାବରେ କିୟତ୍‌କ୍ଷଣ ଅତିବାହିତ ହୋଇଗଲା ।

ହଠାତ୍ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅମର ଭାଇକୁ କହିଲେ—ଅଟଳର ଭାଉଜକୁ ଡାକ୍ ତ ।

ଅମର ଭାଇ ଡାକି ଆଣିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ନିଜ ହାତରେ ଦେଖାଇ ତାକୁ କହିଲେ—ଏଡ଼ିକି-ଏଡ଼ିକି ବଡ଼ ବଡ଼ ରସଗୋଲା କରିପାରିବୁ ନାହିଁ ? ଖାଣ୍ଟି ମାଲ ହେବା ଦରକାର । ଥରେ ପାଟିକୁ ଗଲେ ଯେପରି ଲୋକର ମନ-ପ୍ରାଣ-ମିଜାସ ଖୁସି ହୋଇଯିବ ।

ସତ୍ୟ ମା—ହଁ ପାରିବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାହେଲେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବୁ । ମୁଁ କହିଲା ମାତ୍ରେ ଯେପରି ଆଣି ହାଜର କରିଦେବୁ ।

ସତ୍ୟ ମା—କେବେ ଦରକାର ? ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଖବର ନପାଇଲେ ତ ମୁସ୍କିଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆଜି ଦରକାର ହୋଇପାରେ, କାଲି ଦରକାର ହୋଇପାରେ, ଯେ କୌଣସିଦିନ ଦରକାର ହୋଇପାରେ, ରୋଜ ମଧ୍ୟ ଦରକାର ହୋଇପାରେ । ମୋଟକଥା, ଯେତେବେଳେ ମାଗିବି, ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଆଣିଦେବା ଦରକାର । ମୁଁ ଜଣକୁ ଖୁଆଇବି ।

ସତ୍ୟ ମା—କେବେ, କେତେବେଳେ ଦରକାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବରେ ନ ଜାଣିଲେ, କିପରି କରିବି ? ବେଶି ଆଗରୁ କରିଦେଲେ ତ ତଟକା ରହିବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସି ହସି କହିଲେ—ଯେତେବେଳେ ମାଗିବି, ସେତେବେଳେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯଦି ତଟକା ଜିନିଷ ଦେଇ ନପାରିବୁ, ତାହେଲେ ଆଉ କ'ଣ ହେଲା ? ମନ୍ତ୍ରପରି କରିଦେବୁ । ତୁ ପାରିବୁ ବୋଲି ତ ତୋତେ କହି ରଖୁଛି, ନହେଲେ ତ ଯା'କୁ ତାକୁ କହିଲେ ଚଳନ୍ତା ।

ସତ୍ୟ ମା—ଆଚ୍ଛା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—କ୍ଷିତୀଶ ବାବୁ ଆସି କନ୍‌ଫରେନ୍‌ସର କେତେଦିନ ଯଦି ରହନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆପଣ ବିଛଣାପତ୍ର, ଶେଯ-କନ୍ଥା, ସବୁ ଠିକ୍ ରଖିବେ କିନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ରଖିବେ ଏବଂ ଗଳ୍ପସଳ୍ପ କରିବେ । ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ଖୁବ୍ ଶ୍ରଦ୍ଧା, କହିଲେ—ଏତେବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଲୋକ ମୁଁ ଜୀବନରେ ଦେଖି ନାହିଁ । ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କର common sense

(ସହଜ ଜ୍ଞାନ) ମଧ୍ଯ ବେଶ୍ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ହଁ, କଥା ତ ଖୁବ୍ ପରିମାପିତ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା' ଅଛି । ଇଚ୍ଛାକଲେ କାମ କରିବାର କ୍ଷମତା ଅଛି ।

ଏଥର କନ୍‌ଫରେନ୍‌ସ ଉପଲକ୍ଷେ 'କାରାଗାର' ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେବ । ସେଇ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ—ପୌରାଣିକ ବିଷୟ ଉପରେ ଯେତେ ନାଟକ ଲେଖା ହୋଇଛି, ତନ୍ମଧ୍ଯରୁ ଅଧିକାଂଶ ବହିରେ ଶତ୍ରୁଭାବରେ ସାଧନାଟାହିଁ ବଡ଼କରି ଦେଖା ହୋଇଛି । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁଭାବରେ ଉପାସନା କରିବା କେତେଦୂର ସଂଗତ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଟିକିଏ ଉତ୍ତେଜିତ କଣ୍ଠରେ)—ଶତ୍ରୁଭାବରେ ପୁଣି ସାଧନା ହୁଏ ନା କ'ଣ ? ସେ ସବୁ inferiority (ହୀନମନ୍ୟତା) ର କଥା । ଲେଖକ ଭିତରେ inferiority ଥିଲେ ତାହା କଲମରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । କଲ୍ୟାଣକାମୀ ସତ୍ ଓ ଶକ୍ତିମାନ୍ ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନେ ଦୁର୍ନୀତିପରାୟଣ ଦକ୍ଷ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ନୀତିକୁ ନିରୋଧ କରିବାକୁ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁର୍ନୀତିପରାୟଣ ଦକ୍ଷ ଓ ରାବଣ ପରି ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନେ ଯଦି ନିଜ ନିଜକୁ ସଂଶୋଧନ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ହୁଏତ ବଞ୍ଚିଯାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତା' ଯଦି ନକରନ୍ତି, ତେବେ ସତ୍ ଓ ଶୁଭ-ଶକ୍ତିର ନିକଟରେ ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ପରାଭୂତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଯେପରି ପତନ ହୋଇଥିଲା ଦକ୍ଷ, ରାବଣ ଓ କଂସଙ୍କର । ଏହା ହେଲା ବିଧିର ବିଧାନ । ଏହା ମଧ୍ଯରେ ଭକ୍ତ-ଭଗବାନଙ୍କ କଥା କିପରି ଉଠେ ? ଏଇ ପ୍ରକାର ପରିବେଷଣ ମଣିଷର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ପୁଷ୍ଟ କରିତୋଳେ । ଆପଣମାନେ ନୂତନଧରଣର ବହି ଲେଖି ଏଇସବୁ ଭୁଲ ସୁଧାରି ନେବେ । ଯିଏ ଅସତ୍, ତାକୁ ଅସତ୍‌ରୂପେ ଚିତ୍ରଣ କରିବାହିଁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ତାହା ଉପରେ ରଙ୍ଗବୋଳି, ଅବାନ୍ତର ତାତ୍ତ୍ୱିକତାର ଅବତାରଣା କରିବାର ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ତଦ୍ୱାରା ଲୋକେ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ଭାବବିଳାସୀ ହୋଇଯା'ନ୍ତି, ଅପକର୍ମ କରନ୍ତି ପୁଣି ମୁହଁରେ କହନ୍ତି—ଏହା ମଧ୍ଯ ତାଙ୍କରି ଇଚ୍ଛା । ମଙ୍ଗଳସ୍ୱରୂପ ଯିଏ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଅମଙ୍ଗଳ ପଥରେ ଚାଲି ତାଙ୍କ ଆଡ଼େ ଆଗେଇହୁଏ ନାହିଁ । ତେବେ ପରମ ପିତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ସୁବିଧା ଅଛି । ଯେ ଯେତେ ଅପକର୍ମ କରୁନା କାହିଁକି, ସତ୍ତାର ବିଲୋପ କିଏ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ଅପକର୍ମ ଯେତେବେଳେ ବିନାଶକୁ ଡାକି ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ, ସେତେବେଳେ ସତ୍ତା ଆତ୍ମରକ୍ଷାର ତାଡ଼ନାରେ ଉକ୍ତ ଅପକର୍ମରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ ମଣିଷକୁ । ସେତେବେଳେ ବି ଯଦି ମଣିଷ ଫେରିଆସେ, ତାହେଲେ ମଧ୍ଯ ବାଟ ଖୋଲାଅଛି ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ (ନନ୍ଦୀ)—ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଶତ୍ରୁଭାବରେ ଶତ୍ରୁର ଧ୍ଯାନ ସର୍ବଦା ଲାଗି ରହିଥାଏ, ତେଣୁ ସହଜରେ (ଭଗବାନ) ମିଳିଯା'ନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅପକର୍ମ ଯେ କରେ, ପୁଲିସର ଧ୍ଯାନ ତ ତା'ର ଲାଗିହିଁ ଥାଏ । ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ପୁଲିସ ପାଖକୁ ଆଗେଇଯିବାକୁ ଚାହେଁ, କି ପୁଲିସଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯିବାକୁ ଚାହେଁ ?

ନଗେନ୍ ଭାଇ ଅଜାମିଳର ଗଳ୍ପ ଅବତାରଣା କରି ପଚାରିଲେ—ଅଜାମିଳ କେତେ

ପାପ କରିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ତା' ପୁଅ ନାଁ ରଖିଥିଲା ନାରାୟଣ । ମରିବା ଆଗରୁ ତାକୁ ଡାକିବାରୁ ଯମଦୂତମାନେ ଯେତେବେଳେ ନେବାକୁ ଆସିଲେ, ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନେ ଆସି ବାଧାଦେଲେ, ସେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଏତେ ପାପ କରି ମଧ୍ଯ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା କିପରି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯମଦୂତ ମାନେ ମୁଁ ବୁଝେ, self-centric (ସ୍ୱାର୍ଥପର) ଭାବ, ପ୍ରବୃତ୍ତିମୂଢ଼ତା, ଯାହାକି ମଣିଷକୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ କରିତୋଳେ, ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁଦୂତ ମାନେ, ବ୍ୟାପ୍ତି ବା ବିସ୍ତାରର ଭାବ ଏବଂ ମୁକ୍ତିମାନେ, passion prominent move (ପ୍ରବୃତ୍ତି-ପ୍ରଧାନ ଚଳନ) ପରିବର୍ତ୍ତେ, Ideal prominent move with all one's passion (ସକଳ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସହ ଇଷ୍ଟପ୍ରଧାନ-ଚଳନ) । ଅଜାମିଳ ଯେତେବେଳେ ନାରାୟଣ ନାରାୟଣ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲା, ହୁଏତ 'ନାରାୟଣ' ଶବ୍ଦର ବୋଧ କିଛିଟା ତା' ମଧ୍ଯରେ ସ୍ଫୁରିତ ହେଉଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁପୂର୍ବରୁ ସେ ଯେତେବେଳେ 'ନାରାୟଣ' କଥା ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ହୁଏତ ପ୍ରକୃତରେ ନାରାୟଣ ଭାବରେ ଭାବିତ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା ଏବଂ ସେଇଭାବରେ ଭାବିତ ହୋଇ ଯଦି ତା'ର ଜୀବନ-ଦୀପ ନିର୍ବାପିତ ହୋଇଥାଏ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ନାରାୟଣମୁଖୀ ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ, ସେଥିରେ ଆଉ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କ'ଣ ଅଛି ? ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି—'ଏକବାର କୃଷ୍ଣନାମେ ଯତ ପାପ ହରେ, ଜୀବେର ସାଧ୍ଯ ନାହିଁକ ତତ ପାପ କରେ ।' ପୁଣି ଏହା ମଧ୍ଯ ଅଛି—'କୋଟି ଜନ୍ମ କରେ ଯଦି ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ, ତଥାପି ନା ପାୟ କେହ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର-ନନ୍ଦନ ।' ଆମେ ଡାକିଲା ପରି ଡାକୁଛୁ କୋଉଠି ? (ସୁରକରି ଗାଇଲେ)-'ଡାକ୍ ଦେଖି ମନ କାଳୀ ବୋଲି, କିପରି ଶ୍ୟାମା ରହିପାରେ ?' ଭଲପାଇବାର ଆକୁଳ ଆହ୍ୱାନରେ ସେ ନିମିଷକେ ଆସି ହୃଦୟରେ ଧରାଦିଅନ୍ତି । ଗୋଟାଏ କଥା ଆମ ଦେଶରେ ଖୁବ୍ ଚାଲେ—ଜପତପ ଯେତେ ବି କର, ମରଣେ ହୁସିଆର । ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ଯଦି ଇଷ୍ଟଚିନ୍ତା ଓ ଇଷ୍ଟନାମ ପ୍ରବଳ ନହୁଏ, ତେବେ ହଜାର ଜପତପ କଲେ ମଧ୍ଯ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନ ଉନ୍ନତ ନ ହୋଇପାରେ । ତେବେ ଅଭ୍ୟାସ ଓ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଖୁବ୍ ଭଲ । ନାମ କରୁ କରୁ ନାମୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଦି ଅହେତୁକ ଅନୁରାଗ ଥରେମାତ୍ର ଜନ୍ମେ, ତାହେଲେ ଆଉ ଭାବନା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଆମ ସତ୍ତାଟା ନାମମୟ ଓ ନାମୀମୟ ହୋଇଉଠେ । ଭଲପାଇବା ଓ ଅନୁଶୀଳନ ଭିତର ଦେଇ ଆମେ ଯାହା ହୋଇଉଠୁ, ତାହାହିଁ ଆମର ପରମ ସଂପଦ, ତା'ରି କ୍ରମବିକାଶ ଚାଲେ ଜନ୍ମ-ଜନ୍ମାନ୍ତର । ଏଇ ହେବାଟାହିଁ ପାଇବା ଏବଂ ଦେହଧାରଣ ଯଦି ବି ନକରୁ, ବିଦେହ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ଯ ନାମମୟତା ଓ ନାମୀମୟତା ଆମକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଥାଏ । ଯେଉଁଠି ଥିଲେ ମଧ୍ଯ ତାକୁହିଁ ନେଇ ଥାଉ । କାରଣ ସତ୍ତାଟାହିଁ ନାମମୟ ହୋଇଯାଏ । କର୍ମମୟ ଭଲପାଇବାରେ ଏଇ ହେବାଟା ବୁଝାପଡ଼େ ନାହିଁ ଯାହାକୁ ନେଇ ଆମେ ବାସ୍ତବଭାବରେ ଯେତେ ଲିପ୍ତ ଥାଉ, ତାହା ସେତେ ଆମର ଆପଣାର ହୋଇଉଠେ, ସତ୍ତାଗତ ହୋଇଉଠେ । ତେଣୁ, ଅନ୍ୟକିଛି ପାଇଁ ଇଷ୍ଟଙ୍କୁ ଭଲପାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଇଷ୍ଟଙ୍କ ପାଇଁହିଁ ଇଷ୍ଟଙ୍କୁ ଭଲପାଇବୁ ଯେତେବେଳେ, ସେତେବେଳେହିଁ ପ୍ରକୃତ ରସ ମିଳେ ଜୀବନରେ–ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ, ଆମର କରତଳଗତ ହୋଇଯିବ ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ—କିଛି ଭଲଜିନିଷ ପାଇଁ ଯଦି ତାକୁ ଭଲପାଏ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଇଷ୍ଟେତର ଅନ୍ୟକିଛି ନେଇ ଯଦି ଆପଣ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ଆପଣ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁରେ ଲିପ୍ତ ହେବେ, ଖୁବ୍ ଜୋର ତାହାହିଁ ପାଇପାରନ୍ତି । ଯେଉଁଥିରେ ଆପଣ ଲିପ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ଯାହା ଆପଣଙ୍କପାଇଁ ମୁଖ୍ୟ ନୁହେଁ, ଗୌଣ, ତା'ଠାରୁ ଆପଣଙ୍କ ସତ୍ତା ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଦୂରରେ ରହିବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ଯେ କେବଳ ତମାଖୁ ଖାଇବା ଲୋଭରେ ବୁଲିବୁଲି ଆପଣଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଏ, ସେ ଖୁବ୍ ବେଶି ଆପଣଙ୍କର ତମାଖୁ ପାଇପାରେ, ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବ କିପରି ? ଆପଣ ଯଦି ନିଜକୁ ଅଜାଡ଼ି ମଧ ଦିଅନ୍ତି ତା' ପାଖରେ, ତଥାପି ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର 'ସୁ' ନାହିଁ ତା'ର । କାରଣ, ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ତ ତା'ର କୌଣସି ଲୋଭ ନାହିଁ, ତେଣୁ ଆପଣ ନିଜକୁ ଦେବାକୁ ଚାହିଁଲେ ମଧ ସେ ତାହା ପାଏ ନାହିଁ, ଉପଭୋଗ ମଧ କରିପାରେ ନାହିଁ । ପୁଣି, ଆପଣ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଦିନେ ଏଇପରି ତମାଖୁ ଦେବା ମଧ ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ଲୋଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ତାଙ୍କରି ଉପରେହିଁ ଲୋଭ କରିବା ଭଲ । ଅଣହୁସିଆର ହୋଇ ଏଣୁତେଣୁ ମାଗିବାକୁ ଯିବି କାହିଁକି ?

ନଗେନ୍ ଭାଇ—ଆମର ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ତ ଆମକୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜିନିଷରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖେ, ଏହାର ଉପାୟ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆମର ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ, ରିପୁଗୁଡ଼ିକ ଯେତେବେଳେ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ନିଯୋଜିତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଆଉ ତାହା ରିପୁ ହୋଇ ରହେନାହିଁ, ଶତ୍ରୁ ପୁଣି ମିତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ରିପୁଗୁଡ଼ିକୁ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପନ୍ନ କରିତୋଳିବା ହିଁ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହେବା ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ—ମଣିଷ ହଠାତ୍ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରେ ନା ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିରସହ ହାତ ହଲାଇ)—ବୁଝିଲାମାତ୍ରେ ଝଟ୍‌କରି ଜୀବନଯାତ୍ରାର ରୀତି ବଦଳାଇଦେଲେ ପାରିବ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ କରି ହୁଏ ନାହିଁ, ଏକାଥରକେ ହୁଏ । ହେମ କବି କିପରି ଫଟ୍ କରି ମଦ ଖାଇବା ଛାଡ଼ିଦେଲା । ମଣିଷ ଆଗରୁ ଯାହା କରିଥାଉନା କାହିଁକି, ରାସ୍ତାପାଇ ଯଦି ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ସ୍ଥିର କରିନିଏ–'ଢେର ହୋଇଛି, ଆଉ ନୁହେଁ, ଏବେଠାରୁ ମୁଁ ନୂତନ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିବି', ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତା'ର conviction (ପ୍ରତ୍ୟୟ), urge (ଆକୂତି), gaits (ଚଳନ), attitude (ମନୋଭାବ), morale (ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା) ବଦଳିଯାଏ । James (ଜେମସ୍) ମଧ୍ୟ habit (ଅଭ୍ୟାସ) ର chapter (ଅଧ୍ୟାୟ)ରେ ଏଇପରି କଥା କହିଛନ୍ତି ।

ଏଇ ସମୟରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାଇ (ବାଗ୍‌ଚୀ)ଙ୍କ ମା'ଙ୍କୁ ଦେଖି କହିଲେ—ମୁଁ ତୋତେ ମନେମନେ ଖୋଜୁଥିଲି । ତୁ ଆସିଗଲୁ ଭଲ ହେଲା । (ପୂର୍ବବର୍ଣ୍ଣିତ ପୁତ୍ରଶୋକାତୁରା ମା'ର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ)—ତୁ ନିଜେ ତା'ର ଖୋଜଖବର ନେବୁ । ଠିକ୍ ସମୟରେ ତା'ର ଗାଧୋଇବା-ଖାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବୁ । ସେ ମୋଟେ ଖାଇବାକୁ ଚାହେନା, ତେଣୁ ମୁଁ ତାକୁ ବଡ଼ବୌ-ର ପ୍ରସାଦ ପାଇବା କଥା କହିଛି । ତୁ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ବୌକୁ କହି ରଖିବୁ । ମୁଁ ପୁଣି ଯଦି ଭୁଲିଯାଏ । ତୁ' ତ ମଣିଷର ଦୁଃଖ ବୁଝୁ, ତୋ ମୁଣ୍ଡରେ ବୁଦ୍ଧି

ଅଛି । ତୋ ଉପରେ ତା'ର ଦେଖାଶୁଣାର ଭାର ଦେଇ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲି । ତା'ର ଯଦି ବିଛଣା ନଥାଏ, ତୋ ପାଖରେ ଆଣି ଶୁଆଇବୁ ।

ଉକ୍ତ ମା'—ଆଜ୍ଞା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ହଁ, ଶାନ୍ତି ଦେବା ଦରକାର ।

ଉକ୍ତ ମା'—ସେ ତ ଆପଣଙ୍କ ଦୟା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ଉଠି ଘେରାଏ ବୁଲି ଆସିଲେ । ଥରେ ଡିସ୍‌ପେନ୍‌ସରୀ ଆଡ଼େ ଗଲେ, ଡିସ୍‌ପେନ୍‌ସରୀ ପିଣ୍ଡାକୁ ଉଠି କହିଲେ—ଏ କଣରେ ଏତେ ଅଳନ୍ଧୁ ଲାଗିଛି, ତୁମର ଆଖିରେ ପଡୁ ନାହିଁ ? ମନେ କରନା ଯେ କେବଳ ଔଷଧ ଗିଳାଇ ମଣିଷ ରୋଗ ଭଲ କରିଦେବୁ, ଯଦି ସେମାନଙ୍କୁ ସଦାଚାରୀ କରି ନ ତୋଳୁ । ସଦାଚାରରେ ଅଛି ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା । ଏସବୁ ଦିଗପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବା ଦରକାର । ତୁମେ ସବୁ ନିଜେ ଯଦି ନ କର, ଅନ୍ୟକୁ କରାଇବ କିପରି ? ଡାକ୍ତରଖାନା ହେବ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସଦାଚାର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ନୀତିଶିକ୍ଷାର ଗୋଟାଏ ଘାଟି ପରି । ଏଠାରେ କେତେକ ଭଲ ଭଲ ମଟୋ (ନୀତିଶିକ୍ଷା) ଟଙ୍ଗାଇବା ଦରକାର, ଯାହା ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଆମର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ । ଏ ସ୍ଥାନଟି ହେବା ଦରକାର ପରିଷ୍କାର, ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ।

ଭଗୀରଥ ଭାଇ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲେ—ସେ ଆଡ଼େ ମୋ ନଜର ପଡୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେଉଁଠି ଥାଅ ନା କାହିଁକି, ତା'ର ଚାରିପଟେ କେଉଁଠି କ'ଣ ଅଛି-ତା' ଯଦି ନଜରରେ ନ ପଡ଼େ, ତେବେ ଦିନୁଦିନ dull (ବୋକା) ହୋଇଯିବ । ମନରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିଯିବ । ତୁମର ଭଲ ଅଭ୍ୟାସ ଅନେକ ଅଛି, ସେଇଥିରେ ଯଦି ଖୁସି ହୋଇଯାଅ, ମୁଣ୍ଡ ଯଦି ନ ଖଟାଅ, ଆହୁରି ସଦଭ୍ୟାସ ଯଦି ଆୟତ୍ତ ନ କର, ଦିନୁଦିନ ଗତାନୁଗତିକଭାବରେ ଯଦି ଚଳ, ତେବେ ଜୀବନଟା ସ୍ଥୂଳ ଓ ସ୍ଥବିର ହୋଇଉଠିବ,–ଅଗ୍ରଗତି ଆଉ ହେବ ନାହିଁ, ପ୍ରାଣର ଉତ୍ସାହ ଓ ଉଲ୍ଲାସ ମଧ କମିଯିବ ।

ଭଗୀରଥ ଭାଇ—ଅଳନ୍ଧୁଟା ଝାଡ଼ି ସଫା କରିଦେବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କରିଦେବ କ'ଣ ? ଏଇ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କାହାକୁ ଦେଇ କରିଦିଅ । ହେ ହେମଗୋବିନ୍ଦ !

ହେମଗୋବିନ୍ଦ ଭାଇ କଳରୁ ପାଣି ଆଣୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଡକା ହେଲା । ସେ ଛୁଟି ଆସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେଇ ଅଳନ୍ଧୁଟା ଝାଡ଼ି ପକା ତ !

ହେମଗୋବିନ୍ଦ ଭାଇ ଗୋଟାଏ ବାଡ଼ିର ଅଗରେ ଝାଡୁ ବାନ୍ଧି ଅଳନ୍ଧୁ ଝାଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖ୍, ସାବଧାନ । ଆଖିରେ ଯେପରି ଗୁଣ୍ଡ ନ ପଡ଼େ । ନାକରେ ଯେପରି ଧୂଳି ନ ପଶେ । ସେଠାରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଜ୍ଞାନ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଘର ଆଡ଼େ ଗଲେ । ଜ୍ଞାନ ଚୌଧୁରୀ ମହାଶୟଙ୍କୁ ଡାକି, ରାସ୍ତାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ତାଙ୍କ ଘରେ ସମସ୍ତେ କିଏ

କିପରି ଅଛନ୍ତି ପଚାରି ବୁଝିଲେ । ଜଣଙ୍କର ଅସୁସ୍ଥତା କଥା ଶୁଣି ପ୍ୟାରୀ ଭାଇକୁ ଦେଖାଇବାକୁ କହିଲେ । କହିଲେ—ତୁମେ ଖବର ପଠାଅ, ମୋର ମନେ ରହିଲେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ କହିବି ।

ସେଠାରୁ ବଗିଚା ପାଖ ଦେଇ ବଡ଼ଦାଙ୍କ ଘର ସାମନାକୁ ଆସିଲେ ।

ବଡ଼ଦାଙ୍କ ଘର ସାମନାରେ ଅଶୋକକୁ ଦେଖି କହିଲେ—ଦାଦୁ ! ଶୀତଦିନେ ଏତେ ସକାଳୁ ଖାଲି ଦେହରେ ପଦାକୁ ବାହାରିବା ଭଲ ନୁହେଁ । ଥଣ୍ଡା ଲାଗିପାରେ ! ଯାଅ ! ମା ପାଖକୁ ଯାଇଁ ଗେଞ୍ଜିଟା ପିନ୍ଧି ପକାଅ । ଗେଞ୍ଜି ପିନ୍ଧି ଖେଳ ଏବଂ ରାସ୍ତା ମଝିରେ ନ ଖେଳି, ଏକ ପାଖରେ ଖେଳିବା ଭଲ, ତାହେଲେ ତୁମର ସୁବିଧା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଲାଅଇଲା ଲୋକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସୁବିଧା ହେବ । ପୁଣି ରାସ୍ତା ଉପରେ ଖେଳିଲେ କିଏ ହଠାତ୍ ସାଇକେଲରେ ଚାଲିଯିବା ବେଳେ ଧକ୍କା ଲାଗିଯିବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି ।

ଅଶୋକ ଖୁସି ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ କହିଲା—ଆଚ୍ଛା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବଙ୍କିମ ଭାଇ, ବୀରେନ୍ ଭାଇ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଆଡ଼େ ଅନାଇ ମଧୁର ହସ ହସି କହିଲେ—ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେପରି ମୁଁ ମୋତେହିଁ ପାଏ । ପିଲାଟା ଖୁବ୍ ଚୋଖଡ଼ ପିଲା । ଯେମିତି ମଧୁର, ସେମିତି ଜେଦି (ଜିଦ୍‌ଖୋର), ପୁଣି ବୁଦ୍ଧିମାନ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ।

ବଙ୍କିମ ଭାଇ—ହଁ ।

ବୀରେନ୍ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ)—ଅତି ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱଭାବ । ତାକୁ ଭଲନପାଇ ରହିପାରେନା କେହି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—Third generation (ତୃତୀୟ ପୁରୁଷ) ତ । (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି) । ଆଚ୍ଛା ବଙ୍କିମ ! ଶୁଣିଛି third generation (ତୃତୀୟ ପୁରୁଷ) ଅନେକାଂଶରେ inherit କରେ (ଗୁଣାବଳୀର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ), କୌଣସି ବହିପତ୍ରରେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ଅଛି କି ନାହିଁ ଦେଖ୍ ତ ।

ବଙ୍କିମ ଭାଇ—ଠିକ୍ ଏଇରୂପେ କୌଣସି ବହିରେ ଦେଖି ନାହିଁ । ଖୋଜି ଦେଖିବି ।

ଏଇପରି କଥା କହୁ କହୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କ୍ଷେପୁଦା (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଭାଇ)ଙ୍କ ଘର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଗଲେ । ସେଠାରେ କ୍ଷେପୁଦାଙ୍କ ପିଣ୍ଡାରେ ଗୋଟିଏ ହାତବାଲା ବେଞ୍ଚରେ ଦକ୍ଷିଣମୁଖୀ ହୋଇ ବସିଲେ ।

ବସି ପଚାରିଲେ—ଆକୁ କାଲି ଆସିଥିଲା, ଚାଲିଗଲାଣି କି ?

କ୍ଷେପୁଦା—ହଁ, ଆଜି କଟିରି ଅଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆକୁ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ, ତାକୁ ଏକ ଜାତକ ଦେଇଥା'ନ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ।

କ୍ଷେପୁଦା—ମୋର ତ ଜାତକ ଉପରେ ଖୁବ୍ ବେଶି ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଠିକ୍ ମେଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ଏହା ମଣିଷକୁ ବେଶି ଅଦୃଷ୍ଟବାଦୀ କରିଦିଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୋ ମା'ର ଏଇକଥା ଖୁବ୍ ମନେପଡ଼େ । ମା' ପ୍ରାୟ କହୁଥିଲେ-

'ଯେଖାନେ ଦେଖିବେ ଛାଇ, (ପାଉଁଶ)
ଉଡ଼ାଇୟା ଦେଖୋ ତାଇ,
ପାଇଲେ ପାଇତେ ପାର
ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ ।'

କେଉଁଟା ଭିତରେ କ'ଣ ଅଛି, ନଦେଖି ନଶୁଣି ତ୍ୟାଗ କରିବା ଭଲ ନୁହେଁ । ଜ୍ୟୋତିଷକୁ ଶାସ୍ତ୍ର ହିସାବରେ ଦେଖ, ବା ବିଜ୍ଞାନ ହିସାବରେ ଦେଖ, (ଅବଶ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ବିଜ୍ଞାନକୁ ଅଲଗା ବୋଲି ମୁଁ ମନେକରେନା), ଏହା ଯେତେବେଳେ ଆବହମାନକାଳରୁ ଚଳି ଆସୁଛି, ଏହାଭିତରେ ଯେ କିଛି ମାଲ ନାହିଁ, ନିଚ୍ଛକ ପାଗଳାମି, ତାହା ମୋର ମନ କଦାପି ମାନି ନେଇପାରେ ନାହିଁ । ପୁରୁଣାକାଳିଆ ଯାହା ଥିଲା ପ୍ରାୟ ସବୁକିଛି ଗଭୀର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେହୁଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ଆମେ ବୁଝିପାରୁନା ବୋଲି, ଆମକୁ ଭଲଲାଗେନା, କିନ୍ତୁ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେହିଁ ତା' ପାଇଁ ସାଧନା ଦରକାର । ଆମର ଏପରି ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ମଧ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯେ, ଆମେ କଦାପି ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ ବୁଝିପାରିବୁ ନାହିଁ; ବିହିତଭାବରେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବୁଝିବାର ସମ୍ଭାବନା ବେଶି । ପୁଣି ଏପରି ଦମ୍ଭ ମଧ୍ୟ ଭଲ ନୁହେଁ ଯେ, ଆମର ଏଇ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ସହଜରେ ଯାହା ବୁଝିପାରୁନା, ତାହା କିଛି ନୁହେଁ, କି ତା ଭିତରେ କିଛି ସାରବସ୍ତୁ ନାହିଁ । ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦରକାର, ଚେଷ୍ଟା ଦରକାର, ଅନୁଶୀଳନ ଦରକାର, ବିନୀତ ମନୋଭାବ ଦରକାର । ଭୃଗୁଙ୍କ ଜାତକରେ ଆମେ ଯେଉଁ ସଂପଦ ପାଉ, ତହିଁରୁ ତ ଜିନିଷଟାକୁ ଅସାର ବୋଲି ଉଡ଼ାଇ ଦେଇପାରୁନା । ମୋର ମନେହୁଏ, ସମସ୍ତ factor (ଉପାଦାନକୁ) ଠିକ୍ ରୂପେ consider (ବିବେଚନା) କରିପାରିଲେ mathematical accuracy (ଗାଣିତିକ ଯଥାର୍ଥତା) ସହ ସବୁଜିନିଷ ବାହାର କରାଯାଇପାରେ । ତେବେ ଅଦୃଷ୍ଟବାଦୀ ବା ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇଯିବା କଥା ଯାହା କହୁଛ, ତାହା ଆମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ପୁରୁଷକାର ତ ଦରକାର । ପୁରୁଷକାର ନହେଲେ ଅଦୃଷ୍ଟକୁ କିପରି ଖଣ୍ଡନ କରାଯିବ ? ଅଦୃଷ୍ଟ ଯାହା ସୃଷ୍ଟିକରି ରଖିଛି, ତା' ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷକାର ଓ କର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । କେବଳ ପୂର୍ବର କର୍ମହିଁ ଫଳ ପ୍ରସବ କରେ, ଆଉ ବର୍ତ୍ତମାନର କର୍ମ କୌଣସି ଫଳ ପ୍ରସବ କରେ ନାହିଁ, ଏହାର କ'ଣ କିଛି ମାନେ ହୁଏ ? କର୍ମହିଁ ମଣିଷର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା । ତେବେ ଆମର ଶୁଭାଶୁଭ କ'ଣ ଅଛି, ଆମ ପ୍ରକୃତି, ପ୍ରବୃତ୍ତି, କିପରି ଆମକୁ ଚାଳିତ କରୁଛି, ବିଶ୍ୱପ୍ରବାହ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନ ଉପରେ କି କ୍ରିୟା କରୁଛି, ଏସବୁ ଯଦି ଆମର ଜଣାଥାଏ, ତେବେ ଦୈବ ଓ ପୁରୁଷକାର ଉଭୟକୁ ଉଭୟର ଅନୁକୂଳ କରି ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି ତୋଳିପାରୁ, ଏବଂ ଦୈବ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର ପ୍ରତିକୂଳ ଯାହା ଅଛି, ତାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନାନୁଯାୟୀ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରୁ ।

ବୀରେନ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ)—ଦୈବ ଓ ପୁରୁଷକାରକୁ ପରସ୍ପରର ସହାୟକ କରି ତୋଳିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମନେକରନ୍ତୁ, ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ profession (ଜୀବିକା) choose

(ନିର୍ଣ୍ଣୟ) କରିବେ । ଆପଣଙ୍କ ସାମନାରେ ଅନେକ ରାସ୍ତା ଖୋଲା ରହିଛି । ଏବେ କେଉଁଟା ଠିକ୍ କରିବେ ତାହାହିଁ ଆପଣଙ୍କର ସମସ୍ୟା । ସାଧାରଣତଃ ଆପଣଙ୍କ ରୁଚି, ପସନ୍ଦ ଓ ସଂସ୍କାର ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ ବାଛିନେବାହିଁ ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଭଲ । ଆପଣଙ୍କୁ ହୁଏତ ଅନେକ କିଛି ଭଲଲାଗେ । ହୁଏତ ଠିକ୍ କରି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, କେଉଁଟା ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରେୟ, କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଆପଣ ଉନ୍ନତି କରିପାରିବେ । ସେତେବେଳେ ଯଦି ବିଶେଷଜ୍ଞଭାବରେ କେହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦିଏ ଯେ ଡାକ୍ତରୀହିଁ ଆପଣଙ୍କ ସଠିକ ନିଜସ୍ୱ ଲାଇନ, ତାହେଲେ ତ ଆପଣ ଆଉ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଅଯଥା ଶକ୍ତି ଅପବ୍ୟୟ ନକରି ଡାକ୍ତରୀ ଲାଇନହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି, ଏବଂ ଦିନେ ହୁଏତ ଏଥିରେ ବିଶେଷ କୃତିତ୍ୱ ମଧ ଅର୍ଜନ କରିପାରନ୍ତି । ଏବେ ଧରନ୍ତୁ ଡାକ୍ତରୀ ଲାଇନରେ ଉନ୍ନତି କରିବାର ସମ୍ଭାବନାଟା ଆପଣଙ୍କ ଦୈବ, ଅର୍ଥ ତାହା ଆପଣଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ । ଏଇ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ସମ୍ଭାବନାର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ପୁରୁଷକାରର ଖୁଣ୍ଟ ଯଦି ପୋତନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଏଇ ବ୍ୟବସାୟରେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାକୁ ପରିଚାଳିତ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ଆପଣଙ୍କର କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ବେଶି । ଏହାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ ଦୈବ ଓ ପୁରୁଷକାରକୁ ପରସ୍ପରର ସହାୟକ କରିତୋଳିବା । ଆଜିକାଲି ବିଲାତରେ psychological test (ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପରୀକ୍ଷା) ନାନାପ୍ରକାରର କରି ମଣିଷର ବୁଦ୍ଧି, କର୍ମକ୍ଷମତା, ବିଶେଷରୁଚି ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ପରୀକ୍ଷା ପରିମାପ କରାଯାଉଛି । ଆମେ astrologically (ଜ୍ୟୋତିଷ ସମ୍ମତ ପ୍ରଣାଳୀରେ) ତାହାକୁ ଯଦି ନିର୍ଭୁଲଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିପାରୁ, ତାହେଲେ ତାକୁ ମାନି ନେବାରେ ଆପତ୍ତି କ'ଣ ? ଏହା କେବଳ ଗୋଟାଏ ଦିଗରୁ କହିଲି । ଏହାଛଡ଼ା ଆହୁରି ଅନେକ ଦିଗ ଅଛି । ବିଶ୍ୱଜୀବନ-ପ୍ରବାହ ସଙ୍ଗେ ଆମର ଏକ ଗଭୀର ଯୋଗସୂତ୍ର ରହିଛି । ସୁଦୂର ଗ୍ରହ, ଉପଗ୍ରହ, ତାରକା, ନକ୍ଷତ୍ର, ନିକଟ ଓ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ପରିବେଶ, ଜଳବାୟୁ, ପାଣିପାଗ, ବିଶ୍ୱର ଯାବତୀୟ ଘଟଣାପ୍ରବାହ, ଆମର ଅତୀତ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଅତୀତ—ସବୁ କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପରୋକ୍ଷଭାବରେ, ଆମ ଜୀବନ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରୁଛନ୍ତି । ଆମ ଉପରେ କି କି ପ୍ରଭାବ କ୍ରିୟା କରିଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟା ମନ୍ଦ, ତାହା ଜାଣି ତା'ର ପ୍ରତିବିଧାନ ବା ବିନ୍ୟାସ ଯଦି ନକରୁ, ତେବେ ତ ଅନ୍ଧାରରେ ବାଡ଼ି ବୁଲାଇଲା ପରି ହେବ । ମୁଁ ଯେ ଜଗତ ସହିତ ଅନନ୍ତ ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଛି, ପ୍ରତିକୂଳ ଶକ୍ତିର ମଧ ଅଭାବ ନାହିଁ, ଏହା ଭିତର ଦେଇ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ ଚଳିବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ର ଯଦି analytically (ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ) ଓ synthetically (ସଂଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକଭାବେ) ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ, ତେବେ ଏସବୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଖବର ମିଳିପାରେ । ଜ୍ୟୋତିଷର ଯାବତୀୟ ଜିନିଷର ଗୋଟାଏ ସୁସଙ୍ଗତ, rational (ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ) ଓ common-sense (ସହଜ ବୁଦ୍ଧି ସମ୍ମତ) interpretation (ବ୍ୟାଖ୍ୟା) ବାହାର କରିବା ଦରକାର । ଏ ବିଷୟରେ ଅନେକ କିଛି କରିବାର ଅଛି । କେବଳ ଗତାନୁଗତିକ ମାମୁଲିଭାବରେ ଏହାର ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ମୋର ମନେହୁଏ, ଗ୍ରହ-ସଂସ୍ଥାନ ସହିତ ଆମ ଜୀବନ ଓ ଆମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସଂସ୍ଥାନର ଗୋଟାଏ ସଂପର୍କ ଅଛି । ତେବେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏକା ଧାରାରେ ଆମର ବନ୍ଧୁ ଓ

ଶତ୍ରୁ ମଧ । ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଖିଆଲ ଖୁସି ଚରିତାର୍ଥ କରିବାରେ ଲଗାଉ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଶତ୍ରୁ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ଆମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯଦି ଆମ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା ନକରେ ବା ବାହାରର ଶତ୍ରୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ ନକରେ, ତାହେଲେ କିନ୍ତୁ କ୍ଷତିର ଆଶଙ୍କା କମ ଥାଏ । ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମର ପ୍ରବୃତ୍ତି-ମୁଖୀ ଚଳନ ଯୋଗୁହିଁ କ୍ଷୟ, କ୍ଷତି, ବିପଦଆପଦର ଆଶଙ୍କାକୁ ନାକଚ କରିଦେଇ ଜୀବନ-ଯାତ୍ରାର ପଥକୁ କଣ୍ଟକମୁକ୍ତ କରିଦିଏ । ତେଣୁ କୁହାଯାଇଛି–'କିଂ କୁର୍ବନ୍ତି ଗ୍ରହାଃ ସର୍ବେ ଯସ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରେ ବୃହସ୍ପତିଃ ।'

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ତମାଖୁ ଖାଇଲେ । ଜଣେ ଭାଇ ଆସି ତା'ର ଅଭାବର କଥା ଜଣାଇଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—ଦେଖ, ଅଭାବ ହେଲେହିଁ ଯେ ମୋ ପାଖରେ ଆସି ହାତ ପତାଇବୁ, ତା' କିନ୍ତୁ ଭଲ ନୁହଁ । ତା'ଛଡ଼ା ମିତବ୍ୟୟିତା ଜିନିଷଟା ଶିଖିବାକୁ ହୁଏ । ତୋର ଯେଉଁ ସଂସାର, ତୁ ଯାହା ପାଉ, ସେଥିରେ ତ ତୋ'ର କଷ୍ଟ ହେବା କଥା ନୁହଁ । ଅଥଚ ତୋର ଅଭାବ ଲାଗିରହିଛି । ତା' ଅର୍ଥ ତୋ'ର ଚଳନରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଅଛି । ଏବଂ ଅଭାବ ଯଦି ହୁଏ ମଧ, ପରିବେଶ ପାଇଁ ଏତେ କରିବା ଦରକାର, ଯେପରି ପରିବେଶରୁ ଆହରଣ କରିନେଇପାରୁ । ଅବଶ୍ୟ ପାଇବା ଆଶାରଖି କରିବା ଭଲ ନୁହଁ । ସ୍ୱଭାବଟାକୁହିଁ ସେବା ବୁଦ୍ଧିସଂପନ୍ନ କରିବାକୁ ହେବ । ତାହେଲେ ଆଉ କଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ତ ଟଙ୍କାର ପରୁଆ କରେନା ଏବଂ ଟଙ୍କାର ମଣିଷ ମଧ ମୁଁ ନୁହଁ । ମୁଁ ମଣିଷଙ୍କର, ମଣିଷ ମୋର । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ମୋର, ସେମାନଙ୍କର ଯାହା ଅଛି ତାହା ମୋ'ରି ନିଜସ୍ୱ ସମ୍ପଦ ବୋଲି ମନେକରେ । ମୁଁ ଭାବେ, କିପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷ ଓ ଭରପୂର କରିତୋଳିବି । ନହେଲେ ମୁଁ ହିଁ ଯେ ନିଃସ୍ୱ ହୋଇ ରହିଲି । ତୁମେ କେହି ଯଦି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଥାଅ, ତାହେଲେ ମୋତେ ତାହା ଖୁବ୍ insulting (ଅପମାନଜନକ) ଲାଗେ, ମୋର ଅବସୋସ ହୁଏ, ଦୁଃଖ ହୁଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜର ଦେହର ଚମଡ଼ା ନିଜେ ଛାଲି ଉତାରିଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଏକ ତୀବ୍ର ବେଦନାର ଲକ୍ଷଣ ଫୁଟିଉଠିଲା) । ବେଳେବେଳେ ମନେହୁଏ, ତୁମକୁ ସବୁ ଚାବୁକ ମାରି ଠିକ୍ କରିଦିଅନ୍ତି । ବାଟ ପାଇଲୁ, ବୁଝିଲୁ, ଶୁଣିଲୁ, ଅଥଚ ସେହିପରି ଚଳିଲୁ ନାହିଁ, କରିଲୁ ନାହିଁ, ଏ ଦୁଃଖ ମୁଁ କାହା ଆଗରେ କହିବି ? ଜଣେ ଜଣେ କେବଳ କଥାର ସାଗର ହୋଇ ରହିଲ । ଚରିତ୍ର ଗଠନ କଲ ନାହିଁ । ତୋ'ର ସେସବୁ କଥା ଶୁଣେ କିଏରେ ? ତେଣୁ କହୁଛି—ଆଉ ସଇତାନ କରନା, ମଣିଷ ହୁଅ ! ତାହା ଦେଖି ମୋର ପ୍ରାଣ ପୁରିଉଠୁ । ଦେଖ୍, ଆଜନ୍ମ ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଆଶା କରିନାହିଁ—ମୁଁ କେବଳ ଚାହିଁଛି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ କିପରି ବଡ଼ କରିତୋଳିପାରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଯେପରି ସାର୍ଥକଜନ୍ମ କରି ତୋଳିପାରେ । ତୁମେ ସବୁ ଜଣେଜଣେ ଭିତରେ ବାହାରେ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ପରି ସୁଖୀ ହୁଅ, ସେଇଥିରେହିଁ ମୋର ଆନନ୍ଦ । ତୁମେ ନିଜେ ସୁଖୀ ହେଲନାହିଁ କି ମୋତେ ବି ସୁଖ ଦେଲ ନାହିଁ । ମୋର ଭାଗ୍ୟହିଁ ଖରାପ, କହିବି କାହାକୁ ।

ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଛଳଛଳ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ ଭାଇଟିର ଆଡ଼େ ।

ଭାଇଟି କହିଲେ—ମୁଁ ତ ଯାହା ପାରେ ସାଧ୍ୟାନୁଯାୟୀ କରେ । ଆଉ କ'ଣ କରିବି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ ଧୀରେଧୀରେ ଉଦାତ୍ତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—
'ମୟିସର୍ବାଣି କର୍ମାଣି ସଂନ୍ୟସ୍ୟାଧ୍ୟାତ୍ମ ଚେତସା ।
ନିରାଶୀର୍ନିର୍ମମୋ ଭୂତ୍ୱା ଯୁଦ୍ଧ୍ୟସ୍ୱ ବିଗତଜ୍ୱରଃ ॥'

ସ୍ୱାର୍ଥବୁଦ୍ଧି ଛାଡ଼ିଦିଅ, ପ୍ରତ୍ୟାଶାପରାୟଣତା ଛାଡ଼ିଦିଅ, ଇଷ୍ଟୈକଶରଣ ହୁଅ, ନହେଲେ ବିଗତଜ୍ୱର ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏବଂ ଏଇ ଜ୍ୱରବଶତଃ ଯାହାହିଁ କରନା, ତାହା ସଫଳ ହେବନାହିଁ । ମୂଳରେ ହାତଦିଅ । ତାଙ୍କୁ ଭଲପାଅ, ଏବଂ ଯାହା କରିବ ତାଙ୍କରି ପାଇଁହିଁ କର । କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥବୁଦ୍ଧିର ନଙ୍ଗର ପକାଇ ଦଉଡ଼ି ଯେତେ ଟାଣନା କାହିଁକି ଆଗେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତଦ୍ୱାରା କାହାରି ଅନ୍ତରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ତୁମେ ଯଦି ବାସ୍ତବଭାବରେ ସକ୍ରିୟ ଇଷ୍ଟସର୍ବସ୍ୱ ହୁଅ, ତାହେଲେ ମଣିଷକୁ ମଧ୍ୟ ଇଷ୍ଟସର୍ବସ୍ୱ କରି ତୋଳିପାରିବ । ନିଜକୁ ଓ ଅନ୍ୟକୁ ଏପରି କରିତୋଳିବା ଏବଂ ସମସ୍ତେ ମିଳି ଏଇପରି ହୋଇଉଠିବାହିଁ ହେଲା କାମ । ତା'ଛଡ଼ା ଆଉ ସବୁ ଫମ୍ପା । ଫମ୍ପାମି ଓ ଫାଙ୍କିବାଜିରେ ତୁମର କିଛି ହେବ ନାହିଁ କି କାହାରି କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ତୁମର ଫାଙ୍କି ଧରାପଡ଼ିଯିବ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ । ଯେ ତୁମଠାରୁ କିଛି ପାଇଲା ନାହିଁ, ଯାହାକୁ ଦେଇପାରିଲ ନାହିଁ କିଛି ତୁମର ଚରିତ୍ରରୁ, ସେ ତୁମର ସଂପଦ ହେବ କିପରି ? ମନେରଖ—ଯାଜନ ଅର୍ଥ, ଶୁଆପରି କଥା କହିବା ନୁହେଁ । ଯାଜନ ମାନେ, ତୁମର ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ, ସୁଗଠିତ ଚରିତ୍ରଟାକୁ ମଣିଷ ସାମନାରେ ତୋଳିଧରି ସୁଯୁକ୍ତ, ସକ୍ରିୟ ସେବାସଂପୋଷଣ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଦ୍ୱାରା ତାକୁ ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ଓ ସୁଗଠିତ କରିତୋଳିବା । ନିଜେ ହେବ ନାହିଁ, କଥାର କାରସାଦିରେ ବାଜିମାତ୍ କରିବ, ପ୍ରକୃତି ରାଜ୍ୟରେ ଏପରି ଅଘଟଣ ଘଟେ ନାହିଁ । ତୁମେ ଯେପରି ପ୍ରକୃତ ହେବ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପୁରସ୍କୃତ କରିବ ତୁମକୁ ।

କଥା ହେଉଛି, ଅନେକ ଲୋକ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ଆଲୋଚନାର ତୀବ୍ର ଅନୁରଣନ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଶାଣିତ ଶର ପରି ବିଦ୍ଧ କରୁଛି । ମନେହେଉଛି, କାନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେଇ ମର୍ମଭେଦୀ ବାଣୀ-ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରତିଧ୍ୱନିରେ ଝନ୍‌ଝନ୍ କରିଉଠୁଛି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଏକ ଥମ୍‌ଥମ୍ ବାତାବରଣ । ସମସ୍ତେ ନିର୍ବାକ୍, ନିସ୍ତବ୍ଧ ।

ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଶୈଳମା ଆସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ଶୈଳମା' ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ସୋହାଗଭରା କଣ୍ଠରେ ଗଳା ଲମ୍ବାଇ ଲମ୍ବାଇ ପୁନଃ ପୁନଃ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ଘୁଟୁନ, ଘୁଟୁନ, ଘୁଟୁନ, ଘୁଟୁନ, ଘୁଟୁନ, ଘୁଟୁନ ।

ଶୈଳମା' ତ ହସିହସି ନୟାନ୍ତ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସକାଳୁ କିଛି ଖାଇଛୁ ?

ଶୈଳମା'—ଖାଇବାକୁ ସମୟ ପାଇଲି କୋଉଠି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ସେ ତ ଠିକ୍ କଥା ! କାମିକା ଲୋକ, ପୁଣି ଖାଆନ୍ତି ନା କ'ଣ ? ତା'ର ଖାଇବାକୁ ସମୟ ମିଳିବ ? ଅବଶ୍ୟ ଯଦି କିଛି କାମର କ୍ଷତି ନହୁଏ ।

ଶୈଳମା'—ଏବେ ଏତେ ଡେରିରେ ଆଉ କ'ଣ ଖାଇବି ? ଟିକିଏ ପରେ ଗାଧୋଇ ଭାତ ଖାଇବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଥାଉ କଷ୍ଟ ଯଦି ହୁଏ ଖାଇ ଲାଭ ନାହିଁ । ମୁଁ କହୁଥିଲି କ'ଣ କି, କେଇଟା ଭଲ ବିସ୍କୁଟ ଯଦି... ।

ଶୈଳମା—ଏବେ ଥାଉ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ରସଙ୍ଗାନ୍ତରେ ମନୋ ନିବେଶ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଶୈଳମା ଖୁଜବୁଜ କରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କାଳିଦାସୀମା'ଙ୍କୁ ଠାରିଲେ । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କେତେଜଣଙ୍କର ନଜର ପଡ଼ିଲା ଶୈଳମା'ଙ୍କ ଉପରେ । ସେମାନେ ଶୈଳମା'ଙ୍କ ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି ଚାପାହସ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କାଳିଦାସୀମା ଥଟ୍ଟା କରି କହିଲେ—କି ଗୋ ଡାକ୍ତର ! ଏପରି ଭିଡ଼ିମୋଡ଼ି ହେଉଛ କାହିଁକି ? ନିଦମାଡୁଛି ନା କ'ଣ ?

ଶୈଳମା' ପାଟି କରି ଉଠିଲେ—ଗେଲ୍‌ହା ହୋଇ ଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ତ ବସିଥାଅ, ଟେର ତ ପାଅନା କି ଯେ ଠେଲା ମୋତେ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ହୁଏ ! ଲୋକଙ୍କୁ ଯଦି ମୋ'ପରି service (ସେବା) ଦେବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା ତାହେଲେ ଠିକ୍ ବୁଝିପାରନ୍ତ । ରୋଗୀ, ଘୁଅ, ମୃତ, ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ହୁଏ କ'ଣ କମ୍ ? ତହିଁରେ ପୁଣି ଠିକ୍ ସମୟରେ ଗାଧୁଆ ନାହିଁ, ଖିଆ ନାହିଁ, ଶୁଆ ନାହିଁ, ଅନେକ ସମୟରେ ସକାଳେ ଚା' ଟିକେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୁଟେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସି ହସି କହିଲେ—ଆଚ୍ଛା, ତୁ ଚା' ବିସ୍କୁଟ ଉଭୟ ଖାଇବୁ, ଖାଲି ବିସ୍କୁଟ ଖାଇବୁ ନାହିଁ, ତାହେଲେ ତ ସେଇକଥା ସିଧାସଳଖ କହିଲେହିଁ ହୁଅନ୍ତା । ସିଧାକଥାକୁ ଏତେ ବୁଲେଇ-ବଙ୍କେଇ କହୁ କାହିଁକି ?

ଶୈଳମା' (କିଛିଟା କାନ୍ଦିଲା କାନ୍ଦିଲା କଣ୍ଠରେ)—ଆପଣ ତ ସବୁବେଳେ ମୋତେ ଏମିତି ଭାବନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏତେ ଭାବିବାର କ'ଣ ଅଛି ଏହା ଭିତରେ ? ଭୋକ କରୁଛି ତ, ଖାଇବୁ । ଏଥିରେ ପୁଣି ଏତେ ଅପମାନର କଥା କ'ଣ ହେଲା ? ମୋତେ ଭୋକଲାଗିଲେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ମାଗିକରି ଖାଏ । 'ପେଟରେ ଭୋକ ମୁହଁରେ ଲାଜ' ଏଥିରେ ଲାଭ କ'ଣ ? ଦେଖ୍, –ସହଜ ନହୋଇ ପାରିଲେ କିନ୍ତୁ ସୁଖ ନାହିଁ । ଯେତେ ଚାଲୁଗିରି କରି ଚଳିବାକୁ ଯିବୁ ସେତେ ତୋ'ର ଚଳନ ବେଚଳନ ହୋଇଯିବ ଏପରିକି ବିକୃତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇପାରେ । ଖୁବ୍ ସାବଧାନ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଇତିମଧ୍ୟରେ ସତୀଶ ଭାଇଙ୍କୁ ଚା' ଓ ବିସ୍କୁଟ ଆଣିବାକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ ।

ସତୀଶ ଭାଇ (ଦାସ) ଟିକିଏ ପରେ ଚା' ଓ ବିସ୍କୁଟ ନେଇ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ, ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପରମ ଉଲ୍ଲାସର ସହିତ କହିଲେ—ଲଗାଅ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପରମତୃପ୍ତିର ସହିତ ଶୈଳମା'ଙ୍କର ଚା' ଓ ବିସ୍କୁଟ ଖାଇବା ଦେଖୁଛନ୍ତି । ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତରେ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ-ବିଲୋଳ ଦୃଷ୍ଟି । ଏଇ ସମୟରେ ବାବଲାଗଛ ଡାଳରେ

କେତେ ବିଭିନ୍ନଜାତୀୟ ପକ୍ଷୀ ବସି ରୀତିମତ ଖୁପୁରାଖୁପୁରି ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପଞ୍ଚାନନ ଭାଇ (ବିଶ୍ୱାସ) କୁ କହିଲେ—ସେମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ାଇ ଦେ ତ ! ଏକାଠି ହେଲେ ହିଁ ଝଗଡ଼ା କରିବେ । ଏବେ ସେମାନଙ୍କର ଝଗଡ଼ା କରିବାର ସଉକ ହୋଇଛି । ଏଇ ଭାବଟା କଟିଗଲେ ପରେ ପୁଣି ବନ୍ଧୁପରି ଚଳିବେ । ମୁଁ ଏଇସବୁ ପକ୍ଷୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଭାବ ଦେଖିଛି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେହୁଏ, ମଣିଷଙ୍କ ପରି ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମିଜାସ ବେଳେବେଳେ ବିଗିଡ଼ିଯାଏ, ଖିଟଖିଟ ହୁଅନ୍ତି । ଏଇ ଝୁଙ୍କଟାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପୁନଃପୁନଃ ଏହିପରି ହେଉ ହେଉ ତାହାହିଁ ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଯାଏ । ସେଇଥିପାଇଁ ଖରାପ ଯାହାକିଛି ତା'ଠାରୁ ନିଜକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ କରିବା ଶ୍ରେୟ । ତୁମ ମୁହଁରେ ଯଦି କୁକଥା ଆସେ, ମୁଁ କହେ, ସେତେବେଳେ ବରଂ ଚୁପ୍ କରିଯାଅ କିମ୍ବା ମଣିଷଙ୍କଠାରୁ ଦୂରେଇଯାଅ । କିନ୍ତୁ କୁବାକ୍ୟ କହିବାକୁ ଯାଅ ନାହିଁ । କେତେଥର ଯଦି କହିପକାଅ, ତାହେଲେ ତାହା ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ । ସେତେବେଳେ ତା' ଉପରେ ତୁମର ଆଉ ଆଧିପତ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ ଅବଶ୍ୟ ତୁଣ୍ଡରେ ଯେତେବେଳେ କୁବାକ୍ୟ ଆସୁଛି, ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ଯଦି ମନ ଓ ଜିହ୍ୱାର ମୋଡ଼ ବଦଳାଇ, ଶୁଭ ସମ୍ବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ହିତକର ପ୍ରିୟବାକ୍ୟ କହିପାର, ତାହେଲେ ତ ଆଉ କଥାହିଁ ନାହିଁ । ସାଧାରଣଭାବରେ ଏଇ କଥାଟା ମନେରଖିବ ଯେ, ଭଲ ଯାହାକିଛି, ତା'ର ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଆଚରଣ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେ ବେଶି ଓ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର କରିପାର, କରିବ, ଏବଂ ଖରାପ ଯାହାକିଛି ତା'ର ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଆଚରଣ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନ କରିପାରିଲେ ଆଉ କରିବ ନାହିଁ । ତାହେଲେ ଦେଖିବ ତୁମର ଶରୀର-ବିଧାନ, ସ୍ନାୟୁ, ଶିରା, ଉପଶିରା, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ମସ୍ତିଷ୍କ-କୋଷ, ସତ୍-ଚଳନରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଓ ମନ୍ଦରୁ ବିରତ ରହି ତୁମର ସାଧନାର ପଥକୁ କେତେ ସହଜ କରିଦେବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଇତିମଧ୍ୟରେ ଭବାନୀ ଭାଇଙ୍କୁ ଡାକି ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ ଭାଇଟିକୁ କିଛି ଟଙ୍କା ଦେବାପାଇଁ କହିଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ପୁଣି କହିଲେ—ମୋ କଥାରେ ମନଦୁଃଖ ହୋଇନାହିଁ ତ ? ତୋ'ର ଯାହା ଦରକାର ଭବାନୀଠାରୁ ନେଇଯା । ତୁମର ଯେଉଁଥିରେ ଭଲହେବ ତାହାହିଁ କିନ୍ତୁ ମୁଁ କହିଥାଏ । ତୁମେସବୁ କଷ୍ଟପାଅ ଏହା କିନ୍ତୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ ।

ଆବେଗରେ ଭାଇଟିର ବାକ୍‌ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଆସିଲା, କ'ଣ କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି କହିପାରିଲା ନାହିଁ, କଣ୍ଠଟା ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଆସିଲା, ମୁହଁଟା ତଳକୁ କରି ଚାଦର କାନିରେ ଆଖି ପୋଛିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

xxx xxx xxx xxx

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଭୋଜନାନ୍ତେ ମାତୃମନ୍ଦିର ଘରେ ଆସି ଖଟିଆ ଉପରେ ବସିଲେ, ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ପ୍ରବେଶ କରୁ କରୁ ପୁଣି ତାହା ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ଯେଉଁ ଦ୍ୱାର ବାଟେ ସାଧାରଣତଃ ସବୁଦିନେ ଯା'ନ୍ତି । ମା'ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ଆସିଲେ । ଯଶୋହରର ଜଣେ ମା' ତୀର୍ଥପର୍ଯ୍ୟଟନାନ୍ତେ ଫେରିବା ରାସ୍ତାରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗଭୀର ଆଗ୍ରହର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ—କେଉଁ କେଉଁ ଜାଗାକୁ ଯାଇଥିଲୁ ? କ'ଣ କ'ଣ ଦେଖିଲୁ ? କିପରି ଲାଗିଲା ?

ଉକ୍ତ ମା'—ଗୟା, କାଶୀ, ମଥୁରା, ବୃନ୍ଦାବନ, ହରିଦ୍ୱାର, ଫେରନ୍ତା ରାସ୍ତାରେ ବୈଦ୍ୟନାଥ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଆସିଛି ।

—କିପରି ଦେଖିଲୁ ?

—ଭଲ । ହରିଦ୍ୱାରର ଦୃଶ୍ୟ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ମନ୍ଦିରରେ ଆଳତି ସମୟରେ ଦେଖିବାକୁ ଭଲଲାଗେ । ଅନେକେ ଭକ୍ତିସହକାରେ ସ୍ତବସ୍ତୋତ୍ର ପାଠ କରନ୍ତି, ଶୁଣିବାକୁ ବେଶ୍ ଭଲଲାଗେ । ତେବେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ଅର୍ଥଲୋଭ, ଭିତରେ କିଛି ଭାବ ନାହିଁ, ପଇସା ଅସୁଲ କରିବାପାଇଁ ନାନାପ୍ରକାର କଥା କହନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥହିଁ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ଲୋକେ ତ ଦେବାର ଆଗ୍ରହ ନେଇ ଯାଇଥା'ନ୍ତି, ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ଚାହାନ୍ତି । ନିଜର ବଦମାସୀ ଦେଖାଇ ଲୋକଙ୍କର ଦେବାର ଇଚ୍ଛାଟାକୁହିଁ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରିଦିଅନ୍ତି । ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବା ଭଲ । ଯାହା ବି ହେଉ ଠାକୁର-ଦେବତାଙ୍କର ସେବାନେଇ ଅଛନ୍ତି ତ । ଏଇସବୁ ପଣ୍ଡା ଯେଉଁମାନେ, ତୀର୍ଥଗୁରୁ ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନେ ଯଦି ସୁସଂସ୍କୃତ ହୁଅନ୍ତି, ସଦାଚାରପରାୟଣ ହୁଅନ୍ତି, ଯାଜନମୁଖର ହୁଅନ୍ତି, ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଯତ୍ନବାନ ହୁଅନ୍ତି, ତାହେଲେ ସେମାନେ କିନ୍ତୁ ଢେର କରିପାରନ୍ତେ । ଏମାନେ ଜାଗିଉଠିଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ତୀର୍ଥ ଲୋକଶିକ୍ଷାର କେନ୍ଦ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରନ୍ତା । ଆମର ପ୍ରାଚୀନ କୃଷ୍ଟି, ଇତିହାସ, ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରେ କ'ଣ ଅଛି, ତାହା ତ ଆମେ ଭୁଲିବାକୁ ବସିଛୁ । ଏସବୁର ଚର୍ଚ୍ଚା, ଆଲୋଚନା ଓ ପ୍ରଚାର ଯେତେ ହୁଏ ସେତେହିଁ ମଙ୍ଗଳ । ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ ଏସବୁ ହୋଇପାରେ । ତେଣୁ, ମୋର ମନେହୁଏ,—କୁଳଗୁରୁ, ପୁରୋହିତ, ପଣ୍ଡା—ଏମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତହସ୍ତରେ ଦେବା ଭଲ । ହଜାର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣିଆ ଧନ୍ଦା ନେଇ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଦେବା ଦରକାର, ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବା ଦରକାର, ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପୂରାଇଦେବା ଦରକାର—ବ୍ରାହ୍ମଣ ହିସାବରେ ସେମାନଙ୍କର କରଣୀୟ କ'ଣ । ଏମାନଙ୍କ ରକ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଏଇ ଜିନିଷଟା ବେଶିକରି ରହିବା ସମ୍ଭବ । ଥରେ ବୁଝିଗଲେ ଆଉ କଥା ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରେରଣାର ପ୍ରୟୋଜନ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ରହିଛି । ଏମାନଙ୍କୁ ଆମେ କେବଳ ଦୋଷ ଦେଉ, ଦୋଷ ନଦେଇ ଯଦି ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଉ, ତାହେଲେହିଁ ହେଲା ।

—ଆମେ ତ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ଆମେ କାହାର କ'ଣ କରିପାରିବୁ ?

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ହୁଅ ବା ପୁରୁଷଲୋକ ହୁଅ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯଦି ବିହିତ ଆଚରଣଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି, ଏବଂ ଇଷ୍ଟଙ୍କଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭାବିତ କରି ତୋଳିବାର ବୁଦ୍ଧି ଓ ଚେଷ୍ଟା ଯଦି ସର୍ବଦା ଥାଏ, କିଏ କ'ଣ କରିପାରେ ନ କରିପାରେ ତା'ର ଲେଖାଯୋଖା ନାହିଁ । ତୁମର ଏଇ ସ୍ୱଷ୍ଟକଥାରେ ହୁଏତ କେତେଜଣଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇ ଯାଇପାରେ । ସର୍ବଦା ଏଇ ଧନ୍ଦାରେ ଲାଗିରହିବା ଦରକାର । ପରମପିତାଙ୍କ ଦୟାରେ ତୁମେ କେହି କିନ୍ତୁ କମ୍ ନୁହଁ ।

ପରେ ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସି ହସି କହିଲେ—ବୈଦ୍ୟନାଥର ପେଡ଼ା ଆଣିଚୁ ?

ମା'ଟି ଖୁସି ହୋଇ କହିଲେ—ହଁ ଆଣିଛି, ବଡ଼ମା'ଙ୍କ ପାଖରେ ଦେଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେ ତ ଭଲ । ତୀର୍ଥକରି ଆସିଲୁ, ବେଶି ଯଦି ଥାଏ ତ ଏମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଦେ । (ମା'ଟି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗେଷ୍ଟହାଉସ୍ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ସେଠାରୁ କିଛି ପେଡ଼ା ଆଣି ଉପସ୍ଥିତ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ଦେଲେ) ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୀର୍ଥର ପ୍ରସାଦ, ସଶ୍ରଦ୍ଧ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିତରଣ କରିବା ଭଲ ।

ମା'ଟି କହିଲେ—ବେଶିକରି ଆଣିଛି, ଦେଶକୁ ଯାଇ ମଧ୍ୟ ଅନେକଙ୍କୁ ଦେବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖୁବ୍ ଭଲ । ତୀର୍ଥର ପୁଣ୍ୟରେ ତୋ'ର ପ୍ରାଣ ଭରପୂର ହୋଇଯାଇଛି ।

ଭକ୍ତମା'—ତୀର୍ଥ କରିବାର ବାସନା ଅନେକ ଦିନରୁ ଥିଲା । ବହୁ ତୀର୍ଥ ଘୂରିଆସି ଆଜି ମନେହେଉଛି, ଏଇ ତୀର୍ଥପରି ଆଉ ତୀର୍ଥ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ କେଉଁଠିକୁ ଯିବା ମିଛ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମିଛ କାହିଁକି ? ଏ ତୀର୍ଥ ଯଦି ତୁମ ନିକଟରେ ସତ୍ୟ ହୁଏ, ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସେ ଆସନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଲୀଳାର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ପୂର୍ବତନଗଣଙ୍କର ଲୀଳାସ୍ଥଳଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ଆମେ ଦେଖୁ, ସେମାନଙ୍କ କଥା ଯଦି ପଢୁ, ସ୍ମରଣକରୁ, ଆଲୋଚନାକରୁ, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଆହୁରି ଭଲଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବୁ । ତେଣୁ ଜୀବନ୍ତ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ସଂଜୀବିତ ହେଲେ କିଛି ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ । ସେତେବେଳେ ତୁମର ଭିଟାମାଟି, ରାସ୍ତାଘାଟ, ଯାବତୀୟ ଯାହାକିଛି ତୀର୍ଥର ଅନୁରଞ୍ଜନା ଲାଭକରେ, ଏବଂ ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ରରୂପରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଯାହାସବୁ । ସେ ସବୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତ କଥାହିଁ ନାହିଁ । ଆମର ପୂଜା-ପାର୍ବଣ, ଶ୍ରାଦ୍ଧ-ତର୍ପଣ, ବ୍ରତ-ଉପବାସ, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ, ଦାନ-ଧ୍ୟାନ, ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଦଶବିଧସଂସ୍କାର, କୁଳାଚାର, ଶାସ୍ତ୍ରପୁରାଣ, ଦେବଦ୍ୱିଜ, ତୀର୍ଥ ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ଗଭୀର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ସଦ୍‌ଗୁରୁନିଷ୍ଠ ହୋଇ, ଆଚାରବାନ୍ ହୋଇ, ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଯଦି ଆମେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରୁ ତାହେଲେ ବୁଝିପାରିବୁ । କେଉଁଟାକୁ ଉଡ଼ାଇଦେଇ ଲାଭ ନାହିଁ । ତେବେ ମୂଳକୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ଡାଳପତ୍ର ନେଇ ମାତିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ସେଇଥିପାଇଁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି 'ସର୍ବଦେବମୟୋ ଗୁରୁଃ' । ଗୁରୁ ଧରିବି ନାହିଁ, ହଜାର ରକମ କରିବି—ସେଥିରେ କିଛି ହୁଏନାହିଁ । ବରଂ ସେପରି କରିବା ଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ପାଗଳିଆ ହୋଇଯାଏ ! (ଏଇସବୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସାମାନ୍ୟ ବିଶ୍ରାମ କଲେ ।)

xxx xxx xxx xxx

ସନ୍ଧ୍ୟା ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉଛି । ରାତ୍ରିର ଅନ୍ଧକାରରେ ଆଶ୍ରମ ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତୃତ ପ୍ରାନ୍ତର ଏକ ରହସ୍ୟମୟ ନୀରବତାରେ ନିଥର, ଉପରେ ନକ୍ଷତ୍ରଖଚିତ ଆକାଶ ହାତବଢ଼ାଇ ଡାକୁଛି ମଣିଷକୁ ଅନନ୍ତର ଅଭିମୁଖେ ଏବଂ ତା'ର ପଟ୍ଟଭୂମିକାରେ ଶାନ୍ତ ଓ ଅନନ୍ତର ମୂର୍ତ୍ତି ମିଳନବେଦୀ ପରମପ୍ରେମମୟ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମଣିଷକୁ ଇଙ୍ଗିତ କରୁଛନ୍ତି, ସୀମାର ଭିତରଦେଇ କିପରି ଅସୀମକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରାଯାଏ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ । ତପୋବନରେ କେତେଜଣ ଶିକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ତୁରନ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବାର କ୍ଷମତା ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସଂଚାରିତ କରାଯାଇପାରେ ନା ? ଏବଂ ତାହା କିପରି ବା କରିବାକୁ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ହଁ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଥିଲେ ଚଟ୍‌ପଟ୍ ହୋଇଯାଏ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆଚରଣ ମଧ୍ୟ ଆସକ୍ତି ଉଦ୍ରେକ କଲାଭଳି ହେବା ଦରକାର । ଶିକ୍ଷକ ହେବ loving (ପ୍ରୀତିମୟ) ଅଥଚ ପିଲାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ honourable distance (ସମ୍ମାନଯୋଗ୍ୟ ଦୂରତ୍ୱ) ବଜାୟରଖି ଚଳିବେ, ଶିକ୍ଷକର ଇଷ୍ଟମୁଖୀନତା ଏତେ ବେଶି normal (ସହଜ), active (ସକ୍ରିୟ) ଓ ମୁଖର ହେବା ଦରକାର ଯେ ଯାହାକୁ ପିଲାମାନେ ସବୁବେଳେ feel (ବୋଧ) କରିପାରିବେ । ଏପରି ଚରିତ୍ର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ଅବଶ୍ୟ କରିବ, ସେତେବେଳେ ସେଇ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାପାଇଁ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ପାଗଳ ହୋଇଉଠିବେ । ଏଇପରି ଧରଣର ହେଲେ, ସବୁକାମ କ୍ଷିପ୍ରଭାବରେ କରି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ହୁଏ । ତହିଁରୁ ତୁରନ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିବାର କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଭବ ହୁଏ । ଶ୍ରେୟଙ୍କପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ନଥିଲେ, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବାର ଗୋଟାଏ ଅବଲମ୍ବନ ନଥାଏ, ତେଣୁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇପାରେ ନାହିଁ । ମନେକରନ୍ତୁ, ପଚାରୁଛି—ଏଠାରେ ଅସୁବିଧା ଅଛି, ଏଠା ଛାଡ଼ି ଘରକୁ ଯିବ କି ନାହିଁ । ତା'ର ଯଦି ଭଲଲାଗିବାର କିଛି ଥା'ନ୍ତା, ତାହେଲେ ସବୁ ଅବସ୍ଥାକୁ ଏପରିଭାବରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତା, ଯେପରି ଏଠାରେ ସେ ରହିପାରନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଏଇ ଯେ ପଚାରେ, ତା'ର ଅର୍ଥ, ମୋ କଥାନୁଯାୟୀ ଘରକୁ ଗଲେ ବିପଦରେ ପଡ଼ିବାର ଭୟ ନଥିବ । ଅସଲ ଇଚ୍ଛା ତା'ର ଘରକୁ ଯିବା, ଏ ସ୍ଥାନ ଭଲପାଇବା ନୁହେଁ, ଅଥଚ ମନରେ ଭୟ ଅଛି, ମୋର ମତ ନନେଇ ଗଲେ କାଳେ କ୍ଷତି ହେବ, କିନ୍ତୁ ଏହା ହୁଏତ ଜାଣେ ଯେ, କିଏ ଏଠାରୁ ଚାଲିଯିବାଟା ସାଧାରଣତଃ ମୁଁ ପସନ୍ଦ କରେନା । ତେଣୁ ଦୋ-ନାଚୁଡ଼ିଆ ଭାବ ଥାଏ, ପଟ୍‌କରି ସ୍ଥିର କରି ପାରେନା । ମଣିଷର ନିଶା ଯଦି ଏକାଗ୍ର ହୁଏ ସେତେବେଳେ ତା'ର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବାରେ ଡେରି ହୁଏ ନାହିଁ । ବାଧା-ବିଘ୍ନ ବିରୋଧ ଯେତେ ଥାଉନା କାହିଁକି କିଛି ପରୁଆ କରେନା ସେ । ଯାହା ସମୀଚୀନ ବୋଲି ବିବେଚନା କରେ ତାହାହିଁ କରେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ତ ଧର୍ମର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ, ଏହାର ଶିକ୍ଷା କିପରି ଦିଆଯିବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅନୁରାଗହିଁ ମୂଳଜିନିଷ, ତାହା ଥିଲେ ସବୁ ଆସେ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ଫଟ୍‌କରି ଗୋଟାଏ କାମ କରିନେଇ ଆସିବାକୁ କହିଲେ, ଯେଉଁ କାମରେ ମୁଣ୍ଡ ଖଟାଇବାକୁ ହୁଏ, ଏବଂ କରି ଆଣିବା ମାତ୍ରେ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ପୁଣି ଯଦି ନପାରେ, ଏପରିଭାବରେ lead (ପରିଚାଳନା) କଲେ ଯେ, ସେ ଯେପରି ନିଜେହିଁ ପାରିଲା ଏପରି ବୋଧ ଜଗାଇଦେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଛାତ୍ରର ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ପୁଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । ବାସ୍ତବ କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ପକାଇବାକୁ ହୁଏ । କେବଳ ପଢ଼ାଶୁଣା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖିଲେ ହେବ ନାହିଁ । ଯେପରି ହୁଏତ ଜଣକର

ଗୋଟାଏ ଖବର ଆଣିବାକୁ ପଠାଇଲେ । ଖବର ନେଇଆସିଲା ପରେ ସେଇ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା-ଯାହା ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ଥାଇପାରେ, ଟିକିନିଖି ପଚାରିଲେ, ଯେଉଁଟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ଖବର ନେଲା ନାହିଁ, ତାହା ପୁଣି ଖବର ଦେଇ ଆସିବାକୁ କହିଲେ, ତାହା ଆଣିଲା ପରେ ପୁଣି ଖୁଣ୍ଟିନାଣ୍ଟି ପଚାରିଲେ । ଆପଣ କାହିଁକି ଏତେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଛନ୍ତି, ତା'ର ବାସ୍ତବ ଆବଶ୍ୟକତା କ'ଣ ତା' ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇଦେବେ । ଏଇପରିଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ ଧରିବେ, ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଦୁନିଆରେ ଯାହାକିଛି ଜାଣିବାର, ଯାହାକିଛି ଭାବିବାର, ଯାହାକିଛି କରିବାର, ତାହା ନଜାଣି, ନ ଭାବି, ନ କରି ସେ ରହିପାରେନା । କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ଭିତରେ ପକାଇ, ଏଇପରି ପ୍ରତ୍ୟେକଟା ଜିନିଷକୁ ନିର୍ଭୁଲଭାବରେ ଷୋଳଅଣା ବୁଝିବାର, ଜାଣିବାର ଓ କରିବାର ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଦେବେ । ତାହେଲେ ଦେଖିବେ ଧୀରେଧୀରେ ଗୋଟାଏ ନ୍ୟାକ୍ ଆସିଯିବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ପଣ୍ଡିତକୁ କହିଲେ—ଦାରୋଗାଦାର ଦୋକାନରୁ ବୁଝି ଆ' ତ ବାର୍ଲି ଦାମ କ'ଣ ? ସେ ହୁଏତ ଆସି ଆପଣଙ୍କୁ କହିଲା– ବାର୍ଲି ଦାମ ପାଞ୍ଚସୁ'କା । ଆପଣ ପୁଣି ପଚାରିଲେ କି ବାର୍ଲିର ଦାମ ପାଞ୍ଚସୁ'କା ? ପାଞ୍ଚସୁ'କାବାଲା ଡବାରେ କେତେ ବାର୍ଲିଅଛି ଏବଂ ଆଉ କି କି ବାର୍ଲି ଅଛି ? ଏ ଦୋକାନରେ କେଉଁ ବାର୍ଲି କି ପ୍ରକାର ? କେଉଁଟାର ଦାମ ବା କେତେ ? କେତେରକମ ଡବା ମିଳେ ? ଖୋଲା ବିକ୍ରି କରେ କି ନା ? କରିଲେ ବା ତା'ର ଦାମ୍ କ'ଣ । ପ୍ରସଙ୍ଗ-କ୍ରମେ ହୁଏତ ପଚାରିଲେ ବାର୍ଲି କେଉଁଥିରୁ ତିଆରି ହୁଏ କହ ତ ? ପରେ ପୁଣି ଦୋକାନରୁ ଖବର ବୁଝି ଆସିବାକୁ ପଠାଇଲେ । ବୁଝିଆସିଲେ ଖୁସି ହୋଇ ତା'ର ଖୁବ୍ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଏଇପରିଭାବରେ କରାଇ ନେବାକୁ ହୁଏ । ବୋଧ-ବିବେଚନାର ଅବକାଶ ବତାଇଦେବାକୁ ହେବ । ଆମେ ଯଦି ଅଧାପନ୍ତରିଆ ଭାବେ ଚିନ୍ତାକରୁ, ଅଧାପନ୍ତରିଆ ଭାବରେ କାମକରୁ, ଆମର ନିଜର ଯଦି ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ନଥାଏ, ଚତୁର ଚଳନ ଯଦି ନଥାଏ, ଚାରିଆଖି ଦୃଷ୍ଟି ନଥାଏ, କୌଣସି ଜିନିଷର ଭଲ ମନ୍ଦ, ନ୍ୟାୟ-ଅନ୍ୟାୟ, ସୁବିଧା-ଅସୁବିଧା, ଉପଯୋଗିତା-ଅନୁପଯୋଗିତା, ଅନ୍ୟ ପାଞ୍ଚଟା ଜିନିଷ ସହିତ ତା'ର ସଂପର୍କ ଇତ୍ୟାଦି ତଳେଇ ଦେଖିବାର ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅଭ୍ୟାସ ଯଦି ଆମର ନଥାଏ, ଆମେ ଯଦି କେବଳ ପଢୁଆ ପଣ୍ଡିତ ତିଆରି କରି ଖୁସି ହେଉ, ତେବେ କିନ୍ତୁ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାର ଲଙ୍ଗଳ ଚଳାଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ ପିଲାମାନଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କରେ । ବାସ୍ତବଭାବରେ କାମ ଯେତେ ନିଜେ କରିବେ, କରାଇବେ, ସେତେ ପ୍ରତିପଦକ୍ଷେପରେ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବେ । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ କହିଲେ ମୁଁ ବୁଝେ କର୍ମଦକ୍ଷଲୋକ । ତାକୁ ଯେଉଁଠି ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ, ସେଠାରେ ସେ ଅଜେୟ । ସର୍ବକର୍ମରେ ସିଦ୍ଧି ତା'ର କରତଳଗତ । ସେଥିପାଇଁ ଦରକାର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା, ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ଓ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିର ଅନୁଶୀଳନ । ପ୍ରକୃତି ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ନୂଆନୂଆ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ପକାଇ, କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରିଆସିବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ରର ଜ୍ଞାନ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାର ଯାବତୀୟ ଯାହାକିଛି, ଶିକ୍ଷକର ନଖଦର୍ପଣରେ ରହିବା ଦରକାର । ଏପରି ହେବାକୁ ହେବ ଯେପରି ସେ ତା'ର common sense (ସହଜ ଜ୍ଞାନ) ଖଟାଇ ତା'ର ଅଭିଜ୍ଞତା ସାହାଯ୍ୟରେ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ । ଏଇପରିଭାବରେ ଯାହା

ଅଜଣା ତାକୁ ଜଣା ମଧ୍ୟକୁ ଆଣିବାକୁ ହେବ । ଏହା ଶିକ୍ଷାର ଏକ ମୂଳସୂତ୍ର । ଏବଂ ଅନ୍ୟକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପିଲାଙ୍କୁଆଙ୍କୁ ଲଗାଇବାକୁ ହେବ । ଦୁନିଆରେ ଆମର ସବୁଠାରୁ ବେଶି କାରବାର ମଣିଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ । କିନ୍ତୁ ନାନାପ୍ରକୃତିର ଲୋକଙ୍କୁ କିପରିଭାବରେ ସତ୍ତାସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାର ସହାୟକ କରି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବାକୁ ହେବ, ସେ ଶିକ୍ଷା ଆମେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦେଉନା । ଏଇ ଶିକ୍ଷା ଯଦି ନହୁଏ ତେବେ ସବୁଶିକ୍ଷା ବିଫଳ ହୋଇଯିବ । ମନେକର ଜଣେ ଖୁବ୍ ରାଗିଛି ବା ଅଭିମାନ କରିଛି, ଆଉଜଣେ ପିଲାକୁ ଆପଣ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଲେ, 'ଯା ! ତା'ସଙ୍ଗେ ଏପରିଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିବୁ, ଯେପରି ପାଞ୍ଚମିନିଟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ନହସି ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ତୁଇ ଠିକ୍ ପାରିବୁ ଯା ! ଏକ୍ଷଣି ଯା !' ଏଇପରି କାର୍ଯ୍ୟହାସଲ କରୁ କରୁ, ଅନେକ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା, ଅନେକ ଶୁଭବୁଦ୍ଧି, ଅନେକ ଚାରିତ୍ରିକ ବଳ ବଢ଼ିଯିବ । ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଭାବିବାକୁ ହେବ, କିପରି କେଉଁ କଥା କହିଲେ, ମୁଖମଣ୍ଡଳର ଚେହେରା କିପରି କଲେ, କଣ୍ଠସ୍ୱର କିପରି ହେଲେ, ହସଟା କିପରି ହେଲେ, ତାକୁ ଭଲଲାଗିବ, ଏତେସବୁ କଥା ଭାବିବା ଓ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ଏକାଧିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଇପରି କରୁ କରୁ ଦେଖିବେ, ସେ କିପରି ଦକ୍ଷ କୌଶଳୀ ହୋଇଉଠିଛି । ସେଇପରି ଜଣେ ହୁଏତ ଖୁବ୍ କୃପଣ ଲୋକ, ମକ୍ଷୀଚୁସ୍ । ଆପଣ ଲଗାଇ ଦେଲେ ଆଉଜଣକୁ ତା'ଠାରୁ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଆଦାୟ କରିବାକୁ ଠାକୁରଙ୍କ କାମପାଇଁ । ଏସବୁକୁ sport (ଖେଳ କସରତ୍) ପରି ଚଳାଇବା ଦରକାର । ଜଣଜଣକୁ ଦେଇ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରକାରେ କରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତାହେଲେ ଦେଖିବେ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା–ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା କରି ଆଉ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ, ପିଲାମାନେ ଆପଣାଛାଏଁ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ହୋଇଉଠିବେ । ଗରଜ ହିଁ ବଡ଼ କଥା । ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ଓ ପ୍ରୟୋଜନର ଗରଜ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତୁ । ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ଗରଜ ଓ ପ୍ରୟୋଜନ ନିରନ୍ତର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତୁ– ଇଷ୍ଟାର୍ଥପୂରଣୀ ସ୍ୱତଃସ୍ୱେଚ୍ଛ ଆଗ୍ରହମଦିରତା ସହକାରେ, ତେବେ ଦେଖିବେ ସହଜରେ ହୋଇଯିବ । ଶିକ୍ଷାଟାକୁ କେବଳ ବହି ଖାତା-କଲମ ମଧ୍ୟରେ କଡ଼ାକଡ଼ିଭାବରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିବେ ନାହିଁ, କାରଣ ଶିକ୍ଷା ମଣିଷର ମୂଳରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ବିଷୟ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ର କେବଳ class-room (କ୍ଲାସଘର) ନୁହେଁ, ଏହାର କ୍ଷେତ୍ର କେବଳ world-room (ଜଗତର ଘର) । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଏକ ବ୍ୟାପକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ନେଇ ନିଜକୁ ନିରନ୍ତର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତ ମଧ୍ୟରେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼େ । ତେବେ ଯାଇଁ ତା'ର ଶିକ୍ଷା ଛାତ୍ରକୁ ବୃହତ୍ତର ଜୀବନରେ ଉପଯୁକ୍ତ କରି ଗଢ଼ିପାରେ । ଏଇପରି ଶିକ୍ଷାହିଁ ହୁଏ ଜୀବନୀୟ ଓ ଜୀବନ୍ତ । ସାଧାରଣଭାବରେ ବେଳେବେଳେ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ଉଦ୍ରେକକାରୀ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ହେବ, ଏବଂ ପିଲାମାନେ ଯେକୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ କରନ୍ତୁନା କାହିଁକି, ସେମାନଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଲାଭଳି ଭଲରୂପେ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଅଙ୍କ କ୍ଲାସରେ ପଚାରିଥିଲି, 'ଏକ ଓ ଏକ ଦୁଇ ହୁଏ କିପରି ? ଦୁଇଟା ଏକ ବରଂ ହୋଇପାରେ । କାରଣ ପୃଥିବୀରେ କୌଣସି ଦୁଇଟା ଜିନିଷ ଏକାଭଳି ନୁହେଁ, ସବୁ ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ସବୁ ତ ବିଶିଷ୍ଟ ।' ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ବୁଝାଇ କହୁଛି, ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ସେପରିଭାବରେ ବୁଝାଇ କହିପାରି ନାହିଁ, ଯାହେଉ ସେତେବେଳେ

ଯେଉଁ ଭାଷା ମୁଣ୍ଡକୁ ପଇଟିଥିଲା ସେଇପରିଭାବରେ ପଚାରିଥିଲି । ମୋର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ମାଷ୍ଟରଙ୍କର ସେ କି ମାଡ଼, ମାରିମାରି ମୋତେ ଗୟାଁ କରିଦେଲେ । ମୁଁ ବୁଝିପାରିଲି ନାହିଁ ମୋର ଅପରାଧଟା କ'ଣ, କାହିଁକି ମୋତେ ଏତେ ମାଡ଼ ଦେଲେ ମାଷ୍ଟର ମହାଶୟ । ସେଇଦିନୁ ଅଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ବିତୃଷ୍ଣା ଆସିଗଲା । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ବିଦ୍ୱେଷଭାବାପନ୍ନ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଭଲପାଇବା ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାକୁ ଉସ୍କାରିତ କରିଦିଏ ଏବଂ ବିଦ୍ୱେଷଭାବ ତାକୁ ଖର୍ବ କରିଦେଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିଜେ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାପ୍ରବଣ ହେବାକୁ ହେବ, ତାହେଲେ ସେ ଛାତ୍ରର ବାସ୍ତବ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ପ୍ରସୂତ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଅନୁଧାବନ କରିପାରିବେ, ଏବଂ ସେପରିସ୍ଥଳେ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଯଦି ଶିକ୍ଷକ ନଦେଇ ପାରନ୍ତି ତାହେଲେ କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ସ୍ୱୟଂ ଛାତ୍ର ନହେଲେ, ଶିକ୍ଷକତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—Intuition (ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି)ର training ତ ଦରକାର ଅଛି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ହଁ ! ମନେକରନ୍ତୁ, ଗୋଟାଏ ଗଛର ଡାଳଭାଙ୍ଗି ଅନୁମାନ କରିବାକୁ କହିଲେ–'କେତେ ପତ୍ର ଅଛି କହ ତ ?'–ସେ ଗୋଟାଏ ସଂଖ୍ୟା କହିଲା, ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର ଏଇପରି କଲେ ସେ ହୁଏତ ଭୁଲକରି ପାଖାପାଖି ସଂଖ୍ୟା ହୁଏତ କହିଲା । ଏଇପରି କରୁକରୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଡାଳ ଦେଇ ଯେତେବେଳେ ପଚାରିଲେ, ସେ ହୁଏତ ଠିକ୍ ଉତ୍ତର ଦେଲା । ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଉଦାହରଣ ଦେଲି, ଏଇପରି ନାନାପ୍ରକାର କାଇଦା କରି intuition (ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି) ର training (ଶିକ୍ଷା) ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ମୁଣ୍ଡରେ ସର୍ବଦା ଚିନ୍ତା ରହିବା ଦରକାର, କିପରିଭାବରେ କେଉଁ ଜିନିଷଟା ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ପୂରାଇବାକୁ ହେବ । ଯାହା ମୁଣ୍ଡରେ ନାନାପ୍ରକାର ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଧନ୍ଦା ଥିବ ସେ ଏହା ପାରିବ ନାହିଁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ହିଟଲରଙ୍କ ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତିରେ ଶରୀର-ଗଠନ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ପେଶୀ ଯଦି ସବଳ ନହୁଏ, ସ୍ନାୟୁର ସହନଶକ୍ତି ଯଦି ବେଶି ନଥାଏ, ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି କାମ ତ ହେବନାହିଁ, ଗୁରୁତର ଚାପ ପଡ଼ିଲେହିଁ ଝାଉଁଳି ପଡ଼ିବେ । ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଆମେ କ'ଣ କରିପାରିବୁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖେଳ-କସରତ୍, କ୍ଷେତ, ଖମାର, କାରଖାନା କାମ, ବଜାର-ହାଟ, ବିକ୍ରିବଟା ଇତ୍ୟାଦି ନାନା କାମ ଭିତର ଦେଇ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କର୍ମଠ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ଏପରି କାମ ଦେଲେ ଯେଉଁଥିପାଇଁ ହୁଏତ କୋଡ଼ିଏ ପଚିଶ ମାଇଲ ଚାଲିବାକୁ ହେବ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଚାପଦେଇ ସୁହାଇନେଲେ । ପୁଣି, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯେପରି ଭଙ୍ଗ ନହୁଏ, ସେଥିପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ କାମଟା କରିବାପାଇଁ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ଲାଗିବ, ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍‌ରେ ତାହା ଶେଷ କରିଦେବା ପାଇଁ କହିଲେ, ଏଇପରିଭାବରେ ତା'ର muscle (ପେଶୀ) adjust (ନିୟନ୍ତ୍ରଣ) କରିବା ଦରକାର । ଶୀଘ୍ର, ସୁବିଧାରେ, ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ଯେ କାମଟାକୁ ଶେଷ କରିପାରିଲା, ତାକୁ ବାହାଦୁରି ଦେଲେ । ବାହାଦୁରି ଏପରିଭାବରେ ଦେଲେ ଯେ, ଯେପରି ଯେଉଁମାନେ ଉକ୍ତ କାମଟି କରି ନପାରିଲେ ସେମାନେ ହତାଶ ନହୋଇ

ପଡ଼ନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶା-ଭରସା ଦେବାକୁ ହେବ, କହିବାକୁ ହେବ, 'ତୋର ମଧ୍ୟ ହେବ, ତୁ ମଧ୍ୟ ପାରିବୁ, ଏଇପରିଭାବରେ କରିଥିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ପାରିଥା'ନ୍ତୁ, ପ୍ରାୟ ହୋଇ ଆସିଥିଲା' ଇତ୍ୟାଦି । Appreciation (ପ୍ରଶଂସା) ଟା ବଡ଼ଜିନିଷ, appreciation (ପ୍ରଶଂସା) ଟା rightly adjusted (ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ) ହେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଛାତ୍ର evolve (ବିକାଶ) କରିବାର ସୁବିଧା । Ego (ଅହଂ) ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଅଛି । ତେଣୁ appreciation (ପ୍ରଶଂସା) କରି elate (ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ) କରିବା ଦରକାର । କାହାକୁ ଦବାଇଦେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ, ତଦ୍ୱାରା ଖୁବ୍ କ୍ଷତି ହୁଏ । ଆଉ ପିଲାମାନେ ଘରେ କିଏ କ'ଣ ଖାଏ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସନ୍ଧାନ ନେବା ଦରକାର । କମଖର୍ଚ୍ଚରେ ଖାଦ୍ୟପେୟ ମଧ୍ୟରେ ପୁଷ୍ଟିକର କ'ଣ ଖିଆଯାଇପାରେ, ତାହା ଘରେ ଘରେ ମା'ମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଇଦେବା ଦରକାର । ଘରେ ଓ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ପିଲାମାନେ ଯେପରି ସଦାଚାରରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଉଠନ୍ତି ସେଇପରି ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଦରକାର ।

କଥାଚାଲିଛି, ଏପରି ସମୟରେ ପ୍ୟାଣ୍ଡେଲପଟେ, ନାଟକର ରିହର୍ସାଲ ଉପଲକ୍ଷେ କିଏ ଜଣେ ଚଢ଼ାଗଳାରେ ଗୀତ ଗାଉଥିବାର ଶୁଣାଯାଉଛି, ସୁର ତାଳ-ଲୟ ସମନ୍ୱିତ ନାନା ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ସଂଗତ ଚାଲିଛି, ନିସ୍ତବ୍ଧ ରଜନୀରେ ସଂଗୀତର ଏଇ ଉଦାତ୍ତସ୍ୱର ବେଶ୍ ମଧୁର ଲାଗୁଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ଟିକିଏ ପରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ମଧୁର ହସ ହସି କହିଲେ—ସେମାନେ ବେଶ୍ ମଜାରେ ଅଛନ୍ତି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ମଧ୍ୟ କହିଲେ—ହଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆପଣମାନଙ୍କର ପଇସା କଉଡ଼ି ଥାଉ ବା ନଥାଉ, ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ଏତେ ସୁଖୀ କେହି ନୁହନ୍ତି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଯେତେବେଳେ ପଇସା କଉଡ଼ି ଆଦୌ ନଥିଲା, ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ଆନନ୍ଦବଜାରରେ ବେଳାଏ ଖାଉଥିଲୁ ସେତେବେଳେ ମନେହୁଏ ଆହୁରି ବେଶି ସୁଖ ଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଠିକ୍ କହିଛନ୍ତି ।

ସରୋଜିନୀମା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ତମାଖୁ ସଜାଇଦେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତମାଖୁ ଖାଉଛନ୍ତି ଓ କଥା କହୁଛନ୍ତି । କେଷ୍ଟ ଭାଇ ପୂର୍ବପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପୁଣି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—ଆମେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କର୍ମଠ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ, ପରୀକ୍ଷାରେ ପାସ୍ କରାଇବାରେହିଁ ବ୍ୟସ୍ତ, ଏବଂ ତାହାରି ବେଶି ପ୍ରଶଂସା କରୁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେଉଁମାନଙ୍କର motor nerve (କର୍ମପ୍ରବୋଧୀ ସ୍ନାୟୁ) active (ସକ୍ରିୟ), ଯେଉଁମାନଙ୍କର co-ordination (ସଂଗତି) ବେଶି, ସେମାନେ ପରୀକ୍ଷାରେ ବିଷୟକୁ ମଧ୍ୟ ପଟ୍‌କରି ଆୟତ୍ତ କରିପାରନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ବରଂ ସୁବିଧାହିଁ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି co-related (ଜଡ଼ିତ) । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଜଣ ଜଣକରି ଏକ ଏକ ପ୍ରକାରେ ବୋଧ ପରିଷ୍କାର ହୁଏ । ଜଣେ ଜଣେ ଲୋକ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜିଅନ୍ତା ଯନ୍ତ୍ର, ତାକୁ fully study (ପୂରାପୂରି ଅଧ୍ୟୟନ) କରିବା ଦରକାର, ତାହେଲେ ତାକୁ evolve (ବିକଶିତ) କରାଇବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ଜଣେ ହୁଏତ

ମୂଳତଃ mechanic (କାରିଗର), ସେ ହୁଏତ ଅଙ୍କ ବୁଝେନା, କିନ୍ତୁ mechanical line (କାରିଗରୀ ଲାଇନ୍)ରେ ସୁଯୋଗ ଦେଇ ତା' ମୁଣ୍ଡଟାକୁ ଯଦି ପରିଷ୍କାର କରି ଦିଆଯାଏ, ତାହେଲେ ଦେଖିବେ ସେଇ ମୁଣ୍ଡରେ ସେ ଅଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଭଲ ବୁଝିବ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ପିଲାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱତଃସ୍ୱେଚ୍ଛ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ସୃଷ୍ଟି ହେବ କିପରି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଶିକ୍ଷକଙ୍କର nerve (ସ୍ନାୟୁ), brain (ମସ୍ତିଷ୍କ), muscle (ପେଶୀ) ଯଦି ସେପରିଭାବରେ adjusted (ନିୟନ୍ତ୍ରିତ) ହୁଏ, ତାହେଲେ ତାହା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଚାରିତ ହୋଇପାରିବ । ଏବଂ ପଢ଼ିବା ବିଷୟରେ ସର୍ବଦା କରିବା ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ, କିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି theoretical (ତତ୍ତ୍ୱଗତ) ଜିନିଷକୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦେଇ practical shape (ବାସ୍ତବ ରୂପ) ଦିଆଯାଇପାରେ, ଏବଂ ତାହା ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବିଷୟ ମାଧ୍ୟମରେ—ତାହା କୋବି କିଆରିରେ ହେଉ ବା ହାତୁଡ଼ି ବଟାଳି ନେଇ ହେଉ ! ମୋର ଇଚ୍ଛା ଅଛି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ କାରଖାନା, କେମିକାଲ, ପ୍ରେସ, କାଠକାମ ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ଶିଖାଇବାକୁ । ଆହୁରି ଭାବେ, ନୂଆକରି ସବୁ ବିଷୟରେ ବହି ଲେଖାଇବି, ଯେପରି ସହଜରେ ପିଲାମାନେ ମୂଳ ଜିନିଷଟା ଧରିପାରନ୍ତି, ଏବଂ ତା'ର ବାସ୍ତବ ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ଶିଖିପାରନ୍ତି । କେତେ କଥା ମନକୁ ଆସେ—ଭାବେ, ତପୋବନ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ନିଜସ୍ୱ କାରଖାନା ରହିବ, ସେଠାରେ master-machines (ମୂଳ ଯନ୍ତ୍ରପାତି) ସବୁ ରହିବ, ଲେଦ, ମିଲିଂ, ପ୍ଲେଇନିଂ, ସବୁକାମ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଯିବ, ପ୍ରେସ ମେସିନ ରହିବ, ପ୍ରେସକାମ ଶିଖିବେ, ଏବଂ ଶିଖିବେ କମାରକାମ, କାଠକାମ, କୃଷି, ବାଉଁଶ ଓ ବେତକାମ, ଘରତିଆରି କାମ, ରାଜମିସ୍ତ୍ରି କାମ, କପଡ଼ା ସିଲାଇକାମ ଟାଇପ ରାଇଟିଂ କାମ ଇତ୍ୟାଦି । ଏକାବେଳକେ ଚଉକସ ହୋଇ ବାହାରିବେ । ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ନ୍ତୁନା କାହିଁକି ସେଠାରେ ଉଠି ଛିଡ଼ା ହୋଇଯିବେ । ପେଟ-ଭାତ ପାଇଁ ଆଉ ଭାବିବାକୁ ହେବନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ସେମାନେ ଜଣେ ଜଣେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇଉଠିବେ । 'ଅର୍ଜନେ ପଟୁ, ସାଶ୍ରୟୀ କାଜେ ସୁନ୍ଦରେ ସମାପନ'– ଏହାହିଁ ହେବ କାମର ମାନଦଣ୍ଡ ଏବଂ କ୍ଷିପ୍ରତା ଏତେ ବଢ଼ାଇବାକୁ ହେବ, motor apparatus (କର୍ମଯନ୍ତ୍ର) କୁ ଏତେ efficient (ଦକ୍ଷ) ଓ active (କର୍ମଠ) କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ, ଯେପରି ଆଖିପିଛୁଳାକେ କାମ ହୋଇଯିବ, ଠିକ୍ ଯେପରି miracle (ଅଲୌକିକ ଘଟଣା)–'Let there be light and there was light.' ଅର୍ଥାତ 'ଆଲୁଅ ଜଳୁ, କହୁ କହୁ ଆଲୁଅ ଜଳି ଉଠିବ'–ଏଇପରି ଭାବ, ଯାହାକୁ କୁହାଯାଏ Blitzkrieg action (ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ବେଗରେ କାମ) ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ଈଷଦା-ଭାଇଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ସସ୍ନେହେ କହିଲେ—ଈଷଦା ଭାଇଙ୍କର ସବୁ ଗୁଣ ଅଛି, ଗୋଟାଏ ଦିଗ କେବଳ ଠିକ୍ କରିନେଲେ ହୁଏ । Go-between (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବୃତ୍ତି) ଟା ଛାଡ଼ିଦେବା ଦରକାର । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଟିକିଏ କଷ୍ଟ ହୋଇପାରେ, ତା' କେତେଦିନ ବା । କିଛିଦିନ କଷ୍ଟ କଲାପରେ ଏକଦମ line clear (ରାସ୍ତା ପରିଷ୍କାର), ଛ'ମାସ କଷ୍ଟକରି ଯଦି ଚିରଦିନ princely way ରେ (ରାଜାପୁଅ) ପରି ଚଳିବାକୁ ହୁଏ,

ତେବେ ସାରାଜୀବନ କିଏ ଚାହେଁ pauper (ଦୈନ୍ୟଗ୍ରସ୍ତ) ହୋଇ ରହିବାକୁ ?

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ କହିଲେ ଯାଜନ ଅନେକେ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଯାଜନ କାହାକୁ କହନ୍ତି, ତା' କହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନଜାଣିଲେ ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଭଲ । ପଢ଼ିଲା ବେଳେ 'କୋକିଳ' କୁ ଯଦି 'କୁକିଳ' ବୋଲି ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥାଏ, ଧମକ ଦେଇ ସଠିକ ଉଚ୍ଚାରଣ ଯଦି ଠିକ୍ କରିଦିଆଯାଏ, ତେବେ ସେ ୧୦/୧୨ ଥର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଠିକ୍ କରି ନେଇପାରେ । କାହାର ହୁଏତ ବେଶି ସମୟ ଲାଗିପାରେ, ଏଇ ଯା ତଫାତ୍ । ପଢ଼ିବାର ଅଭ୍ୟାସଟା ଆୟତ୍ତ କରିବା କମ୍ କଥା ନୁହେଁ, ଭୁଲ ପଡୁଥିଲେ ଯେଉଁମାନେ ଜାଣନ୍ତି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ସୁଧାରି ନିଆଯାଏ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଯାଜନ ତ ସବୁ ଭିତରଦେଇ ହୋଇ ପାରିବ, ଧରନ୍ତୁ, grammar (ବ୍ୟାକରଣ) ପଢ଼ଉଛି, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାଜନ କିପରି ଭାବରେ କରିବାକୁ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—Grammar (ବ୍ୟାକରଣ) ପଢ଼ାଇବା ସମୟରେ କିପରି ଯାଜନ କରିଛି, ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ? ସବୁ ଜିନିଷ ବୁଝାଇବାପାଇଁ ଚଟ୍‌କରି ନୂଆ ନୂଆ ଛୋଟଛୋଟ word (ଶବ୍ଦ) ଓ example (ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ) indent (ଆମଦାନୀ) କରିବାକୁ ହୁଏ । Grammar (ବ୍ୟାକରଣ) ପଢ଼ାଇ ପଢ଼ାଇ ହୁଏତ Grammar of language, grammar of life (ଭାଷାର ବ୍ୟାକରଣ, ଜୀବନର ବ୍ୟାକରଣ) ଏହା କହି ଆରମ୍ଭ କଲେ । Principles of being and becoming (ବଞ୍ଚିବା ବଢ଼ିବାର ନୀତି) କୁ ଆଦର୍ଶ ସାର୍ଥକତାରେ ସାର୍ଥକ କରି ତୋଳିବାହିଁ ଯାଜନ । ଯାହାହିଁ କରାଏ, ଯାହାହିଁ ଶିଖାଏ, being and becoming (ଜୀବନ ଓ ବୃଦ୍ଧି)ର ସଙ୍ଗେ ତା'ର co-ordinated relation (ଜଡ଼ିତ ସଂପର୍କ) demonstrate (ପ୍ରଦର୍ଶନ) କରିବାକୁ ହୁଏ । Grammar (ବ୍ୟାକରଣ) ପଢ଼ାଏ ବା ଆଉ ଯାହା ପଢ଼ାଏ, ସବୁ ବିଷୟ ଭିତର ଦେଇ ଯଦି ଯାଜନ ନହୁଏ ତାହେଲେ ସେ-ପଢ଼ାଇବା ବ୍ୟର୍ଥ ।

ଏଥର ରାତି ଅନେକ ହୋଇଗଲାଣି, ଶୀତଦିନ ରାତି, ଆସର ଭାଙ୍ଗିବାର ଉପକ୍ରମ ହେଉଛି । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲର ମା' ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପାଇଁ ତାସୁର ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ତାହାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ମା' ପରି ଜିନିଷ ନାହିଁ, କେତେ ଲୋକ ଆଗେଆଗେ ଚାଲିଗଲେଣି । ସେ କିନ୍ତୁ ପୁଅକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବ ବୋଲି ଏତେ ଶୀତରେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଛି । (ବୁଲି ବସି ଖବର ନେଲେ)— ପ୍ୟାରୀ କାହିଁଗଲା ? ସେଇ ପିଲାଟାର (ଗୋଟିଏ ମ୍ୟାଲିଗନ୍ୟାଣ୍ଟ ମ୍ୟାଲେରିଆରୋଗୀ) ଖବର ତ ଆଉ ପାଇଲି ନାହିଁ ।

ବିଦ୍ୟାମା' ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କୁ ଡାକିବାକୁ ଗଲେ ।

୮ ପୌଷ, ମଙ୍ଗଳବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୨୩/୧୨/୧୯୪୧)

ଏକେ ଶୀତଦିନ, ତା' ଉପରେ ପୁଣି ଝିପି ଝିପି ବର୍ଷା ହେଉଛି, ଆଶ୍ରମର ସାମନାପଟେ ବେଙ୍ଗାଏ ଥଣ୍ଡା ପବନ ହେଉଛି, ତେଣୁ ଭୋରରୁ ଲୋକ ସମାଗମ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ (ନନ୍ଦୀ) ଓ ସେବକଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେଜଣ ଅଛନ୍ତି । ପଦ୍ମାପଟକୁ ଥିବା ତାସୁର କବାଟ ଝରକା ଅଧିକାଂଶ ବନ୍ଦ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କ୍ୟାଲେଣ୍ଡର ଆଡ଼େ ଚାହିଁ କରୁଣ କଣ୍ଠରେ କହୁଛନ୍ତି, ଆଜି ମାତ୍ର ପୌଷ ୮, ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ପୌଷ ମାସର ଅନେକ ଦିନ ବାକିଅଛି, ତା'ପରେ ପୁଣି ମାଘ, ଏଇ ଶୀତକୁ କିପରି କଟାଇବି, ତାହାହିଁ ଭାବେ ।

ସରୋଜିନୀମା'—ଆଜି ମେଘୁଆପାଗ ବୋଲି ଏତେ ଥଣ୍ଡା ଲାଗୁଛି, ସବୁଦିନେ ତ ଏତେ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ କୁଆଡ଼େ କଟିଯିବ ଶୀତଦିନ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କଟି ତ ଯିବ, କିନ୍ତୁ ସମ୍ଭାଳିବା କଷ୍ଟକର । ସେ ଯାହାହେଉ ତୁ ଭଲକରି ମୋତେ କଳେ ତମାଖୁ ଖୁଆଇଲୁ, ଦେଖେଁ ସେଥିରେ ଟିକିଏ ଗରମ ହେଉଛି କି ନା ।

ସରୋଜିନୀମା—ହଁ ! ତମାଖୁ ଦେଇ ପରେ ଆପଣଙ୍କ ଗୋଡ଼ଟା ଟିକିଏ ଘଷି ଦେଉଛି । ଦେଖିବେ ସେଥିରେ ଟିକିଏ ଆରାମ ଲାଗିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗଳାକୁ ଟିକିଏ ଲମ୍ୱାଇ କହିଲେ—ତାହାହିଁ କର ।

ଆଶ୍ରମର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା ଉଠିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ଦେଖ ପ୍ୟାରୀ ! ଭଲ ଡାକ୍ତର ହେବାକୁ ହେଲେ ଅନେକ କିଛି କରିବାକୁ ହେବ । ରୋଗ ହେଲେ ଚିକିତ୍ସାକରି ଆରୋଗ୍ୟ କରିଦେବାହିଁ କେବଳ ଡାକ୍ତରର କାମ ନୁହେଁ । ଯେପରି ରୋଗବ୍ୟାଧି ନହୁଏ ଏବଂ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ରହେ ଓ ଉନ୍ନତ ହୁଏ, ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଅନେକ କିଛି କରିବାର ଅଛି । ଏସବୁ ବିଷୟରେ ଲୋକଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୀମିତ । ତେଣୁ ତୁମେ ସଚେତନ ହୋଇ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାରମ୍ୱାର କହିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାହା ହେବ ତାହା କରାଇନେବ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—କି କି ବିଷୟରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ହେବ, ଦୟାକରି ଯଦି କହିଦିଅନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେତେଥର କେତେ ପ୍ରକାରେ କହିଛି ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ଆଉ ଥରେ ଯଦି ଭଲରୂପେ କହିଦିଅନ୍ତି, ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମଣିଷର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କଥା ଭାବିବାକୁ ଗଲେ, ତା'ର ମାତୃଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ଆଗରୁ ଭାବିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମେ ଦରକାର ଉପଯୁକ୍ତ ବିବାହ, ଉପଯୁକ୍ତ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ । ପିତାମାତାଙ୍କର ବିବାହ ଓ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନରେ ଯଦି ଅସଙ୍ଗତି ଥାଏ, ତେବେ ପିଲାପିଲିଙ୍କର ଦେହ-ମନ ସୁସ୍ଥ ରହେ ନାହିଁ । ତତ୍ପରେ, ଝିଅମାନଙ୍କର ଜାଣିବା ଉଚିତ୍, ଋତୁସମୟରେ ଓ ଗର୍ଭାବସ୍ଥାରେ କିପରି ଚଳିବାକୁ ହେବ । ସହବାସ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ—ପୁରୁଷ, ନାରୀ କେହି ଜାଣନ୍ତି ବୋଲି ମନେହୁଏନା । କ୍ଷଣିକ ଉତ୍ତେଜନାବଶତଃ ମିଳନଟାହିଁ ସହବାସ ନୁହେଁ । ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀର ଆଦର୍ଶପରାୟଣତା ଗଭୀର ଅନୁରାଗହିଁ ଏହାର ମୂଳଜିନିଷ । ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଭୟଙ୍କର ଥାଏ ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରୀତକରି ପ୍ରୀତ ହେବାର ଭାବ, ସେଥିପାଇଁ ଦରକାର ଖୁବ୍ ସଂଯମ ଓ ସାଧନା, ନିଜର ସୁଖର କଥା ସେଠାରେ

ଗୌଣ, ଅପରର ସୁଖହିଁ ସେଠାରେ ମୁଖ୍ୟ । ଏହାହିଁ ହେଲା ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମର ରୀତି । ଆଉ, ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ଯେଉଁଠାରେ ଆଦର୍ଶପରାୟଣ, ସେମାନଙ୍କରର ଯୌନ-ମିଳନ ପଛରେ ମଧ୍ୟ ଏଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାଏ–ଯଦି ଏଇ ମିଳନରୁ ସନ୍ତାନର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ, ସେ ସନ୍ତାନ ଯେପରି ଇଷ୍ଟପୂଜାରେ ଲାଗେ । ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଦୈହିକ ମିଳନର ପଛଭୂମିକା ଯଦି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଏଇପରି ହୁଏ, ଇଷ୍ଟଙ୍କ ସ୍ମୃତି, କୃଷ୍ଟିର ସ୍ମୃତି, ଧର୍ମର ସ୍ମୃତି, ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଯଦି ଜାଗ୍ରତ ଥାଏ, ଆତ୍ମସୁଖସ୍ପୃହା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରୀଣନ-ସ୍ପୃହା ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳଭାବରେ ଥାଏ, ତେବେ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସନ୍ତାନର ଦେହ ମନ ସୁସ୍ଥ ଅବଶ୍ୟ ବଳିଷ୍ଠ ହେବ । ପୁରୁଷ ଯଦି ଇଷ୍ଟନିଷ୍ଠ ହୁଏ, ସ୍ତ୍ରୀ ଯଦି ହୁଏ ସ୍ୱାମୀଗତପ୍ରାଣ, ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣ ତଥା ସହଧର୍ମିଣୀ; ଇଷ୍ଟପ୍ରସଙ୍ଗ, ଧର୍ମଚର୍ଯ୍ୟା, ପରିବାର ଓ ପରିବେଶର ଇଷ୍ଟାନୁଗ ସେବା ସର୍ବପ୍ରକାର ଉନ୍ନୟନୀ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଅନୁଶୀଳନ ସବୁ ଯଦି ସେମାନେ ଯୌଥଭାବେ କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, –ପ୍ରତ୍ୟେକ ତା'ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁଯାୟୀ,–ତେବେ ସେମାନଙ୍କର କାମକଳା କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅନେକାଂଶରେ ସୁସ୍ଥ, ଉନ୍ନତ ଓ ପବିତ୍ର ହେବ । ପିତାମାତାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ଶ୍ରଦ୍ଧାନୁଗ ଅନୁଶୀଳନ ତତ୍ପରତା ଭିତର ଦେଇ ଯେଉଁ ବୈଧ ମିଳନ ସଂଘଟିତ ହୁଏ, ଉକ୍ତ ମିଳନ ଦ୍ୱାରା ସନ୍ତାନ ସୁସ୍ଥ ଜୈବୀ ସଂସ୍ଥିତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଉଠେ । ଏଇ ଜୈବୀ-ସଂସ୍ଥିତି ହେଉଛି ଜୀବନର ମୂଳଭିତ୍ତି । ଏଇ ଜୈବୀ-ସଂସ୍ଥିତି ଉପରେହିଁ ନିର୍ଭର କରେ ଜାତକର ରୋଗ-ନିରୋଧ କ୍ଷମତା, ଆୟୁ ଓ ବର୍ଦ୍ଧନ ତତ୍ପରତା ଏବଂ ଏତାଦୃଶ ଯୌନଚର୍ଯ୍ୟା ଫଳରେ ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଶରୀର ଓ ମନ ମଧ୍ୟ ସୁସ୍ଥ ଓ ଦୀପ୍ତ ହୋଇଉଠେ । ରୁଗ୍‌ଣ କାମପ୍ରବୃତ୍ତି ଅନେକେ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ଏ ବିଷୟରେ ଡାକ୍ତର ହିସାବରେ ଆମେ କ'ଣ କରିପାରୁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୁମମାନଙ୍କର ସୁବିଧା ଅନେକ । ବିପଦରେ ପଡ଼ି ତୁମମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଲୋକ ଆସନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ସେବା ଦେବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କର ମଗଜରେ ଯଦି ପୂରାଇ ଦିଅ—ଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ନଲାଗେ, –ଏପରି ଭାବରେ, ତେବେ ଅନେକ ଉପକୃତ ହେବେ ସେମାନେ । ବିଶେଷ ବିଶେଷ ସମୟ ଅଛି, ଯେଉଁ ସମୟରେ କାଇଦା କରି କଥା କହି ପାରିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶେ । ତୁମମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏଇ ସୁଯୋଗ ବେଶି ଆସେ । ଉପଦେଷ୍ଟା ପରି ନ କହି ଦରଦୀପରି କହିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଯେଉଁ କଥା ଗୋପନରେ କହିବାର କଥା ତାହା ଗୋପନରେହିଁ କହିବାକୁ ହେବ । ଏହାଛଡ଼ା ମଣିଷର ଖାଦ୍ୟପେୟ, କାମଧନ୍ଦା, ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ, ଖେଳ-କସରତ୍, ନିଦ୍ରା, ବିଶ୍ରାମ ଇତ୍ୟାଦିର ସୁଷ୍ଠୁ ରକମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ଖାଦ୍ୟର ଗୁଣାଗୁଣ ଖୁବ୍ କମ୍ ମା'ଙ୍କୁ ଜଣା, ଶରୀରର କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ କି ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ମୁହେଁ ମୁହେଁ ଜଣାଇ ରଖିବା ଦରକାର । ଯେତେବେଳେ କାହାରି ଘରକୁ କୌଣସି ରୋଗୀ ଦେଖିବାକୁ ଯିବ, ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ, ଜାଣିବାକୁ ହେବ, ସେମାନଙ୍କର ଖାଇବା-ପିଇବା, ରନ୍ଧାବଢ଼ା, ଚଲାବୁଲା, ସଦାଚାର, ପରିଷ୍କାର-ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଇତ୍ୟାଦି କିପରି । କାହା ଘରେ ହୁଏତ ପେଟ ଖରାପ ଅଥଚ ଖୁବ୍ ତେଲ, ମସଲା ଓ ରାଗ ଖାଏ । ଏହାକୁ ଯଦି

ତୁମେ ନିବାରଣ ନ କର, ତେବେ କେବଳ ଔଷଧ ଦେଇ ରୋଗ ଭଲକରି ପାରିବ ନାହିଁ। ଘର-ବାଡ଼ି ତିଆରି କରିବା ସମୟରେ ହୁଏତ ଅନେକ ଟଙ୍କା ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରେ, କିନ୍ତୁ ଆଲୋକ-ବାୟୁ ଚଳାଚଳର ବ୍ୟବସ୍ଥା କିପରି ଭାବରେ ରଖିଲେ, ମୂଳଦୁଆ କେତେ ଉଚ୍ଚ ହେଲେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ରହେ, ତାହା ହୁଏତ ଜାଣେ ନା, ସେସବୁ କହି ଦେବାକୁ ହେବ । ଅନେକ ଘରେ ଅନ୍ୟ ଘର ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ବଖରାରେ ବହୁ ଲୋକ ଏକ ସଙ୍ଗେ ଶୁଆବସା ତାହା ଭଲନୁହେଁ। କେତେକ ଘରେ ଏପରି ବି ଦେଖିଛି ଯେ, ରୋଷେଇ ଘରଟା ଏପରି ଭାବରେ କରିଛି ଯେ, କୋଇଲା ଧୂଆଁଟା ଶୁଆ-ବସା ଘର ଭିତରଦେଇ ଯିବା ଛଡ଼ା ଉପାୟ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଏଥିରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଅନେକ କ୍ଷତି ହୋଇଥାଏ । ପକ୍କା ରୋଷେଇ ଘର କଲାବେଳେ ଗୋଟାଏ ଚିମିନିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ସେପରି କଠିନ କିଛି ନୁହେଁ । ଜଳ ନିଷ୍କାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେତେଟିକେ ଆମର କରିବାର କଥା ତାହା ଆମେ କରୁନା। ଫଳରେ, ଘର ପାଖରେ ପାଣି ଜମି ମଶା ହୁଏ, ମ୍ୟାଲେରିଆ ହୁଏ । ଏସବୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତୁମେ ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ସାବଧାନ ନ କରି ଦିଅ ତେବେ କେବଳ କୁଇନାଇନ ଦେଇ କେତେ ମ୍ୟାଲେରିଆ ଭଲ କରିବ ? ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏସବୁ କହିବା ଦରକାର । ଅବଶ୍ୟ ରୋଗ-ନିରୋଧ କ୍ଷମତା ଯେତେ ସୁନ୍ଦର ଓ ମଜବୁତ ହୁଏ ସେତେ ଭଲ । ରୋଗ-ସଂକ୍ରମଣ-ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାଧାରଣ ଲୋକର ତ କୌଣସି ଧାରଣା ହିଁ ନାହିଁ । ଅନେକ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଛି–ସର୍ଦ୍ଦିରେ ସଢ଼ ସଢ଼ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରେ ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ଆସି ବସିଯା'ନ୍ତି। ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେ କେତେଲୋକଙ୍କର କ୍ଷତି କରୁଛନ୍ତି ତାହା ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସାବଧାନ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମର ଏଠାରେ ଟିଉବ୍‌ଓଏଲ୍ ଅଛି ବୋଲି ରକ୍ଷା, କିନ୍ତୁ ପାଣି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଜାଗାରେ ଲୋକଙ୍କର ଖିଆଲ ନଥାଏ । ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମକୁ ଯେଉଁଠି ରୋଗୀ ଦେଖିବାକୁ ଯାଅ, ଖୋଜ ନେବ, କେଉଁ ପାଣି ପିଏ, କେଉଁ ପାଣିରେ ରୋଷେଇ କରେ । ଅବଶ୍ୟ ତୁମମାନଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଆଖପାଖରେ ଅନେକ ଜାଗାରେ ଟିଉବ୍‌ଓଏଲ ବସିଯାଇଛି । ମୋଟକଥା ଗୋଟିଏ ରୋଗୀ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ତା'ର ହାଣ୍ଡିଶାଳଠାରୁ ପାଇଖାନା-ପରିସ୍ରାର ଜାଗା ଏପରିକି ଗୁହାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଖିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଘର ଆଖପାଖରେ ଜଙ୍ଗଲ ଥିଲେ ଯେପରି ସଫାକରି ରଖେ, ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସଚେତନ କରିଦେବ । ପ୍ରତିଷେଧକ ହିସାବରେ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଇନ୍‌ଜେକ୍‌ସନ୍, ଟୀକା ଇତ୍ୟାଦି ନେବାକୁ ହେବ, ତାହା ଲୋକଙ୍କୁ ଅବହିତ କରିବ ଏବଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ସଦାଚାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଯାହାସବୁ କହିଛି, ସେସବୁ ଭଲରୂପେ ପଢ଼ି ରଖିବ, ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯେପରି ପାଳନ କରି ଚଳେ, ସେ ବିଷୟରେ ତାକୁ ବୁଝାଇଦେବ । କେଉଁ ରୋଗର କି ବିଧିନିଷେଧ ଇତ୍ୟାଦି ମାନି ଚଳିବାକୁ ହେବ, ଶୁଶ୍ରୂଷାକାରୀକୁ କିପରି ଭାବରେ ଚଳିବାକୁ ହେବ, ସବୁ ବିଷୟ ପଇ-ପଇ କରି ଶିଖାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ଘରେ ଏଜାମଂଜିଟ୍, ପ୍ରିଭେଣ୍ଟିନା, ଆଉଡିନ୍, ଫିନାଇଲ, କାର୍ବୋଲିକ ସାବୁନ ଇତ୍ୟାଦି କେତେକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଜିନିଷ ରଖିବା କଥା କହିଦେବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଯେ ଏତେ ଏତେ କଥା ତୋତେ କହୁଛି ତା'ର କାରଣ

ହେଲା, ତୋତେ ଘରକୁ ଘର ଯିବାକୁ ପଡ଼େ ବୋଲି । ତୁ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଢେର୍ କରିଛୁ, ତୋତେ ସମସ୍ତେ ଭଲପା'ନ୍ତି । ତୁ'ଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଯଦି ଚେଷ୍ଟାକରୁ, ହାଓଆ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରିବୁ । ଧର୍ମ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ, ଧାର୍ମିକ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ, ତୁମମାନଙ୍କ ଭିତର ଦେଇ ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ । ଧାର୍ମିକ ବୋଲି ମୁଁ ବୁଝେ ସେଇ ଲୋକକୁ, ଯେ ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ସାର୍ଥକ ତତ୍ପରତା ସହକାରେ, ନିଜର ଓ ଆଖପାଖର ସମସ୍ତଙ୍କର ବଞ୍ଚିବା ଓ ବଢ଼ିବା ପାଇଁ ଯାହା ଯାହା କରଣୀୟ ତାହା ନିଜେ କରେ ଓ ଅନ୍ୟକୁ କରାଏ । ସୁସ୍ଥଭାବରେ ବଞ୍ଚିବା ଓ ବଢ଼ିବା ପାଇଁ କେତେ କ'ଣ କରିବାକୁ ହୁଏ ଅନେକେ ତାହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଏବଂ ଅନେକେ ତାହା ଜାଣି ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତୁମେମାନେ ଯଦି ସବୁବିଷୟ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କଠୋର ପରିଶ୍ରମ ନକର, ତାହେଲେ ମୋର ସବୁଚେଷ୍ଟା ଅରଣ୍ୟ ରୋଦନ ହୋଇଯିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କେତେ ମିନିଟ ନୀରବ ରହିଲେ । ତା'ପରେ ହଠାତ୍ କହିଲେ—ଆଜିପରି ଦିନରେ ପିଠା-ପାଏସ ନଖାଇ, ଖେଚୁଡ଼ି ଖାଇଲେ ଭଲ ।

କାଳିଦାସୀମା'—ଖାଇବେ ? ବଡ଼ମା'ଙ୍କୁ କହି ଆସେ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ଏକଥା ଆଉ ପଚାରିବାକୁ ହେବ ?

କାଳିଦାସୀମା—କ'ଣ କରିବାକୁ କହିବି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା' କଣ ମୁଁ କହିପାରିବି ? ବଡ଼ବୌକୁ ଜଣା । ମୁଁ ତ ପାଇଲେ ଗିଳିଦେବି । କ'ଣ ଖାଇବା ଉଚିତ, କ'ଣ ଖାଇଲେ ସହ୍ୟ ହେବ ତା' ବଡ଼ବୌକୁ ଜଣା । ମୋର କ'ଣ ପସନ୍ଦ ତା' ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଜଣା । ମୋ' ପେଟର ଅଭିଭାବକ ହେଲା ବଡ଼ବୌ ।

ଏହାପରେ ନାନାପ୍ରକାର ପିଠା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗଳ୍ପ ଚାଲିଲା, କେଉଁ ପିଠା କିପରି କାହାର ସୁଆଦ କିପରି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏହାପରେ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟାଦି ଶେଷ କଲେ । ପରେ ପୁଣି ତାମ୍ବୁରେ ଆସି ବସିଲେ । କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ), ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର) ପ୍ରଭୃତି ଅନେକେ ଆସିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା-ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା ଉଠିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ଯାହା କରିଛି ଭଲ, ତେବେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚରିତ୍ର ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯଦି ନଥାଏ ତେବେ କୌଣସି ଆନ୍ଦୋଳନ ଜୟଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆଚାର-ବ୍ୟବହାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ହିନ୍ଦୁକୁ ଖାଣ୍ଟି ହିନ୍ଦୁ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ଖାଣ୍ଟି ହିନ୍ଦୁ, ଖାଣ୍ଟି ମୁସଲମାନ, ଖାଣ୍ଟି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବିରୋଧ ନାହିଁ । ଆମେ ପୂର୍ବତନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ମାନୁ, ରସୁଲଙ୍କୁ ମାନୁ, ଯୀଶୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାନୁ । ସେ ହିସାବରେ ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ସମସ୍ତେ ଆମର ପରିବାରଭୁକ୍ତ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଉନ୍ନତି ଯେପରି ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ଆମର ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଦରକାର । ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ବିବାହ-ବ୍ୟବସ୍ଥା ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଋଷିଗଣ ସଂହିତାରେ ଯେଉଁ ବିଜ୍ଞାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାର କରିଦେବାକୁ ହେବ । ପ୍ରତିଲୋମ-ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଖୁବ୍ ସାବଧାନ

ହେବାକୁ ହେବ, ଏବଂ ବିଧିମାଫିକ୍ ଅନୁଲୋମ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ, ଯେତେ ହୁଏ ସେତେ ଭଲ । ପରିପୂରଣୀ ଏକ ଆଦର୍ଶର ଅନୁସରଣ ଓ ବିହିତ ସବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅନୁଲୋମ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ—ଏଇ ଦୁଇଟି ଜିନିଷ ସବୁ ସମାଜ ଓ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଖେଳାଇ ଦିଅନ୍ତୁ, ଦେଖନ୍ତୁ କ'ଣ ହେଉଛି । କନ୍‌ଫରେନ୍‌ସ ଆଗେଇ ଆସୁଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ମତେଇ ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ, ସେ ଯେପରି ତା' ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମତେଇ ଦେଇ ପାରିବ, ଏବଂ ଯାଜନର ଢେଉଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମଶଃ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ପ୍ରସାର ଲାଭକରି, ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଆଲିଙ୍ଗନପୂର୍ବକ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ରନ୍ଧ୍ରେ-ରନ୍ଧ୍ରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରିଯିବ । କେଇଟା ଲୋକ ମରିପଡ଼ି ଲାଗିଲେ ସମଗ୍ର ଦେଶଟାକୁ ରକ୍ଷା କରାଯାଇ ପାରିବ, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀଟା ବଞ୍ଚାଇ ଦେଇ ହେବ । ଆପଣମାନେ ତ ମୋର ଏତେ ବିଦ୍ୱାନ୍, ଗୁଣୀ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି, ବୋଧ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ, ଯଦି କରିଯା'ନ୍ତି, ଅନ୍ୟକୌଣସି ଧନ୍ଦା, ଅନ୍ୟକୌଣସି ଇଚ୍ଛା, ଅନ୍ୟକୌଣସି ଖିଆଲ, ଆରାମ, ଆଳସ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଯଦି ନଥାଏ, ଦେଖିବେ ସେପରି କଠିନ କିଛି ନୁହେଁ । ବେଳ ଥାଉଥାଉ ଯଦି ନକରନ୍ତି ଦେଖିବେ, ପରେ ଅନେକ ଜିନିଷ ଅଣାୟତ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିବ । ସେତେବେଳେ ହଜାରଗୁଣ ଅଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରି ମଧ୍ୟ ପାରି ଉଠିବେ ନାହିଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସମୟ ଅଛି, ଆଉ ଡେରି କଲେ, ସବୁଦିନ ପାଇଁ ପସ୍ତାଇବାକୁ ହେବ । ଏଇ କନ୍‌ଫରେନ୍‌ସ ପରେ ବଙ୍ଗଳାର ସବୁ ଜିଲ୍ଲାକୁ କର୍ମୀ ପଠାଇବାର ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଖୁବ୍ ଭଲ । ଆପଣ ଏଠାରୁ ଚିଠିପତ୍ର ଲେଖି ସେମାନଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ମତେଇ ରଖିବେ ଏବଂ ଶରତ୍ ଭାଇ ଓ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ସ୍ଥାନେସ୍ଥାନେ ଯାଇ ଯାଜନର ଢେଉ ଖେଳାଇ ସେମାନଙ୍କୁ କାମରେ ସହାୟତା କରିବେ । ଗୋଟାଏ ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ଦୀପନା ଓ ସଂକଳ୍ପର ଭାବକୁ ସର୍ବଦା ଜାଗ୍ରତ ରଖିବାକୁ ହେବ । କ୍ରମାଗତ push (ଠେଲା) ଦେବା ଦରକାର, ଗୋଟାଏ ଲୋକ ଯେପରି ଝିମେଇ ନପଡ଼େ । Take it for granted (ଏହା ଧରିନେବ) ଯେ ମଣିଷର fatigue (କ୍ଲାନ୍ତି) ଅଛି, ଜଡ଼ତା ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏତେ ଅତନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଆପଣମାନଙ୍କର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିଦାୟକ ତାଡ଼ନା ଓ ପ୍ରବୋଧନାରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସକଳ ଅବସାଦ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଯିବ । କାମ ଯଦି ଆଶାନୁରୂପ ନହୁଏ, ତେବେ ଜାଣିବେ ଯେ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ମୁଖିଆ ମୁଖିଆ ଯେଉଁମାନେ, ସେଇମାନେହିଁ ଦାୟୀ । ସତ୍‌ସଙ୍ଗୀଙ୍କ ପରି ଏପରି ସୁନାର ଚାନ୍ଦ ମଣିଷ ଦେଖିନାହିଁ । ଏପରିସବୁ ଲୋକ ପାଇ ଯଦି ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଇ କରାଇ ନ ନେଇ ପାରନ୍ତି, ତେବେ ଅବସୋସର ସୀମା ରହିବ ନାହିଁ, ଏଇ କନ୍‌ଫରେନ୍‌ସରେ ୧୩୦ ଟଙ୍କାର ୟୁନିଟଟା ଜୋରସୋରରେ ଚଳାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ସବୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଝଲମଲ କରି ତୋଳନ୍ତୁ, ବହିପତ୍ରସବୁ ଛପାଇ ଦିଅନ୍ତୁ, ଏବଂ ଜାଗା ଜମି ମଧ୍ୟ ଆହୁରି କିଣିବା ଦରକାର, ତା' ନହେଲେ ଲୋକେ ଆସିଲେ ସେମାନେ ଖାଇବେ କ'ଣ ? ଯୁଦ୍ଧ ଯେପରି ଭୟଙ୍କର ହୋଇଉଠୁଛି, କ'ଣ ହେବ କହି ହେବ ନାହିଁ ।

ସମସ୍ତେ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ (ବସୁ) ପଚାରିଲେ—ଛ' ବର୍ଷରେ ୧୩୦ ଟଙ୍କା ଆମକୁ ବି କ'ଣ ଦେବାକୁ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଟାଣ ଥିଲେ ଦାନ ଆପେଆପେ ଆସେ, ସେତେବେଳେ ଆଉ ପଚାରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ନଗେନ୍‌ଭାଇ—ଯେଉଁମାନେ ଏଠାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ଟାଣ୍ ନଥିଲେ ସେମାନେ ଥା'ନ୍ତେ କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅନେକଙ୍କର hypocrisy of attachment (ଟାଣର ଛଳନା) ଅଛି, real (ପ୍ରକୃତ) ଟାଣ ଅନ୍ୟ ଜିନିଷ । ଆପଣ ଯେପରି ଖୋକନ୍ (ପୁଅ)କୁ ଭଲପା'ନ୍ତି, ତା'ର ଆଲୁଆନଟା ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଯେତେ ଆସକ୍ତି, ଖୋକନ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟଟା ଯେପରି ହୋଇଯାଏ, ତା' ପାଇଁ ଯେତେ ଉଦ୍‌ବାସ୍ତୁ ହୋଇ ବୁଲନ୍ତି, ମୋ ପାଇଁ କ'ଣ ସେତେଟା ହୁଏ ? ଟିକିଏ ଭାବି ଦେଖିଲେହିଁ ବୁଝିପାରିବେ ମୋର ଏସବୁ କଥା କହିବା ଭଲ ନୁହେଁ । ଏସବୁ ଖୁବ୍ ରୂଢ଼ ସତ୍ୟ, ମଣିଷର ପ୍ରାଣକୁ ଆଘାତ ଦିଏ । ମୋର ମଧ୍ୟ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେନା । ତେବେ କହେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଆତ୍ମବିଶ୍ଳେଷଣର ସୁବିଧା ପାଇଁ । ଏକଥା ଭାବିବେ ନାହିଁ ଯେ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ଭଲପାଇବାଟା ମୁଁ ପସନ୍ଦ କରେ ନାହିଁ ବୋଲି । ତା' ମୁଁ ଢେର୍ ପସନ୍ଦ କରେ । ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ପାଇଁ ବାପର ପ୍ରାଣ କିପରି ହୁଏ, ସନ୍ତାନର ପିତା ହିସାବରେ ମୁଁ ତାହା ଖୁବ୍ ବୁଝେ । ସେମାନଙ୍କରଟା ଯଦି ନ ବୁଝୁଥାନ୍ତି, ତାହେଲେ ଆପଣଙ୍କରଟା ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋର କଥା ହେଉଛି, ମଣିଷ ଜୀବନରେ ମୁଖ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ୍ ତା'ର ଇଷ୍ଟ, ତେବେ ହିଁ ତା'ର ମୁଣ୍ଡଟା ଠିକ୍‌ଥାଏ ଏବଂ ଯାହାପାଇଁ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା ସେ ଠିକ୍ ଠିକ୍ କରିପାରେ । ଆମେ ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଉ, ସେମାନେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପଛରେ ଗୋଡ଼ାନ୍ତି, ଏଥିରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଶାନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଛୁଆ ଯଦି ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ମୁଁ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଇଷ୍ଟଙ୍କୁ ନେଇ ବ୍ୟାପୃତ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସ୍ନେହଶୀଳ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋ-ମୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି, ଇଷ୍ଟମୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି, ଏଥିରେ ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟ ମଧ୍ୟରେ ଚଳିଲେ ମଧ୍ୟ ପରିଣାମ ଭଲହିଁ ହୋଇଥାଏ । ଏବଂ କେହି ଯଦି ଉପଚୟୀ ହୁଏ, କୃତୀ ହୁଏ, ତାକୁ ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟ ବେଶିଦିନ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ମନେକରନ୍ତୁ, ଏଠାରେ କୌଣସି କର୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠାନରୁ ଆପଣ ଦୁଇପଇସା ପା'ନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କର ଯଦି ଏଇ କର୍ମ ଭିତରଦେଇ ମୋତେ ଭରପୂର ଓ ଲାଭବାନ କରିବାର ବୁଦ୍ଧିଥାଏ, ନ ମାଗିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଦେବାର ଆଗ୍ରହ ଥାଏ, ଏବଂ ସେଇ ଆଗ୍ରହବଶତଃ ଆପଣ ଯଦି ଆହୁରି କର୍ମଠ ହୋଇଉଠନ୍ତି, ଏବଂ ଏହିପରି ଯଦି ଅଧିକାଂଶ କର୍ମୀ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାଲେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଭରପୂର କରିଦେଇପାରେ ଏବଂ ଅକ୍ଷମ ଓ ଅଯୋଗ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କୁ ଟାଣିଆଣି ପାରେ । ତେଣୁ ମୋର ମନେହୁଏ, ମୋ' ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଥିଲେ, ମୋର ସବୁ ଜିନିଷ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଥା'ନ୍ତା ଏବଂ କର୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଆଜି ଏପରି ଅବସ୍ଥା ହୋଇ ନଥା'ନ୍ତା । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଆପଣାର କାମପରି ଖଟନ୍ତେ, ନିଅନ୍ତେ, ଦିଅନ୍ତେ, ନିଜେ ନିଜେହିଁ ଲାଭବାନ ହୁଅନ୍ତେ, ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠନ୍ତେ । ମଣିଷ ଏଇ ସହଜ କଥାଟା

ବୁଝେ ନାହିଁଯେ, ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥୀ ହେବାଟାରେହିଁ ଆତ୍ମସ୍ୱାର୍ଥ ସଂପୂରଣର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଥ । ଇଷ୍ଟଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ନିହିତ ଅଛି । ତାଙ୍କର ସୁମହାନ୍ ବିପୁଳ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଯଦି ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥ କରିନିଏ, ଏବଂ ତାହା ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଯଦି ଲାଭଜନକଭାବରେ ପରିଶ୍ରମ କରେ, ତେବେ ମୋର ଦାନା କିଏ ମାରିପାରିବ ? ଆପଣମାନେ ବଡ଼ ହୁଅନ୍ତୁ, ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ରୁହନ୍ତୁ, ଲୋଭନୀୟ ଦେବଚରିତ୍ରର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଉଠନ୍ତୁ—ଏହାହିଁ ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥ, ସେଇ ସ୍ୱାର୍ଥର ଗରଜରେ ତ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପଛରେ ଏତେ ଲାଗିଥାଏ ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ—ଆମର ଏଇ ଟାଣ ଟିକକ ହେଉନାହିଁ କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ, ଯେ କରେ ତା'ର ହୁଏ । ଲୋକେ ଯେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, କେଇଟା ଦିନରେ ପରପିଲାକୁ ଆପଣାର କରିନିଅନ୍ତି । ଦାରୋଗା ଭାଇ ଯେ ବିରାଡ଼ି ପୋଷେ, ବିରାଡ଼ିପାଇଁ କେତେ କ'ଣ କରେ, ଦାରୋଗା ଭାଇ ପାଖରେ ତା'ର କେତେ ଆଦର । ସେଠାରେ ସେଇ ବିରାଡ଼ିର ଭାଗ୍ୟ କ'ଣ ମୋର ଅଛି ?

ସମସ୍ତେ ହସିପକାଇଲେ ।

ଏଇ ସମୟରେ ଛୋଟ ମାଉସୀମା ଆସିଲେ,—ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇଉଠିଲେ—ଭେଲ୍‌କୁର ମା' ଆସିଛି ? ଆସ, (ନିଜ ପାଖରେ ଜାଗା ଦେଖାଇ ଦେଇ)—ଏଠି ବସ ।

ମାଉସୀମା'—ମୋର ଯେ ଏବେ ଅନେକ କାମ ପଡ଼ିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—କାମ ତ ନିତି ଲାଗିଛି । ସେସବୁ ଶୁଣିବି ନାହିଁ । ତୁମେ ବସ ଟିକେ ।

ମାଉସୀମା' ହସି କହିଲେ—ତୁମ ସଙ୍ଗେ ପାରିବାର ଜୁ ନାହିଁ ମୋର (ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲେ ।)

ଏକମିନିଟ ଦୁଇମିନିଟ ନୀରବରେ କଟିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (କରୁଣ କଣ୍ଠରେ)—ମା' ଗଲାପରେ ମୋର ଯେପରି ଡେଣା ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଛି । ଦୁନିଆଟା ଯେପରି ଶୂନ୍ୟଶୂନ୍ୟ ଲାଗୁଛି । ସମସ୍ତେ ନିଜନିଜର ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟର କଥା ମୋତେ କହନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୋର ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଶୁଣିବାର ଲୋକ ନାହାନ୍ତି । ମା' ମୋତେ ଅକାରଣ କେତେ ଗାଳିଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ମା'କୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା । ମୋର ଗୋଟାଏ ଆଶ୍ରୟ ଥିଲା । ଏବେ ଯେପରି ମନେହୁଏ ନିରାଶ୍ରୟ । ଗୋପାଳ ଥିଲା, ସେ ମୋ' ମନକଥା ଖୁବ୍ ବଝୁଥିଲା । ମୋ ମନ-ଫନ ଯେତେବେଳେ ଖରାପ ଦେଖୁଥିଲା, ମୋ' ପାଖ ଛାଡୁ ନଥିଲା । ନାନାପ୍ରକାର ଗପସପ କରି ମୋତେ ଭୁଲାଇ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା । ହୁଏତ ବିଜ୍ଞାନର କୌଣସି ନୂତନ ଆବିଷ୍କାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗପ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବ, ଦେଶ-ବିଦେଶର କେତେପ୍ରକାର ଖବର କହିବ । ତା'ର ସେଇ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଦେଖି ମୋତେ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା ।

ମାଉସୀମା' ବ୍ୟଥିତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଆଡ଼େ ଅନାଇ ରହିଲେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ସୁଧୀର ଭାଇ (ଦାସ) ଆସି କାରଖାନାର କାମଧନ୍ଦା ସମ୍ବନ୍ଧରେ

କେତେକ କଥା ପଚାରି ବୁଝିଗଲେ । ସୁଧୀର ଭାଇ ଗୋଟାଏ କାମ ଖଇଚା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଶୁଣି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସି କହିଲେ—ଶଳା କାମର ବାରଟା ବଜାଇ ଦେଇଛ ।

ସୁଧୀର ଭାଇ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲେ—ଏକ୍ଷଣି ଯାଇଁ ଠିକ୍ କରିଦେବି । ମୁଁ ଆଗେ ଆପଣଙ୍କ କଥା ଭଲରୂପେ ବୁଝିପାରି ନଥିଲି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବୁଝି କାମରେ ହାତ ଦେବା ଦରକାର ।

ଏହାପରେ ମାଉସୀମା ସେତେବେଳ ପାଇଁ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—Psychology (ମନୋବିଜ୍ଞାନ)ରେ ଅଛି ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ବୟସରେ ବିଭିନ୍ନ instinct (ସହଜାତ ସଂସ୍କାର)ର ଉଦୟ ହୁଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ପୁଣି ବେଶିଦିନ ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ନାହିଁ, ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କିପରି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବାକୁ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଟା ଜାଗିଉଠେ, ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତାକୁ ସରାପୋଷଣୀ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ଅନେକ ସମୟରେ ଯୋଡ଼ା ଯୋଡ଼ା ହୋଇଆସେ, ଯେପରି ପ୍ରଥମେ ସାହସିକତା, ପରେ ଭୟ । ସାହସିକତାର ସଂସ୍କାରକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କଲେ ଉଭୟ ସଂସ୍କାର ଆଉ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିପାରେ ନାହିଁ । ଏକ ସମୟରେ ଗଢ଼ିବାର ସଂସ୍କାର ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲା ତା'ପରେ ହୁଏତ ଭାଙ୍ଗିବାର ସଂସ୍କାର ଜାଗିଲା । ଗଠନପ୍ରବୃତ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଜାଗେ, ତାକୁ ନାନାପ୍ରକାର ସୁଯୋଗ ଦେବା ଦରକାର । ହୁଏତ କାଠ, ହାତୁଡ଼ି, ବଟାଳି ଆଣିଦେଲେ, ତା' ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ପିଢ଼ା ତିଆରି କଲା । ମୋଟାକାଗଜ ଆଣିଦେଲେ, ଗୋଟାଏ ଘର ତିଆରି କଲା । ଗୋଟିଏ ମାଠିଆ ଫୁଟିଯାଇଛି, ତାକୁ କିପରି ଝଳାଇ କରିବାକୁ ହୁଏ କାରିଗରକୁ ଡାକି ବତାଇଦେଲେ । ବହି ବନ୍ଧାଇ, ଜାମାପଟା ସିଲାଇ, ଜାମାରେ ବୋତାମ ଲଗାଇବା, ଘଡ଼ି ମରାମତି କରିବା, ଟର୍ଚ୍ଚ ମରାମତି କରିବା, ବଗିଚାରେ ବାଡ଼ ବୁଜିବା, ରାଜମିସ୍ତ୍ରି କାମ ଇତ୍ୟାଦି ସୁଯୋଗ ସୁବିଧାନୁଯାୟୀ ଦରକାରୀ କେତେ କାମ ତାକୁ ଶିଖାଇ ଦେଇ ପାରିବେ । ଏଇ ବିଶେଷ ସଂସ୍କାରଟା ସଜାଗ ଥିଲେ, ଯେକୌଣସି ଗଠନମୂଳକ କାମ ଶିଖାଇଲେ ସେ ଆଖିପିଛୁଳାକେ ଆୟତ୍ତ କରି ପାରିବ । ଏବଂ ଏଇ କାମ ସବୁ ଆୟତ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ତତ୍‌ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଯାବତୀୟ ପୁସ୍ତକାଦି ତାକୁ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ କହିଲେ ସେ ଆଗ୍ରହର ସଙ୍ଗେ ତାହା ପଢ଼ିବ । ପୁଣି ଏହି ଗଠନମୂଳକ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଯଦି ପୁଷ୍ଟ କରିବାର ସୁଯୋଗ ନ ଦିଅନ୍ତି ତେବେ, ପରେ ପୁଣି ଭାଙ୍ଗିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିବ । ଭାଙ୍ଗିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯଦି ପ୍ରବଳ ହୋଇଉଠେ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଲାଭଜନକ କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ ହେବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ତାକୁ ଦେଇ ଜଙ୍ଗଲ ସଫା କରାଇଲେ, ଯେଉଁଠି ଦରକାର ଗାତ ଖୋଳାଇଲେ, ଗୋଟାଏ ଘରର ଜିନିଷପତ୍ର ଯେପରିଭାବରେ ସଜା ହୋଇଛି ତାକୁ ପୁଣି ଓଲଟ ପାଲଟକରି ରୁଚିସଂପନ୍ନ ଭାବରେ ସଜାଇବାକୁ କହିଲେ, ଯେପରି ଜାଗାର ଅଭାବ ନହୁଏ, ଚଲାବୁଲା ପାଇଁ ଅସୁବିଧା ନହୁଏ, ଅଥଚ ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ହୁଏ । ପୁଣି ହୁଏତ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଅଛି, ସେଇ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଦେବାର କାମରେ ତାକୁ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଏଇପରିଭାବରେ ଯାହା କିଛି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ସଂସ୍କାରକୁ ଜୀବନୀୟଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର କାଇଦା ଶିଖାଇ

ଦେବାକୁ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ଶିଶୁ-ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଖୁବ୍ ବେଶି । ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ତତ୍ପର, ସଜାଗ ଓ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହେବ, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ସହକାରେ ଚଳିବାକୁ ହେବ, ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ profitable instinct (ଲାଭଜନକ ସଂସ୍କାର) ଅନୁଯାୟୀ କାମ କରାଇ, ପିଲାଙ୍କୁଆକ habit (ଅଭ୍ୟାସ) form (ଗଠନ) କରି ଦେବାକୁ ହେବ, ଏବଂ ତାକୁ ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖାଇଲାବେଳେ କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ ହେବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ଆରୋହଣ ଆଗ୍ରହ ଯୋଗୁଁ ପିଲା ବାଡ଼ ଡେଇଁବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଉଛି ସେତେବେଳେ ତାକୁ ମାରଧର କରି ନିବୃତ୍ତ ନକରି ତର ତର ହୋଇ ବାଡ଼ଟା ଡେଇଁପଡ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯଦି ତାକୁ ୧, ୨, ୩, ୪ କରି ଗଣିବା ଶିଖାଇ ଦିଆଯାଏ, ତାହେଲେ ଏକସଙ୍ଗେ ଦୁଇକାମ ହେବ । ମା' ମାନଙ୍କର ଉଚିତ୍ ୫/୬ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପିଲାର ଅଭ୍ୟାସ, ବ୍ୟବହାର, ଝୁଙ୍କ, ଠିକ୍ କରିଦେବା । ମଣିଷର ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେଲା ଅର୍ଜନ-ପ୍ରବୃତ୍ତି । ଏଇ ଅର୍ଜନ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ଥିବାରୁ ମଣିଷ ଶିଖିପାରେ, କାମଧନ୍ଦା କରିପାରେ, ଆହରଣ କରିପାରେ । ତେଣୁ ଆଗକାଳରେ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଭିକ୍ଷାପୂର୍ବକ ଆହରଣ କରି ଗୁରୁଙ୍କୁ ଖୁଆଉଥିଲେ ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ସେବାକରି ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ, ଏହା କିନ୍ତୁ ଏକ ମସ୍ତବଡ଼ ଜିନିଷ ଥିଲା । ସେଇ ସୁଯୋଗରେ ସେମାନେ ଶିଖୁଥିଲେ, କିପରିଭାବରେ ପରିବେଶର ସେବା କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ପରିବେଶକୁ ଜୀବନର ସହାୟକ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ମଣିଷର ବାସ୍ତବ ଅଭାବ ଓ ଚାହିଦା ସହିତ ସେମାନେ ପରିଚିତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ତା'ର ପୂରଣ ପାଇଁ ସେମାନେ ଯତ୍ନବାନ୍ ହେଉଥିଲେ, ଏଇପରିଭାବରେ ବସ୍ତୁ ଓ ବିଷୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାରିକ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ତା'ଛଡ଼ା, ଲୋକଙ୍କୁ ଖୁସି କରି ଆହରଣ କରିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ଶିଖୁଥିଲେ, କିପରି ଭାବରେ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ଅନେକାଂଶରେ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣର ପ୍ରୟୋଜନ ହେଉଥିଲା । କାରଣ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଭିଜ୍ଞତା ଯାହାର ନାହିଁ ସେ ଅପରକୁ ମଧ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରି ଅନୁକୂଳ କରି ତୋଳିପାରିବ ନାହିଁ । ଏଇପରିଭାବରେହିଁ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକଶିତ ହୋଇଉଠୁଥିଲା । ତେଣୁ ଆପଣମାନେ ଯଦି ଇଷ୍ଟଭୃତିଟାକୁ ଭଲରୂପେ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି ଏବଂ ପିଲାମାନେ ଇଷ୍ଟଭୃତିଟା ଯଦି ନିଜେ ଆହରଣପୂର୍ବକ ପାଳନ କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଉଠନ୍ତି, ତାହେଲେ ଦେଖିବେ ସେମାନଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କ ଅନେକାଂଶରେ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯିବ । କେବଳ ଇଷ୍ଟଭୃତି ନୁହେଁ, ପିତାମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦେବାର ଅଭ୍ୟାସଟା କରାଇଦେବା ଭଲ । ମା'ର କହିବା ଉଚିତ—ପିଲା ଯେପରି ବାପକୁ କିଛି ଦିଏ, ବାପର କହିବା ଉଚିତ ପିଲା ଯେପରି ମା'କୁ କିଛି ଦିଏ । ପୁଣି ଉଭୟଙ୍କର କହିବା ଉଚିତ ଇଷ୍ଟ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ କିଛି ଦେବାପାଇଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେଘରେ କିଛି କୁଟୀରଶିଳ୍ପର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଦରକାର । ପିଲାମାନଙ୍କୁ କହିଦେବାକୁ ହେବ, ତୁମେମାନେ ଏପରିଭାବରେ କାମକର ଯେପରି ତୁମର ଉପାର୍ଜନରୁ ଇଷ୍ଟଭୃତି କରିପାର । ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବଡ଼ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ଗୁଣ୍ଠେ ଜମିଦେଲେ ଆଳୁଚାଷ କରିବାପାଇଁ, ଏବଂ କହିଦେଲେ—ଆଳୁଚାଷର ନିୟମକାନୁନ ଭଲରୂପେ ଜାଣିନେଇ ତାହା କରିବାପାଇଁ,

ଏଇ ଜମିରେ ଯାହା ଫସଲ ହେବ ତାହା ତୁମର ଠାକୁର ପୂଜାର ଅର୍ଘ୍ୟ । ଏଇପରିଭାବରେ ପିଲାଦିନ୍ରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଯଦି ପରିଶ୍ରମ କରି ଶିଖେ, ଲାଭଜନକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ ସୁସଂପନ୍ନ କରି ଶିଖେ, ସେଥିରେ ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞତା ହେବ, ଯେଉଁ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ହେବ, ତାହା ପରୀକ୍ଷା ପାସ୍ଠାରୁ ଢେରବେଶି ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ପିଲାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପରାକ୍ରମ ଜିନିଷଟା ଫୁଟିବ କିପରି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେମାନେ ଯେପରି ଅନ୍ୟାୟ ବା ଇଷ୍ଟବିରୋଧୀ କୌଣସି ଜିନିଷ ସହିତ ସାଲିସ ନକରନ୍ତି, ସେପରିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ଏଇ ପ୍ରତିରୋଧ ଜିନିଷଟା ଯେତେ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୁଏ ସେତେ ଭଲ । ପିଲାମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଶକ୍ତି, ସାହସ, ବିଚାର ବୁଦ୍ଧି ଇତ୍ୟାଦି ଯେପରି ବୃଦ୍ଧିପାଏ, ସେପରି ଧରଣର ଖେଳ-କସରତ୍, କାମଧନ୍ଦା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ହେବ । ପିଲାମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଯେପରି ଦବି ନଯା'ନ୍ତି, ବାଧାବିଘ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ସଂବେଗ ଯେପରି ଆହୁରି ରୁଦ୍ରଦୁର୍ବାର ହୋଇଉଠେ । ବେଶିକିଛି ନୁହେଁ, କାମଧନ୍ଦାରେ, କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ, ଚିନ୍ତା-ଭାବନାରେ, ସ୍ୱତଃ-ଅନୁଜ୍ଞାର କଥାସବୁ ଯଦି ଅଭ୍ୟସ୍ତ କରିଦେଇ ପାରିବେ, ତାହେଲେ ଦେଖିବେ, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଚେହେରା ଭିତରେ କିପରି ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ ଫୁଟିଉଠିବ ଏବଂ military training (ସାମରିକ ଶିକ୍ଷା) ପିଲାମାନଙ୍କୁ କିଛି କିଛି ଦେବା ଭଲ ।

ସମସ୍ତେ ଯେପରି ଆନନ୍ଦ-ମକରନ୍ଦ ପାନରେ ମତ୍ତ । ଗୋଟାଏ ଗଭୀର ଭାବତନ୍ମୟତାରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମନପ୍ରାଣ ଆଚ୍ଛନ୍ନ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୟୁତିଦୀପ୍ତ—ଗୋଟାଏ ଅମୋଘ ଆକର୍ଷଣବଳରେ ସେ ଯେପରି ବିଶ୍ୱ ଦୁନିଆକୁ ଟାଣୁଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲେହିଁ ମନ ସକ୍ରିୟ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀନତାରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯିବାକୁ ଚାହେଁ, ଅନ୍ତରର ସକଳ ଜଡ଼ତା ଭେଦକରି ନାମର ପ୍ରବାହ ଉତ୍ସାରିତ ହୋଇଚାଲେ ଲୀଳାୟିତ ଗତି ଭଙ୍ଗିମାରେ । ଏଇ ଅମୃତସାଗରରେ ଅବଗାହନ କରି ମଣିଷର ସକଳ ଜ୍ୱାଳା ଉପଶମ ହୋଇଯାଏ, ବଞ୍ଚିବାର ପ୍ରଲୋଭନ ବଢ଼ିଯାଏ ଦୁରନ୍ତ ବେଗରେ ।

ଆଗ୍ରହମଦିର ହୋଇ ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଅମିୟ-ଆଲୋଚନା ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ପଚାରିଲେ—ଗୀତାରେ ଅଛି 'ମାତ୍ରାସ୍ପର୍ଶାସ୍ତୁ କୌନ୍ତେୟ ଶୀତୋଷ୍ଣ ସୁଖଦୁଃଖଦାଃ, ଆଗମାପାୟିନୋଽନିତ୍ୟାସ୍ତାଂସ୍ତିତିକ୍ଷସ୍ୱ ଭାରତ ।' ଏପରି ଆଉ କେତେ ଶ୍ଳୋକ ଅଛି । ଶୀତ, ଉଷ୍ଣ, ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଭଲ-ମନ୍ଦ, ଏସବୁର ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ବୋଧ କ'ଣ ରହିବ ନାହିଁ ? ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ବିଷୟର ଯୋଗ ହେଲେ ସତ୍ତା ଓ ବିଷୟର ବୋଧ ଫୁଟିଉଠେ । ସାଧାରଣତଃ ଅନୁକୂଳ ପ୍ରତି ଆସେ ଅନୁରାଗ ଓ ପ୍ରତିକୂଳପ୍ରତି ଆସେ ବିରାଗ । ଏଇ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଆମେ ଚଳୁ । ତେଣୁ ଅନୁକୂଳପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇପଡୁ ଏବଂ ପ୍ରତିକୂଳପ୍ରତି ବିଦ୍ୱେଷଭାବାପନ୍ନ ହୋଇଉଠୁ । ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅନୁକୂଳ ଓ ସତ୍ତାର ପ୍ରତିକୂଳ ଯାହା ତହିଁରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉ ଏବଂ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପ୍ରତିକୂଳ ଓ ସତ୍ତାର ଅନୁକୂଳ

ଯାହା ତାହାପ୍ରତି ବିଦ୍ବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଚାଲୁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆମର balance (ସାମ୍ୟ) ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି—ସବୁ ଦେଖିଯାଅ, utilize (ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର) କର, ଭାସି ଯାଅନା, କୌଣସିଟା ସଙ୍ଗେ ଏକାକାର ହୋଇଯାଅନା, ସବୁଜିନିଷକୁ ସମାନଜିନିଷକୁ ସମାନଭାବରେ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇ, equally fulfilling to your entity (ସମାନଭାବରେ ତୁମ ସତ୍ତାର ପରିପୂରକ) କରି ତୋଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକର । ଯେଉଁଠାରେ ତାହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ସେଠାରେ ତାକୁ ବର୍ଜନ ବା ନିରୋଧ କରିବାକୁ ସେ ନିଷେଧ କରିନାହାନ୍ତି । ତା' ହୋଇଥିଲେ ଅର୍ଜୁନକୁ ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିବାକୁ ଏତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତେ କାହିଁକି ? ସେ ଚାହାନ୍ତି ସାମ୍ୟସିଦ୍ଧ ଚଳନ, ସାମ୍ୟ ଅର୍ଥ ଅବୈକଲ୍ୟ ଅବସ୍ଥା, ଅଚ୍ୟୁତ ଅବସ୍ଥା । ଇଷ୍ଟଠାରୁ ମନ ବିଚ୍ୟୁତ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଅବସ୍ଥାର ଦାସ ହୁଏ, ସୁଖଦୁଃଖ କେଉଁଟାକୁ ସତ୍ତାପରିପୋଷଣୀ କରି ତୋଳିପାରେ ନାହିଁ । ସାମ୍ୟ ଅର୍ଥ ଏହା ନୁହେଁ ମଣିଷ ପିତାକୁ ପିତା ବୋଲି, ମିଠାକୁ ମିଠା ବୋଲି ବୋଧ କରିବ ନାହିଁ, ତାହା ତ ଅସୁସ୍ଥତାର ଲକ୍ଷଣ, ଯଥାଯଥ ବୋଧଶକ୍ତି ନଥିଲେ ତ ସେ subman (ଅପମାନବ) । ଧର୍ମ କରିବା ଅର୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ, ବୋଧ-ବିବେଚନାଶକ୍ତିକୁ ନିଥର କରିତୋଳିବା ନୁହେଁ, ଧର୍ମାନୁସରଣରେ ବରଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ତାଜା ଓ ତତ୍ପର ହୋଇଉଠେ, କିନ୍ତୁ ବଶୀଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ବିବଶ ବା ବିରୋଧ ହେବାର କଥା ନୁହଁ, ତୀବ୍ର ବୋଧହିଁ ଦରକାର, କିନ୍ତୁ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଦରକାର ସହନଶୀଳତା । ସ୍ନାୟୁର ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ ଯଦି ନଥାଏ, ତେବେ ଆମେ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ସବୁ ଅବସ୍ଥାରେ ବାଟବଣା ଓ ଆତ୍ମହରା ହୋଇପଡୁ ଏବଂ ଜୀବନଧାରଣ କରିବାକୁ ଗଲେହିଁ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ କେତେକ ଦୁଃଖ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବ । ଆମର ସହ୍ୟ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଯଦି ନବଢ଼େ, ଏଇ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ବହ ହୋଇଉଠିବ । ତେଣୁ ବାସ୍ତବତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ସହ୍ୟଶକ୍ତି ବଢ଼ାଇବା କଥାହିଁ କୁହାଯାଇଛି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଦୁଃଖକୁ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମାନିନେବାଟା ତ ମଣିଷ ପକ୍ଷେ ଏକ ପରାଜୟ, ସେଇଥିପାଇଁ ତ ବିଜ୍ଞାନବଳରେ ନାନାପ୍ରକାର ଦୁଃଖକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାପାଇଁ ମଣିଷ ଚେଷ୍ଟା ଚଳାଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଧର୍ମ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ତ କୌଣସି ବିରୋଧ ନାହିଁ । ମଣିଷର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଧୃତିକୁ ଯାହା ପୁଷ୍ଟ କରେ ତାହାହିଁ ତ ଧର୍ମ । ଧର୍ମର କାମହିଁ ହେଲା ଅଜ୍ଞତା ଓ ଅଜ୍ଞାନତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା, କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ଜ୍ଞାନରାଜ୍ୟରେ ଯେତେ ବି ଅଗ୍ରସର ହେଉନା କାହିଁକି, beyond (ଅଜ୍ଞାତ) ଚିରକାଳହିଁ ରହିବ ଏବଂ ତା'ପାଇଁ ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟ ରହିବ । କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ଯଦି ବିଜ୍ଞାନପ୍ରସୂତ ଯନ୍ତ୍ର ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ଦୁଃଖକୁ ଏଡ଼ାଇବାକୁ ଚାହେଁ ତେବେ ତା'ର ଆୟତ୍ତରେ ଥିବା ବିଧାତାର ଦାନସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯନ୍ତ୍ର, ଅର୍ଥାତ୍ ତା'ର ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଦେହଯନ୍ତ୍ର, ସେଟାର ବା ସେ ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ତେଣୁ ଦେହ-ମନକୁ ସୁସ୍ଥ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ (sensitive) ସହନପଟୁ କରି ତୋଳିବାର ଅନୁଶୀଳନକୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ କୌଣସି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅନୁଶୀଳନ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରେ ନାହିଁ । ଏଇ ହିସାବରେ ଆପଣ ଧର୍ମକୁ ମଧ୍ୟ କହିପାରନ୍ତି ବିଜ୍ଞାନ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଆପଣ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାର କଥା କହୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବହୁତ୍ୱର ବୋଧକୁ ଐକ୍ୟରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ କରିବା ସେ ହିଁ କୁଆଡ଼େ ଅନୁଭୂତିର ପରାକାଷ୍ଠା ? ସବୁ ଯଦି ଏକ ତେବେ ତାକୁ ଅନୁଭବ କରିବାପାଇଁ ଏତେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବା କ'ଣ ଦରକାର ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—(ମୁଣ୍ଡହଲାଇ ହସି କହିଲେ)–ସେଇ ତ କଥା । ସେଇ ଏକ କେଉଁଠି କି ପରିକ୍ରମାରେ, କି ପରିଣତି ହୋଇ, କି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟରେ, କେଉଁ ସଂସ୍ଥିତିରେ, କିପରିଭାବରେ ବିରାଜ କରିଛି, ଏବଂ ସୃଷ୍ଟିର ବିଚିତ୍ର ବିକାଶ ଭିତରେ, ଐକ୍ୟ ସଙ୍ଗତିର ସୂତ୍ରଟା କ'ଣ ଓ କେଉଁଠି, ତାହା ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ ସବୁ ଏକାକାର କରିପକାଇଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଯାହାକିଛି ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ସଂସ୍ଥିତି, ସଂଗଠନ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ତା' ନହେଲେ ସବୁ ଏକ, ଏକଥାର କୌଣସି ମାନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ-ବିବର୍ଜିତ ପକ୍ଷାଘାତଗ୍ରସ୍ତ, ସମ୍ବେଦନହୀନ ଐକ୍ୟବୋଧ କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନ ବା ଅନୁଭୂତିର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ।...

ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ସୁସଙ୍ଗତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଇ ଆପଣମାନେ ଯଦି ବହିଟିଏ ଲେଖନ୍ତି, ତାହେଲେ ଭଲହୁଅନ୍ତା । ଏତେ mis-conception (ଭୁଲଧାରଣା) ବ୍ୟାପିଯାଇଛି ତା' ଆଉ କହିବାର ନୁହେଁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଆମେ ଲେଖିବାକୁ ଗଲେ ସବୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳିଆ ହୋଇଯିବ । ତା' ଅପେକ୍ଷା ବରଂ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରଗ୍ରନ୍ଥ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଯଦି ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନାଦି କରୁ ଏବଂ ଆପଣ ଯଦି ତା'ର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି, ତାହାହିଁ ଭଲହେବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା' ମଧ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି । ତେବେ ଆପଣମାନେ କଲେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଲାଇନରେ ହେବ ।

ଏଇ ସମୟରେ ବଙ୍କିମ ଭାଇ (ରାୟ) ଥରେ ଏଆଡ଼େ ଆସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବଙ୍କିମ ଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ—କିରେ କ'ଣ ଖବର ?

ବଙ୍କିମ ଭାଇ—ଭଲ । ଆପଣ ଯେଉଁ କାମ କଥା କହିଥିଲେ ତାହା ଅନେକଦୂର ଆଗେଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଖିଠାରି କ'ଣ ଯେପରି ଇଙ୍ଗିତ କଲେ ।

ବଙ୍କିମ ଭାଇ ହସି ହସି କହିଲେ—ଆଚ୍ଛା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ରହସ୍ୟ କରି କହିଲେ—ବଙ୍କିମ ଯଦି କାହା ସହିତ ସହଜଭାବରେ କଥା କହେ, ଏବଂ ଉକ୍ତ ଲୋକ ଯଦି ନୂଆ ହୋଇଥାଏ ତାହେଲେ ମନେକରିବ—ଭଦ୍ରଲୋକ ମୋ ଉପରେ ରାଗିଲେ କାହିଁକି ? କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗଭାବେ ମିଳାମିଶା ହେଲେ ସେ ଲୋକ ପରେ ବୁଝେ ଯେ, ତା'ର (ବଙ୍କିମର) ଏଇ ଆପାତଃ କର୍କଶ ସ୍ୱଭାବ ଭିତରେ କେତେ ଆନ୍ତରିକତା ଅଛି । ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ ଲୋକ ଚିହ୍ନିବାରେ ଭୁଲକରୁ, ମୁଲାୟମ କଥା ଶୁଣିଲେହିଁ ମନେକରୁ ଭଲଲୋକ, ଏବଂ ରୁକ୍ଷରକମର ଦେଖିଲେହିଁ ଭାବୁ ଖରାପଲୋକ । ଏଇଭାବେ ନିଜେ ଠକୁ ।

ବୀରେନ୍ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ)—ମଣିଷ ଚିହ୍ନିବାର ସହଜ ଉପାୟ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖିବାକୁ ହେବ କଥା ସହିତ କାମ ଓ ବ୍ୟବହାରର ମେଳ ଅଛି କି ନା । ଦେଖିବାକୁ ହେବ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଭିତର ଦେଇ ସେ ନିଜର ନିଷ୍ଠାକୁ ଅତୁଟ ରଖି ମଣିଷଙ୍କୁ ଖୁସିକରି ନିଜେ ଖୁସି ହେବାକୁ ଚାହେଁ, ନା ହାମବଡ଼ାଇଭାବ ଦେଖାଇ ନିଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଜାହିର କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ଭଲଲୋକର ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ ହେଲା, ସେ ଆଦର୍ଶରେ ଅଟଳ ରହି, ପରିବେଶକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ଆନନ୍ଦ ପାଇବାକୁ ଚାହେଁ । ନିଜର ଅହମିକା ପଣିଆ ଦେଖାଇ କାହାକୁ ଆଘାତ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଏକପ୍ରକାର ଅଛି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱହୀନ ବିଜୟ, ସବୁ କଥାରେ ହଁ ମାରିଯାଏ, ତାହା କିନ୍ତୁ ଭଲନୁହେଁ । ସତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱସଂପନ୍ନ ଯେଉଁମାନେ, ସେମାନେ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ବ୍ୟବହାର ଓ ସେବାନୁସନ୍ଧିତ୍ସାପରାୟଣ ହୋଇ ଚଳିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଦର୍ଶକୁ କଦାପି ବିସର୍ଜନ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ କି ଅନ୍ୟାୟ ସହିତ ଆପୋସରଫା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ବୀରେନ୍ ଭାଇ—ଯେଉଁମାନେ ଆଦର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେହି ଆଦର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରୁ ବା ନକରୁ ଭଲମଣିଷ ଯିଏ, ତା'ର ମହତ୍‌ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିବହିଁ ରହିବ । ଗୋଟାଏ ଲୋକ ଯଦି ଶ୍ରଦ୍ଧାହୀନ ହୁଏ, ସେ ଯେତେ ଫୁର୍ତ୍ତିବାଜ ହେଉନା କାହିଁକି, ଧରି ନେଇପାର, ତା' ଭିତରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଅଛି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ମହତ୍ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ସମାଜରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ କାହା ମଧ୍ୟରେ ଯଦି କୃଷ୍ଟିବିରୋଧୀ ଚଳନ ଦେଖୁ, ତାହେଲେ କ'ଣ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବାକୁ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମହତ୍ ଲୋକ କଦାପି କୃଷ୍ଟିବିରୋଧୀ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ଜନଚିତ୍ତରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଆସନ ଅଧିକାର କରିଥା'ନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଯଦି ଗୁରୁତର ତ୍ରୁଟି ମଧ୍ୟ ଥାଏ ଏବଂ ସମାଜର ବୃହତ୍ତର ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କୁ ଯଦି ସମାଲୋଚନା କରିବା ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ, ତେବେ ତାହା ମଧ୍ୟ ସଶ୍ରଦ୍ଧଭାବରେ କରିବା ସମୀଚୀନ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜିନିଷଟାହିଁ ମଣିଷର ସମ୍ବଳ, ତାକୁ କଦାପି ହଠାତ୍ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତାକୁ ଯେତେ ସାର୍ଥକତାମୁଖୀ ଗତିଶୀଳ କରିତୋଳାଯାଏ, ସେତେହିଁ ମଙ୍ଗଳ ।

ଗୋଟିଏ ମା' ବାପଘର ଯିବାପାଇଁ ଅନୁମତି ନେବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭଲଦିନ ଦେଖିଛୁ ତ ?

ଉକ୍ତ ମା'—ନା । ଆପଣ କହିଦେଲେ ଆଉ ଦିନ ଦେଖିବା ଦରକାର ହେବନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନା ! ଛୁଆପିଲା ନେଇଯିବୁ ବିଦେଶ ମୂଲକକୁ, ଭଲଦିନ ଦେଖି ଯିବା ଭଲ ଏବଂ ସଅଳ ସଅଳ ଫେରିଆସିବୁ କିନ୍ତୁ ।

ଉକ୍ତ ମା'—ଆଚ୍ଛା ! ମା' ପାଖକୁ ଗଲେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଅସୁବିଧା ହେଉଛି ଯେ, ସେ ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ମାଛ ଖାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ) କହିଲେ—ନାତିର ଯଦି ଭଲରୂପେ ସର୍ବନାଶ ନକରି ପାରିଲା ତାହେଲେ ଆଉ ଆଇମା'ର ମାହାତ୍ମ୍ୟ କ'ଣ ରହିଲା ? ତୁ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ କଥାରେ ଭୁଲିଯିବୁ ନାହିଁ, ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସାବଧାନରେ ରଖିବୁ ।

ମା'ଟି କହିଲେ—ହଁ । ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବି ।

ଶରତ ଭାଇ—ସମାଜବାଦୀମାନେ ସଂପତ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମାଲିକାନା ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ସେତେଟା ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ ଉପରେହିଁ ବେଶି ଜୋର ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ କହନ୍ତି, ବ୍ୟକ୍ତି ପରିବେଶରୁହିଁ ସୃଷ୍ଟି, ତା'ଛଡ଼ା ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ଆଦର୍ଶ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁହିଁ ଯାହାକିଛି କରିବାକୁ କହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର କଥାହେଲା—ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯଦି ରାଷ୍ଟ୍ରପାଇଁ ଆପ୍ରାଣ ଖଟନ୍ତି, ତାହେଲେ ହିଁ ତ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସଂପଦ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ହେବ, ଅଥଚ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ସୃଷ୍ଟି ହେବନାହିଁ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣଙ୍କ ମତ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ମୁଁ ତ ପୂରା ମୂର୍ଖଲୋକ, ମୁଁ କ'ଣ ଆପଣମାନଙ୍କର ବାଦ-ଫାଦ ଏତେ ବୁଝେ ? କିନ୍ତୁ ମଣିଷର ସତ୍ତା କ'ଣ ଚାହେଁ, ସତ୍ତାବାନ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ତା'ର କିଛି-କିଛି ଆଭାସ ପାଏ । ସତ୍ତାର ଅଛି ବଞ୍ଚିବାର ଇଚ୍ଛା ଓ ଉପଭୋଗ କରିବାର ଇଚ୍ଛା । ଜୀବନର ଧର୍ମ ହେଲା କାହାକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ଆନନ୍ଦିତ ହେବା, ଏବଂ ଏହାରି ଭିତର ଦେଇ ସେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାର ପଥରେ ଆଗେଇ ଯିବାକୁ ଚାହେଁ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ତା'ର ଆଉ କୌଣସି ସାର୍ଥକତା ନାହିଁ । ତା'ର ଯାବତୀୟ କର୍ମ ଓ ଅର୍ଜନ ଏଇଥିପାଇଁ । ଯାହାକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବାକୁ ଯାଇଁ ତା'ର ଓ ତା'ର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକର ବଞ୍ଚିବା ଓ ବଢ଼ିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ପରିପୂରିତ ହୁଏ, ସେଇ ବ୍ୟକ୍ତିଟିହିଁ ଆଦର୍ଶ । ଅନ୍ୟଥା ଯା'କୁ-ତା'କୁ ଖୁସି କରିବାକୁ ଗଲେ ସେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଦାସ ହୋଇପଡ଼ିବ, ସେଥିରେ ତା'ର ଏବଂ ତା'ର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଜୀବନ-ବୃଦ୍ଧି କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ସ୍ୱୟଂ ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନଥିଲେ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ପାଇଁ କିଏ କରିବ ଏବଂ କିପରିଭାବରେ ବା କରିବ ? ଅନ୍ୟର କଥା ଆମେ ଭାବୁ ନିଜର ମାପକାଠିରେ । 'ତୁମେ' ବୋଧ ନଥିଲେ ଯେପରି 'ମୁଁ' ବୋଧ ନଥାଏ, ସେଇପରି 'ମୁଁ' ବୋଧ ନଥିଲେ 'ତୁମେ' ବୋଧ ନଥାଏ, ସବୁ ଏକାକାର ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟସମନ୍ୱିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସ୍ଫୁରଣ ଯଦି ନହେବ, ତେବେ ଜାତିଟା ଦେବାଳିଆ ହୋଇଯିବ । ବ୍ୟଷ୍ଟି ନେଇ ତ ସମଷ୍ଟି । ବ୍ୟଷ୍ଟି ଗୁଡ଼ିକର ଜୀବନ ଯଦି ସାର୍ଥକ ନହୁଏ, ତାହେଲେ ଲାଭବାନ୍ ହେବେ କିଏ ? ସେ ବିଧାନ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତେବେ କାହାପାଇଁ ? ମଣିଷ ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ର, ନା ରାଷ୍ଟ୍ରପାଇଁ ମଣିଷ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ବ୍ୟକ୍ତି, ପ୍ରତିଟି 'ତୁମେ-ମୁଁ' ଯେପରି ପରିପୂରିତ ହୋଇପାରୁ—ଅନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ସଙ୍ଗତି ରଖି,–ସେଇପରି ଭାବରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଛାଞ୍ଚ ଗଢ଼ି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ଏହାର ଭିତ୍ତିସ୍ୱରୂପ ଋଷିଗଣ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମର ବିଧାନ ଦେଇଥିଲେ, ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ହେଲା ପ୍ରାକୃତିକ ବିଧାନ, ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ସେଇ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଧାନକୁହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ଋଷିଗଣ । ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ବ୍ୟକ୍ତିବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରେ, ଜନ୍ମଗତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁପାତିକ କର୍ମଦ୍ୱାରା, ଜୀବିକାର୍ଜନ ଏକ ପ୍ରଧାନ କଥା, ତେଣୁ ବୃତ୍ତି-ହରଣ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମହାପାପ, ସୁତରାଂ ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳଭାବରେ ଯାହା ତାହା କରି ସମାଜର କ୍ଷତି କରିପାରେନା । ସେପରି କଲେ ସେ ସମାଜରେ ପତିତ ବିବେଚିତ ହୁଏ । ପୁଣି, ଏଇ

ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ଧାରା ଯେପରି ବଂଶ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ବଜାୟ ରହେ, ସେଥିପାଇଁ ଦରକାର ବିଧିଅନୁଯାୟୀ ବିବାହ । ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମର ପୁଣି ଏକ ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ହେଲା, ଦ୍ରଷ୍ଟା ପୁରୁଷ ନିକଟରେ ଦୀକ୍ଷା ନେଇ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବା । ଏସବୁ ଜିନିଷ ଯଦି ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଭାବରେ ପାଳନ କରାଯାଏ, ତେବେ ଧନ-ସମ୍ପଦ ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଧିକାର ରହିଲେ ଅସୁବିଧାର କାରଣ କାହିଁକି ହେବ ତାହା ତ ମୁଁ ବୁଝିପାରେନା । ବରଂ ମୋର ମନେହୁଏ, ବ୍ୟଷ୍ଟିବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁପାତିକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ, ଶିକ୍ଷା, କର୍ମ, ଅର୍ଜନ, ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଉପଭୋଗ ଯଦି ଥାଏ ତେବେ ତା'ର ନିଜତ୍ୱବୋଧ ସୁଷ୍ଠୁଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇପାରେ । ଆଉ ଉକ୍ତ ବୋଧହିଁ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, କିନ୍ତୁ ନିଜପାଇଁ କରିବାର ଆଗ୍ରହ ନଥିଲେ ଅନ୍ୟପାଇଁ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନୁଭୂତି ବିକଶିତ ନହେଲେ ଅନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନୁଭୂତି ହେବ କିପରି ? ଆଉ, ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱରେ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ପୂର୍ବକ ମଣିଷ ଯଦି ପ୍ରିୟପରମଙ୍କୁ ନିତ୍ୟନୂତନ ଉପଢ୍ୌକନ ଦେବାର ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଏ, ତେବେ ତା'ର କର୍ମଶକ୍ତି ବଢ଼ିବ କିପରି ? ସେ ଭୂତର ବେଗାରି ଖଟିବାକୁ ବା ଯିବ କାହିଁକି ? ଜନତା, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଦେଶ, କୌଣସି ବାଦ ବା ପଦ ମଣିଷ ବୁଝେନା, ସେ ଚାହେଁ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଶକ୍ତି, ଯାହାକୁ ଖୁସି କରି ସେ ଖୁସି ହୋଇପାରେ । ତେଣୁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମଙ୍ଗଳର ମୂର୍ତ୍ତପ୍ରତୀକ ରକ୍ତମାଂସ-ସଂକୁଳ ଇଷ୍ଟ ବା ବାଞ୍ଛିତର ପ୍ରୟୋଜନ । ଆଉ, ସେ ହିଁ ଆମର ଇଷ୍ଟ ବା ବାଞ୍ଛିତ–ଯାହାଦ୍ୱାରା ଆମେ nurture (ପୋଷଣ) ପାଉ ଓ fulfilled (ପରିପୂରିତ) ହେଉ towards becoming (ବିବର୍ଦ୍ଧନ ଅଭିମୁଖେ) । ଜୀବନରେ ଇଷ୍ଟ ଥିଲେ ମଣିଷ ଆଉ ପରିବେଶ ହାତରେ ଖେଳଣା ହୁଏନା, ସେ ନିଜେ ଇଷ୍ଟାସକ୍ତ ହୋଇଚାଲେ ଏବଂ ପରିବେଶକୁ ଇଷ୍ଟାସକ୍ତ କରି ତୋଳେ, Ideal, individual ଓ environment (ଇଷ୍ଟ, ବ୍ୟଷ୍ଟି ଓ ପରିବେଶ) ମଧ୍ୟରେ concordance (ସଂଗତି) ନେଇ ଆସେ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି individual (ବ୍ୟଷ୍ଟି) grow (ବୃଦ୍ଧି ପାଏ) according to his instincts in harmony with the environment (ତା'ର ସହଜାତ ସଂସ୍କାରାନୁପାତିକ ପରିବେଶ ସହିତ ସଂଗତି ରଖି) । ଆଉ ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଂପତ୍ତି ଯେତେ ବି ହେଉନା କାହିଁକି,—ତା'ର ଅଧିକାଂଶ ଯଦି ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀର ଇଷ୍ଟୋତ୍ତର ରୂପେ ଥାଏ, ତାହେଲେ ଲାଭ ଛଡ଼ା କ୍ଷତିର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । Individual (ବ୍ୟକ୍ତିଗତ) ଓ social evolution (ସାମାଜିକ ବିବର୍ତ୍ତନ)ର ଏହାହିଁ ମୂଳକଥା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ପରିସ୍ରା କରିବାକୁ ଉଠିଗଲେ । ଉପସ୍ଥିତଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଉଠିଗଲେ । ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଘର ଭିତରେ ବଡ଼ମା'ଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ସେଠାରେ ପଦେଅଧେ ଘର ସଂସାର କଥା ହେଲା । ସେଠାରୁ ଆସି ମାତୃମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣପଟ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ ।

ଦୋଖଲକୁ ଦେଖି ପଚାରିଲେ—ଲେମ୍ବୁ ଖାଇବୁ କି ପରାମାଣିକ ?

ଦୋଖଲ—ତା' ଖାଇପାରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଜଣେ ମା'କୁ କହିଲେ—ବଡ଼ବୌ ପାଖରୁ ଚାରିଟା କମଳା ନେଇ

ଆ'ତ !

କମଳା ନେଇ ଆସିବାରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଗୁଡ଼ିକୁ ହରିପଦ ଭାଇଙ୍କ ହାତରେ ଦେବାକୁ କହିଲେ ।

ହରିପଦ ଭାଇକୁ ଇସାରା କରିବା ମାତ୍ରେ ସେ ତାହା ନେଇ ଦୋଖଲକୁ ଦେଲେ ।

ଧୀରେନ୍ ଭାଇ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ) ଆସିଛନ୍ତି କଲିକତାରୁ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଯୁଦ୍ଧର ଖବର ଶୁଣୁଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଧୀରେନ୍ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ତୁ ଆଜିକାଲି ଗୀତଫିତ ଗାଉନୁ ?

ଧୀରେନ ଭାଇ—ବିଶେଷ ନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଗୀତଫିତ ଗାଇବା ଭଲ ।

ଧୀରେନ ଭାଇ—ପ୍ରାଣ ନ ଚାହିଁଲେ, ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଭଲ ଲାଗେନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଗାଉ ଗାଉ ପୁଣି ପ୍ରାଣ ଚାହେଁ ।

ଧୀରେନ ଭାଇ—ମଝିରେ ମଝିରେ ଅବସନ୍ନତା ଆକ୍ରମଣ କରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅବସନ୍ନତା ଯେତେ ବି ଆସିଲେ ତାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତଦ୍ୱାରା ଆମର କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଜୋରକରି ତା'କୁ ଝାଡ଼ି ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବ ନେଇ ଆଗେଇ ଯିବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ଋତ୍ୱିକ୍, ତୁମର କାମ ହେଲା ମଣିଷ ପ୍ରାଣରେ ଆଶା, ଭରସା, ଉଦ୍ଦୀପନା ସଂଚାର କରିବା । ତୁମେ ନିଜେହିଁ ଯଦି ଝିମେଇ ପଡ଼ ଅନ୍ୟକୁ ଚେତାଇବ ବା କିଏ ? ତୁମର ଏଇ ପରମଦାୟିତ୍ୱର କଥା ସ୍ମରଣପୂର୍ବକ ସର୍ବଦା ଏଇ ତାଳରେ ରହିବ । ଯାଜନମୁଖର ହୋଇ ଯଦି ଥାଅ ଏବଂ ତତ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯଜନ ମଧ ଠିକ୍‌ରୂପେ କର, ତାହେଲେ ଦେଖିବ ମନ ଚେଙ୍ଗା ହୋଇଯିବ । ଦେହଟା ବିଶେଷତଃ ପେଟଟା ଯେପରି ଭଲଥାଏ, ଖୁବ ନଜର ରଖିବ । ପ୍ରତିଦିନ ଘେରାଏ ବୁଲି ଆସିବ ।

ଧୀରେନ ଭାଇ—ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିପରି ଏକ ଉଦ୍‌ବେଗ ରହିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଦୀପ୍ତ ଭଙ୍ଗୀରେ)—ତୋର ଶଳା ଏତେ ଉଦ୍‌ବେଗ କ'ଣ ? ଚାକିରି ଭିତରେ ଫାଙ୍କେ-ଫାଙ୍କେ ଯେତେଟା ପାରିବୁ ପରମପିତାଙ୍କ କାମ କରିବୁ । ନାରାୟଣଙ୍କ ସେବା ଯିଏ କରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କେବେ ତା' ଉପରେ ନାରାଜ ହୁଅନ୍ତି କି ? ତୁ ଖାଇବୁ-ପିଇବୁ, ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି କରିବୁ, ତୋଖଡ଼ ଯାଜନ କରିବୁ, ନାମ ଦେବୁ ଓ ଯଜମାନଙ୍କୁ ଠେଲି ଉଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବୁ । ଯାହା କହ ଏଇ ବ୍ରାହ୍ମଣିଆ କାମ ପରି କାମ ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲା ମଣିଷର ରାଜା । ତୁମେ କେବେ ଭାବିଛ କି ? କରି ଦେଖନା । ତାହେଲେ ଦେଖିବ ରାସ୍ତାକୁ ବାହାରିଲେ ତୁମର ପାଦଧୂଳି ନେବାପାଇଁ ଭିଡ଼ଓଟରା ଲାଗିଯିବ, ଯଦିଓ ତୁମେ ତାହା ନ ଚାହିଁଲେ ମଧ । ପରମପିତା ଧରିଛନ୍ତି ତୁମକୁ, ଘେରିଛନ୍ତି ତୁମକୁ, ଶତହସ୍ତେ ଓଗାଳି ରଖିଛନ୍ତି, ଅବାନ୍ତର ଦୁର୍ଭାବନା ନ ଭାବି, ଯାହା ଯାହା କରଣୀୟ ତାହା ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଭାବରେ କରିଯାଅ । ...ପରମପିତା ତ ଦୟା କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ, ତୁମର କର୍ମ ଭିତର ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ସେଇ ସୁଯୋଗ ଟିକକ ଦିଅ, ସୂତ୍ର ଟିକକ ଦିଅ, ଯାହା ଭିତର ଦେଇ ସେ ମନ ଖୁସି କରି ପାରନ୍ତି ତୁମପାଇଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଟିକିଏ ଟିକିଏ ରହି ରହି ଜୋର ଦେଇ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ସେ ଯେପରି ସାକ୍ଷାତ ଲୋକତ୍ରାତା ବରାଭୟ ହସ୍ତରେ ଆର୍ତ୍ତ ମାନବକୁଳକୁ ପରମ ଆଶ୍ୱାସନାର ବାଣୀ ଶୁଣାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବଦନମଣ୍ଡଳ ଦିବ୍ୟବିଭାରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଛି—ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗରୁ ବିଚ୍ଛୁରିତ ହେଉଛି ଆଶା, ଭରସା, ଉଦ୍ଦୀପନା, ବଳ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ବିଶ୍ୱାସର ଅନିର୍ବାଣ ଧ୍ରୁବଜ୍ୟୋତିଃ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଥରେ ତମାଖୁ ମାଗି ସେବନ କଲେ । ଏହାପରେ ଲମ୍ବା ହୋଇ ଖଟିଆ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ବିଛଣାରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ । ଶୋଇ ଆପଣାଛାଏଁ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ କରି ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏକ ତେଜୋଦୀପ୍ତ ଭାବର ସ୍ପର୍ଶ ।

ଏଇ ସମୟରେ ବାହାରୁ ଖରା ଝଲକାଏ ପଡ଼ିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଖୁସିହୋଇ କହିଲେ—ଏହା ସତେଯେପରି ପ୍ରିୟା ମୁଖର ଚପଳ ହସପରି ।

ଜଣେ ମା' ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭିଯୋଗ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଈଷତ୍ ହସି କହିଲେ—ଜାଣୁ ତ ତା'ର ସ୍ୱଭାବ । ସେ ରାଗୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଲୋକଟା ଭଲ । ତୋତେ ଭଲପାଏ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ । ତୁ ଯଦି ତିନିଟା ଦିନ ପାଇଁ କୁଆଡ଼େ ଯାଉ ତାକୁ ଭଲ ଲାଗେନା । ଯେତେବେଳେ ସେ ରାଗିଯିବ, ସେତେବେଳେ ତୁ ତାକୁ କିଛି କହିବୁ ନାହିଁ । ତୋ ଉପରେ ରାଗକରି ଯଦି ସେ ଶାନ୍ତି ପାଏ—ପାଉ, ତା' ବା ମନ୍ଦ କ'ଣ ? ଦୋଷ ଗୁଣ ସବୁଟା ସହି ଯଦି ଲୋକଟାକୁ ଭଲପାଉ, ସହାନୁଭୂତି ସଙ୍ଗେ ସହି-ବହି ନେଉ, ତା'ର ମିଂଜାସ ବୁଝି ଯଦି ଚଳୁ, ଦେଖିବୁ ତୋର ଭଲପାଇବାର ଦୌଲତରେ ସେ ହୁଏତ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ସୁଧୁରି ଯାଇପାରେ ।

ପୁଣି, ପିଲାର ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ମଧ୍ୟ ତୋତେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସତର୍କ ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ତୁମମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଝଗଡ଼ା ହେଉଥିବାର ଦେଖିଲେ ତା'ପକ୍ଷେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖରାପ ହେବ । ଆଉ ତୋତେ ତା'ର ବାପ ଗାଳିଗୁଲଜ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଖୁସି ହେବାର ଦେଖିଲେ ତୋ ପ୍ରତି ତା'ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହୋଇଯିବ, ତୋର ସ୍ୱାମୀଭକ୍ତି ତା ଭିତରେ ପିତୃଭକ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରିବ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜିନିଷଟା ଏପରି ଯେ, ସେଥିରେ ଦୋଷଦର୍ଶନ ନଥାଏ, ଏପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ପ୍ରୀତିର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ କାହାର ପ୍ରକୃତ ଦୋଷ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାହା ଦୂର ହୋଇଯାଏ ।

ଉକ୍ତ-ମା'—ମୋତେ ଯେତେବେଳେ ସେ ଗାଳିଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପିଲାଟାର ମୁହଁ କଳା ପଡ଼ିଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତୋ ମୁହଁ କଳା ପଡ଼ିଯାଏ ବୋଲି ତା' ମୁହଁ କଳା ପଡ଼ିଯାଏ । ଅବଶ୍ୟ ପିଲା ଆଗରେ ତୋ ସହିତ ତା'ର ଏପରି ବ୍ୟବହାର ନ କରିବା ଭଲ । ତଦ୍ୱାରା ଅନେକ ସମୟରେ ପିଲାଛୁଆଙ୍କର ବାପପ୍ରତି ବିଦ୍ୱେଷ ଭାବ ଦେଖାଦିଏ । ଯେପରି ହେଉନା କାହିଁକି, ଯେଉଁଠି ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିବା ଉଚିତ, ସେଠାରେ ଯଦି ଶ୍ରଦ୍ଧା ନଥାଏ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯଦି ବ୍ୟାହତ ହୁଏ, ତାହା କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ କ୍ଷତିକାରକ ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ତୁମେ ଯଦି ଚାଲାଖ ହୋଇଥାଅ, ପିଲାପାଖରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କଥା ଓ ବ୍ୟବହାର ଏପରି ସମର୍ଥନୀୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଇ

ପାରିବ ଯେ ତା'ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆହୁରି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହୋଇ ଉଠିବ । ତେଣୁ କହୁଥିଲି, ପ୍ରକୃତରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯେ କ'ଣ କରିପାରେ, ବା ନ କରିପାରେ ତା'ର ଲେଖାଯୋଖା ନାହିଁ ।

ଉକ୍ତ ମା'—ଇଷ୍ଟବିରୋଧୀ ଚଳନ ଯଦି ଦେଖେ ତାହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଇଷ୍ଟପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆନୁଗତ୍ୟ ଯଦି ଠିକ୍ ଥାଏ, ଏବଂ ତଦ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଚଲାରେ ଯଦି ଭୁଲ ଥାଏ, ତେବେ ଏଇ ଭୁଲଚଳନକୁ କିନ୍ତୁ ଇଷ୍ଟବିରୋଧୀ ଚଳନ ଆଖ୍ୟା ଦେବା ସଙ୍ଗତ ହେବ ନାହିଁ ! ସେପରି ଭୁଲ-ଭ୍ରାନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି । କୌଣସି ଗୋଟାଏ ଭୁଲକୁ ଯଦି ଭୁଲ ବୋଲି କହିବାକୁ ମଧ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ତାହା ମଧ୍ୟ କହିବାର ରୀତି ଅଛି, ଯେଉଁଥିରେ ଲୋକଟାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଆହୁରି ଫୁଟିଉଠେ । ତାହା ଶିଖାଇବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ, ଭିତରର ଭାବଟା ଠିକ୍ ଥିଲେ, କଥା ଆପେଆପେ ପାଲଟିଥାଏ । ତୁମମାନଙ୍କ ନାମରେ କେହି ଯଦି ମୋ' ପାଖକୁ ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ଆସେ, ଏବଂ ମୁଁ ଯଦି ଜାଣେ ଯେ ସେ ସତ୍ୟକଥାହିଁ କହୁଛି, ତଥାପି ତୁମକୁ ତା' ପାଖରେ ଏପରିଭାବରେ ଉପସ୍ଥିତ କରିବି ଯେ, ଦୋଷଟା ମତେ ଯେପରି ନିତାନ୍ତ ନଗଣ୍ୟ ଓ ଅକିଞ୍ଚିତକର ମନେ ହେବ । ତା' ବୋଲି କ'ଣ ମୁଁ ଦୋଷଟାକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଛି ? ତୁମମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଯେଉଁ ସ୍ୱାର୍ଥବୋଧ ତାହାହିଁ ମୋତେ ଏପରିଭାବରେ କୁହାଏ । ଭଲପାଇବା ଥିଲେ, ଭଲ ଯେପରି ହୁଏ, ତାହାହିଁ କରି ହୋଇଯାଏ ଓ କହି ହୋଇଯାଏ । ଅବାନ୍ତର ସମାଲୋଚନାର ଗନ୍ଧ ନଥାଏ ସେତେବେଳେ ।

୯ ପୌଷ, ବୁଧବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୨୪/୧୨/୪୧)

ରାତି ପାହୁ ନ ପାହୁଣୁ ତପୋବନର ଶିକ୍ଷକବୃନ୍ଦ ଏବଂ ଆହୁରି ଅନେକେ ଆସି ହାଜର ହେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଇମାତ୍ର ନିଦରୁ ଉଠି ତାସୁରେ ବିଛଣା ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଆସିବାରୁ ହସ ହସ ମୁହଁରେ କହିଲେ—ଆସନ୍ତୁ, ଆସନ୍ତୁ, ଆପଣମାନେ ନ ଆସିଲେ ନିଶାଟା ଜମେନା । ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲେହିଁ ମନେ ହୁଏ, ଆପଣମାନେ କେତେବେଳେ ଆସିବେ ।

ସମସ୍ତେ ଜଣଜଣ କରି ପ୍ରଣାମ କରି ବସିଲେ । ଶିଶୁଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରଶ୍ନର ଅବତାରଣା ହେଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଡାକ ଦେଇ ଶିଖାଇବା ଭଲ । ଖେଳ ଭିତର ଦେଇ ପଣିକିଆ ଶିଖାଯାଏ । ବାସ୍ତବ ପ୍ରୟୋଜନ ଭିତର ଦେଇ ହରଣ, ଗୁଣନ, ମିଶାଣ, ଫେଡ଼ାଣବୋଧ ଭିତରେ ଧରାଇ ଦେଇ ପାରିଲେ, ତାହା ଏପରି ଭାବରେ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିଯାଏ ଯେ—କାହିଁକି, କେଉଁଥିପାଇଁ, କେଉଁଠି ଯୋଗ, ବିୟୋଗ, ଗୁଣନ, ହରଣର କେଉଁଟା ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ହେବ ସହଜରେ ବୁଝି ପାରିବ । ମୂଳରୁ ବୁଝିବାଟା ଠିକ୍ କରି ଦେଇ ପାରିଲେ, ପରେ ଆଉ କଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଧର, କୋଳି ନେଇ ବା ଫୁଲ ନେଇ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଜଣକ ହାତରେ ପ୍ରଥମେ ୫ଟା ଦେଲେ, ତାକୁ ଗଣିବାକୁ କହିଲେ, ସେ ଗଣି କହିଲା ୫ଟା, ତା'ପରେ ଆଉ ୩ଟା ଦେଲେ, ଦେଇ ପଚାରିଲେ ସବୁ ମିଶି କେଇଟା ହେଲା, ସେ ଗଣି କହିଲା ଆଠଟା ।

ଏଇ ଜିନିଷଟାକୁ ମିଶାଣ ବୋଲି ତାକୁ ବୁଝାଇ ଦେଲେ, ପ୍ରଥମେ ମୁହେଁ ମୁହେଁ କହିଲା, ତା' ପରେ ତାହାକୁ ଲେଖାଇଲେ । ପୁଣି ହୁଏତ ଏଇ ୮ଟାରୁ ୨ଟା ନେଇଗଲେ, ପଚାରିଲେ ଆଉ କେଇଟା ରହିଲା କହିଲ, ସେ କହିଲା ୬ଟା । ଏଇ ଜିନିଷଟାକୁ ଫେଡ଼ାଣ ବୋଲି ତାକୁ ବୁଝାଇ ଦେଲେ । ତାହା ପୁଣି ଲେଖାଇଲେ । ଏଇପରି ଭାବରେ ଯୋଗ ବିୟୋଗ, ଗୁଣନ ଓ ହରଣର ବାସ୍ତବ ପ୍ରୟୋଜନ କ'ଣ ଏବଂ କିପରି ଭାବରେ ତାହା କରିବାକୁ ହେବ ଧରାଇଦେଲ, ସେ ତାହା ଆଉ ଜୀବନରେ ଭୁଲିବ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଜନଗୁଡ଼ିକ ଭାଗ କରି, ବିଶେଷ କେତେ ପ୍ରକାରର କାମ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେବ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ କରିବାକୁ ଯାଇଁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହେବ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆୟତ୍ତକୁ ଆଣିବାର କାଇଦା ଶିଖାଇ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଏଇପରିଭାବରେ ଶିକ୍ଷାଦେଇ ଯେଉଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉତାରି ଦେବେ, ଏମ୍-ଏ. ପାସ୍‌ବାଲା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପାସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ, ବାସ୍ତବ ଭାବରେ କରି ଶିଖିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଝୁଙ୍କ ପୁଷ୍ଟ ହେବ । ଗୋଟାଏ ଆଡ଼େ ବିଶେଷ ଝୁଙ୍କ ଥିଲେ, ତାହା ଯେପରି ଶିଖିବ, ତତ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଆଉ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର କାମ ମଧ୍ୟ ଶିଖିବ, ଏବଂ ସେଥିରେ ଚୌକସ୍ ହୋଇ ଉଠିବ, ବିଭିନ୍ନ ରକମ ଅଭିଜ୍ଞତା, ତା'ର ମୂଳ ସହଜାତ-ସଂସ୍କାରକୁ ଆହୁରି ପୁଷ୍ଟ କରିତୋଳିବ । ମଣିଷର ସହଜାତ-ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ଯଥାଯଥଭାବରେ ପୁଷ୍ଟ ହେଲେ, ସେ ଉପଚୟୀ, ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ଉଦ୍ଭାବନମୂଳକ କାମରେ ଆନନ୍ଦ ପାଏ, ସେବାପ୍ରାଣ ହୋଇଉଠେ, ଅର୍ଥସ୍ୱାର୍ଥୀ ନ ହୋଇ ମଣିଷ-ସ୍ୱାର୍ଥୀ ହୋଇ ଉଠେ । ସେମାନେ ଜୀବନରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ହୁଅନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ, ସବୁଟାର ଭିତ୍ତି ହେବା ଦରକାର ଶ୍ରଦ୍ଧା । ପୁଅପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପୁଅପିଲାଙ୍କ ଉପଯୋଗୀ ହେବା ଦରକାର ଏବଂ ଝିଅପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଝିଅପିଲାଙ୍କ ଉପଯୋଗୀ ହେବା ଦରକାର । ସୁଜନନ-ବିଜ୍ଞାନଟା ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଭଲରୂପେ ଶିଖାଇବାକୁ ହେବ ।

ବିମଳ ଭାଇ (ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ)—ସୁଜନନ-ବିଜ୍ଞାନ ଝିଅମାନଙ୍କୁ କିପରି ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପ୍ରଥମ କଥା ହେଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ବଂଶ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଆଭିଜାତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ କରିତୋଳିବା । ଏଇ ଗୌରବବୋଧ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ପରିମାଣରେ ଜାଗ୍ରତ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ, ଯେପରି ସେମାନେ କଦାପି ନିକୃଷ୍ଟ ପାଖରେ ଆତ୍ମଦାନ ନ କରନ୍ତି । ପ୍ରତିଲୋମ ବିବାହ ପରେ ଝିଅମାନେ ଯେ ମନେ ମନେ କି ନରକଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରନ୍ତି, ତା'ର ଢେର୍ confession (ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି) ମୁଁ ଶୁଣିଛି । ପ୍ରଥମେ ହୁଏତ ମୋହବଶତଃ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼େ, କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ତାଠାରେ ଉପଗତ ହେବାକୁ ଯାଏ, ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତା'ର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଗୁମୁରି କାନ୍ଦିଉଠେ । ତା'ର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଗଣ ସମସ୍ତେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଗଲୁ-ଗଲୁ ବୋଲି ଯେପରି ଆର୍ତ୍ତଚିତ୍କାର କରି ଉଠନ୍ତି, ସେ ଯେ କି ଯନ୍ତ୍ରଣା, ତାହା କହି ବୁଝାଇ ହେବ ନାହିଁ । ମଣିଷ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏତେ କଷ୍ଟ ପାଏ ନାହିଁ । ଆଉ, ପ୍ରତିଲୋମ ସନ୍ତାନସନ୍ତତିଙ୍କର ଯେ କି ଦୁର୍ଗତି ହୁଏ, ତାହା

ତ ତୁମର ଅଜଣା ନାହିଁ । ତେଣୁ ପ୍ରତିଲୋମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଭୀତି ସଂଚାର କରିଦେବାକୁ ହେବ—ବାସ୍ତବ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭିତ୍ତିର ଉଦ୍‌ଘାଟନପୂର୍ବକ । ଆଉ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତି ସ୍ୱାଭାବିକଭାବରେ ଆକର୍ଷଣ ଯେପରି ସୃଷ୍ଟି ହେବ, ତାହା କରିବାକୁ ହେବ । ପୁଣି ଶ୍ରେୟକୁଳ ସଂଜାତ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ୱାମୀଲାଭ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, କିପରିଭାବରେ ତାଙ୍କର ମନୋଜ୍ଞ ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ହେବ, କିପରିଭାବରେ ତାଙ୍କର କୁଳସଂସ୍କୃତିକୁ, ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ, ସଶ୍ରଦ୍ଧ ସକ୍ରିୟ ସେବାଦ୍ୱାରା ପୁଷ୍ଟ କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ ସେସବୁ ତା'ର ମୁଣ୍ଡରେ ପୂରାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ଝିଅମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିବାହ ଏକ ଜନ୍ମାନ୍ତର ପରି, ସ୍ୱାମୀ ଓ ସଂସାରକୁ ନେଇ ସେ ଏକ ନୂଆମଣିଷ ହୋଇଉଠେ । ସେ ନିଜକୁ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଇଷ୍ଟାନୁଗ ରୀତିରେ ସ୍ୱାମୀଠାରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ପାରିବ, ସେତେ ବେଶି ତା'ର ସୁସନ୍ତାନ ଲାଭର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ଏଇ ଉତ୍ସର୍ଗ କିନ୍ତୁ ଏକ ଭାବାଳୁତା ନୁହେଁ । ତା'ର ପ୍ରତିଟି ଚିନ୍ତା, ଚଳନ, ବାକ୍ୟ ଓ କର୍ମ, ପୂଜା-ଆରତି ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିବ । ଏହାହିଁ ହେବ ତା'ର ଧ୍ୟାନ, ଜ୍ଞାନ, ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ; ଦେହ, ମନ, ପ୍ରାଣ ଓ ଅନ୍ତରାତ୍ମାରେ ସେ ନିଜକୁ ଯେତେ ନିରଳସ ଭାବରେ ସ୍ୱାମୀ-ତପା କରି ତୋଳିପାରିବ, ସେତେ ପରିମାଣରେ ସ୍ୱାମୀର ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟରେ ଫୁଟାଇ ତୋଳିବାକୁ କ୍ଷମ ହେବ—ତାହା ସନ୍ତାନର ସହଜାତ ସଂସ୍କାର ଓ ଚରିତ୍ରରେ ।

କଥା ଚାଲିଛି, ଏଇ ସମୟରେ ଜଣେ ଆସି ତା' ଘରର କାହାର ଦେହ ଖରାପ କଥା ଜଣାଇ ୨୫ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସହାସ୍ୟେ ଗୀତ ବୋଲିଲେ—ବଲ୍ ମା' ତାରା ଦାଁଡ଼ାଇ କୋଥା ?

ପରେ ପରେହିଁ ବୀରେନ୍ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ଉଠନ୍ତୁ ଆପଣ । କ'ଣ ଆଉ କରିବେ ? ଆପଣଙ୍କର ତ ଏଇ କାମ ।

ବୀରେନ୍ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଉଠିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅବସୋସ୍‌ର କଣ୍ଠରେ କହୁଛନ୍ତି—ମୁଁ ଦେଖେ, ଯେଉଁମାନେ ମୋ' ପାଖରୁ ଯେତେ ନିଅନ୍ତି, ସେତେ ପଙ୍ଗୁ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ତଥାପି ଯେତେବେଳେ କିଏ ମୋତେ ଅସୁବିଧାର କଥା କହିଲେ ମୁଁ ନ ଦେଇ ରହିପାରେନା । ଭାବେ, ଯଦି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଯିବ । ଭିତରେ ଭିତରେ କିପରି ଯେପରି ଆତଙ୍କିତ ହୋଇପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ଏଇପରିଭାବରେ ଦେବାରେ ଯୋଗ୍ୟତା ବଢ଼େନା, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ଛିଡ଼ାହୋଇପାରେନା । ଅସମୟରେ ମୋ' ପାଖରୁ ଯେପରି ନିଅନ୍ତି, ଅନ୍ୟର ଅସମୟରେ ଯଦି ସେଇପରି ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଭାବରେ ଦିଅନ୍ତି, ଦେଖନ୍ତି, ଶୁଣନ୍ତି, କରନ୍ତି,, ନିଜେ ନପାରିଲେ ଭିକ୍ଷାକରି ମଧ୍ୟ ଯଦି କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ଦକ୍ଷତା ଅନେକାଂଶରେ ବଜାୟ ଥାଏ ଏବଂ ମୋର ବୋଝ ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଲାଘବ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ତା' କରିବେ ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେ ନିଜର ହିଁ କ୍ଷତି କରାହୁଏ, ତା' ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ (ବସୁ)—ଆପଣ ଯଦି ବୁଝନ୍ତି ଯେ, ଏଇପରିଭାବରେ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ନେଲେ ଆମର କ୍ଷତି ହେବ, ତେବେ ନ ଦେବାହିଁ ତ ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଇତ ମୋର ଦୁର୍ବଳତା । ତା'ଛଡ଼ା, ଅସୁବିଧାବେଳେ ନେବା ତ ଦୋଷର କଥା ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟର ଅସମୟରେ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ହୁଏ । ମୁଁ ଯେ ଦିଏ, ତା'ତ ପରିବେଶରୁ ସଂଗ୍ରହ କରିହିଁ ଦେଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ ମୋର ସର୍ବଦା ନଜର ଥାଏ, ଯାହା ପାଖରୁ ନେଉଛି, ତାକୁ କିପରି ତାଜା ରଖିପାରିବି । ଏଇ ଚେଷ୍ଟା ଥିଲେ ପରମପିତାଙ୍କ ଦୟାରେ କିଛି ଅଟକେ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ମୋର ଏଇ ରମକଟା ଦେଖି ଏଇପରିଭାବରେ ଚଳିପାରନ୍ତି । ମୁଁ ତ ଫକୀର, କଣାକଉଡ଼ି ବୋଲି ମୋର ସମ୍ବଳ ନାହିଁ । ମୋର ଅଛନ୍ତି ଆପଣମାନେ । ଆପଣମାନେ ସେଇପରି ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ହୋଇଉଠନ୍ତୁ—କେବଳ କଥାରେ ନୁହେଁ, କାମରେ, ତାହେଲେ ଦେଖିବେ ଆପଣମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେହିଁ ରାଜା ।

ନଗେନ୍ ଭାଇ—ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆମର ତୁଳନା ଚଳେନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଇ କଥାରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ଫାଙ୍କିବାଜି ଅଛି । ମୁଁ କ'ଣ ଭେଲିକି କିଛି କରୁଛି । ମୁଁ ଯାହା କରେ ସବୁ ତ ଖୋଲାଖୋଲି ଏବଂ ଆପଣମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟାନୁଯାୟୀ ତାହା କରିପାରନ୍ତି—କରୁ କରୁ ପୁଣି କରିବାର କ୍ଷମତା ବଢ଼େ । ଆଉ, ଯେତେ କରିବେ, ସେତେ ହୋଇଉଠିବେ । ମୋ' ଚଳନ ଅନୁଯାୟୀ ଯଦି ନ ଚଳନ୍ତି–ନିଜନିଜର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁଯାୟୀ, —ତାହେଲେ ମୁଁ ଆଉ ଆପଣଙ୍କର ଠାକୁର କିପରି ହେଲି ? ମୋତେ ଯଦି ଏତେଟିକିଏ ଭଲପା'ନ୍ତି, ତାହେଲେ ମୁଁ ଯେପରିଭାବରେ ଚଳେ, ଚଳିବାକୁ କହେ, ସେଇପରିଭାବରେ ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରିବା ଉଚିତ । ଏହାହିଁ ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭଲପାଇବାର ଲକ୍ଷଣ । ଆପଣମାନେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ, ସାର୍ଥକତା ପଥରେ ଚଳିବେ ନାହିଁ, ଅଥଚ ମୋତେ ଠାକୁର ବୋଲି ଭକ୍ତି ଦେଖାଇବେ, ସେ ଭକ୍ତିରେ ଆପଣମାନଙ୍କର କ'ଣ ବା ଲାଭ ? ମୋର ବା ତୃପ୍ତି କୋଉଠି ? ମୋତେ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଭଲପାଇଥା'ନ୍ତି, ମୋ ରାସ୍ତାରେ ଚାଲି, ଆପଣମାନଙ୍କର ଭଲପାଇବାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଦେଖନ୍ତୁ ସେଥିରେ କ'ଣ ହେଉଛି । କପଟତାରେ କିନ୍ତୁ ଲାଭ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଶାଣିତ ଶର ପରି ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ବିଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ।

ତପୋବନ ଛାତ୍ରାବାସର ଜଣେ ଛାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଛବି ଆଙ୍କିଛି । ଉକ୍ତ ଛବିଟି ଦେଖାଇବାକୁ ନେଇଆସିଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଦୂରରୁ ପଚାରିଲେ—ସେ କ'ଣରେ ? କ'ଣ ଆଣିଛୁ ?

ଛାତ୍ରଟି କହିଲା—ଗୋଟିଏ ଛବି ଆଙ୍କିଛି, ତାହା ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଆଣିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଉଲ୍ଲାସ ସହକାରେ)—ଦେଖା ! ଦେଖା !

ଛାତ୍ରଟି ବାହାର କରି ଦେଖାଇଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବେଶ୍ ହୋଇଛି । ଆହୁରି ଭଲଭାବରେ ଆଙ୍କିବା ଅଭ୍ୟାସ କର । ମୋ' ହାତକୁ ଦେ'ତ !

ଛବିଟି ହାତକୁ ନେଇ ଆଖିର ଅତି ନିକଟରେ, ପୁଣି ଅତି ଦୂରକୁ, ଥରେ ବିଛଣା ଉପରେ ଯେଉଁଠି ଖରାପଡ଼ିଛି, ସେଠାରେ ରଖି, ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ଘୂରାଇ-ଘୂରାଇ ଦେଖିଲେ । ପରେ କହିଲେ—ବାସ୍ତବ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଯାହାସବୁ ଦେଖିବୁ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ

ନିର୍ନିମେଷଚିତ୍ତରେ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଯଦି ଛବିରେ ଫୁଟାଇ ତୋଳିପାରୁ ତାହେଲେ ଭଲହେବ । ମନେକର, ଏଠାକାର ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ଦୃଶ୍ୟ । ଦୃଶ୍ୟଟା ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖଭାବରେ ଦେଖି ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଆଙ୍କି ରଖିବା ଦରକାର, ପରେ ତାକୁ ପୁଣି ଛବିରେ ରୂପଦେବାକୁ ହେବ । ବାସ୍ତବ ସହିତ ସଂପର୍କ ଥିବା ଏଇପରି କେତେଟା ଯଦି କରୁ, ତା'ପରେ କାଳ୍ପନିକ ଦୃଶ୍ୟ ଆଙ୍କି ପାରିବୁ । ସେତେବେଳେ ଉକ୍ତ କାଳ୍ପନିକ ଦୃଶ୍ୟ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବତାର ଦୃଶ୍ୟ ରହିବ । ମୂଳରୁ କାଳ୍ପନିକ ଛବି ଆଙ୍କିବାରେ ଜୋର ଦେବୁନାହିଁ ଏବଂ ଆରମ୍ଭରୁ ଛବି ଦେଖି ଛବି ଆଙ୍କିବାର ଅଭ୍ୟାସ ନକରି, ବସ୍ତୁ ଦେଖି ଯଦି ଛବି ଆଙ୍କିବାର ଅଭ୍ୟାସ କର, ତାହେଲେ ସେ ଅଙ୍କନ ମଧ୍ୟରେ ତୁମର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଫୁଟିଉଠିବ ବେଶି । ତୁମ ହାତ ଖୁବ୍ ଭଲ, ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଆହୁରି ଭଲ ହେବ ।

ଛାତ୍ରଟି କହିଲା—ମୋତେ ଛବି ଆଙ୍କିବାକୁ ଖୁବ୍ ଭଲଲାଗେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନୂଆ ଛବି ଆଙ୍କିଲେ ମୋତେ ଆଣି ଦେଖାଇବୁ । ମୋତେ ମଧ୍ୟ ଭଲଲାଗେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଛବିଟି ନିଜ ହାତରେ ଧରି ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ, ଏବଂ ପଚାରିଲେ—କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ? କିପରି ହୋଇଛି ?

ସମସ୍ତେ ଏକସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଛବିଟି ଛାତ୍ର ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ସେ ପ୍ରଣାମ କରି ଖୁସିହୋଇ ଚାଲିଗଲା ।

ଜଣେ ଭାଇ ଆସିଛନ୍ତି ବରିସାଲରୁ, ସେ ହାଇବ୍ଲଡପ୍ରେସରରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ କାତରଭାବରେ ନିବେଦନ କଲେ—ଦୟାଲ ! ଔଷଧପତ୍ର ତ ଅନେକ କିଛି କଲିଣି, କେଉଁଥିରେ ବି ସ୍ଥାୟୀ ଫଳ ମିଳୁ ନାହିଁ । ଆପଣ ନିଜେ ଯାହା କହିଦେବେ, ତାହାହିଁ ଖାଇ ଦେଖିପାରେ । ଆଉ ମୁଁ ପାରୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଟିକିଏ ଭାବିଲେ, ତା'ପରେ କହିଲେ କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କୁ ଥରେ ଗୋଟାଏ ପାଚନ ଦେଇଥିଲି, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ଉପକାର ହୋଇଥିଲା । ମୋର ଯେତେଦୂର ମନେହୁଏ, ସେଥିରେ ହରିତକି (ହରିଡ଼ା), ଆଲକୁଶୀ (ବିଛୁଆତି), ଶାଳପନି, ଅନନ୍ତମୂଳ, ବେଡ଼େଲା (ବାହାଡ଼ା) ଓ ଅର୍ଜୁନ (ଅର୍ଜୁନଫଳ) ଏଇକେତେଟା ଜିନିଷ ଥିଲା । ପରିମାଣ ବିଷୟରେ ବୀରେନ୍ ଭାଇ ବା ହରିପଦଠାରୁ ବୁଝିନେବାକୁ ହେବ । ପରମପିତାଙ୍କ ଦୟାରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କର କିନ୍ତୁ ସେଇଥିରେହିଁ ଭଲ ହୋଇଗଲା । ତୁମେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରି ଦେଖିପାର ।

ଭାଇଟି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କଠାରୁ ବିଧାନ ପାଇ କହିଲେ—ଆପଣଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ଯେତେବେଳେ ବାହାରିଛି, ଏଇଥିରେହିଁ ମୋର ରୋଗ ଭଲ ହୋଇଯିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା' ତ ପରମପିତାଙ୍କ ଦୟା ।

ଇନ୍ଦୁଭାଇ (ବସୁ)—ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ଯେପରି ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ, ଘରେ

ମଧ୍ୟ ତ ସେଇପରି ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଦରକାର ? ଘରେ ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ବିଶେଷ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପିଲାର ପ୍ରଥମଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ତା'ର ମା' ପାଖରୁ । ତେଣୁ ମା'ର ଅଭ୍ୟାସ ଚାଲିଚଳନ ଖୁବ୍ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବା ଦରକାର । ମା'ର ସାମାନ୍ୟ ଭୁଲ ହେଲେ ପିଲାର ଅନେକ କ୍ଷତି ହୋଇପାରେ । ପିଲା ହୁଏତ ଜିଦିବଶତଃ କୌଣସି କାମ କରିବାକୁ ଯାଉଛି, କାମଟା ମଧ୍ୟ ଭଲ, କିନ୍ତୁ ମା' ମନେକଲା—ଏହା ତ ଅନର୍ଥକ, ଏହା ଭାବି ଖୁବ୍ ବାଧାଦେଲା, ଏହାଦ୍ୱାରା ତା'ର କର୍ମ ସମ୍ବେଗଟାହିଁ ଅନେକାଂଶରେ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ପୁଣି, ସେଇପରି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସମ୍ବେଗ ସହକାରେ ଅନ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟ ଯଦି କରିବାକୁ ଯାଏ, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ତବ୍ଧ କରିଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ବରଂ ଏଇ ସମ୍ବେଗଟାକୁ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିଦେବାକୁ ହେବ । ଶିଶୁ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାବଶତଃ ମା'କୁ କେତେ କ'ଣ ପଚାରେ, ମା' ଯଦି ଧମକ ଦେଇ ସ୍ତିମିତ କରିଦିଏ, ତାହେଲେ ତା'ର ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା କିନ୍ତୁ ଖତମ ହୋଇଯାଏ । ପୁଣି, ଏଣୁତେଣୁ ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟ ଦେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ; ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ଯେପରି ପଶିବ, ସେଇପରି ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହେବ । ଯାହା ଜାଣନା, ତା' ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିବାକୁ ହେବ—ପରେ କହିବି, ପରେ ତାହା ଜାଣିନେଇ କହିବାକୁ ହେବ । ପିଲାର ସ୍ୱଭାବ, ରୁଚି, ପସନ୍ଦ, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ମା'ର ନଖଦର୍ପଣରେ ରହିବା ଦରକାର । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ପିଲାକୁ ମଣିଷ କରିବାକୁ ହେବ ତା'ର ନିଜସ୍ୱ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁଯାୟୀ । ଶାସନ, ତୋଷଣ, ଆଦର, ସୋହାଗ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଏକାରକମର କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ଯାହାର ଯେପରି ପ୍ରକୃତି, ତା' ସଙ୍ଗେ ସେଇପରିଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ, ନହେଲେ ତା'ର ଅନ୍ତରର କ୍ଷୁଧା ଚରିତାର୍ଥ ହୁଏନାହିଁ । ବିଶିଷ୍ଟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏଇ ବୋଧ ଖୁବ୍ କମ୍ ମା'ଙ୍କର ଅଛି, ସେମାନେ ଏସବୁ ନେଇ ବେଶି ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାନ୍ତି ନାହିଁ । ପରିବାରର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସେବାଯତ୍ନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଦି ପ୍ରକୃତିଗତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟରଖି ଚଳିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଥାଏ, ତାହେଲେ ସନ୍ତାନପାଳନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଭାବଟା ଫୁଟିଉଠେ । ସବୁଜିନିଷର ଅଭ୍ୟାସ ଓ ଶିକ୍ଷା ଦରକାର । ସେଥିପାଇଁ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ମୂଳରୁ ଏଇସବୁ ଜିନିଷ ମନେକରି ଶିଖାଇବା ଦରକାର । ତା'ପରେ ପରିବାରର ଗୁରୁଜନ କେହି ଯଦି କୌଣସି ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ପିଲାକୁ ଶାସନ କରନ୍ତି, ଏବଂ ମା' ଯଦି ଉକ୍ତ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଣ୍ଟାରେ ଲୁଗାଭିଡ଼ି ଝଗଡ଼ା କରନ୍ତି, ତାହେଲେ କିନ୍ତୁ ପିଲାର ସର୍ବନାଶ ହୋଇଯାଏ । ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାରର ଅନେକ ସମୟରେ ଏଇପରି ଦେଖାଯାଏ । ଏପରିକି ଅନ୍ୟାୟଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ସେ (ଗୁରୁଜନ) ପିଲାକୁ ଶାସନ କରିଥା'ନ୍ତି ତଥାପି ମଧ୍ୟ ପିଲା ସାମନାରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଝଗଡ଼ା କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ବରଂ ତା'ର (ପିଲାର) ଭଲ ପାଇଁ ସେ ତାକୁ ଶାସନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ସର୍ବଦା ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ହେବ, ପିଲାମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯେପରି କୌଣସିପ୍ରକାରେ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା, ଦୋଷଦୃଷ୍ଟି, ଅନୈକ୍ୟ-ବୁଦ୍ଧି ଇତ୍ୟାଦି ଚେର ମାଡ଼ି ନବସେ । ପିଲାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ପରନିନ୍ଦା, ପରଚର୍ଚ୍ଚା ଯେତେ ନହୁଏ, ସେତେ ଭଲ । ସୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ଉଦାରତା ଓ ସେବା-ସହାନୁଭୂତିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଯେପରି ସେମାନେ ବାପମା'ଙ୍କ

ଚରିତ୍ରରେ ଦେଖିବାକୁ ପା'ନ୍ତି । ତା'ପରେ କେତେବେଳେ କୌଣସି କାରଣରୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ଗାଳିଦେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ, ଯେଉଁଥିରେ କି ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ମା' ହୁଏତ ପିଲାକୁ ପଢ଼ାଇବାକୁ ବସିଛି, ପିଲା କୌଣସି ବିଷୟ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ, ମା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କହିଲା—ତୋ ଦେଇ ଲେଖାପଢ଼ା ହେବ ନାହିଁ, ତୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋବର ଅଛି । ମା' ମୁହଁରୁ ଏଇ ଜାତୀୟ କଥା ପିଲାକୁ ଏକଦମ୍ ସାବାଡ଼ କରିଦେଇପାରେ । ପୁଣି, ହୁଏତ ବାପମା' ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନୀତି ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି, ନିଜେ ସେସବୁର ଧାର ଧାରୁ ନାହାନ୍ତି, ତଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ଅସୁବିଧା ହୁଏ । ଏବଂ ବାପ-ମା' ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ୱିତ କରିତୋଳିବା ଦରକାର । ତତ୍‌ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କ କଥା, ଇଷ୍ଟଙ୍କ କଥା ମୁଣ୍ଡରେ ପୂରାଇଦେବେ । ବାସ୍ତବ ଆଚରଣ ଭିତର ଦେଇ ତାହା ସେମାନଙ୍କର ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜାଗତ କରିଦେବା ଦରକାର । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ଶୀତଦିନେ ଘରକୁ ନୂଆହୋଇ କମଳାଲେମ୍ବୁ ଆସିଛି, ତା' ଦେଖି ପିଲାର ଖୁବ୍ ଲୋଭ ଖାଇବାକୁ । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ କହିଲ— ବେସ୍ ଚାଲ୍ ଆଗ ଠାକୁରବାଡ଼ିରେ ଦେଇ ଆସିବା ଯାଇଁ, ତା'ପରେ ଆମେ ଖାଇବା । ଏହାକହି ତା' ହାତରେହିଁ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦିଆଇଲେ । ଏଇପରିଭାବରେ ବାସ୍ତବ ଆଚରଣ ଭିତରେ ଦେଖାଇଦେବାକୁ ହେବ ଯେ, ଇଷ୍ଟହିଁ ତୁମର ଜୀବନର ମୁଖ୍ୟ । ତାହେଲେ ଆଉ ଉପଦେଶ ଦେବା ଦରକାର ହୁଏନା । ପୁଣି, ହୁଏତ ତୁମର ବାପ-ମା' ଜୀବିତ ନାହାନ୍ତି, ଘରେ ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କର ଫଟୋ ଅଛି, ନିତ୍ୟ ସେଇ ଫଟୋ ପାଖରେ ତୁମେ ପ୍ରଣାମ କର, ଧୂପଝୁଣା ଦିଅ, ମାଳା ପିନ୍ଧାଇ ଯତ୍ନସହକାରେ ଫଟୋଟିକୁ ସଜାଇ ରଖ । ଠାକୁରଦେବତା ସାମନାରେ ଯେପରି ଭଲଜିନିଷ ନିବେଦନ କରାଯାଏ, ବାପ-ମା'ଙ୍କ ଫଟୋ ସାମନାରେ ହୁଏତ ତୁମେ ସେଇପରି କର । ଏସବୁ ଯଦି ପିଲାଦିନେ ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତି ତେବେ ପିତୃଭକ୍ତି ମାତୃଭକ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଉଛୁଳି ଉଠିବ । ପିତାମାତା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯଦି ଜାଗ୍ରତ ଗୃହଦେବତା ପରି ଭକ୍ତି ଓ ସେବା କରନ୍ତି, ପିଲାଛୁଆ ମଧ୍ୟ ତା' ଭିତରୁ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳମଞ୍ଜିଟା ଧରିନେଇ ପାରିବେ । ବାପ-ମା ପିଲାପିଲିଙ୍କ ସାମନାରେ ଝଗଡ଼ାଝାଟି କରିବା ପ୍ରାୟହିଁ ଦେଖାଯାଏ । ଏହା କଦାପି ଭଲନୁହେଁ । ମୋଟକଥା କେଇଟା କହିଲି । ଆହୁରି ଅନେକ ଅଛି । ଅସଲକଥା ହେଲା ବାପ-ମା' ଯଦି ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ ନହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିତୋଳିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର ।

ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର)—ନାରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ମୂଳ କେଉଁଠି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଗୋଟାଏ ଢେଉର ଉଦ୍‌ବେଳାୟିତ ଅବସ୍ଥା ହେଉଛି ପୁରୁଷ ଓ ଅବବେଳାୟିତ ଅବସ୍ଥା ହେଉଛି ନାରୀ । ଅବବେଳାୟିତ ଉପରେ ଆଶ୍ରୟ କରି ଯେପରି ଉଦ୍‌ବେଳାୟିତ ଛିଡ଼ାହୁଏ । ପ୍ରକୃତି ଯେପରି ପୁରୁଷର ବିଶ୍ରାମର କ୍ଷେତ୍ର । ନାରୀ ପୁରୁଷର ପରିପୋଷକ, ପୁରୁଷ ନାରୀର ପରିପୂରକ, ଉଭୟ ମିଳିତ ହୋଇ ଯେପରି ଏକ, ନାରୀ ଯେପରି ପୁରୁଷ ସତ୍ତାର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ । ତେଣୁ ମନୋବୃତ୍ତ୍ୟନୁସାରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀର କଥା କୁହାଯାଏ, ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ଯେପରି ସ୍ତ୍ରୀର ସତ୍ତା । ପୁରୁଷନାରୀଙ୍କର ଏଇ ଗଭୀର ସଂପର୍କ ଅନେକେ ବୁଝନ୍ତି

ନାହିଁ । ତେଣୁ ଜଣେ ଅନ୍ୟକୁ ଭୋଗର ଉପକରଣ ବୋଲି ମନେକରେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ମିଳନ ଓ ପ୍ରଣୟ ଯେଉଁଠାରେ, ସେଠାରେ ଠିକ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ନାରାୟଣ ବା ଶିବ-ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥାଏ । ପୁରୁଷର ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଏହି ଉଦ୍‌ବେଳାୟିତ ଅବସ୍ଥାଟାକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବା ପାଇଁ ତାକୁ ପୁଣି ପୁରୁଷ-ଶ୍ରେଷ୍ଠରେ ସଂଲଗ୍ନ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହୁଏ । ନଚେତ ତା'ର ପୌରୁଷହିଁ ଲୋପ ପାଇବାକୁ ବସେ । ସେ ନାରୀପ୍ରତି କାମଲୋଲୁପ ହୋଇଉଠେ, ତା'ର ପରିପୂରଣୀ ପ୍ରତିଭାହିଁ ନଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । ଏପରି ପୁରୁଷକୁ ନେଇ ନାରୀ ମଧ୍ୟ ସୁଖୀ ହୁଏ ନାହିଁ । Negative (ଋଣୀ) ତା'ର counter-sellf positive (ସମବିପରୀତ ଋଣୀ ସତ୍ତାକୁ) ଖୋଜି ବାହାର କରେ, ଏବଂ ତାକୁ reinforce (ଶକ୍ତିସମୃଦ୍ଧ) କରି ସତ୍ତାରେ ସଜାଗ ଓ ବୃଦ୍ଧିରେ ଉପଭୋଗ-ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହେଁ । ଏହା କେବଳ ପୁରୁଷ-ପ୍ରକୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୁହେଁ, greater ବା greatest positive (ବୃହତ୍ତର ବା ବୃହତ୍ତମ ଋଣୀଶକ୍ତିର) ପାଖରେ lesser positive (ନ୍ୟୁନତମ ଋଣୀଶକ୍ତି) ମଧ୍ୟ ଏଇପରି ହୋଇଥାଏ । ଏମାନେ ଆସି ଯୋଗଦେଲେ ତାଙ୍କର ଲୀଳାଆସର ଜମାଟ ବାନ୍ଧିଉଠେ । ତେଣୁ କୁହାଯାଏ,– 'ସେ ତ ଏକଲା ଥାଏନା ଭାଇ, ଯେବେ ଯେଉଁଠିକୁ ଯାଏ ସଙ୍ଗେ ଥାଏ ରାଇ ।' (କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ)—କ'ଣ କହୁଛୁ କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ?

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା' (ସହାସ୍ୟେ)—ଏକଲା ରହିଲେ ଚଳିବ କିପରି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖ୍ ଶଳା ! ଦୁନିଆରେ କେହି ଏକଲା ରହିବାକୁ ଚାହେଁନା । ମଣିଷ ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଭାବେ ଯେ ତା'ର କେହି ନାହାନ୍ତି, ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତା'ରି ଦମ୍ ଅଟକି ଆସେ । ଆଚ୍ଛା ! ଏପରି କାହିଁକି ହୁଏ ?

କାଳୀଷଷ୍ଠୀ ମା'—କାହିଁକି ଏପରି ହୁଏ, ତା' ଜାଣେନା କିନ୍ତୁ ହୁଏ !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମଣିଷର ବାହାଦୁରି ଯାହା ବି କହ, ତା'ର ମୂଳ ଏଇଠାରେ । ଏକ ଠିକ୍ ଥିଲେ ସବୁ ଠିକ୍ ଥାଏ, ତାହେଲେ ପରାଣ ଶାନ୍ତ ।

ଇନ୍ଦୁମିସ୍ତ୍ରି ଭାଇକୁ ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଟେବୁଲଟା କରିଦେଲୁ ନାହିଁ ?

ଇନ୍ଦୁ ଭାଇ—କରୁଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କରୁଛି କ'ଣରେ ? ଯେତେବେଳେ ଚାହେଁ, ଯଦି ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ନପାଏ ତାହେଲେ ସେଥିରେ ଆଉ ସୁଖ କ'ଣ ଥାଏ ? ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ, କମ ସମୟରେ ସୁନ୍ଦର କରି ଯଦି ନକରି ପାରିଲୁ, ତାହେଲେ ଆଉ କ'ଣ ହେଲା ?

ଇନ୍ଦୁଭାଇ—ଗୋଟାଏ ହାତରେ କେଇଟା କରିବି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦଶଭୁଜା କଥା ଶୁଣିନୁ ? ମା ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ଦଶଭୁଜା କହନ୍ତି । ତୁମେ ଏତେ ନିପୁଣ ହେବ, ଏତେ ଶୀଘ୍ର, ଶୀଘ୍ର କାମ କରିବ ଯେ ଏକାହିଁ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କର କାମ ଉଠାଇ ଦେବ । ତୁମେ କଜଳପାତି ପରି ଲାଗିଯାଇ ଦେଖୁନା କାହିଁକି ? ଆଗ ଅପେକ୍ଷା କେତେ ଆଗେଇଛ ଖିଆଲ ଅଛି ? ଦରକାର ହେଲେ ଆହୁରି ଲୋକ ଯୋଗାଡ଼ କରିନେବ ।

ଇନ୍ଦୁ ଭାଇ—'ଆଚ୍ଛା' ବୋଲି କହି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଗୁରୁଦାସ ଭାଇ (ବାନାର୍ଜୀ)—ବହୁ ପରିବାର ଅଛନ୍ତି, ଆଚାର ଆଚରଣ ସବୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟାସ କରାଇବା କଷ୍ଟକର, ଯେପରି ଇଷ୍ଟଭୃତି, ନିରାମିଷ ଆହାର ସଦାଚାରପରାୟଣ ହୋଇ ଚଳିବା ଇତ୍ୟାଦି ଧରିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁଣି ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି । ଏହାର ପ୍ରତିକାର କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅନେକଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ସ୍ନାୟୁ ଖୁବ୍ ଢିଲା ଥାଏ । ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ, ନିରନ୍ତରଭାବରେ କୌଣସି ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗି ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଲାଗିରହିବା ଛଡ଼ା କୌଣସି ରାସ୍ତା ନାହିଁ । ତେବେ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ବା ହତାଶ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ ତୁମମାନଙ୍କର କାମ ହେଲା ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟର କାମ । ଗୋଟାଏ ଛୋଟପିଲାକୁ ଯେଉଁ ମା' ମଣିଷ କରେ, ସେ ହଗେ-ମୁତେ, ବାନ୍ତି କରେ, ଅସୁସ୍ଥ ହୁଏ, କେତେ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ କରେ, ତଥାପି ମା' ତାକୁ କେତେ ଯତ୍ନସହକାରେ ପାଳିପୋଷି ମଣିଷ କରିତୋଳେ । ଏହା ମଧ୍ୟ ସେଇପରି । ଅନେକ ସହି, ଅନେକ ବହି ତେବେଯାଇଁ ଜଣଜଣକୁ ଠିକ୍ କରାଯାଇପାରେ ଏବଂ ଏଇ ବ୍ୟକ୍ତି-ଚରିତ୍ର ଯଦି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ନହୁଏ, ପରିବାର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଯଦି ନହୁଏ, ତେବେ କୌଣସି କାମ ମଧ୍ୟ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଶତ-ଶତ ବର୍ଷ ଧରି ଋତ୍ୱିକ୍ ତା'ର କାମ କରି ନାହିଁ, ପୁରୋହିତ ତା'ର କାମ କରି ନାହିଁ, ତେଣୁ ଆବର୍ଜନା ଓ ଜଞ୍ଜାଳ ବହୁପରିମାଣରେ ଜମିଯାଇଛି । ତୁମମାନଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ କରି ଏହାକୁ ସଫା କରିବାକୁ ହେବ । ପୁଣି ଯଦି ମୋଡ଼ଟା ଥରେ ଫେରାଇ ଆଣିପାର, ତାହେଲେ ଦେଖିବ କେତେ ସହଜ ହୋଇଯିବ । ଆମ ରକ୍ତରେ ଯେ ଏହା ରହିଛି । ତେବେ ଦୀର୍ଘଦିନର ଅନଭ୍ୟାସ ଯୋଗୁଁ ଏହା ନୂତନ ମନେହେଉଛି । ଏହାହିଁ ଯେ ଆମର ନିଜସ୍ୱ ଜିନିଷ ତାହା ଭୁଲିଯାଇଛୁ ।

ବେଳ ଅନେକ ହୋଇଛି । ବହୁଜନ ସମାବେଶରେ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ଉଠିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମଧ୍ୟାହ୍ନଭୋଜନ ଶେଷକରି ସାମାନ୍ୟ ବିଶ୍ରାମ କରି ଉଠିବା ପରେ ବଙ୍କିମ ଭାଇ (ରାୟ) ଆସି ଜଣାଇଲେ—ପାବନାରୁ ହକ୍ ସାହେବ ନାମକ ଜଣେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଏବଂ କେତେଜଣ ଭଦ୍ରଲୋକ ବୁଲିବାକୁ ଆସିବେ ।

ବଙ୍କିମ ଭାଇ—ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାର ଆଗ୍ରହିଁ ତ ସେମାନଙ୍କର ବେଶି । ଶୁଣିଛି ହକ୍ ସାହେବ ଖୁବ୍ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯାହାହେଉ, ତୁମେ ସବୁ ଆଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କର, ତୁମମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ପରେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଲେ ଭଲହେବ ।

ଟିକିଏ ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର, ମାତୃମନ୍ଦିର ଉତ୍ତରପଟେ ଆଶ୍ରମ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ବଉଳ ଗଛତଳେ ଗୋଟାଏ ହାତବାଲା ବେଞ୍ଚରେ ଆସି ବସିଲେ । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ହୁକାନଳ, ତମାଖୁ, ଅଙ୍ଗାର, ପାଣିଢାଳ, ସୁପାରିଡବା, ଦାନ୍ତଖୁଣ୍ଟା, ପିକଦାନି ପ୍ରଭୃତି ସେଠାକୁ ଅଣାଗଲା । ଝିରିଝିରି ପବନ ବହୁଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଚାଦରଟା ମାଗିନେଇ ଦେହରେ ପକାଇଲେ । ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଅପରାହ୍ଣ ଚାରିଟା । ଆଶ୍ରମର ଭାଇ ଓ ମା'ମାନେ ଆସିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ

ପ୍ରଣାମ କରୁଛନ୍ତି, ପ୍ରଣାମ କରି କେହି କେହି ବସି କେହି କେହି ଛିଡ଼ାହୋଇ ତାଙ୍କର ମୋହନ ଭଙ୍ଗିମା ଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଅମୃତକ୍ଷରା ସ୍ନିଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି ଢାଳି ଦେଖୁଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କୁ, ମୁହଁରେ କଥା ନାହିଁ, ତଥାପି ଏହି ଦୃଷ୍ଟି ଯେପରି ଅନିର୍ବଚନୀୟଭାବ, ଭାଷା ଓ ମମତାପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଇ ଦୃଷ୍ଟିପାତରେ ମଣିଷର ମନଗହନ ତଳେ ସୁଖତରଙ୍ଗ ସ୍ୱତଃ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇଉଠେ । ଏଇ ମଣିଷଟି ଜୀବଜଗତର ଆନନ୍ଦକନ୍ଦ, ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତା, କାର୍ଯ୍ୟ, ସମସ୍ତ କଥା, ସମଗ୍ର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରତିଟି ଅନୁରଣନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଖିଳର ନିତ୍ୟ ଆନନ୍ଦବିଧାୟକ, ସର୍ବଥା ମଞ୍ଜୁଳ-ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ, ସେଇଥିପାଇଁ ମଣିଷ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଆକର୍ଷଣବଶତଃ ଛୁଟିଆସେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ । କେବଳ ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି, ଇତର ପ୍ରାଣୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ମମତାର ଆଶ୍ରୟ ଖୋଜନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ କାମନା କରନ୍ତି ।

କେତେକ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଆସିବେ ବୋଲି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସୁବୋଧ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ଗୋଟାକେତେ ଚେୟାର ପକାଇ ରଖ ତ ।

ସୁବୋଧ ଭାଇ (ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ) କେତେଟା ଚେୟାର ଆଣି ପକାଇଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭଲ କରି ସଜେଇ ପକା । ବଙ୍କାଢଙ୍କା କରି ପକାଇଲେ କ'ଣ ଭଲ ଦିଶିବ ? ଯାହା କାମ କରିବୁ, ଏପରି ସୁଷ୍ଠୁ ଓ ସୁନ୍ଦରଭାବରେ କରିବୁ ଯେ, ସେଥିରେ ତୋର ନିଜ ମନରେ ଯେପରି ଗୋଟାଏ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଆସେ ଏବଂ ତୋ କାମ ଦେଖି ଅନ୍ୟଙ୍କ ମିଜାସ ମଧ୍ୟ ଖୁସ ହୋଇଯାଏ ।

ସୁବୋଧ ଭାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁଯାୟୀ ଚେୟାରଗୁଡ଼ିକ ସଜାଇ ପକାଇଦେଲେ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ବାହାରର କାମରେ ଏତେ ମନୋଯୋଗ ଦେଲେ ତ ମଣିଷର ମନ ବହିର୍ମୁଖୀ ହୋଇଯିବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦୂର୍ ପାଗଳ ! କ'ଣ କହୁ ? କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ତ ଆମର ତପସ୍ୟାରହିଁ ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷ । କାମଧନ୍ଦା କରୁଛ ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତି କାମନା ପାଇଁ । ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ବ୍ୟତୀତ କ'ଣ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହୋଇପାରେ ? ଆମ ଭିତରେ ଯେତେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଥିବ, କାମଧନ୍ଦା ସେତେ ଆବୁରାଜାବୁରା ଓ ଅବିନ୍ୟସ୍ତ ହେବ । ବାହାର କାମସବୁ ଯେତେ ସୁଷ୍ଠୁ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବରେ କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହେବୁ, ତା' ଭିତର ଦେଇ ଆମର ଚିନ୍ତା, ଚଳନ ଓ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟ ସୁବିନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଉଠିବ । ମୋର ତ ମନେହୁଏ କାମଧନ୍ଦା ନ କଲେ ମଣିଷ ବେଶି ବହିର୍ମୁଖୀ ହୋଇଯାଏ । କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ କରିବାକୁ ଗଲେ ତ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ କାର୍ଯ୍ୟୋପଯୋଗୀ କରି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବାକୁ ହେବ । ଏପରି ଲାଭଜନକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଦ୍ୱାରା ମନର ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ହୁଏ, ନିଷ୍କର୍ମା ରହିଲେ ସେ ଶିକ୍ଷା ହୁଏ ନାହିଁ, ଉଡ଼ା-ଉଡ଼ା ଭାବ ହୁଏ । କାମଧନ୍ଦା ଭିତର ଦେଇ ମଣିଷର ଯେପରି ଜୀବନର ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୁଏ, ସେଇପରି ପୁଣି ଅନ୍ତର୍ଜଗତର ବିନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ସାଧିତ ହୁଏ, ଏହାହିଁ ତ କାମର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ । ତେବେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କାମ ଇଷ୍ଟାର୍ଥେ ହେବା ଦରକାର, ଆମର ବଞ୍ଚି ରହିବା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର (ଇଷ୍ଟଙ୍କର) ପ୍ରୟୋଜନ ।

କଥା ଚାଲିଛି, ଏଇ ସମୟରେ ହକ୍ ସାହେବ ଏବଂ ଆଉ କେତେଜଣଙ୍କୁ ନେଇ

ପ୍ରକାଶ ଭାଇ (ବସୁ) ଓ ବଙ୍କିମ ଭାଇ (ରାୟ) ଆସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଠି ଛିଡ଼ାହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଜଣାଇଲେ ।

ସେମାନେ କହିଲେ—ନା, ଆପଣ ବସନ୍ତୁ, ବସନ୍ତୁ ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବସିଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ବସିଲେ । ହକ୍ ସାହେବ କହିଲେ—ଆପଣଙ୍କର କର୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ଆସିଲି । ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର । ତେବେ ଧର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନରେ ଏତେ କର୍ମର ଆୟୋଜନ କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଧର୍ମ କହିଲେ ମୁଁ ବୁଝେ ତାହାହିଁ କରିବା, ଯହିଁରେ ଆମର ବଞ୍ଚିବା ଓ ବଢ଼ିବା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ । ଏଥିପାଇଁ ମୂଳରେ ଦରକାର ଏଇ ରସୁଲ ବା କାମେଲ ପୀର, ତାଙ୍କୁ ଭଲପାଇ, ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଚଳୁ ସେତେବେଳେ ଦୁନିଆର ସହସ୍ର ଆକର୍ଷଣ ଆମକୁ ଆଉ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିପାରେନା, ଆମେ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ହେଉନା । ଏଇ ଅବଲମ୍ବନଟା ଠିକ୍ ରଖି ବଞ୍ଚିବା ଓ ବଢ଼ିବା ପାଇଁ ଯାହା କରୁ ସେତେବେଳେ ତାହା ସବୁ ଧର୍ମରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୁଏ । ବରଂ ବଞ୍ଚିବା ଓ ବଢ଼ିବା ପାଇଁ ଯାହାଯାହା ପ୍ରୟୋଜନ ତା'ର କୌଣସିଟା ଯଦି ବାଦ୍ ଦେଉ, ତାହେଲେ ଆମର ଧର୍ମ ସେଇପରିମାଣରେ ଧର୍ମଚ୍ୟୁତ ହୋଇପଡ଼ିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ବଞ୍ଚିବା ଓ ବଢ଼ିବାରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ପଡ଼ିବ । ପୁଣି ପରିବେଶକୁ ନ ବଞ୍ଚାଇ ଆମେ ନିଜେ ବଞ୍ଚିପାରୁନା । ଆମର କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ସେବାଦ୍ୱାରା ପରିବେଶକୁ ଯେତେ ଉନ୍ନତ କରି ତୋଳିପାରିବୁ, ପରିବେଶର ଉନ୍ନତତର କର୍ମ ଓ ସେବାଦ୍ୱାରା ଆମେ ମଧ୍ୟ ସେତେ ସୁଷ୍ଠୁଭାବରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବୁ । ତେଣୁ ଭାବି ଦେଖନ୍ତୁ, ଧର୍ମ ସହିତ କର୍ମର ପ୍ରୟୋଜନ କେତେ, ତେବେ ସମସ୍ତ କର୍ମ ସାର୍ଥକ ହୋଇ ଉଠିବା ଦରକାର, ଖୋଦାତାଲାଙ୍କଠାରେ, ରସୁଲଙ୍କଠାରେ ।

ହରିପଦ ଭାଇ (ସାହା) ତମାଖୁ ସଜାଇଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯଦି ଅନୁମତି ଦେବେ, ଟିକିଏ ତମାଖୁ ଖାଇବି ।

ସେମାନେ ଏକ ସୁରରେ କହିଲେ—ହଁ ହଁ ନିଶ୍ଚୟ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନିଶାଖୋର ଲୋକ କି ନା । ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଥିଲେ ଆଡ୍ଡାଟା ଭଲ ଜମେ ।

ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ଟିକିଏ ହସିଲେ ।

ହକ୍ ସାହେବ—ଆପଣ ରସୁଲଙ୍କ କଥା କହୁଛନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ମୁହଁରେ ରସୁଲଙ୍କ କଥା ତ ଖୁବ୍ ବେଶି ଶୁଣାଯାଏନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖୋଦାର ପ୍ରେରିତ ଯିଏ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆପଣାର ଲୋକ । ସେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ସମସ୍ତଙ୍କର, ସକଳ ମାନବ ସମାଜର । ଏଇ ରସୁଲଙ୍କୁ ବାଦଦେଇ ଆମେ ଖୋଦାତାଲାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବୁ ନାହିଁ । ପୁଣି ରସୁଲ କହନ୍ତି—ଆମେ ଯଦି ପ୍ରେରିତ ପୁରୁଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁ, କାହାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁ, କାହାକୁ ଛୋଟ କରୁ, କାହାକୁ ବଡ଼ କରୁ, ତାହେଲେ ତାହା କାଫେରତ୍ୱ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ପୁଣି ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସୀ,

ଅଟଳ ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣ, କାହାକୁ ଯଦି କିଏ କାଫେର କହେ, ତେବେ ସେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ନିଜର କାଫେରତ୍ୱରହିଁ ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଧାର୍ମିକ କଦାପି କାଫେର ନୁହେଁ, କି କାଫେର କଦାପି ଧାର୍ମିକ ନୁହେଁ । ଖାଣ୍ଟି ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ବୌଦ୍ଧ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକପନ୍ଥାବଲମ୍ବୀ । ପ୍ରତ୍ୟେକର ଉଚିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରେରିତ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବା । ଏହାରି ଭିତର ଦେଇହିଁ ପାରସ୍ପରିକ ସଂପ୍ରୀତି ସହଜ ହୋଇଉଠେ । ଧର୍ମର ବିକୃତି ଯେଉଁଥିରେ ନ ହୁଏ, ସେଥିପ୍ରତି ଆମର ସମବେତ ନଜର ରଖିବା ଉଚିତ । ରସୁଲଙ୍କ କୌଣସି ବାଣୀର ଯେପରି କଦର୍ଥ ନ ହୁଏ, ସେଥିପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବା ଯେପରି ପ୍ରୟୋଜନ ; ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବା ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ପ୍ରୟୋଜନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଏଇପରି ମନୋଭାବ ରହିବା ଉଚିତ୍ । ଆମେ ପରସ୍ପରଙ୍କୁ ଯେତେ ବୁଝୁ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବୁ ସେତେ ଲାଭବାନ ହେବୁ । ଯେତେ ଅନୁଧାବନ କରିବୁ ସେତେ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରିବୁ ଯେ ଖୋଦା ଏକ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରେରିତ ପୁରୁଷଗଣ ଏକ ଭାବବାହୀ ଏବଂ ଧର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନ-ବୃଦ୍ଧିର ନୀତି ମଧ୍ୟ ଏକ ।

ହକ୍ ସାହେବ—ଇସ୍‌ଲାମ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ତ ଅନେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୌଳିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ କ୍ୱଚିତ ଦେଖିବେ । ତେବେ ଦେଶ-କାଳ-ପାତ୍ରାନୁଯାୟୀ ଖୁଣ୍ଟିନାଟି ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ବିଧାନ ଥାଇପାରେ ଏବଂ ମୋର ତ ମନେହୁଏ ତାହା ଐକ୍ୟରହିଁ ନିଦର୍ଶନ । କାରଣ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରେରିତପୁରୁଷ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପୂରକ । ଏଇ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପୂରକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟ ରହିଛି । ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଯେଉଁଠି ବିଚିତ୍ର, ସେଠାରେ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପୂରଣୀ ବିଷୟରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ରହିବହିଁ ରହିବ । କିନ୍ତୁ ସବୁଟାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା ଈଶ୍ୱରମୁଖୀ ଜୀବନ-ବୃଦ୍ଧି ଏବଂ ପ୍ରେରିତ ପୁରୁଷଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାଇବେ ପୂର୍ବତନଗଣଙ୍କର ଆପୂରଣ । 'ସ ପୂର୍ବେଷାମେପି ଗୁରୁଃ କାଳେନାନବଚ୍ଛେଦାତ୍ ।' ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୂର୍ବତନଙ୍କରହିଁ ସଂହତ ମୂର୍ତ୍ତି । ପୂର୍ବତନଗଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତା'ଙ୍କର (ପରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କର) ବିରୋଧ ନାହିଁ ବରଂ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ପରିପୂରଣ ।

ହକ୍ ସାହେବ—ମୌଳିକ ବିଷୟରେ ଯେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ ବୋଲି ବା କୁହାଯିବ କିପରି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଧରନ୍ତୁ, ଇସଲାମ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଖୋଦାଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମନିବେଦନ ବା ଶାନ୍ତି । ଏହାହିଁ ତ ସବୁ ଧର୍ମର ମୂଳକଥା । ସବୁ ଧର୍ମ କହିଲେ କଥାଟା ଭୁଲ ବୁଝାଏ, କାରଣ ଧର୍ମ ବହୁ ନୁହେଁ, ଧର୍ମ ଏକ ଏବଂ କଲେମା, ନମାଜ, ରୋଜା, ହଜ, ଜାକାତ ଏଇ ପାଞ୍ଚଟି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଶୁଣିଚି ମୁସଲମାନଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ କରଣୀୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତ ଏଇ ବିଧାନ ରହିଛି, ତେବେ ହୁଏତ ଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ, ଭିନ୍ନ ନାମରେ ଥାଇପାରେ । କଲେମା ଅର୍ଥ ମୁଁ ବୁଝେ ଖୋଦାତାଲାଙ୍କଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ପୋଷଣପୂର୍ବକ ପ୍ରେରିତପୁରୁଷଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ତାଙ୍କର ଅନୁଶାସନ ମାନି ଚଳିବା । ଏଇ ବିଶ୍ୱାସ, ସ୍ୱୀକୃତି ଓ ଅନୁସରଣ

ଧର୍ମର ପ୍ରଥମ ଭିତ୍ତି । ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଛି, ଯୁଗପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବା ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରୁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି, ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ଚଳିବା କଥା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଛି baptism (ଅଭିଷେକ)ର ପ୍ରଥା । ବୌଦ୍ଧଗଣ ମଧ୍ୟ ଆନୁଷ୍ଠାନିକଭାବରେ ତ୍ରିଶରଣ-ମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣିଛି । ଏଇ ସ୍ୱୀକୃତି, ଏଇ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠଙ୍କୁ ଆପଣାର କରିନେବା ଦ୍ୱାରାହିଁ ତାଙ୍କ ଅନୁବର୍ତ୍ତନାନୁଯାୟୀ ଚଳିବା ପକ୍ଷେ ସହଜ ହୁଏ । ଆଉ, ନମାଜ ମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟା, ବନ୍ଦନା, ପ୍ରାର୍ଥନା । ମଣିଷ ଇଷ୍ଟଙ୍କର ସ୍ମରଣ, ମନନ ଯେତେ କରେ, ସେତେ ତା'ର ମନ ପବିତ୍ର ହୁଏ, ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବାର ସୂତ୍ର ପାଏ, ଆତ୍ମବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ଆତ୍ମସମୀକ୍ଷଣ ପଟୁ ହୁଏ, ତା' ଛଡ଼ା ଏପରି ସବୁ କରିବାଦ୍ୱାରା ଇଷ୍ଟୀଚଳନ ସମ୍ବେଗ ବୃଦ୍ଧିପାଏ, ତେଣୁ ଏଇ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମଧ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ରହିଛି । ଆଉ, ରୋଜା ମାନେ ଇଷ୍ଟଚିନ୍ତାପରାୟଣ ହୋଇ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଉପବାସ କରିବା, ଏଥିରେ ଦେହ ମନର ଅନେକ ମଇଳା ବାହାରିଯାଏ, ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ପ୍ରବଳ ହୋଇଉଠେ । ଶୁଣିଛି, ବିଧିମାଫିକ ଉପବାସ କାମରିପୁ ଦମନ ପକ୍ଷେ ସହାୟକ । ଏହା ସମସ୍ତଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ କରଣୀୟ ଯେ ଯେଉଁ ପନ୍ଥାବଲମ୍ବୀ ହେଉନା କାହିଁକି । ହଜ ଅର୍ଥ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା, ଭାବସିକ୍ତ ହୋଇ ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନ କଲେ ଆମେ ସାଧୁମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଓ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇଉଠୁ । ଏହି ବିଧାନ ମଧ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ରହିଛି । ଆଉ ଜାକାତ୍ ଅର୍ଥ, ଧର୍ମାର୍ଥେ ଦାନ, ଇଷ୍ଟାର୍ଥେ ଉତ୍ସର୍ଗ । ଏଇ ବାସ୍ତବ କର୍ମ ଭିତର ଦେଇ, ଇଷ୍ଟଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମର ଅନୁରାଗ ବଢ଼େ, ତା' ଛଡ଼ା ଆମର ଉଦରାନ୍ନ ଆହରଣମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଇଷ୍ଟସାର୍ଥକତାରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇ ଉଠୁଥାଏ । ଏଇପରିଭାବରେ ଇଷ୍ଟ ଆମର ଯାବତୀୟ କର୍ମରେ ଅନୁପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ସଂସାରରେ ଚଳିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ହଜାର ଚାଲ ନେଇ ଚଳିବାକୁ ହେବ, କିନ୍ତୁ ସବୁଟା ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଇଷ୍ଟଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନା କରିପାରୁ, ତାହେଲେ ଆମେ ବହୁ ଅନିଷ୍ଟ, ବିପଦ, ଆପଦ ଓ ଅନର୍ଥ କବଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇପାରୁ । ଆପଣଙ୍କର ଯେପରି ଜାକାତ୍ ଅଛି ସେଇପରି ଅନ୍ୟତ୍ର ରହିଛି ଇଷ୍ଟଭୃତି । ଏଇ ଇଷ୍ଟଭୃତି ଯେ କେତେ ମହାନ୍ ଜିନିଷ, ମଣିଷର କେତେ ବଡ଼ ରକ୍ଷାକବଚ, ତାହା ପାଳନ କଲେହିଁ ବୁଝାଯାଏ । ପୁଣି ଏହା ଭିତର ଦେଇ ଦୁଃସ୍ଥ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚୁର ଉପକୃତ ହୁଏ । ତାହେଲେ ଦେଖନ୍ତୁ ମୂଳ ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ସମାନ କି ନୁହେଁ ?

ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଯାଇଛି । ବେଶ୍ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଶୀତ କରୁ ନାହିଁ ତ ?

ହକ୍ ସାହେବ—ଆମକୁ ଶୀତ କରିବା କଥା ନୁହେଁ । ଗରମ ଜାମା ପିନ୍ଧିଛୁ । ଆପଣଙ୍କ ଦେହରେ ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟାଏ ସୂତା ଚାଦର ଦେଖୁଛି । ଆପଣଙ୍କୁହିଁ ବରଂ ଶୀତ କରୁଥିବ । ଚାଲନ୍ତୁ, ଅନ୍ୟତ୍ର ଯାଇ ବସିବା, ଅବଶ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଯଦି ଅସୁବିଧା ନହୁଏ । ଆପଣଙ୍କ କଥାସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ଭଲ ଲାଗୁଛି, ଆହୁରି ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୋର ପୁଣି ଅସୁବିଧା କ'ଣ ? ମୋ' ମନ ତ ଚାହେଁ, ଆପଣମାନେ ସାରାରାତି ଥା'ନ୍ତୁ, ସାରାରାତି ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ କଟାଇଦିଏ । ମନର ମଣିଷ ପାଇଲେ ରାତିଏ ଦୁଇରାତି ନଶୋଇଲେ ବା କ'ଣ ଯାଏଆସେ ?

ହକ୍ ସାହେବ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଖୁବ୍ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ ।

ହକ୍ ସାହେବ କହିଲେ—ଚାଲନ୍ତୁ ବାରଣ୍ଡାରେ ଯାଇଁ ବସିବା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଉଠିପଡ଼ିଲେ । କେତେଜଣ ହାତେ ହାତେ ଚେୟାରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ନେଇ ଆସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବ୍ୟସ୍ତସମସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ—ସେମାନଙ୍କୁ ଟର୍ଚ୍ଚ ଦେଖାଇ ନେଇଆସ ।

ଦୌଡ଼ିଯାଇଁ ଜଣେ ଟର୍ଚ୍ଚ ମାରି ରାସ୍ତା ଦେଖାଇଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମାତୃମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣପଟ ବାରଣ୍ଡାରେ ତକ୍ତପୋଷ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ବିଛଣାରେ ଉପବେଶନ କଲେ, ଆଗନ୍ତୁକଗଣ ଚେୟାରରେ ବସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଆଲୁଅ ନେଇଆସ, ମୁହଁ ନ ଦିଶିଲେ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ ।

ଜଣେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ୟାସଲାଇଟ ଆଣି ଏକପାଖରେ ଟଙ୍ଗାଇଦେଲା ।

ହକ୍ ସାହେବଙ୍କ ସହିତ ଆସିଥିବା ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ପରପର ଦୁଇତିନିଥର କାଶିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆପଣଙ୍କର କାଶ ହୋଇଛି କି ?

ଉକ୍ତ ଭଦ୍ରଲୋକ—ଫ୍ୟାରେନଜାଇଟିସ୍ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କୁ ଡାକିବାକୁ କହିଲେ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଆସିବାମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ମୋ' ପାଇଁ ଯେଉଁ ବଡ଼ି ତିଆରି କରି ରଖିଛୁ, ସେଥିରୁ କେଇଟା ଏଇ ଭାଇଙ୍କୁ ଦେ' ତ । ତାଙ୍କର ଫ୍ୟାରେନ୍‌ଜାଇଟିସ୍ ହୋଇଛି ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ବଡ଼ି ଆଣିବାକୁ ଗଲେ । ଟିକିଏ ପରେ ଆଣିଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏ ବଡ଼ିରୁ ଗୋଟାଏ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଟିରେ ଢାକି ରଖନ୍ତୁ । ଅବଶିଷ୍ଟ ରଖିଦିଅନ୍ତୁ, ପରେ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ଏବଂ ମଫଲରଟା ବେକରେ ଗୁଡ଼ାଇ ବସନ୍ତୁ ।

ଭଦ୍ରଲୋକ ତାହାହିଁ କଲେ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି, ମାତୃମନ୍ଦିରର ଦୋତାଲାରେ ଆଶ୍ରମବାଳିକାଗଣଙ୍କର ପୂଜାରତି ଓ ସ୍ତବସ୍ତୋତ୍ର ପାଠ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଘରେଘରେ ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ମିଳି ସମବେତ ଭାବରେ ବିନିତ-ପ୍ରାର୍ଥନାଦି କରୁଛନ୍ତି । ଆରପଟେ ଅତିଥିଶାଳାରେ ଆଜି ବିଶେଷ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଅଧିବେଶନ । ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ବାଣୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେଠାରେ ଆଜି ଆଲୋଚନା ହେବ । ସ୍ନିଗ୍ଧ, ଶାନ୍ତ ପରିବେଶ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ପ୍ରାର୍ଥନାରତ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆତ୍ମସ୍ଥହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ସ୍ତବ୍ଧତା ଭଙ୍ଗକରି ହକ୍ ସାହେବ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଜିନିଷଟା କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆପଣମାନେ ରୋଜ-କିୟାମତ୍ ଯାହାକୁ କହନ୍ତି, ମୋର ମନେହୁଏ, ତାହାହିଁ ପୁନର୍ଜନ୍ମର ନାମାନ୍ତର । ମଣିଷ ମଲାବେଳେ ଯେଉଁ ଭାବ ନେଇ ମରେ, ସମଜାତୀୟ ଭାବ ସହକାରେ ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ଯେଉଁଠି ଯେତେବେଳେ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ସେଇ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିର ପୁନରାଗମନର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଶରୀରରେ କାୟାମ ହେବାର

ଏଇ ଯେଉଁ ରୀତି, ଏହାକୁହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ରୋଜ-କିୟାମତ୍ କୁହାଯାଏ । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ କୋରାନ୍ ଇତ୍ୟାଦି ପଢ଼ି ନାହିଁ, ଗଣ୍ଡମୂର୍ଖ ଲୋକ, କ'ଣ କହିବାକୁ ଯାଇଁ କ'ଣ କହିପକାଏ । ତେବେ ମୁଁ ଯାହା ବୁଝେ ତାହା ଏଇ । ଶୁଣିଛି, ପୁନର୍ଜନ୍ମର କଥା କୋରାନରେ ମଧ୍ୟ ଅଛି ।

ହକ୍ ସାହେବ—ଶୁଣିଛି ଆପଣ କୁଆଡ଼େ ନୂର ଓ ଆଓୟାଜ୍ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ଆମ ପକ୍ଷେ କ'ଣ ତାହା ଅନୁଭବ କରିବା ସମ୍ଭବ ? ଆଉ, ସେଇ ଅନୁଭୂତିଦ୍ୱାରା ଲାଭ କ'ଣ ହୁଏ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଲାଭ-କ୍ଷତି ହିସାବ କରି ମୁଁ କେବେ କିଛି କରି ନାହିଁ । ନାମ କରିବାକୁ ଖୁବ୍ ଭଲଲାଗେ, ଏବଂ ନିଜ ମନର ଆନନ୍ଦରେହିଁ ନାମ କରେ । ନାମ ନକରି ଯେପରି ରହିପାରେନା । କ'ଣ ପାଇବି, କ'ଣ ହେବ ଏସବୁ ଭାବନା କେବେ ବି ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ଆକୁଳ ନିଶା ଥିଲା । ଗଭୀରକୁ, ଆହୁରି ଗଭୀରକୁ ଚାଲିଯାଉଥିଲି । ଏଇ ଅନୁଶୀଳନ ପଥରେ କେତେ କ'ଣ ଦେଖାଯାଏ, ଶୁଣାଯାଏ, ସେ ଏକ ଅପରୂପ ଜଗତ । ତେବେ ଅନୁରାଗହିଁ ଏହାର ମୂଳବସ୍ତୁ । ଅନୁରାଗ ରଞ୍ଜିତ ଅନୁଶୀଳନ ଫଳରେ ଆମର ମସ୍ତିଷ୍କକୋଷଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ, ଯେତେ ବେଶି ଦହନ-ତାପ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ସେତେ ବେଶି ଶବ୍ଦ ଓ ଆଲୋକକୁ ଅନୁଭବ କରାଯାଇପାରେ, ଏହାର ଭିତର ଦେଇ ଆମର ବୋଧ କରିବାର କ୍ଷମତା ଓ ଗ୍ରହଣକ୍ଷମତା ବୃଦ୍ଧିପାଏ । ଜଗତର ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁକୁ ସେତେବେଳେ ତୀକ୍ଷଣଭାବରେ ବୋଧ କରାଯାଏ । ଏଇ ବୋଧରାଜି ଯେତେବେଳେ ଇଷ୍ଟସୂତ୍ରେ ଗ୍ରଥିତ ଓ ସମାହିତ ହୋଇଉଠେ, ସେତେହିଁ ସମାହରୀ ପ୍ରଜ୍ଞାର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଥାଏ । ମୁଁ ଯାହା କହେ, ତାହା କିନ୍ତୁ ମୋର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ଭିତ୍ତି କରିହିଁ କହିଥାଏ । ମୁଁ କୌଣସି ପୋଥି-ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ଯାହା ଅନୁଭବ କରିଛି, ତାକୁହିଁ ମାପକାଠି କରି ସବୁଜିନିଷର ମୂଳ ସ୍ପନ୍ଦନଟା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରେ ।

ଆପଣ କରନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କର ମଧ୍ୟ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ରସୁଲ-ସେବୀ, ଆଲ୍ଲା-ଅନୁରକ୍ତ ଏପରି ଜଣେ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଯଦି ପା'ନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରସୁଲ ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିବେ । ଆପଣମାନଙ୍କର ତ ଶୁଣିଛି, ମାରେଫତୀ ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧନାର କଥା କୁହାଯାଇଛି ।

ହକ୍ ସାହେବ—ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଏପରି ସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷ ନ ମିଳନ୍ତି, ସେ ଯଦି ଅନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ହୁଅନ୍ତି, ତାହେଲେ ତାଙ୍କୁ କ'ଣ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେ ଯେଉଁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମଧ୍ୟରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥା'ନ୍ତୁନା କାହିଁକି, ତାଙ୍କର ଯଦି ରସୁଲଙ୍କଠାରେ ଅନୁରାଗ ଥାଏ ଏବଂ ରସୁଲଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ଅନୁରାଗକୁ ମଧ୍ୟ ସଞ୍ଜୀବିତ କରି ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ଭାବରେ ଯଦି ସେ ବ୍ୟାଘାତ ସୃଷ୍ଟି ନ କରନ୍ତି, ତାହେଲେ ଆପଣଙ୍କର ଅସୁବିଧା କେଉଁଠି ? ଦୀକ୍ଷା ଏକ ଜିନିଷ ଏବଂ ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ ଅନ୍ୟ ଜିନିଷ । ଧର୍ମ ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ ଯାଇଁ ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ପିତୃକୃଷ୍ଟିକୁ ଯଦି ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ତାହା ତ ଏକ ରକମ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା । ଶୁଣିଛି,

ବିଦାୟ-ହଜରେ ରସୁଲ ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ତୀବ୍ରଭାବରେ କହିଛନ୍ତି ।

ବିଦାୟ-ହଜରେ ରସୁଲ ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ତୀବ୍ରଭାବରେ କହିଛନ୍ତି ।

ହକ୍ ସାହେବ—କୋରାନ ମତରେ ରସୁଲ ତ ଶେଷ ନବୀ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେ ଯୁଗ ପାଇଁ ତ ସେ ସର୍ବଶେଷ ନବୀ, ସେ ବିଷୟରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ କ'ଣ ? ଶୁଣିଛି, ପରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କୁ ଏହିପରି ଏପରିକି ସେ ହାବସୀ କ୍ରୀତଦାସ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମାନିବା ପାଇଁ ହାଦୀସରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ପୁଣି ଏହା ମଧ୍ୟ କୁଆଡ଼େ ହାଦୀସରେ ଲେଖା ଅଛି, 'ପ୍ରେରିତ ଆସିଥିଲେ, ପ୍ରେରିତ ଆସିବେ, ପ୍ରେରିତ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବେ ଏହାହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ନିୟମ ଓ ବିଧି ।' କୋରାନରେ ଏପରି କଥା ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ନିୟମ ଓ ନୀତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ନିୟମ ଭିତରଦେଇ, ଯେଉଁ ପ୍ରୟୋଜନବଶତଃ ଯେ ଅନୁରୂପ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମନେ ହୁଏନା । ଏ ସବୁ ମୋର ମୋଟାବୁଦ୍ଧିର କଥା । ମୁଁ ତ ଆରବୀ ଇତ୍ୟାଦି ଜାଣେନା, ଯେଉଁମାନେ ଆରବୀ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କାହା କାହା ମୁହଁରୁ ଶୁଣିଛି, ଆରବୀ ଭାଷାରେ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦଟିର ଅର୍ଥ କରାହୁଏ ଶେଷ ନବୀ ବୋଲି, ତା'ର ଆଉ ଏକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ହୋଇପାରେ, ଯାହାର ଅର୍ଥ, ସେ ନବୀଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଣିସ୍ୱରୂପ । ସେ କଥା ତ ଠିକ୍, ରସୁଲଙ୍କର ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ଜୀବନ, ସେ ତ ନବୀଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଣିସ୍ୱରୂପ, ସେ ବିଷୟରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ କ'ଣ ? ପୁଣି, ଏହା ମଧ୍ୟ ଶୁଣିଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ ଯେ, ସେ ନବୀଗଣଙ୍କର ସିଲମୋହର ସଦୃଶ । ଅର୍ଥାତ୍, ସେ ହେଲେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ନବୀ, ତାଙ୍କୁ ମାନଦଣ୍ଡ କରି ଆମେ ବିଚାର କରିପାରୁ, କିଏ ପ୍ରକୃତ ନବୀ କି ନୁହଁ । ଏସବୁ କିନ୍ତୁ ମୋର ଶୁଣାକଥା, ମୁଁ ଭୁଲ ମଧ୍ୟ ଶୁଣି ଥାଇପାରେ । ଯାହା, ଯାହା ଶୁଣିଛି, ତାହା ଯଦି ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତା'ର ସଂଗତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେପରି ଭାବିଛି, ତାହାହିଁ କହୁଛି । ଯାହା କହନ୍ତୁ, ରସୁଲ ଆମର ଅତିପ୍ରିୟ, ଏବଂ ରସୁଲପ୍ରେମୀ ଯିଏ, ସେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ।' ମଣିଷ ଯୁଗେଯୁଗେ ଏଇ ପ୍ରେମୀମଣିଷକୁ ଖୋଜେ । ତାଙ୍କୁ ନ ପାଇଲେ ମଣିଷର ପେଟ ପୂରେନା । ବହି ପୋଥିପତ୍ରରେ ତ କେତେ କଥା ଅଛି, କିନ୍ତୁ ତାହା ସବୁ ଆମକୁ ସେପରିଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରେନା, ଯେପରିଭାବରେ ଏଇ ପ୍ରେମୀର ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।

ଏହା କହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗାନ ଧରିଲେ—'ମନେର ମାନୁଷ ହଏ ଯେ ଜନା, ତା'ର ଚୋଖ ଦେଖଲେ ଯାଏ ଚେନା' ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ କଣ୍ଠସ୍ୱରର ଏପରି ଏକ ତୀବ୍ର ଆକୁଳତା ଫୁଟି ଉଠିଲା ଯେ, ଅନେକଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ହୋଇଉଠିଲା ।

ହକ୍ ସାହେବ—ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରଭାବ ଯେ କି ତୀବ୍ର, ତାହା ଆପଣଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ଆସି ବୁଝିପାରିଛି । କେତେ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ତ କେତେ କଥା ଶୁଣୁ, କିନ୍ତୁ ମଣିଷର କଥା ଯେ ଏତେ ପ୍ରାଣବନ୍ତ, ମଣିଷ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲେ ଯେ ଏତେ ଶାନ୍ତି ମିଳେ, ତାହା ମୁଁ ଏହା ଆଗରୁ ଆଉ କେଉଁଠି ଅନୁଭବ କରି ନାହିଁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ତ ଏ ଦୁନିଆ ରହିଛି, ନହେଲେ ଲୋକଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ବିବେଚନା, ଚାଲିଚଳନ ଯାହା, ଦୁନିଆ କୋଉକାଳୁ ରସାତଳଗାମୀ ହୋଇ ସାରନ୍ତାଣି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖନ୍ତୁ, ମୁଁ କିଛି ନୁହେଁ, ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଢୋଲର ବାୟାଁ । ପରମପିତା ଯେପରିଭାବରେ ଚଳାନ୍ତି ସେଇପରିଭାବରେ ଚଳେ । ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧି ନାହିଁ ଯେ ଭାଙ୍ଗିଚୂରି କିଛି ଗୋଟାଏ କରିବି । ତେବେ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣମାନେ ଯେ ସଚେତନ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଖୁବ୍ ଭରସାର କଥା । ଆପଣମାନେ ଯଦି ଲାଗନ୍ତି, ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଏ ହାଓଆ ବଦଳି ଯାଇପାରିବ ।

ହକ୍ ସାହେବ—ଗେହ୍ଲରେ ବନ୍ଧୁକୁ ଆମେ, ପରର ଗୋଲାମି କରୁଛୁ, ଆମଦ୍ୱାରା ଆଉ କ'ଣ ହେବ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପରମପିତା କାହାଦ୍ୱାରା କ'ଣ କରାନ୍ତି, ତା'ର କ'ଣ ଠିକ୍ ଅଛି ? ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଯଦି ଥରେ କାନ୍ଦି ଉଠେ, ତାହେଲେ ମଣିଷ ସବୁ ପାରେ । ଚାକିରି କରନ୍ତୁ, ବା ଆଉ ଯାହା କରନ୍ତୁ, ଜୀବନଟା ତାଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତୁ, ତାଙ୍କ କାମରେ ଲଗାନ୍ତୁ । ଟଙ୍କାପଇସା, ନାମ-ଯଶ ଇତ୍ୟାଦିର ପାଦରେ ଜୀବନଟା ବଳି ନ ଦେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଦରେ ବଳି ଦିଅନ୍ତୁ । ତାଙ୍କର ହୋଇ ସବୁ କରନ୍ତୁ ।

ହକ୍ ସାହେବ—ପେଟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁ କରୁ ତ ସବୁ ସମୟ ଚାଲିଯାଉଛି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ କରିବୁ କେତେବେଳେ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସଂସାର, ଚାକିରି, ପେଟ ଯଦି ସବୁ ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ହୁଏ, ତାହେଲେ ଦେଖିବେ, ଚେହେରା ବଦଳିଯିବ । ଆପଣଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି କେତେ ଲୋକ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଯିବେ । ନିଜକୁ ଯେପରି କରିବାକୁ ହୁଏ, ଅନ୍ୟକୁ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି କରାଇବାକୁ ହେବ । ନିଜେ କରିବାଟା ହେଲା ଯଜନ, ଅନ୍ୟକୁ ଦେଇ କରାଇବାଟା ହେଲା ଯାଜନ । ଦୁଇଟାକୁ ଏକସଙ୍ଗେ ଚଳାଇଲେ ଭାବଟା ଶୀଘ୍ର ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଉଠେ । ଆଉ ନିଜର ଏବଂ ସମାଜର କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିହିଁ ଏହା କରିବାକୁ ହେବ ।

କଥା ଚାଲିଛି, ଏଇ ସମୟରେ କଲିକତାର ଜଣେ ନବଦୀକ୍ଷିତ ଭାଇ ଆସିଲେ ।

ସେ ଆସିବାମାତ୍ରେହିଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆଗ୍ରହର ସହିତ ପଚାରିଲେ—କି ରେ, କେତେବେଳେ ଆସିଲୁ ?

ଉକ୍ତ ଭାଇ—ଏଇମାତ୍ର ଆସାମ-ମେଲରେ ଆସିଛି । ମୁଁ କିଛି ଦିନ ତଳେ ହୀରାଲାଲ ଭାଇଙ୍କଠାରୁ ଦୀକ୍ଷା ନେଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଖୁବ୍ ଭଲ ।

ଭାଇଟି ଗୋଟିଏ ଫୁଲତୋଡ଼ା ଓ ପ୍ରଣାମି ସହ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ଫୁଲତୋଡ଼ାଟି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହାତବଢ଼ାଇ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ପରେପରେ ସେଇ ଭାଇଟିକୁ ପଚାରିଲେ—ଏଟା ତାଙ୍କୁ (ହକ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି) ଦିଏ ?

ଭାଇଟି କହିଲେ—ହଁ, ଆପଣଙ୍କର ଯାହା ଖୁସି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଫୁଲତୋଡ଼ାଟି ହକ୍ ସାହେବଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇ କହିଲେ—ଆପଣଙ୍କ ହାତକୁ ଭଲ ମାନିବ ।

ହକ୍ ସାହେବ ବିନୀତଭାବରେ ନମସ୍କାର କରି କହିଲେ—ଆପଣଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ।

କଲିକତାରୁ ଆଗତ ଭାଇଟି କିଛି ମିଠା ନେଇ ଆସିଥିଲେ । ଦେବୀ ଭାଇଙ୍କୁ ଇଙ୍ଗିତ କରିବାମାତ୍ରେହିଁ ସେ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା'ଙ୍କ ପାଖରେ ମିଠାସବୁ ଦେଇ ଆସିଲେ ।

ତା' ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କଲିକତା ଭାଇମାନଙ୍କର ଖବରାଖବର ପଚାରିଲେ । ଭାଇଟି ଅନେକଙ୍କୁ ଚିହ୍ନନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଦେବୀ ଭାଇଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ଅତିଥିଶାଳାକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । କହିଲେ; ସବୁ ଦେଖାଇ, ବୁଝାଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦେଇ ଆସିବୁ ।

ଦେବୀ (ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ)—ଆଜ୍ଞା ।

ହକ୍ ସାହେବ ଓ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁମାନେ ଆସିଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଯିବାପାଇଁ ଅନୁମତି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପୁଣି ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ ଯେପରି ଆସନ୍ତି ।

ହକ୍ ସାହେବ—ପାବନା ଆସିଲେ ଆପଣଙ୍କର ଏଠାକୁ ଆସିବାର ଆଗ୍ରହ ରହିଲା, ଆଜି ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦଲାଭ କରି ଯାଉଛି । (ହାତଯୋଡ଼ି କରୁଣଭାବରେ କହିଲେ) ଟିକିଏ ଦୟା ରଖିବେ ମୋ' ପ୍ରତି, ଜୀବନଟା ଯେପରି ବିଫଳ ନ ହୋଇଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମଧ୍ୟ ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—ପରମପିତାଙ୍କ ଦୟା ତ ଅଛି ।

ସେମାନେ ଉଠିଯିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପୁଣି ଟର୍ଚ୍ଚ ଦେଖାଇବାକୁ କହିଲେ ।

ଚାଲିଯିବା ପରେ ପଚାରିଲେ—ଏଣୁତେଣୁ କିଛି କହିନାହିଁ ତ ? ସେମାନେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ତ ?

ସମସ୍ତେ ଏକ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ନା, ଭରପୂର ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।

୧୦ ପୌଷ, ଗୁରୁବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୨୫/୧୨/୪୧)

ଭୋରରୁ ତପୋବନର ଶିକ୍ଷକବୃନ୍ଦ ଓ ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର), ସତୀଶ ଭାଇ (ଦାସ) ପ୍ରଭୃତି ଅନେକେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ସମସ୍ତେ ଆସି ପ୍ରଣାମ ନିବେଦନ କରି ତାମ୍ବୁ ଭିତରେ ବସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଆପଣମାନେ ବସନ୍ତୁ, ମୁଁ ଟିକିଏ ପରିସ୍ରା କରି ଆସେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବାହାରକୁ ଆସି ନକ୍ଷତ୍ରଖଚିତ ଆକାଶ ଆଡ଼େ ଚାହିଁଲେ, ଚାହିଁ କହିଲେ—ଏବେ ମଧ୍ୟ ରାତି ଅଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ ।

ଜଣେ କହିଲେ—ପ୍ରାୟ ୫ଟା ସମୟ, ଶୀତଦିନ ରାତି ବୋଲି ଆକାଶରେ ଏତେ ତାରା ଦେଖାଯାଉଛି ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଗଭୀର ନିସ୍ତବ୍ଧତା ବିରାଜମାନ । ପ୍ରକୃତିର ଏଇ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମନ ଯେପରି ଗଭୀର ଭାବାବେଶରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା ।

ସେ ପରିସ୍ରା କରି ଘରକୁ ଫେରି ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଯେପରି କ'ଣ ଭାବୁଛନ୍ତି । ହଠାତ୍

କହିଲେ—ଦେଖନ୍ତୁ, ଯେଉଁ ଜିନିଷ ଆପଣମାନେ ପାଇଛନ୍ତି, ଭଲରୂପେ ତା'ର ଅନୁଶୀଳନ କରନ୍ତୁ । ଏହା ବଡ଼ ସଚ୍ଚା ମାଲ, କରିଲେହିଁ ନଗଦାନଗଦି ଫଳ, ଅବଶ୍ୟ ଫଳ ଲୋଭରେ କିଛି କରିବାକୁ ଯିବେ ନାହିଁ । ନାମ-ଧ୍ୟାନ ନିଶାପରି ଚଳାଇ ଯା'ନ୍ତୁ, ଗୋଟାଏ ଦିନ ବି ବାଦ୍ ଦେବେ ନାହିଁ । ନିୟମିତ ବସିବା ନିୟମିତ କରିବା—ଖୁବ୍ ଭଲ । ଭଲ ନ ଲାଗିଲେ ମଧ୍ୟ କରିବା ଦରକାର, କରୁ କରୁ ସୁଆଦ ମିଳିଯାଏ । ନିଜେ ଅନୁଭବ ନ କଲେ ମଣିଷର ପ୍ରତ୍ୟୟ ପକ୍କା ହୁଏ ନାହିଁ । ନାମ ଯେତେ କରିବେ, କାମଧନ୍ଦା ମଧ୍ୟ ସେତେ ଭଲଭାବରେ କରିପାରିବେ, କାରଣ ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ଦୀପନା ଓ ଶକ୍ତିର ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରିବେ ନାହିଁ । ଅନେକେ ଅଛନ୍ତି, ନାମ କରୁ କରୁ ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି, ଅନ୍ୟକୌଣସି କାମରେ ମନ ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହା କିନ୍ତୁ ଭଲ ନୁହେଁ । ସେପରି କିଛିଦିନ କଲାପରେ ମଣିଷ ନିଥର ହୋଇଥାଏ । ନାମ-ଧ୍ୟାନ, ଅନୁଭୂତି ଇତ୍ୟାଦିର ଅଗ୍ରଗତି ମଧ୍ୟ ସ୍ତିମିତ ହୋଇଯାଏ, ଚଡ଼ାରେ ଅଟକି ଯିବା ପରି ଅବସ୍ଥା । କିନ୍ତୁ ନାମ ଧ୍ୟାନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ଯେଉଁମାନେ ନିୟମିତଭାବେ କରିଯା'ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ ପକ୍ଷେ ସୁବିଧା ହୁଏ । ସଂଘାତ ଭିତରେ ନ ପଡ଼ିଲେ ନିଜର ଦୋଷ-ଦୁର୍ବଳତାଗୁଡ଼ିକ ଧରାପଡ଼େ ନାହିଁ ଏବଂ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ୍ତବଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂଶୋଧନ କରିବା ଛଡ଼ା, ମନେମନେ ସଂଶୋଧନ କଲେ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯଜନ, ଯାଜନ, ଇଷ୍ଟଭୃତି, ଏଗୁଡ଼ିକ ସମାନଭାବରେ କରିବେ, ତା' ଛଡ଼ା ଆପଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯାହାକୁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ କାମଟା କରିବାକୁ କହିବି, ତାହା ତତ୍କ୍ଷଣାତ କଣ୍ଟାଏ କଣ୍ଟାଏ ପାଳନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଏସବୁ କହିବା ପଛରେ ମୋର ଅନେକ କିଛି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଛି, ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ଯାହା କହେ, ସେତେବେଳେ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯଦି ତାହା କରି ନ ଦିଅନ୍ତି, ପରେ ବଡ଼ ଅସୁବିଧାର କାରଣ ହୁଏ । ପୁଣି ଠିକ୍‌ରୂପେ କଲେ, ଅନେକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ କବଳରୁ ରକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ପାଇଯାଇ ପାରନ୍ତି, କେବଳ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ କବଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନୁହେଁ, becoming (ବିବର୍ଦ୍ଧନ)ର ପଥ ମଧ୍ୟ ଅନେକାଂଶରେ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯାଏ । ଜଣେଜଣେ ଯେ କ'ଣ ହୋଇଉଠି ପାରନ୍ତି ତା'ର କ'ଣ ଠିକ୍ ଅଛି ?

ଶରତ ଭାଇ—ଅଳ୍ପ ସମୟ ଚେଷ୍ଟା କରି ଯାହା ହାସଲ କରାଯାଏ ତାହା କରିବାକୁ ଆମର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୁଏ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ କ୍ରମାଗତଭାବରେ କିଛି କରିବା ଆମ ଧାତୁରେ ପୋଷାଏ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭଲପାଇବା ଯେଉଁଠି କ୍ରମାଗତି ସେଇଠି । ମା' ଯେ ସନ୍ତାନକୁ ମଣିଷ କରେ, ତା' ପଛରେ ତାକୁ ଦିନ ପରେ ଦିନ, ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ, କ୍ରମାଗତ ଭାବରେ କି କଠୋର ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ପିଲା ହଗେ, ମୂତେ, କାନ୍ଦେ, ବିରକ୍ତ କରେ, ରୋଗ ଭୋଗେ, ଭୋକକଲେ ତାକୁ ଖୁଆଇବାକୁ ହୁଏ, ସମୟାନୁଯାୟୀ ତାକୁ ଜାମାପଟା ପିନ୍ଧାଇବାକୁ ହୁଏ, ତେଲ ଲଗାଇଦେବାକୁ ହୁଏ, ସ୍ନାନ କରାଇଦେବାକୁ ହୁଏ, ପ୍ରତିଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ତା' ପ୍ରତି ନଜର ଦେଇ ଚଳିବାକୁ ହୁଏ, ତେବେଯାଇ ସେ ବଞ୍ଚେ, ବଡ଼ ହୁଏ । ମା'ର ଯଦି ଏଇପରି ସେବାରେ କ୍ରମାଗତି ନଥା'ନ୍ତା, ତାହାଲେ କ'ଣ ପିଲା ମଣିଷ ହୁଅନ୍ତା ? ମହତ୍ କିଛି

ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଅନୁରାଗର ସଙ୍ଗେ, ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସଙ୍ଗେ ତା'ପାଇଁ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ଏବଂ କଳୁକରୁ ଏଇ ଅଭ୍ୟାସ ପକ୍କା ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ଯାହା ହାତକୁ ନିଏ ତାହା ସମାଧାନ ନକରି ରହିପାରେନା ।

ମା'ର କଥା କହୁଥିଲି—ତା'ର ଏଇ ଆସକ୍ତି ଏତେ ପ୍ରଖର ଯେ, ନିଦରେ ଶୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ସଜାଗ ଥାଏ । ସତ ନୁହେଁ ସରୋଜିନୀ ?

ସରୋଜିନୀ ମା'—ହଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭଲପାଇବାବଶତଃ ଏଇପରିଭାବରେ ମଣିଷର ସଚେତନତା ବଢ଼ିଯାଏ । ତା'ର ଆଖି, କାନ, ନାକ, ଦେହର ଚମଡ଼ା, ଜିହ୍ୱା, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଜାଗ ଓ ସ୍ପର୍ଶକାତର (sensitive)ହୋଇଉଠେ, କିଛି ବି ତା'ର ଚେତନାକୁ ଏଡ଼ାଇଯାଇ ପାରେନା । ମୁଁ ଯେ ଏଠାରେ ବସିଥାଏ, ମୋର କିନ୍ତୁ ସବୁଆଡ଼େ ନଜର ଥାଏ, କୁଆଡ଼େ କିଏ ଯାଉଛି ଆସୁଛି, କ'ଣ କରୁଛି, କେଉଁଠି କେଉଁ ଶବ୍ଦ ହେଉଛି, କେଉଁଠୁ କେଉଁ ଗନ୍ଧ ଆସୁଛି, କିଏ କେଉଁ ମତଲବ ନେଇ ଘୁରୁଛି, ମୋର ସବୁଆଡ଼େ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପଡ଼େ । ଏଇପରି ନଜର କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଏ ନାହିଁ । ନାମଧ୍ୟାନ ଯେତେ ଅଟୁଟ ଅନୁରାଗପ୍ରବଣ ହୋଇ କରିବେ, ସେତେ ଦେଖିବେ ଚଳନ ସଜାଗ ହୋଇଉଠିବ, ବୁଦ୍ଧି-ବିବେଚନା ବଢ଼ିଯିବ ।

ଶରତ ଭାଇ—ନାମଧ୍ୟାନ ଫଳରେ ଆୟୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ନା ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା'ତ ପାଏ, ସନ୍ଦେହ କ'ଣ ? ଅନ୍ତତଃ ହାତପାହାନ୍ତାରେ ଯେତେ potency (ସମ୍ଭାବ୍ୟତା) ଅଛି, ତା'ର ପୂରା ସୁଯୋଗ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ନାମ-ଧ୍ୟାନ ଫଳରେ vital current (ପ୍ରାଣସ୍ରୋତ) ଉଦ୍‌ବେଳିତ ଓ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଉଠେ । ଏପରିକି ନାମ ସାହାଯ୍ୟରେ ବହୁ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ବ୍ୟାଧି ଭଲ କରାଯାଇପାରେ, ମୁମୂର୍ଷୁ ରୋଗୀକୁ ବଞ୍ଚାଇ ହୁଏ । କୁଷ୍ଟିଆରେ ସେମାନେ ଅନେକ ଏପରି କରିଛନ୍ତି ।

ଶରତ ଭାଇ—ଅନେକେ କହନ୍ତି, ଠାକୁର ପୂର୍ବେ କେତେ କ'ଣ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ଏବେ ତୁମେ କ'ଣ ଦେଖୁଛ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେଉଁମାନେ miracle (ଅଲୌକିକତା) ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଗେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ଭିତିହିଁ ଅଜ୍ଞତା । ଜଗତରେ ଯାହାକିଛି ଘଟୁଛି, ତା'ର କାରଣ ଅଛି, ଆମେ ଯେଉଁଠି କାରଣଟାକୁ ଧରିପାରୁନା, ସେଠି ତାକୁ ଅଲୌକିକ ବୋଲି କହିଥାଉ । ଅଲୌକିକତାର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ଟାଣ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ଟାଣ ନ ହେଲେ ମଣିଷର କୌଣସି ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ସହିତ ରହିଛି ଭକ୍ତି, ଅନୁରାଗ, କର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନ । ଏହାରି ଭିତର ଦେଇ ପ୍ରୟୋଜନାନୁଯାୟୀ ସବୁ ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ଝଡ଼ାଫୁଙ୍କା, ଗୁଣିଗାରଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା କିନ୍ତୁ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ ।

ପୂର୍ବଦିଗରୁ ଥଣ୍ଡା ପବନ ଦେଉଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେ ପାଖର ଝରକାଟା ବନ୍ଦ କରି ଦେବାପାଇଁ କହିଲେ ।

ଏଇ ସମୟରେ କେଷ୍ଟ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ଆସିଲେ । କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖି ହସହସ ହୋଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଆସନ୍ତୁ କେଷ୍ଟ ଭାଇ ! ବସନ୍ତୁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଭିତରେ ଆସି ବସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ହକ୍ ସାହେବ ବୋଲି ଜଣେ ଆସିଥିଲେ, ଲୋକଟି କିନ୍ତୁ ଭଲ । ମୋର ଖୁବ୍ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ କରାଇ ଦେବାକୁ । ଆପଣ କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଆଉ ଡାକିଲି ନାହିଁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—କର୍ମୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଳାପ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲି । କାଲି ରାତିରେହିଁ ମୁଁ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କର୍ମୀଗଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ, ଭଲ । Conference (ଅଧିବେଶନ) ପୂର୍ବରୁ ବିଶିଷ୍ଟ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଘରୁଆ ବୈଠକ ଯେତେ ବେଶି ହୁଏ, ସେତେ ଭଲ । ଲୋକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଅସଲ ଜିନିଷଟା ଯେତେ ପୂରାଇ ଦିଆଯାଏ, କାମ ସେତେ ସହଜ ହୋଇଉଠେ । ବୋଧ ପରିଷ୍କାର ନ ଥିଲେ ମଣିଷ କାମ ମଧ୍ୟ ସୁଷ୍ଠୁଭାବରେ କରିପାରେ ନା । ଆଳାପ-ଆଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ମଣିଷର ମସ୍ତିଷ୍କ ପରିଷ୍କାର ହୁଏ ।

ନୂଆନୂଆ କର୍ମୀ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ନୂଆନୂଆ ଜିଲ୍ଲାକୁ ପଠାଇବେ, ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଘନଘନ ଆଳାପ କରିବେ, ଭଲରୂପେ equiped (ତିଆରି) କରି ଛାଡ଼ିଦେବେ । ସେମାନଙ୍କର ଜାମାପଟା, ବିଛଣା, ଘୋଡ଼ିହେଲା ଚଦର, ଶେଯ, ପାରିଶୁଆ କନ୍ଥା, ଶୀତବସ୍ତ୍ରାଦି ଅଛି କି ନାହିଁ ପଚାରି ବୁଝିବେ, ନ ଥିଲେ ଯଥା ସମ୍ଭବ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯେପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ-ଯାଜୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେ କଥା ଭଲରୂପେ ବୁଝାଇ କହିଦେବେ । ଯେଉଁ କର୍ମୀମାନେ ବାହାରକୁ ଯିବେ, ସେମାନଙ୍କ ଆଚାର, ଆଚରଣ, ଚାଲିଚଳନ ଖୁବ୍ ପକ୍କା ହେବା ଦରକାର । ସେମାନେ ଯଦି ସଦାଚାରୀ ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ଯଦି ମନୋଜ୍ଞ ନ ହୁଏ, ବ୍ୟବହାର ଯଦି ଶ୍ରଦ୍ଧାସନ୍ଦୀପୀ ନ ହୁଏ, ତାହେଲେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ମୁଁ ଏଇ ସବୁ ବିଷୟ ଉପରେ ଖୁବ୍ ଜୋର ଦେଉଛି, ଯଥା– ଭୋରରୁ ଉଠିବା, ନିୟମିତ ନାମଧ୍ୟାନ କରିବା, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ନିତ୍ୟ କିଛି ପଢ଼ାଶୁଣା କରିବା, ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାର ସହିତ ପରିବେଶ ପାଇଁ ବାସ୍ତବଭାବରେ କିଛି କରିବା ଇତ୍ୟାଦି । ସେମାନଙ୍କୁ କହିଛି—ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁସବୁ ଟୁଟକା ଅଛି ତାହା ଟିପି ରଖିବାକୁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ବହୁ ଲୋକଙ୍କର ସେବା କରାଯାଇପାରେ । ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ର ପାଇଁ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁସବୁ ଛଡ଼ା (ବାଣୀ) ଦିଆଅଛି, ସେ ସବୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭଲରୂପେ ଅବଗତ କରାଇ ଦେଇଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏଇ ତ ଅସଲ କାମ । ଏହାକୁହିଁ ତ କୁହାଯାଏ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ମୁହେଁମୁହେଁ କହି ଏପରିଭାବରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କରିଦେବେ ଯେ, ଯେଉଁ-ବିଷୟରେହିଁ, ଯେଉଁ ବାଦ ବା ଦର୍ଶନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ ମଧ୍ୟ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଯେପରି ତା'ର ସହଜ ସମାଧାନ ଦେଇପାରିବେ । ଯେଉଁସବୁ ବହି ଏମାନଙ୍କର ପଢ଼ିବା ଦରକାର, ସେସବୁ ବହି ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ପଢ଼ାଇ ନେବେ । ପଢ଼ି କେତେଟା ହଜମ କଲା, ତାହା ପୁଣି ପରୀକ୍ଷା କରିବେ । ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଯେପରି note କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ କରେ । ଆଉ, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଅର୍ଜନ-

ଦକ୍ଷତା ଯେପରି ବୃଦ୍ଧିପାଏ, ସେପରିଭାବରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିତୋଳିବେ । ପକେଟରୁ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଯଦି ବୁଲିବାଲି ଫେରିଆସେ ତାହେଲେ କିନ୍ତୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ବଢ଼ିବ ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ କିଛି ଦେଇଦେଲେ । ତାହା ହିଁ ନେଇ ବାହାରିପଡ଼ିଲା, ଏବଂ ପଥେପଥେ ମଣିଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହୃଦ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର କରିନେଇ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରୀତି ଅବଦାନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି, ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଘୂରି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରି ଆସିଲା, ଏହାଦ୍ୱାରା ଅନେକ ବେଶି ଶିକ୍ଷା ହୁଏ । ଆଗେ ଆପଣମାନେ ଖାଲିହାତରେ ବାହାରି କେତେ କ'ଣ ସଂଗ୍ରହ କରି ନେଇ ଆସୁଥିଲେ । ଏହା ଭିତର ଦେଇ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଉପକାର ହୋଇଛି ଆପଣମାନଙ୍କର ନିଜର କିନ୍ତୁ । ଟଙ୍କା ଉପରେ ନିର୍ଭର କଲେ କିନ୍ତୁ ତା' ହୋଇ ନଥା'ନ୍ତା । କର୍ମୀଗଣଙ୍କର ନେବାର ଆଗ୍ରହ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦେବାର ଆଗ୍ରହକୁ ଯେତେ ସଜାଗ କରିଦେଇ ପାରିବେ, ଏଇ ଆଗ୍ରହ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ୱୀ ଓ ଦକ୍ଷ କରି ତୋଳିବ । ଆପଣମାନେ ଏଇପରି ଭାବରେ ଯେତେବେଳେ ବୁଲୁଥିଲେ, ବାହାରର କେତେ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଲୋକ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରି ନିଜକୁ କୃତକୃତାର୍ଥ ମନେ କରିଛନ୍ତି, ଆସିଲାବେଳେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ବିଦାୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଖରୁ କେତେ ଗଳ୍ପ ଶୁଣିଛି, ଶୁଣି ଏକ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି । ମଣିଷକୁ ଆପଣାର କରି ପାଇବାହିଁ ତ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କୃତିତ୍ୱ । ଗୋପାଳ ଥରେ ଦାର୍ଜିଲିଂରୁ ଆସି କହୁଥିଲା, ଶୁଣି ମନେହେଲା ଏକାବେଳକେ—'ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍' କରି ପକାଇଛି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଆଶ୍ରମରେ ଏତେ ଯାହାସବୁ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା, ସବୁ ତ ଭିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରୀତି ଅବଦାନକୁ ଭିତ୍ତି କରି । ଆପଣ ଯାହା କରାଇ ନେଇଛନ୍ତି, ତାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଏଇ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇ ଯାଇଛି ଯେ, ଟଙ୍କାର ଅଭାବରେ କିଛି ଅଟକିଯାଏ ନାହିଁ, ଅଭାବ ଯାହା କେବଳ ମଣିଷଙ୍କର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେଇଥିପାଇଁ ତ ମୁଁ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ପରି କେବଳ ମଣିଷ ଖୋଜେ । କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି କେଷ୍ଟ ଭାଇ ! ମୋ'ର ଏଇ କ୍ଷୁଧା କ'ଣ ଚରିତାର୍ଥ ହେବ ନାହିଁ !

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ଆମେ ଯଦି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଭଲରୂପେ ଖୋଜାଖୋଜି କରି ଦେଇପାରୁ, ତେବେ ଭଲ ଭଲ ଲୋକ ସବୁ ଆସିଯିବେ । ମଣିଷ କ'ଣ ନାହାନ୍ତି ? ଏତେ ବଡ଼ ଦେଶଟାରେ ମଣିଷ ନାହାନ୍ତି, ତାହା କ'ଣ ହୋଇପାରେ ? ଯଦି ବଙ୍ଗଳାରେ ନ ବାହାରନ୍ତି ତାହେଲେ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ହେବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ମ୍ଳାନ ହସି)—ସେଇ ଚେଷ୍ଟା ଟିକକ କରିବା ପାଇଁ ଯେ କେଇଟା ଲୋକ ଦରକାର, ତାହା ଯେ ମିଳୁ ନାହାନ୍ତି ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ—ମିଳିଯିବେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୁଁ ତ ତାହାହିଁ ଭାବୁଛି । ଋଷି, ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଦେଶ ଯେ ଏକାବେଳକେ ଦେଉଳିଆ ହୋଇଯିବ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ମୋର ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ଚାଲିଯାଉଛି, ତେଣୁ ଭୟହୁଏ,—ସମୟାନୁଯାୟୀ ସବୁ ସମ୍ଭାଳି ହେବ କି ନା ।

ଇନ୍ଦୁ ଭାଇ (ବସୁ)—ମୋର ଏଇ ଭରସା ଅଛି ଯେ, ଆପଣ ଯେହେତୁ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଅଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଅସୁବିଧା କିଛି ହେବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯାହା କହିଲେ ତାହା ଯଦି କର, ତାହେଲେ ଅସୁବିଧା ନ ହେବାହିଁ

ସମ୍ଭବ, କିନ୍ତୁ ନ କଲେ ମୁଁ ତ ନିରୁପାୟ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏପରି ହେବା ଉଚିତ ଯେ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି consideration (ବିବେଚନା) ଯେପରି କାମରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରି ନ ପାରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର କଡ଼ ଲେଉଟାଇ ବୀରାସନରେ ବସିଲା ପରି ବସିଲେ ।

ବଙ୍କିମ ଭାଇ (ରାୟ) ଆସୁଆସୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଗେହ୍ଲାଳିଆ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ମୋର ଅର୍ଜୀ (ନିବେଦନ)ଟା ମନେ ଅଛି ତ ? ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦିଅ ମୋ' ଧନ !

ବଙ୍କିମ ଭାଇ ହସି କହିଲେ—ଆପଣ ଯେତେବେଳେ କହିଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ ହେବ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତା' ହେଲେହିଁ ହେଲା ।

ବଙ୍କିମ ଭାଇ—ଆପଣ ହୁକୁମ କରିବେ, ଆମେ ପାଳନ କରିବୁ, ସେଇଥିପାଇଁ ତ ଏଠାରେ ଅଛୁ !

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୋର କ'ଣ ବରାଦର ଅନ୍ତ ଅଛି ? ତେଣୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ସଂକୋଚ ହୁଏ । ତେବେ ମୋ' ପାଇଁ କଷ୍ଟ ସହି ଯେଉଁମାନେ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେହୁଏ, ସେମାନେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ।

ଶରତ ଭାଇ—ଆତ୍ମସମର୍ପଣର କଥା କୁହାଯାଏ, ଜିନିଷଟା ଆତ୍ମସର୍ପଣ ନା ବୃତ୍ତି ସମର୍ପଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଥାଟା ଆତ୍ମସର୍ପଣର ଅନ୍ତରାୟ, ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ସେତେବେଳେହିଁ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ ଆମେ with all our passions (ସମସ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସହ) ଇଷ୍ଟଙ୍କଠାରେ interested (ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱିତ) ହେଉ । ଇଷ୍ଟଙ୍କଠାରେ ଆପ୍ରାଣ ହେଲେ ମଣିଷ active evolving nature ର ହୋଇଯାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ସକ୍ରିୟ ବିବର୍ତ୍ତନୀ ସ୍ୱଭାବସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଉଠେ । ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଯେ କରେ ସେ ଟେର ପାଏନା ଯେ, ସେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଛି । ତାହାହିଁ ତା' ପାଖରେ ଏକମାତ୍ର ଜୀବନ, ଯାହାର କଳ୍ପନା ସେ କରିପାରେ । ଅନ୍ୟ କେଉଁ ପ୍ରକାର ଜୀବନ ଯେ ସମ୍ଭବ, ତାହା ସେ ଭାବି ମଧ୍ୟ ପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରେଷ୍ଠଙ୍କୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ତା'ର ବଞ୍ଚିବାଟା ନିରର୍ଥକ ମନେହୁଏ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ତାତ୍ତ୍ୱିକତାର ସମସ୍ୟା ନାହିଁ । ତା'ର ସତ୍ତାହିଁ ଏକଥା କହିଥାଏ । ମାଛକୁ ଯେପରି ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଜଳର ଆବଶ୍ୟକ, ସେଇପରି ଭକ୍ତକୁ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଇଷ୍ଟଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକ, ଇଷ୍ଟଙ୍କ ପାଇଁହିଁ ବଞ୍ଚେ, ନ ହେଲେ ସେ ବଞ୍ଚିବ କିପରି ? କାହାକୁ ନେଇ ? (ଏହାପରେ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଥରେ ତମାଖୁ ସେବନ କଲେ) ।

ଶରତ ଭାଇ—ଆତ୍ମା ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତା'ର ପୁଣି ବିବର୍ତ୍ତନ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଜୀବାତ୍ମାର ବିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ, ଜୀବାତ୍ମା ଅର୍ଥ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସମନ୍ୱିତ ଆତ୍ମା । ଜୀବ ପୁଣି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରର । ଯେଉଁମାନେ ଜୀବକୋଟି, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତିପୋଷଣ ପାଇଁ । ଯେଉଁମାନେ ଈଶ୍ୱରକୋଟି, ସେମାନଙ୍କର ସୁରତ ସମ୍ୟକଭାବରେ ଆଦର୍ଶ-ନିବଦ୍ଧ ଥାଏ, ସେମାନେ ସମସ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଲଗାଇ ଇଷ୍ଟଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି, ଯେଉଁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯେଉଁଠାରେ ଇଷ୍ଟ ସେବାର ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ସେଠାରେ ତାକୁ ନିର୍ମମଭାବରେ ପରିହାର କରି ଚାଲିଛନ୍ତି ବା ସହଜରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରି ତୋଳନ୍ତି । ମୋଟ କଥା, ଏପରି କୌଣସି ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ

ଯାହା ଇଷ୍ଟ ସେବାରେ ଲଗାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ଗୀତାରେ ଅଛି, 'ଧର୍ମାବିରୁଦ୍ଧୋ ଭୂତେଷୁ କାମୋଽସ୍ମି ଭାରତର୍ଷଭ ।' ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମର ଅବିରୁଦ୍ଧ ଯେଉଁ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମଦ, ମୋହ, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମରହିଁ ଅଙ୍ଗ, ଧର୍ମରହିଁ ସହଚର । ସେମାନେ ଅନର୍ଥ ତ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ନାହିଁ ବରଂ ଜୀବନକୁ ସାର୍ଥକ କରି ତୋଳନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରକୋଟୀ ପୁରୁଷ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ ସହଜ ଓ ସ୍ୱତଃ ହୋଇଉଠେ । ଏଇ ଆଧିପତ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିସ୍ତାରଲାଭ କରେ ଏବଂ ଆଧିପତ୍ୟ ମାନେହିଁ, ଧାରଣ-ପାଳନୀ-ସମ୍ବେଗ ସମନ୍ୱିତ ଆଗ୍ରହ-ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ସକ୍ରିୟତା । ସେମାନେ ଯେକୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡନ୍ତୁନା କାହିଁକି, responsible (ଦାୟିତ୍ୱଶୀଳ), active (ସକ୍ରିୟ), leading position ରେ (ନେତୃସ୍ଥାନରେ) ଯାଇଁ ପହଞ୍ଚନ୍ତି, ଏବଂ ତା' ଇଷ୍ଟାର୍ଥ ପାଇଁ—ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ ।

ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଖରାପଡ଼ି ଆସିଲାଣି । ଆଶ୍ରମର ଭାଇ ଓ ମା'ମାନେ ଆସି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ସୁବିଧା-ଅସୁବିଧା ଓ କାମଧନ୍ଦା ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଚାରି ବୁଝିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରେସରେ କାମ କରୁଥିବା ଜଣେ କର୍ମୀ ତାଙ୍କର ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କଥା କହିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ନାନା ଭଙ୍ଗିକରି ତୀବ୍ର ଉଦ୍ଦୀପନାର ସହିତ କହିଲେ—ଶଳା, କାମ ପାଖରେ ହାର ମାନିବୁ କାହିଁକି ? ବରଂ କାମହିଁ ତୋ ପାଖରେ ହାର୍ ମାନିଯିବ । ଯେତେ କାମ ଆସୁ, ସବୁକୁ ହାତ ମୁଠା ମଧରେ ରଖି ତୁ ସବୁବେଳେ ତା' ଉପରେ ରହିବୁ ।

ଭାଇଟି କହିଲେ—ଶରୀରରେ ଆଉ ପାରୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କାମ ଭିତରେ କିନ୍ତୁ ଶରୀର ଭଲ ଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଖାଇବାପିଇବା ପ୍ରତି ଟିକେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବୁ । ଦୁଧ ଟୋପାଏ ଖାଉଛୁ ତ ? ଆଉ, କୌଣସି ବେରାମ ନାହିଁ ତ ?

ଉକ୍ତ ଭାଇ—ଅସୁସ୍ଥତା କିଛି ନାହିଁ । ଏମିତି ଦେହ ଦୁର୍ବଳ ଲାଗେ । ଦୁଧ ଟିକେଟିକେ ଖାଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସ୍ନେହାପ୍ଲୁତ କଣ୍ଠରେ)—ଦୁଧ ଯଦି ହଜମ ହୁଏ, ଆଉଟିକେ ବେଶିକରି ଖାଇଲେ ହୁଅନ୍ତା । ଦରକାର ହେଲେ ମୋ'ଠାରୁ ଟଙ୍କା ନେଇନେବୁ ଏବଂ କାମଧନ୍ଦା ଏକଦମ ଛାଡ଼ିଦେବୁ ନାହିଁ, ତାହେଲେ ନିଜକୁ ରୋଗୀ ମନେହେବ, ଆହୁରି ବେଶି ଦୁର୍ବଳ ମନେ କରିବୁ । ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଯାହା ପାରିବୁ କରିବୁ । ଅବଶ୍ୟ ତୋତେ ଯଦି ଭଲଲାଗେ ।

ଭାଇଟି ହସି କହିଲେ—ଆପଣ ଯେପରିଭାବରେ କହୁଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ତ କାମ କରିବା ପାଇଁ ଉତ୍ସାହ, ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିଯାଏ, କିନ୍ତୁ କେହି ଯଦି ଜୋର କରି କାମ ଲଦି ଦିଅନ୍ତି, ତାହେଲେ କିପରି ଆଉ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ)—ଜୋର କରି ଲଦିଲେ ବା କ'ଣ ହେଲା, ଏ ତ ତୋର ନିଜର କାମ । ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେଉଁଠି ଅଛି, ସେଠି ଯଦି କେହି ଜୋର ଜବରଦସ୍ତି କରି ତୋର ଭଲ କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ସେଥିରେ ତୋର ଦୁଃଖ କରିବାର କ'ଣ ଅଛି ?

ଭାଇଟିଙ୍କ ମୁହଁରେ ଏଥର ହସ ଫୁଟିଉଠିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମନରେ କୌଣସି ଅସତ୍ ବା ବିରୋଧ ଭାବ ପୋଷଣ କରିବୁ

ନାହିଁ । ତାହେଲେ ଦେଖିବୁ ଦେହ-ମନ ଉଭୟ ଫୁର୍ତ୍ତି ରହିବ ।

ମନ ଦୁଷ୍ଟ ହେଲେହିଁ ଜାଣିବୁ
ରୋଗଟି ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଏ,
ତା'ପରେ କ'ଣ ତ ?–
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ଏହାକୁ ତୁ ଏଡ଼ାଇଗଲେ
କରିବୁ ବ୍ୟାଧି ଜୟ ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉଠିଗଲେ । ମାତୃମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣପଟ ବାରଣ୍ଡାରେ କିଶୋରୀ ଭାଇଙ୍କ ପରିଚାଳନାରେ ସମବେତ ବିନତି ପ୍ରାର୍ଥନା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଅନେକେ ସେଠାକୁ ଯାଇଁ ଯୋଗଦାନ କଲେ । ଭକ୍ତଗଣଙ୍କର ମିଳିତ ପ୍ରାର୍ଥନାର ସୁର ଦୂରଦୂରାନ୍ତରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଧନ୍ୟ ହିମାୟିତପୁର, ଧନ୍ୟ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଆଶ୍ରମ, ଯେଉଁଠାରେ ଦିନ ପରେ ଦିନ, ମାସ ପରେ ମାସ, ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତଭାବରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଚାଲିଛି ଭାଗବତ ଲୀଳାର ଅଖଣ୍ଡ ମନ୍ଦାକିନୀ-ସ୍ରୋତ । ଏଇ ଆଶ୍ରମର ପ୍ରତିଟି ଧୂଳିକଣା ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର । ଏଇ ଧୂଳି ଅଙ୍ଗରେ ବୋଳି ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତେ କେତେ ମଣିଷ ଦିବ୍ୟଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଉଠିବେ । ଆସନ୍ତୁ, ଏଇ ମହାତୀର୍ଥ-ବେଦୀତଳେ ଆମେ ଆଭୂମିଲୁଣ୍ଠିତ ପ୍ରଣାମ କରିବା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟାଦି ସମାପନାନ୍ତେ ମାତୃ-ମନ୍ଦିରର ବାରଣ୍ଡାରେ ଆସି ବସିଲେ । ଟିକିଏ ପରେ ନବାବ ମିସ୍ତ୍ରି ଆସିଲା । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଶ୍ରୀଶ ଭାଇ ଓ ବଙ୍କିମ ଭାଇଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଡାକିବାକୁ କହିଲେ । ଶ୍ରୀଶ ଭାଇ ଓ ବଙ୍କିମ ଭାଇ ଆସିବାରୁ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସ ପାଖରେ, ଯେଉଁଠାରେ ଫିଲାନ୍‌ଥ୍ରପି ଅଫିସର ନୂତନ କୋଠା ତିଆରି ହେବ, ସେଇ ଜାଗାଟା ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ । କେତୋଟି ଘର ହେବ, ବାରଣ୍ଡା କେଉଁପଟେ ରହିବ, କବାଟ-ଝରକା କିପରି ହେବ, କେଉଁ ଘର କେତେଜଣଙ୍କର ଉପଯୋଗୀ ହେବ ଇତ୍ୟାଦି ଭଲଭାବରେ ପରିକଳ୍ପନା କରିବାକୁ କହିଲେ । ନବାବକୁ କହିଲେ—ଭଲରୂପେ ବୁଝିନେବୁ, ପରେ ଯେପରି କୌଣସି ଅସୁବିଧା ନହୁଏ ଏବଂ କୋଠା ଛବି ପରି ସୁନ୍ଦର ହେବା ଦରକାର । ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ଶିଡ଼ି ରହିବ । ସେଇ ଶିଡ଼ି ଦେଇ ଛାତରେ ଉଠି ସେଠାରେ ଯେପରି ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁଯାୟୀ ସଭାସମିତି କରାଯାଏ । ଘର ଯେପରି ବେଶ୍ ମଜଭୁତ୍ ହେବ । ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ଦୋତାଲା କରାଯିବା ପାଇଁ ସୁବିଧା ଥିବା ଦରକାର ।

ନବାବ କହିଲା—ଆଚ୍ଛା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସେଠାରୁ ଆସି କ୍ଷେପୁ ଭାଇଙ୍କ ବାରଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ । ବସି ଶ୍ରୀଶ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ଏଆଡ଼େ ବ୍ୟବସ୍ଥା କିଛିଦୂର ଆଗେଇଲେ ପଞ୍ଜିକା ଦେଖି, ଗୃହାରମ୍ଭର ଶୁଭଦିନ ଠିକ୍ କରି କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତୁ ।

ନବାବ କହିଲା—ଆଚ୍ଛା ।

ପାବନା କଲେଜର କେତେକ ଛାତ୍ର ବୁଲିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କ୍ୟାମେରା ଅଛି । ସେମାନେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଫଟୋ ଉଠାଇବାକୁ ଅନୁମତି ଚାହିଁଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଆଚ୍ଛା ।

ସେମାନେ କହିଲେ—ଆପଣ ଯେଉଁଠାରେ ବସିଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ତ ଫଟୋ ଭଲ ଉଠିବ ନାହିଁ, ଯଦି ଦୟା କରି ଖରାରେ ଆସି ବସନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କୌଣସି ଓଜର-ଆପତ୍ତି ନ କରି ଖରା ପଡ଼ିଥିବା ଜାଗାରେ ଆସି ଛିଡ଼ାହେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ବେଞ୍ଚଟି ସେଠାରେ ପକାଇ ଦିଆହେଲା । ସେ ବସିଲେ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ଫଟୋ ଉଠାଇ ନେଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସସ୍ନେହେ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାକ୍ୟାଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପଚାରିଲେ—ତୁମେ ସବୁ କେଉଁଠି ଥାଅ ? ତୁମ ଘର ସବୁ କେଉଁଠି ?

ସେମାନେ କହିଲେ—ଆମେ ହଷ୍ଟେଲରେ ଥାଉ, ଆମ କେତେଜଣଙ୍କର ଘର ନାଟୋର ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନାଟୋରର ରସଗୋଲା ଖୁବ୍ ଭଲ ନା ?

ଜଣେ କହିଲା—ହଁ । ତେବେ ଶୁଣୁଛୁ ଆଗଭଳି ଜିନିଷ ଏବେ ମିଳୁ ନାହିଁ । ଆଗେ ଆହୁରି ଭଲ ଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅନେକ ଜିନିଷ ଭିତରେ ଆଜିକାଲି ଭେଜାଲ ପଶି ଯାଇଛି । ଭେଜାଲ କରି କରି ମଣିଷ ଖାଣ୍ଟି ଜିନିଷ କରିବାର କ୍ଷମତାହିଁ ହରାଇ ବସିଛି । ଏହା ଜାତି ପକ୍ଷେ ସବୁଦିଗରୁ କ୍ଷତିକାରକ ।

ଉକ୍ତ ଛାତ୍ର—ମଣିଷ ଅଭାବରେ ପଡ଼ି ଏପରି କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସହାସ୍ୟେ କହିଲେ)—ମୋର ମନେହୁଏ ବିପରୀତ । ଏଇପରି ମନୋଭାବ ଯେତେ ହୁଏ, ସେତେ ମଣିଷ ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ । ମଣିଷର ଯଦି ସେବା-ବୁଦ୍ଧି ଓ ଦକ୍ଷତା ଉଭୟ ଥାଏ, ତାହେଲେ ତା'ର ଅଭାବ ନ ହେବାର କଥା ଏବଂ ଦୁର୍ନୀତିର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ମଣିଷର ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ପକ୍ଷେହିଁ ଅପମାନକର । ପୂର୍ବେ ଲୋକେ ପ୍ରାୟ କହୁଥିଲେ—ମୁଁ ଅମୁକର ପୁଅ, ଅମୁକର ନାତି, ମୁଁ କ'ଣ କେବେ ଏପରି ହୀନ କାମ କରିପାରେ ? ଏଇପରି କଥା ଆଜିକାଲିର ଯୁବକମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ କ୍ୱଚିତ ଶୁଣାଯାଏ । ପୂର୍ବପୁରୁଷ-ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୌରବବୋଧ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ସଜାଗ ଥାଏ, ତାହେଲେ ସେମାନେ ଧାରାଟା, ବିଶେଷତଃ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ ଓ ଶୋଭନୀୟ ଯାହା, ଯାହା ଧରିରଖିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ହୁଏ । ତଦ୍ୱାର ମଣିଷ ଅନେକାଂଶରେ ଠିକ୍ ଥାଏ । ତୁମେ ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖୁଛ, ତୁମେ ସବୁ ଭଲରୂପେ ଲାଗିଲେ ଦେଶର ବାତାବରଣ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରିବ ।

ଛାତ୍ର—ଆମର କ୍ଷମତା କେତେଟିକେ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଇଚ୍ଛା ଯଦି ଥାଏ, ଅନୁଶୀଳନ ଯଦି କର, କ୍ଷମତାର ଅଭାବ ହେବ ନାହିଁ ।

ସେ ବିନୀତ ଭାବରେ କହିଲା—ସେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପରମପିତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଅଛି ତ ।

ଏହାପରେ ସେମାନେ ପ୍ରଣାମ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଗଲାବେଳେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ସୁବିଧା ହେଲେ ପୁଣି ଆସିବ । ଫାଙ୍କ ପାଇଲେହିଁ ଚାଲିଆସିବ ।

ସେମାନେ ସମ୍ମତି ଜଣାଇଲେ ।

ପରେ ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କେତୋଟି ଲେଖା ଦେଲେ ।

ଖରାବେଳେ ମା'ମାନଙ୍କ ବୈଠକରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଜଣେ ମା'ଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ—ତୋ ପୁଅର ପଢ଼ା ହୋଇଛି, ସନ୍ଧ୍ୟା-ଆହ୍ନିକ ଠିକ୍ ଠିକ୍ କରେ ତ ? ପରିସ୍ରା କରି ପାଣି ଇତ୍ୟାଦି ନିଏ ତ ?

ମା'ଟି କହିଲେ—ହଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେ ସବୁ ଦିଗ ପ୍ରତି ନଜର ରଖିବୁ ଏବଂ ଖାଦ୍ୟପେୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେପରି ଖୁବ୍ ସାବଧାନ ଥାଏ, ଯେଉଁଠି, ସେଠି ଯେପରି ନ ଖାଏ । ଦୋକାନରେ ଚା' ଇତ୍ୟାଦି ଖାଇବା ଆଦୌ ଭଲ ନୁହେଁ । କିଛିଟା ସଂସ୍କାର (ଗୋଡ଼ାମି) ଥିଲେ ଚରିତ୍ରର ଗୋଟାଏ ଆଣ୍ଠ ଥାଏ ।

ଫରିଦପୁରର ଜଣେ ନବାଗତ ମା' ପଚାରିଲେ—ଆମେ ନିୟମିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜା କରୁଥିଲୁ; ଏବେ ଦୀକ୍ଷା ନେଇଛୁ, ଏବେ ମଧ୍ୟ କ'ଣ ଆମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜା କରିପାରୁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପାରିବୁ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ତେବେ ଯଜନ, ଯାଜନ ଇଷ୍ଟଭୃତି ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ ଦେଇ କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ପାଳନ କରି, ତା'ପରେ ପ୍ରାଣ ଯାହା ଚାହେ ତାହା କରିବୁ । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜାରେ ତ ନାମ କରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ, ଫୁଲ, ଜଳ, ନୈବେଦ୍ୟ ନିବେଦନ କରିବା, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ପଢ଼ିବା—ଏଇ ସବୁ, ତାହା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ କରିବୁ । ନାମ କରିବା ସମୟରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ହେବ, ଏଇ ନାମ ପରେ ଯେପରି ଅନ୍ୟକୌଣସି ନାମ ନକରାଯାଏ । ପୂର୍ବରୁ ଯଦି ଅନ୍ୟ ନାମ ନିଆ ହୋଇଥାଏ, ଏବଂ ତାହା ଯଦି କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ତେବେ ଆଗେ ତାହା କରି ପରେ ଏହାକୁ କରିବୁ ।

ଉକ୍ତ ମା'—ଆମ ଘରମାନଙ୍କର ରୀତି ଅଛି, ବିଶେଷ ବିଶେଷ ତିଥିରେ ଓ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ବାରରେ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଜିନିଷ ଖାଇବା ନିଷେଧ, କିନ୍ତୁ ପିଲାମାନେ ତାହା ମାନିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣ କ'ଣ କହନ୍ତି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେଗୁଡ଼ିକ ମାନିବାହିଁ ଭଲ । କେଉଁ ପ୍ରଥା ମଧ୍ୟରେ ଭଲମନ୍ଦ କ'ଣ ଅଛି, ନ ଜାଣି, ନବୁଝି, ତା' ଛାଡ଼ିଦେବା ଭଲନୁହେଁ । ଯାହା ମାନିଲେ କୌଣସି କ୍ଷତି ନାହିଁ, ବରଂ ନ ମାନିଲେ କ୍ଷତି ହୋଇପାରେ, ତାହା ମାନିବାହିଁ ଭଲ । ମୋ' ମା' କହୁଥିଲେ—"ଯେଖାନେ ଦେଖିବେ ଛାଇ (ପାଉଁଶ), ଉଡ଼ାଇୟା ଦେଖ ତାଇ, ପେଲେଓ ପାଇତେ ପାର ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ ।"

୧୧ ପୌଷ, ଶୁକ୍ରବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୨୬/୧୨/୪୧)

ଶୀତ ସକାଳେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପାବନା ଆଶ୍ରମର ବନ୍ଧ ପାଖରେ ଟିଣ ଚାଳୁରେ ନିଦରୁ ଉଠି ବିଛଣା ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି । ପ୍ରୀତି ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖମଣ୍ଡଳ । ସ୍ନିଗ୍ଧ, ସ୍ନେହଳ ଦୃଷ୍ଟି । ଦିନର ଆଲୁଅ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆସିନାହିଁ, ଜାଗୁଳୁ-ଜାଗୁଳୁ ଅନ୍ଧାର, ଊଷାର ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭଙ୍ଗ କରି ପକ୍ଷୀର କାକଳୀ ଜାଗରଣୀ ଗାନ ଗାଉଛି—ଦୂର ପ୍ରାନ୍ତରୁ ହେମାଳିଆ ପବନ ଆସୁଛି ।

ଋତ୍ୱିକ୍ ଅଧିବେଶନ ଆଗତପ୍ରାୟ, ବାହାରୁ କର୍ମୀଗଣ ଆସିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି, କେତେଜଣ ଯାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଖଟିଆକୁ ଘେରି ବସିଲେ । କଥା ଆରମ୍ଭ ହେଲା—

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକର ପ୍ରତିକୂଳ ପ୍ରଭାବ ନିୟତିପରି ଆମକୁ ଟାଣି ନେଇଯାଏ— ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଚଳିବାକୁ ଗଲେ ଆମେ ନିଜେହିଁ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇପଡୁ, ଏହାର ପ୍ରତିକାର କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସହାସ୍ୟେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ଶାକ୍ୟସିଂହ ସେନ୍‌ଙ୍କ ପିତା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସେନ୍‌ଙ୍କଠାରୁ ଗଳ୍ପ ଶୁଣିଛି—ଗ୍ରୀନ୍‌ଲ୍ୟାଣ୍ଡରେ କୁଆଡ଼େ ଯେତେବେଳେ-ସେତେବେଳେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଝଡ଼ ହୁଏ, ଝଡ଼ ସମୟରେ ବାହାରେ ଥିଲେ ରକ୍ଷାପାଇବା କଷ୍ଟକର, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଯଦି କେହି ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଯାଏ—ତେବେ ନିଜ ଅଣ୍ଟାରେ ଏକ ଦଉଡ଼ି ବାନ୍ଧି ଯାଏ, ଉକ୍ତ ଦଉଡ଼ିର ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡ ଘର ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧା ଥାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ଦଉଡ଼ି ସାହାଯ୍ୟରେ ପୁଣି ଘରକୁ ଫେରି ଆସିପାରେ, ଏବଂ ଅନ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଝଡ଼ କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରେ । ଆମେ ଯଦି ଇଷ୍ଟଙ୍କ ସହିତ ସେଇପରି ଟାଣ ଓ ଝୁଙ୍କ ନେଇ ବନ୍ଧାଥାଉ, ଆମେ ନିଜେ ତ ଅବଶ୍ୟ ବଞ୍ଚିବୁ, ତତ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ପ୍ରବୃତ୍ତିମୁଖୀ ମୃତ୍ୟୁପଥର ପଥିକକୁ ମଧ୍ୟ ଟାଣି ଆଣି ପାରିବୁ ।

ଜଣେ ହଠାତ୍ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—ଜଗତରେ ଯାହାକିଛି ହେଉଛି, ସବୁ ତ ଭଗବାନ କରାଉଛନ୍ତି, ମଣିଷର ହାତ କେଉଁଠି ? ସେ (ଭଗବାନ) ଇଚ୍ଛା କଲେହିଁ ତ ମଣିଷକୁ ଭଲକରି ଗଢ଼ିଦେଇ ପାରିବେ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ଅର୍ଥ ମଣିଷଙ୍କ ହାତରେ । ପିଲା ବାପଠାରୁ ଜନ୍ମିଥାଏ, କିନ୍ତୁ ତା' ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ ପିଲା ସ୍ୱାଧୀନ—ତା'ର ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେ ବାପର ଅନୁଗତ ହୋଇ ଚାଲିପାରେ, କିମ୍ବା ବାପର ବିରୋଧରେ ମଧ୍ୟ ଯାଇପାରେ । ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାହା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେୟା—ଜାଣନ୍ତି ତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ହାତ ନାହିଁ, ସେ ଧରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଆମରି ହାତ ଦେଇ ଆମକୁ ଧରିବାକୁ ହୁଏ, ଅର୍ଥାତ କୌଣସି ମହାପୁରୁଷ, କୌଣସି ଭଗବାନ କାହାରି କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ, ଯଦି ତା'ର tendency of attachment ତାଙ୍କଠାରେ ligared ନହୁଏ (ତା'ର ଅନୁରାଗର ଟାଣରେ ଭକ୍ତ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ନହୁଏ) ।

ସତୀଶ ଭାଇ—କହିଲେହିଁ ଯଦି ସବୁ ହେବ, ତେବେ ଭଲଟା କରୁନା କାହିଁକି, ସେଥିରେ ତ ସୁବିଧା ହୁଅନ୍ତା ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ତାହେଲେ ମୋ' ଦୁଃଖଟା ପୁଣି କିଏ ଭୋଗିବ ? ଆମେ ଯେ ସବୁ ଦୁଃଖ-ବିଳାସୀର ଦଳ, ଇଚ୍ଛାକରି ବଗୁଲିଆ ହେବୁ, ଜୀବନର ବିଧିକୁ ଅନୁସରଣ କରିବୁ ନାହିଁ, ଏବଂ 'ଭଗବାନ' 'ଠାକୁର' ଇତ୍ୟାଦି କହି ଅନୁଯୋଗର କାନ୍ଦଣା କାନ୍ଦିବୁ—ଏହାସବୁ କପଟ ଭଣ୍ଡାମି ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ନୀଚସ୍ୱାର୍ଥପର ଲୋଲୁପ ହୀନତ୍ୱବୋଧ ନଥାଏ, ଭଲପାଇବାର ସ୍ୱରୂପହିଁ ତାହା ନୁହେଁ । ଚାହିବା ପାଇବାର ଝିନଝଟ୍ ତା'ର ନାହିଁ, ତା'ର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଲଗାଇ ପ୍ରେଷ୍ଠପୂରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ପାଗଳ, ଏଥିରେ ତା'ର ସମସ୍ତ ଅପାରଗତା ଅପସାରିତ ହୋଇଯାଏ, ସେ ହୁଏ ସାର୍ଥକକର୍ମା, ଆଶାବାଦୀ,

ସର୍ବକର୍ମକୃତ, ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟରେ ଅଟଳ । ତେଣୁ ଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତରେ ଅଛି—

ମୋତେ ଯେ ଈଶ୍ୱର ମଣେ ଆପଣାକୁ ହୀନ
ତା'ର ପ୍ରେମେ କେବେ ମୁହିଁ ନ ହୁଏ ଅଧୀନ ।

ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା ଅଛି-

ପ୍ରଭୁ ପ୍ରଭୁ କହୁନୁ ତୁଇ ଦାସ ହେଲୁ ତୁ କେବେ
ଶୃଖିଳା ଗର୍ବେ ଫାଟି ମରୁ ବିଭବର ବୈଭବେ ।

ଏଇତ କଥା ।

କଥା ପରେ କଥା, ନାନା କଥା ପଡ଼ିଲା । କେଷ୍ଟଭାଇଙ୍କୁ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଏବେ ଆମର ବିଶେଷ ଦରକାର ହେଉଛି platform work—ମୋ କଥା ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଯାଇଁ ନାନା ଭାବରେ ପରିବେଷଣ କରନ୍ତୁ, ଲୋକଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ integrated ଓ consolidated (ଯୁକ୍ତ ଓ ସଂହତି) କରି ତୋଳନ୍ତୁ—ତାହେଲେ ଦେଖିବେ, ସବୁ sprout କରି (ପଜାଇ) ଉଠିବ, Common Ideal ରେ interested (ଅନୁପ୍ରାଣିତ) ନ କରି ପାରିଲେ, ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେପରି ଏକ ବାଲିଗଦା,—ତା'ର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ କ'ଣ ? Cementing force (ସମ୍ମିଳନୀ ଶକ୍ତି) କେଉଁଠି ? ଦେଶରେ ଯେତେ group (ଦଳ), ଯେତେ ପନ୍ଥୀ ଥା'ନ୍ତୁ ନାକାହିଁକି—ସମସ୍ତେ ହେବେ for the Ideal (ଆଦର୍ଶାର୍ଥ) । ପରସ୍ପରକୁ consolidated (ସଂହତ) କରି ତୋଳିବାକୁ ହେବ, ଯେପରି ବୁଝାଯିବ—ମୁଁ ମାନେ ଏତେଜଣ, ବୁଝାଯାଏ ଜୋର, ମନେହୁଏ ବୀର ।

ଅନୁଲୋମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପୂର୍ବକ ପ୍ରତିଲୋମ ପ୍ରଥା ଉଠାଇ ଦେବାକୁ ହେବ, ତତ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଦରକାର ଅଭ୍ୟାସ, ବ୍ୟବହାର, ଝୁଙ୍କକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରି ବ୍ୟବହାରିକ ଶିକ୍ଷା, agricultural ଓ industrial activity launch (କୃଷି ଓ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ) କରି profitable becoming (ଉପଚୟୀ ବିବର୍ଦ୍ଧନ) ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହେବ । ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଯାହା ଯାହା ପ୍ରୟୋଜନ ତାହା ନିଜେ ନିଜେ ଉତ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ହେବ, କୃଷିରୁ କୃଷିଜାତ ଶିଳ୍ପ ହେବ, instrument (ଯନ୍ତ୍ର) ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ ହେବ, ତାହେଲେ କାଣ୍ଡ ଯାହା ହେବ—ତାହା ଆଉ କହିହେବ ନାହିଁ । ଏସବୁ ପାଇଁ ମୂଳରେ ଦରକାର ପ୍ରତି ଜିଲ୍ଲାରେ ଉପଯୁକ୍ତ କର୍ମୀ ।

Consolidation (ସଂହତି) ସମ୍ପର୍କରେ କଥା ପଡ଼ିଲା । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ— କେତେଟା ଲୋକ ଯଦି ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଭାବରେ consolidaed (ସଂହତ) ହୋଇଉଠନ୍ତି, ତେବେ ଆଉ ଭାବିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଯାହା ସବୁ ଆସିବ ତା'ର ଠେଲାରେ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ ।

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଲୋଚନା ପରେ ଶରତ ଭାଇ କହିଲେ—ଆପଣଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ କହିଛି ଏବଂ ଆଜି ମଧ୍ୟ କହୁଛି—ସମାଜବାଦୀଗଣ ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ସମ୍ପତ୍ତିର ଉତ୍ତରାଧିକାର ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାର ଉତ୍ତର କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମୋର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ସହଜାତ ସଂସ୍କାରକୁ ଭିତ୍ତି କରିହିଁ ତ ମୋର

'ମୁଁତ୍ୱ'—ଏଇ 'ମୁଁତ୍ୱ' କୁ ଜାହିର କରି ତ ମୁଁ ଦୁନିଆରେ ଚଳେ, ଏଇପରି ପ୍ରତି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି 'ମୁଁ'କୁ ନେଇ ତ ସମାଜ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର । ମୋର activity (କର୍ମ), incentive (ପ୍ରେରଣା), evolution (ବିବର୍ତ୍ତନ), enjoyment (ଉପଭୋଗ) ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିଦେବାର ମଧ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଉକ୍ତ ସମାଜର ରହିଛି । ଏବଂ ସମ୍ପତ୍ତିର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସନ୍ତାନ କାହିଁକି ନ ହେବ, ତା'ତ ମୁଁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ବାପର ମୁଖାକୃତି, ନାନା ଦୋଷଗୁଣ,—ଏପରିକି ମା'କଠାରେ syphilis (ସିଫିଲିସ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିଲେ ମଧ ତା'ର ଯଦି ସନ୍ତାନ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୁଏ, ତେବେ ତା'ର (ବାପର) ଅର୍ଜିତ ଧନସମ୍ପତ୍ତିର କାହିଁକି ସେ (ସନ୍ତାନ) ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ—ଏ କେଉଁ କଥା ? ସନ୍ତାନ ଆତ୍ମଜ, ଅର୍ଥାତ୍ ପିତାରହିଁ continuation (କ୍ରମାଗତି)—ନାନା ପ୍ରକାରେ ସେ ନିଜକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରି ଚାଲିଛି- ତେଣୁ ତାକୁ ସନ୍ତାନ କୁହାଯାଏ । ସନ୍ତାନ ଅର୍ଥହିଁ ହେଲା ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ଚାଲିବା । ମସ୍ତିଷ୍କର ଦଲିଲ, ରକ୍ତର ଦଲିଲ ଯଦି ବଦଳାଇପାର, ତେବେ ଆଇନଗତ କାର୍ଯ୍ୟର ଦଲିଲ ବଦଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର । ଏବଂ ଏଇ ପ୍ରଥା ଉଠାଇଦେଲେ ମଣିଷ କାମରେ ସେପରି ପ୍ରେରଣା ପାଇବ ନାହିଁ, କାରଣ ତା'ର ସ୍ୱଭାବ ହେଲା—ସେ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଯିବାକୁ ଚାହେଁନା, ଲୋପ ପାଇଯିବାକୁ ଚାହେଁନା,- ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସେ ଭଲପାଏ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ବଞ୍ଚିରହିବାକୁ ଚାହେଁ, ଉପାର୍ଜିତ ଧନ ବଂଶପରମ୍ପରାର ଭିତର ଦେଇ ଅନନ୍ତକାଳଧରି ଭୋଗ କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ଏଇ ସହଜ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ ତା'ର ଦୃଢ଼ତା ନ ଥାଏ । ଯେଉଁ ସବୁ ଅସୁବିଧା କଥା ଭାବି socialist (ସମାଜବାଦୀ) ଗଣ ଏଇସବୁ କଥା କହୁଛନ୍ତି, ତା'ର ପ୍ରତିକାର କିନ୍ତୁ ଏହାକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରି ହେବ ନାହିଁ, ବରଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀ ଇଷ୍ଟୋଭର ବେଶି କରି ରଖି ସନ୍ତାନଗଣଙ୍କୁ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୀ ବ୍ରତଧାରୀ ସେବାୟିତରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ତା' କରାଯାଇପାରେ । ମୂଳ ଗଣ୍ଡଗୋଳର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଛି ବର୍ଣ୍ଣବିଧାନ ଏବଂ ବିବାହ ବିଭ୍ରାଟରୁ—ତେଣୁ ଆଜି କେତେ pauperistic -ism (ଦୈନ୍ୟଗ୍ରସ୍ତବାଦ)ର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଛି । ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁସରଣ, ଆଦର୍ଶାନୁସରଣ, ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକର ସେବା, ଜୀବିକାର୍ଜନ—ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ ସବୁ ଥିଲା ଆମ ଆର୍ଯ୍ୟ ବିଧାନରେ ଏକ ସୂତ୍ରରେ ଗ୍ରଥିତ ହୋଇ—ହୀନତାବୋଧର ପ୍ରଶ୍ନହିଁ ନ ଥିଲା । ଅଯଥା ପ୍ରତିଯୋଗିତା ବା ପରସ୍ପରର ଉଦରାନ୍ନ ଅପହରଣ କରିବାର ଭୟ ବା ଅସଂଯତ ଲାଳସା ନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ମଣିଷ ଅପେକ୍ଷା ଟଙ୍କା ବେଶି ମୂଲ୍ୟବାନ ହୋଇ ଉଠିନି, ବେକାର ସମସ୍ୟା ଉତ୍କଟ ହୋଇ ଉଠିନି, ସୁଷ୍ଠୁ ବର୍ଣ୍ଣବିଧାନ ଯୋଗୁ ସମାଜ ଥିଲା ସୁସ୍ଥ ଓ ସ୍ୱସ୍ଥ,—ଆଜି ଆମେ ସେ ଅବସ୍ଥାକୁ କଳ୍ପନା ମଧ କରି ପାରୁନୁ । ଆଜି ଦେଶରେ ପଚାଶହଜାର ଓକିଲଙ୍କର କ'ଣ ଦରକାର ଥିଲା ? ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବିପ୍ର ଆଜି ଶୂଦ୍ର ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯଦି ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ବିପ୍ରବୃତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତେ, ବ୍ରାହ୍ମଣିଆକାମ କରିଥାନ୍ତେ, ଋତ୍ୱିକତା କରିଥାନ୍ତେ—ତେବେ ଇଷ୍ଟ, କୃଷ୍ଟି ବଞ୍ଚନ୍ତା, ସେମାନେ ବଞ୍ଚନ୍ତେ, ସମଗ୍ର ଦେଶଟାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ପାରନ୍ତେ । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ପଛରେ lovingly (ପ୍ରୀତିର ସଙ୍ଗେ) ଲାଗି, sexual life (ଯୌନ-ଜୀବନ)ରୁ ଆରମ୍ଭ କରି public life (ସାମାଜିକ ଜୀବନ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବଦିଗରୁ right channel (ଠିକ୍ ପଥରେ) ଯଦି goad (ଚାଳନା) କରିଥା'ନ୍ତେ, ତାହେଲେ

କ'ଣ ଦେଶର ଆଜି ଏତେ ଅଧଃପତନ ହୋଇଥା'ନ୍ତା ? Pauperism (ଦାରିଦ୍ର୍ୟବ୍ୟାଧି) ଦେଶରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେବାକୁ ବାଧ ହୁଅନ୍ତା, ଏପରିକି ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଅବକାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପା'ନ୍ତା ନାହିଁ ।

କେଷ୍ଟ ଭାଇ ଈଶ-ଉପନିଷଦର ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ପଚାରିଲେ—'ଆତ୍ମନ୍ୟେବାନୁପଶ୍ୟତି.... ଇତ୍ୟାଦି) ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନିଜକୁ ଅନ୍ୟର ଅବସ୍ଥାରେ ପକାଇ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ 'ସେ' ହୋଇଯାଇ ତା'ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାକୁ ଓ ନିଜକୁ ଦେଖିବା, ଏବଂ ନିଜ ମାନଦଣ୍ଡରେ (standard) ରେ ନିଜପରି ଅନ୍ୟକୁ ଦେଖିବା—ଏଇ ଦୁଇଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ହିଁ ଦେଖା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ଯେପରି, ମୋ' ମାପକାଠିରେ ପକାଇ କୁଲିମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଥିଲି, ଏବଂ କୁଲିଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ କୁଲିଙ୍କ ସହିତ ମିଶି କାମ କରି, କୁଲିଙ୍କୁ ଓ ନିଜକୁ ଦେଖିଥିଲି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜିନିଷଟାକୁ ମୁଁ ପୂରାପୂରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିଥିଲି । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ବୁଝିଥିଲି ଯେ—ଆମେ ବାହାରୁ ନିଜ standard (ମାନଦଣ୍ଡ) ରେ ଭାବି ସେମାନଙ୍କର ଯାହା Problem (ସମସ୍ୟା) ବୋଲି ମନେକରୁ, ତାହା ଆଦୌ ସେମାନଙ୍କର problem (ସମସ୍ୟା) ନୁହେଁ । ତେଣୁ ସମ୍ୟକଭାବରେ ନଦେଖି, ଯେଉଁମାନେ ଦରଦୀ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ movement (ଆନ୍ଦୋଳନ) କରନ୍ତି—ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର (ଶ୍ରମିକଗଣଙ୍କର) ନିଗୂଢ଼ ସମସ୍ୟା ଆଦୌ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ କି ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିକାର ମଧ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଇପରି ।

ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଭକ୍ତର ଲକ୍ଷଣ କ'ଣ କହିଲେ—ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତକୁ ଦେଖିଲେହିଁ ତା'ର ପ୍ରେଷ୍ଠ କଥା ମନେପଡ଼ିଯିବ, ତା'ର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆଚାର-ଆଚରଣ ହୃଦୟ ଓ ପ୍ରାଣକୁ କିଣିନିଏ ।

ଋତ୍ୱିକ୍‌ଗଣ କିପରିଭାବରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ଉଚିତ୍, ସେ ସଂପର୍କରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଋତ୍ୱିକ୍‌ଗଣଙ୍କର ସବୁ ବିଷୟରେ thorough practical knowledge, thorough conception (ସୁସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାରିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ଧାରଣା) ରହିବା ଉଚିତ, ଯେପରିକି ଯେକୌଣସି affair (ସମସ୍ୟା), situation (ଅବସ୍ଥା) ବା topic (ବିଷୟ)କୁ masterfully deal (ଆଧିପତ୍ୟର ସହିତ ସମାଧାନ) କରି ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ, ଇଷ୍ଟପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରନ୍ତି ।

ଆମିଷ ଓ ନିରାମିଷ ଆହାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା ଉଠିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମାଛ ଖାଇ ଓ ନଖାଇ ଦୁଇଟାକୁ ମୁଁ ଭଲଭାବରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଛି, ଭାବିଲି—ମାଛ ଖାଇବା ଚାଲୁ ରଖାଯାଇ ପାରିବ କି ନାହିଁ । ମାଛ ନ ଖାଇ ନାମ କରି ଦେଖିଛି, ଅଳ୍ପକେ ମନଟା ଯେପରି ଶୀଘ୍ର ଶ୍ରୀଘ୍ର ଉପରକୁ ଉଠିଯାଏ; ମାଛ ଖାଇ ଯେତେବେଳେ ନାମ କରିଛି, ମନଟା କ'ଣ ଯେପରି ରାହୁପରି ଗ୍ରାସ କରେ, ଧାରାଟା କଟିଯାଏ continuity (କ୍ରମାଗତି) କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବଜାୟ ରଖିପାରେନାହିଁ, fatigue (କ୍ଳାନ୍ତି) ଆକ୍ରମଣ କରେ । ଯେଉଁମାନେ ମାଛ ନଖା'ନ୍ତି, ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଛୋଟିଆଛୋଟିଆ ବେରାମରେ vitally injured (ଗଭୀରଭାବରେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ) ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମାଛ ଖାଇଲେହିଁ ଦେହରେ toxin (ବିଷ) ଜନ୍ମେ, ତାହା ମୁଁ ପରିସ୍ରା ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଛି । ଉକ୍ତ ପରିସ୍ରା

କିଛିଦିନ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ପଡ଼ିରହିଲେ ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନ ଘାସ ଇତ୍ୟାଦି ଜଳିଯାଏ; ଛ'ମାସ ମାଛ ନଖାଇବା ପରେ ଦେଖିଛି, ସେ ପରିସ୍ରାର ଫଳ ସେପରି ହୋଇ ନାହିଁ । ମାଛ ତ ଏହାହିଁ କରେ ଏବଂ ଅଧିକ ଭୋଜନ activity (କର୍ମକ୍ଷମତା) ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ଚିନ୍ତାର flow (ପ୍ରବାହ) କୁ ସ୍ତିମିତ କରିଦିଏ ।

ଧ୍ୟାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରସଙ୍ଗ-କ୍ରମେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—ଧ୍ୟାନ ଅର୍ଥ ଲୋକେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ, ଅଯଥା କସରତ୍ କରନ୍ତି । Fixation (ତ୍ରାଟକ) ମଣିଷକୁ ମୂଢ଼ କରେ–ଏବଂ ସାଧାରଣତଃ ଲୋକେ ଧ୍ୟାନ କହିଲେ fixation (ତ୍ରାଟକ) ବୁଝନ୍ତି । Fixation (ତ୍ରାଟକ) ଓ Concentration (ଏକାଗ୍ରତା) ଅର୍ଥ centre (କେନ୍ଦ୍ର) ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚିନ୍ତା—ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଜଗତ ଓ ବହିର୍ଜଗତର ସମସ୍ତ ବିରୋଧ ଅର୍ଥହୀନ, ସଂପର୍କହୀନ, ବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ଇଷ୍ଟସଂପର୍କିତ ହୋଇ ଜୀବନକୁ ସାର୍ଥକ କରିତୋଳେ ।

ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କଥା ଉଠିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଅନୁକୂଳ ପୋଷଣ ନପାଇବା ହେତୁ, ମଣିଷର କେତେ instinct (ସହଜାତ ସଂସ୍କାର) ଯେ stunted (ଖର୍ବ) ହୋଇଯାଉଛି ତା'ର ଠିକଣା ନାହିଁ, ତେଣୁ ଆଜି ବେଶରେ ଗୋଟାଏ ଅଖଣ୍ଡ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପାଇବା କେତେ କଷ୍ଟକର—ସମସ୍ତେ ଯେପରି ଖଣ୍ଡିତ, ବିକାଶପଥରେ ଯେପରି କେତେ କ'ଣ gap (ଫାଙ୍କ) ପଡ଼ିଯାଇଛି, ବାଦ୍ ପଡ଼ିଯାଇଛି, ପଛରୁ ନଧରିଲେ ଯେପରି ଛିଡ଼ାହୋଇ ପାରେନା, ସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଟେକି ପାରେନା, ଯେତେବେଳେ ସେତେବେଳେ ନଇଁପଡ଼େ । କଲିକତା ପରି ସହରରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ମନରେ କେତେ instinct (ସଂସ୍କାର) ଦେଖାଦିଏ, କାନ୍ଦିକାନ୍ଦି ଫେରିଯାଏ, ଜୀବନର ମାଲ-ମସଲା ଅଯଥା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଆମରି ଆଶ୍ରମରେ କିପରି ଏକ ଶିକ୍ଷାର ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଇଥିଲା,—ବିଚିତ୍ର କାମଧନ୍ଦା, ଗବେଷଣା ଓ ଆଲୋଚନାର ସ୍ରୋତରେ ଶିକ୍ଷା ଦକ୍ଷିଣା ହାଓଆ ପରି ବହୁଥିଲା—କେବଳ ବୁଲିବୁଲି ମଣିଷ କେତେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରୁଥିଲା ।

ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କର ଆନୁକୂଲ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥାପଡ଼ିଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନିଜେ ସହାୟ ହେଲେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ସହାୟ ହୁଅନ୍ତି । ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଟାଣ ହୁଏ ତାଙ୍କ ପ୍ରୀତିଜନକ କର୍ମ ଭିତର ଦେଇ । ସେଇ କର୍ମପଥର ଯେତେ ଅନ୍ତରାୟ ସେ ଅତିକ୍ରମ କରେ ପରମତୃପ୍ତି ସହକାରେ, ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ତା'ର ମନର କୋଣେକୋଣେ ପୂରିଯାଏ, ଯେଉଁ କାମ ସେ ଧରେ ସେଥିରେ ସେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ– ସଫଳତା ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପରେ ତାକୁ ଅନୁସରଣ କରେ, ମଳ ଧରିଲେ ମଧ୍ୟ ତା' ହାତରେ ପଡ଼ି ସୁନା ପାଲଟିଯାଏ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ପଡ଼ିଯାଏ । ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକର ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣସେବା, ତା'ର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ହୋଇଉଠେ,–ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଅର୍ଥ, ମାନ, ଯଶ ତାକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରେ, ଲୋକେ କହନ୍ତି ଭାଗ୍ୟ–ତା' ସତ ।

ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରାଯିବ କିପରି ସେଇ ବିଷୟ ନେଇ ଆଲୋଚନା ହେଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା, ସେ ପୁଣି କି କଥା ? ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଗଲେହିଁ ସର୍ବନାଶ, ଜଣେ ଜଣେ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରକାରେ ଫର୍ମାସି କରିବେ, ଏବଂ

ତାହା ତୁମେ ପୂରଣ କରିବାକୁ ଯିବ—ତା' ହେଲେ ତ ତୁମେ ବୁଡ଼ିବ । ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକର କରିବ ଇଷ୍ଟାନୁଗ ସେବା ଓ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା, ସେଥିରେ ତୁମେ ବଞ୍ଚିବ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିବେ । ଶୁଣିଛି ଦିନେ ଗୋଟାଏ ଲୋକ ଗଧ ପିଠିରେ ଚଢ଼ି ରାସ୍ତାରେ ଯାଉଥିଲା, ଜଣେ ଏହା ଦେଖି କହିଲା—'ଏ କ'ଣ, ତୁମେ ଗଧଟା ପିଠିରେ ଚଢ଼ି ଯାଉଛ ? ତୁମପରି ଲୋକ କୋଉଠି ଦେଖି ନାହିଁ ?' ଲୋକଟି ଭାବିଲା—ସେ ଏକ ଅନ୍ୟାୟକାମ କରିଛି ଗଧ ପିଠିରେ ଚଢ଼ି । ତେଣୁ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଗଧ ପିଠିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ି ଗଧ ସଙ୍ଗେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିଛିବାଟ ଗଲାପରେ ଆଉଜଣେ ଦେଖଣାହାରୀ କହିଲା—ଛି ! ଛି ! ଗଧଟାକୁ ଏତେ କଷ୍ଟଦେଇ ଚଲେଇ ଚଲେଇ ନେଉଛ, ତୁମେ କିପରି ଲୋକ ହେ ? ସେ ଭାବିଲା ଠିକ୍ ତ ! ଏହା ଭାବି ସେ ଗଧର ହାତଗୋଡ଼ ବାନ୍ଧି ନିଜ କାନ୍ଧରେ ବସାଇ ନେବାପାଇଁ ଉପକ୍ରମ କଲା । ଏଥିରେ ଗଧର ଓ ତା'ର ଦୁରବସ୍ଥାର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । କୌଣସି principle (ଆଦର୍ଶ) ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଇ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକକୁ ଖୁସି କରିବାକୁ ଗଲେହିଁ ଏଇପରି ଦଶା ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେବ ।

୧୨ ପୌଷ, ଶନିବାର, ୧୩୪୮ (ଇଂ ୨୭/୧୨/୪୧)

ମଣିଷ ଜୀବନ ଦୁର୍ଜ୍ଞେୟ ରହସ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ତା'ର ଆଦି, ଅନ୍ତ ଦୁହେଁ ଅଜଣା । ତେଣୁ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥୂଳ ବାସ୍ତବ ଯାହା ତାହା ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଧରାପଡ଼େ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ବେତ୍ତାପୁରୁଷଙ୍କ ସନ୍ଧାନ ପାଏ, ସେତେବେଳେ ଅବୋଧ ପରି ତାଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରେ । ତା'ର ଧାରଣା, ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଶୁଣି ସେ ସବୁକିଛି ବୁଝିପାରିବ, ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିବ । କିନ୍ତୁ ତାହା ହୁଏନା । ସେ କହନ୍ତି, ସବୁଟା କରି ଜାଣିବା ପାଇଁ, ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁଯାୟୀ ଆମେ ଏଇ କର୍ମପଥରେ ଯେତେ ଅଗ୍ରସର ହେଉ, ସେତେ ଜାଣିପାରୁ । ଅଜଣାର ଦିଗନ୍ତ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥାଏ, ତେଣୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଅବଧି ନଥାଏ । ତେଣୁ ରାତି ପାହୁ ନ ପାହୁଣୁ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ବନ୍ଧତଳେ ଜିଜ୍ଞାସୁଙ୍କ ଦଳ ଆସି ଭିଡ଼ ଜମାଇ ଦେଲେଣି । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ପକ୍ଷୀଗଣଙ୍କର କାକଳି ଶୁଣାଯାଉଛି, ଝିଲିର ଅପରପାର୍ଶ୍ୱଟା କୁହୁଡ଼ିରେ ଧୂଆଁଳିଆ ଧୂଆଁଳିଆ ଦେଖାଯାଉଛି । ଆରପାରିର ଚଡ଼ାଟା ଯେପରି ଅନେକ ଦୂର ଅପସରି ଯାଇଛି ।

ଶରତ ଭାଇ (ହାଲଦାର) ନାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବିଛଣାରେ ବସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଡାହାଣ ଗୋଡ଼ ତଳେ ଗୋଟିଏ କୋଳମାଣ୍ଡି, ଦେହରେ ତାଙ୍କର ଏକ ପତଳା କନ୍ଥା । ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିରସହ କହି ଚାଲିଲେ—ନାମ ହେଲା କାରଣସ୍ୱରୂପର ସ୍ପନ୍ଦନାତ୍ମକ ପ୍ରତିଛବି । ଆପଣ, ମୁଁ, ଦୁନିଆର ଯାହା-କିଛି ଏଇ ନାମର ବିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପ । କାରଣରୂପୀ ଯିଏ ସେହିଁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ସ୍ଥୂଳ ରୂପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସୃଜନ-ଧାରା କଥା ଭାବିବାକୁ ଗଲେହିଁ ପୁରୁଷ-ପ୍ରକୃତି କଥା ଆସେ । ବିଜ୍ଞାନ କହେ positive (ରଜୀ) ଓ negative (ରୁଚି)ର କଥା । ଏଇ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଛି ଆକର୍ଷଣ-ବିକର୍ଷଣ, ଆକୁଞ୍ଚନ-ପ୍ରସାରଣ । ତା'ରି ଭିତର ଦେଇହିଁ ଲୀଳାୟିତ ହୋଇଉଠେ ସ୍ପନ୍ଦନ । ସ୍ପନ୍ଦନେ-ସ୍ପନ୍ଦନେ ପୁଣି କ୍ରିୟା-ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଚାଲେ । ଏଇପରି ଭାବରେ ପାରସ୍ପରିକ ସଂଘାତ, ଓ ସଂଯୋଗ-ବିୟୋଗ

ଭିତର ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି ଗୁଣିତ ହୋଇଚାଲେ—ଛନ୍ଦାୟିତ ତାଳରେ । ଗୋଟି ଗୋଟିକର ଛନ୍ଦ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରକମର, ତେଣୁ ଆମେ ଦେଖୁ, ସୃଷ୍ଟିର କୌଣସି ଦୁଇଟି ଜିନିଷ ଏକାପରି ନୁହେଁ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟିହିଁ ବିଶିଷ୍ଟ । ସମଜାତୀୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ଏଇ ଗୁଚ୍ଛକୁହିଁ କୁହାଯାଏ ବର୍ଣ୍ଣ, ତେଣୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଜିନିଷଟା କିନ୍ତୁ ମଣିଷ-ତିଆରି ନୁହେଁ । ଏହା ସୃଷ୍ଟିର ମଧ୍ୟରେହିଁ ଅନୁସ୍ୟୂତ । ମୋଟକଥା, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟବାନ ସ୍ପନ୍ଦନର ଘାତ-ପ୍ରତିଘାତ ଓ କ୍ରିୟା-ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ବିପ୍ଳବ ଚାଲିଛି ଦୁନିଆସାରା । ତା'ରି ଭିତର ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି ନିତ୍ୟ ନବୀନଭାବରେ ଉତ୍ସାରିତ ହେଉଛି—କାରଣରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମକୁ, ସୂକ୍ଷ୍ମରୁ ସ୍ଥୂଳକୁ । ସ୍ଥୂଳରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ କାରଣ-ରାଜ୍ୟକୁ ଯଦି ଯିବାକୁ ହେବ, ତେବେ ଯେଉଁ ସ୍ପନ୍ଦନ ଘାତ-ପ୍ରତିଘାତ ଭିତରେ ନାନା ପ୍ରକାର ହୋଇ, ଏତେ ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରି, ଆଜିର ଏଇ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଛି, ତାକୁହିଁ ଅନୁସରଣ କରିଯିବାକୁ ହେବ । ନାମ ହେଲା ସେଇ ସ୍ପନ୍ଦନର ପ୍ରାଣବୀଜ, ଯେକୌଣସି ସ୍ପନ୍ଦନର ନିର୍ଯ୍ୟାସ (ମରକୋଚ) ଏଇ ନାମ ମଧ୍ୟରେ ଅଛି । ତେଣୁ ଏହାକୁ କୁହାଯାଏ ଅନାମୀ ନାମ । ଏଇ ନାମ ଯଦି ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଅନୁଶୀଳନ କରନ୍ତି—ନାମୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ପରବଶ ହୋଇ, ତେବେ ଆପଣଙ୍କର ସମଗ୍ର ଅତୀତ ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ଓ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇ ଉଠିବ । ଆପଣ ଏକାବେଳକେ ମୂଳକୁ ଚାଲିଯାଇ ପାରିବେ । ଯେପରି ଧରନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଏକ ଦଉଡ଼ି ପଡ଼ିଛି, ଉକ୍ତ ଦଉଡ଼ିଟି ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ଗଛ ସହିତ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି, କେଉଁ ଗଛ ସହିତ ଦଉଡ଼ିଟି ବନ୍ଧା ହୋଇଛି ଯଦି ଆପଣ ଜାଣିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ଏଇ ଦଉଡ଼ିଟି ଧରି ଆଗେଇ ଗଲେହିଁ ତାହା ଆପଣ ଜାଣି ପାରିବେ । ନାମ ଓ ନାମୀ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ଏଇ ଅଜଣା ପଥରେ ଆମର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ।

ରତ୍ନେଶ୍ୱର ଭାଇ (ଦାଶଶର୍ମା)—ନାମୀଙ୍କର କ'ଣ ଦରକାର ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନାମୀ ହେଲେ ସେ, ଯେ ନାମର ଚେତନ ମୂର୍ତ୍ତ ପ୍ରତୀକ, ବା ନାମକୁ ଉପଲବ୍‌ଧି କରିଛନ୍ତି ଜୀବନରେ, ଏକ କଥାରେ ନାମ ଯାହାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ୍ତ, ବାସ୍ତବାୟିତ, ଆୟତ୍ତୀକୃତ । ନାମର ଉପଲବ୍‌ଧିକୁ ଭିତ୍ତିକରି ବିଶ୍ୱର ଯାବତୀୟ ଯାହାକିଛି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ (explained) ଓ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଛି—କର୍ମ, କଥା, ଚିନ୍ତାର ସୁସଙ୍ଗତ ସମନ୍ୱୟସହ, ସପରିବେଶ ଜୀବନ-ବୃଦ୍ଧିର ସାର୍ଥକତାରେ । ନାମକୁ ଯଦି ଏଇପରି ଭାବରେ ଆମ ଜୀବନରେ ସାର୍ଥକ କରି ତୋଳିବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ ଏଇ ନାମୀଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିହିଁ ତାହା ସମ୍ଭବ । ନାମ ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିବ ନାହିଁ, ଏଇ ନାମୀଙ୍କ ବିନା । ତେଣୁ କୁହାଯାଇଛି—'ତଜ୍ଜପସ୍ତଦର୍ଥଭାବନାଞ୍ଚ' । ତଦର୍ଥଭାବନା ମାନେ, ନାମ ଯାହାଙ୍କଠାରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି, ନିଜର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁଯାୟୀ ସେଇପରି ହୋଇଉଠିବା, ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ଅଛି ହେବା, କେବଳ ଚିନ୍ତା ନୁହେଁ । ଆମେ କିଛି ହେବାକୁ ଗଲେ ତା'ର ଜୀବନ୍ତ ରୂପଟି ଆମ ସାମନାରେ ରହିବା ଉଚିତ । ତାଙ୍କରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁଯାୟୀ ଚଳିହିଁ ଆମେ ସହଜରେ ଆମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାନୁଯାୟୀ ଆମେ ଯାହା ହୋଇପାରିବୁ । ଏହାର ମୂଳ ଜିନିଷ ହେଲା, ତାଙ୍କଠାରେ ସକ୍ରିୟ ପ୍ରାଣର ଯୋଗ, ଟାଣର ଯୋଗ । ତେଣୁ ଦେଖନ୍ତୁ ନାମୀଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ କେତେ ।

ଚୁନି ଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ହସି ପଚାରିଲେ—କିରେ, କି ଖବର ?

ଚୁନି ଭାଇ—ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କେଷ୍ଟ ଭାଇ କାହାନ୍ତି ରେ ?

ଚୁନି ଭାଇ—ଘରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ?

ଚୁନି ଭାଇ—ପଢୁଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ସ୍ମିତହାସ୍ୟରେ)—ପଢ଼ାର ନିଶା ଆଉ କେଷ୍ଟ ଭାଇଙ୍କର କମେ ନାହିଁ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ (ନନ୍ଦୀ)—ଇଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତି ଧ୍ୟାନର ସାର୍ଥକତା କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମଣିଷର ବାହ୍ୟିକ ଚେହେରାଟା ତା'ର ଭିତରରହିଁ ପ୍ରତିଛବି । ଜ୍ଞାନମୟ, ଚିରଚେତନ ଯେ, ତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଧ୍ୟାନ କରୁକରୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରର ସମ୍ପଦ ମଧ୍ୟ ଆମ ଆଗରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଉଠେ । ଧ୍ୟାନ ମାନେ କେବଳ ଇଷ୍ଟଙ୍କର ଚେହେରା ଚିନ୍ତା କରିବା ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର ଚାଲିଚଳନ, ଆଚାର-ବ୍ୟବହାର, ଚାହିଦା, ପସନ୍ଦ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ହେବ, ଏବଂ ନିଜକୁ ସେଇଭାବରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବାକୁ ହେବ । ଗୋଟିଏ କଥାରେ ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାମୂଳକ ଚିନ୍ତାହିଁ ଧ୍ୟାନ । ଆମ ଭିତରେ ଭଲମନ୍ଦ ଯାହାକିଛି ଥାଉ, ତାହା କିପରି ଇଷ୍ଟାନୁକୂଳ କରିତୋଳିବୁ, ସେଇ ଚିନ୍ତାହିଁ ଧ୍ୟାନ, କେବଳ ଚିନ୍ତାକରି କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ବାସ୍ତବରେ ସେଇପରି ଭାବରେ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ସେଇଥିରେହିଁ ଧ୍ୟାନର ସାର୍ଥକତା ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ଧ୍ୟାନ ସମୟରେ ତ ଅନେକ ଆଜେବାଜେ ଚିନ୍ତା ଆସେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଆସୁନା କାହିଁକି, କେଉଁଟାକୁ ବି ଜୋରକରି ଦାବି ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତୁମ ଅନ୍ତର୍ଜଗତରେ ଇଷ୍ଟ ସହିତ ଅନନ୍ୱିତ ଯାହା ବି ଥାଉନା କାହିଁକି, ତାକୁ ଇଷ୍ଟରେ ଅନ୍ୱିତ କରିତୋଳିବାହିଁ ତୁମର କାମ । ଯେଉଁଟାକୁ ସେପରି କରିପାରିବ ନାହିଁ, ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବ, ପରିବର୍ଜନ କରିବ । ଇଷ୍ଟଙ୍କ ପ୍ରତି ଟାଣ ଥିଲେ ତାହା ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ଧର, ଜଣକ ପ୍ରତି ତୁମେ ରୂଢ଼ ବ୍ୟବହାର କରିଛ । କିନ୍ତୁ ଅଭିମାନବଶତଃ ତୁମେ ତା' ପାଖରେ ଯାଇଁ କ୍ଷମା ମାଗିପାରୁ ନାହଁ । ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ବସିଲାବେଳେ ଏଇ କଥାଟା ତୁମକୁ କଷ୍ଟ ଦେଉଛି । ଯେତେବେଳେ ଏଇଟା ଧରାପଡ଼ିଲା, ତୁମର ଉଚିତ ସବୁ ଅଭିମାନ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଯଥାସତ୍ୱର ତା' ସହିତ ଭାବ କରିପକାଇବା । ଏଇପରିଭାବରେ ଆବର୍ଜନା କମିଯାଏ, କୌଣସି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଇଷ୍ଟସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରତିଷ୍ଠା ପଥରେ ବାଧା ଦେଇ ପାରେନା । ମଣିଷର ଶକ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦ ବଢ଼ିଯାଏ । ଯେ ନିଜକୁ ଏଇପରିଭାବରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ, ପରିବେଶକୁ ମଧ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ତା' ପକ୍ଷେ ସହଜ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ନିଜର କୌଣସି ଦୁର୍ବଳତାକୁ କ୍ଷମା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଫରିଦପୁରରୁ ନିବାରଣ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଆସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ—କି ନିବାରଣ ଭାଇ ! କେତେବେଳେ ଆସିଲେ ? ହାତରେ ସେ କ'ଣ ?

ନିବାରଣ ଭାଇ—ଏଇମାତ୍ର ଆସୁଛି । ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଦେଶରୁ କିଛି ପାଟେଲି ଗୁଡ଼ ନେଇ ଆସିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖାଚ୍ଛ ତ, କିପରି ପାଟେଳି ?

ନିବାରଣ ଭାଇ ପାତ୍ରଟା ଖୋଲି ଦେଖାଇଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖି ତ ମନେହୁଏ, ଖାସା ଜିନିଷ । ଯା'ନ୍ତୁ, ବଡ଼ବୌକୁ ଦେଇ ଆସନ୍ତୁ ଯାଇ, ଯଦି ପାଏସ ଇତ୍ୟାଦି କରେ ।

ନିବାରଣ ଭାଇ—ଏହାର ବାସନାଟା ଖୁବ୍ ଭଲ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆଉ କହନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଦେଖିହିଁ ମୋ' ମନ ଅସ୍ଥିର (ଏହା କହି ଶିଶୁପରି ସରଳ ଆନନ୍ଦର ହସ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ) ।

ନିବାରଣ ଭାଇ ପାଟେଳି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ମା'ଙ୍କୁ ଦେଇ ଆସି ପୁଣି ବସିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଆପଣଙ୍କ ଚେହେରାଟା କିପରି ମାନ୍ଦା ଦେଖୁଛି ।

ନିବାରଣ ଭାଇ—ମଝିରେ ଜ୍ୱର ହୋଇଥିଲା, ସେଇଦିନୁ ଆଉ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଟା ଫେରୁ ନାହିଁ, ପେଟଟା ମଧ୍ୟ ଭଲ ରହୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପ୍ୟାରୀକୁ ଦେଖାଇବେ, ସେ ଦେଖିଶୁଣି ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଔଷଧ ତିଆରି କରିଦେବ । ପ୍ୟାରୀ ! ସମୟ ପାଇଲେ ଦେଖିବୁ ତ !

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ—ଆଚ୍ଛା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନିବାରଣ ଭାଇ ! ଆପଣ ବୁଡ଼ାପହଁରା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ?

ନିବାରଣ ଭାଇ—ପାରେ । ଆଜିକାଲି ଆଉ ସେପରି ଅଭ୍ୟାସ ନାହିଁ, ଏକ ସମୟରେ ଖୁବ୍ ପାରୁଥିଲି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଥରେ ବୁଡ଼ି କେତେଦୂର ଯାଇପାରନ୍ତି ?

ନିବାରଣ ଭାଇ—ତା' ବୋଧହୁଏ ୨୦/୨୫ ହାତ ଯାଇପାରିବି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପହଁରିବା, ବୁଲିବା, ଦୌଡ଼ିବା, ଏସବୁ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଭଲ । ମାଟି ହାଣିବା, ବଗିଚାକରିବା—ଏସବୁ ମଧ୍ୟ କରିବେ । ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ବାଦ୍ ଦେବେ ନାହିଁ । ନହେଲେ ମୋ'ପରି ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିବେ ଏବଂ ଆପଣତ ଋତ୍ୱିକ୍ ଲୋକ, ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ଯାଜନ ଇତ୍ୟାଦି କରିବେ । ଯାଜନ ଖୁବ୍ ଭଲଜିନିଷ, ସେଥିରେ ଦେହ-ମନ ଫୁର୍ତ୍ତି ରହେ । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ବହିପଢ଼ି ଶୁଣାଇଥିଲେ—ଧର୍ମଯାଜକଗଣ କୁଆଡ଼େ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଅନ୍ତି ।

ନିବାରଣ ଭାଇ—ବୟସ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ଦେହ-ମନ ଉଭୟ ଯେପରି ନିସ୍ତେଜ ହୋଇପଡୁଛି । ପୂର୍ବପରି ଉତ୍ସାହ ଆସେନା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର (ଦୃପ୍ତ ଉଲ୍ଲାସ ସହକାରେ)—ଆନନ୍ଦ-ଉତ୍ସାହର ଚାବିକାଠି ଆପଣଙ୍କ ହାତରେହିଁ ରହିଛି । ସେଇ ପଥରେ ଚାଲିଲେହିଁ ହେଲା । ଲୋକଙ୍କର ଯେପରି ଭଲହୁଏ, ଲୋକେ ଯେପରି ଇଷ୍ଟମୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି, ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣ ଉନ୍ନତି ଲାଭ କରନ୍ତି, ସେଇ ଧନ୍ଦା ଦେଇ ଚାଲନ୍ତୁ, କରନ୍ତୁ, ଦେଖିବେ—ଉତ୍ସାହର ଜୁଆର ବହିଯିବ । ଅମୃତର ସନ୍ତାନ ଆମେ, ଅମୃତ ପରିବେଷଣରେ ଯେତେ ବେଶି ବ୍ୟାପୃତ ରହିବୁ, ରୋଗ, ଶୋକ, ଜରା ସେତେ ଦୂରକୁ ହଟିଯିବ । କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ନିବାରଣ ଭାଇ ? ଜୀବନ ଏଇପରିଭାବରେ କଟାଇବା ଭଲ ନୁହଁ ?

ନିବାରଣ ଭାଇ—ହଁ, ନିଶ୍ଚୟ । ଆପଣଙ୍କ କଥାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଶରୀରରେ ଜୋର ଆସୁଛି, ଆଶାର ଆଲୋକ ଦେଖୁଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମନକୁ ଆମେ ଯେଉଁ ଘାଟରେ ବାନ୍ଧିରଖୁ, ସେଇ ଘାଟରେହିଁ ତାହା ବିଚରଣ କରୁଥାଏ । ନୈରାଶ୍ୟର ଘାଟରେ ବାନ୍ଧି ସତ୍ତାଟାକୁ ନିପୀଡ଼ିତ କରିବାରେ ଲାଭ କ'ଣ ? ଆଉ, ସେଥିରେ ଆମର ସ୍ୱାର୍ଥ ବା କେଉଁଠି ? ସେଇଥିପାଇଁ ଜୀବନର ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ, ବଞ୍ଚିବାର ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ ଇଷ୍ଟୀପୂତ ଆଶା, ଆନନ୍ଦ ଓ ଉଦ୍ଦୀପନାକୁ ଜିଆଇ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଆଶାବାଦୀ ଯେ, ସେ ବିପଦର କଳାମେଘ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପଦର ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ଦେଖିପାରେ, ଏବଂ ତାହାହିଁ ତାକୁ ଚେତାଇ ରଖେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆନନ୍ଦ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପ୍ୟାରୀ ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ କହିଲେ—ଟିକିଏ ତମାଖୁ ଖୁଆଅ ।

ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ତମାଖୁ ସଜାଇଦେଲେ ।

ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଅନେକେ ଆସି ହାଜର ହେଲେ ।

ବାହାରେ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧା ମା' ବସିଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଦେହକୁ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଗୋରୁ ଆସି ଛିଡ଼ାହୋଇଛି । ତାକୁ ତଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଘୁଞ୍ଚୁ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନ ତଡ଼ି ତାକୁ ଟିକିଏ ଗେଲ କର । ସେ କହୁଛି, ମୁଁ ତୁମ ପାଖକୁ ଆସିଛି, ମୋତେ ତଡ଼ିଦିଅନା, ବରଂ ମୋତେ ଟିକିଏ ଗେଲ କର ।... ଗେଲ ପାଇବାକୁ କେହି କମ୍ ନୁହନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ନୀରବରେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ମା'ଟି ଗୋରୁଟିର ବେକ ଆଉଁଶିଦେଲେ ।

ଗୋରୁଟା ଗଳାକୁ ଆହୁରି ଲମ୍ବାଇଦେଲା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖୁଛ ତ ! କେତେ ଖୁସି ହୋଇଛି । ଏହାକୁହିଁ କହନ୍ତି ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ସେବା । ଏଇ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ସେବା ଯଦି ଥାଏ ତେବେ କେବଳ ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି, ଜୀବଜନ୍ତୁ, ବୃକ୍ଷଲତାକୁ ମଧ୍ୟ ବଶୀଭୂତ କରାଯାଇପାରେ ।

ଉକ୍ତ ମା'—ବୃକ୍ଷଲତାକୁ ବଶୀଭୂତ କରିବା ମାନେ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦେଖିନୁ ? ଜଣ-ଜଣକର ଯତ୍ନରେ ବୃକ୍ଷଲତା ବେଶି ଫଳ ଦିଅନ୍ତି । ଯେ ବୁଝି-ବୁଝି ଦରଦର ସହିତ ଗଛର ସେବା କରେ, ତା' ହାତରେ ଫଳନ ବେଶି ହୁଏ । ଗଛର କୃତଜ୍ଞତା ଅଛି, ସେ ସୁସ୍ଥ ଓ ସଜୀବ ରହି ବେଶି ଫଳ ଫଳାଇ, ତୁମର ଭଲପାଇବା ଓ ଯତ୍ନ କରିବାର ପ୍ରତିଦାନ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଖଟିଆ ଉପରେ ବିଛଣାରେ ବସିଥିଲେ, ଏଥର ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ତଳକୁ ଝୁଲାଇଦେଲେ । ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଘଷିଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋଡ଼ ଘଷୁ-ଘଷୁ ପ୍ୟାରୀ ଭାଇ ପଚାରିଲେ—ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଅବର୍ତ୍ତମାନରେ ମଣିଷ ସାଧନ-ଭଜନ କରିବ କିପରି ଭାବରେ ? ସେତେବେଳେ ଧ୍ୟାନ କରିବ କାହାକୁ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପୁରୁଷୋତ୍ତମହିଁ ମଣିଷର ଇଷ୍ଟ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମହିଁ ଧ୍ୟେୟ । ସେ ଚାଲିଗଲେ,

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଅନୁଗାମୀ ଋତ୍ୱିକ୍‌ଙ୍କ ନିକଟରୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଦୀକ୍ଷାରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ, ଏଇ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କରହିଁ ଅନୁସରଣ କରିବେ, ଏଇ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁହିଁ ଧ୍ୟାନ କରିବେ, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁନରାୟ ତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ନ ହୋଇଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆସିଲେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ, କାରଣ, ସେ (ପରବର୍ତ୍ତୀ) ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀଙ୍କରହିଁ ନବକଳେବର ।

ବିମଳ ଭାଇ (ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ)—ଗୋଟାଏ କଥା ପ୍ରାୟ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ–'ଯାହା ଅଛି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ, ତାହା ଅଛି ଭାଣ୍ଡେ' । ଏହାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଯାହା ଅଛି, ତାହା ଆମ ଦେହରେହିଁ ଅଛି । ଯେଉଁ ସବୁ ଉପାଦାନର ସମବାୟ ଓ ସମାବେଶରେ ଏଇ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରଚିତ ହୋଇଛି, ତାହା ସଂହତଭାବରେ ଆମର ଦେହ ବିଧାନରେହିଁ ଅଛି । ନାମ-ଧ୍ୟାନ, ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ସଂଶ୍ଳେଷଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଆମେ ଆମର ସତ୍ତାଟାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ଜାଣିପାରୁ, ସେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଯାବତୀୟ ଜିନିଷ ଆମେ ସହଜଭାବରେ ବୋଧକରୁ । ଦେହର ଗୋଟାଏ କୋଷ, କି ଗୋଟାଏ ବାଲିକଣାକୁ ମଧ୍ୟ ଯଦି ଆଦ୍ୟାନ୍ତ ସାମଗ୍ରିକଭାବରେ ଜଣାଯାଏ, ତା ଭିତର ଦେଇ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଜ୍ଞାନ ଆମର ଆୟତ୍ତ ହୁଏ । ଜଗତରେ କିଛି ବି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନୁହେଁ, ଗୋଟାକୁ ପୂରାପୂରି ଜାଣିବାକୁ ଗଲେ, ତତ୍‌ସଙ୍ଗେ ସବୁଜିନିଷର ଜ୍ଞାନ ହାସଲ ହୋଇଥାଏ । କୌଣସି ଜିନିଷକୁ ପୂରାପୂରି ଜାଣିବା ମାନେ, ତତ୍‌ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ସବୁଜିନିଷର ସଂଗତି ଓ ସମ୍ପର୍କକୁ ଶୁଦ୍ଧଭାବରେ ଜାଣିବା । ସେଇଥିପାଇଁ ମୁଁ କହେ, ଯାହା କରିବେ, ତାହା thoroughly (ପୂରାପୂରି) କରିବେ, ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ । ଏଇ ନିର୍ଭୁଲଭାବରେ କରିବା ଓ ଜାଣିବାର ଅଭ୍ୟାସହିଁ ଆମକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ପଥରେ ଆଗେଇ ଦିଏ । ଅନେକେ ହୀନମନ୍ୟତାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସ୍ୱଧର୍ମ ଓ ସ୍ୱକର୍ମକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ତା'ଠାରୁ ଭୁଲ ଆଉ ନାହିଁ । ସହଜାତ କର୍ମ ଯାହାର ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ତା' ଭିତର ଦେଇ ମଣିଷ ଚରମଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରେ । ନହେଲେ ତା'ର ଜ୍ଞାନର କବାଟ ଖୋଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୀତାରେ ଅଛି, 'ସ୍ୱଧର୍ମେ ନିଧନଂ ଶ୍ରେୟଃ, ପରଧର୍ମୋ ଭୟାବହଃ' । ତୁମର ଯାହା ସମ୍ପଦ ଅଛି, ତା'ରି ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ତୁମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପାଇଁ ହାତ ବଢ଼ାଅ । ତୁମ ସମ୍ପଦକୁ ତୁମେ ଯଦି ଅବହେଳା କର, ତେବେ ବାହାରର ସମ୍ପଦକୁ ମଧ୍ୟ ତୁମେ ଆୟତ୍ତ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏହାପରେ ଥରେ ତମାଖୁ ସେବନ କରି ଉଠିପଡ଼ିଲେ ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ଆସି ମାତୃମନ୍ଦିର ବାରଣ୍ଡାରେ ପଡ଼ିଥିବା ଖଟିଆ ଉପରେ ବିଛଣାରେ ବସିଲେ । ବାହାରେ ବେଶ୍ ଖରା, କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଯେଉଁଠାରେ ବସିଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ଖରା ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ଦେହରେ ଖଣ୍ଡେ ମାତ୍ର ଆର୍ଦ୍ଧି ଚାଦର । ଆଜିକାଲି ଯୁଦ୍ଧ-ବଜାରରେ ଭଲ କୁଇନାଇନ୍ ମିଳୁ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବୀରେନ୍ ଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ—ଛାତିମଛାଲ (ଛତିଆମ୍ବ ଗଛର ବକଳ) ର ଗୁଣାଗୁଣ ଦେଖିବେ ତ । ମୋର ମନେହୁଏ ଛାତିମଛାଲ (ଛତିଆମ୍ବ ଗଛର ବକଳା) ସାହାଯ୍ୟରେ କୁଇନାଇନର ପ୍ରୟୋଜନ ଅନେକାଂଶରେ ପୂରଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ବୀରେନ୍ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ଆସି ବହି ଦେଖି କହିଲେ—ହଁ ! ତା' ହୋଇପାରେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ମନେ ରଖିବେ । କିପରିଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ପାରେ ତା' ମଧ୍ୟ ଭଲରୂପେ ଭାବି ଦେଖିବେ । ପରେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବି । ମୋତେ ମନେପକାଇଦେବେ ଏବଂ ନଦୀୟା ଯଦି ଏପଟେ ଥାଏ, ତାକୁ ଥରେ ଡାକନ୍ତୁ ତ ।

ବୀରେନ୍ ଭାଇ, ନଦୀୟା ଭାଇ (ବସାକ୍)ଙ୍କୁ ଡାକିବାକୁ ଗଲେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଖୁବ୍ ତଳେ ଚାଲିଗଲା । କେତେଜଣ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ, ଖୁବ୍ ତଳେ ଯାଉଛି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଉତ୍ସୁକତାର ସହିତ ଖଟିଆରୁ ଓହ୍ଲାଇ ବାହାରକୁ ଆସି ଛିଡ଼ାହୋଇ ଦେଖିଲେ ।

ପରେ ସ୍ୱ-ସ୍ଥାନରେ ଆସି ବସିଲେ । ଶ୍ରୀଶ ଭାଇ (ରାୟଚୌଧୁରୀ) ଙ୍କୁ କହିଲେ—Aeroplane (ଉଡ଼ାଜାହାଜ) ଇତ୍ୟାଦି କରିବା ଯେ ଖୁବ୍ କଠିନ ବୋଲି ମୋର ମନେହୁଏନା । ମୋର ଇଚ୍ଛାଥିଲା, ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବରେ ଗଢ଼ନ୍ତି, ଯେପରି କୌଣସି କାମ ପାଇଁ ଆପଣମାନେ ଅପାରଗ ନହୁଅନ୍ତି କି କୌଣସି ବିଷୟ ଆପଣଙ୍କର ଅଜଣା ନ ରହନ୍ତା । ବିଶ୍ୱବିଜ୍ଞାନ କେନ୍ଦ୍ର, କାରଖାନା ଇତ୍ୟାଦି କରିବା ପଛରେ ମୋର ଏହାହିଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ବିଜ୍ଞାନର ଦିଗରୁ ହେଉ କି କଳକବ୍‌ଜା ଦିଗରୁ ହେଉ—କୌଣସି ହିସାବରେ ଆମ ଦେଶର କିଛି ଅଭାବ ରହୁ, ଏହା ମୋତେ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଧର୍ମର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ହୋଇଉଠନ୍ତୁ, ଏହାହିଁ ମୋର ଇଚ୍ଛା । ଏଇ ବାସ୍ତବ ଦକ୍ଷତା ଯଦି ଫୁଟି ନ ଉଠେ, ତେବେ ଧର୍ମ କେବଳ ଏକ କଥାର କଥା ହୋଇଉଠିବ । ଶିକ୍ଷା କାହାକୁ କହନ୍ତି, ସଭ୍ୟତା କାହାକୁ କହନ୍ତି, କୃଷ୍ଟି କାହାକୁ କହନ୍ତି, ଦେବଦକ୍ଷ ଚୌକସ ଲୋକ କାହାକୁ କହନ୍ତି, ତା'ର ଏକ ନମୁନା ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ମୋର ଖୁବ୍ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ଆପଣମାନେ ଯେ ବାହାରେ ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟର କାର୍ଯ୍ୟ-କର୍ମ କରୁଛନ୍ତି, ଆପଣମାନେ ସେଠାରେ କେତେ ଅସାଧ ସାଧନ କରୁଛନ୍ତି । ସାଡ଼ା-ବ୍ରୀଜ୍‌ରେ ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ କାମ କରିଛନ୍ତି ତା' ଦେଖି ସାହେବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ ଦେଖନ୍ତୁ, ଆପଣମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା କିନ୍ତୁ କମ୍ ନୁହେଁ । ଏକମୁଖୀ ହୋଇ ଲାଗିଲେହିଁ ହେଲା । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଅଭାବ ହେଲା ମଣିଷଙ୍କର । ଆପଣମାନେ ବା କେଇଟା ଲୋକ, କେତେ ଆଡ଼େ ବା ଯିବେ, କ'ଣ ବା କରିବେ । ସେଇଥିପାଇଁ ତ କହେ, ଲୋକ ସଂଗ୍ରହର କଥା, ଯାଜନରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ flood (ପ୍ଲାବିତ) କରି ଦିଅନ୍ତୁ, ଭଲ ଭଲ କର୍ମୀସବୁ ନେଇ ଆସନ୍ତୁ । ୧୩୦ ଟଙ୍କାର ୟୁନିଟଟା ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଶେଷ କରି ଦିଅନ୍ତୁ । ଏକ ସଙ୍ଗେ ସବୁଆଡ଼େ ଧୁମ ଲଗାଇ ଦେବି ଯେ । ଯୁଦ୍ଧ ଆସି ଘର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ହାଜର । ଏବେ ଆମକୁ ଖୁବ୍ ଦ୍ରୁତ ଭାବରେ ଚଳିବାକୁ ହେବ ।

ଶ୍ରୀଶ ଭାଇ—ଏଇ ଗଣ୍ଡଗୋଳିଆ ମଧ୍ୟରେ କାମ କରିବା ଖୁବ୍ କଠିନ । ତା'ପରେ ଲୋକଗୁଡ଼ାକ ଏତେ callous (ଅବୋଧ) ଯେ, କିଛି ଯେପରି ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶୁ ନାହିଁ । ସମ୍ମୁଖରେ ସମୂହ-ବିପଦ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ହୁସିଆର ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ବୁଝାଇଲେ ମଧ୍ୟ

ବୁଝିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଏହାହିଁ ତ କାମ ପାଇଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ । ପ୍ରତିକ୍ରିୟାହୀନ ଯାହାକୁ କହୁଛନ୍ତି—ତା' ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ସ୍ପନ୍ଦନ ଜଗାଇବାକୁ ଯାହା ଦରକାର, ତାହା ନେଇ ଉପସ୍ଥିତ ହେବେ ଆପଣ ତା' ପାଖରେ । ଲୁହାକୁ ଯଦି ତରଳାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ଯେଉଁ ତାପ ଦେଲେ ତାହା ତରଳିବ, ସେଇ ତାପରେ ତାକୁ ପକାଇବାକୁ ହେବ । ଆପଣଙ୍କର ତପସ୍ୟା, ଆଗ୍ରହ ଉନ୍ମାଦନା ଏତେ ପ୍ରବଳ ହେବା ଦରକାର, ଯାହାର ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ କେହି ବି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାହୀନ ହୋଇ ରହି ନ ପାରେ । ଏପରିକି ବଣର ପଶୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ଧରାଦେବ । ସାରାଦେଶଟାକୁ ଭୂମିକମ୍ପପରି ଥରାଇ ଦିଅନ୍ତୁ, ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେବ । ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ରକ୍ତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ନିଃଶେଷ ହୋଇ ଯାଇନାହିଁ ।

ପ୍ରେରଣାର ବହ୍ନି-ଶିଖାରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ହୋଇ ଉଠିଛି । ସମବେତ ଭକ୍ତଗଣ ଉଦଗ୍ର ଆଗ୍ରହରେ ସେହି ଦିବ୍ୟଦ୍ୟୁତି ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଅମୃତ-ଉଦ୍ଦୀପନାରେ ଭରପୂର ହୋଇଉଠୁଛି ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ନଦୀୟା ଭାଇ ଓ ତତ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ରାଧାରମଣ (ଜୋୟାରଦାର) ଭାଇ ଆସିଲେ । ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୂରେଇ ଯିବାକୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପାଖରେ ହେଉ, ଦୂରରେ ହେଉ, ଧାନ ଜମି ଯାହା ପାଅ, ସେଥିପାଇଁ ଖୋଜ ନେଉଥାଅ । କେତେବେଳେ କି ପରିସ୍ଥିତି ହେବ କହିହେବ ନାହିଁ । କେତେଲୋକ ହୁଏତ ତୁମର ଆଶ୍ରୟ ନେବେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଇବାକୁ ହେବ । ଜମି ନଥିଲେ ପାରିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଜମିରେ ଚାଷ ହେଉ ନାହିଁ, ପଡ଼ିଆ ପଡ଼ିଛି, ଅଥଚ ଚାଷଯୋଗ୍ୟ, ତା' ମଧ୍ୟ କିଣିପାର । ଜମି କିଣିବା ପାଇଁ ବେଶି ଗରଜ ଦେଖାଇ ପୁଣି ଦାମ୍ ବଢ଼ାଇ ଦିଅନା ଏବଂ ବେଶି ହଇହଲ୍ଲା କରନା । ଚୁପ୍‌ଚାପ କାମ ଶେଷ କରିଦିଅ । କୌଣସି ଜମି କିଣିବାକୁ ଗଲେ ସର୍ତ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ଭଲଭାବରେ ଦେଖି-ଶୁଣି ନେବ । ଜମି କିଣିବାକୁ ଯାଇ ଯେପରି କେତେକ ମୋକଦ୍ଦମା କିଣି ବସନା । ଯେଉଁଠି ଯାହା କରିବ ସ୍ଥାନୀୟ ମୁଖିଆମାନଙ୍କୁ ହାତକରି ନେଇ କରିବ । ଦଲିଲ-ଦସ୍ତାବିଜ, ରେଜିଷ୍ଟ୍ରୀ ଅଫିସର କାଗଜପତ୍ର, ନକ୍ସା, ପାଉତି, ସୀମା, ସରହଦ, ଖଜଣାପତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ବିଷୟରେ ଭଲରୂପେ ସନ୍ଧାନ ନେବ । ତରତରିଆ କରି କିଛି କରିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ତୁମେ ସବୁ ମଧ୍ୟ ଖୋଜ-ଖବର ନେଉଥାଅ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଯେଉଁଠି ଯାହା ଖବର ପାଇବ, ବଙ୍କିମକୁ ଜଣାଇ ରଖିବ ।

ସେମାନେ ସମ୍ମତି ଜଣାଇ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଏଥର ସେଠାରୁ ଉଠି ମାତୃମନ୍ଦିର ପାଖଦେଇ, ଖେପୁ ଭାଇଙ୍କ ବାରଣ୍ଡା ଆଡ଼େ ଆସୁଛନ୍ତି । ପାଦରେ ଚଟିପିନ୍ଧି ଥପ୍ ଥପ୍ କରି ପାଦ ପକାଉଛନ୍ତି ଦେହଟା ଈଷତ୍ ଢଳୁଛି । ନିକଟରେ କେତେଜଣ ଦୋକାନୀ ପରିବା ଓ ପାଟେଳି ଗୁଡ଼ ନେଇ ବସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆସିବାମାତ୍ରେ ସେମାନେ ଉଠି ଛିଡ଼ାହେଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ସ୍ନିଗ୍ଧ ହସ ହସି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ଆସୁଆସୁ ଆଶ୍ରମ ଅଙ୍ଗନରେ ବାବଲାଗଛରେ ହଳେ ନୀଳରଙ୍ଗର

ଚଢ଼େଇ ଦେଖି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ—'ଏ କି ଚଢ଼େଇ ରେ ?' ପାଖରେ ଯେଉଁମାନେ ଥିଲେ ସେମାନେ କେହି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଦୋକାନୀମାନଙ୍କୁ ଡାକି ପଚାରିଲେ—'ଏଇ, ତୁମେସବୁ ଦେଖ ତ, ଏମାନେ କି ଚଢ଼େଇ ?' ସେମାନେ ମଧ୍ୟ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ, କେବଳ କହିଲେ—'ସବୁବେଳେ ଏଇ ଚଢ଼େଇ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ଶୀତଦିନେ ବେଳେବେଳେ ଦେଖାଯା'ନ୍ତି ।' ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଆହୁରି ଅନେକଙ୍କୁ ଡାକି ପଚାରିଲେ । କିନ୍ତୁ କେହି ନାମ କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଚଢ଼େଇ ହଳକ ଉଡ଼ି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର କହିଲେ, 'ଉଡ଼ିଗଲେ, ନହେଲେ ବଡ଼ଖୋକା (ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବଡ଼ଦା) କୁ ଡାକିଥିଲେ ସେ ହୁଏତ କହିପାରିଥା'ନ୍ତା । ପକ୍ଷୀ ଦୁଇଟା କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର । କେଉଁ ଦେଶରୁ ଏଠାକୁ ଆସିଛି, ଭାବିଛି, ଆସିଛି ଯେତେବେଳେ ଆଶ୍ରମଟା ଦେଖିଯାଏ । ଆସିଛି ପୁଣି ଏକା ନୁହେଁ, ଦୋସରା ନେଇ ଆସିଛି । ସେମାନଙ୍କ ଚେହେରା ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ, ସେମାନେ ଯେପରି କେତେ ସୁଖୀ । ମୋର ଆଉ ଟିକିଏ ଡେରି ହୋଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଦେଖା ପାଇ ନଥା'ନ୍ତି । ପୁଣି ଆସିବେ କି ନାହିଁ ତା'ର ଠିକ୍ କ'ଣ ?'

କହୁକହୁ ଖେପୁ ଭାଇଙ୍କ ବାରଣ୍ଡାରେ ଆସି ବସିଲେ । ଗୋଟିଏ ହାତବାଲା ବେଞ୍ଚରେ ପିଠି ଆଉଜି, ଖରାକୁ ଗୋଡ଼ ଦେଖାଇ ପୂର୍ବାସ୍ୟ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ବଙ୍କିମ ଭାଇ (ରାୟ), ଉମା ଭାଇ (ବାଗଚୀ), ଶଶଧର ଭାଇ (ସରକାର) ପ୍ରଭୃତି ଅନେକେହିଁ ଆସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ନିଜେ ନିଜେ ରହସ୍ୟଜଡ଼ିତ ଭାବରେ କହୁଛନ୍ତି—ଅଚାନକ କେତେ କଥା ମନେହୁଏ । କେତେ ସ୍ମୃତି ଜାଗେ । ମନେହୁଏ ସବୁ ସତ୍ୟ । ସବୁକଥା କହେ ନାହିଁ । ଭାବେ, ଲୋକେ ହୁଏତ ପାଗଳ ଭାବିବେ । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଗୋରୁ, କୁକୁର, ପକ୍ଷୀ, ମଣିଷ, ଗଛ ବା ଫୁଲ ଦେଖି ମନେହୁଏ, ଯେପରି ପୂର୍ବେ ଏହାକୁ କେଉଁଠି ଦେଖିଛି, ତତ୍ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଚିତ୍ର ପରେ ଚିତ୍ର ଭାସି ଆସେ, ଜୀବନ୍ତ ସେ ଚିତ୍ର ! ଏସବୁ କ'ଣ ଭଲରୂପେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରେନା ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ କ'ଣ ଏଇପରି ମନେହୁଏ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ନା, ତା' ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ଦେଖେ ମନେହୁଏ, ଯେପରି ମୋ' ଜିନିଷ । ସେ ଭଲରେ ଥାଉ, ସୁଖରେ ବଞ୍ଚିରହୁ ।

କାଳୀଦାସୀ ମା'—କେହି ଯଦି ଦୀକ୍ଷିତ ନ ହୋଇଥାଏ, ତାହେଲେ ମଧ୍ୟ କ'ଣ ଏଇପରି ମନେହୁଏ ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପୋକଟାକୁ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ତା'ପାଇଁ ବି ଏଇପରି ଏକ ଆଗ୍ରହାକୁଳ ଇଚ୍ଛା ଜାଗିଉଠେ, ସ୍ୱତଃ ଏଇପରି ହୋଇଥାଏ । କାହାରି ପାଇଁ କିଛି କରିପାରିଲେ ମୁଁ ଭାବେ, ମୁଁ ନିଜେ ବଞ୍ଚିଗଲି । କାହାପାଇଁ ଯଦି କିଛି କରଣୀୟ ଅଛି ବୋଲି ବୁଝେ ଏବଂ କୌଣସି କାରଣରୁ କରି ନ ପାରେ, ତାହେଲେ ମୋର ଅବସୋସ୍‌ର ସୀମା ରହେ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ କେହି ଦୀକ୍ଷିତ ବୋଲି ଶୁଣିଲେ ମୋର ଖୁବ୍ ଭଲଲାଗେ । କାରଣ ଜଣେ ଯଦି ମୋର ଇଚ୍ଛାର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ, ତେବେ ତା' ପାଇଁ ମୁଁ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଏ ବେଶି । ମଣିଷ ପାଇଁ କିଛି କରିବାକୁ ଗଲେ ତା'ର ଇଚ୍ଛାର ସୂତ୍ରଟିକକ ଅନୁସରଣ କରି କରିବାକୁ ହୁଏ । ମୁଁ ଯେତେଟିକେ ଜାଣେ, ଯେତେଟିକେ ବୁଝେ, ତାହାହିଁ କହେ, ସେଇ ନିର୍ଦ୍ଦେଶଗୁଡ଼ିକ ଯଦି କେହି ମାନି ଚଳେ,

ସେ ଯେତେ ଉପକୃତ ହୋଇପାରେ, ଯେ ମାନି ଚଳେ ନାହିଁ, ସେ ସେତେ ଉପକୃତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ତା'ର ଭଲ ଯେତେହିଁ ଚାହେଁନା କାହିଁକି, ସେ ଯଦି ସହଯୋଗିତା ନ କରେ, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋର କିଛି କରିବାର ନାହିଁ । ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତା'ର କଷ୍ଟ, ମୋର ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟ । ଅଥଚ ନିରୁପାୟ ।

ଅବିନାଶ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ)—ଆପଣଙ୍କ ଦୟା ହେଲେ ତା'ର ମନ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଇପାରେ ନିଶ୍ଚୟ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ପରମପିତାଙ୍କ ଦୟା ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଏମିତି ତ ରହିଛି । ଥିଲେ ବି ଯଦି କହେ କିଛି କଥା ନାହିଁ । ସେଇ ଦୟା ସଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯଦି ପରମପିତାଙ୍କ ଉପରେ ଆମର ଦୟା ନହୁଏ, ତାଙ୍କର ନୀତିବିଧିକୁ ଯଦି ରକ୍ଷାକରି ନଚାଲୁ ଆମେ । ସେ ସର୍ବଦା ଆମରି ମଙ୍ଗଳ କରିବାପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ, ସେ ତ ମଙ୍ଗଳର ସ୍ୱରୂପ । ଆମେ ଆମର ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା ବଶତଃହିଁ ଅମଙ୍ଗଳକୁ ଡାକିଆଣୁ । କୁକର୍ମ ଫଳରେ ଦୁଃଖ ଭୋଗୁ ଏବଂ କହୁ-'ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ! ମୁଁ କ'ଣ କରିବି' ? କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱର କଦାପି ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଆମେ ଅଯଥା ଦୁଃଖ ଭୋଗୁଁ । ଆମେ ବଞ୍ଚୁ, ବଢୁ, ସାର୍ଥକତାର ପଥରେ ଚାଲୁ, ଏହାହିଁ ସେ ଚାହାନ୍ତି । ସତ୍ତାରୂପେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜମାନ, କେହି କ'ଣ ଚାହେଁ ଯେ, ତା'ର ସତ୍ତା ଅଯଥା ନିପୀଡ଼ିତ ହେଉ ? ଆମମାନଙ୍କ ସତ୍ତା କିନ୍ତୁ ମୂଳତଃ ତାଙ୍କରି । ତାଙ୍କରିଠାରୁ ଯାହାକିଛି ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି ।

ଅବିନାଶ ଭାଇ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ)—ତେବେ ଆମେ ଦୁଃଖ ପାଉ କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ଦୁଃଖ ପାଉ ପ୍ରବୃତ୍ତିମୁଖୀ ହୋଇ । ଆଶୁ ଯଦି ଆପଣଙ୍କ କଥା ନଶୁଣେ, ନିଜର ଖିଆଲରେ ଚାଲେ ଏବଂ ଦୁଃଖଭୋଗ କରେ, ତେବେ ଆପଣ କ'ଣ ତାହା ରୋକି ପାରିବେ ? ଆପଣ ତ ଚାହାନ୍ତିନାହିଁ ଯେ ସେ ବିପଥଗାମି ହୋଇ ଦୁଃଖ ପାଉ, କିନ୍ତୁ କଥା ଯଦି ନଶୁଣେ, ଆପଣ ବା କ'ଣ କରିପାରିବେ ? ହୁଏତ ଶାସନ କରିପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଶାସନ କଲେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ନଶୁଣେ ?

ଏଇ ସମୟରେ ସୁରେଶ ଭାଇ (ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ) ଆସିଲେ । ସୁରେଶ ଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ବ୍ୟସ୍ତସମସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ—ସୁରେଶ ଭାଇଙ୍କୁ ବସିବାକୁ ଦିଅ ।

ସୁରେଶ ଭାଇ (ହାତଯୋଡ଼ି)—ଠାକୁର, ଆପଣ ମୋତେ ବସାଇବା ପାଇଁ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ, ମୋତେ ଖୁବ୍ ସଙ୍କୋଚ ଲାଗେ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର—ସେ କି କଥା ? ଆପଣ ବୁଢ଼ାଲୋକ, ଆପଣ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିବେ, ତା' କ'ଣ ମୋତେ ଭଲଲାଗେ ? ଏବଂ ଏମାନଙ୍କର ତ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରହିବା ଦରକାର, ମୋତେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ, କହିବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ, ଏମାନେ ଯଦି ହୁସିଆର ହୁଅନ୍ତେ । ଏମାନଙ୍କର ନଜର ନାହିଁ ବୋଲି ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ମନେପକାଇ ଦେବାକୁ ହେଉଛି । ଏଇ ସାମାନ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସୌଜନ୍ୟ ଯଦି ନ ଶିଖନ୍ତି, ତେବେ ଆଉ ହେଲା କ'ଣ ।

—୦—

SATSANG PUBLISHING HOUSE
SATSANG